

HISTORIALLISTA TUTKIMUKSIA LVIII
JULKAISUT SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

POHJOIS-SAVON
ASUTTAMINEN
KESKI- JA UUDEN AJAN
VAIHTEESSA

KIRJOITTANUT
ARVO M. SOININEN

HELSINKI 1961

1870

1871

1872

1873

1874

1875

1876

1877

1878

1879

1880

1881

1882

1883

1884

1885

1886

1887

HISTORIALLISTIA TUTKIMUKSIA

JULKAISSUT

SUOMEN HISTORIALLINEN SEURA

LVIII

ARVO M. SOININEN

POHJOIS-SAVON

ASUTTAMINEN

KESKI- JA UUDEN AJAN

VAIHTEESSA

POHJOIS-SAVON
ASUTTAMINEN
KESKI- JA UUDEN AJAN
VAIHTEESSA

KIRJOITTANUT
ARVO M. SOININEN

SUMMARY

HELSINKI 1961

Forssa 1961.
Forssan Kirjapaino Oy.

Esipuhe

Tämän tutkimuksen alkuvaiheet palautuvat ylioppilasaikoihini saakka. Professori *Jalmari Jaakkolan* laudatur-seminaarissa tuli osalleni Savon eränkäyntiä koskeva esitelmä, joka sitten kasvoi pro gradu-työksi. Jo tällöin havaitsin, että eränkäyntiä seuranneen Pohjois-Savon asuttamisen selvittelyssä oli vielä paljon tekemätöntä työtä. Tällä asutushistoriamme vaiheellahan on suurempikin kuin vain paikallishistoriallinen merkitys. Sisä-Suomen erämaiden asuttamista uuden ajan alussa on luonnehdittu maamme varhaisemman historian valtavimmaksi asutusliikkeeksi. Pohjois-Savon asuttaminen oli ensimmäinen ja perustava vaihe. Sen selvittäminen on avain koko asutusliikkeen ymmärtämiselle.

Ensimmäinen tutkija, joka on yrittänyt yksityiskohtaisesti selvittää Pohjois-Savon asutuskehitystä, on *Antero Pelkonen*, mutta työ jäi häneltä keskeneräiseksi. Säilyneen työsuunnitelman mukaan tutkimuksen kohteena oli »Pohjois-Savon asutus sekä kylälaitoksen synty ja kehitys siellä». Vuosikymmeniä kestäneen tutkimustyön tuloksena oli valtava aineskokoelma, mutta vain vähäinen määrä luonnosmaiseksi jäänyttä tekstiä. Olennaisimmat tutkimustulokset Pohjois-Savon asuttamisvaiheen osalta sisältyvät kuitenkin lyhyeen albumikirjoitukseen »Savolaiset asuttavat vakituisesti Pohjois-Savon».

Antero Pelkosen työ on keskeneräisyydestään huolimatta ollut minulle tärkeänä tiennäyttäjänä ja auttanut minut kohta alussa »oikeille jäljille». Pelkonen on ensimmäisenä havainnut v:n 1561 verollepanomaakirjan, v:n 1664 vastaavan verollepanomaakirjan ja isojakoasiakirjojen vertailukelpoisuuden sekä mahdollisuuden vuotuisten maakirjojen avulla selvittää Pohjois-Savon asutuskehitystä 1540-luvun alkupuolella ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista. Näin avautuneita mahdollisuuksia hän on kuitenkin vain vähäisessä

määrin käyttänyt hyväkseen. Tämä työ on jäänyt minun osalleni. Tutkimukseni valmistuessa onkin syytä kiittollisuudella muistaa Antero Pelkosen uranuurtajatyötä Savon asutushistorian alalla. — Kiitän samalla *Savon Seuraa* luvasta käyttää Antero Pelkosen Valtionarkistoon talletettua kokoelmaa.

Työni nyt lähestyessä loppuaan esitän sydämelliset kiitokseni molemmille akateemisille opettajilleni, professori *Jalmari Jaakkolalle*, joka oli työni alkuvaiheissa opettajanani, sekä professori *Pentti Renvallille*, jonka johdolla olen suurimman osan työtäni tehnyt. Professori Renvallin rohkaiseva suhtautuminen ja rakentava kritiikki on ollut minulle työssäni suureksi avuksi. Suuressa kiittollisuudenvelassa olen myös tutkimukseni toiselle esitarkastajalle, dosentti *Kauko Piriselle*. Monet ovat ne keskustelut, jotka olemme tämän tutkimuksen alaan kuuluvista kysymyksistä käyneet, ja lukuisat ne neuvot, jotka olen saanut.

Asutuksen teknillis-taloudellisen perustan selvittäminen vie asutushistorian tutkijan pakostakin luonnontieteiden alalle. Tällä vieraalla maaperällä liikkeessä on luonnollisestikin ollut turvauduttava alan asiantuntijoiden apuun. Olen syvästi kiittollinen saamastani avusta. Professorit *Mauno J. Kotilainen*, *Peitsa Mikola*, *Otto Valle* ja *Jouko Vuorinen* sekä maat.metsät. lisensiaatti *Ilmari Schalin* ovat lukeneet kaskiviljelystä koskevan osan tutkimuksestani ja tehneet arvokkaita huomautuksia. Lisensiaattityövaiheessa minulla oli lisäksi tilaisuus saada tärkeitä tietoja Metsäntutkimuslaitoksen entiseltä johtajalta, professori *Olli Heikinheimolta*.

Kansatieteen alalta saamistani tiedoista on minun kiittäminen Suomen Akatemian jäsentä, professori *Kustaa Vilkunaa*.

Fil. tri *Kaarlo Wirilander* on ystävällisesti luovuttanut käytettäväkseni Savon 1700-luvun väestörakennetta koskevia tietoja.

Ensimmäisen kritiikkini työni on saanut Suomen ja Skandinaavian historian lisensiaattiseminaarissa. Kiitän seminaaritovereitani monista hyödyllisistä huomautuksista. Toistakaan »seminaaria» ei ole unohdettava. Ns. »Tannerin seminaari» eli Valtionarkiston nuorten tutkijain ryhmä on sekä antanut minulle yhtä ja toista varten otettavaa.

Arkistotutkimukseni aikana olen joutunut paljonkin vaivaamaan Valtionarkiston, Maanmittaushallituksen arkiston ja Kuopion Lää-

ninmaanmittauskonttorin virkailijoita, joita kiitän kaikesta vaivannäöstä.

Työni loppuvaiheessa olen saanut paljon apua kanslisti *Liisa Poppiukselta*, joka on suorittanut suuritöisen lähdeviitteiden tarkistuksen ja hakemistojen laatimisen sekä avustanut minua korjausluvussa. Neiti *Selma Ojamo* on myös auttanut minua korjausluvussa. Kirjastonhoitaja *Henrik Grönroos* on tarkastanut kirjallisuusluettelon. Englanninkielisen yhteenvedon on kääntänyt Mr. *L. A. Keyworth* ja tarkastanut professori *W. R. Mead*. Heille parhain kiitokseni.

Koko työni ajan on äitini rohkaisevalla ja ymmärtävällä suhtautumisellaan ollut tukenani.

Maanmittaushallituksen topografista toimistoa ja kivipainoa kiitän huolella ja taidolla suoritetusta karttojen valmistamisesta sekä *Forssan Kirjapaino Oy:tä* hyvästä painotyöstä.

Kiitollisena mainitsen saaneeni tätä työtä varten Suomen historiallisen Seuran nuorten Suomen historiantutkijoiden apurahan v. 1954, Helsingin Yliopiston nuorten tieteenharjoittajain stipendin v. 1956 ja Valtion Humanistisen Toimikunnan tutkimusapurahan v. 1958. *Suomen Historialliselle Seuralle* olen kiitollinen siitä, että se on ottanut teokseni julkaisusarjaansa *Historiallisia Tutkimuksia*.

Pukinmäki, marraskuun 24 p:nä 1960.

Arvo M. Soininen

Sisällys

Esipuhe

<i>I. Erämaiden asuttaminen tutkimusprobleemina</i>	11
Aikaisemman tutkimuksen käsityksiä erämaiden asuttamisesta ja siihen vaikuttaneista tekijöistä	11
Asutuksen tietolähteet	20
<i>II. Eränkäynti asutuksen tienraivaajana</i>	29
Eränkäynti ja asutus	29
Pohjois-Savon erämaa-alue	30
Erätiet ja eräsijat	34
Eränkäynnin alueellinen luonne ja lähtöseudut	45
Erämaiden omistus	49
Eränkäynnin rakenne	53
<i>III. Pohjois-Savon asutuksen levinneisyys, luonne ja alkuperä</i>	57
Erämaasta uudisasutusalueeksi	57
Leppävirran reitin alueen asutus	60
Suvasveden ja Riistaveden alueen asutus	73
Kallaveden alueen asutus	82
Juurusveden alueen asutus	87
Iisalmen reitin alaosan asutus	91
Iisalmen reitin latvahaarojen asutus	97
Pielaveden alueen asutus	103
Rautalammin reitin keskiosan asutus	107
Pohjois-Savon asutuksen määrä ja luonne	110
Asutuksen alkuperä	116
Pohjois-Savon väkiluku	122
<i>IV. Pohjois-Savon asuttamisaika</i>	125
<i>V. Uudisasutuksen taloudellinen rakenne</i>	137
Kaskiviljely uudisasutuksen pääelinkeinona	137
Uudisasutuksen karjanhoito	155
Eränkäynti uudisasutuksen elinkeinona	159
<i>VI. Uudisasutuksen sosiaalinen rakenne</i>	163
Uudisasukasysteiskunta	163

Työyhteisöt	169
Maanomistus	180
Paikallishallinto	186
<i>VII. Kruunun asutustoiminta ja Pohjois-Savon erämaiden asuttaminen . . .</i>	<i>191</i>
Klemetti-kirjurin toiminta Pohjois-Savon erämaissa	191
Kustaa Fincke ja Pohjois-Savon asuttaminen	206
<i>VIII. Pohjois-Savon asuttamiseen vaikuttaneet tekijät</i>	<i>211</i>
Savon verotuksen kehitys ja uudisasutus	211
Savon verotus 1540-luvun alussa	213
Olavinlinnan rakentaminen ja ylläpito verotaakan lisääjänä	216
Pitäjäjako ja verotus	220
Klemetti-kirjurin verojärjestelyt	223
Verojärjestelyt 1550-luvulla	231
Verotaakan lisääntyminen ja uudisasutuksen kasvu	236
Väestöolot ja talouselämän tila asutukseen vaikuttavina tekijöinä . . .	243
Väestönlisäys suhteellisen liikaväestön muodostajana	243
Eränkäynti Savon talousrakenteen heikkona kohtana	251
Uudisasutus taloudellisenä yrityksenä	254
Huuhtaviljely ja savolainen uudisasutusliike	259
Kehitystekijöiden yhteisvaikutus	265

Litteet:

<i>I. Pohjois-Savon talot ja niiden tilukset arviokunnittain</i>	<i>267</i>
<i>II. Savon verotusta valaisevia taulukkoja</i>	<i>389</i>
<i>Lähde- ja kirjallisuusuusluettelo</i>	<i>406</i>
<i>Henkilöhakemisto</i>	<i>414</i>
<i>Paikannimihakemisto</i>	<i>419</i>
<i>Summary</i>	<i>428</i>
<i>Karttaselitykset</i>	<i>436</i>

Liitekartat (takakannen pussissa):

- I. Erätiet ja cräsijat.
- II. Pohjois-Savon uudistalot verollepanoajan mukaan ryhmiteltynä.
- III–XI. Talot ja niiden tilukset arviokunnittain.
 - III. Leppävirran reitin alue, länsiosaa.
 - IV. Leppävirran reitin alue, itäosa.
 - V. Suvasveden ja Riistaveden alue.
 - VI. Kallaveden alue.
 - VII. Juurusveden alue
 - VIII. Iisalmen reitin alaosan alue.
 - IX. Iisalmen reitin latvahaarojen alue.
 - X. Pielaveden alue.
 - XI. Rautalammin reitin keskiosan alue.

I. Erämaiden asuttaminen tutkimusprobleemina

AIKAISEMMAN TUTKIMUKSEN KÄSITYKSIÄ ERÄMAIDEN ASUTTAMISESTA JA SIIHEN VAIKUTTANEISTA TEKIJÖISTÄ

Sisä-Suomen erämaiden asuttaminen 1500-luvulla on ollut uudisasutuksen nopean edistymisen johdosta jo yli 100 vuoden ajan historiantutkijain mielenkiinnon kohteena. Ensimmäisenä näyttää asutuskysymystä käsitelleen *J. J. Tengström* v. 1853 ilmestyneessä tutkimuksessaan »Några blad ur Finlands häfder för k. Gustaf I:s regeringstid».¹ Historiantutkimuksen myöhemmin yleisesti omaksu- ma käsitys kruunun keskeisestä osuudesta erämaiden asuttamisessa juontanee juurensa jo tästä teoksesta.

Tengström pitää Kustaa Vaasan aikaista asutustoimintaa, vaikka se alkaakin uuden aikakauden maan asuttamisessa, jatkona niille toimenpiteille, joihin Ruotsin kuninkaat olivat jo keskiajalla Hämeessä ryhtyneet uudisasutuksen edistämiseksi. Häme oli nyt- kin asutustoiminnan keskipisteenä, se kun oli jo kauan ollut Ruot- sin kuninkaiden huomion kohteena. Kustaa Vaasan toiminta ulot- tui kuitenkin myös Hämeen ulkopuolelle, Pohjanmaalle ja Savoon. Kaikkialla hän alkoi entistä määrätietoisemmin käsitellä erämaita kruunun yhteismaana (allmenning).

Hämeen, Pohjanmaan ja Savon erämaiden asuttamisen Teng- ström katsoo suunnilleen samanaikaiseksi tapahtumaksi. Varsinkin Pohjois-Savon ja Oulunjärven erämaiden kohdalla on rinnastus täydellinen: samaan aikaan kun pohjalaisia uudisasukkaita siirtyi

¹ *Tengström* 1853, 212–24.

Oulunjärven erämaihin, siirtyi myös savolaisia Pohjois-Savoon. Vaikka Tengström tuntee Klemetti-kirjurin toiminnan Tavinsalmen kuninkaankartanon perustajana ja hänen verotustoimenpiteensä Pohjois-Savossa, ei hän kuitenkaan pidä Klemetti-kirjuria Savon erämaiden asuttajana. Savolaisten verovalitus vuodelta 1545 on hänen mielestään vain osoitus siitä, että kruunu ja talonpojat olivat joutuneet riitaan erämaiden omistuksesta, vieläpä Suomen syrjäisimmällä seudulla. Vasta kruunun toimesta suoritettu erämaiden määrätietoinen jako edisti niiden asuttamista ja laajensi huomattavammin asuttua aluetta. Tengström sivuuttaa kokonaan sen mahdollisuuden, että kruunun asutustoiminta olisi voinut alkaa jo Klemetin aikana. Syynä näyttää olleen se, että Tengström tuntee Kustaa Vaasan toiminnan erämaiden asutuksessa 1550-luvulta ja ilmeisesti katsoo, ettei kruunun asutustoimintaa ole voinut esiintyä sen aikaisemmin. Tätä käsitystä lienee vielä vahvistanut se, että Kustaa Vaasa vasta v. 1552 antoi Kustaa Finckelle määräyksen Pohjois-Savon asuttamisesta.

Tengströmin esityksestä käy ilmi, että hän ei kiinnitä paljoakaan huomiota asukkaiden alkuperään. Itsestään selvää on, että Hämeen erämaat asuttivat hämäläiset, Oulunjärven seudut pohjalaiset ja Pohjois-Savon savolaiset. Hän tosin mainitsee Savonlinnan läänistä siirtyneen asukkaita Oulunjärven seudulle, mutta ei vedä siitä mitään johtopäätöksiä.

Asutusliikkeen savolaisuus tulee esille vasta *Torsten Aminoffin* v. 1867 pitämässä esitelmässä, joka painettiin v. 1870. Tämä esitelmä, »Savolaisten sija Suomen asutushistoriassa» käsittää yleiskatsauksen savolaiseen asutusliikkeeseen keskiajalta 1600-luvulle. Pohjois-Savon asuttamisesta Aminoff mainitsee vain lyhyesti puhuen tällöinkin koko Vähä-Savon asuttamisesta. Uudisasutuksen syihin hän ei lainkaan kajoa.²

Ensimmäinen kokonaisesitys 1500-luvulla tapahtuneesta erämaiden asuttamisesta, jossa uudisasutusliikkeen savolaisuus tulee selvästi esille, sisältyy *Yrjö Koskisen* teokseen »Nuijasota, sen syyt ja tapaukset» v. 1877, jossa esitetyt käsitykset toistuvat »Suomen

² *Aminoff* 1870, 110–24.

kansan historiassa» v. 1882.³ Uudisasukkaat olivat Yrjö Koskisen mukaan savolaisia kaikkialla muualla paitsi Pohjanmaalla, jonka asutus alkoi rannikoruotsalaisten toimesta. Pohjanmaan asutuksen myöhemmän vaiheen hän kuitenkin tunnustaa savolaiseksi. Yhteenvetona hän toteaa, että savolaiset olivat Kustaa Vaasan armeijana tämän suorittaessa erämaiden rauhallisen valtauksen.

Tengströmiltä Yrjö Koskinen on omaksunut käsityksen, että erämaiden asuttaminen on Kustaa Vaasan työn tulosta. Tämän hän tuo esille vielä paljon selvemmin kuin Tengström. »Erittäin tärkeä asia oli Kustaa Vaasan toimi erämaiden asuttamisessa», hän aloittaa esityksensä asiasta »Suomen historiassa» ja toteaa loppuyhteenvetona, että »kaikista Kustaa Vaasan toimista Suomen suhteen ei ole mikään niin hyödyllinen kuin tämä erämaiden rauhallinen valloitus».⁴

Kruunun asutustoiminnan syiden selvittely on Yrjö Koskisella uutta Tengströmiin verrattuna. Kustaa Vaasan kirjeiden perusteella Yrjö Koskinen päättelee asutustoiminnan syyksi tarpeen vahvistaa kaukaisempia rajaseutuja Venäjän pyyteitä vastaan. Tämä valtapoliittinen motiivi näyttää hänen mielestään selvittävän koko asutustoiminnan.

Jyrkimmin kuningaskeskeinen näkemys erämaiden asuttamiskysymyksessä on *K. J. Jalkasella*, joka on edelleen kehitellyt Tengströmin ja Yrjö Koskisen käsityksiä. Tutkimuksessaan »Pohjois-Hämeen erämaat, asutus ja olot vuoteen 1620» (1892)⁵ hän korostaa maamme itärajan käydyn kiistan merkitystä Kustaa Vaasan politiikassa. Rajakiistan ja erämaiden asuttamisen Jalkanen kytkee yhteen ja arvelee, »että juuri rajakysymys on ensin herättänyt asuttamistuuman Kustaa Vaasan mielessä». Jalkanen toteaa kyllä toisenkin syyn asutustoimintaan, mutta pitää sitä kuitenkin sekundaarisena. »Tähän valtiolliseen näkökohtaan liittyi sitten myöskin tärkeä taloudellinen näkökohta: selväähän oli se taloudellinen hyö-

³ *Yrjö Koskinen* 1877, 32–34. Sama 1882, 139–40.

⁴ *Yrjö Koskinen* 1882, 139–40.

⁵ *Jalkanen* 1892, 30–60.

ty, mikä näiden verrattain hyödyttömäin erämaitten asuttamisesta olisi sekä yksityisille että valtiolle.»⁶

Pohjois-Savon asuttamista Jalkanen pitää asutustoiminnan ensimmäisenä vaiheena. Hän toteaa, ettei vaillinaisista tiedoista käy selville, missä määrin hallitus täällä auttoi asutuspuuhia, mutta katsoo kuitenkin, että Tavinsalmen kuninkaankartanon perustaminen, josta kertova tieto on jo vuodelta 1545, todistaa kruunun osanotosta asuttamiseen. Kun lisäksi Kustaa Vaasa oli jo kolme vuotta aikaisemmin julistanut kaikki asumattomat erämaat Ruotsissa ja Suomessa kruunun omiksi, oli selvää, että Tavinsalmen kuninkaankartanon perustaminen on kytkettävissä kruunun asutustoimintaan. Laajamittainen asutustoiminta pääsi Jalkasen käsityksen mukaan silti alkamaan vasta v. 1550 Kustaa Vaasan ryhdyttyä puuhaamaan Hämeen erämaiden asuttamista.

Jalkasen väheksyvä asenne ennen 1550-lukua tapahtuneeseen asutustoimintaan sai hänet korostamaan Kustaa Fincken merkitystä erämaiden asuttamisen toimeenpanijana. Fincke toimi kaikkialla, niin Savossa, Hämeessä kuin Pohjanmaallakin Kustaa Vaasan asutusohjelman toteuttajana ja ansaitsee näin muodoin tulla mainituksi Kustaa Vaasan rinnalla erämaiden asutushistoriassa.

Jalkaseen huipistuu Tengströmistä alkanut tutkimuksellinen kehityslinja, joka näki erämaiden asutuksen kokonaan kruunun toiminnan tuloksena. Käsky lähti kuninkaasta ja kruunun miehet, ennen kaikkea Kustaa Fincke, toimivat sen toteuttajina. Savolaiset uudisasukkaat olivat ikäänkuin asutusarmeijan rivimiehiä, jotka toimivat ylhäältä annettujen käskyjen täytäntöönpanijoina.

Tengström ja Yrjö-Koskinen näyttävät tunteneen Pohjois-Savon asuttamisen vain *A. I. Arwidssonin* julkaiseman hallinnollisen kirjeenvaihdon perusteella. Jalkasella oli jo käytettävissä laajempi aineisto, mutta kun Savon olot olivat hänen aiheensa kannalta sivuseikka, ei hän näytä siihen sanottavasti syventyneen. Ensimmäinen verokirja-aineistoa käyttänyt tutkija on ollut *J. M. Salenius*.

Pieni 41-sivuinen tutkielma »Tietoja Tavinsalmen eli Kuopion

⁶ *Jalkanen* 1892, 36–37.

pitäjistä vv. 1548—1626», joka ilmestyi v. 1882, osoittaa Saleniuksen tunnetun Savon verokirja-aineiston varsin perusteellisesti.⁷ Tutkimus on pääasiassa tämän laajan aineiston referointia, joskin siinä pyritään ottamaan myös huomioon Arwidssonin julkaiseman hallinnollisen kirjeenvaihdon sisältämät tiedot Pohjois-Savosta. Salenius karttaa omien johtopäätösten vetämistä ja antaa aineiston puhua. Vain tietojen yhdistämistapa antaa aavistaa hänen oman kantansa.

Näin ollen on ymmärrettävää, että kuva Pohjois-Savon asuttamisesta jää melkoisen epäselväksi ja ristiriitaiseksi. Salenius näyttää katsovan Klemetti-kirjurin perustaman Tavinsalmen kuninkaankartanon vetäneen ensimmäiset uudisasukkaat Pohjois-Savoon. Toisessa kohdassa hän kuitenkin selittää Kustaa Vaasan lähettäneen uudisasukkaita erämaahan. Esitys asutuskehityksen myöhemmästä kuluista on verokirjoista tehtyjen yhteenvetojen varassa, joita on täydennetty vain joillakin lisähuomautuksilla. Saleniuksen oma käsitys myöhemmän asutuskehityksen kulusta ei näistä huomautuksista käy ilmi.

Tiukemmalla tutkimuksellisella otteella käsittelee Pohjois-Savon asuttamista *Hannes Gebhard* v. 1889 ilmestyneessä väitöskirjassaan »Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571».⁸ Gebhardin esityksessä on pääpaino asutuksen alkuperän sekä asutusliikkeen syiden selvittelystä. Uudisasutusalueella itsellään tapahtunut kehitys jää vain muutamien mainintojen varaan.

Asutuksen syitä selvitellessään Gebhard kiinnittää huomiota erämaiden asutuksen varsinaisiin suorittajiin, savolaisiin uudisasukkaisiin. Hän suhtautuu epäillen aikaisemman tutkimuksen käsitykseen, että savolainen uudisasutusliike olisi lähtenyt liikkeelle ylhäältä päin annetusta käskystä. »On luultu», hän sanoo, »että tämä uutisasuttamisen into on ollut kuningas Kustaa I:sen ja hänen voutinsa Kustaa Fincken yksinomaista ansiota, siten että savolaiset ainoastaan heidän houkutuksestaan ja tyrkytyksestään olisivat lähteneet erämaihin.» Tällä sanonnalla Gebhard tarkoittanee Yrjö Koskisen

⁷ *Salenius* 1882.

⁸ *Gebhard* 1889, 37—47.

lisäksi myös Jalkasta, jonka tutkimus hänellä on ollut käsikirjoituksena käytettävissä. »Mutta miksi», Gebhard kysyy, »eivät nämä kuninkaan houkutukset saaneet hämäläisiä liikkeelle edes heidän omille takamailleen, vielä vähemmän etemmäksi?» Selityksenä hän vetoaa kansanluonteen eroavaisuuksiin: erämaan uudisasukkaan elämä soveltui paremmin savolaisten elintapoihin. Todistukseksi hän vetoaa varhaisempiin tietoihin savolaisista erämaan uudisasukkaina ja päätyy toteamukseen, että »savolaiset olivat innokkaita erämaan valloittajia jo ennen, kun kukaan muu oli heitä siihen tyrkyttänyt».⁹

Toisaalta Gebhard yhtyy paljossa Jalkasen käsityksiin. Niinpä hän edellä esitetyistä toteamuksista huolimatta päätyy korostamaan kruunun osuutta. »Se on siis kuningas Kustaa I:sen ja Kustaa Fincken ansiota, että he oivalsivat tämän savolaisten asutus-innostuksen suuren tärkeyden ja rupesivat sitä yllyttämään ja järjellisesti ohjaamaan.»¹⁰

Saleniuksen ja Gebhardin tutkimuksia tarkastellessa kiintyy huomio erikoisesti siihen, että kumpikaan ei ole laajasta verokirja-aineksen tuntemuksestaan huolimatta käyttänyt v:n 1561 verollepanomaakirjaa, joka on ehdottomasti tärkein Savon 1500-luvun asutuskehitystä valaiseva asiakirja. Tämä verollepanomaakirja kuului v. 1864 Valtionarkistoon saatuun tilikirjojen lisäkokoelmaan, joka oli erillisenä tutkijoiden käytettävissä. Tämän kokoelman asiakirjat näyttävät jääneen sekä Saleniukselta että Gebhardilta havaitsematta. Vasta 1900-luvun tutkimus veti v:n 1561 tärkeän verollepanomaakirjan päivänvaloon.

Ensimmäinen 1900-luvulla Pohjois-Savon asuttamista käsitellyt tutkija *Kustavi Grotenfelt* ei vielä tätä asiakirjaa tuntenut.¹¹ Hän yhtyy melkein kaikessa edellisen vuosisadan tutkimukseen korostaen voimakkaasti kruunun osuutta asutustoiminnassa. Uutta hänellä on kuitenkin toteamus, että kruunun asutustoiminnan alkuunpanija Savossa oli jo suomalainen Klemetti-kirjuri, Kustaa Fincken edeltäjä Savonlinnan päällikön virassa.

⁹ *Gebhard* 1889, 37–38.

¹⁰ *Gebhard* 1889, 38.

¹¹ *K. Grotenfelt* 1902, 86–87.

Uusi vaihe Pohjois-Savon asuttamista koskevassa tutkimuksessa alkoi vasta 1920-luvulla, jolloin ilmestyi suurelta osalta v:n 1561 verollepanomaakirjaan pohjautuva *Antero Pelkosen* tutkimus »Savolaiset asuttavat vakituisesti Pohjois-Savon» (1925).¹² Tämä suppea albumikirjoitus jäi ainoaksi painetuksi esitykseksi Pelkosen laajasta, mutta keskeneräiseksi jääneestä tutkimuksesta Savon asutushistorian alalta. Verollepanomaakirjaa ja vuotuisia maakirjoja vertaamalla Pelkonen on tullut siihen tulokseen, että uudisasutus Pohjois-Savossa on alkanut jo paljon ennen 1540-lukua. Tästä hän vetää sen johtopäätöksen, että asuttaminen näyttää alkaneen »talonpoikien omasta harrastuksesta ja tarpeesta ihan ilman valtion vaikutusta». Toisaalta hän kuitenkin korostaa kruunun asutustoiminnan suurta merkitystä Pohjois-Savon asuttamisessa katsoen pääosan asutuksesta syntyneen kruunun toimesta.

Uutta Pelkosen tutkimuksessa on ennen kaikkea se, että hän vie Pohjois-Savon asutuksen alun paljon aikaisempaan ajankohtaan kuin varhaisemmat tutkijat. Lisäksi hän ensimmäisenä kiinnittää huomiota rintamailla tapahtuneeseen väestönlisäykseen uudisasutuksen aiheuttajana.

Pelkosen lisäksi ovat 1920-luvulla *Santeri Rissanen* ja *Kaarlo Teräsvuori* kirjoittaneet Pohjois-Savon asuttamisesta. Rissanen »Iisalmen entisen pitäjän historia» (1927) tosin käsittelee vain osaa Pohjois-Savon alueesta, mutta se käsittää koko laajan ja asutuksellisesti tärkeän Ylä-Savon.¹³ Asutuskehityksen yleispiirteet Rissanen esittää vanhemman tutkimuksen mukaisesti, vaikka tuntee Pelkosen kirjoituksen. Yksityiskohtainen esitys alueen asutuksesta nojaa pääasiassa asutustarinoihin, joita Rissanen on koonnut runsaasti. V:n 1561 verollepanomaakirjan tiedot ovat kyllä liitteenä mukana, mutta varsinaisessa esityksessä ei niitä juuri lainkaan käytetä kontrolloimaan asutustarinoiden luotettavuutta.

Pian Rissanen pitäjänhistorian jälkeen ilmestyi maataloustieteellisessä julkaisusarjassa Kaarlo Teräsvuoren katsaus Savon asutta-

¹² *Pelkonen* 1925, 33–49.

¹³ *Rissanen* 1927, 62–86.

miseen ja sen maatalouden kehitykseen (1928).¹⁴ Tässä yleensä aikaisemman tutkimuksen tuloksia toistavassa esityksessä on korostettu raskaan verotuksen merkitystä asutuksen leviämislle.

Savolainen asutusliike on saanut sijansa myös *Eino Jutikkalan* tutkimuksessa asutuksen leviämisestä Suomessa 1600-luvun alkuun mennessä (1933).¹⁵ Laajemman tutkimuksen osana esitys Pohjois-Savon asutuksesta jää verraten suppeaksi. Jutikkala sijoittaa vanhempaan tutkimukseen yhtyen Pohjois-Savon asuttamisen pääasiassa 1540-luvulle. Erittäin voimakkaasti — vielä voimakkaammin kuin Pelkonen — hän tuo esiin väestönlisäyksen merkityksen uudisasutuksen liikkeellepanevana voimana. Suuri väestönlisäys ja kruunun asutustoiminta olivat ne kaksi tekijää, jotka aiheuttivat savolaisen asutusliikkeen. Sama käsitys toistuu »Suomen talonpojan historiassa» (1942 ja 1958).¹⁶

Aina Tengströmistä alkaen on tutkimus korostanut kruunun asutustoiminnan merkitystä Pohjois-Savon asuttamisessa. Kruunun asutustoiminta on kuitenkin joutunut perusteellisen tarkastelun kohteeksi vasta *Pentti Renvallin* tutkimuksessa »Klemetti-kirjurin suurajatus: erämaiden asuttaminen» (1949).¹⁷ Siinä hän osoittaa, että aikaisemmat tutkijat ovat suuresti yliarvioineet Kustaa Vaasan ja Kustaa Fincken osuuden asutustoiminnassa. Kustaa Vaasa oli tosin 1540-luvun vaihteen tienoilla uudella tavalla korostanut kuninkaan vallan täydellisyyttä mm. siten, että piti talonpoikia vain omistamansa maan käyttäjinä, mutta että maa viime kädessä kuului kruunulle. Uusi katsomus tulee tosin ilmi Jalkasen mainitsemissa julistuksessa vuodelta 1542, mutta tämä koski suoranaisesti vain Norrlannin maakuntia, eikä siitä mitenkään ilmene, että Kustaa Vaasa olisi sen yhteydessä ajatellut myös Suomen erämaita.

Aloite kruunun asutustoimintaan Suomen erämaissa lähti Savosta. Kun Kustaa Vaasa v. 1542 oli määrännyt hänen uudet omistusoikeudelliset näkemyksensä omaksuneen Klemetti Henrikinpoika

¹⁴ *Teräsvuori* 1928.

¹⁵ *Jutikkala* 1933, 96–103.

¹⁶ *Jutikkala* 1942, 281–83. Sama 1958, 88–89.

¹⁷ *Renvall* 1949, 13–29.

Krookin, »Suomalaisen Klemetti-kirjurin», Savonlinnan päälliköksi, tämä mies näyttää havainneen kruunun asutustoiminnan poliittisen ja taloudellisen merkityksen itäisillä rajaseuduilla. Vaikka Klemetti-kirjurin ehdotusta ei tunnetakaan, ilmenee Kustaa Vaasan vastauskirjeestä, että aloite oli kokonaan Klemetin, vieläpä hän oli ryhtynyt toimiin sen toteuttamiseksi ennenkuin oli edes ilmoittanut siitä kuninkaalle. Kustaa Vaasa vain hyväksyi, vieläpä epäröiden, hänen toimenpiteensä.

Kruunun asutustoiminta oli siis Klemetti-kirjurin suuraatus. Hän ei kuitenkaan saanut sitä kauan toteuttaa, koska hän v. 1547 joutui väistymään Savonlinnan päällikön paikalta. Hänen seuraajansa Kustaa Fincke suhtautui aluksi kriittisesti Klemetin toimintaan, mutta joutui myöhemmin seuraamaan hänen jälkiään erämaiden asuttajana ja omaksumaan Klemetin menettelytavat. Kustaa Finckestä tuli Klemetin asuttamisohjelman toteuttaja — ja hän toteutti sen Savoia laajemmissa puitteissa.

Renvallin tutkimus on ensi sijassa henkilöhistoriallinen pyrkien selvittämään Klemetti-kirjurin suhdetta savolaiseen uudisasutusliikkeeseen. Se jättää avoimeksi kysymyksen, millaiset erämaa-alueen olot olivat Klemetin tullessa Savoan. Oliko erämaissa jo uudisasutusta vai ei? Ryhtyikö Klemetti-kirjuri ohjaamaan jo alkanutta uudisasutusliikettä vai paniko hän sen alkuun? Näihin kysymyksiin vastaaminen edellyttäisi verraten laajaa Savon asutuskehityksen selvittelyä, johon tällaisessa henkilöhistoriallisessa tutkimuksessa ei ole ollut mahdollisuutta.

Kansatieteen tutkijain taholla on Pohjois-Savon asuttamiseen kiinnittänyt huomiota *Kustaa Vilkuna*. Hän on useissakin yhteyksissä selvitelletyt kaskiviljelyn merkitystä uudisasutuksen teknillisenä perustana. Varsinkin tutkimuksessaan »Savolaiset erämaan valloittajina» hän laajalti kuvaa savolaisen uudisasukkaan kaskiviljelyä tosin tekemättä riittävän selvää eroa savolaisen huuhtamenetelmän ja karjalaisen pykälikkömaamenetelmän välillä.¹⁸

Pohjois-Savon asuttamista koskevassa tutkimuksessa on melkein kaikille tutkijoille yhteisenä piirteenä se, että heidän ensisijaisen

¹⁸ *Vilkuna* 1960. Vrt. myös sama 1953.

kiinnostuksensa kohteena ovat olleet asutuksen leviämiseen vaikuttaneet tekijät. Itse asutuskehitys on jäänyt vähemmälle huomiolle. Savolaisen uudisasutuksen ekspansiovoima luonnollisesti kiinnittää huomion asutusliikkeen syihin, mutta siitä huolimatta tuntuu oudolta asutuskehityksen selvittelyssä ilmenevä ylimalkaisuus. Ainoastaan Salenius muista tutkijoista poiketen keskittyy varsinaisen asutuskehityksen kuvaamiseen, joskin hänen tutkimuksensa jää aineskokoelman asteelle. Gebhardia kiinnostaa asutuksen leviämiseen vaikuttaneiden syiden ohella myöskin uudisasutuksen alkuperä, mutta varsinaiseen asutuskehitykseen hän ei paljoa puutu. Pelkosella on taas asutuksen syiden lisäksi esillä kysymys asutuksen alkamisajasta. Itse asutuskehityksen esitys jää hänelläkin varsin ylimalkaiseksi, mikä osaltaan johtuu albumiluontoiseen julkaisuun sisältyvän tutkielman suppeudesta ja katsauksenomaisuudesta. Varhaisemman tutkimuksen nojalla ei asutuskehitystä voi yksityiskohtaisesti seurata. Tästä johtuen jää myöskin asutuskehitykseen vaikuttavien tekijöiden tutkimus melko ylimalkaisten perustelujen varaan.

ASUTUKSEN TIETOLÄHTEET

Pohjois-Savo on maamme uudisasutusalueista ensimmäinen, jonka asutuskehityksestä on mahdollista saada verrattain yksityiskohtaisia tietoja verokirjojen avulla. Täälläkään ei tosin näitä lähteitä ole koko asuttamiskaudelta, vaan vanhimpien verokirjojen merkinnöistä voi todeta asuttamisen olleen verokirjoja tehtäessä jo täydessä käynnissä ja asutuskehityksen ehtineen verrattain pitkälle. Vanhin verotalonpoikien luettelon sisältävä vuotuinen maakirja on vuodelta 1541.¹⁹ Sen lisäksi on Pohjois-Savoon perustettua Tavinsalmen uudisasutuspitäjää vanhempia verokirjoja säilynyt vuosilta 1546 ja 1547.²⁰ Kun kruunun asutustoiminnan aloittajana pidetty Klemetti-kirjuri saapui Savoan v. 1542, valaisee vanhin verokirja ennen hänen ai-

¹⁹ VA 6133.

²⁰ VA 6140, 6144.

kaansa vallinnutta tilannetta ja molemmat jälkimmäiset tilannetta hänen aikanaan. Uuden Tavinsalmen pitäjän ensimmäinen maakirja on vuodelta 1548 ja siitä lähtien on verokirjoja säilynyt melko aukottomana sarjana uudisasutuskauden loppuun asti.²¹ Vuotuisia maakirjoja täydentävät tärkeällä tavalla papinveroluettelot, jotka Tavinsalmen kohdalla alkavat v. 1557. Asutustutkimukselle ovat erityisen merkityksellisiä kolme vanhinta aluekyläjärjestelmän mukaan laadittua luetteloa vuosilta 1557, 1559 ja 1561.²²

Tärkein asutuksesta kertova tietolähde on kuitenkin vuoden 1561 verollepanomaakirja. Tämä ainutlaatuinen asiakirja sisältää yksityiskohtaisen luettelon verotalonpoikien omistamista pelto- ja kaskimaista arviokunnittain. Kukin tiluskappale on mainittu nimeltä. Verollepanomaakirja ei kuitenkaan ole säilynyt alkuperäisenä. Tavinsalmen pitäjän kohdalta on käytettävissä vain v. 1664 suoritetun uuden verollepanon yhteydessä tehty kopio.²³ Uusi verollepano suoritettiin vuoden 1561 verollepanoa mahdollisuuksien mukaan hyväksikäyttäen ja tällöin syntynyt maanmittauspöytäkirjojen nimellä kulkeva vuoden 1664 verollepanomaakirja on tärkeä apuneuvo vuoden 1561 verollepanomaakirjan tietojä selvittelyssä.²⁴

Savon verotusjärjestelmä, joka huomattavasti poikkeaa läntisten maakuntien järjestelmistä, asettaa asutustutkijan melkoisten vaikeuksien eteen. Verotus näyttää Savossa alkujaan olleen kaskimaiden vuotuisiin arvioihin perustuvaa arvioverotusta. Kruunu kuitenkin pyrki pysyvää maaveroa kohti eikä Savon verotusjärjestelmää enää 1540- ja 1550-luvuilla voitane pitää puhtaana arvioverotuksena. V:n 1561 verollepano merkitsi ratkaisevaa siirtymistä pysyvän maaveron kannalle. V. 1570 puhjenneen Pohjoismaisen 25-vuotisen sodan suurten hävitysten ja voimakkaan muuttoliikkeen aiheuttama autioituminen sekä 1600-luvulla alkaneen jälleenrakennusajan autiomai-

²¹ V:n 1548 verokirja: VA 6147. Muut käytetyt vuotuiset verokirjat liitteen I lähdemerkinnöissä.

²² VA 6255:48–56, 6302:56–71. 6331:59–67.

²³ VA 6331a. Kirjaan liittyy erillinen luettelo vastaavista vv. 1663–64 jakokunnista: VA 6331b.

²⁴ VA 8646.

den viljelykseenotot kuitenkin rikkoivat v:n 1561 verotusjärjestelmän niin pahasti, että se oli 1600-luvun puolella perusteellisesti uusittava. Ensimmäinen yritys verotuksen uusimiseksi näyttää tehdyn 1630-luvun vaihteessa,²⁵ mutta vasta vv. 1663–64 suoritettussa verollepanossa saatiin aikaan Savon verotusjärjestelmän kokonaisuudistus. Vv. 1663–64 verollepano pysyi sitten Savon verotuksen pohjana isoonjakoon saakka.

Savon verotusjärjestelmän pienin yksikkö 1500-luvulla oli veronahka eli veromarkka, joka tarkoitti määräsuuruista kaskimaata. Tärkeimmät veroyksiköt olivat kuitenkin kokovero ja puolivero. Vanha kansanomainen yhteisnimi koko- ja puoliverolle on arviokunta. Puolivero käsitti 1–4 veromarkkaa ja kokovero 5–10 veromarkkaa, joskus suurtilan ollessa kyseessä enemmänkin. Kokonaan erillisiä yksiköitä olivat verotalonpojat ja savut, jotka tarkoittivat perhekuntien lukua. Arviokunta- ja verotalonpoikalukujen välillä ei voi havaita mitään määrättyä suhdetta. Arviokunta saattoi käsittää vain yhden verotalonpojan maat, mutta arviokunnassa oli monasti useiden verotalonpoikien maita. Tällöin lienee kaskiyhtiö ollut arviokunnan pohjana.

Mikään näistä veroyksiköistä ei sinänsä ilmaise talolukua. Vertailu eri verokirjojen välillä osoittaa arviokunnan taloluvun olevan vaihtelevan. Joskus taloja oli vain yksi, mutta toisinaan useampiaakin. Talojen määrä on näin ollen ollut suurempi kuin verokirjoihin merkitty arviokuntaluku. Verotalonpoikien ja talojen suhde on päinvastainen. Kun samassa talossa saattoi asua useitakin verotalonpoikia, jää talojen määrä verotalonpoikalukua pienemmäksi.

Talojen lukumäärän selville saamista vaikeuttaa se, että vuotuisissa maakirjoissa sekä vuoden 1561 verollepanomaakirjassa arviokunta esiintyy kokonaisuutena, josta ei ilmoiteta kuinka monta taloa siihen kuului eikä myöskään arviokunnan sisäisiä omistussuhteita. Taloluku on selvitetävää kunkin arviokunnan kohdalla erikseen ver-

²⁵ Tällöin tehdystä »Johan Habermanin verollepanomaakirjasta» on säilynyt katkelma Ruotsin Kamariarkistossa. Katkelma käsittää osan Tavinsalmen ja Rantasalmen pitäjistä. Se on välimuoto vv. 1561 ja 1663–64 verollepanomaakirjoihin nähden. KA Rött nr. 288. (VA mikrofilmi n:o 585).

tailemalla vuotuisten maakirjojen, papinveroluetteloiden, vuoden 1561 verollepanomaakirjan ja v:n 1664 maanmittauspöytäkirjojen merkintöjä keskenään. Tällöin on voitu todeta kunkin arviokunnan sisältävän 1–3 taloa. Muutamien arviokuntien kohdalla jää taloluku jonkin verran epäselväksi, kun ei ole ollut mahdollista selvittää onko kysymyksessä yksi useampiperheinen vai useampi yksiperheinen talo. Viimeksimainitussa tapauksessa talot olisivat olleet samasta kantalosta jakaantuneita taloja ja sijaitsisivat saman papinveroluetteloon merkityn aluekylän piirissä. Epäselvissä tapauksissa on merkitty pienin mahdollinen taloluku, joten tässä tutkimuksessa esitetyt lukuja on pidettävä minimilukuina.

Asutuskehityksen selvittelyn kannalta on tärkeä myös verotukseen läheisesti liittyvä käsite, anekki, vaikka se ei olekaan mikään veroyksikkö. Vuoden 1664 maanmittauspöytäkirjoissa se tosin esiintyy arviokunnan merkityksessä, mutta v:n 1561 verollepanomaakirjassa sen merkitys on toinen. Siellä se esiintyy arviokunnan osana, eräänlaisena pienempänä maanomistusyksikkönä, tilusryhmänä, joita samassa arviokunnassa saattoi olla useampia. Tilusryhmä, jonka kohdalla on merkintä *Begiärad af C:t* (*Clemet Skrifware*), *G. F.* (*Göstaff Fincke*), *E. A.* (*Erich Arfwidsson [Stålarmin]*) tai *J. M.* (*Jören Måns-son*), on selvästi se, mitä suomeksi on nimitetty anekiksi. Anekki on siis tilusryhmä, johon joku em. Savonlinnan linnanvoudeista on antanut omistusoikeuden. Samalla talonpojalla on voinut olla hallussaan useampia eri aikoina annettuja anekkeja. V:n 1561 verollepanomaakirjassa on esim. Leppävuiran Mustinmäellä asuneelle Olli Heikinpoika Kinnuselle merkitty kuuluvaksi yksi Klemetti-kirjurin (1542–47) antama anekki, jossa oli kaksi tiluskappaletta, yksi Kustaa Fincken (1547–61) antama neljä tiluskappaletta käsittänyt anekki ja yksi Erik Arvidinpoika Stålarmin (1561–66) antama kymmenen tiluskappaletta käsittänyt anekki. Kaikki kolme anekkia kuuluivat samaan arviokuntaan.

Anekkien antaminen näyttää rajoittuneen em. neljän Savonlinnan isännän käskynhaltijakausiin siis vv. 1542–75 välille. Klemetti-kirjurin aikana anekkien antaminen rajoittui Pohjois-Savon uudisasutusalueelle, mutta Klemetin seuraajan Kustaa Fincken aikana se levisi koko Savooneen. Myöhemmin verotusta ja maanomistusta koskevat

asiat siirtyivät linnanisänniltä voudeille ja manttaalikomissaareille ja omistusoikeuden anominen samaan tapaan kuin 1500-luvun puolivälissä näyttää jääneen käytännöstä. Kun v:n 1561 verollepanon jälkeenkin myönnetyt anekit merkittiin lisäyksinä v:n 1561 verollepanomaakirjaan, on ymmärrettävää, että 1600-luvulla anekki-nimitys siirtyi tähän verollepanomaakirjaan merkittyjä arviokuntia tarkoittavaksi.

V:n 1561 verollepanomaakirjan tärkeyttä asutustutkimuksen lähteenä lisää vielä se, että vain se sisältää paikannimiä. Vuotuisissa maakirjoissa on 1560-luvun loppupuolelle asti vain kolme paikannimeä: pitäjän nimi Tavinsalmi ja neljänneskuntien nimet Saamainen ja Savilahti. Kymmenkunnat on merkitty vain järjestysnumeroilla. Vv. 1557–61 papinveroluettelossa on lisäksi aluekylien nimet. Asutuksen paikallistaminen jää pääasiassa verollepanomaakirjan varaan.

Tämä tärkeä asiakirja ei ole — kuten jo mainittiin — säilynyt alkuperäisenä. Kopioita siitä on sen sijaan kolme, joista vain yksi käsittää koko verollepanomaakirjan, muut ainoastaan eräitä osia siitä. Vanhin kopio on vuodelta 1589 ja se lienee syntynyt niihin aikoihin suoritetun verotarkastuksen yhteydessä.²⁶ Se käsittää vanhan Pien-Savon voutikunnan, kuitenkin Tavinsalmea lukuunottamatta. Seuraava kopio on tehty 1640-luvulla suoritetun kartoituksen yhteydessä Suur-Säämingin alueesta.²⁷ Se on sidottu samaan niteseen Savon vanhimpien tiluskarttojen kanssa. Nuorin vv. 1663–64 verollepanon yhteydessä syntynyt kopio vasta käsittää koko Savon, myöskin Tavinsalmen pitäjän.²⁸

Eri kopioita sekä verollepanon jälkeistä v:n 1562 vuotuista maakirjaa²⁹ vertaamalla havaitsee molemmat ensimmäiset kopiot sekä vastaavan vuotuisen maakirjan kutakuinkin yhtäpitäviksi, mutta kolmannen kopion niistä huomattavasti poikkeavaksi. Tämä käsittää tosin koko Savon alueen, mutta siitä puuttuu pitkin matkaa yksityisiä

²⁶ VA 6345b.

²⁷ MMH: 1600-luvun karttakirjoja C 1.

²⁸ VA 6331a.

²⁹ VA 6344.

arviokuntia, väliin useitakin peräkkäin. Tästä huolimatta kopioitsija on varustanut arviokunnat juoksevalla järjestysnumerolla aukoista välittämättä. Kopioon ja samaan numerosarjaan on liitetty vielä jäljennös v. 1598 tehdystä luettelosta Täyssinän rauhan perusteella Savoon liitetyistä lisäalueista. Tavinsalmen pitäjään kuuluvat arviokunnat on numeroitu 1668—1808, mutta lopussa menee numerointi sekaisin ja numeroista 1813 ja 1816 löytyy vielä Tavinsalmeen kuuluneita arviokuntia, joskin edellinen näistä sisältää jo aikaisemmin n:olla 1807 merkityn arviokunnan toistamiseen. Arviokuntien kokonaismäärä tässä kopiassa on Tavinsalmen kohdalla siis 142. Vertailu verollepanon jälkeiseen ensimmäiseen vuotuisen verokirjaan vuodelta 1562 paljastaa kopiosta puuttuvan kaikkiaan 38 arviokuntaa. Pahin aukko on Savilahden V ja VI kymmenkunnan kohdalla, joista edellinen puuttuu melkein kokonaan ja jälkimmäisestäkin melkoinen osa. Puuttuvat arviokunnat huomioon ottaen on arviokuntien kokonaismäärä vuoden 1561 verollepanon jälkeen ollut 180.

Verollepanomaakirjan kopiassa ilmeneviä puutteellisuuksia ei liene kuitenkaan vietävä kopioitsijan huolimattomuuden tilille, vaan alkuperäiskappale tuntuu kopiointiaikana olleen jo vaillinainen. Kopioitsija näyttää olleen tietoinen tästä vaillinaisuudesta, sillä hän on liittänyt niteen loppuun erillisenä osastona kopioita ilmeisestikin talonpoikien hallusta tavatuista omistuskirjeistä. Useimmat näistä kirjeistä sisältävät otteita v:n 1561 verollepanomaakirjasta, jotka on aikaisemmin kopioitu puuttuvista paikoista. Tästä lisäkokoelmasta löytyvät tiedot 11 puuttuvasta Tavinsalmen arviokunnasta ja siinä on myös kahta arviokuntaa koskevia lisämerkintöjä. Vajaukseksi jää tällöin 27 arviokuntaa, joista kuitenkin kuusi arviokuntaa oli täysin autioitunut ennen v. 1561 tapahtunutta verollepanoa. Asuttujen talojen osalta puuttuu siis kokonaan 21 arviokuntaa eli 11,7 % arviokuntien kokonaismäärästä.

Puuttuvien arviokuntien talonpaikat ja tilukset jäävät hämärän peittoon; vain talojen vaiheet ovat selvitetävissä vuotuisten verokirjojen ja papinveroluetteloiden pohjalla. Kolmen arviokunnan osalta on papinveroluetteloiden antamien osviittojen nojalla löytynyt vastaava v:n 1664 jakokunta ja maanmittauspöytäkirjojen merkintöjen nojalla on voitu talojen paikat ja ainakin osa tiluksista pai-

kallistaa. Osittain on paikallistamisessa voitu käyttää apuna Johan Habermanin verollepanomaakirjan katkelmaa. Parissa tapauksessa on lisäksi papinveroluetteloiden aluekylämerkintöjen nojalla voitu määrittellä suunnilleen talon sijainti, joskin kaikki tilukset ovat jääneet tuntemattomiksi.

V:n 1561 verollepanomaakirjaan merkittyjen tiluskappaleiden paikallistamisessa on käytetty apuna v:n 1664 maanmittauspöytäkirjojen merkintöjä, isojakokarttoja niihin liittyvine asiakirjoineen sekä 1750-luvun maanmittauskomission pitäjänkarttoja.³⁰ Nykyaikaisista kartoista on käytetty taloudellista karttaa sekä Iisalmen, Vieremän ja Sonkajärven pitäjänkarttoja.³¹ Työtä on huomattavasti helpottanut se, että vuoden 1561 arviokunnat ovat yleensä v:n 1664 jakokuntien ja nämä vuorostaan isonjaon jakokuntien perustana. Jokin osa tiluksista on kuitenkin siirtynyt toisiin jakokuntiin. V:n 1664 maanmittauspöytäkirjoissa löytyy kuitenkin usein merkintä v:n 1561 jälkeen tapahtuneista siirroista, mutta v:n 1664 ja isonjaon välisenä aikana tapahtuneista tilussiirroista jakokunnasta toiseen on usein mahdoton löytää mitään tietoa. Vertaileva tutkimus on johtanut sellaiseen tulokseen, että 153 tunnetun asutun arviokunnan 1750 nimeltä mainitusta maakappaleesta on löytynyt 1530 eli 87,4 %.

Tiluskappaleiden paikallistamisessa on ollut tyydyttävä niiden sijainnin summittaiseen määrittelyyn. Niiden kokoa ja rajoja ei käytettävissä olleiden lähteiden nojalla ole ollut mahdollista selvittää. Tuomiokirjoissa jatkuvasti esiintyvistä lukuisista rajariitajutuista päätellen uudisasukkaat itsekään eivät monasti olleet selvillä tilustensa laajuudesta ja rajoista. Asutustyyppin määrittelylle välttämättömät seikat, tilusten ryhmitys, niiden etäisyydet toisistaan ja viljelijän asuinpaikasta sekä asema toisten läheisten arviokuntien tiluskappaleisiin nähden, ovat kuitenkin suurin piirtein selvitetävissä.

Vaikka verokirjat muodostavatkin tärkeimmän lähdeaineksen

³⁰ RVA Kartsamlingen: Landmäteristyrelsens leverans 1850: nr. 83–85 Iisalmi 1755–57, nr. 113–116 Kuopio 1752–55, nr. 128 Leppävirta 1751–53.

³¹ MMH: Iisalmen, Vieremän ja Sonkajärven pitäjänkartat.

Pohjois-Savon asutusta tutkittaessa, on tärkeitä tietoja saatavissa myös tuomiokirjoista. 1500-luvulta on säilynyt tuomiokirjoja vuosilta 1559 ja 1561–65.³² Tavinsalmen kohdalta on tosin säilynyt vain viisien käräjien pöytäkirjat, mutta myöskin muiden pitäjien kohdalta on asutustutkimuksessa käyttökelpoisia tietoja. Hallinnollinen kirjeenvaihto, joka useissa varhaisemmissa tutkimuksissa on ollut tärkeimpänä lähdeaineistona, on merkitykseltään lähinnä rinnastettavissa tuomiokirjoihin.³³ Verokirja-aineisto muodostaa rungon, jota tuomiokirjat ja hallinnollinen kirjeenvaihto täydentävät.

Asutustutkimuksessa on paikannimillä yleensä ollut varsin tärkeä sija. Pohjois-Savon kohdalla nimistöaineksen käyttö on tavallista hankalampaa, sillä melkein koko Savon asutuksen suursavolainen alkuperä ja alueellisen differentioitumisen vähäisyys tässä maakunnassa tekevät nimien vaelluksen selvittämisen erittäin vaikeaksi. Toisaalta Pohjois-Savon asutuskehitystä tutkittaessa on käytettävissä selaista lähdeainesta, jota keskiajan asutusta koskevalla tutkimuksella ei ole saatavissa. Itäsuomalaisella alueella muodostaa vero- ja tuomiokirjoista saatava sukunimistö aineksen, joka täysin korvaa vaikeakäyttöisen paikannimistön asutuksen alkuperää tutkittaessa. Sen sijaan asutusta edeltäneen eränkäynnin selvittelyssä on eräretkiin ja eräelinkeinoihin liittyvällä paikannimistöllä tärkeä sija.

Uudisasutuksen taloudellisen rakenteen tarkastelu tuo kaskiviljelytekniikan tutkimuksen piiriin. Kaskiviljelytekniikka on ala, josta 1500-luvun lähteet eivät kerro juuri mitään. Tutkimus on ollut pakko rakentaa 1700-luvulta ja sitä myöhäisemmältä ajalta peräisin olevan aineiston varaan. Painetun kirjallisuuden lisäksi on Savon keskisen kihlakunnan (Pohjois-Savon) kruununvoudin *Harlinin* julkaisemat kertomus kihlakuntansa taloudellisista oloista v. 1754 ollut erittäin tärkeä tietolähde.³⁴ Paikallisia eroavaisuuksia on mielenkiintoisella tavalla valaissut Pohjois-Karjalan kruununvoudin *Andersinin* vastaava kertomus samalta vuodelta.³⁵ Vanhempaa aineistoa on

³² Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–65, julk. *K. Pirinen* 1954.

³³ Sen on julkaissut *A. I. Arwidsson* sarjassa *Handlingar till upplysning af Finlands häfder*.

³⁴ MMA Kymenkartanon—Mikkelin läänin arkisto E 87.

³⁵ MMA Kymenkartanon—Mikkelin läänin arkisto E 87.

jonkun verran täydentänyt vielä 1800-luvun lopulla kerätty kansatieteellinen aineisto, joskin sen käyttöarvoa on vähentänyt se seikka, että eri kaskiviljelymenetelmät näyttävät tänä kaskiviljelyn loppukautena melkoisesti sekaantuneen toisiinsa.³⁶ Vertailemalla näin saatuja tietoja 1500-luvun verokirja- ja tuomiokirja-aineiston sisältämiin kaskiviljelyä sivuaviin tietoihin on yritetty hahmotella kuva uudisasutusajan kaskiviljelystä Pohjois-Savossa ja sen merkityksestä uudisasutuksen leviämislle.

³⁶ SKS Kansanrunousarkisto: Kansatieteellisiä kuvauksia kaskiviljelystä.

II. Eränkäynti asutuksen tienraivaajana

ERÄNKÄYNTI JA ASUTUS

Eränkäynti on Savossa, kuten melkein kaikkialla maassamme, ollut asutuksen tienraivaajana. Asumattomat salomaat tulivat eränkäynnin ansiosta talouselämän piiriin jo kauan ennen kuin ne saivat vakinaisen asutuksensa. Vakinaisesti asutun rintamaan lisäksi kuului muinaissuomalaiseen talousalueeseen myös erämaa, jossa erämiehet metsästäivät, kalastivat ja verottivat kierteleviä lappalaisia kymmenienkin peninkulmien päässä asuinpaikoiltaan. Erämiesten kalasaunat koskemattomien korpien keskellä olivat ensimmäiset asutuksen edelläkävijät.

Asutuksen leviämisen kannalta on erityisen merkityksellinen se seikka, että eränkäynti liittyi maassamme kiinteästi maanviljelyyn. Kun maanviljely ei aina kyennyt antamaan viljelijälle täyttä toimeentuloa, oli tämän turvauduttava lisäksi metsän ja veden antiin. Silloinkin kun pellot ja kasket kykenivät elättämään viljelijänsä, olivat erämaat varallisuuden lähteenä. Eränkäynnillä hankituilla turkiksilla käytiin kauppaa ja maksettiin veroja. Kalalla oli myös tärkeä sijansa veronmaksuvälineenä. Kun samat miehet — tai ainakin saman talon miehet — toimivat sekä erämiehinä että maanviljelijöinä, voidaan puhua yhdistyneestä maa- ja erätaloudesta, kasiviljelyalueilla kuten Savossa yhdistyneestä kaski- ja erätaloudesta.

Tämä talonpoikaistalouden rakenne, joka Savossa oli vallitsevana siihen saakka kunnes maakunnan erämaat olivat tulleet asutetuiksi, määräsi maakunnan asutuskehityksen suuntaviivat. Uusia asuinpaikkoja etsivä väestönosa suuntasi kulkunsa mieluummin tutuille erä-

maille, joiden tarjoamat elämisen mahdollisuudet olivat tunnettuja, kuin oudoille seuduille tuntemattomine mahdollisuuksineen. »Mutta sitten tapahtui, että meitä alkoi kasvaa liian monta yhdelle talolle, niin että emme voineet siinä elää. Sen tähden erkanimme toisistamme ja rakensimme taloja erämaillemme», kertoivat savolaiset talonpojat itse. Asutus seurasi näin eränkäynnin jälkiä.

POHJOIS-SAVON ERÄMAA-ALUE

Keskiajan Savoan, samoin kuin muihinkin vanhoihin sisämaan maakuntiimme, kuului asutun rintamaan lisäksi laaja asumaton erämaa-alue, jossa rintamaan talot kävivät erää. Rintamaan ja erämaan raja oli varsin epämääräinen ja siirtyi asutuksen kasvaessa alituisesti eteenpäin yhä kauemmaksi rintamaan keskuseuduilta. Savossa tämä merkitsi pääasiassa rintamaan laajentumista itää ja pohjoista kohti. Keskiajan lopulla Savon rintamaa-alue käsitti maakunnan etelä- ja keskiosat. Vanhimmissa verokirjoissa ja muissa 1500-luvun alkupuolen asiakirjoissa tavattavat harvalukuiset paikannimet eivät mene Pieksämäen, Joroisten, Varkauden ja Rantasalmen seutuja pohjoisemmaksi. Maakunnan silloiset kirkkopitäjät Mikkeli, Juva ja Sääminki sekä hallintopitäjät Pellosniemi, Visulahti, Juva, Sääminki ja Rantasalmi peittävät alueellisesti vain Etelä- ja Keski-Savon. Vielä 1540-luvulla pidettiin Keski-Savoa siinä määrin pohjanperänä, että Säämingin, Rantasalmen ja Pohjois-Juvan muodostamaa maavoutikuntaa sanottiin Pohjan voutikunnaksi (Norrbottens fögderi).¹ Nimi säilyi tällä voutikunnalla aina vuoteen 1556, joskin sen alue oli v. 1547 tapahtuneen Tavinsalmen pitäjän perustamisen jälkeen laajentunut käsittämään myös koko Pohjois-Savon. Toinen pohjanperä tarkoittanut nimitys, Kainuu, tavataan Keski-Savon pohjoislaidalta vieläkin myöhemmin. Säämingistä Heinäveden ja Leppävuiran rajamaille 1550-luvulla muuttaneesta miehestä oli Säämingin papinverouluettelossa merkintä, että hän oli muuttanut Kainuuseen, »til Kai-

¹ VA 6170:1. HFH VI, 306.

nus».² Asutuksen pohjoisraja kulki keskiajan lopulla kaikesta päättäen jossain nykyisen Mikkelin läänin pohjoisrajan tienoilla menen ainakin lännessä Pieksämäen seuduilla ja idässä Heinävedellä sen eteläpuolelle.

Tämän rajan pohjoispuolella alkoi Savon erämaa-alue. Se oli keskiajan kuluessa siirtynyt kasvavan asutuksen tieltä yhä kauemmas pohjoista kohti samalla laajentuen maakunnan väestön ja erämiesten luvun kasvaessa. Tällä siirtymisellä ja laajentumisella oli kuitenkin rajansa: Savon erämiehet törmäsivät yhteen naapurimaakuntien erämiesten kanssa. Tällöin hahmottui pakostakin eränkäynnin vapaata leviämistä estävä nautintaraja — joko rauhanomaisesti tai taistelujen tuloksena. Savon erämaiden nautintarajat lienevät alkaneet muodostua jo 1300-luvun puolella, joskin rajanmuodostus näyttää pääasiassa tapahtuneen seuraavalla vuosisadalla. Keskiajan lopulla Savon erämaat olivat jo verraten tarkkojen ja kiinteiden nautintarajojen ympäröimiä.

Ensimmäisenä hahmottui nautintaraja lännessä Hämettä vastaan. Etelässä, missä Savon ja Hämeen rintamaat olivat verrattain lähellä toisiaan, on raja syntynyt jo varhain keskiajalla. Pohjoisempaanakin erämaiden kohdalla lienevät savolaiset ja hämäläiset törmänneet yhteen jo 1300-luvun puolella. Vakavampia riitaisuuksia rajan suunnasta esiintyi kuitenkin vasta 1400-luvun puolella. Niiden aiheena pitävät *Jaakkola* ja *Rinne* kruunun puuttumista jo vakiintuneisiin rajaoloihin. Kruunun asioihin puuttumista voi tuskin kuitenkaan pitää riitaisuuksien varsinaisena synnä, vaan yrityksenä ratkaista savolaisten ja hämäläisten vanhat rajariidat kruunun verohallinnon etujen mukaisesti. Ensimmäinen v. 1415 suoritettu rajankäynti näyttää olleen liian kaavamainen tyydyttääkseen kumpaakaan osapuolta ja seurauksena oli entistä pahempi riita. Raja käytiin toistamiseen v. 1446, mutta vasta kolmas v. 1452 suoritettu rajankäynti sai rajasuhteet vakiinnutettua.³

Pohjois-Savon erämaiden kohdalla Savon länsiraja kulki Päijänteen vesistön itäisintä latvahaaraa, Rautalammin reittiä myöten.

² VA 6245:9.

³ *Jaakkola* 1926, 51–54. *Rinne* 1947:1, 106–13.

1400-luvun puolivälin rajankäynneissä rajan suunta määriteltiin tarkoin nykyisen Rautalammin pitäjän kohdalla, mutta kulki Iisvedeltä lähtien selkivesiä myöten Rasvingin kautta Äyskoskelle. Äyskosken pohjoispuolella lienee v:n 1446 raja kulkenut Nilakan itärantaa Pielavedelle Murtošelän pohjoisrannalla olevaan Haapajoen suuhun saakka, mutta v:n 1452 raja jatkuu selkivesiä myöten Säviänvirran kautta Pielaveden pohjoispäähän Joutsenniemen länsipuolelle. Pielaveden pohjoispuolella rajan kulku on epäselvempi. V:n 1446 raja suuntautui Haapajoen suusta aluksi suoraan pohjoiseen Vaaraslahden Hirvivuoren kautta Sulkavanjärvelle, mutta siitä edelleen pohjoiseen sen suunta on epäselvä. Mahdollisesti raja on kulkenut Kiuruveden Luupuveden (Lupuevesi = Lapiojärvi?) kautta Maanselälle jossain Kiuruveden ja Vieremän rajamailla.⁴ V. 1452 raja siirtyi lännemmäksi kulkien luultavasti Koivujärven kautta Maanselälle Pohjanmaan Pyhäjärven itäpuolella. Rajan suunta Koivujärven paikkeilla on ollut epäselvä vielä v. 1736 suoritetussa viimeisessä maakuntarajan käynnissä. 1750-luvulla tehdyssä Iisalmen pitäjänkartassa silloinen pitäjänraja teki Koivujärven seudulla suuria mutkia, niin että Iisalmen alue työntyi Koivujärvellä kiilana etelää kohti, kun taas Viitasaaren alueesta pisti kieleke Pielaveden pohjoispäähän. V:n 1561 verollepanomaakirjan mukaan Tavinsalmen talojen tiluksia oli vielä Koivujärven länsipuolellakin aina Pyhäjärven Maanselänlahtea myöten. Luultavasti v:n 1452 rajan pohjoinen päätepiste oli sama kuin jo v. 1415 käydyn rajan: Rillankivi Pyhäjärven itäpuolisella Maanselällä.⁵

Savon itäraja on ainakin pohjoisosaltaan länsirajaa nuorempi. Vanhimpana itärajana pidetty suunnaltaan kiistanalainen Pähkinäsaaren rauhan raja ei kestänyt savolaisen eräntäynnin painetta, vaan eräntäyhti lienee jo 1300-luvulla murtanut sen. 1400-luvun

⁴ *Jaakkola* 1926, 66–92. PNA, Pielavesi. Vrt. *Niitemaa* 1955, 398–401. Niitemaa sijoittaa Haapajoensuun rajapaikan Iisalmen Haapajärvelle, vaikka rajapaikkojen järjestys rajaluettelossa jo osoittaa, että Iisalmen Haapajärvi ei voi tulla kysymykseen. Siellä ei sitäpaitsi ole Haapajokea, kun taas Pielaveteen laskevan Lammasjoen alajuoksua kutsutaan Haapajokeksi.

⁵ *Jaakkola* 1926, 66–92. Iisalmen pitäjänkartta 1755–57 (RVA: Kartsamlingen nr. 83–85). *Jalkanen* 1892, liitekartta. *Niitemaa* 1955, 398–401. N:o 1772.

kuluessa lienee hahmoittunut Savolle uusi itäraja, ns. väärennettyjen Pähkinäsaaren rauhankirjojen raja, jolle Ruotsin hallitus yritti 1500-luvulla saada venäläisten hyväksymisen. Tämä raja kiersi Savonlinnan itäpuolitse Puruveden kautta Orivedelle ja siitä edelleen Somertaipaletta myöten Juojärvelle. Ohtaansalmella raja teki pienen mutkan itään päin jatkuen sitten taas Rikkavettä ja Kaavinjärveä pohjoiseen. Kaavinjärveltä raja kulki Vehkataipaleen ja Kello Taipaleen kautta Vuotjärvelle.⁶

Vuotjärvi on pohjoisin väärennetyissä Pähkinäsaaren rauhankirjoissa mainittu rajapaikka. Pohjoisempana ei vielä 1400-luvulla liene esiintynyt kiinteästi määritellyn rajan tarvetta. Täyssinän rauhassa Syvärinjärven itäpuolelta Ruotsille luovutettujen alueiden luettelo kuitenkin osoittaa, että näille seuduille jo ennen Täyssinän rauhaa oli hahmoittunut raja, joka kulki jonkun verran lännempänä kuin Täyssinän rauhan raja.⁷ Toisaalta kuitenkin v:n 1561 verollepanomaakirja osoittaa, että savolaisilla oli jo 1500-luvun puolivälissä maita Syvärin itäpuolella. Vanhin raja Syvärin tienoilla lienee hahmoittunut aivan eräkauden lopulla 1400- ja 1500-lukujen vaihteessa.

Savon sekä länsi- että itäraja päättyi pohjoisessa Maanselälle. Tämä vedenjakajaseutu on muodostanut luonnollisen pohjoisrajan Savolle, sillä sen takaiset erämaat kuuluivat jo vanhastaan muiden maakuntien eränkävijöille, Pohjanmaan jokien latvat pohjalaisille ja Oulunjärven seudut karjalaisille. Raja näyttää tällä suunnalla hahmoittuneen ilman huomattavampia rajariitoja ja rajankäyntejä. Osittain tämä johtunee siitä, että Savon eränkäynti lienee saavuttanut pohjoisimman osan Maanselkää vasta eräkauden lopulla.

Pohjois-Savon erämaa-alue käsitti näin koko Saimaan vesistön läntisen pääreitit kaikkine sivuhaaroinen. Vain Juojärven ja Nilsiän reitit sivusivat Savon itärajaa, joka samalla oli valtakunnanraja. Lännessä Savon erämaat ulottuivat vedenjakajan yli Päijänteen vesistön itäisimmälle latvahaaralle, Rautalammin reitille. Tää-

⁶ Rinne 1947:1, 117–21.

⁷ VA 6331a: n:o 1849–51.

lä olivat kuitenkin jo hämäläiset vastassa ja savolaiset saivat tyytyä reitin itärannan erämaihin.

Kun vertaa tätä erämaa-aluetta, jonka asuttamista tässä tutkimuksessa tullaan käsittelemään, myöhempiin hallinnollisiin kokonaisuuksiin, on todettava sen vastanseen jotakuinkin tarkoin v. 1547 perustettua Tavinsalmen hallintopitäjää. Vain lounaisreunalla jäi sen ulkopuolelle alue, jonka asutus näyttää olevan iältään rinnastettavissa Tavinsalmen eteläreunan vanhimpaan asutukseen: Suonteenselän ranta-asutus. Suonteenselän ja siitä etelään sijaitseva Jäppilän asutus siirrettiinkin v. 1548 osittain Tavinsalmen uudisasutuspitäjään kuuluvaksi, mutta palautettiin muutaman vuoden kulluttua takaisin Juvan pitäjän Joroisten neljänneskuntaan.⁸ Näin ollen on kyseenalaista, voidaanko Suonteenselän seutuja lukea varsinaiseen Pohjois-Savon erämaa- ja uudisasutusalueeseen. Toisaalta voidaan kysyä, eikö Leppävirran reitin eteläpään ja Suvasveden eteläpuolisen Soisalon osan asutus ole kokonaisuudessaan luettava rintamaa-asutukseksi. Rintamaan ja uudisasutusalueen raja on — samoin kuin rintamaan ja erämaan raja — aina varsin epämääräinen ja vaikeasti määriteltävissä. Kun tämä raja tutkimusteknillisistä syistä on pitänyt vetää, on rintamaan ja Pohjois-Savon välisenä rajana pidetty Tavinsalmen hallintopitäjälle 1550-luvulla vakiintunutta etelärajaa.

ERÄTIET JA ERÄSIJAT

Eränkävynnin ollessa uudisasutuksen tienraivaajana olivat erätiet samalla asutusteitä. Uudisasukkaat vaelsivat Pohjois-Savoon samoja teitä, joita erämiehet ennen heitä olivat taivaltaneet eräretkillään. Sekä eränkävijöille että uudisasukkaille olivat vesireitit parhaita kulkuteitä ja tämä selittääkin Pohjois-Savon erämaa- ja uudisasutusalueen pitkänomaisen muodon. Vesistöreitit johtivat rintamaan erämiehet yhä kauemmaksi pohjoista kohti. Järvi järven perästä, vä-

⁸ Vrt. vv. 1548—49 ja 1552 vuotuisia verokirjoja. VA 6147:36—44. 6151:100—105, 106v—118. 6170:36v—44, 57—61.

lillä kalaisia salmia, virtoja ja koskia, rannoilla laajat antoisat riistamaat — luonto suorastaan houkutteli erämiestä yhä kauemmas pohjoista kohti. Pitkätkin taipaleet taittuivat helposti Pohjois-Savon monilla järvireiteillä. Matkusjärvet ja Matkusjoet sekä lukuisat talval-päätteiset paikannimet kertovat vielä tänä päivänä teistä, jotka erämiehet ensimmäisinä koskemattomiin korpiin viitoittivat.

Pohjois-Savon eräteiden yhteisenä lähtökohtana voidaan pitää Haukivettä. Se muodosti rintamaan pohjoislaidassa sellaisen solmu-kohdan, jonka kautta melkein kaikkien erämiesten oli kuljettava, eri tahoilta rintamaata sille kokoonnuttava ja siltä taas hajaannut-tava Pohjois-Savon monihaarisille järvireiteille. Vain osa Juvan ja Visulahden erämiehiä saattoi kulkea toista tietä erämaailleen. Hei-dän tiensä kulki suoraan Suonteenselälle ja sieltä Suomenjoen kaut-ta Iisvedelle, josta avautuivat pohjoiseen johtavan Rautalammin reitin vedet.

Useimmat Pohjois-Savon erämiehistä kulkivat kuitenkin Hauki-veden kautta Varkauden koskille ja siitä ylös Leppävirran reitille. Toiset Haukivedeltä lähtevät järvireitit, Heinäveden ja Enonveden reitit, näyttävät olleen eräteinä vähän käytettyjä. Jälkimmäinen johti suoraan valtakunnan itärajalle ja edellinen sivusi sitä Varis-järven kohdalla varsin läheltä. Erämiehet lienevät pelänneet koh-taavansa näillä suunnilla rajantakaisia vainolaisia. Varsinkin 1400-luvun loppupuolen ja 1500-luvun alkupuolen rajariitojen aikakau-tena tähän pelkoon olikin syytä. Enonveden reitin itäpäähän Ori-virralle rakennettiin jo 1400-luvun puolella linnoitus, ns. Orivir-ran saarto, mutta Juojärveltä Varisjärven kautta Suvasvedelle joh-tanut kulkutie oli jatkuvasti täysin avoin.⁹ Vanha tarina kertoo 1540-luvun lopulla Kurjalanmäen asutuksen tuhonneen vainolais-joukon tulleen Juojärveltä käsin.¹⁰ Kun Heinäveden reitti oli lisäksi huomattavasti hankalakulkuisempi kuin Leppävirran reitti, on Lep-pävirran reitin muodostuminen Pohjois-Savon erämiesten pääasial-lisimmaksi kulkuksi aivan luonnollista.

Suvasveden seudun erämiehetkin näyttävät kulkeneen Leppä-

⁹ Rinne 1947:1, 132–35.

¹⁰ Leinberg, Bidrag I, 36–37. HFH I, 314.

virran reitin alaosan kautta. Varkauden kosket noustuaan he kuitenkin jo Unnukalta kääntyivät itään yli Soisalon saaren kapeimman kohdan. Matka kulki aluksi Unnukantaivalta Kiesimäjärvelle. Taivalta ei tältä osalta liene kuitenkaan tarvinnut tehdä maitse, vaan pitkin Kiesimäjärvestä Unnukkaan laskevaa pikku jokea. Kiesimäjärven Matkusselän itärannalta on taivallettu Vetotaivalta myöten Saijanlahden pohjukkaan.¹¹ Jos paria Kiesimäjärven itäpuolella olevaa pikkulampea on voitu käyttää hyväksi matkaa tehdessä, on varsinainen maataival jäänyt vain noin 1/2 km:n mittaiseksi. Saijanlahdelta on matka jatkunut kapeaa ja mutkittelevaa, mutta helppokulkuista vesireittiä Paljakan ja Vaahtovanselän kautta Suvasvedelle.

Leppävirran reitin ja Suvasveden seutujen eränkännistä on säilynyt varsin vähän tietoja, sillä asutus näillä tienoilla on Pohjois-Savon vanhinta. Eränimet ovat paikannimistössä pahoin peittyneet asutusnimien alle. Leppävirran reitin tienoilta kyllä löytyy jonkin verran riistanimiä kuten Karhulahti, Hirviniemi, Kettukallio, Jänissaari, Oravilahti, Haukilahti, Särkijärvi, Ahveninen ym., mutta Suvasveden eränimistö on varsin niukka.¹² Talojen vanhoista eräsijoista on Leppävirran reitin varrelta säilynyt vain muutamia tietoja, nekin kaikki reitin pohjoispäästä. Paukarlahdella on käynyt erämiehiä Säämingin Ahvionsaaresta, Sotkanniemellä Juvan Koikkalasta ja Puutussalmella Rantasalmen Kolkontaipaleelta ja Tuusmäeltä ja Keinälänmäellä Rantasalmen Osikoinmäeltä.¹³ Verrattain lähekkäin sijainneilla erämailla on siis ollut kolmen eri rintamaapitäjän erämiehiä.

Suvasveden rannoilta on tietoja useammista rintamaan talojen eräsijoista. Ensimmäiset tiedot ovat Suvasvedelle vievän reitin alkupäästä Saijanlahdelta. Siellä tiedetään olleen kahden Haukiveden rannalla sijainneen talon eräsijat. Toinen taloista oli Säämingin Haukinniemellä ja toinen Rantasalmen Ahvensalmella.¹⁴ Vähän kauempana

¹¹ Isojakokartat: Saijanlahti 1–2.

¹² Nimistö liitteen I, Suomenmaa VIII, paikannimihakemiston ja PNA:n koelmien (Leppävirta) mukaan.

¹³ N:o 1670, 1806, 1798, 1687.

¹⁴ N:o 1710, 1701. Kartta I.

Rummukalan ja Polvijärven tienoilla tiedetään olleen myös kaksi eräsijaa, Rummukkalassa eräällä Säämingin Kallislahden talolla ja Polvijärvellä kahden rantasalmelaisen talon yhteinen eräsija.¹⁵ Taloista oli toinen Rantasalmen Parkunmäellä ja toinen Vaahersalossa. Suvasveden länsirannalla taas tiedetään olleen muutamien Rantasalmen talojen erämaita. Joko Suvasveden eteläpäässä Kurjalanrannan tienoilla tai sen länsirannalla Hormaistenlahdella oli erään Tuusmäen talon erämaata. Leppämäen tienoilla oli eräsija, jonka voi todeta kuuluneen aikaisemmin Hukkalan ja nykyisin Korholan nimellä tunnetulle Hiismäen kylän talolle. Valkeamäellä oli nykyiseen Kangaslammin pitäjään kuuluvan Rauhamäen kylän erään talon eräsija ja Tuppuralanmäellä samoin Kangaslammiin kuuluvassa Harjurannan kylässä sijainneen talon eräsija.¹⁶ Suvasveden itäpuoleltakin tunnetaan kaksi eräsijaa, jotka kummatkin olivat Tuusniemen Kartansalon tienoilla.¹⁷ Toisen omisti eräs Kangaslammin Harjurannan talo ja toisen eräs vielä v. 1561 Sääminkiin kuulunut Rantasalmen Hiismäen talo.

Suvasveden pohjoispuolella alkoivat Riistaveden jo nimestäkin päätellen runsasriistaiset erämaat. Erämiehet lienevät saapuneet sinne osittain edellä kuvattua Unnukan—Suvasveden erätietä myöten, mutta luultavasti myös Leppävirran—Kallaveden—Vehmersalmen reittiä käyttäen Suvasveden pohjoispäähän, jossa tiet ovat yhtyneet. Matka on jatkunut sitten pohjoiseen Riistaveden sokkeloista järvi-reittiä. Alueen pääjärvi, runsassaarinen ja pitkälahtinen Riistavesi laskee aina 1800-luvun puoliväliin asti etelään, Riistakosken kautta Eukonselkään ja siitä mutkittelevaa ja saarekasta reittiä myöten Suvasveteen. Viime vuosisadalla puhkesi kapea kannas, joka erotti Riistaveden Melavedestä ja Riistavesi laskee nyt pohjoiseen Melaveden kautta Juurusveden ja Muuruveden yhtymäkohtaan.¹⁸ Riistaveden vaihtelevamaastoiset seudut ovat luonnonolojensakin puolesta ilmeisesti olleet hyviä riistamaita.

¹⁵ N:o 1695, 1703. Kartta I.

¹⁶ N:o 1711, 1728, 1739, 1712. Kartta I.

¹⁷ VA 6331a: n:o 1647/8646: n:o 1118. N:o 1731/L 21.

¹⁸ Suomenmaa VIII, 105.

Riistaveden nimen lisäksi kertovat monet muutkin paikannimet alueen runsasriistaisuudesta ja vilkkaasta eränkäynnistä. Jotakuinkin kaikki riistaeläimet karhusta oravaan ja kalat lohesta särkeen esiintyvät seudun paikannimistössä. Karhulahti, Hukanniemi, Hirvijärvi, Kettukangas, Kärppä, Jänissalo, Oravilahti ym. nimet kertovat seudun riistakannasta. Kaloihin ja kalastukseen taas liittyvät mm. nimet Lohilahti, Siikajärvi, Haukiniemi, Lahnasalo, Ahvenlampi, Särkijärvi ja Onkisaari. Eräretkistä ovat muistoina sellaiset nimet kuin Matkussaari, Einesalo, Melavesi, Veneheitto ja Majoinen. Viimeksimainitun nimen kohdalla jää epäselväksi onko se johdettava maja- vai majava-sanasta, kun taas alueella oleva Majajärvi on ollut alunperin Majavajärvi ja näin ollen selvästi riistanimistöön kuuluva.¹⁹

Riistaveden seutujen merkitystä eräalueena osoittaa selvästi sekin, että vanhat eräsijat säilyivät täällä sitkeästi rintamaan eränkävijätalojen hallussa. Kun kaikki aikaisemmin mainitut Leppävirran ja Suvasveden seutujen eräsijat olivat jo 1560-luvun alussa joko kokonaan tai ainakin osittain siirtyneet paikallisten uudisasukkaiden käsiin, oli Riistavedellä vielä erämaita rintamaan talojen hallussa. Eräs Rantasalmen Osikoinmäen talo säilytti eräsijansa Riistaveden Lamminsalossa aina vuoteen 1651 saakka ja toisella Osikoinmäen talolla oli vielä v. 1664 eräsija Riistaveden Tuusjärvellä. Myöskin eräällä Rantasalmen Kolkontaipaleen talolla oli vielä 1560-luvulla eräsija Haurangissa ja Varkauden Pitkälänniemen talolla Akonpohjan lähellä. Edelleen mainitaan Tavinsalmen tuomiokirjassa v. 1602 Rantasalmeen kuuluneesta eräsijasta Riistavedellä, mutta tarkemmat tiedot siitä puuttuvat.²⁰

Riistavesi oli Suvasveden kautta kulkeneiden erämiesten kaukaisin määränpää. Vielä kauemmas pohjoista kohti vaeltaneet erämiehet nousivat Leppävirran reittiä Kallavedelle jatkaakseen sieltä

¹⁹ Nimistö liitteen I ja Suomenmaa VIII:n paikannimihakemiston mukaan. (Alueen nimistö puuttuu PNA:n kokoelmista.) Isojakokartta: Riistavesi 7–10.

²⁰ VA 6331a: n:o 1557/VA 8646: n:o 614 ja 1157. 6331a: n:o 1375/8646: n:o 1238, 6331a: n:o 1338/8646: n:o 615. 8646: n:o 631 ja 1139. Tavinsalmen TK 1. 3. 1602, VA Fotostaattikokoelma: Savon tuomiokirjat 1602–08. Kartta I.

matkaa joko Iisalmen tai Nilsin reittiä myöten. Osa tietenkin jäi Kallaveden rannoille erää käymään, jotkut lienevät — kuten jo mainittu — kiertäneet Kallaveden kautta Riistavedelle mennessään ja lienee niitäkin ollut, jotka Kallavedeltä taivalsivat poikkimaisin länteen Karttulan järville. Iisalmen reitille ja Karttulan järville pyrkivien tie lienee eronnut Nilsin reitille matkaavien tiestä jo samalla kohtaa Kallaveden eteläpäässä, jossa Riistavedelle menijät kääntyivät itään. Iisalmen reitin matkamiehet kääntyivät länteen pitkään ja mutkikkaaseen Hiltulanlahteen ja sieltä heillä oli melko mukava yhteys melkein koko Kuopionniemen tyven poikki ulottuvaa Matkusjärveä myöten Kallaveden länsiosan eteläiseen perukkaan, Haminanlahteen. Veneet oli vedettävä vain kahden kapean kannaksen yli Matkusjärven kummassakin päässä. Nimet Matkusjärvi ja Haminanlahti kertovat selvästi vanhasta kulkutiestä.²¹

Eräalueena Kallaveden seudut ovat lähinnä rinnastettavissa Lepävirran reitin rantamaihin. Kalastukseen liittyvät nimet ovat selvästi etualalla seudun eränimistössä. Saunasaaria on useampiakin, Kalasaari, Kalakoisti, Katiskalahti sekä kalannimiin liittyvät lukuisat paikannimet kertovat vilkkaasta kalastuksesta.²² Vanhoista eräsijoista on sen sijaan niukalti tietoja ja nekin eräsijat, joista tietoja on säilynyt, olivat jo 1560-luvulla uudisasukkaiden käytössä. Haminanlahden tienoilla on ollut kaksikin eräsijaa, joista toinen on kuulunut Rantasalmen Rantasalon Sallilalle ja toinen eräälle Joroisten Kaitaisten talolle.²³

Tärkein erätie Kallaveden pohjoispuolella oli Iisalmen reitti, mutta koilliseen aukeava Nilsin reitti oli myöskin erätienä paljon kuljettu. Sen rannoilta on suhteellisen runsaasti tietoja rintamaan talojen eräsijoista. Tietojen huomattavan runsas lukumäärä ei kuitenkaan johtune yksinomaan eränkäynnin vilkkaudesta, vaan siitä, että asutus Nilsin reitin rannoilla on Juurusveden seutuja lukuunottamatta Pohjois-Savon nuorinta. Itäistä valtakunnanrajaa sivua-

²¹ Isojakokartta: Haminanlahti 1–5.

²² Nimistö liitteen I, Suomenmaa VIII:n paikannimihakemiston ja PNA:n koelmien (Kuopion mlk.) mukaan.

²³ N:o 1803, 1790. Kartta I.

vana reittiä näyttää pidetyn niin vaarallisena, että asutus ei ennen Täyssinän rauhaa uskaltanut sen suupuolta kauemmaksi. Vaikka uudisasukkaatkin näyttävät käyneen erää Nilsiä reitin asuttomilla latvavesillä, saattoivat rintamaiden talojen eräsijat pysyä siellä vanhojen omistajiensa hallussa paremmin kuin uudisasutuksen keskellä.

Nilsiä reitin asutun alaosankin seuduilla on säilynyt tietoja vanhoista eräsijoista. Rantasalmen Osikoinmäen Hakkaralalla on ollut eräsijansa Juurusveden luoteispuolella Siilinjärven Hakkaralassa. Sinne on kuitenkin jo viimeistään 1540-luvun alussa asettunut parikin Osikoinmäen Hakkaralasta lähtenyt uudisasukasta. Sen sijaan Osikoinmäen Hakkaralalla oli vielä myöhemminkin hallussa toinen eräsija Nilsiä reitin ylävesillä Syvärin koillispuolella, mutta sekin joutui ennen asuttamista Siilinjärven Hakkaralan haltuun. Siilinjärven Hakkaralan tienoilla oli myös eräällä Varkauden Kurolanlahden talolla eräsijansa. Kolme muutakin eräsijaa tiedetään Siilinjärven seuduilla olleen. Koivumäellä oli eräälle Rantasalmen Teemassaaren talolle kuulunut eräsija, Pöljässä eräälle Rantasalmen Tuusmäen talolle ja Rissalassa eräälle Juvan Vehmaisten talolle kuulunut eräsija.²⁴

Ylempänä Nilsiä reitin varrella on ollut useitakin eräsijoja, jotka vielä 1560-luvulla ovat olleet rintamaan eränkävijätalojen hallussa. Ne ovat pääasiassa reitin yläosan keskusjärven, Syvärin, rannoilla. Lounaassa Nilsiä kirkonkylän tienoilla on ollut erään Varkauden Kurolanlahden talon eräsija. Syvärin itärannalla oli kahdella Joroisten Kotkatlahden talolla eräsijansa, toisella Syvärilässä, toisella Keyrityssä. Syvärin luoteispuolella Varpaisjärven tienoilla oli erään Varkauden Luttilan talon eräsija. Näihin rintamaan talojen eräsijoihin ovat rinnastettavissa myöskin ne kahden Leppävirran nykyisen kirkonkylän tienoilla sijainneen talon ulkomaat, jotka olivat Syvärin seuduilla, toisella Syvärin etelärannalla ja Varpaisjärvellä, toisella Lukkarilassa.²⁵

²⁴ N:o L 2–3, 1797, P 16. VA 8646: n:o 1144 ja 595. VA 6331a: n:o 1589/VA 8646: n:o 562.

²⁵ VA 6331a: n:o 1582/VA 8646: n:o 565. 6331a: n:o 1528/8646: n:o 560. 6331a: n:o 1578/8646: n:o 550, 729. 6331a: n:o 1592/8646: n:o 565, 690. Kartta I.

Syvärin pohjoispuolisilta Nilsin reitin latvavesiltä ei ole enää tietoja reittiä pitkin etelästä saapuneista erämiehistä. Tietoja on vain Iisalmen reitin rantojen uudisasukkaiden harjoittamasta eränkännistä.²⁶ Uudisasukkaiden harjoittama eränkäynti on peittänyt alleen kaikki jäljet rintamaan eränkävijöiden näillä seuduilla mahdollisesti harjoittamasta eränkännistä.

Pisimmälle pohjoista kohti ulottui eränkäynti Iisalmen reittiä myöten. Reitin alaosasta Kallaveden ja Poroveden väliltä on eränkäyntiä koskevia tietoja tosin verrattain niukasti eikä eränimistöäkään ole erikoisen runsaasti, mutta toisaalta on huomattava, että Iisalmen reitin alaosassa on ollut verraten vanhaa asutusta. Eränkäyntiä koskevien tietojen niukkuus on näin ollen ymmärrettävää. Tietoja on säilynyt kuitenkin kahdesta vielä 1560-luvulla rintamaan taloille kuuluneesta eräsijasta. Toinen niistä oli Maaningan Kuro-lanlahdella Suuren Ruokoveden rannalla. Se kuului eräälle Joroisten Kotkatlahden rantasalmelaiselle talolle. Onkiveden kaakkoisrannalla Naarvanlahdella taas oli erään Rantasalmen Kolkontaipaleen talon eräsija. Ainakin osittain uudisasukasten käsissä olivat 1560-luvulla erään Rantasalmen Kolkontaipaleen talon eräsija Maaningan Käärmelahdella, erään nykyiseen Kangaslammiin kuuluvan Harjurannan kylän talon eräsija Väänälänrannassa Suuren Ruokoveden itärannalla sekä erään Joroisten Järvikylän talon eräsija Hirvilahdella Suuren Ruokoveden lounaisrannalla.²⁷ Uudisasukkaan haltuun oli joutunut myös eräs pohjoisempana Onkiveden rannalla ollut eräsija. Se sijaitsi Lapinlahden Kivistössä ja oli kuulunut ennen eräälle Sulkavan Sairalanmäen talolle. Tämä talo oli vanhan Säamingin suurpitäjän alueella, mutta lähellä Juvan rajaa.²⁸

Iisalmen reitin alaosan läpi matkanneiden erämiesten tiet haarautuivat Porovedellä kolmeen suuntaan: Iisalmen reitin läntistä latvahaaraa Kiuruvedelle, pohjoista haaraa Vieremälle ja itäistä haaraa Sonkajärvelle. Reittien haarautumiskohdan, Poroveden, seu-

²⁶ Kts. kartat VIII ja IX.

²⁷ VA 6331a: n:o 1569/VA 8646: n:o 586, 728. 6331a: n:o 1469/8646: n:o 494. N:o 1775, 1787, 1793. Kartta I.

²⁸ N:o 1749. Kartta I.

dut näyttävät eränimistöstään päätellen olevan lähinnä rinnastettavissa Onkiveden seutuihin. Poroveden itärannalla nykyisen Iisalmen kaupungin paikalla on ollut Rantasalmen ja Juvan rajalla sijainneelle Suurniemen talolle kuulunut eräsija.²⁹

Läntisen Kiuruveden reitin varrelta on säilynyt eniten tietoja rintamaatalojen vanhoista eräsijoista. Haapajärven länsirannalla on ollut erään varkautelaisen talon eräsija. Kiuruveden länsirannalla ja Kalliojärvellä oli Rantasalmen Tuusmäen Remekselän eräsija. Se oli jo 1500-luvun puolivälissä joutunut kahden kiuruveteläisen uudisasukkaan haltuun, mutta Tuusmäen Remeksiset näyttävät säilyttäneen itsellään osan eräsijasta tai ainakin osuuden siihen aina 1600-luvulle saakka. Uudisasukkaan käsissä oli myös erään Juvan Ronkaalan talon eräsija Kiuruveden Niemisjärvellä. Samoilla tienoilla on ollut myös kahden muun juvalaisen talon eräsijat. Toinen taloista sijaitsi Rottilan ja toinen Härkälän kylässä. Viimeksimainitun talon eräsija joutui v. 1563 vaihdon kautta ensinmainitun Rottilan talon haltuun ja sitä tietä Rottilasta lähteneelle uudisasukkaalle. Kiuruveden Nälännöllä on lisäksi ollut jonkun Rantasalmen talon eräsija, mutta v:n 1664 verotarkastuksen aikoihin ei kukaan enää muistanut talosta muuta kuin sen, että se oli ollut Rantasalmen pitäjässä.³⁰

Iisalmen reitin keskisen latvahaaran varrelta tunnetaan kaksi eräsijaa. Iijärven länsirannalla on ollut erään Juvan Härkälän talon eräsija ja Vieremäjärven tienoilla taas eräsija, joka on kuulunut eräälle Rantasalmen Rantasalon talolle. Lisäksi Leppävirran nyk. kirkonkylän Kauppilalla oli eräsijan luontoista ulkomaata Iisalmen Kauppilanmäen paikkeilla. Myöskin Kuopion Koljonniemen talon ulkomaata Iisalmen Koljonvirralla voi pitää eräsijan luontoisena.³¹

Itäisen Sonkajärven reitin varrelta tunnetaan vain yksi rintamaan talon eräsija Hernejärvellä. Siellä harjoittivat erään Joroisten Häyriälän talon erämiehet eränkäyntiään.³²

²⁹ VA 8646: n:o 1027. Kartta I.

³⁰ N:o 1752, 1767, 1763, 1764. VA 8646: n:o 536. Kartta I.

³¹ N:o 1757, 1753, 1678, 1748. Kartta I, III ja IX.

³² N:o 1758. Kartta I.

Vieremän ja Sonkajärven suunnilla näyttää eränkäynti olleen heikompa kuin Kiuruveden reitillä. Eräsijoja koskevien tietojen vähäisyys tosin voi olla satunnaisista syistä johtuvaa, mutta se, että Kiuruveden uudistalot ovat kyenneet saamaan haltuunsa ulkomaita Vieremän ja Sonkajärven tienoilla, mutta ei päinvastoin Vieremän ja Sonkajärven talot Kiuruveden suunnalla, on selitettävissä vain Vieremän ja Sonkajärven seuduilla harjoitetun eränkäynnin vähäisyyden perusteella. Vielä eräkauden lopulla tuntuu koillisen Pohjois-Savon eränkäynti Vieremästä Nilsiä reitin latvoille olleen verrattain vakiintumatonta.

Pohjois-Savon länsiosa muodosti jossain määrin erillisen eränkäyntialueen, jonka runkotienä oli Rautalammin reitti keski- ja yläosaltaan. Reitin ylävesillä Nilakan ja Pielaveden tienoilla lie-nee hämäläinen eränkäynti ulottunut ennen 1400-luvun puoliväliä reitin itäpuolisiinkin rantamaihin. Pielaveden pohjoispuolella on hämäläinen eränkäynti mahdollisesti tunkeutunut kauemminkin Pohjois-Savoon, lähinnä nykyisen Kiuruveden pitäjän länsiosaan. V:n 1452 maakuntaraja työnsi hämäläiset kuitenkin kokonaan Rautalammin reitin länsirannalle. Hämeen 1550-luvulla tehdyissä eräluetteloissa mainitaan kyllä yksi Pälkäneen eräsija Pielavedellä ja muutamia Jämsän eräsijoja Koivujärvellä, mutta mikään ei osoita, että yksikään näistä olisi ollut v:n 1452 rajan itäpuolella.³³

Savolaiset erämiehet näyttävät saapuneen Rautalammin reitille pääasiassa Suonteenselän kautta. Erätien alkuna voitaneen pitää Jäppilän Syvänsijärveä rintamaan pohjoislaidalla. Sieltä matka kulki Suontientaivalta Suonteenselälle (oik. Suontienselkä) ja edelleen Suonne- l. Suonenjokea Iisvedelle. Suontientaipaleen tienoilla tavataan vanhasta kulkutiestä kertovat nimet Matkus ja Matkushaka. Nimiketju Suontientaipale—Suontienselkä/Suonteenselkä—Suonnejoki/Suonenjoki kertoo myös selvästi pohjoiseen johtaneesta kulkutiestä.³⁴ Iisvedeltä matka jatkui edelleen pohjoista kohti pitkin Rautalammin reitin itärantaa. Länsirannalle ei savolaisilla erämiehillä ollut asiaa, sillä se kuului Hämeen eränkävijöille.

³³ SAY:H 38 Rautalampi. Vrt. *Niitemaa* 1955, 398—401.

³⁴ PNA:n kokoelmat: Jäppilä.

Vanhat eräsijat Rautalammin reitin varrella Iisvedeltä ylöspäin kertovat vain Juvan vanhan suurpitäjän alueelta lähteneistä erämiehistä. Lännempää Suur-Savosta saapuneiden eränkävijöiden eräsijoista ei tällä alueella sen sijaan ole löytynyt mitään jälkiä. Eräsijat kuuluivat pääasiassa silloin Juvaan luetuille Jäppilän ja Joroisten taloille. Karttulan Koskenkylässä oli erään Jäppilän Rumukanmäen ja Talluksessa erään Jäppilän Kakkilan talon eräsija. Nilakan itärannalla Kotaniemessä oli Jäppilän Tossavalansaaren eräsija. Tervon Utrianlahdella taas oli Jäppilän Utrialaan kuullut eräsija ja samalla Utrialan talolla oli toinen eräsija Pielaveden Heinämäellä. Eräs Juvan keskipitäjän talonkin eräsija tunnetaan tältä alueelta. Punnonmäen seuduilla oli Juvan Hatsolassa sijainneen talon erämaata.³⁵

Eränkävinnin ja asutuksen leviämisen kannalta on kysymys eränkävijöiden saapumisesta poikkimaisin Kallaveden reitiltä Rautalammin reitin rantamaille mielenkiintoinen, mutta vaikeasti selvitettävä ongelma. Varsinkin reitin pohjoispäässä Pielaveden tienoilla myöhempi asutus selvästi tunkeutuu Onkiveden ja Kiuruveden suunnilta Pielaveden alueelle. Vanha kulkutie Maaninkajärven Tuovilanlahdesta Pielavedelle tulee esiin eräässä oikeusjutussa v. 1563 pielaveteläisten uudisasukasten tienä pitäjän keskusseuduille.³⁶ Tämä kulkutie, jota maantie vielä nytkin melko tarkasti noudattelee, lienee peräisin jo eräkaudelta ja on silloin ollut idästä käsin saapuneiden erämiesten käytössä. Pielaveden ja Onkiveden välisten seutujen Panka- ja Lammas-nimien ryhmät viittaavat nimien itäiseen alkuperään.

Rautalammin reitin rannoilta ei ole säilynyt yhtään varmaa tietoa poikkimaisin idästä tulleiden erämiesten eräsijoista. Läntisin tällainen eräsija on Pielaveden itäpuolisessa sisämaassa Pörsänmäellä, jossa oli erään Joroisten Joroiskylän talon eräsija, mutta paikka on lähempänä Onkivettä kuin Pielavettä.³⁷ Sen sijaan *Pelkosen* Karttulaan sijoittama erään Rantasalmen Hiismäen talon

³⁵ N:o 1671, 1674, P 1, 1794, L 17. VA 8646: n:o 516, 867. Kartta I.

³⁶ SVTK. 176.

³⁷ N:o 1769. Kartta I.

eräsija, jonne erämiehet olisivat tulleet Kallavedeltä käsin, onkin Tuusniemen Kartansalossa Juojärven rannalla.³⁸ Joskaan täysin selviää jälkiä eränkävynnin ulottumisesta poikkimaisin Kallaveden reitiltä Rautalammin reitin yläjuoksun rannoille ei olekaan säilynyt, on tällaista eränkävynniä ilmeisesti kuitenkin jossain määrin esiintynyt.

ERÄNKÄVYNNIN ALUEELLINEN LUONNE JA LÄHTÖ- SEUDUT

Pohjois-Savon luonnonsuhteet, sen pitkät monihaaraiset pohjoiseen johtavat järvireitit, ovat muovanneet sen varsin yhtenäiseksi eräalueeksi. Eränkävijäin matka kulki pääasiassa vesitse — vain verrattain lyhyitä matkoja lienee taivallettu maitse — joten vesistöt ovat määränneet eränkävynnin alueellisen luonteen.

Eränkävynnin yhtenäiseen alueelliseen luonteeseen Pohjois-Savossa on ennen kaikkea vaikuttanut Haukiveden muodostuminen eräteiden solmukohdaksi. Melkein kaikkien Savon pohjoisten erämaiden kävijöiden oli kuljettava Haukiveden kautta, eri tahoilta sille kokoonnuttava ja siltä taas Varkauden kosket noustuaan hajaannuttava erämaan monihaaraisille järvireiteille. Eri pitäjien erämiehet joutuivat näin samoille pohjoiseen johtaville eräteille. Kun eränkävijäin tiet järvireittien haaraantuessa erkanivat, eri reiteille kääntyvät eivät jakaantuneet enää lähtöseutunsa mukaan, vaan samojen eräteiden varsilla tapaa eri pitäjien erämiehiä ja vastaavasti saman pitäjän miehiä eri eräteillä. Savon eri pitäjien eränkävynntipaikat eivät päässeet muodostumaan sellaisiksi selvärajaisiksi eräalueiksi, jollaisia Länsi-Suomen erämailla paikoin tavataan. Savolaiset saattoivatkin puhua Pohjois-Savosta yhteisenä »lapinmaanaan», jossa viisi pitäjää kävi erää.³⁹

Pohjois-Savon eränkävynnin yhtenäisyyteen vaikuttavana tekijänä

³⁸ *Pelkonen* 1902, liite B. VA 6331a: n:o 1155/VA 8646: n:o 1219. Vrt. N:o 1731/L 21.

³⁹ HFH VI, 309—10.

oli myöskin rintamaan suuri yhtenäisyys. Alueellinen differentioituminen oli koko Savossa vähäistä ja epämääräistä. Savon jakaantuminen useampiin kirkko- ja hallintopitäjiin oli vielä uuden ajan alussa varsin nuorta. Kirkollinen jako kolmeen kirkkopitäjään oli vasta 1400-luvun jälkipuoliskolta ja hallinnollinen jako viiteen hallintopitäjään lienee ollut peräisin vasta 1500-luvun toiselta vuosikymmeneltä.⁴⁰ Kirkkopitäjien ja hallintopitäjien rajat poikkesivat melko huomattavasti toisistaan eivätkä rajat näytäneet suurestikaan seuranneen luonnonrajoja. Koko pitäjäjoelle Savossa oli luonteenomaista pitkälle menevä kaavamaisuus ja keinoitekoisuus. Selviä rajoja ei näin ollen eränkävynnissä voinkaan muodostua.

Kaikesta yhtenäisyydestä huolimatta Savon eränkävynnissä on kuitenkin havaittavissa alueellisia eroja, joskin varsin vähäisiä. Selvimpänä tämä näkyy Pohjois-Savon länsirannalla, jossa Rautalammin reitin rantojen erämaat muodostivat jossain määrin erillisen eräalueen. Luonnonsuhteet tekevät tämän erillisyyden helposti ymmärrettäväksi. Pitkänä ja haarattomana kulki läntinen erätie Päijänteen vesistön itäisimmän latvareitin, Rautalammin reitin, itärantaa. Länsipuolella oli Hämeen eräraja ja hämäläisten erämaat, itäpuolella Päijänteen ja Saimaan vesistöjen vedenjakaja, matala ja rämeinen Savonselkä. Länsirannan hämäläisille erämaille ei ollut juuri menemistä, eivätkä Savonselän korpimaat muutamia harvoja kohtia lukuunottamatta tarjonneet hyviä eräteitä itää kohti. Näissäkin kohden idästä päin tulevan eränkävynnin paine esti Rautalammin reitin eränkävijöiden pääsyn vedenjakajan yli.

Rautalammin reitin rantojen erillisyyttä eräalueena ei kuitenkaan ole syytä sanottavasti korostaa. Tämän alueen eränkävijät olivat tosin pääasiassa lähtöisin Savon rintamaan länsi- ja keskiosista Juvan ja todennäköisesti myös Visulahden pitäjistä, mutta Juvan kohdalla on vaikea vetää rajaa niiden seutujen välille, joilta erämiehet lähtivät Suonteenselän kautta Rautalammin reitille ja joilta he lähtivät Haukiveden kautta Kallaveden reitille. Suuresta osasta Juvaa pääsi jotakuinkin yhtä helposti Joroisselän kautta Haukivedelle kuin

⁴⁰ FMU: n:o 6346. VA Erik Flemingin maakirja, 130. VA 1:42. Vrt. *Pirinen* 1945, 261–62 ja sama 1948, 224, Vrt. s. 221.

Jäppilän Syvänsijärven kautta Suonteenselälle. Vain Jäppilän seudun taloista näyttää eränkäynti suuntautuneen yksinomaan Rautalammin reitille. Myöskin Visulahden puolelta lienee käyty erää pääasiassa Rautalammin reitin suunnassa, mutta eränkäyntialueena lienevät pääasiassa olleet reitin eteläosan rannat. Pohjoisempana Karttulan ja Pielaveden seuduilta ei enää ole säilynyt mitään jälkiä Visulahden eränkävijöistä, joten nämä seudut lienevät olleet pääasiassa juvalaisten käsissä.

Kallaveden reitin puolella eri pitäjien eränkäynnin suuntautuminen samoille eräteille esti erillisten eräalueiden syntymisen. Sen huomion voi kuitenkin tehdä, että Juvan eränkäynti on ollut voimakkainta reitin länsiosien erämaissa ja Rantasalmen eränkäynti voimakkainta sen itäosien erämaissa. Mitkään Pohjois-Savon seudut eivät kuitenkaan ole olleet yksinomaisesti yhden pitäjän erämiesten hallussa.

Pohjois-Savon eränkäynnin yhtenäisyys vaikeuttaa suuresti yritystä määrittellä eri rintamaapitäjien osuutta sen piirissä, varsinkin kun nämä pitäjät eivät itsekään muodostaneet mitään selvärajaisia alueellisia kokonaisuuksia. Savon erämaista ei sitä paitsi ole tehty mitään Satakunnan tai Hämeen eräluetteloja vastaavia asiakirjoja, jotka voisivat antaa jonkinlaisen kokonaiskuvan eränkäynnistä, vaan tiedot on poimittava varsinaisen eräkauden jälkeisiin verokirjoihin sisältyvistä hajamerkinnöistä.⁴¹ Näitä tietoja tarkastellessa havaitsee niiden koskevan melkein yksinomaisesti Juvan ja Rantasalmen hallintopitäjien eränkäyntiä. Säämingin eränkäynnistä Pohjois-Savossa on vain jokunen hajatieto, mutta Suur-Savon hallintopitäjien, Pellosniemen ja Visulahden, eränkäynnistä ei ole löytynyt lainkaan tietoja Pohjois-Savoksi luettavalta alueelta. Savolaiset kuitenkin puhuvat 1540-luvulla Pohjois-Savosta erämaanaan, jossa kaikki Savon viisi hallintopitäjää kävivät erää. Vaikka ottaakin huomioon tiedon esiintymisen sanonnaltaan epämääräisessä ja liioittelevassa talonpoikien valituskirjeessä, ei kuitenkaan liene syytä epäillä tiedon paikkansapitävyyttä. Pohjois-Savossa on ilmeisesti käynyt erämiehiä kaikkialta Savon rintamaalta.

⁴¹ Verollepanomaakirjoista 1561 ja 1664 sekä vuotuisista verokirjoista löytyy tietoja yhteensä 63 eräsijasta. Vrt. kartta I.

Eränkäyntiä koskevien hajatietojen määrän voinee kuitenkin katsoa jossain määrin kuvastavan rintamaan eri pitäjien Pohjois-Savoon suuntautuneen eränkäynnin suhteellista voimakkuutta. Jos ryhmittää säilyneet tiedot 1500-luvun hallintopitäjien mukaan, on Rantasalmi ehdottomasti ensi sijalla eränkäyntipitäjien joukossa. Tunnetuista 63:sta eräsijasta kuului 37 eli 58,7 % rantasalmelaisille taloille. Näistä eräsijoista oli 1560-luvun alussa vielä 15 Rantasalmen eränkävijätalojen hallussa kun taas 22 eräsijaa oli jo ainakin osittain Pohjois-Savoon muuttaneiden uudisasukkaiden käsissä. Muista tunnetuista eräsijoista oli pääosa Juvan taloille kuuluneita. Näitä eräsijoja tunnetaan kaikkiaan 22 eli 34,9 % tunnetuista eräsijoista. Niistä oli 1560-luvun alussa enää neljä kokonaan vanhan juvalaisen eränkävijätalonsa hallussa. Loput neljä tunnettua eräsijaa kuuluivat Säämingin taloille. Eränkävijätalot olivat niin eri puolilla Sääminkiä, että niiden sijainnin perusteella voidaan otaksua Pohjois-Savoon suuntautunutta eränkäyntiä harjoitetun koko pitäjässä. Kaksi näistä eränkävijätaloista oli nimittäin Savonlinnan eteläpuolella, Säämingin Ahvionsaarella ja Sulkavan Sairalanmäellä. Toiset kaksi olivat Haukiveden rannalla, toinen Haukiniemessä ja toinen myöhemmin Rantasalmeen siirretyllä alueella Joutsenmäellä.⁴² Pohjois-Savoon suuntautunut eränkäynti on ilmeisesti joka tapauksessa ollut Säämingissä paljon vähäisempää kuin Rantasalmella ja Juvalla. Säämingin eränkäyntimahdollisuudet Puruveden ja Oriveden seuduilla sijainneilla erämailla vetivät huomattavan osan pitäjän eränkäyntiä tälle suunnalle.

Eräsijoista säilyneet tiedot osoittavat selvästi, että eränkäynti on ollut voimakkainta rintamaan pohjoislaidalla, mistä kulkuyhteydet Pohjois-Savon erämaille olivat parhaat. Juvan hallintopitäjän kohdalla on selvästi havaittavissa, että pitäjän pohjoisosassa nykyisten Joroisten ja Jäppilän pitäjien alueella oli eränkävijätaloja huomattavasti enemmän kuin etelämpänä nykyisen Juvan pitäjän alueella. Tosin eränkävijätaloja tiedetään olleen Koikkalaa myöten etelässä, mutta sitä vähemmän mitä etelämmistä kylistä on kysymys. Rantasalmen kohdalla sen sijaan ei voi havaita pitäjän eteläosan erän-

⁴² N:o 1670, 1749, 1710, 1695.

käynnin olleen sen vähäisempää kuin pohjoisosankaan. Useimmat säilyneet tiedot eräsijoista Pohjois-Savossa koskevat päinvastoin pitäjän eteläisiä suuria ryhmäkyliä, Kolkontaipaletta, Osikoinmäkeä ja Tuusmäkeä. Toisaalta on huomattava, että koko pitäjä oli rintamaan laidalla ja eteläisimmätkin kylät yhtä lähellä erämaata kuin Juvan pohjoisosa.

Pohjois-Savon eränkävijöiden lähtöseutujen sijainti pääasiassa rintamaan pohjoisosissa on maantieteelliset olosuhteet ja eräkauden lopun aikaisen asutuksen kehitysvaiheen huomioonottaen luonnollinen ilmiö. Asutuksen leviäminen Suur-Savosta yhä kauemmaksi itää ja pohjoista kohti pidensi jatkuvasti Suur-Savon erämiesten matkoja erämaalle. Entiset erämaat muuttuivat asutuiksi seuduiksi, joihin erämiehillä ei enää ollut asiaa. Uusia erämaita olisi pitänyt valata tilalle kaukaa uuden asutuksen ulkopuolelta kilpaa rintamaan nuorempien laitaosien talojen kanssa. Vaikeuksien lisääntyessä Suur-Savon eränkäynti luonnollisesti taantui ja eränkäynnin painopiste siirtyi rintamaan reuna-alueille ollen eräkauden lopulla Juvan pohjoisosissa ja Rantasalmella.

ERÄMAIDEN OMISTUS

Erämaiden omistussuhteilla on ollut tärkeä merkitys myöhemmälle uudisasutukselle. Uudisasukkaat lähtivät — niin kuin jo aikaisemmin on mainittu — kernaimmin etsimään itselleen asuinsijoja tutuilta erämailta, jossa he olivat aikaisemmin käyneet erää. Kotitalon eräsija oli monen uudisasukkaan määränpää. Toisaalta kaskiviljelyn ja eränkäynnin erilaiset tarpeet ja vaatimukset maan laatuun ja sijaintiin nähden vaikeuttivat uudisasutuksen sopeutumista vanhojen eräsijojen puitteisiin. Erämaiden omistuksen laatu ja kiinteys muodostui tällöin tärkeäksi uudisasutukseen vaikuttavaksi tekijäksi.

Historiantutkijoiden käsitykset Savon eräomistuksen laadusta ovat varsin kirjavia ja osittain vastakkaisiakin. Jyrkimmin ovat vastakkain 1800-luvun lopulla melkein yhtäaikaisesti esiintyneet *Gebhard*

ja *Jalkanen*. Maakunnan historian vanhimmassa yleisesityksessä, Gebhardin »Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571» esiintyy käsitys, että erämaat olivat maakunnan asukkaiden jakamatonta yhteismaata.⁴³ »Että nämä edempänä olevat takamaat olisivat olleet jaettuina, sitä en voi uskoa», Gebhard sanoo, lisäten kuitenkin: »Luultavaa on, että itsekullakin nuottueella tai talolla oli omat paikkansa, joissa se oli tottunut käymään». Vain asutuilla seuduilla olleet pienet eräkappaleet saattoivat hänen käsityksensä mukaan kuulua yksityiselle talolle. Pohjois-Savossa tapahtuneen maanvaltauksen hän katsoo liittyvän vasta uudisasutukseen. Tämä Gebhardin käsitys toistuu — tosin eräin muunnoksin — useissa Savon historian esityksissä.⁴⁴

Täysin vastakkainen on Jalkasen käsitys, jonka hän esitti muutamia vuosia Gebhardin teoksen ilmestymisen jälkeen.⁴⁵ Hän katsoo Pohjois-Savon erämailla vallinneen samanlaisen yksityisomistuksen kuin Pohjois-Hämeessä ja Satakunnassa. Vaikka yhteisomistus Jalkasenkin mielestä on erämaiden alkuperäinen omistusmuoto, pitää hän sitä kuitenkin jo ohitettuna kehitysasteena. Mielipiteensä tueksi hän vetoaa Savon talonpoikien valitukseen vuodelta 1545, josta mm. ilmenee Tavinsalmen kuninkaankartanolle otetun jo valituksen tehneiden talonpoikien esi-isille kuuluneet niityt, joista nämä olivat maksaneet vuotuista veroa. »Esimerkissä ei tosin mainita, että nämä takamaat olivat yksityisomaisuutta», jatkaa Jalkanen, »mutta kun ne kerran olivat tärkeänä jokavuotisen toimeentulon lähteenä ja niistä maksettiin vuotuista veroa, kun sitäpaitsi oli mm. niittyjä, joita ei vuosittain voitu vaihdella, niin osoittaa tämä kaikki mielestäni, että yksityisillä oli vakavampi omistus- ja nautinto-oikeus kuin mitä alkuperäisen heimokunnan yhteisomistuksen perustuksella olisi ollut mahdollista.»⁴⁶

Voionmaa on myöhemmin esittänyt kummastakin edelläesitetystä teoriasta poikkeavan käsityksen savolaisesta ja karjalaisesta eräomistuksesta.⁴⁷ Hän toteaa kyllä Jalkasen käsitykseen yhtyen, että myös-

⁴³ *Gebhard* 1889, 59.

⁴⁴ Viimeksi on tämän käsityksen toistanut *Jutikkala* 1958, 29.

⁴⁵ *Jalkanen* 1892, 11–13.

⁴⁶ *Jalkanen* 1892, 11–12.

⁴⁷ *Voionmaa* 1915, 269–80, 283–85.

kin Itä-Suomessa »vanhin tunnettu erämaiden omistustapa oli niiden valtaaminen heimomiesten yksityisiksi metsästyksmaiksi». Toisaalta Voionmaa kuitenkin puhuu heimon yliomistuksesta alueeseensa. Muinainen heimoalue on hänen käsityksensä mukaan muodostanut sellaisen taloudellisen ja valtiollisen aluemuodostuman, joka on jättänyt jälkiä myöhempimpiin maanomistusoloihin. Kun heimon yhteisestä maankäytöstä ei kuitenkaan ole jälkiä, on tämän vaikutuksen Voionmaan käsityksen mukaan täytynyt johtua heimon yliomistuksesta. Ruotsin vallan levitessä heimon yliomistus siirtyi kruunulle ja samalla siihen tuli liittymään yliomistajalle maksettava vero. Kruunun yliomistuksen Voionmaa katsoo lakanneen vasta isossa-jaossa.

Näistä eräomistusteorioista vanhin, Gebhardin yhteisomistusteoria, perustuu lähinnä viime vuosisadan loppupuolella yleisesti hyväksytyyn kulttuuriasteteoriaan ja siihen läheisesti liittyvään agraarikommunismiteoriaan. Kummankin näiden teorioiden sosiologisia kaavoja Gebhard on yrittänyt sovittaa Savon oloihin. Alueellisen differentioitumisen vähäisyys Savossa on ilmeisestikin suuresti helpottanut tätä sovitustyötä. Gebhardin käsityksen suurena heikkoutena on sen kykeytyminen yleisiin sosiologisiin kaavoihin. Kun nämä kaavat on nyttemmin yleisesti hylätty, on myös Gebhardin yhteisomistusteorialta pudonnut pohja pois.

Jalkanen on tosin omaksunut samat peruskäsitykset kuin Gebhard, mutta hänen käyttämänsä lähdeaineisto on niin voimakkaasti puhunut yksityisomistuksen puolesta, että tuloksena on ollut käsitys erämaiden yksityisomistuksesta. Käsitykseensä on Jalkanen sovittanut kulttuuriaste- ja agraarikommunismiteorian sosiologisiin kaavoihin siten, että hän katsoo yhteisomistuksen jo eräkaudella muuttuneen yksityisomistukseksi.

Voionmaan käsitys erämaiden omistuksesta on verrattain lähellä Jalkasen käsitystä yksityisestä eräomistuksesta. Jalkasesta poiketen hän pitää erämaiden yksityisomistusta alkuperäisenä omistusmuotona, mutta katsoo tämän olleen alunperin tilapäisen käyttöömistuksen luontoista. Jalkaseen yhtyen hän katsoo pysyvän yksityisen eräomistuksen olevan verraten myöhäsyntyisen ilmiön. Pysyvä maanomistukseen ei vielä ollut nykyisen yksityisen maanomistuksen

luontoista täyttä omistusta. Voionmaa katsoi heimon yliomistusta yksityisomistusta rajoittavaksi tekijäksi. Vielä selvemmin tämä rajoitus esiintyi sen jälkeen kun alkuperäinen heimon yliomistus siirtyi kruunulle ja siihen tuli liittymään yksityisen maanomistajan yliomistajalle suorittama vero. Yliomistus on näin ollen selvästi feodaalioikeudellinen konstruktio. Nykyaikaisen oikeuskäsityksen pohjalta lähtien kuva erämaiden omistusoloista muodostuu aivan toiseksi. Valtion oikeudet alueeseensa perustuvat nykyisen oikeuskäsityksen mukaan valtaan eikä omistukseen.⁴⁸ Kun tarkastelee Voionmaan määritelmää yliomistuksesta, havaitsee että se sopii sellaisenaan valtion alueellisten valtaoikeuksien määritelmäksi kunhan vain vaihtaa sanan yliomistus sanaan valta.

Voionmaa on siis soveltanut feodaalisia oikeuskäsityksiä suomalaiseseen eräoikeuteen. Kun kysymys on käytännön oikeustavoista, jotka pikemminkin olivat ristiriidassa feodaalioikeuden käsityskantojen kanssa kuin niiden mukaisia tuntuu tämä sovellutus varsin oudolta. Voionmaa lienee johtunut yliomistusteoriaansa siitä syystä, että hänen käyttämänsä lähdeaineisto on jokseenkin kokonaan siltä ajalta, jolloin feodaalisia oikeuskäsityksiä sovellettiin maassamme käytäntöön. Suomalaisen eräoikeuden selittämistä nykyaikaiselle lukijalle feodaalioikeuden käsitteitä käyttäen on kuitenkin pidettävä harhaanjohtavana ja epätarkoituksenmukaisena.

Edelläesitetystä eräomistusteorioista näyttää kestävimältä Voionmaan teorian ensimmäinen osa, käsitys käyttöomistuksesta syntyneestä pysyvästä yksityisestä eräomistuksesta. Tältä osalta teoria on laajan aineiston nojalla vankasti perusteltu. Pohjois-Savon eräomistusta eräkauden lopulla tarkastellessa on syytä erikoisesti kiinnittää huomiota Voionmaan toteamukseen, että asutuksen rintamailla vakiintuessa muuttuivat metsästyksmaat taloihin kuuluviksi eräomistuksiksi, rintamaan talojen ulkotiluksiksi.⁴⁹ Eräsijojen kuuluminen ulkotiluksina rintamaan taloihin on Pohjois-Savossakin selvästi havaittavissa. Tämä näkyy siitähän, että uudisasutusajan verokirjoissa esiintyvät vanhat eräomistukset rinnastettiin täysin talon muihin tiluksiin. Vaikka eräsijat asutuksen levitessä erämaille me-

⁴⁸ *El(piö) K(aila)*, Omistusoikeus. Iso Tietosanakirja 9.

⁴⁹ *Voionmaa* 1915, 284.

nettivät entisen taloudellisen merkityksensä, saattoivat ne silti vielä kauan aikaa säilyä kantatalonsa tiluksina. Tunnetaanpa tapaus, jossa eräsija — tosin kaiketikin paljon alkuperäistä pienempänä — oli vielä 1780-luvulla vanhan kantatalonsa hallussa. Rantasalmen Hiismäen Hukkalalla oli vielä isonjaon jälkeenkin omistuksessaan vanhaa erämaataan Leppävirran Leppämäellä nykyisen Vehmersalmen pitäjän rajalla, vaikka talo oli siihen mennessä ainakin kahdesti vaihtanut omistajasukua.⁵⁰ Taloon liittynyttä eräomistusta osoittaa myöskin se, että 1500-luvulla jatkui erämaista perityn veron kantaminen eränkävijätaloilta vielä senkin jälkeen kun eräsijalle oli kohonnut uudistalo ja tämä pantu verolle.⁵¹

Eräsijan kiinteä kuuluminen taloon on tärkeällä tavalla vaikuttanut uudisasutuksen syntyyn. Jos eräsijaan on kuulunut kaskenpolttoon ja karjanhoitoon soveltuvia alueita, on kiistattomasti omistettu eräsija ollut talosta lähteneiden uudisasukkaiden luonnollisin uudistalon paikka. Muualta tulleiden uudisasukasten ei taas toisaalta ole ollut helppoa asettua eräsijalle, jonka omistamisesta rintamaan talo piti kiinni. Vaikka uudisasutus monella tavalla rikkoi ja muutti erämaiden vanhoja omistussuhteita, oli eräomistuksella — erityisesti eräomistuksen liittymisellä talo-omistukseen — huomattavan suuri ja suuntaa-antava vaikutus asutuskehitykseen.

ERÄNKÄYNNIN RAKENNE

Eränkäyntiä on luonnehdittu metsästyksen ja kalastuksen harjoittamiseksi kaukana kotiseudulta olevilla erämailla.⁵² Eränkäynti ei, kuten mainitun luonnehdinnan esittäjä *Armas Luukko* sanoo, kuitenkaan merkinnyt sitä, että ihmiset olisivat eläneet yksinomaan metsästyksen ja kalastuksen varassa, vaan nämä elinkeinot täydensivät kotiseudulla harjoitettuja muita elinkeinoja. Metsästystä on

⁵⁰ N:o 1728. Vrt. ss. 78, 166.

⁵¹ HFH VI, 306—12.

⁵² *Luukko* 1956, 154.

pidetty eränkäynnin päämuotona, mutta samalla on todettu kalastuksen kehittyneen eräkauden lopulla taloudellisesti tärkeimmäksi eränkäynnin muodoksi. Pohjois-Savon kohdalla kuvaa tilannetta Savon talonpoikien valitus vuodelta 1545.⁵³ Siinä valitetaan mm. Tavinsalmen kuninkaankartanon perustamisesta aiheutunutta erämaiden menetystä. Kartano oli rakennettu lapinmaalle, »sinne, mistä viisi pitäjää on saanut parhaimman elatuksensa ja parhaimmille kalavesillemme... Ja nyt emme me köyhät miehet tiedä miten vaimoinemme ja lapsinemme toimeen tulla.» Valitus korostaa kalavesien menetyksen tuhoisaa vaikutusta, mutta ei puhu riistamaista mitään. Erämaiden menetys näyttää ensi sijassa olleen kalavesien menetystä.

Kalastuksen ja metsästyksen keskinäistä suhdetta on tietojen puuttuessa vaikea lähemmin määrittellä. Ainoa käytettävissä oleva keino, turkis- ja kalaverojen suhteen määrittely on mahdollista vain verran myöhäisenä ajankohtana. Tällöin on otettava huomioon, että veroesineiden keskinäiset suhteet vain hyvin summittaisesti seurasivat vallitsevia taloudellisia oloja. Turkikset olivat sitäpaitsi erittäin haluttua kauppatavaraa, joten turkissaaliista vain osa — ehkäpä hyvinkin vähäinen osa — käytettiin veronmaksuun. Toisaalta valtaosa kalansaaliista lienee käytetty ravinnoksi erämiesten kotitalossa. Se seikka, että v. 1510 Savon kruununveroihin sisältyvän turkisveron arvo oli vain 15 % kalaverojen arvosta, puhuu kuitenkin kalastuksen melkoista suuremman merkityksen puolesta.⁵⁴ Tosin mainitusta kruununveroja koskevasta tiedosta puuttuvat kokonaan virkamiehille maksetut lahjaverot, jotka huomattavalta osaltaan maksettiin turkiksissa.⁵⁵ Turkisverojen osuus koko verotuksessa oli ilmeisesti jonkin verran suurempi, mutta tuskin kuitenkaan niin suuri, että se kykenisi oleellisesti muuttamaan edelläesitetyn prosenttiluvun antamaa kuvaa metsästyksen ja kalastuksen suhteista.

Metsästyksen ja kalastuksen lisäksi liittyi eränkäyntiin muitakin elinkeinonhaaroja. Lappalaisten verotuksen on katsottu usein kuuluvan eränkäyntiin.⁵⁶ Pohjois-Savon erämailla on ollut kiertelevää

⁵³ HFH VI, 306—12.

⁵⁴ FMU: n:o 6346. *Pirinen* 1948, 224. Vrt. s. 219.

⁵⁵ Vrt. liite II, taul. 5.

⁵⁶ *Voionmaa* 1933, 393. *Jaakkola* 1923, 108—09.

lappalaisväestöä aina uudisasutusaikaan saakka. Asiakirjat eivät tiedä savolaisten eränkävijäin tätä lappalaisväestöä verottaneen, vaan ensimmäiset 1540-luvulta peräisin olevat tiedot osoittavat lappalaisten maksaneen veroa suoraan kruunulle. Eräs iisalmelainen kansan muistitieto kertoo kuitenkin lappalaisten verotuksen kuuluneen savolaiseen eränkävintiin.⁵⁷ Erämiehet kantoivat sen tietämän mukaan lappalaisilta veroa turkiksissa tai kuivatussa kalassa joko lappalaisten pääluvun tai heidän saaliinsa suuruuden mukaan. Määräaikoina lappalaisten oli tultava jonkun »Kantilammin» tai »Rahajärven» rannalle veroaan maksamaan. Tätä muistitietoa näyttävät tukevan Iisalmen seuduilla tavattavat Rahajärvi ja Rahasaari-nimet. Vieremässä on Rahajärvi, Varpaisjärvellä Rahaisenjärvi ja Lapinlahdella Rahasenlampi. Onkivedessä ja Pielavedessä tavataan kummassakin Rahasaari ja Lapinsaari-nimiset saaret lähekkäin sijaitsevina.⁵⁸ Lappalaisia lienee kuitenkin ollut niin vähän, että tällä eränkävintimuodolla on tuskin ollut sanottavaa taloudellista merkitystä.

Eräkauden lopulla vanhojen eränkävintimuotojen, metsästyksen, kalastuksen ja lappalaisten verotuksen alkaessa taantua, näyttää nousseen esiin uusia eränkävintimuotoja, jotka jo enteilivät uudisasutuksen saapumista erämaille. Kotoinen karjanhoito perustui olennaisesti luonnonheinän saantiin ja heinän tarve pakotti asutuksen laajentuessa hankkimaan heinää yhä etäisemmiltä luonnonniityiltä. Eräkauden lopulla näyttävät Keski-Savon talot jo käyttäneen Pohjois-Savon eräniittyjä hyväkseen. Menettäessään erämaitaan Tavinsalmen kuninkaankartanon perustamisen johdosta Savon talonpojat valittivat kalavesien menetyksen lisäksi myös niittyjensä menetystä. »Nyt meidän karjamme kuolee nälkään», kuului heidän surkea valituksensa. Lisäksi he huomauttivat, että niityt olivat kuuluneet jo heidän esi-isilleen ja nämä olivat maksaneet niistä veroa.⁵⁹ Niittyjen omistusta pidettiin eräomistuksen osana.

Heinänteko erämaiden luonnonniityiltä on vielä sikäli rinnastettavissa eränkävynnin varsinaisiin pyyntielinkeinoihin, että kysy-

⁵⁷ *Rissanen* 1927, 54–55.

⁵⁸ Suomen taloudellinen kartta: Maaninka, Iisalmi, Pielavesi. Pitäjänkartat: Iisalmi, Vieremä, Sonkajärvi. PNA:n kokoomat: Vieremä, Iisalmi, Pielavesi.

⁵⁹ HFH VI, 309–10.

myksessä oli puhtaasti luonnonvarojen hyväksikäyttö; eihän erämaaniittyjä millään tavoin hoidettu. Sen sijaan eräkaskien poltto merkitsi jo eränkäynnin perinteellisten rajojen murtumista. Ilmeisestikin eräkauden loppuvaiheen oloja kuvaileva vanha muistitieto kertoo erämiesten metsästyksen ja kalastuksen ohella polttaneen erämailla myös kaskea.⁶⁰ Tiedon vahvistaa eräs asiakirjamaininta 1500-luvun loppupuolelta. Savon verotusoloja koskevassa selostuksessa nimittäin kerrotaan eräverosta, jota ennen uudisasutuksen syntymistä oli kannettu erämailla harjoitetusta »metsästyksestä, kalastuksesta ja kaskiviljelystä».⁶¹ Rinnastus on sama kuin mainitussa muistitiedossa, joten kertomus siitä, miten eränkävijät ottivat siemenviljaa mukaansa ja kylvivät sen edellisen kesän eräretkellä kaatamaansa kaskeen, on ilmeisestikin paikkansapitävä. Kesän metsästettyään ja kalastettuaan erämiehet mainitun tiedon mukaan korjasivat sadon, puivat sen kalasaunassa ja kotiin palatessaan toivat osan siitä mukanaan. Osa jätettiin kalasaunalle seuraavan kesän tarvetta varten.

Kun eränkäynnin kehitys oli ehtinyt tähän asti, oli eräkauden loppu ovella. Eräkaskien viljelystä oli enää pieni askel uudisasutukseen. Jos erämies rakensi pirtin eräkaskensa laidalle, toi sinne perheensä ja karjansa, oli erämaahan syntynyt uudistalo.

⁶⁰ *Rissanen* 1927, 35.

⁶¹ HFH VI, 382.

III. Pohjois-Savon asutuksen levinneisyys, luonne ja alkuperä

ERÄMAASTA UUDISASUTUSALUEEKSI

Tarkasteltaessa Pohjois-Savon kehittymistä erämaasta uudisasutusalueeksi muodostaa v. 1561 suoritettu verotarkastus ja verollepano tärkeän kiinnekohdan.¹ Uudisasutuskausi oli tätä tarkastusta suoritettaessa jo lopullaan, joskin sen varsinaisena päätepisteenä voidaan pitää Pohjoismaisen 25-vuotisen sodan puhkeamista v. 1570. 1560-luvulla näyttää uudisasutus kuitenkin jääneen varsin vähäiseksi, jopa niin vähäiseksi, että on kyseenalaista, voidaanko tätä vuosikymmentä enää pitää varsinaiseen uudisasutusaikaan kuuluvana. Uudet talot saivat jo tähän aikaan siinä määrin asutuksensa Pohjois-Savon vanhemmista taloista, että jää epäselväksi, kykenikö muualta tullut uudisasutus enää ylittämään alueen oman väestön suorittamaa asutustoimintaa. Vuoden 1561 verotarkastuksen aikaiset olot kuvastavat täten varsin hyvin tilannetta uudisasutuskauden lopussa.

Vuoden 1561 verotarkastusta kiinnekohtana pitäen on mahdollista selvittää Pohjois-Savon uudistalojen vaiheita taaksepäin vuotuisten verokirjojen avulla. Läheskään kaikkien talojen kohdalla ei ole mahdollista päästä niiden verollepano-aikaan asti, sillä ensimmäinen verokirja Savosta on vuodelta 1541 ja ilmeistä on, että monet sen sisältämistä Pohjois-Savon taloista on pantu verolle jo aikaisemmin.² Sitäpaitsi talon verollepanoaikaa ja perustamisaikaa ei

¹ Verollepanomaakirja v. 1561: VA 6331a. Vrt. ensimmäistä verollepanon jälkeistä vuotuista maakirjaa: VA 6344.

² VA 6133.

suinkaan voi samaistaa. Verollepano tapahtui vasta kun talo oli tullut kykeneväksi veronmaksuun. Kruunun taholta luvattiin uudisasukkaalle kolme vapaavuotta talon rakentamista ja kaskien raivaamista varten, mutta käytännössä verovapaa aika lienee venynyt pitemmäksi. Uudisasukas ei luonnollisestikaan ollut halukas ilmoittautumaan veronmaksajaksi ja monet korprien keskellä olleet uudistalot lienevät onnistuneet välttämään verotusta useita vuosia, ehkä vuosikymmeniäkin. Asutuksen lisääntyessä verotuksen valvonta kiristyi, joten nuoremmilla uudistaloilla oli pienemmät mahdollisuudet verotuksen välttämiseen kuin vanhemmilla. Varsinkin Klemetti-kirjurin ollessa Savonlinnan isäntänä vv. 1542—47, suoritettiin järjestelmällistä uudisasutuksen verollepanoa.³ Tällöin verollepantujen uudistalojen joukossa lienee ollut verrattain iäkkäitäkin taloja. Vielä Tavinsalmen uudisasutuspitäjän järjestelyvuosina 1548—50 on verollepantujen talojen joukossa ollut ehkä joku vanhempikin talo, mutta sensijaan myöhemmin 1550-luvulla verollepannut talot ovat todennäköisesti verollepanoaikana olleet verraten uusia, ehkä muutamaa vuotta aikaisemmin rakennettuja.

Uudisasutus Pohjois-Savossa on melko selväpiirteisesti ryhmitynyt vesistöjen varsille. Kulkuteinä ja kalavesinä järvireitit olivat asutusta yhdistävä tekijä. Myöskin rantamaiden viljavuus on osaltaan vaikuttanut asutuksen keskittymiseen järvien rannoille. Asutusalueiden rajat on näin ollen vedettävä sisämaahan vedenjakajaseuduille. Yleensä vedenjakajat erottavat selvästi Pohjois-Savon eri järviseutujen asutuksen toisistaan. Vain etelässä Soisalon saarella sekä pohjoisessa Onkiveden, Kiuruveden reitin ja Pielaveden välisellä alueella asutus oli levinnyt sisämaahan siten, että vedenjakaja ei enää muodostanut selvää rajaa asutusryhmien välille. Jos Pohjois-Savo (Tavinsalmen hallintopitäjä) jaetaan asutusalueisiin luonnollisten, järvien ympärille muodostuneiden asutusryhmien mukaan, voidaan siellä erottaa kahdeksan eri asutusalueetta. Ne ovat: 1) Leppävirran reitin alue, 2) Suvasveden ja Riistaveden alue, 3) Kallaveden alue, 4) Juurusveden alue, 5) Iisalmen reitin alaosan alue, 6) Iisalmen reitin latvahaarojen alue, 7) Pielaveden ja sen itäpuolisen sisämaan alue ja 8) Rautalammin reitin keskiosan alue (Karttu-

³ Vrt. ss. 192—206.

lan seudut). Kallaveden alue ei tosin muodosta samalla tavalla yhtenäistä aluekokonaisuutta kuin muut alueet, sillä asutus on Kallaveden rannoilla neljässä verrattain erillisessä ryhmässä. Tämä asutusalue jää siis melko hajanaiseksi keskeisestä asemastaan huolimatta. Lisäksi toisaalta sen ja toisaalta Leppävirran reitin alueen, Suvasveden—Riistaveden alueen ja Juurusveden alueen rajoilla on taloja, joista on vaikea sanoa, mihin alueeseen ne pitäisi lukea. Samoin Leppävirran reitin ja Suvasveden—Riistaveden alueen rajoilla on epäselviä tapauksia. Muuten asutusalueiden rajojen vetäminen ei ole tuottanut suurempia vaikeuksia. Pohjoisessa Pielaveden ja Onkiveden välisessä sisämaassa ollut Sulkavan ja Lammajärven asutus on luettu Pielaveden alueeseen. Epäselvissä rajatapauksissa on pyritty selvittämään kumpaan ko. alueista talo alkuperänsä ja yhtiösuhteittensa puolesta lähemmin liittyy ja tehty ratkaisu sen mukaisesti.

Tavinsalmen pitäjän hallinnolliset rajat vastaavat verraten hyvin luonnollisia asutusalueita. Etelässä Tavinsalmen pitäjän raja kulki suunnilleen Soisalon saaren eteläosan länsi—itä suuntaista vedenjakajaa myöten. Leppävirran reitin eteläinen suu Varkauden seuduilla jäi tosin Tavinsalmen ulkopuolelle, mutta sen asutus liittyikin läheisemmin Haukiveden rantojen kuin Leppävirran reitin asutukseen. Idässä taas laajat asumattomat erämaat muodostivat luonnollisen rajan Venäjän puoleisen Karjalan asutusta vastaan. Keinotekoisin oli Tavinsalmen raja lännessä Iisvedeltä Pielavedelle. Kulki Rautalammin reitin selkävesiä se rikkoi vesien yhdistämät luonnolliset asutusalueet. Hämeen ja Savon olojen erilaisuudesta johtuen asutuskehitys muuten luonnostaan yhteenkuuluvilla ranta-alueilla oli siinä määrin erilaista, että luonnollisten yhteyksien kanalta keinotekoinen raja oli aina uudisasutuskauden lopulle asti myös tosiasiallinen asutusraja. Vasta 1550-luvulta alkaen saattoi Rautalammin reitin länsirantojen asutus kasvaa yhteen itärannan asutuksen kanssa. Hallinnollinen raja jäi tosin entiselle paikalleen, mutta se ei enää ollut erottavana seinänä vesistön itä- ja länsirannan asutuksen välillä. Tiedot Hämeen puoleisesta asutuksesta ovat kuitenkin varsin niukkoja. Rasvingin länsirannalla voi silti todeta olleen ainakin neljä viimeistään 1550-luvulla rakennettua savolaista uudistaloa, jotka läheisesti liittyivät Tavinsalmen puoleiseen Rauta-

lammin reitin keskiosan asutusalueeseen. Sen sijaan Pielaveden asutusalueeseen läheisästi liittyvistä Hämeen puoleisista taloista on tietoja vasta 1560-luvulta.⁴ Tavinsalmen läntisten asutusalueiden laajeneminen pitäjänrajan yli on siis verraten myöhäinen ilmiö.

LEPPÄVIRRAN REITIN ALUEEN ASUTUS

Leppävirran reitti oli Pohjois-Savon valtatie. Sitä pitkin matkasivat ensin eränkävijät ja sitten uudisasukkaat maakunnan pohjoisosan laajoille erämailla. Sen rannoille syntyi myöskin vankka asutus, joka uudisasutusajan lopulla oli tiheämpää kuin missään muualla Pohjois-Savossa. Reitin eteläinen portti, Varkaus, kuului vielä rintamaapitäjiin, Rantasalmeen ja Juvaan, joihin se asutuksellisestikin lähemmin liittyi. Leppävirran reitin asutusalueen voi laskea alkaneen vasta Unnukanjärven pohjoisosista. Alueen asutus kulki melkein puolikuunmuotoisesti Osmajärven seuduilta Leppävirran myöhemmän kirkonkylän, Konnuslahden, Saamaisten ja Sotkanniemen kautta Vehmasmäen tienoille. Tärkeimmät asutuskeskukset olivat Leppävirran kirkonkylän paikalla, Mustinmäen—Konnuslahden seudulla ja Saamaisjärven ympärillä. Viimeksimainitusta keskuksista on koko Tavinsalmen pitäjän eteläosan käsittänyt Saamaisten neljänneskunta saanut nimensä.

Eteläisin Leppävirran reitin taloista lienee ollut Niko ja Erkki Lappalaisen talo, joka 1550-luvun lopun paperveroluetteloissa on merkitty Unnukan kylään kuuluvaksi.⁵ Talon tarkemmasta sijaintipaikasta ei ole säilynyt tietoa. Lappalaiset näyttävät kuuluneen siihen Lappalaisen sukuun, jota oli Varkauden Lapinmäen tienoilla useammassakin talossa. Kaikki muut Lappalaisten talot kuuluivat Juvan Joroisten neljänneskuntaan ja siihen tämäkin Lappalaisen

⁴ Soininen 1957, 39.

⁵ N:o P 2. — Talojen alkuperän selvittämisessä käytetty seuraavia nimiluetteloja: Gebhard 1889, liite I. SVTK, 237—53. SAY. Juva I, sukunimikortisto. Soininen 1954, 103—11. Näitä aakkosellisia luetteloja on käytetty kaikkien talojen kohdalla. Nimiluetteloiden tietoja on täydennetty seuraavien isäntäluetteloiden mukaan: N. K. Grotenfelt 1931, 229—448. Poppius 1960, 671—98.

talo oli ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista kuulunut. Talo lie-nee kuitenkin sijainnut Lapinmäen pohjoispuolella, koska se liitet-tiin Tavinsalmen pitäjään. Iältään se kuuluu Pohjois-Savon van-himpaan asutuskerrostumaan, sillä se oli jo Savon ensimmäisessä tunnetussa verokirjassa v. 1541. Verollepano oli siis tapahtunut jo ennen Klemetti-kirjurin v. 1542 alkanutta toimikautta linnanvouti-na Savonlinnassa.

Unnukan tienoilla oli toinenkin talo, jonka paikasta ei ole tark-kaa tietoa. Taloa asuivat Tahvo ja Pekka Marjetainen ja sitä vero-tettiin ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Asukkaiden alkuperä jää epä-selväksi, sillä Marjetainen nimeä ei löydy muualta Savosta.⁶

Tihein asutusryhmä koko 1500-luvun Pohjois-Savossa näyttää olleen Unnukan pohjoispäässä nykyisen Leppävirran kirkonkylän tienoilla. Siellä oli yhdeksän taloa verrattain lähellä toisiaan Leppä-virran kahden puolen. Länsirannalla lienee ollut viisi taloa ja itä-rannalla kolme. Yhdeksäs talo näyttää olleen Kalma- eli Kalama-lahden etelärannalla. Kaikki yhdeksän taloa löytyvät jo v:n 1541 maakirjasta, joten koko asutusryhmä kuuluu Pohjois-Savon vanhim-paan asutuskerrostumaan. Kaikki talot ovat myös kuuluneet ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista Juvan Joroisten neljänneskun-taan.

Kolme Leppävirran taloa kuului Nikkisen suvulle.⁷ Länsiran-nalla oli Pekka Nikkisen ja itärannalla Paavo Nikkisen talo. Niko Nikkisen talosta ei ole tarkkaa tietoa, mutta luultavasti se on ollut länsirannalla. Nikkiset lienevät saapuneet Leppävirralle Joroisten Kerisalosta, joka 1500-luvulla kuului Rantasalmen pitäjään. Leppä-virran länsirannan muut talot olivat Matti Möttösen, Juntti Kaup-pisen ja Pekka Oinosen talot.⁸ Möttösen talo, joka oli suunnilleen nykyisen Vokkolan kartanon paikalla, jakaantui 1550-luvulla kahtia. Kantatalo jäi hänen vävyllään Niko Karjalaiselle kun taas toinen vävy Paavo Kolehmainen rakensi uudistalon Osmajärvelle. Möttö-

⁶ N:o P 7.

⁷ N:o 1679A, 1685, P 6. *N. K. Grotenfelt* 1931, 339. Vrt. s. 94, N:o 1774B.

⁸ N:o 1675A, 1678, 1683A. *N. K. Grotenfelt* 1931, 292, 387, 411. — Verokirjoissa esiintyvistä Joan-nimestä on vv. 1557 ja 1561 papinveroluetteloissa käy-tetty suomenkielistä muotoa Juntti. Muuta suomenkielistä muotoa ei 1500-luvun puolivälin asiakirjoista löydy.

nen lienee Juvalta, luultavasti pitäjän keskiosasta Järvenpään tienoilta. Kauppilanmäen Kauppisesta taas on vaikea sanoa polveutuko hän Joroisten, Rantasalmen vai Säämingin Kauppisista. Kauppi- sen talo on tosin ennen Tavinsalmen perustamista kuulunut Juvan Joroisten neljänneskuntaan, mutta kun Leppävuiran seudun talot olivat jo 1540-luvun alussa verotuksellisesti kokonaan erillään kanta- taloistaan, ei tälläkään perusteella ole mahdollisuutta selvittää talon alkuperää. Oinosen talon asukkaita voi sensijaan melkoisella to- dennäköisyydellä pitää Juvan puoleisesta Joroisista lähteneinä.

Leppävuiran itärannalla oli jo edellä mainitun Paavo Nikkisen talon lisäksi Paavo Laitisen sekä Olli ja Pekka Leppäsen talot.⁹ Laitinen lienee Joroisista lähtenyt sukua. Leppäset kuuluivat alku- perältään epäselvään sukuun, jolla oli kaksi taloa myös Koirusveden itärannalla Halolan tienoilla. Kaikki talot kuuluivat ennen Tavin- salmen pitäjän perustamista Juvan pitäjään, mutta Juvalta ei Lep- pästen sukua löydy. Sensijaan Leppäsiä on ollut Visulahdella.

Kalmalahden eteläpuolella oli Paavo Mattisen t. Malisen talo.¹⁰ Nimi esiintyy molemmissa muodoissa, joten on vaikea sanoa, kumpi on oikea. Kumpaakin sukua on Rantasalmella ja Mattisia lisäksi Juvalla.

Leppävuiran asutus oli vanhan rintamaa-asutuksen kaltaista siinä suhteessa, että neljällä sen talolla oli erämaita kaukana Pohjois-Sa- von vesistöjen latvoilla. Jussi Kauppisella oli erämaita Iisalmen pohjoispuolella nykyisessä Kauppilanmäen kylässä Vieremän ja Son- kajärven pitäjien rajalla. Muiden kolmen talon erämaat olivat Nil- siän reitin varrella. Paavo Laitinen omisti erämaata Nilsiä Halu- nassa ja Niko Oinonen vähän lännempänä Kaaraslahdella. Pekka Nikkisellä taas oli erämaita pohjoisempana Varpaisjärven Lukkari- lassa ja Koppolassa.¹¹

Leppävuiran eräomistajiin voi vielä lukea Olli Sutisen, jonka talo oli Leppävuiran länsipuolella Pajusen järven tienoilla.¹² Sutisen erämaat olivat myös Varpaisjärvellä, Sutelan seuduilla. Olli Suti- nen näyttää olleen alkuperältään visulahtelaista sukua. Taloa on

⁹ N:o 1684, 1712. *N. K. Grotenfelt* 1931, 365.

¹⁰ N:o 1679B.

¹¹ Kts. kartta III.

¹² N:o 1681.

mahdollisesti aikaisemmin asunut joku Halttunen, sillä eräs sen tiluskappaleista on nimeltään Halttulanpelto. Leppävirran ja Osmajärven välillä oli Sutisen talon lisäksi vielä Heikki Hakkaraisen myöhemmin Paavo Karjuselle siirtynyt talo.¹³ Hakkarainen lienee ollut rantasalmelaista sukua, mutta Karjusen syntyperä jää hämärän peittoon. Molempia taloja verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.

Leppävirran reitin länsipuolella asutus oli Leppävirran kirkonkylän lisäksi keskittynyt toisaalta Osmajärven—Kotalahden seuduille ja toisaalta Vehmasmäen seuduille, joiden välillä oli selvä asumatton vyöhyke. Osmajärven—Kotalahden alueella voidaan todeta olleen 11 taloa, joista neljä Osmajärvellä, kuusi Kotalahdella ja yksi sillä välillä. Osmajärven vanhimmat talot olivat Antti Laakkosen, Tahvo ja Heikki Sormusen sekä Lauri ja Olli Hyvösen talot, joita kaikkia verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.¹⁴ Sormusen ja Hyvösen talot on asutettu Joroisista ja Laakkosen Juvalta käsin. Neljän talon rakensi luultavasti Joroisista tullut Paavo Kolehmainen 1550-luvulla appensa Leppävirran Vokkolan Matti Möttösen maalle.¹⁵ Verokirjojen mukaan Kolehmaisien talo erosi kantatalosta v. 1557, mutta vielä v. 1563 oli Paavo Kolehmaisien ja hänen lankonsa Niko Karjalaisen välinen perinnönjako esillä Tavinsalmen käräjillä.

Kotalahden seuduilla sijaitsivat Juntti Pöyhkösen ja Juntti Lappalaisen, Olli Leskisen, Maunu Kiiluisen t. Kiljusen, Lauri Itkosen, Juntti Pussisen sekä Pekka Mertasen talot.¹⁶ Mertasen talon paikasta ei tosin ole tarkkaa tietoa, mutta papinveroluetteloiden mukaan se oli Kotalahden tienoilla. Kolmea ensinmainittua taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, kun taas Itkosen talo pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana ja esiintyy ensimmäisen kerran verokirjoissa v. 1546. Mertasen talo mainitaan verokirjoissa ensimmäisen kerran v. 1551 ja Pussisen talo v. 1557. Vanhimpien talojen asukkaista oli Pöyhkönen Rantasalmen Kolkontaipaleen Pöyhkösiä ja Kiiluinen taas juvalaista sukua. Pöyhkösen talon toisen osakaahan Juntti Lappalaisen alkuperästä on vaikea sanoa mitään, sillä

¹³ N:o 1668A.

¹⁴ N:o 1668B, 1683B, 1686A. *N. K. Grotenfelt* 1931, 235, 318, 392.

¹⁵ N:o 1675B. SVTK, 108. *N. K. Grotenfelt* 1931, 284, 424.

¹⁶ N:o 1680, L 1, P 3A, 1669A—B, P 3B, VA 5000: 77v. Vrt. s. 72, N:o 1798A.

Lappalaisia on ollut kaikissa Savon pitäjissä. Mahdollisesti sitä ei tarvitse hakea kauempaa kuin Varkauden Lapinmäeltä. Myöskin Leskisen, Mertasen ja Pussisen alkuperä jää epäselväksi, sillä suvut tavataan sekä Juvalla että Rantasalmella. Itkosia taas ei löydy koko Savosta, mutta sen sijaan Jääskestä, jonka yhteydet Savon puolelle olivat vilkkaat. Mahdollisesti Itkonen on Jääskestä lähtöisin.

Kotalahden ja Osmajärven välillä Pasalanmäellä oli Paavo ja Lauri Pasasen talo.¹⁷ Sitä verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa ja sen asukkaat olivat lähtöisin Joroisten Järvikylästä.

Kaikki viisi Kotalahden sijainniltaan tunnettua taloa olivat alueen pienempien järvien, Särkijärven, Huhtijärven, Voivakan ja Kotajärven rannoilla. Osmajärven talot taas olivat kaikki Osmajärven läheisyydessä. Suuren Sorsaveden rannalla ei ollut ainoatakaan taloa. Ulkopalstaomistuksetkin rajoittuivat järven itärannan saariin. Vain Leppävirran Möttösen talolla oli omistuksessaan saaria Sorsaveden länsiosassa. Muuten olivat Sorsaveden länsiosat Jäppilän ja Suonteenselän rantatalojen hallussa. Yleensäkin sekä Osmajärven että Kotalahden talojen ulkopalstat olivat verraten suppealla alueella.

Leppävirran muodostaman kapeikon kohdalla jatkui reitin länsirannan asutus välittömästi Soisalon saaren puolelle. Unnukan Soisalon puoleinen ranta oli asumaton Saahkarlahdelta aina järven pohjoispäähän saakka. Vasta Leppävirran itäpuolella olivat Mustinmäen—Konnuslahden seudut asutut ja asutus jatkui edelleen pohjoista kohti pitkin Koirusveden itärantaa.

Mustinmäen ja sen pohjoispuolella olevan Konnuslahden seutujen valtasukuna olivat Kinnuset. Heitä oli kahdeksassa alueen 11:sta talosta. Vielä yhdeksännekin talon asukkaat, Tahvanalanmäen Tahvanaiset lienevät alkujaan olleet samaa Kinnusten sukua.¹⁸ Kinnusia näyttää olleen kaksi sukuhaaraa Tahvonpojat eli Tahvanaiset ja Einarinpojat eli Einariset. Jälkimmäinen sukuhaara esiintyy 1550-luvun lopun papinveroluetteloissa Einaristen nimellä, mutta tämä sukunimi ei jäänyt pysyväksi. Sen sijaan Tahvonpoikien pysyväksi sukunimeksi jäi Tahvanainen. Mustinmäen—Konnuslahden seudulta

¹⁷ N:o 1673. N. K. Grotenfelt 1931, 289.

¹⁸ N:o 1689, 1690, 1691A—C, 1692A—C, 1702A—B, 1707.

levisi Kinnusia laajemmallekin alueelle ympäristöön, sillä 1560-luvun alussa heitä oli myös Petronmäellä ja Saijanlahdella. Vieläpä Maaningallakin tavataan eräs Mustinmäeltä lähtenyt Kinnunen.¹⁹

Neljää Konnuslahden ja Mustinmäen Kinnusen taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Niistä oli kolme Konnuslahdella ja yksi Mustinmäellä. Viideskin Kinnusen talo oli pantu verolle ennen Klemetti-kirjurin aikaa.²⁰ Se sijaitsi Kurjalanrannassa Suvasveden alueella. Talo autioitui kuitenkin jo 1550-luvulla ja autiomaa joutui Maaningan Tahvo Kinnusen omistukseen. Mustinmäen Olli Heikinpoika Kinnusen talo pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana ja samoin Suvasveden alueella Saijanlahdella sijainnut Tahvo Kinnusen talo.²¹

Kolme Kinnusen taloa jakaantui 1550-luvun aikana useammaksi taloksi.²² Antti ja Niko Einarinpojan talon maille nousi kaksi uutta taloa. Pekka Antinpojan talo oli Konnuslahdella kuten kantatalokin, mutta toinen talo, jonka isännän nimi oli niinkään Pekka, nousi Petromäelle. Toinen Konnuslahden talo, jonka isäntinä olivat Paavo ja Lauri Einarinpoika, jakaantui samoihin aikoihin kahtia. Uuden talon isännäksi tuli Heikki Einarinpoika ja se sijaitsi Valkeamäellä. Kolmas jakaantunut talo näyttää olleen Konnuslahden Antti Kinnusen talo, jonka Mustinmäellä olleille maille kohosi 1550-luvun alussa uusi talo isäntänään Einari Kinnunen.

1550-luvun alussa pantiin verolle myös Tahvanalanmäen Paavo ja Juntti Antinpoika Tahvanaisen talo. Tahvanaiset lienevät kuuluneet samaan Kinnusten sukuhaaraan kuin Saijanlahden Hakuni Kinnunen—Tahvanainen.²³

Kinnusten suku on Rantasalmelta lähtöisin. Suvun kantatalo lienee ollut Rantasalmen Kinnula, joka v. 1556 otettiin kruunulle ja josta tuli Rantasalmen uusi kuninkaankartano eli »Kinnulan-kartano». Kuninkaankartanolle menetettyjen maiden korvaukseksi sai eräs Kinnusista, Arvi Kinnunen, maata »Pohjasta» (Norrbotten) eli siis Tavinsalmen alueelta, jossa Kinnulalla oli ennestään erä-

¹⁹ N:o 1779B.

²⁰ N:o 1690, 1691A, 1692B, 1702A, 1779C. Vrt. s. 93.

²¹ N:o 1689, 1692C.

²² N:o 1691A—C, 1702A—B, 1692A—B.

²³ N:o 1707. Vrt. N:o 1692C.

maata. Arvia ei tosin Tavinsalmen Kinnusten joukosta löydy, mutta ilmeisesti kysymys on ollut jostain Tavinsalmen Kinnusesta.²⁴

Neljän Kinnusen talon lisäksi oli Konnuslahdella kaksi muutaakin taloa. Vanhempi jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotettu talo kuului 1540-luvun alussa Pekka Karvoselle ja Lauri Suihkoselle.²⁵ Myöhemmin sitä asuivat Karvosen pojat ja Lauri Immonen. Karvosia on ollut Rantasalmella ja Suihkosia Juvalla. Talo on ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista kuulunut Rantasalmeen, joten se lienee sieltä käsin asutettu. Toinen talo, Heikki Montosen asuma, on pantu verolle Klemetti-kirjurin aikana ja kuului ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista Juvaan.²⁶ Kun Montosia on ollut Juvalla, on ilmeistä, että talo on saanut asukkaansa sieltä käsin.

Konnuslahden pohjoispuolella oli Koirusveden itärannalla asutusta Halolan ja Reinikkalan tienoilla. Halolan tienoilla oli neljä taloa ja Reinikkalassa kaksi. Halolan taloista kuului kaksi Leppästen suvulle, jota oli kolmannessakin talossa Leppävirran rannalla.²⁷ Leppästen alkuperä jää — kuten aikaisemmin mainittiin — epäselväksi. Kumpaakin Leppäsen taloa sekä niiden naapurina ollutta Tahvo Koistisen taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikoja.²⁸ Koistisen taloon tuli 1550-luvun lopulla toiseksi osakkaaksi Pekka Halonen, jonka suku on antanut nimen kylälle. Koistinen on alkuperältään juvalainen, kun taas Halonen lienee lähtöisin Rantasalmen keskikipitäjältä. Talon maihin kuului myös Keräsistä kertova Keränpelto. Neljättä Halolan taloa asui Heikki Paalainen ja se pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana.²⁹ Talo kuului aluksi Rantasalmen Keriharjun neljänneskuntaan, vaikka Paalaisen nimi viittaakin joko Juvalle tai Visulahdelle. Mahdollisesti talon on rakentanut Lautiainen, sillä asuinpaikan nimenä oli v. 1561 Lautianpelto. Paalaisen kanssa samassa arviokunnassa oli myös Tahvo Oravaisen talo, joka mahdollisesti on sijainnut Reinikkalan länsipuolella Hanhisalossa. Oravainen, jota verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin ai-

²⁴ *Soininen* 1954, 194–95. HFH III, 318–19.

²⁵ N:o 1704.

²⁶ N:o 1706.

²⁷ N:o 1682, 1686B. Vrt. s. 62, N:o 1712.

²⁸ N:o 1740. Vrt. ss. 68, 83. N:o 1732A, 1734, s. 93, N:o 1783, s. 88, N:o P 24A.

²⁹ N:o 1726A.

kaa, on luultavasti lähtöisin Rantasalmeen kuuluneesta Joroisten osasta.³⁰

Reinikkalan Pehintaipaleella oli Olli Pehkosen talo, jossa 1550-luvulla oli osakkaana Antti eli Kirppu Koponen.³¹ Pehkonen asui taloa jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Pehkonen lienee lähtöisin Rantasalmen länsiosasta ja Koponen samoilta seuduin, luultavasti nykyisen Joroisten pitäjän puolelta. Koponen kuoli 1560-luvun alussa ja Pehkonen myi talon muuttaen itse »Kainuuseen». Ostaja oli »Herra Lauri» Kuopion kirkkoherra Laurentius Aeschilli Kauhanen, joka verokirjoissa esiintyy myös Lauri Eskelisen nimellä. Kauppa näyttää tehdyn v. 1562 tienoilla, mutta vahvistettiin lopullisesti vasta uudenvuoden päivänä 1564.³²

Soisalon saaren vankin asutus oli Saamaisjärven ympärillä. Seudulla oli 1560-luvun alussa yhteensä 11 taloa, mutta edellisellä vuosikymmenellä siellä näyttää olleen vielä pari taloa enemmän.

Tiheintä oli asutus Saamaisjärven koillispuolella sen ja Lylyjärven välisellä alueella, jossa oli viisi verraten lähekkäistä taloa. Kaikkia viittä taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Kahden talon isännät olivat Viljakaisia, Pekka ja Paavo ja talojen maat osittain yhteisiä.³³ Viljakaiset olivat lähtöisin Rantasalmen Osikoinmäeltä, jossa asuneella Niko Viljakaisella oli vielä v. 1541 osuutta Saamaisten Pekka Viljakaisen taloon. Kahdella muullakin tämän alueen talolla oli yhteisiä maita, sillä osa Olli Kuivalaisen ja Turakanmäen Karvosten maista oli yhteisiä. Turakanmäen talo on mahdollisesti jonkun Turakaisen rakentama, mutta v. 1541 siellä asui Karvosia, joita kahden vuosikymmenen aikana näyttää kolme polvea olleen isäntinä. Karvoset ovat tulleet Rantasalmelta.³⁴ Samaa sukua oli myös yhdessä Konnuslahden talossa ja ennen 1550-luvun puoliväliä myös kolmannessa talossa Saamaisten seudulla.³⁵ Tämä kolmas talo autioitui mahdollisesti venäläisten v. 1555 tekemän hävitysretken aikana, sillä samanaikaisesti autioitui

³⁰ N:o 1726B. N. K. Grotenfelt 1931, 345.

³¹ N:o 1725A. N. K. Grotenfelt 1931, 343, 385.

³² SVTK, 140.

³³ N:o 1687, 1713.

³⁴ N:o 1714, 1722A.

³⁵ Vrt. s. 66, N:o 1704, 1722B.

Soisalon pohjoisosassa useita taloja. Mahdollisesti juuri tämän autioituneen talon maat muodostuivat yhteiseksi Olli Kuivalaisen kanssa. Kuivalaisella oli maata myös aivan Leppävirran asutusalueen länsilaidalla Sorsavedellä. Hän oli niitä harvoja Soisalon saaren asukkaita, joilla oli maita Leppävirran reitin länsipuolella. Kuivalaisesta ei myöskään voi sanoa, onko hän sukuperältään juvalainen vai rantasalmelainen. Viidennen talon asukkaana oli Heikki Huovinen, joka mainitaan ensimmäisen kerran v. 1546.³⁶ Sitä ennen sitä asui Paavo Rauska. Hänellä oli v. 1541 yhtiömiehenä Huovilanmäen Antti Huovinen, joten Heikki Huovinen on samoja Huovisia. Rauska lienee lähtöisin Rantasalmen Tuusmäeltä.

Muista Saamaisjärven ympäristön taloista kolme oli järven länsi- ja pohjoisrannalla ja kaksi sen eteläpäässä. Eteläpään talojen läheisyydessä oli vielä samaan asutusryhmään luettava Koirusveden rannalla ollut talo. Vanhin länsi- ja pohjoisrannan taloista oli Niko Koistisen ja hänen poikiensa asuma Kokonmäen talo, jota verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.³⁷ Heikki Asikaisen talo taas pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana sekä Mikko ja Hannus Kantasen talo 1550-luvun alussa.³⁸ Koistisia on parissa muussakin talossa Tavinsalmella. Suku on peräisin Juvalta. Myöskään Kantasia ei löydy muista pitäjistä. Mahdollisesti Kantaset ovat Rantasalmen Kantarattisia. Asikainen taas lienee Rantasalmen Asikkalan Asikaisia.

Saamaisjärven eteläpäässä olivat Kiilusen ja Hyttisen talot.³⁹ Olli ja Paavo Kiilunen t. Kiljunen olivat samaa juvalaista sukua kuin Kotalahden Maunu Kiilunen. Taloa verotettiin ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Hietämäellä oli kaksi Hyttisen taloa, joiden isäntinä olivat Pekka ja Hannus Hyttinen. Hannus Hyttisen talo lienee autioitunut v. 1559, jolloin arviokunnan veromarkkaluku vähenee puoleen. Mahdollista kuitenkin on, että Pekka Hyttisen poika Juntti, joka mainitaan verokirjoissa ensimmäisen kerran v. 1559, on asettunut asumaan Hannus Hyttisen taloon. Hyttiset ovat lähtöisin Joroisten Järvikylästä. Hannus Hyttisen taloa verotettiin jo

³⁶ N:o 1720. Vrt. N:o 1721.

³⁷ N:o 1732A. Vrt. ss. 66, 83, N:o 1740, 1734.

³⁸ N:o 1723, 1724.

³⁹ N:o 1688, 1732B. *N. K. Grotenfelt* 1931, 278. Vrt. s. 63, N:o P 3A.

ennen Klemetti-kirjurin aikaa, mutta Pekka Hyttisen talo pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana.

Mustalahdessa Koirusveden rannalla on ollut Tuomas Ahosen talo.⁴⁰ Tällä talolla, jota verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, oli ainoana Saamaisten seudun talona kauempana sijaitsevia erämaita. Ne olivat Riistaveden Lohilahdella Melaveden rannalla. Näitä erämaita ei ole merkitty Ahosen saamiin anekkeihin, vaan niiden omistus perustuu vanhaan nautintaan. Ahosen talo on ennen Tavinsalmen perustamista kuulunut Rantasalmen pitäjään, mutta sukujuuret viittaavat Juvalle.

Saamaisten itäpuolella asutus jatkuu yhtä mittaa Soisalon saaren poikki Suvasveden rannalle saakka. Mitään selvää rajaa ei tällä kohtaa voi Leppävirran ja Suvasveden asutusalueiden välille vetää. Asutusalueiden välisen sillan muodostaa Saarisen järven ympäristön asutus. Alueella oli viisi taloa, joista neljän voi asukkaiden alkuperän ja yhtiösuhteiden perusteella katsoa kuuluvan Leppävirran puoleisen asutuksen piiriin. Viides talo taas kuuluu samoin perustein Suvasveden asutusalueeseen. Leppävirran asutusalueeseen voidaan lukea Kauppi Heiskasen, Heikki Kinnusen, Mikko Huovisen ja Niko Hyttisen talot.⁴¹ Vaikka Huovinen ja Hyttinen esiintyvätkin verokirjoissa eri arviokuntina, olivat kaikki heidän maansa yhteisiä. Molempia taloja verotettiin erikseen jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Hyttinen on samaa Joroisten Järvikylästä peräisin olevaa sukua kuin Saamaisten Hyttiset.⁴² Huovisia taas on ollut Saarisen lähellä Valkeamäellä aikaisemmin kuin Saamaisissa. Näiden kahden talon isännät ovat ainoat tunnetut Huoviset 1500-luvun puolivälin Savossa. Heikki Kinnunen oli Konnuslahden Kinnusia. Kauppi Heiskasen taas liittyvät yhtiösuhteet Saamaisten asutukseen, sillä hänellä oli yhtiömiehenä Olli Kuivalainen Saamaisista. Heiskasia oli myös Kallaveden asutusalueella. Heiskaset olivat lähtöisin Joroisten Häyriälästä.

Leppävirran reitin asutusalueeseen kuului vielä Leppävirran reitin pohjoispäässä reitin länsirannalla sijainnut Sotkanniemen—Vehmasmäen asutus. Tämän asutuksen erotti Leppävirran asutuksesta

⁴⁰ N:o 1715. *Poppius* 1960, 671.

⁴¹ N:o 1716, 1702B, 1721, 1708. Vrt. s. 83.

⁴² Vrt. s. 68, N:o 1732B.

leveä Koirusveden länsirannalla ollut asumaton alue, joka ulottui Leppävirralta Paukarlahdelle. Paukarlahdella olivat pohjoisen alueen eteläisimmät talot, Antti Karppisen ja Heikki Konosen talot.⁴³ Molemmat on pantu verolle Klemetti-kirjurin aikana. Karppisen talo lienee saanut asukkaansa Säämingistä. Karppinen I. Karppainen on sääminkiläinen nimi ja talolla oli lisäksi sääminkiläinen yhtiömies, Säämingin Ahvionsaarella asunut Heikki Miikkulainen. Talossa oli asukkaana vv. 1547–52 myös sittemmin Ritisenlahdella asunut Pekka Haapalainen t. Jaatinen. Molemmat sukunimet viittaavat Säämingin suuntaan. Konosen talon asukkaiden alkuperä jää epäselväksi. Nimi esiintyy myös muodossa Kantanen. Tämä nimimuoto on ilmeisesti yhteydessä siihen, että Konosella oli yhtiömiehenä Hannus Kantanen Saamaisista. Kummatkin nimet, sekä Kononen että Kantanen esiintyvät vain Tavinsalmella.

Sotkaniemellä oli myöskin kaksi taloa, Lauri Mustosen ja Pekka Levosen t. Lehvosen.⁴⁴ Kumpaakin taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Mustosen talo näyttää rakennetun Juvan Koikkalassa asuneen Antti Mustosen erämaalle, mutta sen ensimmäinen tunnettu asukas oli Pekka Yletyinen, jonka nimissä se oli vuoteen 1553. Yletyiseltä tila siirtyi kokonaan Mustosille ja isännäksi tuli Lauri Mustonen. Levosen talon isäntänä 1540-luvun alussa oli Heikki Levo-Ylönen ja vuosikymmenen puolivälistä alkaen Pekka Levonen. 1550-luvun alusta lähtien esiintyy toisena osakkaana Mikko Ylönen. Vaikeata on sanoa, onko talon asukkaat luettava yhteen vai kahteen sukuun kuuluviksi. Lisäksi on mahdollista, että naapuritalon Yletyinenkin on vielä luettava Ylösten sukuun. Sekä Ylösiä että Yletyisiä on ollut ainakin Rantasalmella ja Visulahdella, Ylösiä myös Juvalla. Levosia taas löytyy Juvalta ja Säämingistä.

Puutussalmella Sotkaveden pohjoisrannalla oli vielä kaksi lähekkäistä taloa, kumpikin Klemetti-kirjurin aikana verollepantuja. Ritisenlahden rannalla oli Antti Jääskeläisen talo.⁴⁵ Jääskeläinen on lähtöisin Rantasalmelta, sillä hänen nimensä löytyy Rantasalmen verokirjoista vielä Tavinsalmen pitäjän perustamisen jälkeenkin.

⁴³ N:o 1670, 1725B. Vrt. s. 68, N:o 1723.

⁴⁴ N:o 1806, 1719A. *Poppius* 1960, 679.

⁴⁵ N:o 1799. Vrt. ss. 93, 95, N:o 1744B–C.

Muutaman vuoden ajan Jääskeläinen oli sekä Rantasalmen että Tavinsalmen verokirjoissa. Jääskeläisen asuinpaikan nimenä oli v. 1561 Sopalanaho, joten paikalla on mahdollisesti aikaisemmin asunut Sopasia. Toinen Puutussalmen taloista taas vaihtoi useamman kerran omistajaa.⁴⁶ Talo näyttää rakennetun Rantasalmen Hakojärvellä (nyk. Pirilässä) asuneiden Heikki Toivasen ja Pekka Vatasen erämaalle. Sen vanhin tunnettu isäntä Juntti Nissinen näyttää kuitenkin olevan lähtöisin Joroisten Kaitaisista. Nissiseltä talo siirtyi paikan entiselle eräomistajasuvulle, Toivaselle, ja isännäksi tuli Juntti Toivanen. 1550-luvun puolivälissä talo vaihtoi jälleen omistajaa ja isännäksi tuli nyt Paukarlahden sääminkiläistalosta muuttanut Pekka Haapalainen t. Jaatinen.

Sotkaveden rannalta asutus ulottui kauemmas sisämaahan Vehmasmäen seuduille, jossa oli kuusi taloa. Näistäkin neljää verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa ja loput kaksi pantiin verolle 1540-luvulla. Itse Vehmasmäellä oli Heikki Kähkösen talo.⁴⁷ 1500-luvun verokirjurit tosin alituiseen sekoittivat Kähköset ja Kekkosen, mutta kun tämän Vehmasmäen talon erämaalle Iisalmen Nerkoossa kohosi nykyisinkin Kähkölän nimellä tunnettu talo, ovat Vehmasmäenkin asukkaat ilmeisesti olleet Kähkösiä.⁴⁸ Kekkosten ja Kähkösten alituinen sekaantuminen verokirjoissa vaikeuttaa Vehmasmäen Kähkösten alkuperän selvittämistä. Savon kaikissa pitäjissä oli jompaakumpaa näistä suvuista. Kun Vehmasmäen Kähkölä on ennen Tavinsalmen perustamista kuulunut Rantasalmen pitäjän Rantasalmen neljänneskuntaan ja Nerkoon Kähkölä Juvan pitäjän Koikkalan neljänneskuntaan, on vaikea sanoa, kummasta pitäjästä Kähköset ovat peräisin. Luultavasti Kähköset kuitenkin ovat Juvalta lähtöisin, sillä Vehmasmäen Kähkölä on saattanut Tavinsalmen alueen vanhimmassa viimeistään v. 1541 suoritetussa verojärjestelyssä tulla irrotetuksi alkuperäisestä yhteydestään ja siirretyksi kokonaan toiseen neljännes- ja kymmenkuntaan, ehkäpä eri pitäjäänkin. Kivijärven lähellä ollut Heikki Kukkoscen talo on aikaisemmin ollut Paavo Levosella, joka lienee samaa sukua kuin Sotkanniemen Pekka

⁴⁶ N:o 1798B. N. K. *Grottenfelt* 1931, 305, 313.

⁴⁷ N:o 1717A.

⁴⁸ Vrt. s. 96, N:o 1744A ja Suomen taloudellinen kartta: Iisalmi.

Levonen.⁴⁹ Kukkosen alkuperästä on myös vaikea saada selvää, sillä Kukkosia on ollut sekä Juvalla että Rantasalmella. Hirvimäen talossa asuneet Torviset sen sijaan ovat selvästi rantasalmelaisia, mutta Kivimäen Erkki Suhosen alkuperästä on jälleen vaikea saada selvää.⁵⁰ Juvalta hän kuitenkin lienee lähtöisin.

Loput kaksi Vehmasmäen taloa pantiin verolle 1540-luvulla. Matti Pussisen talo Klemetti-kirjurin aikana ja Lauri Möykkäsen t. Möykkysen talo Tavinsalmen pitäjää perustettaessa.⁵¹ Pussisia on ollut sekä Juvalla että Rantasalmella. Myös Leppävirran Kotalahdessa oli Pussisen talo, mutta se näyttää olleen Vehmasmäen taloa nuorempi. Möikkänen taas lienee lähtöisin Rantasalmen itäosasta, jossa tavataan Möikkäsiä i. Möykkysiä.

Yhden ilmeisestikin Leppävirran reitin rannalla sijainneen talon paikkaa ei voida edes likipitään määrittellä. Taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, ja sitä asui Paavo Hyvönen.⁵² Talo lienee autioitunut 1550-luvun lopulla, mutta sai 1560-luvun alussa uudet asukkaat. V. 1562 mainitaan sen uusina viljelijöinä Olli Hyvönen ja Pekka Kämäräinen. Autioitumisen tähden se lienee jäänyt pois papinveroluetteloista ja kun se vielä puuttuu verollepanomaakirjan jäljennöksestä, on sen paikkaa mahdoton määrittellä. V. 1561 se on merkitty Saamaisten V kymmenkuntaan, johon kuuluu pääasiassa Saamaisten ja Vehmasmäen taloja. Luultavasti Hyvösenkin talo oli näillä seuduilla. Hyvösiä oli kolmessa pitäjässä: Juvalla, Rantasalmella ja Säamingissä. Kämäräinen lienee tullut Rantasalmen Tuusmäeltä.

Leppävirran reitin asutusalueella oli 1560-luvun alussa ainakin 69 taloa. Talot sijaitsivat yleensä verrattain lähellä reitin järvien rantoja. Reitin länsirannan asutus ulottui kauemmas sisämaahan vain Osmajärven ja Kotalahden seuduilla ja pohjoisempana Vehmasmäen seuduilla. Talot olivat täälläkin pienempien järvien läheisyydessä. Etäisyys Leppävirran reitistä jäi kauimpanakin olleiden talojen kohdalla huomattavasti alle 20 kilometrin. Soisalon puolella olivat talot vielä kapeammalla vyöhykkeellä pitkin Leppävirran rei-

⁴⁹ N:o 1717B.

⁵⁰ N:o 1719B, 1801.

⁵¹ N:o 1718, 1798A. Vrt. s. 63, N:o 1669B.

⁵² N:o P 12.

tin rantaa. Vain Saamaisten kohdalla asutus ulottui saaren keskellä olevan vedenjakajan yli ja liittyi ilman selvää rajaa Suvasveden ranta-asutukseen.

Talojen ulkopalstat olivat huomattavasti laajemmalla alueella kuin itse talot. Lännessä ja luoteessa ulottuivat Leppävuiran alueen talojen ulkopalstat Leppävuiran ja Rautalammin reittien vedenjakajalle ja vielä sen ylikin Virmasvedelle ja Tallusjärvelle saakka. Idässä taas oli ulkopalstoja yli koko Soisalon Suvasveden rannalle asti. Etäisimmät ulkopalstat olivat Suvasveden eteläosan takaisella Soisalon osalla saakka. Leppävuiran reitin länsirannan talojen ulkopalstat olivat jokseenkin kaikki reitin länsipuolella ja itärannan talojen ulkopalstat Soisalolla. Vain harvalla talolla oli maita reitin vastakkaisella rannalla. Yleensä Leppävuiran reitin alueen talojen ulkopalstat olivat muuhun Pohjois-Savoon verrattuna suhteellisen tiheänä ryhmänä asuintalon läheisyydessä, tosin täysin sekaisin naapuritalojen tilusten kanssa. Vain harvoin oli etäisyys talon ja sen kauimpien ulkopalstojen välillä yli 20 km. Tässä suhteessa Leppävuiran reitin alueen asutus oli rintama-asutuksen kaltaista. Tätä yhtäläisyyttä lisää vielä se, että muutamilla Leppävuiran nyk. kirkonkylän seudun, Saamaisten ja Vehmasmäen taloilla oli eräkappaleiden luontoisia ulkopalstoja kaukana Iisalmen ja Nilsiän reittien varsilla.

SUVASVEDEN JA RIISTAVEDEN ALUEEN ASUTUS

Suvasveden rannoille on asutus saapunut pääasiassa Leppävuiran reitin eteläpään kautta poikkimaisiin Soisalon yli sen kapeimmasta kohdasta kulkenutta erätietä myöten. Vain Niinimäen, Rummukalan ja Polvijärven seuduille on mahdollisesti tullut asutusta myös suoraan etelästä Haukivedeltä käsin ja Riistaveden seudulle Soisalon pohjoispään ympäri Vehmersalmen kautta. Sen sijaan Heinäveden reitin käytöstä asutustienä ei ole säilynyt mitään jälkiä.

Niinimäen, Rummukalan ja Polvijärven seuduilla oli viisi taloa, Niinimäellä kolme, Rummukalassa ja Polvijärvellä kummasakin yksi. Niinimäen taloista kuului kaksi Piiraisen suvulle.⁵³

⁵³ N:o 1693, 1694. N. K. Grotenfelt 1931, 375.

Toista taloa asui kolme veljestä, Olli, Pekka ja Paavo, mutta v. 1564 talo jakaantui Paavon erotessa muista. Toisen talon isäntänä oli 1540-luvun alussa Pekka Heikinpoika Piirainen, jonka poika esiintyy verokirjoissa nimellä Tirkko Piirainen tai Tirkko-Heikki Piirainen. Tämän poika Pekka oli jo saanut sukunimekseen Tirkkonen. Samaa Piiraisen sukua on myös ollut Tuppuralanmäellä. Piiraiset ovat muuttaneet Niinimäelle Joroisten Kotkatlahdelta. Kolmatta Niinimäen taloa asui Olli Turpeinen.⁵⁴ Turpeisen sukua on ollut sekä Rantasalmella että Juvalla. Kaikkia kolmea taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.

Rummukkalassa oli Pekka Turusen talo ja Polvijärvellä Lauri Immonen-Haukan talo.⁵⁵ Turunen, jonka taloa myös verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, kuuluu laajaan Turusen sukuun, jonka »alkukoti» on ollut Rantasalmen Vesikansassa Haukiveden pohjoisrannalla, siis nykyisessä Kangaslammin pitäjässä. Sieltä suku oli levinnyt pohjoiseen ja sitä tavataan useissa taloissa Suvasveden seuduilla. Pekka Turusen talo näyttää rakennetun Säämingistä myöhemmin Rantasalmeen siirretyn Joutsenmäen Karppisten erämaalle. Talossa asuikin 1550-luvulla Karppisen sukuun kuulunut Juntti Karppinen. Polvijärvellä ollut Lauri Immonen-Haukan talo pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana. Talo lienee rakennettu Rantasalmen Parkunmäellä ja Vaahersalossa asuneiden Matilaisten erämaalle. Jälkimmäinen sukunimi Haukka viittaa myös samalle suunnalle, sillä Parkunmäellä asui Haukkasia. Immosia taas on ollut Juvalla, Rantasalmella ja Säämingissä.

Soisalon poikki vieneen vanhan kulkutien maataival Unnukalta Saijanlahdelle oli vielä 1560-luvulla asumaton seutua. Ensimmäiset talot olivat Saijanlahdella lähellä lahden läntisintä pohjukkaa. Siellä oli neljä taloa, joista kahta verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Toinen näistä vanhimmista taloista oli 1550-luvun loppupuolelle saakka Monnisilla, mutta siirtyi sitten Kauppi Parviaille.⁵⁶ Talolla näyttää aikaisemmin olleen erämaata Riistavedellä, mutta samaan aikaan kun Parviainen tuli talon isännäksi nousi erämaalle Nuutti Poikosen ja Heikki Latturisen uudistalo. Monnisten

⁵⁴ N:o 1699.

⁵⁵ N:o 1695, 1703.

⁵⁶ N:o 1738. Vrt. s. 81, N:o 1700.

alkuperästä ei löydy mitään tietoa, mutta Parviainen on Rantasalmen Vesikansasta Rauhamäen Parviaisia. Myös Keräsen nimi liittyy taloon, sillä eräs sen tiluskappaleista oli nimeltään Keränpelto. Toinen Saijanlahden vanhoista taloista kuului Olli Juvoselle, jolla oli maita myös Rantasalmen Voinsalmella.⁵⁷ Juvonen näyttää olleen sieltä lähtöisin. Juvosen maat lienevät aikaisemmin olleet rantasalmelaisen Antti Holopaisen talon erämaita.

Saijanlahden nuoremista taloista oli toinen pantu verolle Klemetti-kirjurin aikana. Isäntäväki oli Mustinmäen—Konnuslahden laajaa Kinnusten sukua.⁵⁸ Ensimmäinen tunnettu isäntä oli Tahvo Kinnunen, mutta seuraavana isäntänä oli Hakuli Laurinpoika Tahvanainen, joka esiintyy myös Kinnusen nimellä. Talon asukkaat lienevät kuuluneet Kinnusten Tahvonpoikain sukuhaaraan. Toista taloa, joka mainitaan verokirjoissa ensimmäisen kerran v. 1555, asui Heikki Hilskoinen.⁵⁹ Nimeä Hilskoinen ei löydy muualta Savosta.

Saijanlahden länsipuolella Lylymäellä tiedetään olleen 1550-luvulla autioksi jäänyt talo. Sitä asunut Olli Tervonen lienee ollut lähtöisin Säämingistä.⁶⁰

Saijanlahden ja Suvasveden välillä Paljakan ja Vaahtovanselän seuduilla oli myös neljä taloa. Paljakan rannalla on ollut kaksi taloa verrattain lähellä toisiaan järven itäpuolella. Kumpaakin verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Toisen talon isäntänä oli aikaisemmin mainittuun laajaan Turusen sukuun kuuluva Arvi Turunen, kun taas toinen talo näyttää olleen useillakin omistajilla.⁶¹ 1540-luvulla sen isäntänä oli ensin Maunu ja sitten Niko Torvinen. Jälkimmäisen aikana oli talon toisena osakkaana Nuutti Kaartinen. V. 1558 oli talo Niko Toikkasella ja seuraavana vuonna oli toisena osakkaana Paavo Ropponen. V. 1562 Niko Toikkasen osuus siirtyi Paavo Maaraselle l. Maraiselle. Torviset lienevät olleet lähtöisin Rantasalmelta. Myöhemmistä asukkaista on vain Ropposen alkuperä selvä. Paavo Ropponen on ennen tänne muuttoaan asunut Säämingin Kokonsaarella, josta hän 1550-luvulla muutti »Kai-

⁵⁷ N:o 1701A.

⁵⁸ N:o 1692C. Vrt. ss. 64—66, N:o 1689, 1690, 1691A—C, 1692A—B, 1702A—B.

⁵⁹ N:o 1701B.

⁶⁰ N:o 1697.

⁶¹ N:o 1698, 1709. VA 6245:9.

nuuseen». Toikkasen nimi viittaa Visulahden suuntaan. Maarasia on ollut Juvalla, Rantasalmella ja Säämingissä.

Paljakan ja Vaahtovanselän välisen reitin länsirannalla oli Pekka Tuhkusen talo ja itärannalla Paavo Nukaisen I. Nuukasen talo.⁶² Tuhkusen talo pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana. Se näyttää rakennetun Säämingin Haukiniemen Juvolan erämaalle, mutta Tuhkunen on lähtöisin Rantasalmen Kolkontaipaleelta. Nukaisen talo on rakennettu vasta 1550-luvulla Mustinmäen Olli Heikinpoika Kinuselle kuuluneelle maalle. Nukaisen alkuperä jää epäselväksi, sillä Nukainen tai Nuukanen nimiä ei löydy muualta Savosta. Sen sijaan Visulahdella on Nykäisiä.

Suvasveden länsirannan eteläisimmät talot olivat Kurjalanmäen eli Kurjalanrannan seuduilla. Tämä kylännimi esiintyy 1500-luvun asiakirjoissa Kurjalanmäki-muodossa, mutta 1600-luvulta alkaen on kylän nimenä ollut Kurjalanranta. Vanha kansantarina kertoo Kurjalanmäen nimen syntyneen siten, että Suvasvedeltä saapunut vainolainen poltti näkyvällä paikalla sijainneet talot. 1540-luvulta on tietoja Pohjois-Savon uudisasutukselle tehdyistä hävitysretkistä ja kun Kurjalanmäelle v:n 1557 tienoilla rakennettiin talo, se näyttää tehdyn aikaisemmin autioituneen talon paikalle, jota Karvaisenmaa nimestä päätellen oli asunut Karvonen niminen mies.⁶³ Uuden talon asukas Olli Heikinpoika Tirronen oli asunut aikaisemmin Rantasalmen Haapaniemellä, mutta joutui muuttamaan Kurjalanmäelle, kun Haapaniemi otettiin v. 1556 Rantasalmen kuninkaan-kartanon niittymaaksi.⁶⁴

Kurjalanmäen eteläpuolella oli Klemetti Soinisen talo, jota verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.⁶⁵ Taloa asui 1540-luvun alussa Olli Kaasinen. V. 1546 mainitaan Soininen talon osakkaana ja myöhemmin sen isäntänä. Kaasinen näyttää olleen lähtöisin Rantasalmen eteläosasta Kolkontaipaleelta tai Tuusmäeltä. Soinisia ei sen sijaan löydy muualta Savosta. Jääskessä, nykyisen Ruokolahden pitäjän Äitsaassa heitä sen sijaan oli ja siellä eli 1530-

⁶² N:o 1710B, 1711B.

⁶³ Vrt. s. 35.

⁶⁴ N:o L 23. *Soininen* 194–96.

⁶⁵ N:o 1710C.

luvulla myös Klemetti Soininen-niminen mies, jota ei enää seuraavalla vuosikymmenellä sieltä löydy.⁶⁶

Kauempana sisämaassa Pippurinmäellä oli Heikki Pippurisen talo, jota myös verotettiin ennen Klemetti-kirjurin aikaa.⁶⁷ Heikki Pippurinen oli samaa sukua kuin Pöljän Pippuriset, joilla oli osuutta Pippurinmäen taloon. Suku näyttää olevan peräisin Rantasalmelta. Lähellä Pippurinmäkeä oli Paavo Halssisen talo, jota hänen isänsä Kauppi Halssinen asui jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.⁶⁸ Halssisia ei tunneta Savosta muita kuin tämän talon asukkaat ja Suvasveden itärannalla Haapamäellä 1540-luvulla asunut Heikki Halssinen. Talon on mahdollisesti rakentanut Tervonen, sillä asuinpaikan nimenä oli v. 1561 Tervolanaho.

Kurjalanmäen pohjoispuolella Valkeisen eli Valkeajärven lähellä oli talo, joka 1550-luvun puoliväliin saakka kuului Olli Mölkkäselle, mutta siirtyi sitten Paavo Sorsaselle ja Juntti Hirvoselle.⁶⁹ Mahdollisesti talo samalla jakaantui niin, että Sorsanen jäi talon vanhalle paikalle Valkeajärvenrantaan ja Hirvonen asettui Hirvolanlahden tienoilla olleelle Lapatinaholle. Mölkkäsiä löytyy vain Suvasveden rannoilta. Muualta Savosta ei nimeä tavata. Mahdollisesti nimi on käsitettävä Mulkkunen-nimen muunnokseksi. Mulkusia on ollut Säamingissä. Ainakin talossa myöhemmin osakkaana ollut Juntti Hirvonen on sääminkiläisperäistä sukua. Sen sijaan Paavo Sorsanen oli Saahkarlahden Sorsia l. Sorsasia. Talo kuului ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista Rantasalmen pitäjään ja se lienee rakennettu Rantasalmen Kolkontaipaleen Pöyhkösten erämaalle. Sitä verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.

Pohjoisempaan Leppämäen, Valkeamäen ja Tuppuralanmäen asutus liittyi Saarisen järven luona ilman selvää rajaa Leppävirran reitin puoleiseen Saamaisten asutukseen. Selvästi Suvasveden puolella olivat Leppämäen Takkusten ja Valkeamäen Parviaisen talot.⁷⁰ Parviaisen taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, ja Takkusten talo pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana. Tak-

⁶⁶ VA 5000:75v, 76v. RVA Pappersbrevsamlingen 4. 2. 1539.

⁶⁷ N:o 1710A. Vrt. s. 89, N:o 1797.

⁶⁸ N:o 1735A. Vrt. N:o 1735C.

⁶⁹ N:o 1705B. Vrt. s. 79, N:o 1705A. VA 6331a: N:o 1584, 1591.

⁷⁰ N:o 1728, 1739.

kusten talon osakkaina olivat 1540-luvulla Antti Takkunen ja Lauri Jurvanen. Seuraavalla vuosikymmenellä osakkaina olivat Juntti Takkunen sekä aluksi Pekka Jurvanen ja myöhemmin Pekka Montaneuvoinen. Takkunen ja Jurvanen ovat rantasalmelaisia sukuja, mutta Montaneuvoisen alkuperä jää hämäräksi. Vehmersalmella oli jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotettu Montaneuvoisten asuma talo, joten Pekka Montaneuvoinen on voinut tulla sieltä. Mahdollista on myöskin, että Montaneuvoinen on ollut Pekka Jurvasen henkilökohdainen liikanimi. Leppämäen talon maat ovat ainakin osittain olleet Rantasalmen Hiismäellä sijainneen, myöhemmin Hukkalan nimellä tunnetun talon entisiä erämaita. Hukkalan isäntä Pekka Olkkonen oli 1540-luvulla Takkusten yhtiömiehenä ja vielä 1780-luvulla oli Hukkalan silloinen isäntä Matti Hukkanen osakkaana Leppämäen isonjaon jakokunnassa.⁷¹ Valkeamäellä asunut Mikko Parviainen oli lähtöisin Rantasalmen Vesikansasta Rauhamäeltä, jossa hänellä vielä 1560-luvun alussa oli maita.⁷² Osa Parviaisen maista oli 1540-luvulla kuulunut Enanlahdella asuneelle Antti Kääriäiselle.

Lähinnä Saamaisiin kuulunutta asutusta oli Antti Piiraisen talo Tuppuralanmäellä, jota verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.⁷³ Antti Piirainen, jonka asuinpaikan nimenä oli Niinimäki, oli samoja Piiraisia, joita asui etelämpänä Niinimäen kylässä. Hänellä oli vielä osuutta toisessa Niinimäen kylän talossa.

Suvasveden länsirannalla oli taloja vielä Hormaistenlahdella ja Enanlahdella. Hormaistenlahdella oli Turusen talo, jota 1540- ja 1550-lukujen kuluessa ehti asua useitakin Turusia.⁷⁴ Taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Turuset olivat samaa laajaa sukua, jota asui monessakin paikassa Soisalons eteläisemmissä osissa. Enanlahden taloa, joka pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana, asui 1540-luvulla Antti Kääriäinen t. Keränen.⁷⁵ Kun talo 1550-luvun alussa joutui Pekka Rouhiaiselle liitettiin taloon Heikki Halssisen autio Haapamäellä. Toisaalta siirtyi osa Kääriäisen

⁷¹ N:o 1728. KMMK: Leppämäki 1-4/1-7 isojakoasiakirjat. Vrt. s. 166.

⁷² N:o 1739.

⁷³ N:o 1729. Vrt. ss. 73-74, N:o 1693, 1694.

⁷⁴ N:o 1711A. Vrt. s. 74, N:o 1695, 1698.

⁷⁵ N:o 1735B. Vrt. N:o 1735C.

maista Valkeamäen Mikko Parviaiselle. Kääriäinen lienee ollut Suur-Savon Kääriäisiä, kun taas Rouhiainen oli rantasalmelainen.

Suvasveden itäpuolella oli asutus vähäistä. Vain Suvasveden kaakkoispuolella olevalla Soisalon saareen kuuluvalla niemellä oli 1540-luvulla asutusta. Haapamäen tienoilla oli kolme taloa, joista yksi autioitui 1550-luvun alussa. Kumpaakin vielä 1560-luvulla asutua taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Toista taloa asuivat Paavo ja Lauri Mölkkönen, jotka olivat samaa sukua kuin Kurjalanmäen Mölkköset.⁷⁶ Toista taloa taas asui 1540-luvulla Juntti Mikkonen.⁷⁷ Talo autioitui 1550-luvun puolivälissä, mutta sai pian uudeksi asukkaakseen Heikki Ropposen, toisen Säämingin Kokonsaaresta »Kainuuseen» lähteneen uudisasukkaan.⁷⁸ Myöskin talon ensimmäinen tunnettu asukas, Mikkonen, oli todennäköisesti Säämingistä lähtöisin. Haapamäellä kolmantena asuneen Heikki Halssisen maat liitettiin talon autioiduttua Enänlahden Pekka Rouhiaisen maihin.

Suvasveden itäinen mannerranta jäi vielä 1540-luvulla täysin asumattomaksi. Länsirannan taloilla oli siellä kyllä ulkopalstoja, mutta taloja ei näytä olleen yhtään. Itärannan asumattomuuteen oli ilmeisestikin syynä Juojärvellä kulkeneen valtakunnan itärajan läheisyys. Levottomalla 1540-luvulla olikin syytä pelätä rajantakaisen vainolaisen tuhotöitä. Kansantarinoiden mukaan oli seudun ensimmäinen talo Varistaipaleen Kurikka-Paavo Koposen rakentama. Verokirjojen mukaan oli Varistaipaleen ensimmäinen asukas Olli Antinpoika Koponen, samaa sukua siis.⁷⁹ Kurikka-Paavo oli tarinan mukaan lähtöisin Joroisten Kotkatlahdelta, jossa verokirjojen mukaankin asui Koposia. Tarujen Koponen oli suuri »vainolaisten kauhu» ja rohkeutta on täytynyt talon paikan valinnan vaatiakin. Varistaipaleen talo sijaitsi ikäänkuin tulppana Juojärveltä Suvasvedelle tulevan kulkureitin suussa.

⁷⁶ N:o 1705A. Vrt. s. 77, N:o 1705B.

⁷⁷ N:o 1737.

⁷⁸ VA 6245:9.

⁷⁹ N:o 1676. *Pelkonen* 1902, 176–77. *N. K. Grotenfelt* 1931, 385. — Keski-Savosta tunnetut tarinat Kuikka-Koposesta koskevat pääasiassa erästä 1800-luvulla elänyttä miestä, mutta niihin on ilmeisesti sekaantunut myös 1500-luvun Kurikka-Paavo Koposta koskevia tarinoita.

Toinen Suvasveden talo ilmestyy verokirjoihin samana vuonna 1554 kuin Koposenkin talo.⁸⁰ Se sijaitsi sisämaassa Kartansalon seuduilla. Asukkaina olivat Antti Lipponen ja Lauri Kosonen. Talo on rakennettu aikaisemmin Sääminkiin kuuluneen Rantasalmen Hiltulan Lipposten erämaalle.

Suvasveden rannoilla oli vielä kaksi taloa, mutta niiden paikkaa ei tiedetä. Toinen on sijainnut jossain Kurjalanmäen tienoilla ja toinenkin lienee ollut järven länsirannalla tai Saijanlahteen vievän reitin varrella. Se kuuluu näet Saamaisten IV kymmenkuntaan, jonka useimmat talot olivat näillä seuduin. Kurjalanmäen tienoilla ollutta taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa ja sitä asui 1540-luvulla Paavo Mellinen. 1550-luvun puolivälissä talo autioitui, mutta vuosikymmenen lopussa sitä asuivat Lauri Mellinen, Antti Kyllönen ja Pekka Runttikorva.⁸¹ Mellisen alkuperä jää epäselväksi, sillä nimeä ei tavata muualta Savosta. Kyllösiä taas on ollut Rantasalmella ja Juvalla. Pekka Runttikorva näyttää saapuneen Kurjalanmäen seuduille pohjoisesta, sillä hän asui aikaisemmin Tavinsalmen kuninkaankartanon lähellä. Toista sijainniltaan tuntematonta taloa asui Pekka Tahvonpoika Lukkarinen, joka vv. 1541–55 oli merkitty samaan arviokuntaan kuin Joroisten Kotkatlahdella asunut Tahvo ja myöhemmin Paavo Lukkarinen.⁸² Vasta v. 1556 eroaa Pekka Lukkarinen omaksi arviokunnakseen, mutta uudistalo lienee ollut olemassa jo yhteisen arviokunnan aikana.

Suvasvedeltä asutus jatkui Riistaveden reitin rantoja pitkin pohjoista kohti. Reitin suulla oli kaksi Pelkosen suvun asumaa taloa, toinen Jänissalossa ja toinen Litmanniemellä.⁸³ Molempia verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Pelkoset lienevät sääminkiläisperäistä sukua.

Kauempana Riistaveden seuduilla oli neljä taloa, joista kahta verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Vanhimmat talot olivat Klaus Montaneuvoisen talo Roikanniemellä ja Heikki Turusen talo Ryönässä.⁸⁴ Turusen talolla lienee ollut maita myös Onkiveden

⁸⁰ N:o 1731B. Vrt. VA 6331a: n:o 1155.

⁸¹ N:o P 9. Vrt. s. 93, N:o 1788B.

⁸² N:o P 10. N. K. *Grotenfelt* 1931, 375.

⁸³ N:o 1733, 1741.

⁸⁴ N:o 1805B, 1800.

rannalla Lapinlahden seuduilla. Samaan aikaan 1550-luvun lopulla kun Ryönän talo siirtyi Heikki Turuselta Paavo Turuselle pantiin Lapinlahdella Pekka Turunen verolle.⁸⁵ Paavo ja Pekka olivat sitten kumpikin toistensa yhtiömiehinä. Turuset kuuluivat aikaisemmin jo useampaan kertaan mainittuun sukuun, jolla oli useita taloja Pohjois-Savossa. Roikanniemen Montaneuvoisilla taas oli sukulaistalo Vehmersalmella.⁸⁶ Nimeä tavataan myös Visulahdella, mutta selvästi ominaisuutta ilmaisevana se on voinut syntyä kummallakin suunnalla toisistaan riippumatta. Nimen alkuperän selvittämistä vaikeuttaa myöskin se, että se monasti verokirjoissa vaihtuu Montonen-nimeen.

Nuoremista Riistaveden taloista oli Matti Suhosen talo Syrjänsaarella pantu verolle Klemetti-kirjurin aikana.⁸⁷ Suhonen on luultavasti samaa juvalaisperäistä sukua kuin Vehmasmäen Erkki Suhonen. Mustaniemessä oli vasta 1550-luvun lopulla verollepantu talo, jonka maat näyttävät aikaisemmin olleen Saijanlahden Monnisten erämaata.⁸⁸ Saijanlahden Monninmäen jouduttua Kauppi Parviaiselle rakensivat Nuutti Poikonen ja Heikki Latturinen uudistalon Riistavedellä olleille erämaille. Monninmäen uusi isäntä säilytti kuitenkin osuuden Mustalahden uudistaloon. Poikonen lie nee tullut Juvalta, mutta Latturisen lähtöpaikka jää epäselväksi, sillä nimeä ei muualla tavata.

Suvasveden ja Riistaveden alueen asutus oli Soisalon saarella samanlaista kuin Leppävirran reitin puolella. Saijanlahden ja Kurjalanrannan talojen tilukset olivat jokseenkin kaikki Soisalon saarella, tosin Suvasveden eteläpään molemmin puolin. Vasta Kurjalanrannan pohjoispuolisilla Suvasveden länsirannan taloilla oli tiluksia järven itäpuolella, jossa ne ulottuivat Juojärven rannalle saakka. Eteläisemmistä taloista oli Suvasveden itäpuolella maita vain Torvisilta Ropposelle siirtyneellä Paljakan rantatalolla, mutta sillä näyttää olleen maita peräti Juojärven itärannalla saakka, siis valtakunnanrajan takana.⁸⁹ Sen sijaan Suvasveden itärannan kahden

⁸⁵ N:o 1808. Vrt. s. 95.

⁸⁶ N:o 1742.

⁸⁷ N:o 1804. Vrt. s. 72. N:o 1719B.

⁸⁸ N:o 1700. Vrt. s. 74, N:o 1738.

⁸⁹ Kartta V:L. N:o 1709.

talon maat olivat kaikki Juojärven länsipuolella. Vaikka asutusta Suvasveden länsirannalla oli verrattain runsaasti, ei siellä ollut sellaisia taloryhmiä kuin Leppävirran reitin puolella. Pohjoisempana Riistaveden seuduilla asutus oli varsin harvaa haja-asutusta ja ulkopalstat yleensä laajemmalla alueella kuin Soisalon talojen tilukset.

KALLAVEDEN ALUEEN ASUTUS

Asutus oli Kallaveden rannoilla neljänä erillisenä ryhmänä. Suurimmat ja tiheimmät taloryhmät olivat Vehmersalmen Ritoniemellä Soisalon pohjoiskärjessä ja Kuopionniemellä nykyisen Kuopion kaupungin paikalla. Pienemmät taloryhmät olivat Kuopionniemen tyvessä Haminanlahden ja Hiltulanlahden tienoilla sekä Kallaveden pohjoisrannalla Kehvossa. Kallaveden länsiranta oli sen sijaan täysin asumaton.

Vehmersalmen lounaisrannalla Kallaveden pistävän pitkän Ritoniemen tyvessä oli tiheä vähintään neljän, mutta luultavasti kuuden talon ryhmä. Seitsemäs talo oli jonkin matkan päässä sisämaassa. Vehmersalmen toisella puolella oli vielä kaksi taloa. Lisäksi Vehmersalmen seuduilla oli kolme 1550-luvun puolivälissä autioitunutta taloa. Suurimmillaan Vehmersalmen asutus oli 1550-luvun vaihteessa, jolloin se käsitti 12 taloa. Autioituminen lienee yhdistettävissä venäläisten v. 1555 Tavinsalmelle tekemään hävitysretkeen ja näyttää siltä, että hävitys olisi kohdannut pahiten juuri Vehmersalmen seutuja.

Ritoniemi oli Ihalempisen suvun, Pohjois-Savon toiseksi suurimman paikallissuvun, keskuspaikka. Ihalempisiä oli siellä neljässä talossa, joita kaikkia verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.⁹⁰ Kahden talon paikkaa ei tarkemmin tunneta, mutta nekin lienevät sijainneet samassa ryhmässä sijainniltaan tunnettujen talojen kanssa. Ihalempisten lähtöpaikka rintamaalla on ollut Rantasalmen ja Säämingin rajamailla. Suvun kantatalo näyttää olleen ny-

⁹⁰ N:o P 11A, L 8, P 25, P 26.

kyisen Säämingin puolella, mutta 1550- ja 1560-luvun verokirjoissa se on merkitty Rantasalmen pitäjään kuuluvaksi.⁹¹

Ritoniemellä oli Ihalempisten talojen lisäksi kaksi muutakin taloa. Niitä asuivat Klemetti Holopainen ja Juntti Sallinen.⁹² Holopaisen taloa verotettiin ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Sallisen talo oli Ritoniemen taloista nuorin, mutta sekін pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana. Holopainen on lähtöisin joko Rantasalmen itäosasta tai Säämingistä. Sallinen oli tullut Rantasalmelta, jossa sukua asui sekä Rantasalossa että Vaahersalossa.

Vehmersalmen koillisrannalla sijainneita kahta taloa asuivat Heikki Koistinen ja Paavo Montaneuvainen.⁹³ Molempia näitäkin taloja verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Koistinen on ilmeisesti samaa juvalaisperäistä sukua kuin Saamaisten Koistiset. Talo on mahdollisesti aikaisemmin kuulunut seudulta 1550-luvulla hävinneelle sääminkiläisperäiselle Karppaisen suvulle, sillä asuinpaikan nimenä oli v. 1561 Karpinaho. Montaneuvoisia on Vehmersalmen seuduilla ollut kahdessa talossa, joista toinen oli Roikansaarella Riistaveden reitin rannalla. Montaneuvoisten alkuperä on — kuten Roikansaaren talon kohdalla mainittiin — epäselvä, joskin nimeä tavataan myös Visulahdella.

Vehmersalmen asutukseen voidaan lukea vielä yksi Ritoniemen eteläpuolella Niinimäen tienoilla ollut talo, jota asui Olli Heiskanen.⁹⁴ Tämä oli samaa Joroisten Häyrylästä lähtenyt Heiskasen sukua kuin Saamaisten ja Enanlahden Heiskaset.

Vehmersalmen seudun autioituneista taloista oli yksi Ritoniemen taloryhmässä, toinen Tervasalossa ja kolmas Räsälän tienoilla.⁹⁵ Ritoniemen taloa oli asunut kaksi veljestä sääminkiläisperäistä Karppaisen sukua. Tervasalon taloa asuivat 1540-luvulla Paavo Määttänen t. Mätäinen ja Antti Karjalainen, mutta heiltä talo ehti ennen autioitumista joutua Juntti Tiilimaakarille. Autiona talo joutui Putkilahden kartanon kirjurille Paavali Sigfridinpojalle, joka v. 1566 myi sen Pekka Miettiselle. Mahdollisesti taloa aikaisemmin asunut

⁹¹ VA 6345b: 43v, 6455: 3.

⁹² N:o 1805A, P 11B.

⁹³ N:o 1734, 1742. Vrt. ss. 66, 68, 74—75, N:o 1740, 1732A, 1805B.

⁹⁴ N:o 1731A. Vrt. s. 69, N:o 1716. N. K. Grotenfelt 1931, 239.

⁹⁵ N:o 1743, 1807A, 1696.

Paavo Määttänen oli Miettisen sukua, joten talo autiovaiheestaan huolimatta säilyi samalla suvulla. Miettisen suku lienee ollut lähteisoin Säämingistä. Kolmas auto oli kuulunut alkuperältään tuntemattomille Antti Laniselle t. Lajuselle ja Erkki Mahaiselle.

Lännempänä Puutus- l. Puutosmäellä oli Pekka Oinosen talo, joka läheisesti liittyy Leppävuiran reitin asutukseen.⁹⁶ Oinonen, jonka taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, on Joroista peräisin olevaa sukua, jota on asunut Kaitaisten ja Maaveden tienoilla.

Kallaveden toinen suuri taloryhmä oli Kuopionniemellä nykyisen Kuopion kaupungin alueella. Siellä oli seitsemän taloa, kolme nykyisen keskikaupungin paikalla ja kolme lännempänä Niuvanniemen ja Julkulan tienoilla. Seitsemännen talon tarkkaa paikkaa ei tunneta. Kaikkia muita paitsi Niuvanniemen taloa verotettiin ennen Klemetti-kirjurin aikaa ja Niuvanniemikin pantiin verolle jo Klemetti-kirjurin aikana. Kuopionniemen asutuksessa tapahtui 1550-luvun alussa huomattavia muutoksia Kuopion kirkkopitäjän perustamisen johdosta.⁹⁷ Yksi taloista otettiin uuden pitäjän pappilaksi ja pari muutakin näyttää menettäneen osan maistaan. Seurauksena oli ainakin kahden, mahdollisesti kolmen talonpojan muutto pois Kuopionniemeltä. Uuden kirkonkylän talonpoikaisväestö oli aluksi pienempi kuin alueen väestö ennen kirkon ja pappilan rakentamista.

Pappilan paikalla asui aikaisemmin Heikki Lappalainen, jonka poika Olli Lappalainen joutui v. 1552 lähtemään talosta.⁹⁸ Lappalainen sai korvaukseksi maita Ruotaanlahdelta ja Haapajärveltä Iisalmen länsipuolelta ja asettui asumaan Ruotaanlahdelle. Haapajärvellä asui jo ennestään Lappalaisia. Jos Kuopion Lappalaiset olivat samaa sukua, olivat he Joroisten Varkaudesta lähtöisin.

Kirkko rakennettiin ilmeisesti myöskin Lappalaisen maalle nykyisen lääninhallituksen edustalla olevan Piispanpuiston alueelle. Samoilla tienoin lienee myös pappila ollut.⁹⁹ Tosin ei ole säilynyt

⁹⁶ N:o 1727. *N. K. Grotenfelt* 1931, 292, 403.

⁹⁷ Vrt. s. 189.

⁹⁸ Kuopion pappila. N:o 1760C/L 15/L 18. Vrt. N:o 1752. VA 6331a: n:o 1580. 6214: 17.

⁹⁹ Vrt. s. 189.

tietoa, rakennettiin pappila aivan samalle paikalle, missä Lappalaisen talo oli ollut, mutta luultavasti pappila ja Lappalaisen talo ovat olleet samoilla tienoilla.

Hieman itään pappilasta Koljonniemellä oli Lauri Koljosen talo.¹⁰⁰ Pappilan perustamisen aikoina talo jakaantui kahtia Lauri Koljosen samannimisen pojan muuttaessa Iisalmen Koljonvirralle. Toinen poika Paavo jäi kantataloon Kuopioon, mutta hänkin näyttää myöhemmin siirtyneen Iisalmelle. Ilmeisesti talo oli menettänyt osan maistaan pappilalle. Kuopioon lienevät Koljoset tulleet Juvalta.

Kolmas Kuopion taloista, lähellä Kuopionlahden pohjukkaa sijainnut Olli Hatsosen talo, näyttää selvinneen pappilan perustamisesta ilman maanluovutuksia.¹⁰¹ Minkäänlaisia muutoksia ei talossa 1550-luvun alkupuolella voi havaita. Talon muuttaminen ylempänä sijaitsevalle Multamäelle lienee tapahtunut myöhemmin. Hatsonen on lähtöisin Juvan Ollikkalasta.

Kuopionniemen länsirannalla olivat Tuppuralansaaren, Niuvanniemen ja Julkulan talot.¹⁰² Tuppuralansaaren taloa, joka sijaitsi Laivonsaaren eteläpäässä tai sitä vastapäätä mantereella, asuivat 1540-luvulla Olli Tuppurainen ja Lauri Ihalempinen ja seuraavalla vuosikymmenellä Pekka ja Martti Tuppurainen. 1560-luvulla talo näyttää siirtyneen Juntti Heikkiselle. Vanhimmista tunnetuista asukkaista lienee Tuppurainen ollut Rantasalmen Ahvensalmelta peräisin, kun taas Ihalempinen oli samaa sukua kuin Ritoniemen Ihalempiset.

Niuvanniemi on saanut nimensä isännästään Suni Niutasta. Niuta eli Niutta on mahdollisesti Niutasia, Rantasalmella asunutta, mutta sieltä 1500-luvun puolivälissä hävinnyttä sukua. Niutan talossa oli osakkaana Paavo Suurpää, joka pappilan perustamisen aikoihin muutti Lampaanjärvelle Iisalmen ja Pielaveden rajamaille. Suurpää-nimeä ei löydy muualta Savosta ja se lieneekin käsitettävä henkilökohtaiseksi liikanimeksi.

Pohjoisimpana Kuopionniemen länsirannan taloista oli Julkula, joka on saanut nimensä Pekka Julkusesta. Ennen Julkusta talossa

¹⁰⁰ N:o 1748A. Vrt. s. 98.

¹⁰¹ N:o 1795. *Poppius* 1960, 687.

¹⁰² N:o 1791A–B, 1789. VA 6140: 80.

asui jo Salomo (Salmundh) Pöyhköinen, joka lienee lähtöisin Rantasalmen Kolkontaipaleelta. Julkusen alkuperä sen sijaan jää epäselväksi. Talo lienee kuitenkin alunperin kuulunut Karvoselle, sillä asuinpaikan nimenä oli v. 1561 Karvolanniemi.

Jossain Kuopionniemellä oli vielä Lauri Tikkasen talo, jota myöhemmin asuivat hänen poikansa Pekka ja Antti.¹⁰³ Talon tarkkaa paikkaa ei tunneta. Kuopionniemen lähellä on Kallavedessä Tikkalansaari, mutta se kuului jo 1550-luvulla Julkulaan, joten se ei tule kysymykseen Tikkasen talon paikkana. Tikkaset ovat lähtöisin Rantasalmen Ahvensalmelta.

Kuopionniemen tyvessä oli neljä taloa harvahkona ryhmänä niemen poikki johtaneen vanhan kulkutien varrella. Kaksi taloista oli taipaleen länsipäässä Haminanlahdella ja kaksi sen itäpäässä Hiltulanlahdella. Kaikkia taloja verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Mikko Kaukapäivän talo Haminanlahdella oli veroluultaan Tavinsalmen suurin v. 1561 verollepanon aikana.¹⁰⁴ Siinä oli 11 veromarkkaa. Talo lienee rakennettu Rantasalmen Rantasalon Saltilan erämaalle, mutta sen isäntä lienee tuskin Rantasalmelta lähtöisin, sillä Kaukapäivä-nimeä tavataan vain Suur-Savossa. Toinen Haminanlahden taloista kuului aikaisemmin Ollikaisille, joita ennen 1550-luvun puoliväliä siellä ehti olla kolme isäntää, mutta 1550-luvun puolivälissä talo siirtyi Niko Pursiaiselle.¹⁰⁵ Ollikaiset lienevät lähtöisin Juvan Ollikkalasta. Talo oli rakennettu Joroisten Kaitaisissa asuneiden Hallikaisten erämaalle. Pursiainen taas lienee lähtenyt Rantasalmelta.

Hiltulanlahdella olivat Olli Hiltusen ja Paavo Ihalempisen talot.¹⁰⁶ Ihalempinen oli Ritoniemen Ihalempisiä ja yhtiösuhteessa Ritoniemellä asuneen Antti Ihalempisen kanssa. Hiltuset, joita talossa oli osakkaina useampiakin, ovat Rantasalmen Hiltulasta lähtöisin.

Kallaveden pohjoisrannan asutus liittyy läheisesti Juurusveden alueen asutukseen, jonka painopiste oli Jännevirran seuduilla. Kallaveden puolella oli kaksi Kehvon tienoilla ollutta taloa. Klemetti-

¹⁰³ N:o P 16.

¹⁰⁴ N:o 1803.

¹⁰⁵ N:o 1790A.

¹⁰⁶ N:o 1802, L 4. Vrt. ss. 82–83, N:o L 8. Vrt. s. 94, N:o 1777B.

kirjurin aikana oli pantu verolle Antti Väänäsen talo, jonka ulkopalstat ulottuivat Ruokoveden Väänälänrannan seuduille.¹⁰⁷ Väänänen oli tullut Kehvoon Rantasalmen Tuusmäeltä. Toinen Räämässä ollut talo pantiin verolle vasta v:n 1561 verollepanossa.¹⁰⁸ Se näyttää olleen Tuomas Kallisen ja Heikki Rissasen yhdessä rakentama. Rissanen on juvalaisperäisiä Jännevirran Rissasia ja Kallinenkin lienee lähtöisin Juvalta.

Kallaveden alueella voidaan erottaa kaksi asutustyyppiä. Toiselle on ominaista talojen verraten tiheä sijainti, mutta ulkopalstojen levittäytyminen niin laajalle alueelle, että osa niistä on eräkappaleiden luontoisia. Toisessa tyyppissä taas talot ovat verraten harvassa, mutta ulkopalstat sijaitsevat melko suppealla alueella. Ensinmainittua tyyppiä olivat Kuopion ja Ritoniemen asutusryhmät. Melkein kaikilla Kuopion taloilla oli ulkopalstoja Riistaveden, Juurusveden tai Iisalmen reitin alueella. Myös Ritoniemen taloilla oli verraten etäisiä ulkopalstoja. Jälkimmäistä tyyppiä taas olivat Haminanlahden, Hiltulanlahden ja Kehvon talot. Niinpä Kaukapäivän talolla Haminanlahdella, vaikka se olikin veroluvultaan Tavinsalmen suurin ja sillä oli 27 tiluskappaletta, ne kaikki olivat verraten tiheänä ryhmänä Kallaveden länsi- ja lounaispuolella ja järven länsiosan saarissa. Etäisimmät ulkopalstat olivat Kallaveden pohjoisrannalla. Myöskin muiden Haminanlahden ja Hiltulanlahden talojen maat olivat suhteellisen suppealla alueella.

JUURUSVEDEN ALUEEN ASUTUS

Nilsin reitin varrella asutus rajoittui sen suupuolelle pääasiassa Juurusveden ja Siilinjärven seuduille. Kauempana idässä ja pohjoisessa reitin rannat näyttävät olleen vielä 1560-luvulla asuttomia. Ulkopalstoja ja eräsijoja siellä kyllä oli, mutta ei taloja. Vuotjärven ja Syvärin rannat olivat valtakunnan itärajan seutua ja rajan turvattomuus oli ilmeisestikin asutuksen esteenä.

¹⁰⁷ N:o 1787A.

¹⁰⁸ N:o 1815B. Vrt. s. 88, N:o P 17.

Juurusveden alueen asutuksen tutkimista vaikeuttaa tietojen puutteellisuus. Verollepanomaakirjan jäljennöksestä puuttuvat melkein kaikki tämän alueen talot, mutta useista taloista on tietoja jäljennösniteeseen kerätyissä omistuskirjeissä.¹⁰⁹ Kun vielä jokunen täysin puuttuva talo voidaan paikallistaa v:n 1664 maanmittauspöytäkirjojen avulla, saadaan tiedot kokoon 11:sta talosta ja vain viiden sijainti jää täysin tuntemattomaksi.

Nilsin reitin suussa Toivalansalmen ja Jännevirran tienoilla oli ainakin neljä taloa. Uuhimäellä sijainnut Lauri Toivasen ja Matti Hirvosen talo oli lähinnä Kallavettä.¹¹⁰ Kauempana Jännevirran länsirannalla oli Lauri Rissanen talo ja virran itärannalla oli kaksi taloa, jotka kummatkin vaihtoivat 1550-luvulla omistajaa.¹¹¹ Isäntinä olivat 1540-luvulla Olli Vaittinen ja Lauri Väänänen. Seuraavalla vuosikymmenellä taloja asuivat Hartikka Antinpoika ja Pekka Pieksä-Halonen. Länsirannan taloja verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, mutta itärannan talot pantiin verolle vasta vv. 1549–51. Uuhimäen talon asukkaiden alkuperä jää epävarmaksi, sillä Toivasia ja Hirvosia on ollut Säämingissä, Rantasalmella ja Juvalla, eniten kuitenkin Säämingissä. Sen sijaan pohjoisempana asunut Rissanen on lähtöisin Juvan Vehmaisista, jossa asuneilla Rissasilla oli vielä 1560-luvulla osuutta Jännevirran Rissalaan. Jänneniemellä virran itäpuolella olleen talon ensimmäisellä isännällä oli kaksi sukunimeä, Vaittinen ja Pönkkänen, mutta kumpaakaan nimeä ei löydy muualta Savosta. Vuodesta 1553 alkaen on talon isännäksi merkitty Tavinsalmen nimismies ja kuninkaan-kartanon vouti Hartikka Antinpoika, joka luopui toimestaan v. 1556 ja siirtyi asumaan Jänneniemelle.¹¹² Hartikka Antinpojan jälkeläiset saivat sukunimekseen Hartikainen. Toisen itärannan talon ensimmäinen isäntä Lauri Väänänen lienee Kehvon Väänäsiä. Pieksä-Halonen taas lienee samaa Halosen sukua, jota esiintyy Saamaisissa ja Maaningalla ja joka on Rantasalmelta lähtöisin.

Juurusveden länsipuolella Siilinjärven seuduilla oli myös neljä taloa. Jäläjärven ja Juurusveden välisellä kannaksella oli Olli ja

¹⁰⁹ VA 6331a: 285–308.

¹¹⁰ N:o P 21.

¹¹¹ N:o 1815A, P 24A. Vrt. ss. 66, 93, N:o 1740, 1783.

¹¹² VA 6213: 13. 6255: 50.

Pekka Hakkaraisen talo, Siilinjärven rannalla Matti ja Martti Kasurisen talo, Kevättömänjärven rannalla Juntti Hamusen talo ja Pöljän paikkeilla Pippurisen talo, jossa 1540- ja 1550-lukujen aikana isännät vaihtuivat useamman kerran.¹¹³ Hamusen ja Pippurisen taloja verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, Hakkaraisen ja Kasurisen talot pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana. Hakkaraisen talo oli rakennettu Rantasalmen Osikoinmäen Hakkaraisen erämaalle. Osikoinmäen Hakkaralalla oli eräsija myös Nilsiän reitin yläosassa Tiilikanjoen suulla. Tämä eräsija siirtyi vähitellen Siilinjärven Hakkaralan omistukseen, mutta vielä 1560-luvulla se lienee ollut rantasalmelaisen kantatalon hallussa. Siilinjärven Kasuriset taas näyttävät olevan Joroisista lähtöisin. Heidän rinnakkaisnimenään esiintyy Auvinen ja heillä on ollut osuutta Joroisniemen Auvisen taloon. Kevättömänjärvellä asunut Juntti Hamunen oli juvalaista sukua ja hänen taloaan verotettiin ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista Juvan Koikkalan neljännekunnassa. Hamusen talossa olivat osakkaina Pekka Säkkinen ja Rossi Partanen — kumpikin nimestään päätellen juvalaisia — mutta kun heitä ei löydy mistään papinveroluetteloista, on vaikea sanoa olivatko he talossa asuneita osakkaita vai juvalaisia yhtiömiehiä. Pöljän Pippuriset ovat samaa rantasalmelaista sukua kuin Kurjalanrannassa asuneet. Heillä oli osuutta Kurjalanrannan Pippurinmäen taloon, mutta Kurjalanrannan Heikki Pippurisella ei näytä olleen osuutta Pöljän taloon.

Juurusveden pohjoispuolella oli kaksi taloa Kaaraslahden tienoilla. Vanhempi niistä pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana ja sitä asui Paavo Sianjalkainen.¹¹⁴ Nimi löytyy Sianjalka-muodossa Suonenjoelta, mutta vasta muutamaa vuotta myöhemmin kuin Kaaraslahdelta. Nimillä on tuskin yhteyttä keskenään, sillä ne lienevät henkilökohtaisia liikanimiä. Nuorempi talo Kaarassalmen tienoilla lienee rakennettu vasta 1560-luvun vaihteessa. Talon paikka näyttää olleen aikaisemmin Juvan Koikkalassa asuneen Juntti Leskisen eräsijana, mutta Leskinen vaihtoi sen v. 1559 Rantasalmen Kolkontaipaleella asuneen Niko Leskisen Koikkalassa sijainneisiin mai-

¹¹³ N:o L 2—3, L 13, L 11, 1797. Vrt. s. 77, N:o 1710A.

¹¹⁴ N:o P 17C, L 19. SAY Juva I, 148.

hin.¹¹⁵ Niko Leskinen vaihtoi sen edelleen myöskin Kolkontaipa-
leella asuneen Pekka Moilasan maihin lisäten kauppaan Kinahmin-
mäellä sijainneen eräsijansa. Moilanen antoi kaiken Kolkontaipa-
leella olleen maansa Niko Leskille, muutti saamilleen maille
Kaaraslahdelle ja rakensi sinne uudistalon.

Itäisin tunnettu asutus Nilsiä reitin varrella näyttää olleen
Akonveden Hämälänsaarella lähellä Karjalankoskea. 1600-luvun ve-
rollepanomaakirjat tuntevat paikan Laukkasensaaren nimellä. Ta-
loa asui Lauri Hämäläinen ja sitä verotettiin jo ennen Klemetti-
kirjurin aikaa.¹¹⁶ Hämäläinen-nimeä tavataan joka puolella Savo-
a, joten Lauri Hämäläisen alkuperää on vaikea selvittää. Talon ve-
rotuspaikka ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista, joka oli Ran-
tasalmen pitäjän Rantasalmen neljänneksessä, viittaa kuitenkin Hä-
mäläisen rantasalmelaiseen alkuperään.

Viidestä sijainniltaan tuntemattomaksi jääneestä Juurusveden
alueen talosta on neljä merkitty papinveroluetteloissa Jännelähd-
seutukylään kuuluviksi.¹¹⁷ Tunnetuista taloista kaikki Juurusveden
rantatalot oli merkitty tähän samaan kylään kuuluviksi, joten on
ilmeistä, että tuntemattomiksi jääneet talotkin olivat Juurusveden
rannoilla. Viides talo, joka v. 1557 oli merkitty Jännelähd-
kylään, mutta v. 1561 Riistaveden kylään lienee sijainnut Melaveden
seuduilla. Kaksi taloista, Lauri Väätäisen ja Lauri Takkisen, mak-
soivat veroa jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, ja loput kolme,
Juntti Soraisen, Heikki Outisen ja Tahvo Hietamiehen talot, pan-
tiin verolle Klemetti-kirjurin aikana. Näistä Melaveden tienoilla
asunut Hietamies, samoin kuin Outinen ja Sorainen olivat Ranta-
salmelta lähtöisin. Väätäinen oli ilmeisesti tullut Säämingistä, mutta
Takkisen kohdalla jää lähtöpaikka epäselväksi. Se on ollut joko
Juvalla tai Rantasalmella.

Juurusveden suunnalla mainitaan verokirjoissa vielä kolme autio-
tilaa, mutta niillä lienee tuskin koskaan asuttu. Ne lienevät olleet
rintamaiden talojen eräsijoja. Yhtä, Kuosma Sormusen tilaa, on
mahdollisesti asuttu 1540-luvulla, mutta jätetty sitten autioksi.¹¹⁸

¹¹⁵ SVTK, 42^a-43. VA 6252: 4. 6345: 19v.

¹¹⁶ N:o P 17B.

¹¹⁷ N:o P 18A-B, P 20A, P 22, P 24B.

¹¹⁸ N:o P 20B. — P 19, P 23.

Juurusveden talot eivät näytä muodostavan mitään varsinaisia taloryhmiä, vaikka Jännevirran talot olivatkin verrattain lähellä toisiaan. Ulkopalstat olivat yleensä enemmän hajallaan kuin eteläisemmällä asutusalueilla, mutta useiden talojen kohdalla ne eivät kuitenkaan olleet kovin kaukana talosta. Muutamilla taloilla oli kuitenkin ulkopalstoja myös kaukana Nilsin reitin yläjuoksulla. Siilinjärven suunnalla läntisimmät ulkopalstat olivat lähellä Maaningan asutusta ja seka-asemassa maaninkalaisten ulkopalstojen kanssa.

IISALMEN REITIN ALAOSAN ASUTUS

Pohjoisimman Savon asutus oli 1500-luvulla keskittynyt pääasiassa Iisalmen reitin ja sen latvahaarojen vesien rannoille. Iisalmen reitin alaosan kohdalla ulottui asutus yhtenäisenä vyönä Suuren Ruokoveden rannalta Nerkoonjärvelle. Voimakkain asutus oli Maaningalla Pienen Ruokoveden ja Maaninkajärven ympärillä. Tämän asutuksen keskuksessa oli Tavinsalmen kuninkaankartano.

Reitin eteläpäässä Suuren Ruokoveden rannoilla oli neljä taloa ja viides jonkin matkan päässä järven länsipuolella. Yhtä tämän alueen taloista, Heikki Venäläisen Venäjänsaarta, verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. V. 1561 talon paikka tunnettiin Tenhoistensaaren nimellä.¹¹⁹ Muut järven länsipuolella olleet talot pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana. Itärannalla ollut Olli Ikäheimosen talo lienee rakennettu vasta 1550-luvun vaihteessa.¹²⁰ Taloista vanhimman, Venäjänsaaren, asukkaana ollut Heikki Venäläinen näyttää olleen kotoisin Rantasalmen Tuusmäeltä. Venäläisiä oli myös Säamingissä, mutta talon kuuluminen ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista Rantasalmen Tuusmäen neljännekseen osoittaa lähtöpaikan olleen Tuusmäellä. Kurolanlahden Kuroset taas ovat tulleet Joroisten Kotkatlahdelta, joka tähän aikaan kuului Rantasalmeen.¹²¹ Hirvilahden taloa asui aluksi Pekka Husainen,

¹¹⁹ N:o 1785.

¹²⁰ N:o 1787B.

¹²¹ N:o 1792. N. K. Grotenfett 1931, 360.

mutta talo siirtyi 1550-luvun alussa Olli Kakkiselle.¹²² Husainen-nimeä tavataan vain Pellosniemellä. Kakkinen sen sijaan on lähempää, Jäppilän Kakkisia, joita asui myös Karttulan Talluksessa. Sisämaassa Hirvimäellä ollut Pekka Kuokkasen t. Kokkosen talo oli rakennettu Joroisten Järvikylän Rautiaisten erämaalle ja taloa verotettiin aluksi Juvan Joroisten neljännekunnassa.¹²³ Kuokkanen-nimeä ei löydy muualta Savosta, mutta Kokkosia on kolmessa pitäjässä, Juvalla, Rantasalmella ja Säamingissä. Talon toisen osakkaan Antti Maarasen sukua on ollut samoissa pitäjissä. Suuren Ruokoveden itärannalla Väänälänrannan seuduilla oli vasta v. 1552 ensimmäisen kerran verotettu Olli Ikäheimosen talo, joka näyttää rakennetun Rantasalmen Tinamavirralla eli nykyisellä Kangaslammin Harjurannalla asuneen Pekka Räisäsen erämaalle. Ikäheimonen oli samassa arviokunnassa Kehvon Antti Väänäsen kanssa. Väänäset saivat myöhemmin Väänälänrannan kokonaan haltuunsa. Ikäheimosen maihin lienee kuulunut myös Leppävirran Kotalahden Niko Pöyhkösen entisiä erämaita. Ikäheimonen oli lähtöisin Rantasalmelta.

Suuren Ruokoveden itäpuolella oli kauempana sisämaassa vielä Olli Kuosmasen talo, joka sijaitsi Koivujärvellä.¹²⁴ Talo pantiin verolle vasta Tavinsalmen pitäjän perustamisen jälkeen ja mainitaan verokirjoissa ensimmäisen kerran v. 1549. Sen asukkaat näyttävät kuuluneen suureen juvalaiseen Kuosmasen sukuun.

Pienen Ruokoveden ranta-asutus muodosti jo 1500-luvun puolivälissä verraten tiheän taloryhmän, joka oli Savon pohjoisin asutustihentymä. Järven länsiranta näyttää sen sijaan kokonaisuudessaan olleen Tavinsalmen kuninkaankartanon hallussa. Vain Suuren Ruokoveden puolelle pistävällä niemellä oli yksi talo. Itärannan asutus, joka ulottui Maaninkajärven eteläpähän, käsitti viisi taloa, jotka kaikki pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana. Asutusta on kuitenkin pidettävä vv. 1543–45 rakennettua kuninkaankartanoa vanhempana. Vain Suuren Ruokoveden puolella ollut Pirttilahden talo näyttää olleen sitä nuorempi.

¹²² N:o 1793b. Vrt. s. 109, N:o 1674.

¹²³ N:o 1793. N. K. Grotenfelt 1931, 277–78.

¹²⁴ N:o 1775B.

Pirttilahden taloa asui aluksi Pekka Runttikorva, joka sitten muutti Leppävirran Kurjalanrannalle Suvasveden alueelle.¹²⁵ Myöhemmin taloa asuivat Niko ja Antti Korhonen, jotka olivat tulleet joko Joroisista tai Rantasalmelta. Runttikorva taas lienee henkilökohtainen liikanimi.

Pienen Ruokoveden itärannalla ja Maaninkajärven Käärmelاهدella olivat Sipri Haatasen ja hänen poikiensa talo, Pekka ja Lauri Hyttisen talo, Hannus Jääskeläisen Juntti Leskiselälle siirtynyt talo, Heikki ja Tahvo Kinnusen talo sekä Pekka Raatikaisen talo.¹²⁶ Hyttisen, Jääskeläisen ja Kinnusen sukua asui myös etelämpänä Tavinsalmella, Hyttisiä Saamaisissa, Jääskeläisiä Ritisenlahdella ja Kinnusia Mustinmäellä ja Konnuslahdella. Käärmelاهدen Heikki ja Tahvo Kinnusella olikin yhtiömiehenä Mustinmäen Olli Heikinpoika Kinnunen ja lisäksi he omistivat Pekka Kinnusen autioksi jääneet maat Leppävirran Kurjalanrannalla. Hyttiset ovat — kuten jo on mainittu — alkujaan lähtöisin Joroisten Järvikylästä ja Kinnuset Rantasalmen Rantasalosta. Jääskeläisetkin ovat alunperin rantasalmelaisia. Haatasen ja Raatikaisen talot taas näyttävät saaneen asukkaansa suoraan Säämingistä. Jääskeläisen talon myöhempi isäntä Juntti Leskinen on Juvalla ja Rantasalmen eteläosassa esiintynyttä Leskisen sukua.

Maaninkajärven pohjoispäässä oli kolme taloa. Viannonkosken läheisyydessä oli monien talojen tiluksia, mutta vain pari taloa. Tuskin missään Pohjois-Savossa oli pienellä alueella niin monia tiluskappaleita. Ne olivatkin ensi sijassa kalastuspaikkoja ja tärkein osa oli niihin liittyvä kalavesi. Seudun taloista toinen näyttää sijainneen jonkin matkaa koskesta etelään Maaninkajärven rannalla. Taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa ja sitä asuivat Paavo ja Pekka Halonen.¹²⁷ Myöhemmin talo siirrettiin etelämmäksi nykyisen Maaningan kirkonkylän tienoille. Tämä talon myöhempi paikka lienee 1500-luvulla kuulunut Tavinsalmen kuninkaankartanolle. Maaningan Haloset ovat verollepanoaikansa puolesta Tavinsalmen vanhimpia Halosia. Sekä Leppävirran Halolan

¹²⁵ N:o 1788B. Vrt. s. 80, N:o P 9.

¹²⁶ N:o 1773, 1779A, 1744C/1782B, 1779B, 1775A. Vrt. ss. 64–66, N:o 1689, s. 68, N:o 1732B, s. 70, N:o 1799, s. 95, N:o 1744B, s. 96, N:o 1784B.

¹²⁷ N:o 1783. Vrt. ss. 66, 88, N:o 1740, P 24A.

että Jännevirran Haloset on pantu verolle myöhemmin. Suku lienee lähtöisin Rantasalmen keskiosista. Viannonkosken länsipuolella oli Patalahden rannalla Martti Yletyisen talo, joka pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana.¹²⁸ Talon isäntä näyttää olleen Rantasalmeen kuuluneen Joroisten Kerisalon Yletyisiä eikä Juvan Koikkalan samannimistä sukua kuten Sotkanniemen Pekka Yletyinen. Kolmas Maaninkajärven pohjoispään taloista oli Tuovilanlahdella ja pantu verolle myös Klemetti-kirjurin aikana. Sen isäntä Juntti Tuovinen oli Joroisten Kotkatlahdelta lähtöisin.¹²⁹

Onkiveden seudulla asutus oli hajallaan pitkin järven rantoja eikä muodostanut mitään selviä taloryhmiä. Runsaimmin oli asutusta järven kaakkoisrannalla, missä Naarvanlahden ja Pajulahden välillä oli kuusi taloa. Lisäksi oli yksi talo sisämaassa Alapitkän tienoilla. Naarvanlahdella oli kaksi taloa, Pajujoen suussa yksi, Karvasalmella kaksi ja Pajulahdella yksi. Toinen Naarvanlahden taloista oli pantu verolle jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, mutta yhtä Karvasalmen taloa lukuunottamatta muut pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana.

Naarvanlahden vanhempaa taloa asuivat Nikkiset, joita talossa oli useita veljeksiä. Samaa sukua asui myös Leppävirran kirkonkylän seuduilla.¹³⁰ Nikkiset lienevät alkuaan lähtöisin Joroisten Kerisalosta. Toisessa Naarvanlahden talossa oli 1540-luvulla isäntänä Matti Ukkonen, mutta seuraavalla vuosikymmenellä talo sai uusiksi asukkaikseen Lauri Lintusen ja Heikki Hiltusen.¹³¹ Ukkonen on tullut joko Säamingistä tai Visulahdelta. Lintunen taas oli lähtöisin Joroisten Kaitaisista ja Hiltunen samaa rantasalmelaista sukua kuin Hiltulanlahden Hiltuset.

Pajujoen suussa oli Olli Kansikkaisen asuma talo.¹³² Kansikkainen-nimeä ei löydy muualta Savosta, joten lähtöpaikka jää epäselväksi.

Karvasalmen kahdesta talosta vanhempaa asui Klemetti Nissinen, joka oli lähtöisin Joroisten Kaitaisista.¹³³ Hänen nimensä esiin-

¹²⁸ N:o 1782A. *N. K. Grotenfelt* 1931, 347.

¹²⁹ N:o 1778A. *N. K. Grotenfelt* 1931, 358.

¹³⁰ N:o 1774B. Vrt. s. 61, N:o 1679A, 1685, P 6. *N. K. Grotenfelt* 1931, 339.

¹³¹ N:o 1777B. *N. K. Grotenfelt* 1931, 319. Vrt. s. 186, N:o 1802.

¹³² N:o 1777A.

¹³³ N:o 1780. *N. K. Grotenfelt* 1931, 305. Vrt. s. 101, N:o 1755.

tyy Tavinsalmen pitäjän perustamisen jälkeen jatkuvasti Juvan verokirjoissa, vaikka papinveroluettelot osoittavat hänen asuneen Karvasalmella. Mahdollisesti hänellä oli vielä osuutta vanhaan kotitaloonsa Kaitaisissa. Nuorempi Karvasalmen taloista rakennettiin vasta 1550-luvun loppupuolella ja esiintyy verokirjoissa ensimmäisen kerran v. 1559. Talon maat lienevät aikaisemmin olleet Riistaveden Ryönän Turusten erämaata ja talon siirtyessä Heikki Turuselta Paavo ja Pekka Turuselle jälkimmäinen muutti Karvasalmelle.¹³⁴ Turusen sukua on — kuten aikaisemmin on mainittu — monessa talossa Rantasalmen pohjoisosassa ja Tavinsalmen eteläosassa.

Pajulahdella asuivat Pekka ja Tahvo Ollikainen, joilla oli maita myös Ollikaisten keskuspaikaksi myöhemmin muodostuneessa Lapinlahden Ollikkalassa.¹³⁵ Taloon näyttävät aluksi kuuluneen vain Pajulahden maat, mutta viimeistään v. 1549 se sai haltuunsa Sulkan Sairalanmäellä asuneen Lauri Siitosen eräsijan Ollikkalassa. Siitonen säilytti vielä senkin jälkeen jonkinlaisen osuuden entisiin erämaihinsa. Ollikaisten lähtöpaikka oli Juvan Ollikkala.

Idempänä Alapitkässä ollutta taloa asui Niko Ruotsalainen poikineen.¹³⁶ Vaikka talo v:sta 1548 alkaen oli ensin Lauri Nikonpojan ja myöhemmin Kauppi ja Antti Nikonpojan nimissä, ilmenee tuomiokirjoista kuitenkin, että Niko Ruotsalainen eli vielä v. 1564 ja asui taloa yhdessä poikiensa kanssa. Ruotsalaiset olivat kotoisin Juvalta, luultavasti kirkonkylän paikkeilta.

Pohjoisempänä Onkiveden itärannalla oli kolme taloa Lapinlahden tienoilla. Savojärvellä oli jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotettu Pekka Pöksäsen talo, Lapinlahden pohjukassa oli v. 1552 ensimmäistä kertaa verotettu Lauri Jääskeläisen talo ja Linnansalmen länsipuolisella niemellä viisi vuotta myöhemmin verokirjoihin merkitty Matti Ikosen talo.¹³⁷ Savojärven Pekka Pöksänen on lähtöisin Juvan Kiiskilänniemeltä. Vielä 1550-luvun alkupuolella hänet oli merkitty Juvan verokirjoihin. Lauri Jääskeläinen taas on samoja

¹³⁴ N:o 1808. Vrt. ss. 80–81, N:o 1800.

¹³⁵ N:o 1749. *Poppius* 1960, 687.

¹³⁶ N:o 1774A. SVTK, 174. *Poppius* 1960, 672, 696.

¹³⁷ N:o 1781, 1744B, 1784A. Vrt. ss. 70, 93, N:o 1799, 1744C/1782B, *Poppius* 1960, 678.

rantasalmelaisperäisiä Jääskeläisiä kuin Käärmelahden ja Ritisensalmen Jääskeläiset. Ikonen on tullut Lapinlahdelle Rantasalmen Tuusmäeltä.

Onkiveden länsirannan asutus käsitti neljä taloa, joista yksi oli saarella järven pohjoispäässä. Leppälahdella ollutta Paavo Lappveteläisen taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.¹³⁸ Martikkalansaaren Pekka Martikaisen talo ja Leppälahden eteläpuolisella niemellä ollut Antti Haatosen talo pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana.¹³⁹ Viimeisenä tuli pantua verolle Antti ja Vesa I. Visa Ihalempisen talo Leppälahden suulla, jota verotettiin ensimmäisen kerran v. 1548.¹⁴⁰ Leppälahden Lappveteläiset ovat tuskin tulleet suoraan Lappvedeltä eli Lappeelta, vaan lienevät lähtöisin Joroisten Järvikylästä. Martikainen on tullut saarelleen Juvan Kaihunmäeltä. Haatanen oli samaa sääminkiläisperäistä sukua kuin Maaningan Haataset ja Ihalempiset samaa Säämingin ja Rantasalmen rajoilta peräisin olevaa sukua kuin Ritoniemen Ihalempiset.

Vielä yksi talo oli Onkiveden seuduilla, mutta sen sijaintia ei lähemmin tunneta. Tämä Simo Laakkosen talo on papinveroluettelossa merkitty Onkiveden kylään kuuluvaksi.¹⁴¹ Kun Laakkonen on Jäppilän Suontieltä lähtöisin ja hänet on vuotuisissa verokirjoissa merkitty samaan kymmenkuntaan kuin pääosa Pielaveden asutuksesta, on talo todennäköisesti sijainnut Onkiveden länsirannalla. Taloa verotettiin ensimmäisen kerran v. 1548.

Nerkoonjärven rannalla oli kaksi taloa. Itärannalla lähellä Mätäsjärveä oli Pekka Kähkösen talo ja järven pohjoispäässä Olli Ulmasen talo.¹⁴² Ulmasta verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa ja Kähkönen pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana. Ulmanen oli lähtöisin Rantasalmen Tuusmäeltä. Kähkönen taas oli samaa sukua kuin Vehmasmäen Kähköset, luultavasti alkujaan Juvan Koikkalasta. Nerkoon Kähkölän maat lienevät aikaisemmin kuuluneet Vehmasmäen Heikki Kähköselle, jolla vielä 1560-luvulla oli maita Nerkoossa. Nerkoon Kähkölällä oli vuorostaan maita Vehmasmäellä.

¹³⁸ N:o 1776. N. K. Grotenfelt 1931, 287.

¹³⁹ N:o 1769A, 1784B. Poppius 1960, 675. Vrt. s. 93, N:o 1773.

¹⁴⁰ N:o 1788A. Vrt. ss. 82–83, N:o L 8, P 11A, P 25, P 26. Vrt. s. 86, N:o L4.

¹⁴¹ N:o P 14. VA 6331a: n:o 683.

¹⁴² N:o 1744A, 1754. Vrt. s. 71, N:o 1717A.

Iisalmen reitin asutus etenee pohjoista kohti kapeana vyönä pitkin reitin järvien rantoja. Asutus oli ollut melkein kokonaan ranta-asutusta. Sisämaassa on vain muutama harva talo. Nekin talot, jotka eivät olleet reitin suurien järvien tuntumassa, olivat jonkun pikkujärven rannalla. Syynä tähän on ilmeisestikin järvenrantojen hyväkasvuisten hieta- ja hiesumaiden kapeus ja järvien kalaisuus. Parhaat talonpaikat olivat rannoilla. Tiluskappaleet sen sijaan levittäytyivät kauas sisämaahan vedenjakajaseuduille molemmin puolin reittiä. Eräiden talojen tilukset ulottuivat aina Nilsian reitille saakka. Juurusveden suunnassa olivat Maaningan asutuksen etäisimmät ulkopalstat Vuotjärvellä. Onkiveden taloilla taas oli maita aina Nilsian reitin yläjuoksulla Syvärin pohjoispuolisten vesien rannoilla saakka.

IISALMEN REITIN LATVAHAAROJEN ASUTUS

Porovedellä yhtyvät Iisalmen reitin kolme latvahaaraa. Näitä haaroja myöten on Iisalmen reittiä pohjoiseen edennyt asutus levittäytynyt myös länttä ja itää kohti. Läntinen haara, Kiuruveden reitti, on vienyt asutusta Pohjanmaan rajoille asti, vieläpä sen ylikin. Kiuruveden reitti oli se asutustie, jota myöten savolainen uudisasutus ensinnä levisi maakunnan ulkopuolelle. Myös Iisalmen reitin keskimmäinen latvahaara, Salahmin reitti, on ollut maakunnan ulkopuolelle suuntautuneen asutuksen kulkutienä. Sen sijaan itäinen haara, Sonkajärven reitti, ei ole ollut mikään läpikulkutie. Asutus jää siellä reitin alaosan rannoille, joskin talojen ulkotiluksia on ollut latvavesienkin rannoilla.

Porovedellä oli kolme taloa, joista kaksi sijaitsi Salahmin reitin suussa Koljonvirran ja Tismiöjärven tienoilla. Kolmas talo oli Sonkajärven reitin suulla Paloisvirralla. Myös Kiuruveden reitin suussa Kihlovirralla oli 1540-luvulla yksi talo, mutta se autioitui Kihlovirran tultua kruunun kalastuspaikaksi. Vain toinen Salahmin reitin suussa olleista taloista oli pantu verolle jo Klemetti-kirjurin aikana. Muut pantiin verolle vv. 1548–52 välisenä aikana.

Vanhempaa Salahmin reitin suussa ollutta taloa asui Pekka

Kaarakainen ja nuorempaa v. 1552 ensimmäisen kerran verotettua taloa Lauri Koljonon.¹⁴³ Kaarakaisen alkuperä jää epäselväksi, koska nimeä ei muualta löydy, mutta Koljonon on Kuopion Koljonniemen Lauri Koljosen poika. Koljonniemen talo näyttää jakautuneen kahtia 1550-luvun alussa samoihin aikoihin kun Kuopiossa suoritettiin pappilan perustamisjärjestelyjä. Talolla oli ennestään maita Iisalmella, joten Lauri Laurinpoika Koljonon saattoi asettua asumaan kotitalonsa entisille maille. Paloisvirran talo, jota asui Perttu Kesoinen, lienee ollut virran eteläpuolella, sillä Paloisvirran pohjoisranta ja Luuniemi olivat vielä 1560-luvun alussa Rantasalmen ja Juvan rajoilla sijainneen Suurniemen talon eräsijana.¹⁴⁴ Kesoinen lienee lähtöisin Rantasalmelta, mahdollisesti samoilta tienoilta. Hänellä oli myös osuutta Leppävirran Konnuslahden Karvosen taloon.

Kihlovirran autioitunut talo mainitaan verokirjoissa vain vv. 1548–53.¹⁴⁵ V. 1552 se lienee ollut jo autio, sillä osa sen maista luovutettiin Kuopion pappilan paikalta poisuuttaneelle Olli Heikinpoika Lappalaiselle. Seuraavana vuonna Lappalainen sai haltuunsa vielä lisää Kihlovirran autiotalolle kuuluneita maita. 1550-luvun vaihteessa taloa asuivat Pekka ja Paavo Hyvönen.

Kiuruveden reitin alapäässä Haapajärvellä oli kaksi taloa, joista toinen pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana. Toinen taas rakennettiin 1550-luvun alkupuolella. Sen isäntä Olli Heikinpoika Lappalainen oli saanut lähteä talostaan Kuopionniemellä pappilan perustamisen tähden ja sai korvaukseksi maita Ruotaanlahdelta, jonne hän rakensi itselleen uuden talon.¹⁴⁶ Samanaikaisesti muutti Kuopionniemeltä myös Niuvanniemen talossa asunut Paavo Suurpää ja rakensi talonsa Haapajärven eteläpuoliseen sisämaahan Lampaanjärvelle.¹⁴⁷ Häinkin lienee lähtenyt Kuopiosta pappilalle menetettyjen maiden tähden. Haapajärven kumpaakin rantataloa asui Lappalainen, sillä Kiurujoen suussa sijainneen talon isäntänä oli Heikki Lappalainen.¹⁴⁸ Hän ei kylläkään ollut Ruotaanlahden Olli Hei-

¹⁴³ N:o 1748B, 1750. Vrt. s. 85.

¹⁴⁴ N:o 1759B. Vrt. s. 42.

¹⁴⁵ N:o 1760A.

¹⁴⁶ N:o 1760C/L 15/L 18. Vrt. s. 84.

¹⁴⁷ N:o 1765C s. 104.

¹⁴⁸ N:o 1752. VA 6331a: n:o 1580. 6214:17.

kinpojan isä, mutta luultavasti kylläkin samaa sukua. Kiurujoen Heikki Lappalainen oli Joroisten Varkauden Pekka Lappalaisen poika ja Ruotaanlahden Olli Heikinpojankin sukujuuret johtanevat Varkauteen.

Kiuruveden seuduilla oli neljä taloa ja lisäksi kolme taloa oli reitin latvavesillä lähellä Maanselkää. Kiuruveden neljästä talosta yksi oli pantu verolle Klemetti-kirjurin aikana, muut ovat nuorempia. Sen sijaan läntisten latvavesien taloista oli kaksi pantu verolle jo Klemetti-kirjurin aikana ja vain yksi oli nuorempi.

Kiuruvedellä Klemetti-kirjurin aikana verollepantu talo oli Kiurunniemellä lähellä Kiurujoen niskaa. Sitä asui Niko Pietikäinen,¹⁴⁹ joka lienee ollut lähtöisin Juvan Ollikkalasta. Ryönänniemen taloa asui Niko Kaikkonen ja sitä verotettiin ensimmäisen kerran v. 1548.¹⁵⁰ Talo näyttää rakennetun Rantasalmen Tuusmäen Remkselän erämaalle, mutta Kaikkosia on ollut vain Säämingissä ja Suur-Savossa. Kiuruveden länsirannalla ollut talo kuului Heikki Heikuriselle ja Tahvo Rottiselle ja sitä verotettiin ensimmäisen kerran v. 1552.¹⁵¹ Maa on ilmeisesti ollut aikaisemmin Juvan Rottilassa asuneen Tahvo Rottisen erämaata, mutta myös Kiuruveden uudisasukas oli nimeltään Tahvo Rottinen. Nimien samanlaisuudesta johtuen on vaikea erottaa näitä kahta miestä toisistaan, mutta ainakin v. 1559 uudisasukas-Tahvo asui Kiuruvedellä. V. 1563 Rottiset saivat haltuunsa juvalaisen Heikki Härkösen Kiuruvedellä sijainneen erämaan. Talon toinen osakas Heikki Heikurinen lienee myös lähtöisin Juvalta. Kiuruveden neljäs talo näyttää olleen Kiuruveden eteläpäässä ja sen isäntänä oli Mikko Kiiskinen, joka oli tullut Kiuruvedelle Juvan Kiiskilästä.¹⁵² Taloa verotettiin ensimmäisen kerran v. 1554.

Läntisten latvavesien taloista Pekka Kärkkäisen talo Kalliojärvellä ja Tuomas Hyvärisen talo Vaaksjärvellä kuuluivat Klemetti-kirjurin aikana verollepantuihin taloihin.¹⁵³ Kalliojärven Kärkkäi-

¹⁴⁹ N:o 1762A. *Poppius* 1960, 687.

¹⁵⁰ N:o 1767B.

¹⁵¹ N:o 1763. *SAY Juva I*, 26.

¹⁵² N:o 1762B. *Poppius* 1960, 678, 478.

¹⁵³ N:o 1767A, 1764. *Poppius* 1960, 693.

nen oli Rantasalmen Tuusmäeltä lähtöisin ja hän oli rakentanut uudistalonsa samassa kylässä asuneen Hannus Remeksisen erämaalle. Remeksiset näyttävät säilyttäneen jonkinlaisen osuuden entisiin erämaihinsa, sillä he muuttivat 1630-luvulla Kiuruvedelle. Vaaksjärven Tuomas Hyvärinen oli Juvalta kotoisin, Ronkaalan Hyvärisiä t. Hyvösiä. Nuorin Kiuruveden länsiosan taloista oli Tuomas Tihisen v. 1552 ensimmäisen kerran verotettu talo Nälännössä.¹⁵⁴ Tihinen näyttää tulleen sinne Rantasalmen Asikkalasta.

Iisalmen reitin yläosan Salahmin reitin varrella oli kaikkiaan viisi taloa. Jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa oli pantu verolle toinen Vieremäjärven kahdesta talosta. Tämä Lauri Karvisen t. Karhusen talo oli pohjoisin ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotettu talo. Kolme taloa pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana ja yksi vasta 1550-luvulla.

Iijärven länsirannalla oli 1540-luvulla Hakuni Kuosmaselle kuulunut talo, joka seuraavalla vuosikymmenellä siirtyi Lauri Partaselle.¹⁵⁵ Kumpikin talon isännistä oli lähtöisin Juvalta, Kuosmanen Kuosmalasta ja Partanen luultavasti Männynmäeltä. Talo oli mahdollisesti rakennettu Juvan Härkälässä asuneen Matti Härkäsen erämaalle. Vieremäjärven Karvisen maat näyttävät aikaisemmin olleen Rantasalmen Rantasalossa asuneen Antti Karhusen erämaata ja tällä oli 1540-luvulla osuutta Vieremäjärven taloon.¹⁵⁶ Karvinen, jonka nimi esiintyy myös muodossa Karhuinen, lienee tätä samaa, toisinaan myös Karhisen nimellä esiintyvää sukua. Vieremäjärven toista taloa asuivat Kettusen veljekset, ensin Pekka, sitten Paavo.¹⁵⁷ He olivat Juvan Järvenpään Olli Kettusen poikia ja uudistalo oli Olli Kettusen entisellä erämaalla.

Salahmijärven talo oli reitin rantojen taloista nuorin, sillä sitä verotettiin ensimmäisen kerran v. 1553.¹⁵⁸ Sen maat olivat aikaisemmin kuuluneet Maaningalla asuneelle Sipri Haataselle, mutta talon rakensi Joroisista, Jäppilästä tai Leppävirralla tullut Matti Sor-

¹⁵⁴ N:o 1760B.

¹⁵⁵ N:o 1757. *Poppius* 1960, 498.

¹⁵⁶ N:o 1753.

¹⁵⁷ N:o 1751. *Poppius* 1960, 675.

¹⁵⁸ N:o 1756B. Vrt. 1773.

munen. Pohjoisin talo oli Paavo Nissisen talo Rotimojärvellä.¹⁵⁹ Sitä asui aluksi Nissisen kanssa Olli Hyvärinen, mutta myöhemmin talo jäi yksin Nissiselle. Hyvärinen lienee Rantasalmen Kolkontai-paleen Hyvärisiä ja Nissinen samaa Joroisista lähtenyt sukua kuin Lapinlahden Karvasalmen Klemetti Nissinen.

Salahmín reitin asutukseen liittyy läheisesti sen itäpuolisessa sisämaassa Ryhälänmäellä ollut talo. Tätä Klemetti-kirjurin aikana verollepantua taloa asuivat Lauri Pulkkinen ja Antti Mäkeläinen.¹⁶⁰ Pulkkisista ja Mäkeläisistä on kumpiakin ollut sekä Juvalla että Säamingissä, mutta talon ensimmäinen verotuspaikka on ollut Rantasalmi.

Sonkajärven reitin varrella oli yhteensä kuusi taloa, etäisimmät Sonkajärven rannalla. Yhtä tämänkin alueen taloista verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, kaksi pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana ja loput kolme olivat nuorempia. Reitin kaksi läntisintä taloa oli Viitaanjärven seuduilla, Markus ja Juntti Huttusen talo järven länsirannalla ja Paavo Kääriäisen myöhemmin Reijus Laamaselle ja Matti Lappveteläiselle siirtynyt talo sen itäran-nalla.¹⁶¹ Markus Huttunen näyttää tulleen Viitaanjärvelle Juvan Rantoisista. Kääriäisen talon verottaminen Rantasalmella ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista viittaa talon isännän rantasal-melaiseen alkuperään, mutta Rantasalmelta ei sukua löydy. 1500-luvun puolivälissä sitä on ollut vain Suur-Savossa.

Hernejärven Ihotunniemessä ollut Olli Häyrisen talo oli raken-nettu Joroisten Häyrilässä asuneen Juntti Häyrisen erämaalle.¹⁶² Taloa verotettiin Olli Häyrisen nimissä ensimmäisen kerran v. 1549, mutta jo sitä ennen maat sisältyivät Juntti Häyrisen veroon. Uudis-talon ikää on näin ollen varsin vaikea määritellä. Hernejärven ja Sonkajärven välillä Rutakossa oli jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotettu Lukkarisen talo, jonka ensimmäisenä isäntänä oli Lauri Lukkarinen.¹⁶³ Hän oli lähtöisin Joroisista, joko Kotkatlahden tai Kaitaisten Lukkarisia.

¹⁵⁹ N:o 1755. Vrt. s. 94, N:o 1780.

¹⁶⁰ N:o 1747.

¹⁶¹ N:o 1746, 1759A. SAY Juva I, 9.

¹⁶² N:o 1758B. *N. K. Grotenfelt* 1931, 238–39.

¹⁶³ N:o 1758A. *N. K. Grotenfelt* 1931, 296, 375. Vrt. s. 80, N:o P 10.

Sonkajärven tienoilla oli kaksi taloa, jotka kumpikin oli rakennettu Viitaanjärven Markus Huttuselle kuuluneelle maalle. Toisen talon asukas oli samaa Huttusen sukua, Lauri Huttunen, jonka talo oli Petäjäjärven lähellä.¹⁶⁴ Kun näille kahdelle talolle kuului 27 tiluskappaletta kymmenen nykyisen kylän alueella, ei ole ihme, että kansankin keskuudessa on säilynyt muisto suuresta »Huttulan sukukunnasta».¹⁶⁵ Tähän sukukuntaan näyttää myös luetun Lauri Ikosen ja Pekka Parkattisen talo Sonkajärven itärannalla, sillä sen maat kuuluivat v. 1664 samaan jakokuntaan kuin Huttusten maat.¹⁶⁶ Taloa verotettiin ensimmäisen kerran v. 1559, mutta jo kaksi vuotta aikaisemmin sen toisena osakkaana ollut Lauri Ikonen mainitaan papinveroluetteloissa. Ikonen lienee samaa rantasalmelaista sukua kuin Lapinlahden Matti Ikonen. Parkattisen alkuperää on vaikea todeta, sillä sukua tavataan vain Pellosniemellä, jossa myös on runsaasti Parkkosia. Juvalla ja Rantasalmella on ollut myös Parkkosia, mutta ei Parkattisia. Pekka Parkattisella oli yhtiösuhde Riistaveden Roikanniemen Klaus Montaneuvoisen kanssa.

Sonkajärven reitin asutukseen liittynee myös Pekka Leskisen talo,¹⁶⁷ joka lienee sijainnut Nilsin reitin latvoilla Sälevän seuduilla. Taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa ja sitä asui Pekka Leskinen. Talon paikka näyttää olleen aikaisemmin Rantasalmen Osikoinmäen Antti Leskisen erämaata. Talon syrjäiseen asemaan nähden varhainen verotusaika johtuneekin sen kuulumisesta eräsijana Osikoinmäen Leskelään.

Iisalmen reitin latvahaarojen alueella talot sijaitsivat harvaksen siellä täällä pitkin vesireittien varsia. Useimmat talot sijaitsivat järvien rannoilla, vain pari taloa oli rakennettu etäämpänä järvestä sijaitsevalle mäelle. Ulkotilusten kaskimaat näyttävät kuitenkin olleen parhaasta päästä mäkimaita. Tiluskappalet olivat yleensä suurempia ja sijaitsivat hajallaan varsin laajalla alueella. Niitä oli jopa toisten järvoreittienkin alueella. Etenkin Sonkajärven reitin talojen ulkopalstat ulottuivat kauas Nilsin reitin latvavesien

¹⁶⁴ N:o 1745.

¹⁶⁵ *Gebhard* 1889, 55.

¹⁶⁶ N:o 1786. Vrt. ss. 80, 95–96, N:o 1805B, 1784A.

¹⁶⁷ N:o 1756A.

seuduille. Savon pohjoisimmalla talolla, Rotimojärven Nissilällä, oli maita aina Maanselän vedenjakajan takana Kainuun puolella.

PIELAVEDEN ALUEEN ASUTUS

Iisalmen reitin ja Rautalammin reitin välinen vedenjakaja kulkee Onkiveden, Kiuruveden reitin ja Pielaveden rajoittamalla alueella varsin mutkitellen. Pielaveteen laskeva Lampaanjärvi jää Onkiveden ja Kiuruveden laskevien Sulkavan järvien väliin. Eri tahoilta tullut asutus ei näissä oloissa voinut muodostaa selvärajaisia kokonaisuuksia. Sisämaan asutus liittyi idässä ilman selvää rajaa Onkiveden asutukseen, pohjoisessa Kiuruveden reitin asutukseen ja lännessä Pielaveden asutukseen. Iisalmen reitin asutus muodostaa kuitenkin sellaisen kokonaisuuden, että sen ja Pielaveden välinen sisämaa-asutus on luontevinta lukea Pielaveden alueeseen kuuluvaksi, varsinkin kun Pielaveden asutus on ollut selvästi erillään muusta Rautalammin reitin asutuksesta.

Pielaveden itäpuolisessa sisämaassa oli kaikkiaan yksitoista taloa. Niistä oli kaksi verotettuna jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa ja yksi pantiin verolle hänen aikanaan. Tavinsalmen pitäjän perustamisvuosina suoritettiin tällä alueella useita verollepanoja, sillä näinä vuosina verokirjaan merkittyjen alueen talojen luku lisääntyi neljällä. Kolme taloa pantiin verolle 1550-luvun kuluessa ja v. 1561 ilmestyi vielä yksi talo verokirjoihin.

Itäisimpänä ja vielä verrattain lähellä Onkivettä oli Lauri Rautaparran talo Pörsänmäellä.¹⁶⁸ Talon maat olivat aikaisemmin Joroisten Häyrilässä asuneen Olli Rautaparran, uudisasukkaan isän, erämaita. Talo pantiin verolle v. 1548 ja sitä verotettiin aluksi Olli Rautaparran nimellä. Vasta v. 1557 on verokirjoissa Lauri Rautaparran nimi.

V. 1548 on verokirjoissa ensimmäisen kerran myös Löytynmäen talo, jota asuivat Eskeli Oinonen sekä Pekka Lipponen, jonka tilalle

¹⁶⁸ N:o 1769B. *N. K. Grotenfelt* 1931, 237, 256–57.

myöhemmin tuli Lauri Lipponen.¹⁶⁹ Oinonen näyttää olleen osakkaana kolmessa eri arviokunnassa, Löytynmäen arviokunnassa yhdessä Lipposten kanssa, arviokunnassa n:o 1772 yhdessä Sulkavan Lauri Kaartisen kanssa ja arviokunnassa n:o 1769 yhdessä Pörsänmäen Lauri Rautaparran pojan Ollin kanssa. Viimeksimainittu yhtiökumppanuus on mahdollisesti peräisin vasta 1560-luvulta. Yhdessä Kaartisen kanssa hänellä näyttää olleen maita Pielaveden Koivujärvellä; etäisin tiluskappale lienee ulottunut Pohjanmaan Pyhäjärven Maanselänlahteen saakka. Yhdessä Rautaparran kanssa hänellä oli maita aivan toisella suunnalla: Nilsiä reitin ylimmillä latvajärvillä nykyisen Sotkamon pitäjän alueella. Oinosen maat ylittivät siis Savon myöhemmät rajat täysin vastakkaisilla puolilla maakunnan pohjoisosaa. Oinonen on tullut Löytynmälle Joroisista, joko Kaitaisista tai Maavedeltä. Lipposia taas oli Joroisten itäosassa ja Rantasalmella.

Löytynmäen ja Lampaanjärven välillä oli Antti Kärkkäisen v. 1550 ensimmäisen kerran verotettu talo Mäkijärven rannalla.¹⁷⁰ Kärkkäinen lienee samaa Rantasalmen Tuusmäeltä peräisin olevaa sukua kuin Kiuruveden Kalliojärven Kärkkäinen. Lampaanjärven rannalla oli Niko Laitisen jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotettu talo. Talon isäntä lienee ollut samaa joroislaista sukua kuin Leppävirralla asunut Paavo Laitinen. Jonkin matkaa Lampaanjärven pohjoispuolella oli jo aikaisemmin mainittu Paavo Suurpään talo.¹⁷¹ Suurpää, joka oli asunut Kuopion Niuvanniemellä, oli samoin kuin pohjoisempaan Haapajärven Ruotaanlahdella asunut Olli Heikinpoika Lappalainen joutunut lähtemään Kuopiosta papin perustamisen tähden.

Lampaanjärven lounaispuolella Heinämäellä oli Niko Utriais- sen talo, joka 1560-luvun vaihteessa siirtyi Antti ja Olli Utriaiselle.¹⁷² Heinämäen Utriaiset kuuluivat jäppiläläiseen Utriaisten sukuun ja heidät oli merkitty samaan arviokuntaan Jäppilän Syväsissä asuneen Paavo Utriais- sen kanssa. Heinämäen talo pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana.

¹⁶⁹ N:o 1772B. Vrt. N:o 1769B ja 1772A. N. K. Grotenfelt 1931, 292, 403, 247.

¹⁷⁰ N:o 1765B, Vrt. s. 98, N:o 1767A.

¹⁷¹ N:o 1765A, 1765C. Vrt. s. 62. N:o 1684, ss. 85, 98, N:o 1791B.

¹⁷² N:o L 17 B. Vrt. s. 106, N:o 1768A, s. 109, N:o 1794B, P 5.

Pielaveden alueen voimakkain asutus oli Sulkavanjärvellä, jossa oli neljä taloa. Kaikissa niissä oli 1560-luvun alussa Lauri-niminen isäntä. Kahden vanhimman Laurin, Lauri Tenhuisen ja Lauri Lappalaisen talot pantiin verolle v. 1547. Lauri Karppainen maksoi veroa ensimmäisen kerran v. 1552 ja Lauri Kaartinen v. 1561.¹⁷³ Tenhuinen oli lähtöisin Joroisten Häyriästä ja oli rakentanut talonsa Häyriässä asuneen Olli Tenhuisen erämaalle. Lappalainen näyttää olleen samaa Joroisten Varkaudesta lähtenyt sukua kuin Haapajärven Lappalaiset. Karppainen taas lienee pitäjän omia poikia, Ritoniemen tai Paukarlahden Karppaisia l. Karppisia, sillä hänellä oli vielä maita lähtöseudullaan, Juonionlahdella Paukarlahden ja Ritoniemen puolivälissä. Suku oli peräisin Säamingistä. Viimeiseksi Sulkavalle tulleen Kaartisen mainitaan asettuneen Tahvo Härskäisen autiotilalle, mutta mistään aikaisemmasta verokirjasta ei Härskäisen nimeä löydy. Kaartinen on tullut joko Rantasalmelta tai Säamingistä.

Sisämaan asutukseen voidaan vielä lukea Olli Laitisen talo Pajumäellä.¹⁷⁴ Taloa on verotettu jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, jolloin sitä asui Juvan Hännilästä tai Maivalasta lähtenyt Lauri Hänninen. Talo näyttää jääneen autioksi 1550-luvun puolivälissä ja joutuneen Joroisten Joroisniemellä asuneen asemiehen Jaakko Pietarinpojan (Jacob Peersson til Jorois) omistukseen.¹⁷⁵ Taloon tuli kuitenkin pian uusi asukas, Pielaveden Lammassalossa asunut Olli Laitinen, joka oli tehnyt vaihtokaupan Jaakko Pietarinpojan kanssa. Laitinen lienee muuttanut Pajumäelle v. 1557 tai 1558.

Pielaveden rannalla oli neljä taloa, joista yksi näyttää olleen Lammassalon saarella. Kahta taloista verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa ja loput kaksi pantiin hänen aikanaan verolle. Ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotettiin Pielaveden nykyisen kirkonkylän tienoilla ollutta Paavo Rytkösen taloa.¹⁷⁶ Rytkönen oli lähtöisin Joroisten Maavedeltä. Läheisellä Lammassalon saarella ollut talo pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana ja sitä asuivat aluksi

¹⁷³ N:o 1770, 1766 A–B, 1772A. Vrt. s. 70, N:o 1670, 1743. *N. K. Grotenfelt* 1931, 248.

¹⁷⁴ N:o 1778B. *SAY Juva I*, 95–96.

¹⁷⁵ VA 6331a: n:o 684, 6263:9, 6305:80.

¹⁷⁶ N:o 1761. *N. K. Grotenfelt* 1931, 402.

Olli Hämäläinen ja Olli Laitinen.¹⁷⁷ Hämäläinen katoaa verokirjoista v:n 1550 jälkeen ja Laitinen muutti vuosikymmenen puolivälin jälkeen Pajumäelle. Talo katoaa sitten kymmeneksi vuodeksi verokirjoista ja mainitaan niissä vasta v. 1567, jolloin sitä asui Paavo Niskanen. Papinveroluettelot mainitsevat kuitenkin jo v. 1557 Pielavedellä asuneen Niskasia, Lauri Niskasen. V. 1561 hänen tilalaan on Tahvo Niskanen. Näyttää siltä, että Niskaset olisivat asuneet talossa jo 1550-luvun lopussa. Jos talo joutui Olli Laitisen ja Jaakko Pietarinpojan vaihtokaupassa jälkimmäisen omistukseen, ovat Niskaset aluksi olleet siellä lampuoteina. Tämä selittäisi talon jäämisen pois vuotuisista verokirjoista. Lampuotiaika lienee ollut Niskasille edullinen, sillä v:n 1571 hopeaveroluetteloiden mukaan talo oli varakkain koko Tavinsalmen pitäjässä. Niskasia ei löydy muualta Savosta, mutta Pohjois-Hämeen uudisasukkaiden joukossa heitä on ollut.¹⁷⁸

Pielaveden pohjoisosan rannoilla oli kaksi taloa, Antti Kolehmaisien talo Vaaraslahdella sekä Juntti Kontiaisen t. Utriaisien ja Paavo Takkusen talo Joutsenniemiellä.¹⁷⁹ Vaaraslahden taloon, joka pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana, ovat asukkaat tulleet ilmeisestikin Joroisista, jossa oli runsaasti Kolehmaisista. Tavinsalmenkin alueella oli Kolehmaisista Karttulan Punnonmäellä. Joutsenniemen talon ensimmäinen Matti-niminen isäntä, joka on verokirjoissa jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, esiintyy niissä kahdella nimellä, Kontiainen ja Utraiainen. Sama on asianlaista hänen seuraajaansa Junttiin nähden. Jäppiläläistä Utriaisien sukua oli useissa taloissa Rautalammin reitin varrella Pielaveden Heinämäkeä myöten. Kontiaisia sen sijaan on ollut Rantasalmella ja Säamingissä. Kun Joutsenniemen taloa verotettiin ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista samassa Juvan Joroisten neljänneksen kymmenkunnassa kuin Utriaisien kantataloa Jäppilässä, lienee Joutsenniemen asukkaat luettava Utriaisien sukuun. Talon toinen osakas Paavo Takkunen, joka mainitaan ensimmäisen kerran v. 1546, lienee samaa rantasalmelaista sukua, jota asui myös Leppävirran Leppämäellä.

¹⁷⁷ N:o 1768B.

¹⁷⁸ VA 6454:21. SAY H 38:76.

¹⁷⁹ N:o 1770, 1768A. Vrt. s. 108, N:o L 6, L 7, 104, 109, N:o L 17, 1794B, ss. 77–78, N:o 1728.

Pielaveden seuduilla ja sen itäpuolisessa sisämaassa talot olivat yleensä hajallaan melko pitkien välimatkojen päässä toisistaan. Tiluskappaleet olivat yleensä hajallaan laajalla alueella, joskaan ei aivan yhtä laajalla kuin Iisalmen reitin latvavesien alueen taloilla. Vain Löytymäen Oinosen talo voitti tiluskappaleittensa etäisyydessä melkein kaikki Iisalmen reitin talotkin. Vielä Pielaveden kohdalla Hämeen raja esti alueen talojen omistusten leviämisen rajan länsipuolelle. 1550-luvullakaan, jolloin rajan ylitys oli jo luvallista, eivät Pielaveden talot näytä saaneen haltuunsa maita Pielaveden länsirannalla. Sen sijaan mainitulla vuosikymmenellä näyttää länsirannalle kohonneen savolaisten rakentamia uudistaloja.¹⁸⁰ Rautalammin pitäjän perustamisen jälkeen 1560-luvun kuluessa Pielaveden eteläosan länsipuolella pantiin verolle kolme taloa, joiden muodostamaan ryhmään on luettava vielä neljäs Nilakan pohjoisrannalla ollut talo. Pohjoisempana Koivujärven tienoilla, jossa rajan suunta oli jossain määrin epäselvä, Savon puoleisten talojen tiluksia oli aina Pohjanmaan Pyhäjärveä myöten. Koivujärven seuduilla lienee kuitenkin ollut myös eräs Rautalammin pitäjään luettu uudistalo.

Pielaveden alueella kohtasivat toisensa Kallaveden reittiä ja Rautalammin reittiä saapunut asutus. Kallaveden reittiä myöten saapunut asutus näyttää tunkeutuneen alueelle usealtakin eri suunnalta. Maaninkajärven Tuovilanlahdesta on johtanut vanha kulkutie Pielavedelle. Lampaanjärven seudun asutus on saattanut tulla joko kaakosta Maaninkajärveltä, idästä Onkivedeltä tai pohjoisesta Haapajärveltä käsin. Sulkavan asutus on voinut tulla joko etelästä Pielaveden tai pohjoisesta Kiuruveden kautta.

RAUTALAMMIN REITIN KESKIOSAN ASUTUS

Rautalammin reitin keskiosan järvien rannat muodostivat muusta Pohjois-Savon asutuksesta selvästi erillään olleen asutusalueen. Rautalammin reitin keskiosan asutusalue oli Iisvedeltä Rasvangille ja

¹⁸⁰ *Soininen* 1957, 39.

Tallusjärvelle ulottuva kapea kaistale, joka oli reitin selkävesiä kulkeneen Hämeen maakuntarajan ja itäpuolisen Päijänteen ja Saimaan vesistöjen välisen vedenjakajan puristuksessa. Etelässä se liittyi välittömästi Juvaan kuuluneeseen Suonteenselän ranta-asutukseen, mutta pohjoisessa Nilakan itäpuolella ollut asumaton alue erotti sen Pielaveden alueen asutuksesta.

Iisveden ja Lieteenmäen seudulla raja Juvaan ja Tavinsalmeen kuuluneen asutuksen välillä ei ollut täysin selvä. Tavinsalmeen kuului tältä alueelta Iisveden Sormula, joka oli pohjoisin talo Joroisten Kaitaisista Suonenjoelle ulottuneesta Sormusten talojen sarjassa.¹⁸¹ Lieteenmäellä oli Piltti Paalasan talo, jota sitten asui hänen poikansa Lauri.¹⁸² Piltti-nimi jäi elämään Laurin sukunimen toisena osana, vääntyipä nimi toisinaan muotoon Pilpolainen. Kumpaakin taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Paalasan lähtöpaikka oli Joroisten Häyrilä.

Punnonmäen tienoilla oli neljä taloa. Kaksi taloista kuului Kolehmaisien suvulle.¹⁸³ Toista taloa verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa ja toinen pantiin hänen aikanaan verolle. Vanhemmaa taloa verotettiin ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista Juvan Joroisten neljännekunnassa, mutta nuorempi talo sijoitettiin Rantasalmen Keriharjun neljännekseen. Myöhemmin kummankin talon maat yhdistettiin samaksi jakokunnaksi. Molempien talojen asukkaat olivat ilmeisesti samaa Joroisista lähtöisin olevaa sukua. Kolmas talo oli Punnonmäen itäpuolella Koskenkylässä. Tätä 1550-luvun alussa verollepantua taloa asui Olli Häkkinen.¹⁸⁴ Talon maat olivat aikaisemmin Jäppilän Rummukanmäen Häkkisten erämaata ja näillä oli vielä 1550-luvulla osuutta Koskenkylän uudistaloon. Neljännen talon paikkaa ei tunneta, tiedetään vain sen olleen Punnonmäen seuduilla. Sitä asui Olli Kilkkainen, joka maksoi veroa jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.¹⁸⁵ Kilkkaisen lähtöpaikka oli Juvan Hatsola ja talo oli rakennettu Hatsolassa asuneen Lauri Kilkkaisen erämaalle.

¹⁸¹ N:o P 4. N. K. *Grottenfelt* 1931, 318. VA 6331a: n:o 674, 695, 705.

¹⁸² N:o 1672. N. K. *Grottenfelt* 1931, 247.

¹⁸³ N:o L 6, L 7. N. K. *Grottenfelt* 1931, 284, 336, 350. Vrt. s. 106, N:o 1770.

¹⁸⁴ N:o 1671.

¹⁸⁵ N:o P 1. SAY Juva I, 52.

Pohjoisempana Saittajärven seudulla oli sielläkin neljä taloa, joista kahta verotettiin ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Toiset kaksi taloa pantiin verolle 1540-luvulla. Ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotetut talot olivat Nuutti Kakkisen talo Saittajärven pohjoispäässä ja Matti Hakulisen talo Hakulilassa.¹⁸⁶ Kakkinen on lähtöisin Jäppilän Kakkilasta ja Hakulinen Rantasalmen Kolkontaipaleelta. Saittajärven pohjoispäässä oli myös Klemetti-kirjurin aikana verolle pantu Paavo ja Olli Lyytikäisen talo.¹⁸⁷ Lyytikäisten sukujuuret näyttävät johtavan Pellosniemelle. Toista Hakulilassa ollutta taloa, jota verotettiin ensimmäisen kerran v. 1547, asui Matti Parkkonen.¹⁸⁸ Suku on peräisin joko Joroisista tai Rantasalmelta. Hakulilan talojen asukkaiden alkuperä antaa aiheen olettaa heidän tulleen asuinpaikalleen Kallaveden kautta. Hakulilan talot ovatkin Rautalammin reitin keskiosan itäisimmät.

Pielaveden suunnalla olivat etäisimmät talot Hirvijärven länsirannalla ja Koivujärven Utrianlahdella. Kolmas talo lienee ollut Talluksen seuduilla, mutta sen paikasta ei ole tarkempaa tietoa. Hirvijärven taloa asui ensin Pekka ja sitten Olli Lintunen ja sitä verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.¹⁸⁹ Utrianlahden Hannus Utriaisien taloa verotettiin ensimmäisen kerran v. 1547 ja Talluksen Niko Utriaisien taloa v. 1561.¹⁹⁰ Utriaisit olivat samaa Jäppilän Syvänsistä lähtöisin olevaa sukua kuin Pielaveden Utriaisit. Lintuset taas näyttävät tulleen Joroisten Kaitaisista.

Lähellä Rautalammin ja Leppävirran reittien välistä vedenjakajaa oli vielä yksi talo, joka oli erillään kummankin reitin alueen asutuksesta. Se oli Rautalammin reitin suuntaan laskevan Isolauasjärven rannalla. Talo, jota asui Pekka Airaksinen, näyttää rakennetun Leppävirran Kotalahden Olli Leskisen maille.¹⁹¹ Ensimmäisen kerran sitä verotettiin v. 1561, mutta jo v. 1557 Airaksisen nimi on papinveroluettelossa. Nimi on muualla Savossa täysin tuntematon. Kun Pekka Airaksisen isän nimi oli Olli, on olemassa

¹⁸⁶ N:o 1674, 1796A. Vrt. s. 92, N:o 1793b.

¹⁸⁷ N:o 1790B.

¹⁸⁸ N:o 1796B. N. K. Grotenfelt 1931, 230.

¹⁸⁹ N:o 1794A. N. K. Grotenfelt 1931, 293.

¹⁹⁰ N:o 1794B, P 5. Vrt. s. 104, N:o L 17, s. 106, N:o 1768A.

¹⁹¹ N:o L 1 B. Vrt. s. 63, N:o L 1 A.

sellainenkin mahdollisuus, että hän on ollut Olli Leskisen poika, joka on saanut uuden sukunimen. Sukunimen muuttuminen ei tämän ajan Savossa ollut mikään harvinainen ilmiö.

Rautalammin reitin keskiosan asutuksen puserutuminen kapeaksi kaistaleeksi vedenjakajan ja Hämeen rajan välillä rajoitti huomattavasti asutuksen leviämismahdollisuuksia. Tilukset rajoittuivat kaikki tälle kapealle alueelle eikä Hämeen rajan avautuminen savolaiselle asutukselle 1550-luvulla näytä muuttaneen tilannetta. Hämeen puoleiselle rannalle kohosi tosin uusia taloja, mutta vanhojen talojen omistuksen leviämisestä sinne ei näy mitään jälkiä. Rasvangan länsirannalle ja sen pohjoispäähän kohosi Hämeen puolelle viisi uutta taloa, joista ainakin kolme oli olemassa jo 1550-luvulla. Rautalammin reitin keskiosan Savon puoleisesta asutuksesta näyttää Lieteenmäen ja Punnonmäen asutus olleen pääasiassa mäkiasutusta, mutta pohjoisempana oli ranta-asutus selvästi etualalla.

POHJOIS-SAVON ASUTUKSEN MÄÄRÄ JA LUONNE

Uudisasutusaikana syntyi Pohjois-Savoon noin 250 taloa, mutta eräät niistä autioituivat jo ennen uudisasutuskauden loppua. Kun v. 1561 suoritettiin perusteellinen verotarkastus ja verollepano, oli Tavinsalmen pitäjän alueella 180 arviokuntaa ja niissä ainakin 229 asuttua taloa.¹⁹² Mahdollisesti taloja on ollut jonkin verran enemmän, sillä kaikissa tapauksissa ei käytettävissä olevan lähdeaineiston nojalla ole ollut mahdollista täysin varmasti todeta arviokunnan talojen lukumäärää. Silloin kun kaksi tai useampia verotalonpoikia on vuotuisissa verokirjoissa merkitty samaan arviokuntaan ja papinveroluetteloissa samaan aluekylään, ei aina ole ollut mahdollista ratkaista, kuuluivatko he saman talon asukkaisiin vai ei. Kun eri asiakirjojen vertailu useimmissa tapauksissa viittaa siihen, että kyseessä ovat saman talon asukkaat, on epäselvissä tapauksissa tällaiset verotalonpojat katsottu saman talon asukkaiksi. Saadut taloluvut ovat näin ollen vähimmäislukuja.

¹⁹² Vrt. liite I ja liite II, taulukko I.

Uudisasutusaikaan on vielä luettava 1560-luku. Talojen tarkkaa lukumäärää sen päättyessä on vaikea todeta. Arviokuntaluku verollepanon jälkeisenä kymmenvuotiskautena 1562–71 pysyi täsmälleen samana, vain kokoverojen ja puoliverojen suhteessa tapahtui pieniä muutoksia, kun 11 puoliveroa muuttui kokoveroksi.¹⁹³ Myös verotalonpoikien luku kasvoi jonkin verran, mutta huomattavasti vähemmän kuin edellisellä vuosikymmenellä. Lisäys oli yhteensä 20 verotalonpoikaa. 1550-luvulla uusien talojen määrä oli noin 2/3 verotalonpoikaluvun lisäyksestä.¹⁹⁴ Mikäli suhde 1560-luvulla pysyi samana, oli taloluvun lisäys alun toistakymmentä taloa. Pohjois-Savon taloluku olisi näin ollen uudisasutuskauden päättyessä 1570-luvun vaihteessa ollut noin 240 taloa.

Kaikki uudistalot eivät pystyneet pystyssä edes koko uudisasutus-aikaa. Osa jäi autioksi jo ennen uudisasutuskauden loppua. Joistakin taloista isäntä muutti pois tai kuoli, toiset taas joutuivat räjantakaisen vainolaisen hävityksen uhreiksi. Kiista valtakunnan itäraajasta johti 1540-luvulla moniin pieniin hävitysretkiin ja avoimen sodan puhjettua 1550-luvun puolivälissä tekivät viholliset v. 1555 suuremman hävitysretken Tavinsalmen alueelle ja aiheuttivat paljon tuhoa.¹⁹⁵ Pahiten näyttävät kärsineen Suvasveden ja Vehmersalmen seudut, joissa oli eniten autiotaloja.

V. 1561 oli autioita verokirjoihin merkittynä yhteensä 17, mutta kaksi niistä on saattanut olla pelkkiä eräsijoja, joten autioksi oli jäänyt ainakin 15 taloa. Vv. 1541–61 välisenä aikana hävisi lisäksi kokonaan verokirjoista 18 arviokuntaa. Arviokuntien kato Tavinsalmen verokirjoista oli tosin huomattavasti suurempi, sillä v. 1548 Tavinsalmeen liitetyt Suonteenselän rantojen talot siirrettiin 1550-luvun alkuvuosina takaisin Juvan verokirjoihin. Mainittuja 18 arviokuntaa ei kuitenkaan löydy enää mistään muualta. Muutamat näistä arviokunnista — vähintään kolme — ovat kuitenkin olleet asumattomia eräsijoja. Luultavasti osa 1540-luvun lopussa ja seuraavan vuosikymmenen alkupuolella autioituneista ja verokirjoista hävinneistä taloista asutettiin jo 1550-luvulla uudestaan, joskaan

¹⁹³ Liite II, taulukko 1.

¹⁹⁴ *Gebhard* 1889, liite II F (s. XXVIII).

¹⁹⁵ VA 6214:5v, 11v.

yhteyttä vanhan ja uuden talon välillä ei ole mahdollista todeta. Autiotalojen todellista määrää 1560-luvulla on näin ollen vaikea saada selville. Se on ollut jossakin 16 ja 32 talon välillä, sillä 15:n verokirjoissa mainitun aution lisäksi yhden kirjoista hävinneen talon tiedetään varmasti olleen autiona 1560-luvun alun verollepanon aikana.

Alueittain asutus jakaantui 1560-luvun alussa seuraavasti:

	taloja	% koko asutuksesta
Leppävirran reitin alue	69	30,1
Suvasveden ja Riistaveden alue	35	15,3
Kallaveden alue	23	10,0
Juurusveden alue	16	7,0
Iisalmen reitin alaosan alue	32	14,0
Iisalmen reitin latvahaarojen alue	25	10,9
Pielaveden alue	15	6,6
Rautalammin reitin keskiosan alue	14	6,1
Pohjois-Savo (Tavinsalmen pitäjä)	229	100,0

Vankin asutus oli Pohjois-Savon eteläosassa. Taloluvultaan, mutta ei alaltaan suurin asutusalue oli Leppävirran reitin alue, jossa oli lähes kolmannes koko Tavinsalmen pitäjän taloista. Toiseksi suurin oli Suvasveden ja Riistaveden alue, jonka asutus oli pääasiassa keskittynyt Suvasveden Soisalon puoleiselle rannalle. Yhteensä näillä eteläisimmillä asutusalueilla oli 45 % Tavinsalmen asutuksesta. Kun melkoinen osa Kallaveden alueen taloista oli järven etelärannalla, voidaan sanoa, että puolet Pohjois-Savon asutuksesta oli Kallaveden eteläpuolella. Pinta-alaltaan Kallaveden eteläpuoliset alueet olivat vain vajaa kolmannes koko Pohjois-Savosta.

Rautalammin reitin rannoilla oli vain vähäinen osa Pohjois-Savon asutuksesta. Reitin välittömässä läheisyydessä oli 18 taloa, minkä lisäksi Pielaveden itäpuolisen sisämaan talot läheisesti liittyivät Pielaveden asutukseen, vaikka ainoastaan kolme niistä oli Pielaveden latvavesistöjen välittömässä läheisyydessä. Pielaveden ja Rautalammin reitin keskiosan alueiden yhteinen taloluku oli 12,7 % Pohjois-Savon koko asutuksesta, mutta vain Rautalammin reitin välittömässä läheisyydessä olevat talot huomioon ottaen supistuu luku 9,2 %:iin.

Asutuksen luonteessa on havaittavissa melkoista eroavaisuutta Pohjois-Savon eri seuduilla, kuten jo edellisestä alueittaisesta esityksestä on käynyt ilmi. Pohjois-Savossa voidaan erottaa kaksi eri asutustyyppiä.¹⁹⁶ Toinen on hyvin lähellä rintamaa-asutusta. Sille luonteenomaisia piirteitä ovat: 1) haja-asutuksen vähittäinen kerääntyminen taloryhmiksi, 2) tilusten pääosan ryhmittäminen suppeahkalle alueelle (yleensä alle 20 km:n säteellä asuinpaikasta), 3) tilusten täydellinen seka-asema naapuritalojen tilusten kanssa ja 4) kaukana sijaitsevien ja eräsijoiksi katsottavien tilusten esiintyminen osalla taloista. Varsinaisesta rintamaa-asutuksesta tämä tyyppi eroaa vain siinä, että asutuksen kerääntyminen ryhmiksi ei ollut vielä yhtä pitkällä kuin eteläisemmillä rintamailla. Toiselle asutustyyppille ominaiset piirteet ovat: 1) talojen sijainti yksittäin usein pitkien välimatkojen päässä toisistaan, 2) suurialaisten tiluskappaleiden sijainti hajallaan laajalla alueella (20–50 km:n säteellä asuinpaikasta), 3) tilusten harva haja-asema siten, että välillä on huomattavan suuriakin omistukseen valtaamattomia alueita ja 4) eräsijaomistusten sulautuminen taloa läheisempiin kaskimaatiluksiin ilman selvää rajaa. Ensinmainittu asutustyyppi on siksi läheinen rintamaan asutustyyppille, että siihen kuuluvaa asutusta voidaan pitää jo melko iäkkäänä, varsinkin kun se vallitsee pääasiassa verraten tiheästi asutuilla seuduilla. Sitä voitaneenkin sanoa vanhaksi asutustyyppiksi. Toinen tyyppi taas on ilmeinen uudisasutustyyppi.

Vanhaa asutustyyppiä tavataan selväpiirteisimpänä Leppävirran reitin asutusalueella. Sama tyyppi ulottuu myös Suvasveden alueen Soisalon puoleiseen osaan. Erittäinkin Leppävirran talot eräomistuksineen ovat vanhan asutustyyppin luonteenomaisia edustajia. Tämänkin asutustyyppin piirissä tavataan taloja, joilla jokunen ulkotilus sijaitsee verrattain kaukana, mutta kuitenkin suhteellisen tiheästi asutulla seudulla. Kysymyksessä lienevät tällöin viimeiset jäännökset uudisasutustyyppisestä asutuksesta. Niinpä esim. Leppävirran Olli Leppäsen talolla oli ikimuistoiseen omistukseen perustuvaa maata Tuppuralanmäellä, jonka tienoilla nuorempaa asutusta oli jo melkoisen paljon. Asutuksen myöhäisemmässäkin vaiheessa on täl-

¹⁹⁶ Kartat III–XI.

laisten etäisempien omistusten syntyminen ollut mahdollista perinnön kautta.

Uudisasutustyyppiä esiintyy selvimmässä muodossaan Iisalmen reitin latvahaarojen alueella. Vain muutamain paikoin voidaan todeta kaksi lähekkäistä taloa, kuten esim. Vieremäjärvellä, mutta muuten ovat talot melkoisten välimatkojen päässä toisistaan. Siellä tavataan sellaisiakin taloja, kuten esim. Viitaan Markus Huttusen talo nykyisen Iisalmen pitäjän itäosassa, jolla oli maita joka puolella Sonkajärven pitäjää ja jonka etäisimmät tilukset olivat Sotkamon puolella. Tämänkin asutustyyppin piirissä tavataan tiheässä olevia tiluskappaleita, varsinkin Kiuruveden reitin Haapajärven rannoilla. Tällöin on enimmäkseen kysymys pienistä niittykappaleista sellaisilla paikoilla, joissa luonnonniittyjä on suhteellisen runsaasti. Kaskenpolttoon ja eränkäyntiin käytetyt tiluskappaleet olivat niittykappaleita paljon suurempia ja sijaitsivat harvemmassa.

Leppävirran ja Iisalmen reitin latvahaarojen välisellä alueella ei kumpikaan vastakkainen asutustyyppi esiinny selvänä, vaan asutuksessa on havaittavissa näiden tyyppien eriasteisia välimuotoja. Vielä Kallaveden ja Iisalmen reitin alaosan alueilla Maaningan seutuja myöten ovat vanhan asutuksen piirteet selvästi esillä. Maaningan pohjoispuolella taas ovat uudisasutustyyppin muodot etualalla. Juurusveden alue on asutustyyppiltään lähinnä rinnastettavissa Iisalmen reitin eteläpään asutukseen. Myöskin Rautalammin reitin keskiosan asutus on tyyppiltään välimuoto vanhan asutuksen ja uudisasutuksen välillä, joskin lähempänä jälkimmäistä. Talot ovat uudisasutustyyppin tapaan hajallaan melkoisten välimatkojen päässä toisistaan ja ulkopalstatkin ovat laajemmalla alueella kuin vanhan asutuksen piirissä. Muilla Pohjois-Savon eteläosan asutusalueilla eivät uudisasutustyyppin piirteet ole yhtä voimakkaina esillä.

Talojen sijaintiin nähden voidaan erottaa kaksi asutustyyppiä, ranta-asutus ja mäki-asutus. Talot sijaitsivat joko järvenrannan välittömässä läheisyydessä tai ylhäällä mäkien päällä. Mäkitalotkin sijaitsivat muutamia poikkeuksia lukuunottamatta verraten lähellä jotain järveä, joten monissa yksityistapauksissa on vaikea vetää selvää rajaa eri sijaintityyppien välillä.

Leppävirran alueen länsiosassa näyttää Leppävirran, Osmajärven ja Kotalahden seutujen asutus olleen pääasiassa ranta-asutusta,

mutta Vehmasmäen tienoilla mäkiasutus tuntuu pääsevän voitolle. Soisalon saarella taas vuorottelevat ranta- ja mäkiasutus siinä määrin, että on vaikea sanoa kumpaa on ollut enemmän. Esim. Konnuslahden ja Mustinmäen alueella, jossa tyypit voidaan selvästi erottaa, on Mustinmäellä ja Tahvanalanmäellä ollut viisi mäkitaloa ja Konnuslahdella viisi rantataloa. Konnuslahden pohjoispuolella oli taas yksi mäkitalo.

Pohjoisemmilla asutusalueilla Kallavedeltä aina Iisalmen reitin latvavesiä myöten näyttää ranta-asutus olleen selvästi etualalla. Vain Onkiveden ja Pielaveden välisessä sisämaassa oli suhteellisen monta mäkitaloa. Kokonaisuutena ottaen onkin ranta-asutus ollut Pohjois-Savon yleisin asutusmuoto.

Ranta-asutuksen yleisyyteen vaikuttavina tekijöinä ovat ensin näkin olleet kalastusmahdollisuudet ja kulkuyhteydet, mutta ehkä vielä suuremmassa määrin maataloudelliset näkökohdat.¹⁹⁷ Pohjois-Savon järvenrantojen lajittuneet maalajit ovat viljelykselle edullista maaperää. Hieta- ja hiesumaiden vyöhyke ulottuu verraten yhtenäisenä, mutta kapeana pitkin järvenrantoja Leppävirralta Iisalmen reitin latvaosiin saakka. Tämä luonnontilassa lehto- ja mustikkatyyppin metsää kasvanut alue on — kuten edempänä kaskiviljelystä käsittelevästä esityksestä ilmenee — erittäin sopivaa kaskimaata. Mäkiasutuksen edut eivät olleet aivan yhtä suuret. Supra-akvaattiset kuusimetsää kasvavat mäkipäällykset eivät kylläkään kaskimaina juuri jääneet jälkeen rantojen hieta- ja hiesumaista, mutta tällaisia mäkipäällyksiä ei ollut kovin paljon ja vedenhuuhtomat mäet eivät enää olleet samanveroisia. Sitäpaitsi kalastuksen harjoittaminen oli mäkitaloista käsin työläämpää kuin rantataloista. Kun rantamaat tarjosivat yleensä paremmat edellytykset sekä kaskiviljelylle että kalastukselle, oli luonnollista, että uudisasukkaat asettivat ne etusijalle talonpaikkaa valitessaan.

¹⁹⁷ Vrt. ss. 145—47.

ASUTUKSEN ALKUPERÄ

Uudisasukkaiden alkuperää tarkastellessa saattaa helposti havaita, että Pohjois-Savon asutus on pääasiassa lähtöisin kahdesta vanhasta pitäjästä, Juvalta ja Rantasalmelta. Uuden ajan alussa näiden pitäjien alue käsitti nykyisten samannimisten pitäjien lisäksi myös nykyiset Joroisten, Jäppilän, Kangaslammin ja Heinäveden pitäjät.¹⁹⁸ Nykyisestä Jäppilästä tosin vain osa alueesta kuului muinaiseen Suur-Juvaan ja nykyisestä Heinävedestä vain osa Rantasalmeen lopun kuuluessa Tavinsalmen uudisasutuspitäjään. Heinävesi oli eteläosiltaankin niin nuorta asutusaluetta, että se ei osallistunut Pohjois-Savon asuttamiseen, joten koko tämä pitäjä voidaan jättää uudisasukkaiden lähtöalueen ulkopuolelle.

Yritettäessä tilastollisesti tutkia asutuksen alkuperää tuottaa sopivan tilastoimisperustan löytäminen huomattavia vaikeuksia. Monessa talossa näyttää asuneen useampia verotalonpoikia, joista osa on selvästi vanhimman verotalonpojan poikia tai vävyjä. Lisäksi talon täysi-ikäisten miesten merkinnässä verotalonpojiksi on suuria epätasaisuuksia, paitsi eri vuosien verokirjojen välillä, myös eri talojen välillä saman vuodenkin verokirjoissa. Verotalonpoikalukua ei voi ottaa tilastoinnin pohjaksi, vaan siksi on yritettävä ottaa taloa asunut suku. Vaikeuksia tuottaa tällöin se, että samassa talossa saattoi asua eri sukuja ja samaa sukua uudisasutusalueen eri taloissa. Kun useamman kuin yhden suvun esiintyminen samassa talossa johtuu pääasiassa kotivävyistä ja yhtiömiehistä, jotka ovat tulleet taloon vasta ensimmäisen uudisasutusvaiheen jälkeen, ei ole otettu huomioon niitä sukuja, jotka ovat tulleet taloon enemmän kuin kymmenen vuotta sen jälkeen kun vanhin suku esiintyy ensimmäisen kerran verokirjoissa. Vain sellaisessa tapauksessa jolloin talo asutettiin uudestaan entisten asukkaiden kuoltua tai muutettua pois, on uusi asukassuku otettu ilman aikarajoitusta huomioon.

Useissa Pohjois-Savon taloissa on asunut samoihin sukuihin kuuluneita uudisasukkaita. Niinpä esim. Kinnusen sukua on ollut kaikkiaan kymmenessä Pohjois-Savon talossa. Moneen taloon ovat sa-

¹⁹⁸ Rinne 1947:2, 150–53. Poppius 1960, 32–35. N. K. Grotenfelt 1931, 10–15. Soininen 1954, 45–48.

T a u l u k k o I.
Uudisasukkaiden alkuperä. Uudistalossa asuneiden sukujen lähtöpaikat

Lähtöpaikka	Juva		Rantasalmi		Sääminki		Suur-Savo		Karjala		Epäselvä				Yhteensä			
	Sukua	%	Sukua	%	Sukua	%	Sukua	%	Sukua	%	koska sukua uscassa piitäjässä	%	Sukua	%	koska sukua vain Tavini- salmella	%	Sukua	%
Alue																		
Leppävirran reitti	20	26,3	24	31,6	2	2,6	1	1,3	1	1,3	22	29,0	6	7,9			76	100,0
Suvasvesi ja Rüstavesi ..	7	14,0	18	36,0	7	14,0	3	6,0	1	2,0	5	10,0	9	18,0			50	100,0
Kallavesi	9	32,2	14	50,0	1	3,6	2	7,1	—	—	—	—	2	7,1			28	100,0
Juurusvesi	3	16,7	9	50,0	1	5,5	—	—	—	—	3	16,7	2	11,1			18	100,0
Iisalmen reitin alaosa ..	13	35,1	15	40,6	2	5,4	1	2,7	—	—	4	10,8	2	5,4			37	100,0
Iisalmen reitin latvaosa ..	17	56,7	7	23,3	—	—	—	—	—	—	5	16,7	1	3,3			30	100,0
Pielavesi	10	55,6	3	16,7	1	5,5	—	—	—	—	2	11,1	2	11,1			18	100,0
Rautalammin reitin keskiosaa	10	71,6	1	7,1	—	—	1	7,1	—	—	1	7,1	1	7,1			14	100,0
Yhteensä	89	32,8	91	33,6	14	5,2	8	2,9	2	0,8	42	15,5	25	9,2			271	100,0

mansukaiset uudisasukkaat tulleet suoraan rintamaalta, kun taas toiset talot ovat saaneet asukkaansa seudun vanhemmista uudistaloista. Koska rajan vetäminen erilaisten tapauksien välille on käytettävissä olevien tietojen nojalla ylivoimainen tehtävä, on kaikki saman suvun asuttamat talot otettu tilastoon suvun alkuperäisen kotipaikan mukaan. Kun saman suvun asuttamien uudistalojen määrä vaihtelee suuresti, on jokainen eri taloa asunut sukuhaara merkitty omaksi suvuksi. Täten esiintyy tilastossa 271 sukua, vaikka eri sukujen kokonaismäärä Pohjois-Savon alueella on vain 200–210 sukua.¹⁹⁹ Rinnakkaissukunimet, henkilökohtaiset liikanimet ja näiden liikanimien muuttuminen eräissä tapauksissa pysyviksi sukunimiksi vaikeuttavat erillisten sukujen tarkan lukumäärän toteamista.

Suur-Juvan ja Suur-Rantasalmen osuus Pohjois-Savon asutuksessa on alkuperältään tunnettujen uudistalojen asukassukujen kohdalla melkein yhtä suuri. Rantasalmi näyttää olevan hieman edellä. Jos kuitenkin Rantasalmen ja Säämingin rajamailta lähtöisin ollut Ihalempisten suku katsotaan sääminkiläiseksi, muuttuu suhde päinvastaiseksi. Suvun kantatalo lienee ollut nykyisen Säämingin puolella, vaikka se 1500-luvun puolivälissä luettiin Rantasalmen pitäjään.²⁰⁰

Vaikka Juvalta ja Rantasalmelta onkin lähtenyt suunnilleen yhtä paljon uudisasukkaita, vaihtelee näiden pitäjien osuus kuitenkin suuresti eri asutusalueilla. Leppävuiran reitin, Suvasveden ja Riistaveden sekä Juurusveden alueilla rantasalmelaisperäinen asutus on selvästi enemmistönä. Kallaveden ja Iisalmen reitin alaosan alueilla osuudet ovat suunnilleen tasoissa. Pohjoisempana Juvan osuus nousee Rantasalmen osuutta huomattavasti suuremmaksi. Rautalammin reitin rannoilla on Juvan osuus aivan määräävänä. Reitin keskiosan alueella on 10 juvalaisperäistä ja 1 rantasalmelaisperäinen talo. Luonnonsuhteiden perusteella tämä Juvan hallitseva asema on täysin ymmärrettävissä, sillä Rantasalmen kulkuyhteydet Rautalammin reitin suunnalle olivat paljon huonommat kuin Juvan.

Asutuksen lähtöpaikkoja Suur-Juvan ja Suur-Rantasalmen alueella lähemmin tarkasteltaessa on tietojen epätasaisuudesta huo-

¹⁹⁹ Perusaineisto liitteessä I. Vrt. sukunimihakemisto.

²⁰⁰ VA 6345b:43v. 6455:3.

limatta havaittavissa asutuksen lähtöpaikkojen sijainneen huomattavalta osaltaan Haukiveden rantamailla nykyisten Joroisten ja Rantasalmen pitäjien alueella. Myös Juvaan kuulunut nykyinen Jäppilän pitäjä oli huomattava uudisasutuksen lähtöseutu. Nykyisen Joroisten pitäjän kohdalla vaikeuttaa selvän kuvan saamista se, että pitäjän alue jakaantui 1500-luvulla Juvan ja Rantasalmen kesken. Kuitenkin voidaan todeta vähintään 39 Pohjois-Savon talon saaneen asukkaansa nykyisen Joroisten pitäjän alueelta, mutta luultavasti niitä oli vielä enemmän. Ainakin puolet Suur-Juvalta lähteneestä uudisasutuksesta on peräisin Joroisten alueelta. Vaikka lukuisten uudisasukassukujen lähtöpaikkaa vanhojen suurpitäjien sisällä ei ole voitukaan lähemmin selvittää, näyttää nykyisen Rantasalmen pitäjän alueen asutuksella olleen suurin osuus Pohjois-Savon asuttamisessa. Seuraavina olivat nykyiset Joroisten ja Juvan pitäjät. Huomattavasti pienempi, mutta jotakuinkin tasaväkinen näyttää olleen Jäppilän ja Kangaslammin osuus uudisasutuksessa.

Muista 1500-luvun pitäjistä oli Sääminki huomattavin Pohjois-Savon asuttamiseen osallistunut pitäjä, mutta Rantasalmeen ja Juvaan verrattuna sen osuus oli vähäinen. Eniten Säämingistä lähtenyttä uudisasutusta oli uudisasutusalueen kaakkoisosassa Suvasveden ja Riistaveden alueella. Pohjoisilta asutusalueilta sääminkiläisperäinen asutus puuttui kokonaan. Ainoastaan yhdessä Pielaveden alueen talossa oli sääminkiläisperäistä Karppisen l. Karppaisen sukua, mutta talon asukkaat eivät näytä tulleen suoraan Säämingistä, vaan Leppävirran Paukarlahdelta tai Vehmersalmen Ritoniemeltä, jossa kummassakin paikassa oli vanhempi Karppisen suvun uudistalo.²⁰¹ Syynä sääminkiläisperäisen asutuksen vähäisyyteen Pohjois-Savossa on ilmeisestikin ollut Säämingistä lähteneen uudisasutuksen suuntautuminen pitäjän vielä 1500-luvun puolivälissä heikosti asuttuun itäosaan.

Suoraan Suur-Savosta tulleita sukuja näyttää Pohjois-Savossa olleen vain 8 sukua. Nämä olivat hajallaan eri puolilla uudisasutusalueetta. Mitään suursavolaisten sukujen keskittymistä Rautalammin reitin rannoille, jotka olivat parhaiden kulkuyhteyksien päässä, ei ole havaittavissa. Rautalammin reitin keskiosan alueella oli vain

²⁰¹ N:o 1766A, 1670, 1743.

yksi talo, joka näyttää saaneen asukkaansa suoraan Suur-Savosta, Pielaveden alueelta ei löydy yhtään suursavolaisten asuttamaa taloa. Mahdollista tosin on, että Suur-Savossa sekä Juvalla tai Rantasalmella esiintyneen suvun uudisasukkaaksi lähtenyt haara olisikin ollut peräisin Suur-Savosta eikä Juvalta tai Rantasalmelta, mutta yhtään tällaista tapausta ei ole voitu todeta.

Pohjois-Savon uudisasutuksen lähtöpaikkojen selvittämistä vaikeuttaa melkoisesti epäselvien tapausten suuri lukumäärä. Peräti 67 suvun alkuperä jää enemmän tai vähemmän epäselväksi. Pohjois-Savon asutuksesta jää näin ollen 1/4 alkuperältään tuntemattomaksi. Epäselvyys johtuu kahdesta vastakkaisesta syystä. Toisaalta on ollut kahdessa tai useammassa rintamaapitäjässä esiintyneitä sukuja, joiden pohjoissavolaista haaraa koskevat tiedot ovat niin niukkoja, ettei niiden perusteella ole ollut mahdollista yhdistää sitä mihinkään määrättyyn pitäjään. Toisaalta taas Pohjois-Savossa on ollut uudisasukassukuja, joita ei löydy mistään muusta Savon pitäjistä.

Pohjois-Savon eteläosassa on epäselviä tapauksia suhteellisesti runsaammin kuin pohjoisosassa. Tämä johtuu lähinnä eteläisillä asutusalueilla jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa tehdyistä verojärjestelyistä, jotka olivat erottaneet uudistalot kantatalojensa kymmenkunnista ja neljännekunnista.²⁰² Sääminkiläisperäisten talojen kohdalla on luultavasti tapahtunut siirto Säämingistä Rantasalmeen. Muitakin pitäjienvälisiä siirtoja on mahdollisesti tapahtunut. Pohjoisempana, missä näitä verojärjestelyjä ei vielä ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista ehditty panna toimeen, on uudistalon alkuperä usein hyvinkin tarkasti todettavissa verotuspaikan nojalla.

Milloin uudisasukassukua on esiintynyt kahdessa tai useammassa pitäjässä, on näiden pitäjien joukossa melkein aina ollut joko Rantasalmi tai Juva, usein molemmat. Näin ollen on luultavaa, että valtaosa alkuperältään epäselvistä uudisasukassuvuista on lähtöisin näistä pitäjistä. Useammassa eri pitäjässä esiintyvät suvut tuskin muuttavat tunnettujen tapausten antamaa kuvaa eri rintamaapitäjien osuudesta Pohjois-Savon asuttamiseen.

Vaikeimman ongelman muodostavat ne suvut, joita ei löydy muis-

²⁰² VA 6133:73—74, 96—99, 103—07.

ta Savon pitäjistä kuin Tavinsalmelta sekä Viipurin Karjalasta. Sieltä on kuitenkin löytnyt vain kaksi sukua, Itkonen ja Soininen, edellinen Jääskestä, jälkimmäinen Ruokolahdelta.²⁰³ Klemetti Soininen löytyy 1530-luvulla Ruokolahdelta ja 1540-luvulla Pohjois-Savosta.

Yksinomaan Tavinsalmelta löytyviä sukuja on taulukkoon merkitty 27 sukua. Kun eri taloissa asuva samanniminen suku on aina merkitty eri suvuksi, ei kokonaan erillisiä tavinsalmelaisukuja ole aivan edelläesitettyä määrää, sillä neljää sukua asui useammassa talossa. Lisäksi kahdessa tapauksessa henkilökohtaisella liikanimellä tunnettu mies muutti asutusalueelta toiselle.²⁰⁴ Erillisiä yksinomaan Tavinsalmella esiintyviä sukuja on vain 20. Sukujen esiintyminen vain Pohjois-Savossa näyttää aiheutuneen kolmesta eri syystä.

Ensinnäkin on joukossa rintamaapitäjistä kokonaan poismuuttaneita sukuja, joita tavataan vain Pohjois-Savossa ja eräitä lisäksi Pohjois-Hämeessä. Toiseksi: joukossa voi olla sellaisia Savon ulkopuolelta tulleita sukuja, joiden alkuperää ei ole voitu todeta. Ja kolmanneksi: Uudisasukkaalla on saattanut olla sukunimenään henkilökohtainen liikanimi, joka ei ilmaise hänen sukuperäänsä.

Rintamaalta poismuuttaneista suvuista voidaan mainita Niskanen ja Mahanen, joita kumpaakin tavataan Tavinsalmen lisäksi Pohjois-Hämeestä. Henkilökohtaisista liikanimistä taas on tyypillisenä esimerkkinä eräässä Suvasveden ja Riistaveden alueen talossa Matti Tuulenvääntäjä, joka tuomiokirjamerkinnän nojalla voidaan todeta kuuluvaksi Turusen sukuun, joka oli tämän asutusalueen suurin suku.²⁰⁵ Silloinkin kun henkilökohtainen liikanimi oli käytössä etunimen luontoisena, se saattoi pojalla muodostua sukunimeksi. Niinpä Heikki Pekanpoika Piirainen esiintyy verokirjoissa yleensä nimellä Tirkko-Heikki Piirainen. Hänen poikansa Pekka Heikinpoika sai sukunimekseen Tirkkonen, jolla nimellä hän kulkee vuotuisissa maakirjoissa.²⁰⁶

Nämä nimenmuuttumistapaukset ovat tosin ainoat, joissa nimen alkuperä on voitu selvittää, mutta ne osoittavat monien tavinsalme-

²⁰³ VA 5000:75v, 76v. RVA Pappersbrevsamlingen 4. 2. 1539.

²⁰⁴ Suurpää N:o 1791B/1765C, Runttikorva N:o 1788B/P 9.

²⁰⁵ N:o 1741. SVTK, 49.

²⁰⁶ N:o 1694.

laisnimien syntytapaa. Kummassakin tapauksessa on kysymys seudulla yleisen suuren suvun jäsenestä, josta ilmeisesti on alettu käyttää liikanimeä erotukseksi suvun muista jäsenistä. Samaan suurten sukujen nimelliseen pirstoutumiseen viittaavat myös Tavinsalmen suurimman suvun, Kinnusen, rinnakkaisnimet Einarinen ja Tahvanainen, joista jälkimmäinen jäi erään sukuhaaran pysyväksi nimeksi. Alkuperältään tuntemattomat pikku suvut lienevätkin melkoiselta osaltaan samoilla seuduilla esiintyvien suurempien sukujen haaroja, joskin Pohjois-Savon uudisasukkaiden kohdalla uuden nimen saaminen on saattanut tapahtua lähtöseudulla jo ennen uudisasukkaaksi muuttoa.

POHJOIS-SAVON VÄKILUKU

Pohjois-Savon uudisasutusalueella oli 1560-luvun alussa vähintään 229 taloa. Näissä taloissa asuvan väestön määrää on vaikea arvioida. Savon monien veroyksiköiden joukossa on tosin yksiköitä, joiden pohjana oli perhekuunta, vieläpä oli henkilöverojakin, mutta niiden suhdetta väestön määrään ei ole helppo saada selville.

Luotettavimpana perusteena väkiluvun laskemiselle on pidettävä jousilukua. Jousi, jonka perusteella maksettiin papinveroon kuulutta jousirahaa, tarkoitti alunperin metsästyskykyistä täysi-ikäistä miestä.²⁰⁷ Alaikäiset puuttuivat jousiluvusta, samoin vanhukset. Tiedot jousen ikärajoista ovat kuitenkin puutteelliset. Yleisimmin lienee jousiksi luettu 15–60-vuotiaat miehet, mutta 1500-luvulta on myös eräs tieto jousi-ään rajoittumisesta 20–50 vuoden ikään.²⁰⁸ Verokirjoissa esiintyvien jousilukujen tarkkuus on muutenkin varsin vaihteleva. Tavinsalmen varhaisimmat papinveroluettelot vv. 1557–61 ovat vuotuisiin verokirjoihin verrattuina selvästi vaillinaisia, mutta v. 1561 suoritettu verotarkastus näyttää muuttaneen tilanteen, sillä se ulotettiin Tavinsalmella myös papinveroyksikköihin. Vuoden 1562 jousilukua voitaneekin pitää täysi-ikäisten miesten todellista lukumäärää melko hyvin vastaavana.²⁰⁹

²⁰⁷ *Voionmaa* 1915, 88–95.

²⁰⁸ *Voionmaa* 1915, 90.

²⁰⁹ VA 6345:1–12.

Muista väestöryhmistä ei sen sijaan ole mitään tietoja. Varhaisimmat tiedot ovat vasta 1700-luvulta. Savo ei tällöin enää ollut miltään osaltaan uudisasutusaluetta eikä väestörakenne enää ollut sama kuin Pohjois-Savon uudisasutuskauteen. Kun 1700-luvun tietoja on paremman puutteessa käytettävä apuna, on yritettävä selvittää, missä kohdin uudisasutusajan väestönrakenne erosi myöhemmästä väestörakenteesta.

Ensinnäkin lienee ollut eroavaisuutta miesten ja naisten lukumäärän keskinäisessä suhteessa. 1700-luvun väestössä oli naisia vähemmän kuin miehiä. Uudisasutusalueilla on suhde yleensä ollut päinvastainen: miehiä on ollut enemmän kuin naisia. Kun Pohjois-Savon asutus sen eteläisimmillä asutusalueilla oli jo 1560-luvulla melko vanhaa, ei sanottavaa miesenemmistöä enää tällöin liene ollut olemassa. Seuraavassa arvioinnissa on sen tähden oletettu miesten ja naisten lukumäärä likipitäen yhtä suureksi.

Toinen huomattava eroavaisuus väestörakenteessa uudisasutuksen ja vanhan asutuksen välillä on ilmeisestikin ollut vanhusten kohdalla. Uudisasukkaiksi lähtevät ovat yleensä aina olleet nuorta parhaassa työkuunnossa olevaa väkeä. Vanhuksia on ollut joukossa vähän, jos lainkaan. Vasta ensimmäisen uudisasukaspolven vanhennuttua on uudisasukasalueellakin ollut huomattavammassa määrin vanhuksia. Pohjois-Savon eteläisimmillä asutusalueilla heitä ehkä jo on ollut lähes »normaalimäärä», mutta pohjoisempana ilmeisesti huomattavasti vähemmän.

Vastapainona vanhusten suhteellisen pienelle lukumäärälle on ilmeisestikin ollut lasten runsaus. Kun uudisasukkaat olivat lähtiessään yleensä nuorta väkeä, on syntyväisyys uudisasukasväestön piirissä ollut todennäköisesti varsin korkea. Kaskiviljelykseen perustuvan uudisasutuksen työvoiman tarve oli suuri. Kaskenpoltto vaati paljon työvoimaa; mitä suurempi perheen tai suvun työkykyisten jäsenten lukumäärä oli, sitä paremmat mahdollisuudet sillä oli muodostaa riittävän suuri itsenäinen kaskityökunta. Lasten lukumäärä onkin uudisasutusalueella todennäköisesti ollut korkeampi kuin vanhan asutuksen piirissä.

Tarkasteltaessa alaikäisten ja vanhusten yhteismäärän suhdetta työkykyisiin ikäluokkiin näyttää todennäköiseltä, että lasten runsaus ja vanhusten vähyytys ainakin suureksi osaksi kumoavat toistensa

vaikutukset. Kokonaisuutena työkykyisten ja työkyvyttömiä ikäluokkien suhde lienee suurin piirtein sama sekä Pohjois-Savon uudisasutuksen että myöhemmän vanhan asutuksen piirissä. 1700-luvulta tunnettujen suhdelukujen mukaan on työkyvyttömiä ikäluokkien määrä ollut suunnilleen 83–96 % työkykyisten ikäluokkien (15–60-vuotiaiden) määrästä.²¹⁰ Korkein luku on Savosta. Jos tältä pohjalta yritetään Pohjois-Savon väkiluvun arvioimista ja oletetaan lasten ja vanhusten määrän olleen suunnilleen 90 % 15–60-vuotiaiden ikäluokkien määrästä, saadaan väkiluvusta 1560-luvun alussa seuraava laskelma:

15–60-vuotiaita miehiä (jousia v. 1562)	450
15–60-vuotiaita naisia (yhtä paljon)	450
<u>Lapsia ja vanhuksia (90 % 15–60-vuotiaiden määrästä)</u>	<u>810</u>
Kokonaisväestö	1 710

Laskelman epävarmuutta on vielä syytä korostaa. Vaikka lähtökohtana ollutta jousilukua voitaneenkin pitää verrattain luotettavana, saattaa paljon myöhäisempien ja melkoisen toisenlaisen asutuksen piiristä saatujen suhdelukujen käyttö sisältää moniakin virhemahdollisuuksia. Todennäköistä kuitenkin on, että Pohjois-Savon asutus 1560-luvun alussa oli jo huomattavasti ylittänyt 1 500 hengen rajan.

Uudisasutuskauden viimeisellä vuosikymmenellä, 1560-luvulla, jatkui asutuksen lisääntyminen Pohjois-Savossa. Alueen oman väestön osuus väestönlisäyksessä näyttää huomattavasti kasvaneen ja muualta tulleen uudisasutusaineksen vähentyneen. Jousiluku lisääntyi kymmenvuotiskautena 1562–71 56 jousella, mikä käytetyn arvioimismenetelmän mukaan merkitsisi noin 200 hengen lisäystä kokonaisväestössä.²¹¹ 1570-luvun vaihteen väkiluku olisi näin ollen ollut noin 1 900 henkeä. Uudisasutuskauden päättyessä Pohjois-Savon väkiluku lienee vielä jäänyt alle 2 000 hengen määrän.

²¹⁰ *Jutikkala* 1957, 176–177. *Rabbe* 1868, 40. Fil. tri *Kaarlo Wirilanderin* antamia tietoja Savon väestön ikärakenteesta v. 1751.

²¹¹ VA 6345:1–12. *Gebhard* 1889, liite III F (s. XXXVIII).

IV. Pohjois-Savon asuttamisaika

Pohjois-Savon asuttamisen ajankohta on aikaisemmissa tutkimuksissa yleensä ajoitettu kruunun asutustoiminnan mukaan. Ne tutkijat, jotka näkevät erämaiden asuttamisen Kustaa Vaasan aloitteesta johtuvaksi ja Kustaa Fincken toteuttamaksi, ovat päässeet tarkimpiin ajanmäärityksiin. Tengström katsoo kuninkaan Suomen erämaiden asuttamista koskevien määräysten vv. 1550–52 ja Yrjö Koskinen Fincken saapumisen Savoan v. 1547 merkitsevän asutustoiminnan alkamista.¹ Jalkanen sensijaan siirtää asutustoiminnan alun 1540-luvun alkuun käsittäessään Kustaa Vaasan v. 1542 antamien Ruotsin asumattomia eräkaita koskevan julistuksen koskevan myös Suomea. Laajamittaisen asutustoiminnan hänkin katsoo päässeen vauhtiin vasta Kustaa Fincken ryhtyessä 1550-luvun vaihteessa kruunun asutustoimintaa johtamaan.² Myöhemmät huomiot Klemetti-kirjurin merkityksestä asutustoiminnan alkuunpanijana eivät tätä kuvaa kovin paljoa muuta, sillä Klemetin toiminta Savossa on tapahtunut kuninkaan v. 1542 antaman julistuksen jälkeisenä aikana. Ne vain osoittavat, että asutustoiminta Suomessa oli alkanut kohta mainitun julistuksen jälkeen.

Gebhardilla esiintyy ensimmäisen kerran viittaus siihen mahdollisuuteen, että uudisasutus Pohjois-Savossa olisi voinut alkaa ennen kruunun asutustoimintaa.³ Pelkonen pitää jo varmana, että Pohjois-Savossa on ollut uudisasutusta ennen kruunun asutustoimintaa, joskin hän katsoo asuttamisen tärkeimmän vaiheen sattuvan Klemetti-kirjurin ja Kustaa Fincken toimiaikaan.⁴

¹ *Tengström* 1853, 214–15, 218–219. *Yrjö Koskinen* 1882, 139–140.

² *Jalkanen* 1892, 37.

³ *Gebhard* 1889, 37–38.

⁴ *Pelkonen* 1925, 34–35, 39–41.

Jos tarkastelee eräitä kruunun toimenpiteitä sen käsityksen pohjalta, että sen asutustoiminta on alkanut v. 1542, jolloin Kustaa Vaasa julisti asumattomat erämaat kruunun omiksi ja uudisasutukselle avoimiksi, päätyisi toteamukseen, että uudisasutus olisi levinnyt uskomattoman nopeasti. Uudisasutusalueen muodostaminen Tavinsalmen hallintopitäjäksi tapahtui v. 1547 eli vain viiden vuoden kuluttua asutustoiminnan alkamisesta. Uuden pitäjän ensimmäinen verokirja tehtiin v. 1548. Kun veroa ei tarvinnut suorittaa ennen kuin kolmen vapaavuoden jälkeen, olisi v. 1548 kirjoihin merkityt talot pitänyt rakentaa viimeistään v. 1545. Jos kaikki talot olisivat syntyneet kruunun asutustoiminnan tuloksena, olisi uusi pitäjä asutettu kolmessa vuodessa vv. 1542 ja 1545 välisenä aikana.

Tavinsalmen pitäjässä oli ensimmäisen v. 1548 tehdyn verokirjan mukaan 217 veroamaksavaa arviokuntaa.⁵ Kun kukin arviokunta käsitti tällöin yleensä yhden talon, oli uudessa pitäjässä yli 200 taloa. Verrattaessa näitä lukuja v. 1561 verollepanon aikaiseen talolukuun, joka on 229 taloa, näyttäisi Pohjois-Savon asuttaminen keskittyneen melkein kokonaan em. kolmen vuoden ajanjaksoon.⁶ Tuntuu erittäin epätodennäköiseltä, jopa suorastaan mahdottomalta, että 1500-luvun hallintokoneisto olisi toiminut niin erinomaisesti, että asuttaminen olisi voinut tapahtua näin lyhyessä ajassa. Pohjois-Savon asuttaminen on ilmeisesti alkanut jo aikaisemmin.

Etsittäessä vastausta kysymykseen Pohjois-Savon asuttamisajasta on syytä ensinnäkin tarkastella verokirja-aineiston tarjoamia mahdollisuuksia. Savon ensimmäinen vuotuinen maakirja on vuodelta 1541 ja on siis tehty jo ennen Klemetti-kirjurin tuloa linnanvoudiksi Savonlinnaan.⁷ Tämä verokirja valaisee siten asutustilannetta ennen Klemetti-kirjurin aikaa. Klemetti-kirjurin toimikaudelta, joka kesti vv. 1542–47, on tietoja vain vuodelta 1546, siis aivan toimikauden lopulta.⁸ Myös vuodelta 1547 on säilynyt vuotuinen maakirja, mutta se on tehty vasta linnanvoudin vaihdoksen jälkeen Kustaa Fincken jo hoitaessa linnanvoudin tehtäviä.⁹ Näistä vero-

⁵ VA 6147: 36v–44v.

⁶ Vrt. s. 112.

⁷ VA 6133.

⁸ VA 6140.

⁹ VA 6144.

kirjoista löytyvät merkinnät Tavinsalmella sijainneista taloista valaisevat asutustilannetta Klemetti-kirjurin aikana ja välittömästi ennen Klemetti-kirjurin aikaa.

Seurattaessa Tavinsalmen talojen vaiheita taaksepäin pitäjän perustamista vanhempaan aikaan, voidaan todeta, että 116 taloa 1560-luvun alun 229 talosta verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin tuloa Savoon.¹⁰ Pohjois-Savon taloista oli siis ainakin 50,6 % Klemetti-kirjurin aikaa vanhempia. Näiden lisäksi löytyy verokirjoista 16 Klemetti-kirjurin aikaa vanhempaa taloa tai eräsijaa, jotka v:n 1561 verotarkastuksen aikana olivat autioina. Suurin osa näistä lienee ollut uudistaloja, joten varmasti Klemetti-kirjurin aikaa vanhempia uudistaloja näyttää olleen lähes 130.

Klemetti-kirjurin verollepanemiksi voidaan laskea v:n 1546 maakirjassa ensimmäistä kertaa esiintyvät Tavinsalmen alueen talot. 1560-luvun alussa asutuista taloista 59 pantiin verolle tänä aikana. Verollepano lienee suurimmaksi osaksi tapahtunut v. 1543, sillä sekä tilikirjamerkinnot että talonpoikien v. 1545 tekemä verovalitus kertovat Klemetti-kirjurin suorittamasta laajasta verotarkastuksesta Pohjois-Savossa.¹¹ Tarkastus on mahdollisesti jatkunut vielä parina seuraavana vuotena. Kaikkiaan näyttää pannun verolle 67 taloa, mutta kahdeksan niistä autioitui ennen 1560-luvun alkua. Klemetti-kirjurin verollepanot käsittivät siis noin 1/4 Pohjois-Savon kaikista taloista. Pysyvästi asuttujen talojen kohdalla tarkka luku on 25,8 % Tavinsalmen koko asutuksesta.

Vuotuisessa maakirjassa v. 1547 oli vielä neljä uutta Pohjois-Savon taloa. Kun Klemetti-kirjurin toimiaika Savonlinnassa päättyi vuoden alkupuolella, on vaikea sanoa, voidaanko nämä talot lukea vielä Klemetti-kirjurin aikana verollepantuihin, varsinkin kun verokirja on selvästi laadittu Kustaa Fincken aikana.¹² Anekkikirjeen nojalla voidaan yksi taloista todeta varmasti Klemetti-kirjurin aikana verollepannuksi, mutta muiden kohdalla jää kysymys avoimeksi. Jos kaikki neljä taloa oletetaan Klemetti-kirjurin aikana verolle-

¹⁰ Kts. taulukko 2, s. 129.

¹¹ Kts. s. 192.

¹² VA 6147. 6146: 1.

pannuiksi, nousee tänä aikana verollepantujen talojen määrä 27,5 % koko asutuksesta.

Kustaa Fincke suoritti loppuun jo ilmeisesti Klemetti-kirjurin alullepaneman uudisasutusalueen muodostamisen omaksi pitäjäksi. Uuden Tavinsalmen pitäjän ensimmäinen verokirja vuodelta 1548 sekä parin seuraavan vuoden kirjat edustavat uuden pitäjän järjestelyvaihetta.¹³ Tällöin eivät pitäjän rajat olleet vielä täysin vakiintuneet ja talojen siirtoja Tavinsalmen kirjoihin sekä niistä pois esiintyy verraten runsaasti. Tässä vaiheessa verollepantuja taloja voi kuitenkin todeta pitäjän alueeksi myöhemmin vakiintuneella alueella yhteensä 16 taloa, joista kuitenkin neljä ehti autioitua ennen 1560-luvun alkua. Pysyviksi jääneet talot muodostivat 5,3 % pitäjän koko asutuksesta.

Pitäjän järjestelyvaiheen voi katsoa 1550-luvun alussa jo olleen ohitse. Sinä vuosikymmenenä, joka kului 1560-luvun alussa suoritettuun verollepanoon asti, lisääntyi pitäjän asutus vielä 42 uudella talolla. Näistäkin ehti 1550-luvun puolivälin levottomina vuosina autioitua neljä taloa, joten varsinainen taloluvun lisäys jäi 38 taloon eli 16,6 % koko asutuksesta.

Jos ennen v:n 1561 verollepanoa autioituneet talot otetaan huomioon, muuttuvat eri aikoina verollepantujen talojen suhteet vain muutamalla kymmenesosa prosentilla. Suhteellisesti eniten autioituneita taloja oli Tavinsalmen pitäjän perustamisvaiheessa verollepantujen joukossa. Toisaalta juuri tässä ryhmässä saattaa olla eniten sellaisia autioita, jotka ovat olleet pelkkiä eräsijoja.

Alueittain jakaantuivat eri aikoina verollepannut talot seuraavasti:¹⁴

¹³ VA 6147, 6151, 6155.

¹⁴ Perusaineisto liitteessä I.

T a u l u k k o 2.
*Pohjois-Savon talojen verollepano-
aika.*

Verollepano- aika	—1541		1542—46		1547		1548—50		1551—61		Yhteensä	
	taloa	%	taloa	%	taloa	%	taloa	%	taloa	%	taloa	%
Leppävirran reitti	47	68,1	12	17,4	—	—	1	1,5	9	13,0	69	100
Suvasvesi ja Riistavesi	22	62,9	6	17,1	—	—	—	—	7	20,0	35	100
Kallavesi	19	82,6	3	13,0	—	—	—	—	1	4,4	23	100
Juurusvesi	7	43,7	6	37,5	—	—	1	6,3	2	12,5	16	100
Iisalmen reitin alaosa	7	21,9	17	53,1	—	—	4	12,5	4	12,5	32	100
Iisalmen reitin latvaosa	3	12,0	10	40,0	1	4,0	3	12,0	8	32,0	25	100
Pielavesi	4	26,7	3	20,0	2	13,3	2	13,3	4	26,7	15	100
Rautalammin reitin keskiosa	7	50,0	2	14,3	1	7,1	1	7,1	3	21,5	14	100
Tavinsalmi	116	50,6	59	25,8	4	1,7	12	5,3	38	16,6	229	100
Neljänneskunta												
Saamainen	75	67,6	16	14,4	—	—	1	0,9	19	17,1	111	100
Savilahti	41	34,8	43	36,4	4	3,4	11	9,3	19	16,1	118	100
Tavinsalmi	116	50,6	59	25,8	4	1,7	12	5,3	38	16,6	229	100
Autiotilat mukaanluettuina	132	50,6	67	25,7	4	1,5	16	6,1	42	16,1	261	100

Luvuista kuvastuu selvästi asutuksen eteneminen pohjoista kohti. Ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotettuja taloja oli eniten Pohjois-Savon eteläisimmillä asutusalueilla. Leppävirran reitin, Suvasveden ja Riistaveden sekä Kallaveden alueella yli puolet kaikista taloista kuuluivat tähän ryhmään. Kallaveden asutusalueella peräti 82,6 % kaikista taloista maksoi veroa jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa ja Leppävirran alueella näitä taloja oli $\frac{2}{3}$ kaikista taloista. Vielä Juurusveden alueella muodostivat ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotetut talot suurimman ryhmän.

Klemetti-kirjurin verollepanot kohdistuvat erikoisesti Iisalmen reitin varrella olleeseen asutukseen. Reitin alaosan asutusalueen taloista yli puolet pantiin hänen aikanaan verolle ja latvaosan alueen taloistakin 40 %. Kun vuoden 1543 tileissä Klemetti-kirjurin tarkastusmatkan sanotaan ulottuneen Onkivedelle, lienee huomattava osa verollepanoista tapahtunut tämän retken yhteydessä.¹⁵ Iisalmen reitin alaosan alueella ennen Klemetti-kirjurin aikaa verollepannut talot muodostivat vielä toiseksi suurimman ryhmän Klemetti-kirjurin aikana verollepantujen talojen jälkeen, mutta reitin latvaosan alueella olivat 1550-luvun talot toisella sijalla. Niitä oli lähes kolmannes alueen kaikista taloista.

Pielaveden alueella asutus jakaantui tasaisemmin eri ajanjaksoille. Kun v. 1547 verollepannut talot ilmeisesti vielä kuuluivat Klemetti-kirjurin aikaan, olivat hänen aikanaan verollepannut talot täälläkin suurimpana ryhmänä. Ennen Klemetti-kirjurin aikaa verollepantujen talojen ja 1550-luvun talojen osuudet olivat yhtä suuret ja vain vähän Klemetti-kirjurin ajan talojen osuudesta jälessä.

Rautalammin reitin keskiosan alueen taloista puolta verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa kun taas loput jakaantuivat tasaisesti eri ajanjaksoille. Ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotettujen talojen määrän suhteen alue oli eteläisten ja pohjoisten alueiden välillä ja lähinnä rinnastettavissa Juurusveden alueeseen.

Verollepano aika ei kuitenkaan vielä sinänsä osoita uudistalon rakentamisaikaa. Vasta kun talo oli päässyt elämisen alkuun, sitä voitiin ryhtyä verottamaan. Uudisasukas ei sitäpaitsi suinkaan kiirehtinyt talonsa verollepanoa, vaan asui talaan verotta niin kauan

¹⁵ Kts. s. 192.

kun se vain kävi päinsä. Kun pyrkimys päästä pakoon raskasta verotusta oli eräänä uudisasukkaaksi lähtemisen syynä, yritti uudisasukas pysytellä poissa verovoudin tieltä.¹⁶ Laajoissa ja harvaan asutuissa erämaissa oli verottoman ajan venyminen hyvinkin pitkäksi täysin mahdollista. Saattoi kulua vuosikausia, ennen kun tieto uudesta talosta ehti verottajan korviin.

Kruununmiesten tietien ja myötävaikutuksella syntyneen asutuksen kohdallakaan ei uudistalon syntyä ja verollepanoaikaa voi samaistaa. Kruunun toimesta syntyneen uudistalon asukas sai aluksi kolmen vuoden verovapauden. Vapaavuotiaan nauttavia taloja ei löydy verokirjoihin merkittyinä, joten nuorimmillakin verokirjoihin merkityillä taloilla lienee ollut kolme vapaavuotta takanaan.

Pohjois-Savon vanhimman asutuksen verollepanoaikaa ei edes tiedetä. Nuoremman asutuksen kohdalla on selvästi havaittavissa, että uudistaloja verotettiin aluksi samassa kymmenkunnassa kuin rintamaan kantataloa. Uudisasutuksen ryhmitys omiksi veropiireiksi tapahtui vasta myöhemmin. Pohjois-Savon eteläisimpien asutusalueiden kohdalla voi havaita tällaista ryhmittelyä jo Savon ensimmäisessä verokirjassa v. 1541.¹⁷ Ensimmäiset verollepanot lienevät tapahtuneet jo kauan ennen 1540-luvun alkua. Verollepano aika ei riitä Pohjois-Savon vanhimman asutuksen määrittelyssä, vaan siinä on turvauduttava myös muihin keinoihin.

Asutustyyppi on tällöin suureksi avuksi. Edellisessä luvussa on todettu Pohjois-Savon eteläisillä asutusalueilla vallitsevan tyyppin olevan lähempänä rintamaan kuin varsinaisen uudisasutuksen asutustyyppiä.¹⁸ Asutuksen selvästi alkanut tiheneminen ja taloryhmien muodostuminen sekä tiluskappaleiden paikoittain hyvinkin tiheä seka-asema osoittavat asutuksen jo ohittaneen ensimmäisen uudisasutusvaiheen. Myöskin rintamaa-asutukselle tyyppillisten kaukaisten erämaaomistusten esiintyminen on vanhan asutuksen tunnusmerkki. Kun kaikki nämä tyyppi piirteet esiintyvät selvimpänä Lepävirran seudun asutuksessa, on tämä seutu ilmeisesti Pohjois-Savon vanhinta asutusalueita. Vaikka asutuksen iän määrittely pel-

¹⁶ Kts. ss. 211–213.

¹⁷ VA 6133: 73–74, 96–99, 103–07.

¹⁸ Vrt. ss. 113–114 ja kartat III–V.

kän asutustyyppin perusteella onkin epävarmaa, on kuitenkin todennäköistä, että Leppävirran asutuksessa 1560-luvun alussa ilmenevät tyyppipiirteet ovat vaatineet kehittyäkseen yli puolen vuosisadan ajan. Asutuksen alku lienee näillä seuduin sijoitettava 1500-luvun vaihteeseen, mahdollisesti jo 1400-luvun puolelle.

Pohjois-Savon asutuksen alkamiseen jo 1400-luvun puolella näyttää viittaavan myös eräs asiakirjatieto. Savolaisten v. 1545 Klemetti-kirjurin vastaan tekemässä valituksessa on irrallisentuntuinen loppuosa, joka sitä lähemmin tarkasteltaessa osoittautuu ns. uuden neljänneskunnan eli Pohjois-Savon uudisasutuksen erillisvalitukseksi.¹⁹ Siinä sanotaan Klemetti-kirjurin tahtoneen pakottaa valittajia siirtymään pois entisiltä asuinpaikoiltaan, joilla heidän esi-isänsä ovat asuneet Herra Eerik Akselinpojan ajoista saakka. Ajanmäärittely tarkoittaa ilmeisestikin Olavinlinnan rakentajan Eerik Akselinpoika Tottin valtakautta vv. 1475–81. Kun kysymyksessä on uudisasutusalueen talonpoikien valitus, on sanonta ilmeisesti tulkittava siten, että Pohjois-Savon asutuksen vanhin osa on peräisin jo 1470- tai 1480-luvulta.

Pohjoisessa Iisalmen reitin latvahaarojen alueella on asutus selvästi nuorempaa. Vielä 1560-luvun alussa oli vallitsevana asutustyyppinä nuoren uudisasutuksen tyyppi. Talot olivat harvassa laajalle alueelle hajaantuneina, taloryhmämuodostusta ei vielä esiintynyt ja ulkopalstoja oli siellä täällä pitkienkin matkojen päässä taloista. Uudisasutuksen alku näilläkin seuduilla on ajoitettava viimeistään 1530-luvulle, sillä alueella oli jo jokunen ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotettu talo. Kun 1540-luvun alkuun mennessä asutus oli Kiuruveden latvoilta käsin ehtinyt ylittää maakuntarajan ja Pohjanmaan jokien latvoilla Haapajärven tienoilla oli jo savolaista uudisasutusta, on hyvin mahdollista, että Iisalmen reitin latvahaarojen asutuksen alku on sijoitettava jo 1520-luvulle.²⁰

Pohjois-Savon eteläosien asuttamisen on siis katsottava alkaneen vv. 1475–1510 välisenä aikana ja kaukaisimpien pohjoisosien asuttamisen vv. 1520–1540 välillä. Asutuksen eteneminen Pohjois-Savon perukoille kesti näin ollen vähintään alun toistakymmentä vuotta ja

¹⁹ HFH VI, 310–12.

²⁰ Vrt. ss. 113–114 ja kartta IX. — *Virrankoski* 1956, 103, 110.

enintään yli kuusi vuosikymmentä. Todellinen etenemisaika on todennäköisesti ollut jossain näiden ääriarvojen puolivälissä. Kolmen tai neljän vuosikymmenen kuluessa lienee asutus levinnyt Lepävuirran seuduilta Iisalmen reitin latvavesien rannoille.

Asutuksen jatkuvan kehityksen seuraamista vaikeuttaa se, että vielä koko 1540-luvun kuluessa pantiin verolle hyvinkin eri-ikäisiä taloja. Klemetti-kirjuri näyttää katsoneen verollepanojensa kohdistuneen jotakuinkin yksinomaisesti sellaisiin taloihin, jotka olisi jo aikaisemmin pitänyt panna verolle. Hän sakotti »ilman armoa jokaista savua» siitä, että asukkaat olivat muuttaneet »kuninkaan erämaahan» ilman veroa.²¹ Vaikka uudisasukkaat selittelevät ja puolusteleivat menettelyään v. 1545 tekemässään valituksessa, he eivät edes yritä kieltää asuneensa uudistaloissaan veroa maksamatta.²² Pääosa Klemetti-kirjurin aikana verollepannuista taloista kuului ilmeisesti jo verrattain varhaiseen asutukseen ja lienee ainakin osittain rinnastettavissa ennen Klemetti-kirjurin aikaa verollepantuun asutukseen. Tätä otaksumaa tukee vielä se seikka, että Klemetti-kirjurin verollepanemien talojen joukossa on sellaisiakin taloja, jotka v:n 1561 verollepanomaakirjan mukaan omistivat ainakin osan tiluksistaan ylimuistoisen nautinnan perusteella. Tällaisia taloja on ollut vähintään 12, mutta mahdollisesti 15 taloa.²³

Kun v:n 1543 verollepanon tulokset näkyvät vasta v:n 1546 verokirjassa ei mahdollisia Klemetti-kirjurin toimikaudella rakennettuja ja sen lopulla verollepantuja taloja voi erottaa vanhemmista taloista. On tyydyttävä toteamukseen, että Klemetti-kirjurin verollepanojen jälkeen Pohjois-Savon taloluku oli 175–199 välillä ja että suurin osa näistä taloista oli rakennettu jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa.

Osa Klemetti-kirjurin aikana rakennettuja taloja on ilmeisestikin pantu verolle vasta Tavinsalmen pitäjän perustamis- ja järjestyvaiheen aikana vv. 1547–50. Tänä aikana pantiin verolle 16 taloa, myöhemmät autiotilat mukaanluettuina 20 taloa. Näistäkään

²¹ HFH VI, 311–12.

²² HFH VI, 311–12.

²³ N:o 1703, 1716, 1744C, 1749, 1751, 1773, 1775A, 1778A, 1782A, 1790B, 1799, L 13. Mahdollisesti myös N:o 1766A–B, 1736.

tuskin kaikki olivat Klemetti-kirjurin aikana rakennettuja, sillä joukossa saattoi vielä olla vanhempiakin taloja, jotka olivat onnistuneet välttämään Klemetti-kirjurin verollepanot. Sitäpaitsi on mahdollista, ettei v:n 1547 maakirjasta ole löytynyt aivan kaikkia jo ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista verotettuja Pohjois-Savon taloja.

Vasta 1550-luvulla verollepanuista taloista voinee sanoa, että ne ovat verollepanoaikanaan olleet vain muutaman vuoden ikäisiä. Ne edustanevat kaikki Tavinsalmen pitäjän perustamisen jälkeen syntynyttä asutusta. Uusia taloja näyttää syntyneen 42, joista kuitenkin v:n 1561 verollepanon aikana oli enää 38 taloa jällellä. Tosin on mahdollista, että näidenkin talojen joukossa on jokunen aikaisemmin asuttu, mutta autioitunut talo, vaikka yhteyttä vanhan ja uuden talon välillä ei ole voitukaan todeta.

Uudistalojen rakennusajan ja verollepanoajan eroavaisuudesta johtuen on asutustilanteen kehitystä vielä 1540- ja 1550-luvuilla hankala tarkoin seurata. Vähintään puolet Pohjois-Savon 1560-luvun alun asutuksesta oli varmasti peräisin 1540-lukua varhaisemmalta ajalta, mutta todennäköisesti tämä luku on aivan liian pieni. 1540-luvun alussa lienee ollut olemassa jo noin 2/3 1560-luvun alun asutuksesta, mahdollisesti jo lähes 75 %. 1540-luvun kuluessa asutus näyttää lisääntyneen noin 85 %:iin 1560-luvun asutuksesta, sillä 1550-luvun alussa pantiin verolle vielä edellisen vuosikymmenen puolella rakennettuja taloja. 1550-luvun kasvu käsitti loput noin 15 % asutuksesta.

Asutuksen keskimääräistä kasvunopeutta on hyvin vaikea arvioida. Vasta 1550-luvulla lienevät verollepanot tapahtuneet suunnilleen samassa tahdissa kuin uudistalojen rakentaminenkin. Asutuksen keskimääräinen kasvunopeus näyttää tällä vuosikymmenellä olleen 3–4 taloa vuodessa, matemaattisen keskiarvon ollessa 3,5 taloa vuodessa. Varhaisemmalta ajalta ei vastaavaa lukua ole saatavissa ja yritettäessä arvioida asutuksen keskimääräistä kasvunopeutta koko uudisasutuskaudella on uudisasutusajan alun ja päättymisen epä-määräisyys suurena haittana. Asutuksen keskimääräinen vuotuinen kasvunopeus on ollut vähintään 2,5 taloa vuodessa ja enintään 4,6 taloa vuodessa.²⁴

²⁴ Minimiluku laskettu ajanjakson 1475–1570 mukaan, joten mukana myös 1560-luvun asutus. Maksimiluku laskettu ajanjakson 1510–60 mukaan.

Eri asutusalueilla oli asutuksen kehitys hyvinkin erilainen. Varhaisempi asutus keskittyi luonnollisesti eteläisille asutusalueille, joiden taloista runsas $\frac{3}{4}$ oli 1540-lukua vanhempia. Pohjoisten alueiden asutus taas oli vielä 1540-luvun vaihteessa verrattain heikko taloluvun jäädessä puoleen tai vieläkin pienempään osaan 1560-luvun asutuksesta. Yli puolet Iisalmen reitin latvahaarojen ja Piela-veden alueen taloista näyttää rakennetun vasta 1540- ja 1550-lukujen kuluessa.

Asutuksen iän lisääntyessä alkoivat Pohjois-Savon vanhimmat talot ottaa osaa alueen asuttamiseen. Yhä kasvava joukko uudistaloja sai asukkaansa seudun vanhemmista taloista. Vastaavasti väheni muualta tulleiden uudisasukkaiden osuus uudisasutuksen kokonaismäärästä. Vielä 1550-luvulla näyttävät useimmat uudet talot saaneen asukkaansa rintamaalta käsin, mutta eteläisillä asutusalueilla oli jo useita paikalliseen väestöön kuuluneiden uudisasukkaiden rakentamia taloja. Tarkkoja lukuja on kuitenkin mahdotonta esittää, sillä läheskään kaikissa tapauksissa ei voi — kuten jo uudisasutuksen alkuperää koskevassa esityksessä mainittiin — todeta onko uuden talon asukas lähtöisin saman suvun asumasta vanhemmasta talosta vai onko hän tullut suoraan rintamaalta.²⁵ Mahdollista kuitenkin on, että lähes $\frac{1}{3}$ uusista 1550-luvulla rakennetuista uudistaloista on saanut asukkaansa vanhemmista Pohjois-Savon taloista.

Tiedot 1560-luvun asutuskehityksestä ovat varsin vähäiset ja epäselvät, sillä arviokuntien lukumäärä pysyi kymmenvuotiskautena 1562—71 täsmälleen samana. Asutuksen määrää koskevassa esityksessä on lisäys arvioitu verotalonpoikaluvun perusteella olleen alun toistakymmentä taloa ja Pohjois-Savon asutuksen kokonaismääräksi uudisasutuskauden päättyessä noin 240 taloa.²⁶ Lisäys olisi siis ollut huomattavasti pienempi kuin 1550-luvulla.

Tärkein kysymys 1560-luvun uudisasutuksen kohdalla on rintamaalta tulleen ja vanhemmista Pohjois-Savon taloista lähteneen uudisasutuksen suhde. Jos uudisasutuskauden katsotaan päättyvän silloin kun alueen omasta piiristä lähtenyt uusi asutus ylittää muualta tulleiden uudisasukkaiden määrän, 1560-luvun uudisasu-

²⁵ Vrt. s. 116.

²⁶ Vrt. s. 111.

tuksen rakennesuhteet ratkaisevat sen, onko tämä kymmenluku vielä luettava Pohjois-Savon asuttamisaikaan. Kun vuotuiset maakirjat eivät enää v:n 1561 verotarkastuksen jälkeen seuraa asutuksen vaihteluita yhtä joustavasti kuin ennen verotarkastusta, on v. 1571 laadittu hopeaveroluettelo tässä suhteessa suureksi avuksi.²⁷ Hopeaveroluetteloissa on Tavinsalmen kohdalla 21 sellaista talonpoikaa, jotka eivät ole yhdistettävissä mihinkään vuotuisen maakirjan arviokuntaan ja näistä kymmenellä Pohjois-Savossa aikaisemmin tuntematon sukunimi. Kaikki eivät kylläkään liene olleet uusien talojen asukkaita, sillä toisaalta hopeaveroluettelosta puuttuu 18 vuotuisen maakirjaan merkittyä talonpoikaa. Uusien nimien joukossa saattaa näin ollen olla vanhojen talojen uusia isäntiä. Hopeaveroluettelo osoittaa kyllä muuttoliikkeen rintamaalta Pohjois-Savoon edelleen jatkuneen, mutta uuden asutuksen rakennesuhteita ei senkään nojalla voi selvittää. Kysymys 1560-luvun kuulumisesta uudisasutuskauteen jää avoimeksi.

Uudisasutuskauden ulottamista 1570-luvun vaihteeseen voidaan kuitenkin puolustaa muilla syillä. V. 1570 puhjennut Pohjoismainen 25-vuotinen sota merkitsi käännettä Savon asutuskehityksessä. Vuosikymmenien mittainen ekspansiivinen kausi katkesi ja kehitys kääntyi taantuvaan suuntaan. Varsinkin Pohjois-Savon asutus joutui ankarasti kamppailemaan olemassaolostaan. Tällaisissa olosuhteissa ei uudisasutus voinut enää jatkua, vaan sota lopetti Pohjois-Savoon suuntautuneen uudisasutusliikkeen. Vaikka uudisasutus oli jo 1560-luvulla heikkenemässä, muodosti vasta sodan puhkeaminen uudisasutuksen lopullisen päätepisteen. Kun Pohjois-Savon asuttaminen lienee alkanut jo 1400-luvun puolella, oli uudisasutuskausi 80–90 vuoden mittainen.

²⁷ VA 6454: 15–22. 6455: 25v–36.

V. Uudisasutuksen taloudellinen rakenne

KASKIVILJELY UUDISASUTUKSEN PÄÄELINKEINONA

Kaskiviljely oli keski- ja uuden ajan vaihteessa Savon talouselämän perusta. Eränkäynti, joka varhaisemmin keskiajalla oli ollut Savon talouselämän toisena peruskivenä, oli menettänyt aikaisemman oleellisen tärkeän merkityksensä. Peltoviljely oli vielä aivan vähäistä, joten kaskiviljely oli hallitsevassa asemassa. Asutus oli kaskiasutusta.

Asutuksen leviäminen erämaihin merkitsi kaskiviljelyn lopullista voittoa eränkäynnistä. Kaskiviljely oli myös Pohjois-Savon uudisasutuksen tärkein elinkeino ja asutus kaskiasutusta kuten Savon rintamaillakin. Savolainen kaskiviljely ei kuitenkaan ollut mikään yhtenäinen viljelytapa, vaan kaskia on ollut useita eri lajeja, jotka eroavat toisistaan sekä kaskeamispaikan valinnan että raivaustekniikan puolesta. Uudisasutuksen kaskiviljelyn oli käytettävä uudisraivaukseen parhaiten soveltuvia menetelmiä. Sen rakenne saattoi näin ollen huomattavastikin poiketa rintamaiden kaskiviljelystä. Tärkeä tekijä uudisasutuksen taloudellisen rakenteen muotoutumisessa oli eri kaskiviljelymenetelmien soveltuvuus uudisraivaukseen.

Kaskiviljelyn monimuotoisuutta osoittaa jo alan runsas terminologia. Eri kaskeamistapoja koskevia nimityksiä 1700-luvun talouskirjailijat tunsivat kahdeksan ja myöhempi kansatieteellinen tutkimus on vielä suuresti kartuttanut tätä määrää.¹ Monet näistä nimityksistä ovat kuitenkin synonyymisiä ja tarkoittavat samaa tai ainakin hyvin samantapaista viljelymenetelmää. Vertailu osoittaa,

¹ Kokoava esitys 1700-luvun talouskirjailijoiden tuntemasta terminologiasta: G. Grottenfelt 1899, 37–38. Kansatieteen tuntemista nimityksistä: Manninen 1925, 33–34, 45–46. Ovaskainen 1938, 18–19. Vilkuna 1948.

että itäsuomalaisessa kaskiviljelyssä on ollut käytännössä neljä toisistaan selvästi poikkeavaa kaskeamisen menetelmää, joista ainakin kolme on ollut yleisessä käytössä Savossa. Ne ovat: 1) tavallinen kaski, 2) rieskamaa, vierumaa l. tulimaa, 3) huuhta l. ylipalo ja 4) pykälikkömaa.²

Tavallinen kaski, joka on antanut yleisnimen koko viljelyjärjestelmälle, on kaskiviljelyn yleisin ja kauimmin aikaa käytännössä ollut muoto. Se tehtiin lehtimetsään tai lehtipuuvaltaiseen sekametsään. Kaskimetsän puuston tuli olla suhteellisen tasaikäistä, tavallisesti 15–30 vuoden vanhaa. Kaatoikä vaihteli metsän kasvunopeuden mukaan. Kaski kaadettiin keski- tai syyskesällä lehtien ollessa suurimmillaan. Suuri haihdunta kuivasi puut tällöin nopeasti. Ennen kaatoa alimmat oksat ja pensaat karsittiin, niin että maan peitti mahdollisimman tasainen lehtikerros. Kaski seisoikin kuivamassa talven yli ja poltettiin seuraavana vuonna keväällä tai kevätkesällä. Jos maa ei palanut riittävän tasaisesti, käytettiin apuna vierittämistä, so. palavien puunrunkojen vierittämistä pitkin poltettavan kaskimaan pintaa.

Tavalliseen kaskeeseen kylvettiin polton jälkeen syysruista tai oh-

² Käytetty jaottelu poikkeaa Grotenfeltin jaottelusta siinä, että nauriskaski on luettu rieskamaahan kuuluvaksi. Se, että Grotenfelt selittää nauriskasken omaksi kaskeamisen menetelmäkseen, johtuneen rieskamaan epäonnistuneesta ruotsinkielisestä käännöksestä »kornsved», joka pakottaa selittämään nauriille kylvetyn rieskamaan eri kaskilajiksi.

Tässä käytetty jaottelu sekä seuraava esitys eri kaskiviljelymenetelmistä perustuu seuraavien lähteiden vertailevaan käyttöön:

Bennet 1796, 318–38. *v. Bergh* 1859, 52. *Gadd* 1773–77, I, 301–24. *Gadd—Agricola—Bartholin* 1753–54, I, 8–15 ja II, 60–61. *Gadd—Sjöstedt* 1792, 15–20. *Hassel—Velin* 1751, 8–10. *Mennander* 1742, 286–88. *Ulrik Rudenskiöldin* kertomus taloudellisista ym. oloista Suomessa 1738–41, 29–33. *Kruununvouti Harlinin* kertomus Savon keskisen kihlakunnan taloudellisesta tilasta 1754, KKK/ML E 87. *G. Grotenfelt* 1899, 36–55. *Pulkkinen* 1913, 84–89. *Koistinen* 1912, 37–41. *Laitinen* 1917, 55. *Manninen* 1925, 33–47. *Ovaskainen* 1938. *Vilkuna* 1943, 180–97. sama 1948. sama 1953. sama 1960. *Loune* 1958, 11–12, 15–17.

Kansatieteellisiä kuvauksia kaskiviljelystä Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkistossa seuraavista pitäjistä: Hankasalmi, Hirvensalmi, Juva, Karstula, Karttula, Kajaanin mlk, Kiuruvesi, Leppävirta, Nilsiä, Pielavesi, Rautalampi, Saarijärvi, Sotkamo, Vesanto. — Kaskiviljelysanastoa Sanakirjasäätiön koelmissa. — *Kiviniemi* 1952.

raa. 1700- ja 1800-luvuilla olivat kasket tavallisesti ruiskaskia ja ohra viljeltiin pellossa tai rieskamaakaskessa, mutta aikaisemmin lienee ohran viljely tavallisessa kaskessa ollut yleistä. Ohrakaski poltettiin keväällä ennen ohrankylvöaikaa, mutta ruiskaski vasta myöhemmin kevätkesällä. Rukiin tai ohran jälkeen kaskessa viljeltiin usein kauraa, tavallisesti kaksi, mutta joskus jopa 5–6 vuotta. Kaski oli siis tavallisesti kolmivuotinen, mutta saattoi väliin olla 6–7-vuotinenkin.

Rieskamaa, josta käytetään myös vierumaan ja tulimaan nimityksiä, oli sekin lehtimetsään tehty kaski. Ero tavalliseen kaskeeseen verrattuna oli siinä, että rieskamaa oli »tuoreskaski»: se poltettiin jo samana keväänä kuin kaadettiinkin. Metsän tuli olla puolikasvuista, niin nuorta, että se voitiin polttaa kohta kaatamisen jälkeen. Kun kaato tapahtui keväällä heti lehtien puhjettua ja kaski piti olla poltettu ennen ohrankylvöaikaa, tuli kaskipaikan olla aurinkoista ja hikevää rinnemaata. Poltettaessa oli yleensä käytettävä viertämistä ja viertopuut eli seunat tuotava muualta. Rieskamaassa viljeltiin ensimmäisenä vuonna yleensä ohraa sekä vähäisemmässä määrässä myös naurista. Vielä toisena vuonna saatettiin siihen kylvää kauraa, tattaria tai naurista.

Kolmas kaskiviljelymenetelmä, huuhta, poikkesi huomattavasti sekä tavallisesta kaskesta että rieskamaasta. Huuhta raivattiin karkeaan havu- tai sekametsään ja sato saatiin vasta useampivuotisen työn jälkeen. Ensimmäinen työ lienee ollut järeimpien puiden pyältäminen. Puu kuorittiin rengasmaisesti ja jälsikerros katkaistiin puun ympäri hakatulla »pykälällä». Pyältäminen tehtiin toisinaan jo vuosia ennen huuhdan kaatamista, toisinaan vasta välittömästi ennen kaatoa.³ Pyältämisen tarkoituksena oli kuivata järeä puu keloksi, niin että sitä ei tarvinnut kaataa.

Huuhdan kaato suoritettiin kevättalvella. Pyälletyt järeät puut jätettiin pystyyn, kun taas pienemmät kaadettiin tarkoin samaan suuntaan. Pyällettyjä puita, tavallisesti järeitä honkia, saattoi jäädä pystyyn jopa noin 300 puuta hehtaaria kohti.⁴ Kaadetut ja pyälle-

³ Vrt. *Heikinheimo* 1915, Liite 125, 135. *Voionmaa* 1915, 110–11. *Manninen* 1925, 39. *Vilkuna* 1948, 1953 ja 1960.

⁴ *Heikinheimo* 1915, 93.

tyt puut jätettiin sitten kuivumaan ja sinistymään kahden vuoden ajaksi. Vasta kolmantena kesänä palattiin huuhtaraiviolle ja poltettiin se. Poltto tapahtui keskikesällä, tavallisesti heinäkuussa. Kohta polton jälkeen kylvettiin siihen ruista. Kylvön jälkeen huuhtaa ei kynnety eikä harattu, vaan siemen jätettiin maan pinnalle kivien ja kelopuiden väliin.

Huuhdasta tunnetaan myös toinen, jonkin verran kehittyneempi muunnos.⁵ Siinä huuhta poltettiin kahteen kertaan. Ensimmäinen poltto tapahtui jo toisena vuonna kaadon jälkeen, joten huuhdan seisonta-aika polttamattomana supistui yhteen vuoteen. Poltto suoritettiin jo keväällä tai kevätkesällä heti kevätkosteuden haihduttua puista, mutta maan ollessa vielä kosteana. Sitten huuhta jätettiin taas vuodeksi seisomaan, jotta voima tuhkasta imeytyisi maahan. Kolmantena vuonna huuhta poltettiin toiseen kertaan keskikesällä samaan tapaan kuin menetelmän edellisessäkin muunnoksessa ja kylvettiin kohta sen jälkeen. *Bennet*n tietojen mukaan kahden polton huuhdassa siemen mullattiin maahan kyntämällä tai karhitsemalla.

Kumpaakin huuhtamenetelmän muunnosta käyttäen ensimmäinen sato korjattiin vasta neljäntenä kesänä huuhdan kaatamisesta lukien. Tämä sato jäi lisäksi ainoaksi, sillä huuhdasta ei kannattanut ottaa enää toista satoa. Huuhdan viljelijän oli joka vuosi kaadettava uusi huuhta, jos hän mieli korjata satoa jatkuvasti joka vuosi. Siten hänellä oli joka kesä yksi vasta kaadettu huuhta, toinen seisomassa oleva raivio, joka mahdollisesti oli jo keväällä kerran poltettu, kolmas poltettava ja kylvettävä huuhta ja vihdoin neljäs ruista kasvava huuhta, josta hän elonkorjuun aikaan sai korjata sadon.

Kahden polton huuhta oli selvästi kehittyneempi huuhtamenetelmän muunnos kuin yhden polton huuhta ja sellaisena ilmeisesti menetelmän nuorempi kehitysaste. Varhaisimmat tiedot siitä ovat Pohjois-Karjalan savolaisperäisen asutuksen piiristä jo 1600-luvun lopulta.⁶ Varsinaisen Savon puolelta säilyneet varhaisimmat huuhtaviljelystä kertovat tiedot eivät tiedä mitään polttokertojen

⁵ Sitä kuvaa yksityiskohtaisesti *Bennet* 1796, 319–22.

⁶ *Manninen* 1925, 34.

määrästä, mutta kun *Bennet* 1700-luvun lopulla kuvaa yksityiskohdaisesti savolaisia kaskiviljelymenetelmiä, hän puhuu kahden polton huuhdasta täysin vakiintuneena kaskeamismenetelmänä.⁷ Sen sijaan *Gadd*, *Hassel* ja *Mennander* tietävät kertoa vain yhden polton huuhdasta.⁸ Tuntemistaan kaskirukiin nimityksistä ym. seikoista päättellen he ovat saaneet tietonsa Pohjois-Hämeen ja Satakunnan 1500-luvulla syntyneen savolaisperäisen asutuksen piiristä. Tietojen läntinen alkuperä onkin saanut *Gösta Grotenfeltin* selittämään yhden polton huuhdan hämäläiseksi ja kahden polton huuhdan savolaiseksi kaskeamismenetelmäksi.⁹ Yhden polton huuhta on ilmeisesti ollut Savosta 1500-luvulla Pohjois-Hämeeseen ja Satakuntaan siirtyneiden savolaisten käyttämä menetelmä. Näin ollen Savosta 1500-luvulla länteen siirtyneet uudisasukkaat näyttävät tunteneen vain yhden polton huuhdan, kun taas 1600-luvulla Savosta itään siirtyneet uudisasukkaat jo osasivat polttaa huuhtansa kahteen kertaan.

Neljäs kaskeamistapa, pykälökkömaa, eroaa muista lähinnä kaskeamisen esivalmistelujen puolesta. Pyältämistä on suoritettu myös tavallisessa kaskessa ja huuhdassa. Sen tarkoituksena on tällöin ollut kuivata pystyyn ne puut, jotka ovat olleet liian hankalat kaataa. Pykälökkömaassa oli pyältämisen tarkoituksena muuttaa havumetsä lehtimetsäksi. Kun lehtimetsän lähellä ollut havumetsä, tavallisesti mäntyä kasvava kangasmetsä, pyältämällä kuivattiin, siementyi se lehtipuilla ja alkoi kasvaa lehtimetsää. Uuden lehtimetsän kasvettua kaskeamiskelpoiseksi pykälökkömaa voitiin kasketa tavallista kaskimenetelmää käyttäen. Pykälökkömaan kuvaajat korostavat erikoisesti sitä käytetyn vain kuivilla männikkökankailla, jotka eivät muuten soveltuneet kaskimaiksi.¹⁰

Pykälikön seisonta-ajasta on varsin vaihtelevia tietoja. Huuhtaa varten pyälletystä metsästä saatettiin myös käyttää pykälikkö-nimeä, joten huuhta-pykälikön ja varsinaisen pykälökkömaan erottaminen

⁷ *Bennet* 1796, 319–22.

⁸ *Mennander* 1742, 287. *Hassel-Velin* 1751, 8–9. *Gadd* 1773–77, I, 301–06, II 345.

⁹ *G. Grotenfelt* 1899, 38–40.

¹⁰ Kruununvouti Andersinin kertomus Karjalan pohjoisen kihlakunnan taoudellisista oloista 1754, KKL./ML E 87. *Gadd-Agricola-Bartholin* 1753–54, II, 60. *Gadd-Sjöstedt* 1792, 15. *Manninen* 1925, 39–43. *Ylönen* 1957, 565.

on vaikeaa. Kummassakin tapauksessa pykälöidyt puut olivat pääasiassa mäntyjä. Huuhdassa oli järeiden honkien pyältäminen välttämätöntä, jotta puu kuivuisi eikä imisi polton jälkeen enää voimaa maasta. Poltto tuhosi aina kuusen, mutta pyältämätön järeä honka saattoi läpäistä sen elävänä. Se säilyi elossa vieläpä vaillinaisesti pyällettyinäkin. Huuhdassa riitti pyältämisen suorittaminen niin paljon ennen polttoa, että puu oli polttoon mennessä ehtinyt kuivua. Kun huuhta kaadettunakin yhden polton huuhdassa seisoi polttamatta kaksi vuotta, ei kaatamaton pykälikkö tarvinnut pitkää seisona-aikaa. Sen sijaan varsinaisessa pykälikkömaassa, jossa mäntytjen kuivuttua keloiksi lehtimetsän oli siemennyttävä ja kasvettava kaskeamiskelpoiseksi, muodostui seisona-aika vuosikymmenien mitaiseksi. Näin ollen on luultavaa, että lyhimmistä seisona-ajoista kertovat tiedot, mm. tieto karjalaisesta »maantavasta», että pykälikkö oli kaadettava kolmen vuoden sisällä, tarkoittavat huuhtapykälikköä, kun taas 20–50 vuoden seisona-aikoja koskevat tiedot koskevat varsinaista pykälikkömaata.¹¹

Huuhdan ja kaskan ylikokoisten puiden pyältämistä lienee tapahtunut kaikkialla, missä kaskea on poltettu, mutta varsinaisen pykälikkömaamenetelmän levinneisyys näyttää olleen hyvin suppea. Pykälikkömaan kuvaajat 1700-luvulla selittävät kaikki sen karjalaiseksi kaskeamistavaksi. *Gadd* korostaa erikoisesti pykälikkömaamenetelmän karjalaisuutta, joskin hän kerran mainitsee sen olleen käytössä myös joillakin paikkakunnilla Savon puolella.¹² Pykälikkömaamenetelmän karjalaisuutta osoittaa myös se, että tietoja tästä menetelmästä löytyy Vapaudenajan kruununvoutien taloudellisissa selostuksissa vain Karjalan pohjoisen kihlakunnan kohdalta.¹³ Savon kihlakuntien vastaavissa kertomuksissa ei sen sijaan löydy mitään pykälikkömaan käyttöön viittaavia tietoja. Näyttää siltä, että menetelmää olisi 1700-luvulla käytetty melkein yksinomaan Pohjois-Karjalassa. Edelliseltä vuosisadalta on tosin tieto sen käytöstä

¹¹ *Voionmaa* 1915, 110–111. *Manninen* 1925, 39. *Vilkuna* 1948, 1953 ja 1960. *Ylönen* 1957, 566.

¹² *Gadd-Sjöstedt* 1792, 15. *Gadd-Agricola-Bartholin* 1753–54, II, 60. *Gadd* 1773–77, I, 301.

¹³ Kruununvouti Andersinin em. kertomus.

etelämpänäkin, mutta tämäkin tieto on Karjalan puolelta. Ruokolahden tuomiokirjassa v. 1666 kerrotaan talonpoikien muuttaneen pyältämällä mäntymetsää lehtimetsäksi.¹⁴

Käsitys pykälikkömaamenetelmän käytöstä Savossa pohjautuu *Voionmaan* Suomen karjalaisen heimon historiaan, jossa menetelmä yleistetään koko itäsuomalaista kaskialuetta koskevaksi.¹⁵ Perusteluna esitetään pari lausuntoa 1700-luvun lopulta, toinen eräästä iisalmelaisten valituskirjelmästä, toinen maaherra *Carpelanin* kertomuksesta lääninsä oloista. Lähempi tarkastelu osoittaa kuitenkin, että iisalmelaiset eivät puhu lainkaan pykälikkömaasta, vaan huuhtamenetelmällä kaskettujen havumetsien muuttumisesta lehtimetsiksi. Maaherra *Carpelan* tosin puhuu hiekkakankaiden (hiekkaperäisten moreenimaiden) muuttamisesta lehtimetsiksi, mutta esittää asian niin epämääräisesti, ettei käy ilmi, tarkoittaako hän koko lääniniä vai ainoastaan sen karjalaista osaa. Kumpikaan tieto ei oikeuta johtopäätökseen pykälikkömaan yleisestä esiintymisestä Savossa.

Vertaillessa edelläesitettyjä kaskiviljelymenetelmiä keskenään, voi kolmessa niistä, tavallisessa kaskessa, rieskamaassa ja pykälikkömaassa havaita runsaasti yhteisiä piirteitä, kun taas huuhta eroaa jyrkästi kaikista kolmesta. Kaski ja rieskamaa tehtiin lehtimetsään tai lehtipuuvaltaiseen sekametsään ja pykälikkömaakin oli varsinaisen kaskeamisen aikana jo lehtimetsää. Huuhta taas kaadettiin havumetsään tai havupuuvalltaiseen sekametsään. Viljelykasveissa oli havaittavissa huomattava ero. Lehtimetsäkaskissa menestyivät kaikki savolaisten viljelemät viljalajit, ruis, ohra ja kaura sekä vielä tattari, mutta huuhdassa vain ruis. »Havumetsäalaa jos pani otaa ja naurista, niin ei kasvanut, mutta ruis kasvoi», on eräs vanha karjalainen kaskiviljelijä kertonut.¹⁶ Savon puolelta on useita vastaavia tietoja. Vain ruista varten hakattiin havumetsää, ohraa varten piti olla lehtimetsää. *Ovaskainen* kertoo Leppävuiran ja Kuopion seuduilla ohrakaskeksi kaadetun lehtomaita, lepiköitä ja koi-vikoita, yleensäkin sellaisia aloja, missä oli pientä metsää ja mu-

¹⁴ *Ylönen* 1957, 565.

¹⁵ *Voionmaa* 1915, 114.

¹⁶ *Pulkkinen* 1913, 86.

heikkomultaa.¹⁷ *Bennet* tietää myös kertoa ohrakasken kaatamisesta lehtimetsään.¹⁸ Rieskamaa, joka tehtiin puolikasvuiseen lehtimetsään, olikin melkein yksinomaan ohrakaski, joskin siinä viljeltiin jossain määrin myös naurista sekä toisen vuoden kasvina tattaria, kauraa tai pellavaa. Tavallisessa kaskessa viljeltiin ohran lisäksi myös ruista, kauraa ja tattaria, kauraa kuitenkin vasta toisesta vuodesta alkaen. Läntisemmilläkin kaskialueilla ohraa kylvettiin *Mennanderin* mukaan vain tavalliseen kaskeseen ja rieskamaahan.¹⁹

Ruista voitiin kylvää sekä lehtimetsäkaskeseen että havumetsähuuhtaan, mutta ei samanlaista ruista. Huuhdalla ja kaskella oli kummallakin omat ruislaatunsa. Kaskirukiista *Bennet* tuntee suomarukiin ja vaasarukiin nimitykset.²⁰ Vaasaruis oli *Grottenfeltin* mukaan myöskin pellossa viljelty suomalainen maatiaisruiskanta.²¹ Huuhdassa viljeltiin korpirukiin nimellä tunnettua ruista, josta on myös käytetty juureisen, savokkaan ja vääntörukiin nimiä.²² Kyseenalaista kuitenkin on, voidaanko sitä pitää samana kantana kuin myöhemmin kevätviljan kanssa kylvettyä juureisruista. Vermlannin savolaisasutuksen piirissä on korpirus säilynyt alkuperäisenä kantana tälle vuosisadalle saakka.²³ Se on kapeatähkäinen ja pienijyväinen ruis, jonka jyvät ovat pienempiä kuin muiden tunnettujen maatiaisruiskantojen. Suomessa lienee korpirus viimeksi viljelty tämän vuosisadan alussa Suojärvellä, jossa se tunnettiin vääntörukiin nimellä. Tämä nimi johtunee siitä, että huuhdassa viljellyn korpirukiin oraat ensimmäisenä kesänä »culkevat ja kävelevät maata myöten ja silloin hakevat itsellensä juuria» ja vasta toisena kesänä vääntyvät pystyyn.²⁴

Erot viljalajien menestymisessä eri kaskityypeissä ovat vaikeasti selitettävissä. Ne johtunevat osittain eri kaskityyppien maaperän

¹⁷ *Ovaskainen* 1938, 45.

¹⁸ *Bennet* 1796, 326.

¹⁹ *Mennander* 1742, 286.

²⁰ *Bennet* 1796, 325.

²¹ *G. Grottenfelt* 1921–22, II, 17–18.

²² *Bennet* 1796, 322, 325–26. *Mennander* 1742, 287. *Gadd* 1773–77, III, 345. *Hassel–Velin* 1751, 8–9, *Loune* 1958, 12.

²³ *Valle* 1931, 118–21.

²⁴ *Suomalainen Almanakka* 1760.

erilaisesta hivenainepitoisuudesta ja osittain erilaisten mikrobistojen toimintojen kautta syntyneistä vaihtuvista ravinteista. Maan ravinteiden kiertokulkuun vaikuttavat myös kanta- ja mykoritsasienet.²⁵ Vaikka vanhat kaskiviljelijät eivät osanneetkaan selittää eri kaskityyppien erilaisia kasvuedellytyksiä, oli sukupolvien kokemus opettanut heitä käyttämään kutakin kaskityyppiä hyväkseen varsin tarkoituksenmukaisella tavalla.

Erämaahan siirtyneen savolaisen uudisasukkaan käytettävissä oli ainakin tavallinen kaski, yhden polton huuhta ja rieskamaa. Kahden polton huuhtaa hän ei liene vielä tuntenut. Ylikokoisten puiden pyältämisen taidon hän ilmeisesti myöskin osasi, mutta kyseenalaista sen sijaan on, tunsiko hän varsinaista pykälikkömaamenetelmää, koska tämän käyttö rajoittui vain karuille maille. Ne olosuhteet, jotka uudisasukas erämailla kohtasi, määräsivät, minkä tai mitkä menetelmät hän uudiskaskellaan otti käytäntöön.

Metsien rakenne Pohjois-Savossa samoin kuin muuallakin Sisä-Suomen kaskiviljelyalueilla on ennen kaskikautta ollut melkoisesti erilainen kuin sen jälkeen. Kaskiviljely on huomattavasti muuttanut metsien rakennetta ja jossain määrin vaikuttanut maan viljavuuteenkin. Viljavuuden muutokset eivät kuitenkaan liene olleet niin suuria, että ne kykenisivät sanottavasti muuttamaan sitä yleiskuvaa, jonka nykyaikaiset viljavuustutkimukset antavat kaskialueiden maa-perästä.²⁶

Maalajeista on Pohjois-Savossa vallitsevin moreeni, mutta lajituneita maalajejakaan ei puutu, joskin ne ovat pääasiassa hietaa ja hiesua. Varsinaisia savia on hyvin vähän. Laajin hietta- ja hiesualue alkaa Leppävirran länsiosista vesien rannoilta ja jatkuu Kuopion ohi Siilinjärven, Maaninkajärven, Onkiveden ja Kiuruveden seu-duille. Erillisiä hietta- ja hiesualueita on myös Nilsiän reitin suunnassa Juurusvedellä, Muuruvedellä ja Syvärin pohjoispäässä sekä

²⁵ *Kivekäs* 1939. *Mikola* 1954, 14. *Maat.metsät*. Iis. *Ilmari Schalinin*, Metsäntutkimuslaitos, antamia tietoja.

²⁶ *Cajander* 1916–17, I, 486–87, 691–707. *Linkola* 1922, 46, 50–51. *Lukkala* 1919, 30–33, 44–62 ja karttaliitteet. *Iivessalo* 1930, 8, 12–13, taulu 4 ja kartat 7–9, 16. *Kotilainen* 1958, 66–68. Peltomaan maalajikartta Maatalouden tutkimuskeskuk-sen maantutkimuslaitoksessa. — Maalajit (lajitteen hiukkaskoko): hiesu 0,02–0,002 mm, hietta 0,2–0,02 mm, hiekka 2–0,2 mm.

pohjoisempänä Sonkajärven ympärillä ja Vieremän alavesien rannoilla. Luonteenomaisena piirteenä Pohjois-Savon sedimenttimaalajeille on niiden sijainti kapeina kaistaleina pitkin vesireittien rantoja. Hieta- ja hiesumaiden ohessa ovat viljavimpia supra-akvaattisten mäkipäällyksien moreenipatjat. Niissä ovat hienojakoiset ainekset säilyneet, koska aallokko ei ole päässyt niitä huuhtomaan. Sitä paitsi löyhän pintakerroksen alla on erittäin kovaksi iskostunut ja tiivis pohjamoreeni, joka ei läpäise vettä. Sadevesi pidättyy näin pintakerrokseen, joka pysyy kosteana pitkinäkin poutina. Tällaisia vedenkoskemattomia mäkiä on eri puolilla Pohjois-Savoa.

Hieta ja hiesu sekä supra-akvaattinen moreeni ovat hyvää metsämaaperää. Ennen kaskeamista ovat viljavimmat maat olleet lehtoja, jotka Savon ilmasto-oloissa ovat kasvaneet enimmäkseen sekametsää. Tuoreet kangasmaat, joiden maaperä on verraten ravinteista, ovat kasvaneet tavallisesti kuusimetsää ja vain kuivimmat kangasmaat ovat olleet männikköä.

Viljavin alue Pohjois-Savossa on ns. Kuopion lehtokeskus, jonka sydänseutuina pidetään Kuopiota lähiympäristöineen ja Maaninkaa, siis niitä seutuja, joihin Pohjois-Savon vanhin kirkollinen ja hallinnollinen keskus syntyivät. Näiltä sydänseuduilta ulottuu haarakkeita etelään Leppävirtaa, pohjoiseen Iisalmea ja itään Nilsiää kohti. Lehtometsät ovat olleet pääasiassa rantojen kapeilla sedimenttialueilla, jotka nyt ovat suureksi osaksi peltomaana. Vaikka lehtometsää kasvavia hieta- ja hiesumaita olikin vain järvien rannoilla, oli ravintoisia hyviä moreenimaita laajalti myös sisämaassa ja siellä oli kuusimetsä vallalla. Varsinkin supra-akvaattiset mäkipäällykset lienevät luonnontilassa kasvaneet hyvää kuusi- tai sekametsää. Maan viljavuus vähenee selvästi vedenjakajaseuduille tultaessa. Vedenjakajat muodostavatkin Pohjois-Savon karuimmat alueet.

Pohjois-Savon keskuseutujen metsistä kuuluu suhteellisen suuri osa viljavan maan metsätyyppeihin. *Lukkalan* 1910-luvulla tekemän tutkimuksen mukaan oli Leppävirran – Kuopion – Iisalmen alueella (tutkimusalue XV) lehtometsiä, lehtomaisia metsiä ja tuoreita kangasmetsiä yhteensä 75 % metsäalasta.²⁷ Vv. 1921–24 suoritettun valtakuunnallisen metsänarvioinnin mukaan taas alueen etelä-

²⁷ *Lukkala* 1919, 31–32, 56–62 ja kartat 14–17.

osassa Leppävuirran seuduilla (viljavuusalue VII.⁴) lehtometsien, lehtomaisten metsien ja mustikkatyyppin metsien osuus metsäalasta oli 70 % ja pohjoisempana Kuopion – Iisalmen seuduilla (viljavuusalue VI.⁵) 69 %.²⁸ Lukuja vertailtaessa on huomattava, että vv. 1921–24 metsänarvioinnissa on prosenttilukuja laskettaessa otettu huomioon myös suometset, kun taas *Lukkalan* luvut on laskettu kangasmetsien yhteismäärästä.

Karumpia ovat maat Pohjois-Savon äärialueilla. Nilsiästä Viemäelle ulottuvalla viljavuusalueella (VII.⁶) on vv. 1921–24 metsänarvioinnin mukaan viljavan alueen metsätyyppiä 60 % alueen metsistä. *Lukkalan* vastaavalla tutkimusalueella (XVI), joka ulottuu Sonkajärveltä Kiuruvedelle, on viljavan maan metsätyyppiä 62 %. Rautalammin reitin keski- ja yläosan seuduilla (viljavuusalue VII.³) on vastaava luku vv. 1921–24 metsänarvioinnin mukaan 59 %. Rautalammin reitin viljavuusalueeseen kuuluu myös reitin Hämeen puoleinen länsiranta. Myös pohjoisilla äärialueilla, Suomenselän saloseuduilla (viljavuusalue IX.¹), ulottuu viljavuusalue Savon rajojen ulkopuolelle. Näillä karuilla vedenjakajaseuduilla on viljavan maan metsätyyppiä vain 17 % metsäalasta.

Pohjois-Savon viljavuutta arvioidessa on lisäksi otettava huomioon, että edellämainituista luvuista puuttuu viljelyyn otettu maa. Viljelykset on yleensä raivattu parhaille paikoille, siis lähinnä viljavan maan metsätyyppiä olleeseen metsään, milloin sitä on ollut riittävästi käytettävissä. *Lukkalan* arvion mukaan Pohjois-Savon keskuseutujen pellot on suurimmaksi osaksi raivattu lehtometsään, lehtomaiseen metsään tai mustikkatyyppin metsään.²⁹ Ennen raivamista on tämän 1910-luvulla tehdyn arvion mukaan 77 % kangasmaille tehdyistä pelloista Leppävuirran – Kuopion – Iisalmen alueella (tutkimusalue XV) kasvanut lehto- tai lehtomaista metsää. Mustikkatyyppin metsää on lisäksi kasvanut 20 % kangasmaiden pelto- maasta. Vain 3 % pelloista on raivattu huonompaan puolukkatyyppin metsään. Suopelloistakin, joita 1910-luvulla oli 24 % koko pelto- alasta, on lähes puolet (48 %) raivattu lehtokorpeen.

²⁸ *Iivessalo* 1930, 8–9, 12–13, taulu 4 ja kartat 7–9, 16. — Myöhemmistä valtakunnallisista metsänarvioimisista ei ole tilastoa viljavuusalueittain.

²⁹ *Lukkala* 1919, 156–165.

Uudisasutuskaudella Pohjois-Savoon saapuneilla uudisasukkailla oli siis runsaasti viljavaa maata käytettävissään. Kaskensa he saattoivat kaataa viljavan maan metsätyyppien metsiin. Puulajisuhteitaan nämä metsät lienevät kuitenkin melkoisesti poikenneet nykyisistä. Pitkäaikainen kaskeaminen on tuntuvasti muuttanut metsien rakennetta. Kaskeaminen on edistänyt lehtipuiden, varsinkin koivun ja lepän leviämistä valmistamalla niille suotuisat olosuhteet sellaisillakin mailla, jotka luonnontilassa kasvaisivat havumetsää. Havupuista taas varsinkin kuusi on pahoin kärsinyt kaskenpoltosta. Poltto tuhoaa kuusen helposti ja sen taimet menestyvät huonosti polton jäljiltä metsittyvässä ahomaassa.³⁰ Mänty on tuntuvasti paremmassa asemassa. Se kestää polton paremmin kuin kuusi ja sen taimet menestyvät ahomaalla myös paremmin kuin kuusen. Kuusen osuus on ennen kaskikautta ollut ilmeisesti paljon suurempi kuin sen jälkeen.

Pohjois-Savon metsät lienevätkin uudisasutusaikana olleet pääasiassa havumetsiä. Viljavan maan metsätyypeillä on kuusi ilmeisestikin ollut valtapuuna. Lehtometsissä ja lehtomaisissa metsissä lienee kuusta esiintynyt verraten runsaasti ja mustikkatyypin metsät ovat ilmeisestikin olleet pääasiassa kuusimetsiä. Uudisasukkaat joutuivat raivaamaan kaskensa etupäässä kuusimetsään tai kuusensekaiseen lehtimetsään.

Kaskiviljelymenetelmistä saattoi tavallinen kaskimenetelmä tulla kysymykseen korkeintaan lehtomaiseen metsään kaadetussa kaskessa. Kun tavallinen kaski yleensä kaadettiin nuorehkoon ja tasaikäiseen lehtimetsään, on jonkin verran kyseenalaista, voitiinko sitä käyttää myös sellaisessa luonnonvaraisessa lehtimetsässä, jossa oli paljon iäkkäitäkin puita. Tavallisen kaskimenetelmän käyttömahdollisuudet olivat ilmeisestikin varsin rajoitetut. Rieskamaan kohdalla olivat mahdollisuudet vielä pienemmät, koska se edellytti aiwan nuorta tasakokoista lehtimetsää.

Havumetsiä ja havupuuvaltaisia sekametsiä voitiin kasketa vain huuhtamenetelmää käyttäen. Uudisasukkaalle oli erittäin tärkeätä se, että huuhta ei asettanut rajoituksia metsän ikään nähden, vaan se saatettiin kaataa kaikenikäistä puuta, myös hyvinkin järeätä puuta kasvavaan luonnonmetsään. Huuhta voitiin kaataa metsään, jossa

³⁰ *Heikinheimo* 1915, 127, 150–56. *Cajander* 1916–17, I, 699–707.

oli »kaikenlaista puulajia, mutta enimmäkseen kuusta».³¹ Kuusi, mänty, koivu ja leppä olivat huuhtametsän puulajit. Muut puut yleensä kaadettiin, mutta suuret hongat jätettiin pykälöityinä pysyyn. Sen tähden vanhoilla huuhtamailla tavatut kelopuut ovat olleet yleensä honkia.

Huuhdan tärkein puu oli kuitenkin kuusi. »Se palaa parhaiten ja siitä tulee paljon kyventä ja kyven on huuhdan lanta», selittää vanha kuhmolainen kaskenpolttaja.³² Kuusikko ja »näreikkö» mainitaan lukuisissa kaskiviljelyä koskevissa tiedoissa huuhdan paikkana. Ylävien moreenimaiden lisäksi myös alavat ja soistuneet korvet kelpasivat huuhdan paikoiksi, samoin tiheää puolikasvuista kuusta kasvavat »viitamaat».³³ Parhaita huuhdan paikkoja näyttävät olleen supra-akvaattiset mäkipäällykset ja luultavasti myös järvenrantojen hieta- ja hiesupohjaiset lehtomaiset sekametsät. Viimeksi mainitut on kuitenkin otettu pysyvään viljelykseen jo niin varhain, että niiden vanhimmista raivaustavoista ei ole säilynyt tietoja.

Kuusimetsä on ollut monessa suhteessa edullisempaa huuhdamaata kuin mäntymetsä. Ensinnäkin kuusimetsän maaperä on yleensä ravintoisempaa kuin mäntymetsän, sillä luonnontilassa mänty on valtapuuna vain kuivilla ja karuilla kangasmailla, josta kuusi ei ole sitä kyennyt karkoittamaan. Sitäpaitsi kuusi palaa huuhdassa paremmin kuin mänty. Ohutkuorisuutensa ja juuristonsa pinnanmyötäisyyden tähden kuusi tuhoutuu palossa melkein poikkeuksetta. Jos se on vielä edeltäkäsän pyältämällä kuivattu, se palaa hyvin ja antaa runsaasti tuhkaa. Sensijaan paksukuorinen mänty, jolla lisäksi on paalujuuri, säilyy helposti hengissä polton läpi, ellei sitä etukäteen pyältämällä kuivata.³⁴ Suuremman haihduntansa ansiosta pyälletty kuusi kuivuu sitäpaitsi nopeammin kuin pyälletty mänty. Varsinkin vasta paikalle saapuneen uudisasukkaan kannalta tämä oli tärkeää, sillä hänellä oli kiire päästä omasta huuhdasta saatuun leipään käsiksi.

Huuhda oli näin uudisasukkaalle käyttökelpoisin kaskeamisme-

³¹ *Mennander* 1742, 286.

³² *Pulkkinen* 1913, 86.

³³ *Kruununvouti Harlinin em. kertomus*.

³⁴ *Cajander* 1916–17, I, 693–94, II, 190–91.

netelmä. Monessa tapauksessa se lieene ollut ainoa mahdollinen, koska vain sitä voitiin käyttää luonnonvaraisissa havumetsissä. Huuh-ta oli uudisasutuksen tärkein kaskimuoto. Huuhtaviljelijän mah-dollisuuksia rajoitti kuitenkin se, että huuhta soveltui vain rukiin viljelyyn ja satoa oli odotettava kauemmin kuin tavallisesta kas-kesta. Sen tähden tavallisen kaskan käyttö lisääntyi sitä mukaa kun siihen oli mahdollisuutta. Kokonaan huuhdan varassa aloit-tanut uudisasukas ei vielä ensimmäisen raavaajapolven aikana pääs-syt tavallista kaskea polttamaan, vaan vasta seuraavan sukupolven aikana oli huuhdan paikalle noussut lehtimetsä kaskeamiskelpoista. Ensimmäisen polven uudisasukkaan oli elettävä pääasiassa rukiin varassa.

Tämä asiantila antaa jonkinlaisen mahdollisuuden huuhtavilje-lyn merkityksen toteamiseen. Savon verotusjärjestelmän mukaan kruunun viljavero maksettiin pääasiassa ohrana. Huuhdan varassa eläneellä uudisasukkaalla ei ollut ohraa veronmaksuun. Hänen täy-tyi sen sijaan maksaa veronsa rukiina. Ohran ja rukiin suhde ku-vastaa — kylläkin varsin summittaisesti — huuhdan yleisyyttä eri seutujen kaskiviljelyksessä. Mahdollisuus vaihtaa ohra myös toisiin veroesineisiin tosin häiritsee jossain määrin viljalajien välisen suh-teen selvittelyä, mutta kun vaihtoa esiintyi kaikkialla, sen häiritsevä vaikutus ei kuitenkaan muodostune kovin suureksi.

Vertailun ajankohdaksi on valittu v. 1559. Tältä vuodelta on Tavinsalmelta käytettävissä tavallista tarkempia tietoja ja muista-kin Savon pitäjistä ovat tiedot verrattain hyvät. Vuodentulonsa puo-lesta mainittu vuosi ja lähinnä edelliset vuodet näyttävät olleen suunnilleen keskinkertaisia, joten rukiin ja ohran suhdetta voita-neen pitää tässä suhteessa »normaalina» ja vallitsevia oloja kuvaavina. Tosin on huomattava, että ruis- ja ohrasadon suhde oli yleen-säkin varsin vaihteleva. Kun poltto ja kylvö tapahtuivat ruis- ja ohrakaskissa eri aikoina, ovat sääoloista johtuen suuretkin heilah-telut näiden viljalajien keskinäisissä suhteissa eri vuosina mahdol-lisia.

Viljaveroa kannettiin v. 1559 seuraavasti:³⁵

³⁵ VA 6303: 26—31. 6293: 27v—32. 6295: 28v—33. 6287: 31—35. 6286: 11—11v, 28—29v. 6289: 22v—27. — Muihin veroesineisiin vaihdettu osa viljaveroa sisältyy

Taulukko 3.
Viljana maksettu vero Savossa v. 1559.

Pitäjä	Ruis		Ohra		Yhteensä	
	pannia	%	pannia	%	pannia	%
Tavinsalmi	485	54,3	408	45,7	893	100,0
Sääminki	267	14,6	1 556	85,4	1 823	100,0
Rantasalmi	180	14,0	1 104	86,0	1 284	100,0
Juva	121	9,3	1 184	90,7	1 305	100,0
Visulahti	169	9,0	1 708	91,0	1 877	100,0
Pellosniemi	18	2,8	626	97,2	644	100,0
Koko Savo	1 240	15,8	6 586	84,2	7 826	100,0
Rintamaapitäjät	755	10,9	6 178	89,1	6 933	100,0

Nämä luvut, joihin sisältyy myös papinvero, osoittavat kannetun viljaveron kokonaismäärää. Vaihto muihin veroesineisiin on otettu huomioon. Vaihtoa näyttää jossain määrin tapahtuneen koko kruununverossa, mutta vapaimmin vaihdettava osa oli vanha päävero, joka 1540-luvun veroselitysten mukaan laskettiin ohrana. »Mutta koska maa ei kaikkialla ole niin hedelmällinen ja ohralle sopiva», sanotaan v:n 1543 veroselityksessä, »että talonpojat kykenisivät suorittamaan ohraa veronahkalukunsa mukaan, kuten oikeastaan pitäisi, niin sen tähden heillä on tapana suorittaa mitä he parhaiten kykenevät, jotta he eivät köyhtyisi ja autioituisi».³⁶ 1550-luvun veroselityksissä mainitaan usein ohran rinnalla ruis, mutta verokirjat osoittavat runsasta vaihtoa myös muihin veroesineisiin.

V. 1559 tapahtui veronahoittain eli veromarkoittain maksetun pääveron suoritus seuraavasti:³⁷

usein viljatilien tulopuolella ilmoitettuihin kannetun viljaveron loppusummiin ja löytyy vähennyksenä viljatilien menopuolelta. — Kuninkaankartanojen omien viljelysten tuotto ei sisälly tilastoon. — Viljamäärät pyöristetty täysiin panneihin.

³⁶ VA 6134: 1.

³⁷ VA 6303: 4. 6300: 23. 6297: 5v. 6288. 6286. 6291: 127.

Taulukko 4.
Veromarkoittain maksettu päävero Savossa v. 1559.

Pitäjä	Ruis vmk	Ohra vmk	Lampaat ja vuohet vmk	Kala vmk	Turkik- set vmk	Raha vmk	Yhteensä vmk
Tavinsalmi	488	22	440	8	108	—	1 066
Sääminki	135	978	1 156	22	50	22	2 363
Rantasalmi	20	829	1 216	18	30	—	2 113
Juva	—	1 324	1 054	2	53	—	2 433
Visulahti	35	1 099	950	—	—	101	2 185
Pellosniemi	—	498	846	—	—	943	2 287
Koko Savo	678	4 750	5 662	50	241	1 066	12 447
Rintamaapitäjät	190	4 728	5 222	42	133	1 066	11 381

Pääveron viljavero prosentteina.

Pitäjä	Viljavero % koko verosta	Ruis % viljaverosta	Ohra % viljaverosta
Tavinsalmi	47,8	95,7	4,3
Sääminki	47,1	12,1	87,9
Rantasalmi	40,1	2,4	97,6
Juva	54,8	—	100,0
Visulahti	51,9	3,1	96,9
Pellosniemi	21,8	—	100,0
Koko Savo	43,6	12,5	87,5
Rintamaapitäjät	43,2	3,9	96,1

Päävero osoittaa vielä suurempaa eroavaisuutta rukiin ja ohran määrissä Pohjois-Savon uudisasutusalueen ja rintamaan välillä. Toisin vuotuiset heilahtelut sen kohdalla ovat suurempia kuin veron kokonaismäärien kohdalla, sillä päävero mukautui helpommin sato- vaihteluihin kuin muu verotus. Sellaisina vuosina, jolloin ruissato oli parempi kuin ohrasato, saattoi rukiin osuus kohota rintamaapitäjis- säkin huomattavasti. Esim. v. 1557 oli rintamaapitäjissä Juvaa lu- kuunottamatta rukiin osuus yli 15 % pääveron viljaverosta.³⁸ Tavins-

³⁸ VA 6225, 6231, 6237, 6244, 6250, 6255.

salmella maksettiin mainittuna vuonna koko pääveron viljavero rukiina. Vaikka rukiin osuus oli kaikkialla suurempi, säilyivät erot eri pitäjien välillä suunnilleen samoina. Vain Pellosniemen kohdalla voidaan vaihtelevansuuruisen rahamaksun tähden huomata suurempia eroavaisuuksia.

Tavinsalmen uudisasutuspitäjän sisälläkin voi viljaverossa havaita erilaisuutta pitäjän vanhemman eteläosan ja nuoremman pohjoisosan välillä. Vuoden 1559 maakirja on sikäli tavallista tarkempi, että siitä voi arviokunnittain nähdä kaikki veroesineiden vaihtamiset ja siten myös viljaveron jakaantumisen arviokunnittain.³⁹ Seuraavassa taulukossa on Tavinsalmi jaettu siten, että eteläosaan on luettu Leppävuiran reitin, Suvasveden ja Riistaveden, Kallaveden, Juurusveden ja Rautalammin reitin keskiosan asutusalueet ja pohjoisosaan Iisalmen reitin sekä alaosan että latvaosan alueet ja Piela-veden alue.

T a u l u k k o 5.

Tavinsalmen viljaveron jakaantuminen arviokunnittain v. 1559.

Arviokunta maksoi viljaverona	Eteläosa		Pohjoisosa		Koko Tavinsalmi	
	arviokuntien luku	%	arviokuntien luku	%	arviokuntien luku	%
yksinomaan ruista	20	16,4	29	63,0	49	29,3
yli 1/2 ruista	27	22,3	11	23,9	38	22,8
yli 1/2 ohraa	50	41,3	6	13,1	56	33,5
yksinomaan ohraa	24	20,0	—	—	24	14,4
Arviokuntia yhteensä	121	100,0	46	100,0	167	100,0

Savon viljaverossa on siis havaittavissa huomattava ero vanhojen asutusseutujen ja uudisasutusalueen välillä. Rukiin osuus lisääntyy ohraan verraten ja sitä mukaa mitä nuoremmasta asutuksesta on kysymys. Tämä on selvä todistus huuhtamenetelmän valta-asemasta uudisasutuksen kaskiviljelyssä. Kun uudisasukkaan talous pe-

³⁹ VA 6303.

rustui olennaisesti kaskiviljelyn varaan, voidaan huuhtamenetelmää pitää koko uudisasutuksen teknillisenä edellytyksenä. Ilman huuhtamenetelmää olisivat uudisasutuksen mahdollisuudet vallata viljelykselle Pohjois-Savon ja koko Sisä-Suomen laajat havumetsä-alueet olleet paljon huonommat.

Huuhtamenetelmän valtakausi näyttää kuitenkin jääneen varsin lyhyeksi. Pääsyyinä tähän on ollut se, että huuhtakaskessa voitiin viljellä vain ruista. Kun Savon vanhan asutuksen piirissä ohra oli tärkein viljalaji, oli muutos jyrkkä ja uudisasukas pyrki ymmärrettävästi takaisin totunnaista ohranviljelyä kohti. Ohranviljely edellytti kuitenkin tavallisen kaskimenetelmän käyttöä ja tämä vuorostaan nuorta lehtimetsää. Epäselväksi jää, missä määrin tavallista kaskimenetelmää voitiin käyttää luonnonvaraisessa lehtometsässä, jossa oli eri-ikäisiä lehtipuita ja joukossa vielä havupuita. Vasta kun uudisasukkaan ensimmäisille huuhtapaikoille oli kasvanut lehtimetsää, oli ohrakasken poltto laajemmassa mitassa mahdollista. Kaskenpolttoon kelpaavan metsän kasvu huuhtan paikalle oli kuitenkin varsin hidasta. Kun huuhta oli sadonkorjuun jälkeen jätetty metsittymään, kesti pitkän aikaa ennen kuin metsän kasvu pääsi lainkaan alkuun. Vasta 40–50 vuoden kuluttua oli huuhtan paikalla kaskeamiskelpoinen metsä. Ensimmäisen polven uudisasukkaalla oli tuskin mahdollisuutta tavallisen kasken tekoon itse kaatamansa huuhtan paikalle. Vasta seuraavalla sukupolvella oli mahdollisuus laajemmassa mitassa harjoittaa kaskenpolttoa tavallista kaskimenetelmää käyttäen ja samalla myös viljellä ohraa. Tavinsalmen uudisasutuspitäjän eteläosan suhteellisen runsas ohranviljely 1500-luvun puolivälissä on osoituksena tällaisesta kehityksestä.⁴⁰ Rukiinviljely huuhtamenetelmää käyttäen jatkui kyllä edelleen voimakkaana, mutta sen ehdoton valta-asema tuntuu rajoittuneen vain ensimmäisen tai kahden ensimmäisen uudisasukassukupolven aikaan.

⁴⁰ Kts. taulukko 5, s. 153.

UUDISASUTUKSEN KARJANHOITO

Karjanhoito liittyi myös kaskiviljelyalueilla erottamattomasti maanviljelyyn. Se ei tosin ollut samanlainen menestyksellisen maanviljelyn edellytys kuin peltoviljelyalueilla, jossa karjanlanta oli välttämätöntä peltojen jatkuvalla kasvukunnolle. Nautakarjan pito ei ollutkaan samassa määrässä etualalla kaskiviljelyseutujen karjanhoidossa. Hevonen oli ainoa kotieläin, jota välittömästi tarvittiin kaskiviljelyssä.

Karjanruokinnan pohjana olivat luonnonniityt ja kaskiahot. Niitä saatiin karjan tarvitsema heinä. Vanhojen kaskiviljelyalueiden runsaat lehtimetsät tarjosivat myös tärkeän lisän lehdeksien muodossa. Kaskiviljan oljilla oli myös tärkeä sija karjanruokinnassa.

Uudisasutusalueella olivat karjanrehun hankintamahdollisuudet melkoisesti toisenlaiset kuin rintamaalla. Kaskiahoja ei tavallisten kaskien jäljiltä vielä paljoakaan ollut. Huuhta-ahot olivat huonoja heinämaita, sillä ne kasvoivat aluksi pääasiassa sammalta ja pientä pensaikkoa.⁴¹ Huuhdassa viljellyn korpirukiin oljet eivät kelvanneet karjanrehuksi.⁴² Karjanhoito oli kokonaan luonnonniittyjen ja luonnonmetsästä saatujen lehdeksien varassa.

Luonnonniittyjen runsaus määräsi karjanhoidon mahdollisuudet. Uudisasutusalueiden harva asutus antoi yksityiselle talolle mahdollisuudet pitää hallussaan suurempia niittyaloja kuin tiheimmin asutulla rintamaalla. Tässä suhteessa oli uudisasutus selvästi edullisemmassa asemassa kuin rintamaiden asutus. Pohjois-Savon luonnonolot antavat sitä paitsi aihetta olettaa, että luonnonniittyjä oli järvien hieta- ja hiesuperäisillä rannoilla suhteellisen runsaasti. Niittyjen suhteellisen runsaaseen lukumäärään viittaavana seikkana voidaan lisäksi pitää sitä, että Pohjois-Savon niittyjä jo eräkaudella pidettiin tärkeinä eräomistusten osina. Tavinsalmen kartanolle otettujen eräniittyjen omistajat jopa väittivät karjansa kuolevan näkään niittyjen menetyksen seurauksena.⁴³ Vaikka väite lieneekin vah-

⁴¹ *Gadd 1773—77 I*, 305—06.

⁴² *Gadd 1773—77 I*, 304.

⁴³ *HFH VI*, 309—10.

vasti liioiteltu, se kuitenkin kuvaa Pohjois-Savon luonnonniittyjen merkitystä karjanhoidolle. Eräniittyjen vähittäinen siirtyminen uudisasukkaiden haltuun ja uusien luonnonniittyjen käyttöönotto näytävät tarjonneen verrattain hyvät edellytykset uudisasutuksen karjanhoidolle.

Parhaan kuvan karjanhoidon tasosta voi saada v. 1571 laadittujen hopeaveroluetteloiden avulla, joihin pyrittiin mm. merkitsemään talonpoikien karjan määrä.⁴⁴ Kun nämä luettelot laadittiin juuri uudisasutuskauden päättyessä, kuvastavat ne vielä uudisasutuskauden oloja. Vaikka luetteloiden laadinta onkin eri pitäjissä tapahtunut jossain määrin eri tavalla, on niiden avulla kuitenkin mahdollista vertailla Savon eri osien karjanhoitoa keskenään.

Helpointa on vertailla Tavinsalmen pitäjän eri osien välillä, koska koko pitäjästä on yhtenäinen luettelo. Rantasalmen, Säämingin ja Juvan luettelot on myös laadittu samaan tapaan kuin Tavinsalmen luettelo, joten näiden neljän pitäjän lukuja voinee pitää sinänsä vertailukelpoisina. Missään näistä pitäjistä ei lukuihin sisälly ainakaan suuremmissa määrin tilatonta väestöä. Sen sijaan Visulahden ja Pellosniemen luetteloissa on ns. liuskamiesten ryhmä, joka ainakin osittain edustaa tilatonta väestöä. Tämän pienet karjat vaikuttavat karjan keskimääräisiin lukuihin pienentäen niitä, joten Visulahden ja Pellosniemen karjamäärä omistajaa kohti on suhteellisesti alhaisempi kuin muissa neljässä pitäjässä.

Savon karjamääriä omistajaa kohti esittävässä seuraavassa taulukossa on kolmessa ensimmäisessä sarakkeessa esitetty tärkeimpiä kotieläimiä, hevosia, lehmii ja lampaita koskevat luvut. Neljänteen sarakkeeseen, joka esittää karjamäärää nautayksiköiksi laskettuna, sisältyvät myös muut hopeaveroluetteloissa mainitut kotieläimet, siat ja vuohet, sekä lehmälukuun sisällymätön nuori nautakarja. — Rintamaapitäjien kohdalla on koko pitäjää koskevan luvun ohessa mainittu myös sen neljänneskunnan luvut, jossa nautayksikkömäärä on korkein. Tavinsalmi on jaettu kahteen osaan edellä taulukossa 5 s. 153 käytettyä jakoa noudattaen.

⁴⁴ VA 6447, 6448, 6451, 6454, 6455. Vrt. *Gebhardin* tekemiä yhteenvotaulukoita: *Gebhard* 1889, liite IV ja s. 98.

Taulukko 6.
Savon karjamäärät v. 1571 omistajaa kohti.

	hevosia	lehmiä	lampaista	nauta- yksikköä
Tavinsalmi				
pohjoisosa	1,6	2,9	4,5	7,7
eteläosa	1,1	2,0	2,1	4,7
koko pitäjä	1,2	2,3	2,9	5,7
Rantasalmi				
Putkisalmen neljännes	1,3	2,1	3,0	5,6
koko pitäjä	1,2	1,9	2,9	5,4
Sääminki				
Puumalan neljännes	1,4	1,9	3,2	5,5
koko pitäjä	1,3	1,7	2,6	5,0
Juva				
Koikkalan neljännes	1,3	2,2	2,6	6,1
koko pitäjä	1,2	1,9	2,2	5,0
Visulahti				
Paukkulan neljännes	1,4	2,4	3,2	6,5
koko pitäjä	1,4	2,2	2,6	6,2
Pellosniemi				
Pitkälahden neljännes	1,4	1,8	2,6	5,9
koko pitäjä	1,2	1,7	2,0	5,1

Näistä luvuista näkyy, että Tavinsalmi ei kokonaisuudessaan eroitu mitenkään muista Savon pitäjistä, mutta sen sijaan pitäjän pohjoisosa muodostaa muusta Savosta selvästi poikkeavan alueen. Tavinsalmen karjanhoitoa kuvaa seuraava taulukko:

T a u l u k k o 7.
Tavinsalmen karjamäärät v. 1571.

	Pohjoisosa		Eteläosa		Koko pitäjä	
	eläintä	omistajaa kohti	eläintä	omistajaa kohti	eläintä	omistajaa kohti
Hevosia	195	1,6	258	1,1	453	1,2
Lehmiä	352	2,9	487	2,0	839	2,3
Nuorta karjaa	172	1,4	189	0,8	361	1,0
Lampaita	543	4,5	511	2,1	1 054	2,9
Vuohia	64	0,5	31	0,1	95	0,3
Sikoja	82	0,7	76	0,3	158	0,4
Nautayksiköitä	928	7,7	1 165	4,7	2 093	5,7
Omistajia	121		246		367	

Tavinsalmen pitäjän pohjoisosan korkeiden lukujen ei voi sanoa johtuneen muutamista harvoista suurista karjoista. Suurimmat lehmäkarjat löytyvät rintamaapitäjistä. Visulahden suurimmassa talonpojan omistamassa karjassa oli 16 lehmää ja Rantasalmen suurimmassa karjassa 12 lehmää. Tavinsalmen pohjoisosassa oli suurimmassa karjassa 11 lehmää. Sen sijaan suuret, yli kuuden lehmän karjat olivat Tavinsalmen pohjoisosassa yleisempiä kuin muualla. Tavinsalmen kolmen pohjoisimman kymmenkunnan alueella oli yhdeksän suurta karjaa ja koko Savilahden neljänneskunnassa 14 suurta karjaa. Muualla Savossa oli korkein suurien karjojen lukumäärä yhdessä neljänneskunnassa 11 karjaa. Tämä neljänneskunta oli Visulahden Paukkula.

Lampaiden pidossa oli Tavinsalmen pohjoisosa vielä selvemmin edellä muuta Savoaa. Olihan siellä 4,5 lammasta omistajaa kohti, kun suurin neljänneskunnittain laskettu luku muualla Savossa oli 3,2. Suuria, vähintään kahdeksan lampaan katraita oli Tavinsalmen pohjoisosan kolmen kymmenkunnan talonpojilla kaikkiaan 25, kun taas muualla Tavinsalmen pitäjässä niitä oli vain neljä. Muualla Savossa jää suurien lammaskatraitten lukumäärä neljänneskuntaa kohti kaikkialla alle kymmenen katraan.

Hevosten kohdalla Tavinsalmen pohjoisosan etumatka ei ollut yhtä selvä, mutta Savon parasta hevoshoidoaluetta se silti oli. Visu-

lahti oli hevospitäjänä lähes samaa tasoa. Tavinsalmen pohjoisosassa hevosten luku oli 1,6 omistajaa kohti ja Visulahdella koko pitäjässä 1,4. Kolmen tai useamman hevosen omistajia oli kummallakin alueella suhteellisen runsaasti. Tavinsalmen pohjoisosassa heitä oli 18 ja talollisluvultaan vain vähän suuremmassa Norolan neljänneskunnassa 17. Erot muihinkaan pitäjiin nähden eivät ole kovin suuret, sillä minkään pitäjän keskimääräinen hevosluku ei ole alle 1,2 hevosta omistajaa kohti.

Erikoista huomiota herättää karjamäärien suuri erilaisuus Tavinsalmen etelä- ja pohjoisosien välillä. Pohjoisosan ollessa karjamääriin nähden edellä koko muusta Savosta, eteläosan karjanhoito oli rintamaankin keskimääräisestä tasosta jäljessä. Tämän ilmiön syyt on varsin vaikea selittää. Kun tietoja ei ole muilta vuosilta, on mahdoton sanoa, onko kyseessä karjamäärän äkillinen tilapäinen vähentyminen vai oliko karjanhoidon kehitys jäänyt jälkeen asutuskehityksestä. Kun hopeaveroluettelot tehtiin juuri Pohjoismaisen 25-vuotisen sodan puhkeamisen aikoina, ei karjamäärän äkillinen väheneminen sotaan liittyneiden tekijöiden vaikutuksesta ole suinkaan mahdotonta.

Niistä epävarmoista tekijöistä huolimatta, joita tietojen perustuminen yksinomaan vuoden 1571 hopeaveroluetteloihin tuo mukanaan, on kuitenkin ilmeistä, että Pohjois-Savon nuorimpien uudisasutusalueiden karjanhoito oli maakunnan voimakkainta. Tämä on ilmeisesti ollut mahdollista luonnonniittyjen heinävarojen turvin. Vaikka huuhtaviljely ei kyennytään tarjoamaan ahoheinää ja olkia karjanrehuksi, oli luonnonniityiltä saatavissa heinää niin runsaasti, että se täysin kykeni korvaamaan tämän puutteen, vieläpä tarjoamaan paremmat edellytykset karjanhoidolle kuin rintamailla. Karjanhoidosta saattoi näin muodostua tärkeä tekijä uudisasukkaan taloudessa.

ERÄNKÄYNTI UUDISASUTUKSEN ELINKEINONA

Kolmas elinkeino, jota uudisasukas saattoi harjoittaa, oli eränkäynti. Rintamaan talojen Pohjois-Savoon suuntautuneen kauko-

eränkäynnin tyrehtyminen uudisasutuksen valloittaessa erämaat ei vielä sinänsä merkinnyt eränkäynnin täydellistä loppumista. Uudisasutusta ympäröivissä metsissä saattoi jatkuvasti metsästää ja järvillä kalastaa. Eränkäynnin merkitystä uudisasukkaan taloudessa on kuitenkin varsin vaikea arvioida, sillä se kuvastuu verotuksessa varsin heikosti.

Turkisveroa ei enää 1500-luvun puolivälissä sisältynyt kruununveroihin lainkaan. Turkiksia käytettiin veronmaksuun vain vaihtamalla muita veroesineitä turkiksiin. Tavinsalmen verokirjasta v. 1559 ilmenee, että turkiksia käytettiin vain veromarkoittain suoritettavan pääveron maksuun, joka veroselitysten mukaan olisi Tavinsalmella pitänyt suorittaa rukiina ja rintamaapitäjissä ohrana.⁴⁵ Tavinsalmen 1066 veromarkan verosta 108 veromarkan vero maksettiin turkiksissa, siis 10,1 % pääverosta. Koko verosta tämä oli vain 1,5 %. Tosin on syytä epäillä, että mainitut luvut eivät verohintojen epäedullisuuden tähden anna oikeaa kuvaa tilanteesta. Turkisten määrän vähetessä niiden kauppa-arvo lienee lisääntynyt, mutta niiden verohinnat eivät olleet ainakaan 20 vuoteen kohonneet.⁴⁶ Näin ollen lienevät verohintoihin perustuvat prosenttiluvut suhteettoman alhaisia. Toisaalta alhaiset verohinnat eivät mitenkään houkutelleet käyttämään turkiksia veron maksuun. Luultavasti turkikset myytiin enimmäkseen vapaassa kaupassa.

Turkismetsästyksen lienee asutuksen kehittyessä nopeasti taantunut. V. 1559 oli Tavinsalmella 45 turkiksia veroina maksavaa arviokuntaa, joista noin puolet pitäjän pohjoisimmilla asutusalueilla. Iisalmen reitin latvaosan ja Pielaveden asutusalueiden 32:sta arviokunnasta 19 maksoi turkisveroa, kun taas Leppävirran alueella oli vain muutama turkiksia maksava arviokunta. Kukoistavaan turkismetsästyksen ja kaupan pohjoisilla asutusalueilla viittaa myös se, että pitäjän pohjoisosan talonpojilla oli hopeaveroluettelon mukaan rintamaidenkin varallisuustasoon verrattuna huomattavan paljon hopeaa ja muita metalleja.⁴⁷

⁴⁵ VA 6301: 6–8. 6285: 6–8. 6287: 8–10. 6289: 4–6. 6293: 5–7. 6295: 10–12.

⁴⁶ Vrt. vv. 1539 ja 1543 turkistaksoja (VA 1: 42, 6134: 2) ja v. 1559 verokirjassa (VA 6303) esiintyviä pääveron turkismaksuja.

⁴⁷ VA 6454: 15–22. 6455: 25v–36. *Gebhard* 1889, liite IV F (s. LX).

Kalastuksen merkitystä uudisasukkaan taloudessa on vielä vaikeampi arvioida kuin metsästyksen. Kalaverot olivat jokseenkin samat kaikkialla Savossa ja ne muodostivat noin 9–12 % kaikista veroista.⁴⁸ Muita veroesineitä vaihdettiin kalaan varsin vähän eikä huomattavampia erilaisuuksia eri seutujen kohdalla voi havaita. Kalastuksesta ei voi sanoa, oliko se uudisasutuksen piirissä sen suurempaa kuin rintamaa-asutuksenkaan piirissä. Todennäköisesti kalastuksella oli kuitenkin merkittävä sija uudisasukkaan taloudessa.

Eräveron vähäisyyden suhteen Pohjois-Savo eroaa nuoremmista savolaisista uudisasutusalueista Pohjois-Hämeessä ja Oulunjärven erämailla. Pohjois-Hämeessä oli kalaverolla melkoinen osuus uudisasutuksen verotuksessa ja Oulunjärvellä vero maksettiin kokonaisuudessaan turkiksissa ja kalassa.⁴⁹ Eränkäynnin merkitys on epäilemättä Pohjois-Hämeessä ja Oulunjärvellä ollut 1550- ja 1560-luvulla suurempi kuin samaan aikaan Pohjois-Savossa, olihan asutus näillä alueilla huomattavasti nuorempaa, mutta erotus ei kuitenkaan liene ollut läheskään niin suuri kuin verotus näyttää osoittavan. Pohjois-Savon uudisasutuksen piirissä sen alkuaikoina ilmennyt läheinen veroyhteys rintamaan kantataloihin toi Savon rintamaiden verojärjestelmän melkein sellaisenaan uudisasutusalueelle. Pohjois-Hämeessä ja Oulunjärvellä uudisasutuksella ei ollut sellaisia siteitä rintamaille, jotka olisivat voineet vaikuttaa verotuksen muotoutumiseen, vaan verotus saattoi vapaammin mukautua uudisasutuksen taloudellista rakennetta vastaavaksi. Eränkäynnin taloudellinen merkitys lienee Pohjois-Savossa ollut ainakin jonkin verran suurempi kuin mitä edelläesitetyt verotustiedot näyttävät osoittavan.

Savon rintamaan ja Pohjois-Savon uudisasutusalueen taloudellisessa rakenteessa voi siis havaita melkoista eroavaisuutta. Perusrakenne oli jotakuinkin sama. Kaskiviljely ja karjanhoito olivat pääelinkeinot, mutta eränkäynnillä oli uudisasutusalueella ilmeisesti paljon suurempi merkitys kuin rintamaalla. Kaskiviljelyn alalla on havaittavissa se huomattava ero, että uudisasutusalueella oli huuhtakaski ja siihen liittyen myös rukiinviljely etualalla, kun taas rintamaalla tavallinen kaski ja ohranviljely olivat vallitsevina. Karjan-

⁴⁸ Liite II, taulukko 7.

⁴⁹ *Saloheimo* 1959, 64–65. *Luukko* 1954, 628–29.

hoito oli kyllä rakenteeltaan jokseenkin samanlaista, joskin luonnonniityillä oli uudisasutusalueella vielä hallitsevampi asema rehunkinnassa kuin rintamaalla. Sen sijaan karjat olivat uudisasutusalueella selvästi suurempia kuin rintamaalla.

VI. Uudisasutuksen sosiaalinen rakenne

UUDISASUKASYHTEISKUNTA

Muutto uudisasukkaaksi erämaahan merkitsi samalla lähtöä tuesta sosiaalisesta ympäristöstä. Raivaamattomassa erämaassa kaikki uudisasukkaat olivat suunnilleen samassa asemassa. Heidän oli omalla työllään raivattava itselleen kaskimaata niin paljon, että kykenivät sen tuotolla elämään, tosin ehkä osaksi pyyntielinkeinoihin turvautuen. Suurta yhteiskunnallista eroavaisuutta ei näissä oloissa päässyt syntymään.

Pohjois-Savon oloissa oli vanha eräomistus kuitenkin jossain määrin eriarvoisuuden lähteenä. Uudisasukkaan, joka rakensi talonsa entisen kotitalonsa erämaalle, ei tarvinnut aina aloittaa tyhjin käsin. Jo eräkaudella tiedetään erämailla harjoitetun kaskenpoltoa ja kotitalonsa erämaalle asettuneella uudisasukkaalla oli ehkä mahdollisuus päästä alkuun näiden eräkaskien varassa. Kotitalon eränkäynti tuskin loppui heti uudistalon rakentamisen jälkeen, vaan erämiehiä lienee edelleen saapunut uudistalon maille ja uudisasukas sai ehkä näistä sukulaismiehistään työapua siksi kunnes saattoi tulla kunnolla toimeen omin voimin.

Yhteys kantataloon merkitsi samalla riippuvuussuhdetta tähän. Vanhan talon maalle perustetun uudistalon suhdetta kantataloon on myöhemmin luonnehdittu torpparisuhteen tapaiseksi.¹ Vaikka varsinaista vuokrasuhdetta ei sukulaistalojen kesken lienekään syntynyt, oli kantatalon isännällä jotain osuutta ja oikeuksia uudistalossa. Pohjois-Savon uudisasutuksen suhteissa rintamaan kantataloihin on havaittavissa tämäntapaista riippuvuutta. Uudistalojen yhtiömiehiä

¹ *Pelkonen* 1925, 46—48.

koskevista verokirjamerkinnoistä löytää kantatalon isäntiä merkityinä uudisasukkaan yhtiömieheksi. Niinpä esim. Iisalmen ja Kiuruveden rajamailla asuneen Heikki Pekanpoika Lappalaisen yhtiömieheksi oli merkitty Varkaudessa asunut Pekka Pekanpoika Lappalainen.² Tuskinpa voi olettaa, että nämä kaksi miestä olisivat muodostaneet tavallisen kaskiyhtiön kun toinen asui Varkaudessa ja toinen Kiuruvedellä. Yhtiösuhteen perustana on ilmeisestikin ollut uudistalon riippuvuussuhde kantataloonsa, jonka erämaalle se oli rakennettu. Tällaisia yhtiösuhteita oli kaikkiaan 17 uudistalolla Pohjois-Savossa.³

Yhtiömiehiä koskevia verokirjamerkintöjä tarkasteltaessa voi havaita uudistaloilla olleen myöskin sellaisia rintamailla asuvia yhtiömiehiä, jotka ovat aivan eri sukua. Joissain tapauksissa voi tosin olla kysymys kantatalon erämaalle muuttaneesta vävystä, mutta niin monella Pohjois-Savon talolla, kaikkiaan 22 talolla, on ollut erinimisiä yhtiömiehiä, ettei kaikkia käy selittäminen sukulaisiksi.⁴ Esim. Kiuruveden Kalliojärvellä asuneella Pekka Kärkkäisellä ja Kiuruveden Ryönässä asuneella Niko Kaikkosella oli sama yhtiömies, Rantasalmen Tuusmäen Remekselän Hannus Remeksinen.⁵ Toisaalta taas viidellä uudistalolla oli yhtiömiehiä kahdessakin rintamaan talossa. Niinpä Leppävirrasta myöhemmin Heinäveteen siirretyllä Polvijärvellä asuneella Lauri Immonen-Haukalla oli yhtiömiehinään Jussi Matilainen Rantasalmen Parkuinmäeltä ja Olli Matilainen Rantasalmen Vaahersalosta.⁶

Erinimisten yhtiömiesten kohdalla voidaan myöskin todeta, että uudisasukas ei aina ole ollut lähtöisin samoilta seuduilta, missä rintamaan yhtiömiestalo on sijainnut. Esim. Lapinlahdella asunut Pekka Ollikainen oli lähtöisin Juvan Ollikkalasta, mutta hänellä oli yhtiömiehenään Sääminkiin kuuluneella Sulkavan Sairalanmäellä asunut Lauri Siitonen.⁷ Samoin Leppävirran Soinilansaarella eli Soinilansalmella asunut Pekka Tuhkunen oli lähtöisin Rantasalmen

² N:o 1752.

³ Perusaineisto liitteessä I.

⁴ Perusaineisto liitteessä I.

⁵ N:o 1767.

⁶ N:o 1703.

⁷ N:o 1749.

Kolkontaipaleelta, mutta hänen yhtiömiehensä Pekka Juvonen asui Säämingin Haukiniemellä.⁸ Tällaisissa tapauksissa tuskin yhtiösuhdetta voi katsoa sukulaisuudesta johtuneeksi.

Uudistalon ja rintamaan talon välinen yhtiösuhde ei ollut tavallinen kaskiyhtiö. Sen perustana on pidettävä rintamaan talon eräomistusta, joka säilyi silloinkin kun erämaalle rakennettiin uudistalo. Yhtiösuhde erisukuisten miesten välillä lienee aluksi ollut torpparisuhteen kaltainen vuokrasuhde. Savon rintamaalla tiedetään kaskimaan vuokrausta harjoitetun jo 1500-luvulla, joten erämaan omistajan ja uudisasukkaan välinen suhde saattoi rakentua kaskimaan vuokrauksessa noudatettujen oikeustapojen pohjalle.⁹ Silloinkin kun rintamaan talo oli uudisasukkaan kantatalo saattoi talojen välinen suhde sukulaisuudesta huolimatta muodostua vuokrasuhteen kaltaiseksi.

Kaskimaata vuokrattaessa sai maan omistaja vuokrana osan sadosta. Maanomistuksen perusteella maksetun osaviljan suuruudesta ei ole vielä 1500-luvulta varmaa tietoa. 1600-luvulla sen tiedetään olleen tavallisesti 1/3 sadosta, mutta 1560-luvulta tunnetuissa oikeustapauksissa esiintyy tietoja, jotka viittaavat siihen, että osaviljan suuruus olisi ollut puolet sadosta.¹⁰ Toisaalta esiintyy myös mainintoja 1/3 suuruisesta sato-osuudesta. Melkein kaikki ne tunnetut tapaukset, jotka ilmoittavat osaviljan suuruudeksi puolet sadosta, koskevat luvatonta viljelyä toisen omistamalla maalla. Näin ollen on vaikea sanoa noudatettiinko samaa käytäntöä myös sopimukseen pohjautuvassa viljelemisessä, mutta parista oikeustapauksesta päätellen näin on ollut asianlaita.¹¹

Vuokrasuhteen tapaisessa yhtiösuhteessa oli uudisasukas kuitenkin edullisemmassa asemassa kuin torppari myöhempinä aikoina. Kruunu näyttää yleensä katsoneen uudisasukkaan maan varsinaiseksi haltijaksi ja tunnusti hänen omistusoikeutensa maahan. Vain muutamina vuosina näyttää eräomistaja otetun huomioon uudisasukkaan yhtiömiehenä, enimmäkseen 1540-luvulla ja 1550-luvun alku-

⁸ N:o 1710B.

⁹ SVTK, 15, 143, 166.

¹⁰ SVTK, 57, 59, 68, 97, 119, 127, 166, 177, 229.

¹¹ SVTK, 166, 179.

puolella. Loppupuolella 1550-lukua oli enää harva entinen eräomistaja merkitty uudisasukkaan yhtiömieheksi eikä vuoden 1561 verotarkastuksessa näytä näitä yhtiösuhteita juuri otetun huomioon. Kruunun näkökulmasta uudisasukas oli talonsa täysivaltainen omistaja. Maat alkoivat luisua yhä täydellisemmin uudisasukkaan käsiin.

Rintamaalla asunut eräomistaja säilytti kuitenkin ainakin joissain tapauksissa oikcutensa entisiin erämaihinsa hyvinkin kauan aikaa. Kun Rantasalmen Tuusmäen Remeksiset v. 1630 menettivät talonsa säterikartanon perustamisen tähden, muutti osa suvusta Kiuruvedelle.¹² Ilmeisesti Remeksisillä oli yhä tällöin jotain osuutta entisiin erämaihinsa. Vieläkin kauemmin säilytti eräs Rantasalmen Hiismäen talo osuuden entisiin erämaihinsa Leppävirran Leppämäellä lähellä nykyisen Vehmersalmen pitäjän rajaa. V. 1549 mainitaan Hiismäellä asunut Pekka Olkkonen Leppämäellä sijainneen Antti Takkusen ja Lauri Jurvasen uudistalon yhtiömiehenä. Vielä isonjaon aikana oli saman Hiismäen talon silloisella isännällä Matti Hukkasella maata Leppämäellä Takkusen ja Jurvasen talosta kehittyneessä jakokunnassa.¹³ Omistussuhde oli säilynyt noin kaksi ja puoli vuosisataa uudistalon rakentamisen jälkeen, joskin entisistä erämaista oli enää jälellä pari pientä niitykappaletta.

Näissä tapauksissa lienee kuitenkin kyseessä rintamaan talon omistuksen poikkeuksellisen pitkä kesto aika. Useimmissa tapauksissa uudistalon ja rintamaan talon välinen omistussuhde näyttää katkenneen jo pian uudisasutuskauden jälkeen. Suhteen katkeamistapa jää kuitenkin epäselväksi. Eräät tuomiokirjamerkinnot viittaavat kuitenkin rintamaan talojen pyrkineen myymään erämaansa uudistaloille.¹⁴ Toisaalta myös 1500-luvun loppupuolen pitkä sota-aika hävityksineen ja talojen autioitumisineen teki varmaan lopun monesta rintamaan talon omistuksesta Pohjois-Savossa ilman mitään oikeudellisia toimenpiteitä. Vanhat yhtiösuhteet unohtuivat mahdollisesti sodan poikkeuksellisissa olosuhteissa silloinkin kun autioitumista ei tapahtunut.

¹² *Soininen* 1954, 214–15. Remeksisiiä ei ennen v. 1630 löydy mistään verokirjasta Kiuruvedeltä.

¹³ N:o 1728. Leppämäki n:o 1–4/1–7 koskevat isonjaon toimituspöytäkirjat. KMMK.

¹⁴ SVTK, 42–43. Vrt. n:o L 19.

Rintamaan entisiin eräomistajataloihin yhtiösuhteissa olleita uudistaloja oli Pohjois-Savon eri osissa seuraavasti:¹⁵

T a u l u k k o 8.
Uudistalojen ja rintamaan talojen väliset yhtiösuhteet.

Alue	Uudistaloja, joilla oli		Yhteensä
	samannimisiä yhtiömiehiä	erinimisiä yhtiömiehiä	
Leppävirran reitti	2	4	6
Suvasvesi ja Riistavesi	1	6	7
Kallavesi	—	2	2
Juurusvesi	2	2	4
Iisalmen reitin alaosa	1	4	5
Iisalmen reitin latvaosa	6	4	10
Pielavesi	2	—	2
Rautalammin reitin keskiosa	3	—	3
Koko Pohjois-Savo	17	22	39

Kahdella talolla on rintamaalla sekä samanniminen että eriniminen yhtiömies, joten ne esiintyvät taulukossa kahdesti.¹⁶ Uudistaloja, joilla oli yhtiösuhde rintamaan taloon, oli siis kaikkiaan 37 taloa. Eteläisillä asutusalueilla oli erinimisiä yhtiömiehiä runsaammin kuin samannimisiä, mutta pohjoisilla asutusalueilla oli suhde päinvastainen. Syynä erinimisten yhtiömiesten suhteellisen runsaaseen esiintymiseen eteläisillä asutusalueilla oli ilmeisestikin eränkäyntimahdollisuuksien vähentyminen asutuksen tihentyessä siinä määrin, että eräomistajien kannatti paremmin luovuttaa erämaansa uudisasukkaiden käyttöön osaviljaa vastaan kuin yrittää eränkäynnin jatkamista. Pohjoisilla alueilla taas näkyy kantatalojen osuus uudistalojen perustamisessa selvempänä kuin etelässä.

Uudisasukasta näyttää pidetyn tilallisenä silloinkin kun hänellä oli vuokrasuhteen tapainen yhtiösuhde rintamaan taloon. Varsinaisia tilattomia ei uudisasutusalueella liene paljoakaan ollut. Kokonaan ei tilaton väestö näytä sieltäkään puuttuneen. Tiedot siitä ovat varsin hataria, sillä verotuksen perustuessa maankäyttöön ja

¹⁵ Perusaineisto liitteessä I.

¹⁶ N:o 1763, 1798.

omistukseen ei tilattomia yleensä merkitty mihinkään kirjoihin. Papinveroluetteloissa mainitut kirvesmiehet olivat kaikki verotalonpoikia.¹⁷ Sen sijaan vuoden 1571 hopeaveroluettelossa on verotalonpoikien lisäksi huonemiehiä eli loisia (husman).¹⁸ Näitä löytyy luettelosta tosin vain 9 henkeä, mutta melkein kaikilla on sellainen sukunimi, jota ei esiinny seudun verotalonpoikien keskuudessa. He lienevät olleet kierteleviä kaskityöntekijöitä, kirvesmiehiä sanan varsinaisessa merkityksessä. Luultavasti läheskään kaikilla heistä ei ollut niin paljoa omaisuutta, että heitä olisi merkitty hopeaveroluetteloon, joten luettelossa olevat luvut ovat vähimmäislukuja. Luetteloon merkityt olivat melkein kaikki Savilahden neljännenkunnassa. Näyttää näin ollen siltä, että vain pohjoisilla asutusalueilla, joilla pitäjän varakkaimmat verotalonpojat asuivat, myöskin huonemiehet saattoivat saavuttaa sellaisen varallisuuden, että heidät merkittiin hopeaveroluetteloon. Kovin suuri ei tilaton väestö kuitenkaan näytä olleen, sillä melkein kaikki Tavinsalmen tuomiokirjoissa esiintyvät henkilöt näyttävät olleen verotalonpoikia tai heidän perheensä jäseniä — myöskin silloin kun on kysymys rikosjutuista.¹⁹

Verotalonpoikien yläpuolelle kohoavaa väestöä ei Pohjois-Savossa ollut juuri lainkaan. Kuopion toinen kirkkoherra Lauri Eskilinpöika tosin kuului pitäjän maataomistavaan väestöön, sillä hän osti 1560-luvun alussa itselleen talon Leppävirran Reinikkalasta.²⁰ Talossa oli asuttu kauppaan saakka ja v. 1571 verotettiin Lauri Eskilinpöikää myös tässä talossa olevasta omaisuudesta.²¹ Toinen Pohjois-Savossa asunut »säätyläismaanomistaja» oli Tavinsalmen nimismies ja kuninkaankartanon vouti Hartikka Antinpöika, joka luovuttuaan voutin toimesta v. 1556 näyttää asettuneen asumaan muutamia vuosia aikaisemmin hankkimaansa taloon Kuopion Jänne-

¹⁷ Vrt. vuotuisia maakirjoja ja papinveroluetteloja vv. 1557 (VA 6255), 1561 (VA 6331) ja v. 1562 (VA 6344–45).

¹⁸ VA 6454–55. Vrt. *Gebhard* 1889, liite III F (s. XXXVIII).

¹⁹ SVTK, Tavinsalmen käräjät. Vrt. nimihakemistoa SVTK, ss. 237–50.

²⁰ N:o 1725A. SVTK, 140.

²¹ VA 6455: 27. 6454: 16.

virralla.²² Lisäksi parilla muulla säätyläisiin luettavalla miehellä tiedetään olleen maata Pohjois-Savossa. Joroisissa asuneella rälssimiehellä Jaakko Pietarinpojalla oli Pielavedellä tila, joka 1550-luvun lopussa ja seuraavan vuosikymmenen alussa lienee ollut lampuotitilana. Pielavedellä oli myös Rantasalmen nimismiehen Jören Sigfridinpojan autiotila.²³ Säätyläisiin on mahdollisesti luettava vielä Kuopiossa maanomistajana esiintynyt Bertel Knutinpoika.²⁴

Pohjoissavolainen uudisasukasyhteiskunta oli rakenteeltaan veraten tasainen. Verotalonpoikia ylempänä olevaa väestöä ei ollut juuri lainkaan ja sitä alempana tilatonta väestöä oli sitäkin varsin vähän. Huomattavimman erikoispiirteen muodostivat rintamaan kantataloon tai muuhun entiseen eräomistajaan yhtiö- ja samalla riippuvuussuhteessa olleet uudisasukkaat, jotka kuitenkin on katsottava verotalonpoikiin kuuluviksi.

TYÖYHTEISÖT

Kaskiviljely oli viljelymuoto, joka antoi parhaan taloudellisen tuloksen, jos raivaustyöhön osallistui useampihenkinen työryhmä. Yksinäisen uudisviljelijän oli työläs raivata kaskea yksinään — varsinkin karkean luonnonmetsän huuhtakaskea — ja työn tulokset jäivät vaatimattomiksi. Suuremmassa työryhmässä muodostui jokaisen sen jäsenen työ tuottavammaksi kuin yksin työskennellen.

Tämä asiantila sai uudisasukkaatkin pyrkimään työryhmien muodostamiseen. Savon kaskiviljelyalueella näyttää käytetyn kolmenlaisia työyhteisöjä. Ne olivat 1) suurperhe, 2) useamman perheen taloyhteisö ja 3) kaskiyhtiö. Suurperheellä tarkoitetaan kahden tai useamman perheen muodostamaa täydellistä talousyhteisöä, jonka talouskotitaloutta myöten oli yhteistä. Eräät tutkijat lukevat suurperheeseen jo isän ja naimisissa olevan pojan yhteistalouden.²⁵ Eri suku-

²² N:o 1815A. VA 6213:13.

²³ N:o P 15.

²⁴ N:o 1791.

²⁵ *Voionmaa* 1915, 391–92.

polvien yhteistaloutta on esiintynyt ajoittain melkein kaikissa talonpoikaistaloissa, joten isän ja pojan yhteistalouden sisällyttämistä suurperhekäsitteeseen ei voi pitää tarkoituksenmukaisena. Suurperhe edellyttää veljesten, langosten tai serkusten yhteistaloutta. Useamman perheen taloyhteisö näyttää eronneen suurperheestä siinä, että talousyhteys ei ollut täydellinen. Saman talon asukkaat näyttävät muodostaneen erillisiä papinveroyksiköjä, joilla jokaisella näyttää olleen oma kotitaloutensa ja karjansa. Samoin vuoden 1571 hopeaveroluetteloon on merkitty jokaiselle perheelle oma irtaimistonsa ja karjansa.²⁶ Useampiperheisten talojen jokaisella perheellä oli ilmeisesti oma taloutensa. Tietojen niukkuuden tähden ei kuitenkaan voi sanoa, asuivatko kaikki perheet saman katon alla vai oliko eri perheillä oma asuntonsa saman tonttimaan piirissä. Kaskimaat sekä todennäköisesti myös niiden viljely on ollut yhteistä. Useampiperheinen talo lienee ollut rakenteeltaan varsin lähellä pysyvää kaskiyhtiötä ja sitä voinee luonnehtia myös vaillinaisesti jakaantuneeksi taloksi.

Tärkeimpänä työyhteisönä on kuitenkin pidettävä kaskiyhtiötä. Se oli eri talojen asukkaiden muodostama yhtymä kaskiviljelyä varten joko yhteisellä maalla tai jonkun osakkaan maalla. Joskus se oli vain yhden kasken yhtiö, joka perustettiin vain jonkin määrätyn kasken raivaamista ja viljelyä varten ja hajosi heti kun sato oli jaettu osakkaiden kesken. Usein kaskiyhtiö muodostui kuitenkin pysyvänluontoiseksi, jolloin samojen kaskiviljelijöiden muodostama työyhteisö pysyi koossa vuodesta toiseen ja viljeli useita eri kaskia. Tosin tällainen pysyvä yhtiökin lienee oikeastaan ollut sarja yhden kasken yhtiöitä, jotka jatkuvasti muodostettiin samojen henkilöiden kesken.

Suurperheiden esiintymisestä Pohjois-Savossa ei verokirjojen nojalla ole helppo tehdä päätelmiä. Verokirjoissa vastaavat perhekuntien lukua lähinnä vuotuisten maakirjojen verotalonpoikaluvut ja papinveroluetteloiden savuluvut. Verrattaessa niitä perhekunnittain kannetun v:n 1571 hopeaveron luetteloissa esiintyvään verovelvollisten määrään on vastaavaisuus ilmeinen, joskaan ei aivan tarkka. Perhekuntien suuruudesta voi näin ollen saada käsityksen tarkas-

²⁶ Vrt. vuotuisia maakirjoja, papinveroluetteloita ja hopeaveroluetteloa v. 1571 (VA 6454—55).

telemalla kuinka monta papinveron jouta eli täysi-ikäistä miestä sisältyi kuhunkin perhekuntaa tarkoittavaan savuun. Tavinsalmen papinveroluettelot näyttävät tulleen tarkistetuiksi vuoden 1561 verotarkastuksen yhteydessä, joten verotarkastuksen jälkeiset luvut vastannevat melko hyvin tällöin vallinnutta tilannetta.²⁷ Vertailu osoittaa, että samassa savussa oli korkeintaan kaksi jouta eli samassa perheessä korkeintaan kaksi täysi-ikäistä miestä. Kun jousilukuun sisältyvät kaikista päättäen myös naimattomat täysi-ikäiset pojat, ei kaksijousistenkaan savujen kohdalla ilmeisesti voida puhua mistään suurperheestä.

Vaikka suurperheitä ei Pohjois-Savossa vielä uudisasutuskaudella näytä esiintyneen, on siellä silti havaittavissa laajaa taloudellista yhteistyötä sukulaisten kesken, mutta tämä tapahtui useampi-perheisten taloyhteisöjen tai kaskiyhtiöiden puitteissa. Tällaista taloudellisessa yhteistyössä olleiden sukulaisten ryhmää näyttää Savossa nimitetyn sukukunnaksi.²⁸

Useampiperheisiä taloja, joissa maat ja niiden viljely näyttää olleen yhteisiä, mutta karja ja irtaimisto erillisiä, on Pohjois-Savossa ollut runsaasti. V. 1562, siis välittömästi vuoden 1561 verotarkastuksen jälkeen näyttää Tavinsalmen pitäjän alueella olleen 91 useampiperheistä taloa, mikä on 39,5 % pitäjän kaikista taloista. Kaksiperheisiä taloja oli 81, kolmiperheisiä 8 ja neliperheisiä 2.²⁹ Luvut lienevät jonkun verran liian suuria, sillä jotkut näistä perheistä saattavat olla eri talojen asukkaita, koska käytettävissä olevan lähdeaineiston nojalla ei kaikissa tapauksissa ole ollut mahdollista ratkaista, milloin on ollut kysymys yhdestä, milloin kahdesta lähekkäisestä talosta.

²⁷ VA 6345: 1—12.

²⁸ *Pelkonen 1925*, 43—46.

²⁹ Perusaineisto liitteessä I.

Taulukko 9.
Useampiperheiset talot v. 1562.

Alue	Useampiperheisiä taloja	% kaikista taloista	Taloja yhteensä	Perheitä useampiperheisissä taloissa	% kaikista perheistä	Perheitä yhteensä
Leppävirran reitti	33	47,8	69	69	65,7	105
Suvasvesi ja Riistavesi	11	31,4	35	27	52,9	51
Kallavesi	7	30,4	23	16	50,0	32
Juurusvesi	6	37,5	16	12	54,5	22
Iisalmen reitin alaosa	12	37,5	32	24	54,5	44
Iisalmen reitin latvaosa	8	32,0	25	16	48,5	33
Pielavesi	6	40,0	15	12	57,1	21
Rautalammin reitin keskiosa	8	57,1	14	18	75,0	24
Pohjois-Savo	91	39,7	229	194	58,4	332

Paikalliset eroavaisuudet useampiperheisten talojen määrässä ovat siis olleet melkoiset, mutta muuta ero vanhempien eteläisten ja nuorempien pohjoisten asutusalueiden välillä ei voi havaita, paitsi että kolmi- ja neliperheiset talot olivat kaikki eteläisillä asutusalueilla.

Useampiperheisissä taloissa asuneet perheet näyttävät enimmäkseen olleen samaa sukua, joten useampiperheinen talo oli tavallisesti sukukuntatalo. Vain 20 talossa asui erinimisiä perheitä, mutta tällöinkin on monessa tapauksessa saattanut olla kysymys sukulaisperheestä, apesta ja väyystä tai langoksista. Sukukuntatalojen muodostumista on ilmeisestikin edistänyt se, että taloa ei voitu jakaa lasten kesken isän vielä eläessä. Vaikka erojako-oikeus kuuluiikin *Voionmaan* mukaan karjalaiseen perintöoikeuteen, kruunu ei hyväksynyt tällaisia jakoja.³⁰ Niinpä Alapitkän Niko Ruotsalaisen talon jako hänen poikiensa kesken kiellettiin v. 1564 sillä perusteella, että Niko oli vielä elossa.³¹ Talon oli tosin ollut poikien nimissä jo

³⁰ *Voionmaa* 1915, 378–80.

³¹ N:o 1774A. SVTK, 174.

vuodesta 1548 alkaen. Kauppi Nikonpojan, joka tahtoi erota talosta riitauduttuaan veljiensä kanssa, sallittiin lähteä siitä vain perintö-osasta luopumisen hinnalla. Ne pojat, jotka eivät tahdo asua yhdessä isänsä kanssa hänen elinaikaansa, olkoot ilman maata, sanotaan oikeuden asiaa koskevassa päätöksessä. Jakovaikkeudet ja työyhteisön tarve lienevät pitäneet sukua koossa samassa talossa. Monet uudistalot muodostuivatkin jo toisen uudisasukassukupolven varuttua sukukuntataloiksi.

Vanhempien useampiperheisten talojen kohdalla on vaikea todeta, ovatko ne alunperin olleet yhden uudisasukkaan vai sukukunnan rakentamia. Verokirjoihin merkittäessä talo on saattanut olla jo niin iäkäs, että yhdestä uudisasukasperheestä on jo voinut ehtiä kehittyä sukukunta. 1550-luvulla verollepannuista taloista oli vain kuusi kohta alusta kahden perheen asumia, kun taas yhden perheen taloja oli 31 ja yhden talon perheluku jää epäselväksi. Näistä kuudesta kahden perheen talosta vain kaksi oli samansukuisten perheiden asumia.³² Toiset kaksi oli erinimisillä perheillä.³³ Loput kaksi taloa olivat sellaisia, että parina ensimmäisenä vuonna ne oli merkitty yhden perheen taloiksi, mutta sitten niihin ilmaantuu myös toinen perhe.³⁴ Kummassakin tapauksessa perheet ovat erinimisiä. Alkuperäistä sukukunta-asutusta saattoi olla siis vain kahdessa talossa, jotka kummatkin sijaitsivat verrattain tiheästi asutulla seudulla Leppävirran reitin alueella.

Sukukunta-asutuksesta on kuitenkin säilynyt kansantarinoita. Vanha tarina kertoo Karttulan Punnonmäelle tulleen erään Kolehmaisien seitsemän poikansa ja vävynsä kanssa.³⁵ Verokirjat mainitsevat v. 1541 vain yhden Kolehmaisien, Tahvo Pekanpojan. Viisi vuotta myöhemmin verokirjoissa oli kolme Kolehmaista ja vuoteen 1557 mennessä luku oli kasvanut kuuteen. Suku jakaantui tällöin kahteen arviokuntaan, mutta kummankin arviokunnan maat yhdistettiin myöhemmin yhdeksi jakokunnaksi.³⁶ Verokirjamerkin-

³² N:o 1707, 1723.

³³ N:o 1731B, 1815B.

³⁴ N:o 1700, 1786.

³⁵ Gebhard 1889, 56. Wegelius 1878, 131–32.

³⁶ N:o L 6 ja L 7.

töjen perusteella alkuperäinen sukukunta-asutus on mahdollinen, sillä perheiden lukumäärä lisääntyi varsin nopeassa tahdissa. Toisaalta on myös yhtä mahdollista, että alkuperäinen uudisasukasperhe olisi lyhyen ajan kuluessa kasvanut suureksi sukukunnaksi ja jakaantunut samalla ainakin kahdeksi eri taloksi.

Sukukunnan ohella lienee ollut sellaisiakin useampiperheisiä taloja, joissa asui toisilleen vieraita perheitä. Edellä on mainittu sellaisista uudistaloista, joissa heti verollepanon aikaan tai kohtaan sen jälkeen asui kaksi erinimistä perhettä. Näitä tuskin voi kaikkia selittää apen ja vävyn tai langosten asumiksi. Osa on ilmeisestikin ollut erisukuisten perheiden taloyhtiöitä. Niiden synnyssä lienee ollut merkittävämpänä tekijänä pysyvän työyhteisön tarve. Ainakin yhdessä tapauksessa tämä lienee ollut yksinomaisena syynä taloyhtiön perustamiseen. Leppävirran Saijanlahden Monnisten talo siirtyi 1550-luvun lopulla kokonaan toisiin käsiin ja sen isännäksi tuli Kauppi Parviainen. Samanaikaisesti kohosi talon erämaalle Riistavedelle Nuutti Poikosen ja Heikki Latturisen yhdessä asuma uudistalo, jossa Kauppi Parviainen oli kantatalon omistuksen perusteella yhtiömiehenä.³⁷ Poikonen ja Latturinen olivat kumpikin vastavuoroisesti Kauppi Parviaisen yhtiömiehinä. Kantatalon omistussuhteet eivät mitenkään selitä uudistalon muodostumista kahden perheen taloksi, vaan selitystä on ilmeisesti haettava työyhteisön tarpeesta.

Uudisasutusalueen tärkein työyhteisö oli eri taloissa asuneiden uudisasukkaiden muodostama kaskiyhtiö. Yhden kasken yhtiöistä ei tunnu säilyneen paljoakaan tietoja. Vain jatkuvat yhtiösuhteet saattoivat tulla verokirjoissa esille. Yhtiösuhteiden merkintä näyttää olleen varsin puutteellista ja tilapäisluontoista. Parhaiten on yhtiösuhteet otettu huomioon 1550-luvun alkupuolen vuotuisissa maa-kirjoissa. Esim. vain v. 1552 on verokirjaan merkitty Lapinlahdella asuneiden Tahvo Ollikaisen ja Lauri Jääskeläisen välinen yhtiösuhte, mutta vielä vuodelta 1563 on tuomiokirjassa tieto samoja taloja silloin asuneiden Pekka Ollikaisen ja Olli Jääskeläisen välisestä yhtiösuhteesta.³⁸ Ilmeisesti kyseessä oli jatkuva yhtiösuhte, vaikka

³⁷ N:o 1700, 1738.

³⁸ N:o 1744B, SVTK 108—09.

se tuli verokirjoissa esiin ainoastaan yhtenä vuonna. Vastaavasti rantasalmelaisen Pekka Olkkosen yhtiösuhde Leppävirran Leppämäellä olleeseen Antti Takkusen ja Lauri Jurvasen taloon mainitaan vain v. 1549, vaikka sama rantasalmelainen talo oli osakkaana Leppämäen jakokunnassa vielä isonjaon aikana.³⁹ Yhtiösuhteen merkitseminen verokirjaan vaikkapa vain yhtenä vuonna on ilmeisestikin osoitus jatkuvan yhtiösuhteen olemassaolosta.

Parhaimmat tiedot jatkuvista yhtiösuhteista antavat aikaisemmin erillään verotettujen talojen yhdistämiset samoihin arviokuntiin. Tätä ilmiötä havaitaan vähäisessä määrin jo 1540-luvulla, mutta eniten sitä esiintyy vv. 1555—56 ja 1561 verotarkastusten väliajana. Sen syynä oli — kuten verotusta koskevassa luvussa lähemmin selvitetään — pyrkimys vähentää verotaakkaa yhdistämällä puoli-veroja kokoveroiksi.⁴⁰ Tietoja niistä perusteista, joilla talojen yhdistäminen samaan arviokuntaan tapahtui, ei ole säilynyt. Talojen veronmaksukyvyyn arvioiminen oli ratkaisevasti talonpoikaisen lautakunnan varassa, joten myös talojen yhdistäminen suuremmiksi arviokunniksi lienee ollut lautakunnan käsissä. Lautamiehet tunsivat varmastikin talojen yhtiösuhteet, joten lautakunta on voinut suorittaa yhdistämisen jo olemassa olevien yhtiösuhteiden perusteella. Pysyvä yhdistäminen on tuskin perustunut mihinkään tilapäissuhteeseen, vaan ainakin useimmissa tapauksissa perustana on ilmeisestikin ollut jatkuva yhtiösuhde. Yhteisvastuu veroista vakiinnutti joka tapauksessa yhtiösuhteen arviokunnan talojen välillä.

Yhtiösuhteita tarkasteltaessa on siis otettava huomioon sekä eri arviokuntiin kuuluneiden talojen yhtiösuhteista kertovat hajamerkinnot että talojen yhdistäminen samaan arviokuntaan. Seuraava taulukko on yhdistelmä kaikista vv. 1541—62 välisenä aikana esiintyneistä yhtiösuhteista.⁴¹ Kaikki yhtiösuhteet eivät tosin liene olleet samanaikaisia, sillä mukana ovat kaikki talot, joilla yhtenäkin vuonna on ollut verokirjaan merkitty yhtiömies. Niitä uudistaloja, joilla on ollut rintamaan talossa asunut yhtiömies, ei ole otettu huomioon, koska tällöin ei ole kysymys tavallisesta kaskiyhtiöstä. Noin puolet

³⁹ N:o 1728. Vrt. s. 78.

⁴⁰ Kts, ss. 241—42.

⁴¹ Perusaineisto liitteessä I.

näistä taloista on sellaisia, että niillä on ollut myös tavallisia yhtiömiehiä, joten vain 18 taloa on jäänyt tilaston ulkopuolelle.

T a u l u k k o 10.
Yhtiösuhteiden lukumäärä Pohjois-Savossa.

Alue	Taloja, joilla on ollut yhtiömiehiä		Taloja, joilla ei ole ollut yhtiömiehiä		Yhteensä taloja
	taloja	%	taloja	%	
Leppävirran reitti	49	71,0	20	29,0	69
Suvasvesi ja Riistavesi	21	60,0	14	40,0	35
Kallavesi	16	69,6	7	30,4	23
Juurusvesi	10	62,5	6	37,5	16
Iisalmen reitin alaosa	25	78,1	7	21,9	32
Iisalmen reitin latvaosa	16	64,0	9	36,0	25
Pielavesi	11	73,3	4	26,7	15
Rautalammin reitin keskiosa	6	42,9	8	57,1	14
Pohjois-Savo	154	67,2	75	32,8	229

Talojen välisiä kaskiyhtiöitä oli Pohjois-Savossa runsaasti. Vähintään 2/3 kaikista taloista harjoitti kaskiviljelyä ainakin ajoittain kaskiyhtiöiden puitteissa. Kun lyhytaikaisista yhtiösuhteista on tuskin mitään tietoja, on tätäkin määrää pidettävä liian pienenä. Yhtiösuhteiden lukumäärä vaihtelee eri alueilla suuresti, mutta pohjoiset asutusalueet eivät harvasta asutuksestaan huolimatta jää lainkaan jällelle eteläisistä alueista, vaan suurin yhtiösuhteiden määrä on todettavissa Iisalmen reitin alaosan alueella. Samalla alueella on vähiten useampiperheisiä taloja. Sen sijaan Rautalammin reitin keskiosan alueella on suhde päinvastainen: kaskiyhtiöiden luku on pienin, mutta useampiperheisten talojen suurin koko Pohjois-Savossa. Kaskiyhtiöiden määrä riippui työyhteisöjen tarpeesta.

Yhdellä talolla saattoi samanaikaisesti olla useampiakin eri yhtiösuhteita. Samassa arviokunnassa verotettujen yhtiömiesten lisäksi saattoi yhtiömiehiä olla myös toisista arviokunnista. Esim. Juntti ja Lauri Koistiselle oli v. 1554 merkitty yhtiömiehiksi sekä samassa arviokunnassa ollut Hannu Hyttinen että eri arviokunnassa ollut

Heikki Koistinen.⁴² Useimmissa tapauksissa kuitenkin mainitaan eri yhtiömiehet eri vuosina. Kun verokirjoihin merkityt yhtiösuhteet on ilmeisestikin käsitettävä jatkuviksi, on todennäköisesti kuitenkin katsottava eri yhtiömielien ainakin osittain olleen samanaikaisesti yhtiösuhteessa taloon. Yhtiösuhteet lienevät kuitenkin olleet erilisiä, luultavasti eri kaskimaita koskevia.

Yhtiömiessuhteiden verkkoa on yritetty valaista seuraavassa taulukossa.⁴³ Mukana ovat kaikki vv. 1541–62 välillä verokirjoihin merkityt yhtiösuhteet, myöskin eri pitäjässä asuneen yhtiömiehen kanssa.

Taulukko 11.
Yhtiömiehet ja arviokuntajako.

Yhtiömiesten asuinpaikat	Yhtiö- miestaloja	% yhtiö- mies- taloista	% kaikista taloista
1) samassa arviokunnassa	72	41,9	31,4
2) eri arviokunnassa	32	18,6	14,0
3) samassa + eri arviokunnassa	31	18,0	13,5
4) eri pitäjässä	18	10,4	7,9
5) samassa arviokunnassa + eri pitäjässä	12	7,0	5,2
6) eri arviokunnassa + eri pitäjässä	3	1,8	1,3
7) samassa + eri arviokunnassa + eri pitäjässä	4	2,3	1,8
Yhtiömiestaloja yhteensä	172	100,0	75,1
Taloja, joilla yhtiömiehiä			
samassa arviokunnassa (1+3+5+7)	119	69,2	52,0
eri arviokunnassa (2+3+6+7)	70	40,7	30,5
eri pitäjässä (4+5+6+7)	37	21,5	16,0

Samassa arviokunnassa ja eri arviokunnassa asuneiden yhtiömiesten asemassa oli lähinnä eroa heidän verovastuuseensa nähden. Samassa arviokunnassa oleminen edellytti täydellistä yhteisvastuuta veroista. Eri arviokunnassa olleen yhtiömiehen verovastuu jää epä-

⁴² N:o 1732.

⁴³ Perusaineisto liitteessä I.

selväksi. Nähtävästi se riippui kaskimaan omistussuhteista. Eri pitäjässä asuneiden yhtiömiesten kohdalla taas tuskin oli kysymys tavallisesta kaskiyhtiöstä, vaan — kuten aikaisemmasta esityksestä on käynyt ilmi — eräomistukseen pohjautuvasta yhtiösuhteesta.

Kaskiyhtiöiden muodostumisessa oli sukulaisuudella tärkeä osuutensa. Silloinkin kun samaa sukua asui eri taloissa muodostivat sen jäsenet usein keskenään taloudellisissa suhteissa olleen sukukunnan. Tyypillisenä esimerkkinä on Ritoniemen ja Hiltulanlahden seuduilla asunut Ihalempisten suku, jonka viidestä eri arviokuntiin kuuluneesta talosta ainakin neljä oli yhtiösuhteissa toisiinsa.⁴⁴ Sukulaisuuden merkitystä yhtiösuhteiden muodostumisessa valaisee seuraava taulukko.⁴⁵

T a u l u k k o 12.
Yhtiö- ja sukulaisuussuhteet.

Taloja, joilla oli yhtiömichinä	samannimisiä		erinimisiä		yhteensä	
	taloa	%	taloa	%	taloa	%
Samassa arviokunnassa	20	16,5	101	83,5	121	100,0
Eri arviokunnassa	22	30,6	50	69,4	72	100,0
Eri pitäjässä	17	43,6	22	56,4	39	100,0

Vaikka sukulaisuus olikin tärkeä tekijä kaskiyhtiöiden muodostumisessa, oli erisukuisia yhtiömiehiä kuitenkin paljon enemmän. Eniten oli erisukuisia yhtiömiehiä samoissa arviokunnissa. Tämä toteamus tukee aikaisemmin esitettyä olettamusta, että talojen väliset kaskiyhtiöt ovat olleet määräävinä tekijöinä taloja samoihin arviokuntiin yhdistettäessä.

Kaskiyhtiön sisäisen rakenteen näyttää määränneen kaksi tekijää: työ ja maanomistus. Yhtiömies sai yleensä osansa työn perusteella. Kirvesluku eli kaskenkaatajien määrä oli jakoperusteena. Sato jaettiin — kuten Säamingin käräjillä v. 1564 annetussa tuomiossa sanotaan — »niin monen kirveen mukaan kuin hänellä oli

⁴⁴ N:o L 4, L 8, P 11A, P. 25, P 26.

⁴⁵ Perusaineisto liitteessä I.

kaskimaata kaatamassa».⁴⁶ Tästä tuomiosta päätellen yhdellä varsinaisella osakkaalla oli useampia kirvesosuuksia; jokainen perhekunnan työkykyinen mies näyttää luetun eri kirveeksi. Kahden talonpojan kaskiyhtiö saattoi näin käsittää huomattavasti suuremman työryhmän. Useiden tuomiokirjamerkintöjen mukaan sato jaettiin lyhyteittäin. Kirvesluku määräsi, kuinka monennen lyhteen kukin osakas — tai paremminkin — kukin osakasryhmä sai.

Kirvesluku ei kuitenkaan yksin näytä määränneen yhtiömiesten osuuksia kaskiyhtiössä. Kuten edempänä olevasta maanomistusta koskevasta esityksestä ilmenee, kaskiyhtiö ei aina merkinnyt omistusyhteyttä. Yhteisesti omistetulla kaskimaalla tapahtui sadon jakaminen luonnollisesti yksinomaan kirvesluvun perusteella, mutta jos maan omisti vain yksi osakas tai osa osakkaista, näyttää maan omistus myös otetun huomioon. Yleinen oikeustapa näyttää olleen, että maan omistaja oli oikeutettu saamaan osaviljan vieraan hänen maalleen kaatamasta kaskesta.⁴⁷ Vaikka tunnetut tapaukset koskevatkin etupäässä luvatonta kaskenkaatoa ja vuokrakaskia, on todennäköistä, että osaviljajärjestelmää on sovellettu myös yhtiökaskiin. Vieraat yhtiömiehet ovat tuskin olleet sen edullisemmassa asemassa kuin kaskenvuokraaja.

Osaviljan perustana oli ilmeisestikin veronmaksu. Vuoden 1561 verotarkastuksessa ei näytä otetun huomioon mahdollisia yhtiösuhteita eri arviokuntiin kuuluneiden talonpoikien välillä. Maan omistaja oli ilmeisestikin vastuussa verosta ja joutui huolehtimaan sen maksusta. Kaskiyhtiöiden muodostaessa moninaisen ja aina jossain määrin vaihtelevan taloudellisten suhteiden verkon tuskin muunlainen menettely oli verottajan puolelta mahdollistakaan. Osavilja näyttää ainakin osittain olleen korvaus maanomistajan suoritettavaksi jääneestä veronmaksusta.

⁴⁶ SVTK, 173.

⁴⁷ Vrt, s. 165. (viite 10).

MAANOMISTUS

Uudisasituksen perustuessa ensi sijassa kaskiviljelyyn oli Pohjois-Savossakin kaskimaiden omistus maanomistuksen perustana. Kaskimaan omistuksen alkuperäinen muoto on *Voionmaan* mukaan ollut käyttöomistus, joka kesti vain niin kauan kuin kaskimaa oli viljelyksessä.⁴⁸ Tämä tilapäisluontoinen käyttöomistus muuttui vähitellen kiinteäksi maanomistukseksi. Vanhimmat Pohjois-Savo koskevat tiedot viittaavat siellä jo uudisasutuskaudella vallinneen verrattain kiinteän maanomistuksen. Vanhimmissa tuomiokirjoissa esiintyvät maariitajutut kertovat kaskimaan käytöstä riippumattomasta maanomistuksesta 1550- ja 1560-luvuilla.⁴⁹ Seka-asemassa olleiden tiluskappaleiden rajat olivat tosin epäselviä ja monasti riideltiin siitä, kenen maalla kaadettu kaski oli. Jos kaski havaittiin kaadettun vieraille maalle, joutui kasken kaataja suorittamaan maan omistajalle osaviljana puolet sadosta, vaikka tämä ei ollut mitenkään osallistunut kaskityöhön. Pelkän käyttöomistuksen vallitessa ei työhön osallistumattomalla henkilöllä olisi voinut olla mitään oikeuksia satoon. Myöskin edellä selostetut yhtiösuhteet uudisasukkaan ja rintamaan eräomistajatalon välillä edellyttävät maanomistuksen jo eräkaudella saavuttaneen kiinteän maanomistuksen luonteen.

Kaskiviljelyssä runsaasti esiintyvät työyhteisöt tuovat esiin kysymyksen niiden vaikutuksesta maanomistukseen. Missä määrin nämä yhteisöt esiintyivät maanomistajina? Vaikka verottaja onkin ottanut työyhteisöt vain puutteellisesti huomioon, antavat verokirjat valaistusta asiaan. Yhden verotalonpojan arviokuntia esiintyy vanhimmissa verokirjoissa runsaasti. Pohjois-Savon 1560-luvun alun 229 talosta kaikkiaan 148 eli 65,1 % muodosti ensimmäisen kerran verokirjoissa esiintyessään yhden verotalonpojan arviokunnan.⁵⁰ Vielä v. 1561 oli arviokuntien laajamittaisesta yhdistämisestä ja sukukuntien muodostumisesta huolimatta jälellä vielä 12 tällaista arviokuntaa. Esimerkkinä yhden verotalonpojan arviokunnasta voidaan

⁴⁸ *Voionmaa* 1915, 288–89.

⁴⁹ Tällaisia riitajuttuja melkein kaikilla 1550- ja 1560-luvulta tunnetuilla käräjillä. Kts. SVTK.

⁵⁰ Perusaincisto liitteessä I.

mainita Olli Hatsosen talo Kuopiossa, jossa vv. 1541—61 asui vain yksi perhe.⁵¹ Koko tältä ajalta ei ole säilynyt mitään tietoa siitä, että Hatsonen olisi ollut kaskiyhtiössä kenenkään kanssa.

Useampitaloisessa arviokunnassakaan ei yhtiösuhteesta huolimatta näytä aina vallinneen yhteisomistus. Vaikka vuoden 1561 verollepanomaakirja ei monessakaan tapauksessa kerro mitään arviokunnan sisäisistä omistussuhteista, ovat ne kuitenkin eräissä tapauksissa selvitettävissä vertailemalla verollepanomaakirjan anekkeja koskevia merkintöjä vuotuisten maakirjojen sekä vuoden 1664 maanmittauspöytäkirjojen sisältämiin tietoihin. Muutamissa vuoden 1664 jakokunnissa esiintyvät erilliset omistukset voidaan todeta olevan peräisin uudisasutusajalta saakka. Erittäin selvästi tämä näkyy siinä Kiu-ruveden jakokunnassa, joka oli kehittynyt Pekka Kärkkäisen ja Niko Kaikkosen uudistalojen muodostamasta kaksitaloisesta arviokunnasta.⁵² Talot olivat erillisinä arviokuntina vuoteen 1557, jonka jälkeen ne yhdistettiin yhdeksi arviokunnaksi. Arviokunnassa oli v. 1561 kaksi anekkia, toinen Klemetti-kirjurin ja toinen Kustaa Fincken antama. V. 1664 oli vastaavassa jakokunnassa 13 taloa kahdena erillisenä omistusryhmänä, joiden raja noudatti tarkoin v. 1561 mainittujen anekkien rajoja. V. 1561 oli Kärkkäisen uudistalo Kustaa Fincken anekin alueella ja v. 1664 oli Kärkkäisen sukua vain tästä anekista kehittyneessä omistusryhmässä. Kaikkosen uudistalo oli Klemetti-kirjurin anekin alueella ja vastaavasti Kaikkosen sukua v. 1664 vain tästä anekista kehittyneessä omistusryhmässä. Samaan arviokuntaan joutuminen ei ollut kyennyt saattamaan Kärkkäisen ja Kaikkosen talojen maita yhteisomistukseen.

Kolmitalosisessa arviokunnassa saattoi kahdella talolla olla yhteiset maat ja kolmas omistaa maansa yksin. Leppävirran Kurjalanrannan tienoilla sijainneessa Heikki Pippurisen, Pekka Tuhkusen ja Klemetti Soinisen yhteisessä arviokunnassa Pippurinen omisti selvästi yksin Klemetti-kirjurin antaman anekin, mutta arviokunnan muut maat, Erik Arvidinpoika Stålarmin anekki ja Niko Äyrämöisen autiotila, kuuluivat Tuhkuselle ja Soiniselle yhteisesti.⁵³ Tuh-

⁵¹ N:o 1795.

⁵² N:o 1767.

⁵³ N:o 1710.

kusen ja Soimisen talot olivatkin samana arviokuntana jo ennen kun Pippurisen talo liitettiin siihen kolmanneksi.

Arviokunnan sisäisiin omistuseroihin viittaavat myös saman arviokunnan talojen erilaiset yhtiösuhteet. Esim. samaan arviokuntaan kuuluneiden Maaningan Käärmelahden Pekka Raatikaisen ja Siilinjärven Olli Kuosmasen taloilla oli eri yhtiömiehet.⁵⁴ Raatikaisen yhtiömiehet olivat Maaningan taloista, kun taas Kuosmasen yhtiömiehet asuivat Kuopion Jännevirralla.

Eräissä tapauksissa sisältyy jo vuoden 1561 verollepanomaakirjaan merkintä, että osa arviokunnan maista on vain yhden talon omistamia. Leppävirran reitin rannalla oli arviokunta, johon kuuluivat Olli Pehkosen ja Antti Kirppu-Koposen talo Reinikkalassa ja Heikki Konosen talo Paukarlahdella. Verollepanomaakirjassa on kolmen tiluskappaleen kohdalla nimenomainen maininta, että ne kuuluivat Pehkosen ja Koposen asumaan Reinikkalan taloon.⁵⁵ Nämä maakappaleet olivat v. 1664 jakokunnan Reinikkalassa olleiden talojen omistamia, mutta jakokunnan toisella osalla, joka oli kehittynyt Paukarlahden talosta, ei ollut niihin mitään osuutta.

Useamman talon kuulumista samaan arviokuntaan ei voi vielä pitää todistuksena talojen välisestä yhteisomistuksesta, vaan jokainen arviokunta on tutkittava erikseen. Käytettävissä olevat tiedot ovat tosin niin puutteellisia, että arviokunnan sisäiset omistussuhteet jäävät useimmissa tapauksissa epäselviksi. Yhteisomistus näyttää kuitenkin olleen verraten yleistä. Alkuperäiseksi sitä ei silti voi monessakaan tapauksessa katsoa, sillä useimmat talot ovat varhaisemmin olleet omana itsenäisenä arviokuntanaan. Samaan arviokuntaan joutuminen ja yhteinen vastuu veroista on vähitellen johtanut yhteisomistukseen. Niinpä Saamaisten Koistisen ja Hyttisen arviokunnan kolme taloa olivat alunperin kukin eri arviokuntana ja kaikki näyttävät saaneen anekkinsa erikseen.⁵⁶ V. 1664 olivat vastaavan jakokunnan maat yhteisomistuksessa. Yhteisomistuksen syntyyn näyttää vielä vaikuttaneen kolmannen talon autioituminen 1550-luvun lopulla ja sen maiden joutuminen arviokunnan toisille taloille.

⁵⁴ N:o 1775.

⁵⁵ N:o 1725.

⁵⁶ N:o 1732.

Vaikka kaskiyhtiöt lienevät huomattavasti edistäneetkin maan joutumista yhteisomistukseen, eivät kaskiyhtiö ja yhteisomistus näytä silti aina kuuluneen yhteen. Jo aikaisemmin mainittu Lauri Jääskeläisen ja Pekka Ollikaisen kaskiyhtiö oli kaatanut kaskensa Pekka Ollikaisen maaksi luullulle maalle. Kaskipaikasta sukeutui riita Pekka Ollikaisen ja hänen naapurinsa Pekka Pöksäsen välillä.⁵⁷ Vasta kun kaskan olikin todettu sijainneen kruunun maalla, joutui Lauri Jääskeläinen myös vastuuseen kruununmaan luvattomasta viljelemisestä. Juttu osoittaa selvästi, että yhtiökaskan paikka katsottiin olleen yhden osakkaan omistuksessa. Myöskin saman arviokunnan talojen väliset omistuserot edellyttävät yhtiökaskia osakkaiden yksityisomistuksessa olleella maalla.

Kaskiyhtiöitä ja arviokuntia merkittävämpi tekijä maan yhteisomistuksen syntymisessä oli kuitenkin sukukuntien muodostuminen. Ensimmäisenä vaiheena näyttää olleen useampiperheinen talo. Eri perheiden jäädessä samaan taloon sitä ei ilmeisestikään jaettu, vaan perheen kasvaminen sukukunnaksi merkitsi samalla yksityisomistuksen muuttumista yhteisomistukseksi. Sukukunnan muodostumista ja samalla yhteisomistusta oli omiaan edistämään se, ettei taloa saanut jakaa isän eläessä. Kun sukukunta myöhemmin alkoi jakaantua eri taloihin, ei maita silti aina jaettu. Suku- ja työyhteisö säilytti yhteisomistuksen edelleenkin. Vuoden 1664 maanmittauspöytäkirjoissa on lukuisia sukukuntien muodostamia jakokuntia, joiden maat olivat kaikki yhteisomistuksessa. Niinpä esim. Lapinlahden Ollikkalan kylän Ollikaisten jakokunta oli syntynyt yhdestä talosta, jonka ensimmäinen tunnettu isäntä oli Pekka Ollikainen.⁵⁸ Alunperin yhdelle uudistalolle kuuluneet maat olivat 9-talouden jakokunnan yhteisomistuksessa.

Vaikka kantatalosta jakautuneet talot usein jäivätkin yhteisomistukseen, ei tämä suinkaan ollut sääntönä. Kantatalon isännän kuoltua saatettiin maat jakaa. Esim. Matti Möttösen talo jakaantui v. 1557 kahtia siten, että toinen Möttösen vävyistä jäi asumaan kantataloa Leppävirran nykyisessä kirkonkylässä ja toinen rakensi itselleen ta-

⁵⁷ SVTK, 108—09. Vrt. s. 174.

⁵⁸ N:o 1749.

lon Osmajärvelle.⁵⁹ Talot jäivät samaan arviokuntaan ja maat yhteisiksi. Kuusi vuotta myöhemmin langokset tahtoivat täydellistä eroa ja vuoden 1563 kesäkäräjillä määrättiin kuusi uskottua miestä suorittamaan jako siten, että kumpikin sai puolet maista.⁶⁰ Talot jäivät silti samaan arviokuntaan.

Sukukunnan paisuessa jo 1500-luvun alkupuolella tai puolivälissä niin suureksi, että se ei enää mahtunut samaan arviokuntaan, mikä tapahtui arviokunnan talojen yhteisen veroluvun noustessa yli 10 veromarkan, tulee sukukunnan omistussuhteiden seuraaminen varsin vaikeaksi. Leppävirran Mustinmäen ja Konnuslahden Kinnuset näyttävät muodostaneen edelleen jonkinlaisen sukuyhteisön, vaikka sen kymmenen taloa jakaantuikin kuuteen eri arviokuntaan, joilla vain kolmella voidaan todeta yhtiösuhteita keskenään.⁶¹ Sukukunnan yhteisomistus ei ilmeisestikään ollut täydellinen, vaan sen piirissä oli pienempiä yhteisomistusrhymiä. Näyttää siltä, että vanhempia yhteisomistusrhymiä olisi pirstoutunut ja uusia taas kasvanut. Tämä erisuuntainen kehityskulku tuntuu olleen ominaista vanhojen asutusalueiden omistussuhteille. Nuoremmilla asutusalueilla kehitys kulki pääasiassa yhteisomistusrhymien muodostumista kohti.

Yhteisomistus on Pohjois-Savossa huomattavalta osaltaan asutuksen kasvaessa syntynyt omistusmuoto. Varsin vaikeata on sanoa, missä määrin sitä esiintyi jo uudisasutusvaiheessa. Rintamaalla olleen kantatalon erämaalle rakennettu uudistalo lienee ollut ainakin aluksi jonkinlaisessa omistusyhteydessä kantatalonsa kanssa. Tähän viittaa sekin, että uudistalon muodostuessa itsenäiseksi arviokunnaksi, se oli joskus aluksi kantatalon isännän nimissä. Sitäpaitsi kantatalon ja uudistalon yhtiösuhde edellyttää jonkinlaista yhteisomistusta. Tällaisia yhtiösuhteita tunnetaan — kuten jo aikaisemmin on mainittu — 37 uudistalon kohdalla, joten tätä yhteisomistuksen muotoa on esiintynyt melkoisesti.⁶² Kysymyksessä on kuitenkin vain uudisasutusvaiheessa esiintynyt omistusmuoto, joka suurim-

⁵⁹ N:o 1675.

⁶⁰ SVTK, 108.

⁶¹ N:o 1689—92. 1702.

⁶² Vrt. s. 167.

malta osaltaan näyttää hävinneen pian sen jälkeen. Myöhemmän yhteisomistuksen pohjana se ei ole ollut.

Uudisasutusvaiheessa näyttää yhteisomistusta syntyneen myös kaskiyhtiöiden yhteisen maanvaltauksen kautta. Yhteisestä uudisasutuksesta sukukuntien puitteissa ei tosin ole — kuten aikaisemmin on mainittu — mitään varmoja tietoja, mutta sen sijaan muutama tieto viittaa erisukuisten uudisasukkaiden perustaneen uudistalon taloyhtiön muodossa. Näissä tapauksissa on ilmeisestikin kyseessä alkuperäinen maan yhteisomistus. Myös eri taloissa asuneiden uudisasukkaiden välinen kaskiyhtiö lienee suorittanut yhteistä maanvaltausta. Eri arviokuntiin kuuluneet iisalmelaiset uudisasukkaat Olli Rautaparta Pörsänmäeltä ja Eskeli Oinonen Löytynmäeltä saivat 1570-luvun vaihteessa Jören Maununpojalta anekin Sonkajärven ja Sotkamon rajoilla olleille ulkotiluksilleen.⁶³ Maat merkittiin verollepanomaakirjaan miesten yhteisesti omistamina tiluksina. Muita yhteisiä tiluksia ei Rautaparralla ja Oinosella näytä olleen, vaan kotiseudulla heillä oli erillisiä yhtiösuhteita muihin naapureihinsa, Rautaparralla Martikkalansaaren Martikaisiin ja Oinosella Sulkavan Lauri Kaartiseen.

Pohjois-Savon uudisasukasyhteiskunnassa oli maanomistus varsin vaihtelevaa. Pysyvää yksityisomistusta on tosin katsottava omistuksen perusmuodoksi, mutta sen ohessa esiintyy myös yhteisomistusta. Erikoinen vain uudisasutusyhteiskunnalle ominainen piirre oli eräomistuksesta kehittynyt yhteisomistussuhde rintamaan kantatalon ja uudistalon välillä. Tämä yhteisomistuksen laji oli kuitenkin vain lyhytaikainen ilmiö, joka näyttää hävinneen asutuksen vakiinnuttua. Rinnan sen vähentymisen kanssa syntyi kuitenkin uutta yhteisomistusta sukukuntien muodostumisen sekä työ- ja vero-yhteisöjen vaikutuksesta. Jossain määrin on saattanut olla myös sukukuntien ja kaskiyhtiöiden maanvaltauksista syntyneitä alkuperäistä maan yhteisomistusta.

⁶³ N:o 1769. Vrt. n:o 1772.

PAIKALLISHALLINTO

Pohjois-Savo oli uudisasutuksen alkuaikoina hallinnollisesti rinta-aapitajien äärialuetta. Sinne nousseet uudistalot näyttävät verollepanon yhteydessä katsotun siihen pitäjään, neljännes- ja kymmenkuntaan kuuluviksi, josta uudisasukas oli lähtöisin. Kun uudisasukas usein asettui kotitalonsa erämaalle, josta tämä jo oli maksanut eräveroa, pidettiin uudistalon perustamista ilmeisestikin erämaata omistavan talon jakaantumisena ja meneteltiin verotuksessa sen mukaisesti. Uudisasutukseen liittyvän veropakoilun tähden ei tosin läheskään kaikkia uudistaloja saatu verotuksen piiriin heti niiden rakentamisen jälkeen. Näidenkin talojen kohdalla tuntuu uudisasukkaan alkuperä määränneen verotuspaikan sitten kun ne saatiin pannuiksi verolle. Vielä Klemetti-kirjurin aikaisissa verollepanoissa on tämä selvästi havaittavissa.

Eteläosa Pohjois-Savoä näyttää jo ennen 1540-luvun alkua tulleen vedetyksi verohallinnon piiriin. Eteläisten asutusalueiden, Loppävöirran reitin, Suvasveden ja Riistaveden sekä Kallaveden alueiden 109:sta ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista verotetuista taloista 88 eli 80,7 % oli jo vuoden 1541 verokirjaan merkittynä.⁶⁴ Verotus oli edistynyt jo niin pitkälle, että suuri osa näiden alueiden taloista oli tällöin erotettu alkuperäisestä kantatalonsa kymmenkunnasta ja ryhmitelty muutamiin Rantasalmen pitäjän Keriharjun ja Rantasalmen neljännesten sekä Juvan pitäjän Joroisten neljänneksen kymmenkuntiin. Tätä ryhmittelyä voinee pitää ensimmäisenä Pohjois-Savon uudisasutukseen kohdistuneena hallinnollisena toimenpiteenä. Se lienee suoritettu 1540-luvun vaihteessa tapahtuneen verotarkastuksen yhteydessä.

Kruunun asutustoiminnan kohdistuminen Pohjois-Savoon Klemetti-kirjurin ollessa vv. 1542—47 Savonlinnan linnanvoutina ja päällikkönä saattoi uudisasutusalueen hallinnon kehittämisen ajankohtaiseksi. Ensimmäinen toimenpide oli vielä verottamattomien uudistalojen verollepano, joka huomattavalta osaltaan lienee suoritettu Klemetti-kirjurin v. 1543 Pohjois-Savoon tekemän tarkastusmat-

⁶⁴ Kts. taulukko 2, s. 129.

kan yhteydessä.⁶⁵ Yhteensä pantiin Klemetti-kirjurin viisivuotisen linnanvoutikauden aikana verolle 59—63 Pohjois-Savon uudistaloa, mikä merkitsi verotettujen talojen lisääntymistä noin puolella.⁶⁶

Klemetti-kirjuri näyttää ryhtyneen myös toimenpiteisiin Pohjois-Savon muodostamiseksi omaksi veropiirikseen. Savolaisten v. 1545 tekemässä verovalituksessa puhutaan uudisasutusalueelle perustetusta uudesta neljännekunnasta ja sen erikoisrasituksista.⁶⁷ Tätä »viidettä neljännekuntaa» ei kuitenkaan löydy mistään vuotuisesta maakirjasta eikä missään ole mainittu mihin pitäjään se kuului. Uuden neljännekunnan asukkaat vain pyytävät rasiustensa alentamista muiden neljännekuntien tasolle, koska he kuuluvat yhteen ja samaan pitäjään. Luultavasti oli kuitenkin kysymys Rantasalmen pitäjästä, johon uusi neljännekunta jonkinlaisena erikoisalueena kuului.

Hallinnon kehittämisen kannalta tärkeä toimenpide oli myös Tavinsalmen kuninkaankartanon perustaminen Maaningalle vv. 1543—45.⁶⁸ Vaikka kysymys oli lähinnä uudisasutuksen suojaruustuksesta ja valvontakeskuksesta, uusi kuninkaankartano oli sopiva hallintokeskus ja sen perustaminen helpotti oman paikallishallinnon luomista.

Seuraava askel Pohjois-Savon hallinnollisessa kehittämisessä otettiin vasta Kustaa Fincken aikana. Fincke esitti kohta Savoona tuluaan Pohjois-Savon muodostamista omaksi hallintopitäjäksi. Kuningas antoi tähän suostumuksensa elokuun 15 p:nä 1547.⁶⁹ Uuden hallintopitäjän keskuksesi tuli Tavinsalmen kuninkaankartano ja sen mukaan pitäjä sai nimekseen Tavinsalmi. Uuden pitäjän ensimmäinen vuotuinen verokirja on vuodelta 1548.⁷⁰ Ilman Klemetti-kirjurin valmistelevia toimenpiteitä uuden pitäjän perustaminen olisi tuskin toteutunut näin nopeasti.

Tavinsalmen pitäjä oli vanhoihin rintamaapitäjiin verrattuna eräänlainen »pitäjänpuolikas», sillä siihen kuului neljän neljännes-

⁶⁵ Kts. s. 192.

⁶⁶ Kts. taulukko 2, s. 129.

⁶⁷ HFH VI, 312.

⁶⁸ Kts. ss. 192—93.

⁶⁹ HFH II, 265, 270.

⁷⁰ VA 6147.

kunnan sijasta vain kaksi, Saamaisten ja Savilahden neljänneskunnat. Niiden välinen aluejako vakiintui kuitenkin vasta muutaman vuoden kuluttua. Saamaisten neljänneskunta tuli käsittämään Lepävirran reitin, Suvasveden ja Riistaveden sekä Rautalammin reitin keskiosan alueet niiden pohjoisreunaa lukuunottamatta. Savilahden neljänneskuntaan kuului koko pitäjän pohjoisosa Kallavedeltä alkaen.⁷¹ Tavinsalmen pitäjä on alkuvuosina ollut alueeltaan vielä jonkin verran laajempi, sillä v. 1548 siihen kuuluivat myös Suonteenselän seudut, mutta ne siirrettiin jo muutaman vuoden kuluttua takaisin Juvan pitäjän Joroisten neljänneskuntaan.⁷²

Uudisasutusalueen väestön elämään eniten vaikuttanut tekijä oman paikallishallinnon muodostamisessa näyttää olleen hallintopitäjän perustamiseen liittynyt oman käräjäkunnan muodostaminen. Sakkoluetteloissa mainitaan Tavinsalmen käräjät ensimmäisen kerran v. 1549.⁷³ Rintamaapitäjien käräjillä lienee ainakin pääosa lautakuntaa ollut vanhan asutusalueen talonpoikia. Tavinsalmen käräjillä oli lautakunta kokonaisuudessaan uudisasutusalueen omaa väestöä, joten uudisasukkaat saivat nyt äänensä kuuluville yhteisten asioiden hoidossa. Käräjät sekä niiden väliaikoina pidetyt lukuisat rajakatselmukset — kesäkäräjillä v. 1564 määrättiin 18 rajakatselmuksen lautakunnat — olivat omiaan saattamaan uudisasutusalueen väestöä tekemisiin toistensa kanssa ja herättämään heissä yhteenkuuluvuudentunnetta.⁷⁴ Varsinkin katselmuksellaisuudet tuntuivat tässä suhteessa olleen tärkeitä, sillä asiain ratkaisu jäi niissä kokonaan talonpoikien oman neuvonpidon varaan.

Kirkollisesti Pohjois-Savon uudistalot kuuluivat vielä Tavinsalmen hallintopitäjän perustamisen jälkeenkkin Juvan ja Säamingin pitäjiin. Kun etäisimpien uudistalojen kirkkomatkat venyivät jopa yli 200 km:n mittaisiksi, jäi kosketus kirkkoon luonnollisesti varsin vähäiseksi. Mikael Agricola totesikin v. 1549 Savoan tekemällään tarkastusmatkalla kirkon vaikutuksen Savon syrjäseutujen väestöön perin heikoksi.⁷⁵ Kirkolliset toimitukset, kastamiset, vihkimiset ja hau-

⁷¹ VA 6147: 36v–44v.

⁷² VA 6147: 36v–44v, 57–61. 6151: 100–105, 106v–118. 6170: 55–63, 74v–79.

⁷³ VA 6152: 30v.

⁷⁴ SVTK, 174–79.

⁷⁵ HFH VIII, 58–59.

taamiset, jäivät usein suorittamatta tai viivästyivät vuosikausia. Kristinopin taito oli heikkoa, jopa aivan olematontakin. Isä meidänrukoustaakaan ei kaikissa taloissa osattu. Kirkollisen toiminnan tehostaminen oli välttämätöntä.

Agricolan tarkastusmatka johtikin Pohjois-Savon muodostamiseen omaksi kirkkopitäjäksi. Ilmeisesti Säämingin piispankäräjillä käymiensä neuvottelujen tuloksena Agricola helmikuussa 1549 ehdotti kirkon rakentamista »paikkaan, jota sanotaan Kuopionniemeksi (Coopianniemi)». ⁷⁶ Paikan katsottiin kuuluvan Juvan pitäjään ja kirkkoa suunniteltiin Juvan kappeliksi. Jotakuinkin tasan kolme vuotta myöhemmin Kustaa Fincke saattoi ilmoittaa kuninkaalle, että kirkko oli valmis. ⁷⁷ Fincke esitti tällöin, että kirkon ympärille perustettaisiin itsenäinen kirkkoherrakunta ja pyysi saada ottaa uuden pitäjän pappilaksi kuuden veromarkan maat, joilla asui muutamia talonpoikia. Maaliskuun 14 p:nä 1552 kuningas antoi tähän suostumuksensa ja jo samana vuonna sai Olli Heikinpoika Lappalainen lähtea talostaan, joka otettiin pappilaksi. ⁷⁸ Lisäksi lienevät Koljonniemen Koljoset sekä Niuvanniemen Suni Niuta ja Paavo Suurpää menettäneet maita pappilalle. Pappilan perustamisen seurauksena näyttää kolme talonpoikaa muuttaneen pois Kuopionniemeltä: Olli Lappalainen Iisalmen Ruotaanlahdelle, Paavo Suurpää Ruotaanlahden ja Lampaanjärven välimaille ja Lauri Laurinpoika Koljonen Iisalmen Koljonvirralle. ⁷⁹

Kirkon paikasta ei ole lähempää tietoa. Vanha *Sigfrid Porthanin* väitöskirjasta vuodelta 1775 peräisin oleva tieto kertoo kirkon olleen Multamäellä. ⁸⁰ Tieto ei ilmeisestikään pidä paikkaansa, sillä v. 1561 Multamäki oli merkitty Olli Hatsosen talon ulkopalstaksi ja v. 1664 Hatsolan talo sijaitsi Multamäellä. ⁸¹ Todennäköisesti kirkko sijaitsi Olli Lappalaiselta pappilaksi otetun talon mailla. Lappalaisen talo ja pappila lienevät sijainneet nykyisen lääninhallituksen edustalla olevan puiston paikkeilla ja täällä on sijainnut myös 1630-luvulla

⁷⁶ HFH VIII, 58–59.

⁷⁷ HFH III, 164–65.

⁷⁸ Kts. s. 84.

⁷⁹ Kts. s. 85.

⁸⁰ *Frosterus* 1874, 16–17.

⁸¹ N:o 1795.

rakennettu kirkko.⁸² Sama paikka on luultavasti ollut myös ensimmäisen kirkon paikkana.

Kuopion ensimmäiseksi kirkkoherraksi tuli Eskil Kauhanen eli Skopa.⁸³ Hän on ilmeisestikin asunut Kuopionniemen pappilassa, sillä vasta hänen poikansa ja seuraajansa Lauri Eskilinpoika hankki itselleen talon Leppävirran Reinikkalasta.⁸⁴

Uusi seurakunta lienee aloittanut toimintansa vuoden 1552 kuлуessa. Kirkkopitäjän perustamisen jälkeen oli Pohjois-Savo täysin itsenäinen hallintoalue ja pitäjäyhteisö.

⁸² KMMK: Isojakokartta Savilahden kylästä.

⁸³ *Akiander* 1868 I, 427.

⁸⁴ SVTK, 140. N:o 1725A.

VII. Kruunun asutustoiminta ja Pohjois-Savon erämaiden asuttaminen

KLEMETTI-KIRJURIN TOIMINTA POHJOIS-SAVON ERÄMAISSA

Kruunun asutustoiminnan alkuna Savossa voidaan pitää »Suomalaisen Klemetti-kirjurin» eli Klemetti Henrikinpoika Krookin nimittämistä Savonlinnan linnanvoudiksi ja päälliköksi v. 1542. Kuten aikaisemmasta esityksestä ilmenee, oli Pohjois-Savon asuttaminen jo tällöin täydessä käynnissä ja erämaissa melkoisesti uudisasutusta. Kun Klemetti-kirjuri — niinkuin *Renvall* osoittaa — ei ollut ilmeisestikään saanut kuninkaalta mitään määräystä asutustoiminnan harjoittamiseen, on hän toiminut oma-aloitteisesti puuttuessaan Pohjois-Savon asuttamisen kulkuun.¹ Tämä yritys kruunun johtaman asutustoiminnan käytäntöön saattamiseksi ja sen vaikutukset on syytä ottaa lähemmin tarkastelun kohteeksi.

Klemetti-kirjuri oli jo ennen Savoan tuloaan ilmeisestikin tutustunut Kustaa Vaasan saksalaiskauden talouspolitiikkaan.² Omaksumansa feodaalisen näkemyksen mukaisesti oli kuningas alkanut yhä voimakkaammin korostaa, että talonpojat olivat vain omistamansa maan käyttäjiä ja että heidän omistusoikeutensa oli kruunun määräämisvallassa. Verotaloudellisista syistä oli Kustaa Vaasa julistanut, että »viljelemättömät maat kuuluvat Jumalalle, meille ja Ruotsin kruunulle, eikä kellekään muulle».³ Joskaan tämä julistus ei millään tavoin koskenut Suomen erämaita, oli todennäköistä, että

¹ *Renvall* 1949, 20.

² *Renvall* 1949, 19.

³ KVR 1542, 20.

Klemetti-kirjuri tunsu sen sisällön. Hän oli mahdollisesti toiminut kirjurina kuninkaan kansliassa ja siellä perehtynyt niihin katso-
muksiin, joihin mainittu julistus perustui. Hän saattoi Savossakin
toimia lähtien siltä pohjalta, että erämaat kuuluivat kruunulle ja
täten syrjäyttää talonpoikien aikaisemmat oikeudet niihin.

Savossa jo olevaan uudisasutukseen Klemetti-kirjuri tutustui
v. 1543 suorittamallaan tarkastusmatkoilla, joita hän tilikirjamerkin-
nöistä päätellen teki kaksi.⁴ Näiden tarkastusmatkojen varsinaisena
tarkoituksena oli tutustua olosuhteisiin Savon itärajalta, missä oli
ollut levottomuuksia. Toinen matkoista suuntautuikin itäisille raja-
seuduille Oriveden suuntaan. Toinen sen sijaan suuntautui Pohjois-
Savoon, jossa uudisasutus oli tehnyt uusia aluevaltauksia. Klemetti
kulki ilmeisesti Leppävirran ja Kuopion kautta Onkivedelle saakka
pohjoisessa.

Näillä tarkastusmatkoilla suoritettiin ilmeisesti myös verotarkas-
tuksia. Savolaisten verovalitus vuodelta 1545 tietää kertoa kahdesta
tarkastus- ja verollepanomatkasta, joiden yhteydessä monet Pohjois-
Savon uudistalot pantiin verolle.⁵ Sisältyykö näihin kahteen matkaan
myös v. 1543 tehty tarkastusmatka Oriveden suuntaan vai tekikö
Klemetti myöhemmin vielä toisen matkan varsinaiseen Pohjois-Sa-
voon, jää epäselväksi. On kuitenkin ilmeistä, että Klemetti-kirjuri
on laajalti kiertänyt Pohjois-Savon erämaita ja niiden uudisasutuk-
sia sekä omin silmin nähnyt, kuinka uudisasutus oli Savossa tunkeu-
tumassa pohjoista ja itää kohden itärajan kiistanalaisille erämaa-
seuduille. Tällöin hänessä näyttää heränneen ajatus erämaiden uu-
disasutuksen alistamisesta kruunun valtapoliittisia pyrkimyksiä pal-
velemaan. Jo olemassaoleva ja ilmeisen kasvuvoimainen uudisasutus
oli todennäköisesti alkusysäyksenä Klemetti-kirjurin suurajatukselle:
erämaiden asuttamiselle. Valtapoliittisten ja taloudellisten näkökoh-
tien yhdistyminen oli tämän ajatuksen voimana; se takasi sille Kus-
taa Vaasan tuen ja johti aikanaan yhtenäiseen koko Suomen erä-
maat käsittävään asutuspolitiikkaan.

Näkyvimpänä ilmauksena Klemetti-kirjurin erämaiden asuttamis-
politiikasta on Tavinsalmen eli — kuten Klemetti-kirjurin tileissä

⁴ VA 6134: 76v, 87v.

⁵ HFH VI, 310.

sanotaan — Tavinniemen kuninkaankartanon rakentaminen. (Pai-
kan nimenä on jälleen 1600-luvulta meidän päiviimme asti ollut
tämä Klemetillä esiintyvä Tavinniemi-nimi.)⁶ Kartanon rakentami-
nen alkoi heti v. 1543 tapahtuneen matkan jälkeen ja rakentamisen
johdossa oli Klemetin väkeen kuuluva Olavi Jaakonpoika.⁷ Milloin
työ valmistui, ei ole täysin selvää, koska seuraavan vuoden tilejä
ei ole säilynyt. Savolaisten valituskirjelmästä v. 1545 saa sen kuvan,
että vielä valituksen tekoaikana rakennustyöt kartanossa jatkuivat
edelleen, koska talonpojat valittavat Klemetin »nyt päivittäin» an-
tavan heidän kuljettaa sinne kiviä ja kalkkia 30 peninkulman takaa
koskia ja maata myöten. Tästä päätellen rakennustarvikkeita kul-
jetettiin jatkuvasti Tavinsalmen kartanoon, joten kartano tuskin
oli vielä aivan valmis, vaikkakin siellä tietysti oli jo joitain raken-
nuksia. Toisaalta ei kuitenkaan Klemetti-kirjurin tileissä näy tästä
mitään mainintaa, eikä myöskään vuoden 1543 tileissä, joissa mai-
nitaan elintarpeita lähetetyn Tavinsalmen kartanoon, mainita sanal-
lakaan rakennustarpeista. Voidaan kuitenkin todeta, että v. 1545
harjoitettiin kartanossa jo maanviljelyä.⁸ Ehkäpä kartano valmis-
tui v. 1545, sillä Klemetti oli ilmeisesti mainitun vuoden syyspuo-
lolla ilmoittanut Kustaa Vaasalle kartanon rakentamisesta. Kunin-
gas taas sanoo joulukuussa lähettämässään vastauskirjeessä havain-
neensa Klemetin rakennuttaneen kartanon Savonlinnasta 30 penin-
kulman päähän Kainuun erämaata kohti.⁹

Kartanon päätarkoitukseksi oli Klemetti-kirjuri ilmeisestikin il-
moittanut uudisasutuksen turvaamisen rajantakaisen vainolaisen
hyökkäyksiä vastaan, sillä Kustaa Vaasa myöntää kartanon kun-
nossapidon tärkeyden, mutta ilmaisee epäilyksensä sen kestävyyteen
nähdessä, olihan Klemetti samassa kirjeessä kertonut vainolaisen sur-
manneen yli 20 uudisasukasta. »Suokoon Jumala, että teillä olisi
varaa pitää sitä ja puolustaa sitä tuota varasjoukkoa vastaan». Myös
Kustaa Fincke kertoo Klemetin tarkoittaneen rakentamansa kar-
tanon suojavarustukseksi ympäristön uudisasutukselle.¹⁰

⁶ VA 8646: n:o 533. Suomi, yleiskartta 1:400.000 (1950).

⁷ VA 6134: 87v.

⁸ VA 6136: 18—19, 21v—22, 24—25.

⁹ KVR XVII 1545, 586. Julkaisija merkinnyt väärän henkilön vastaanottajaksi.

¹⁰ HFH II, 265.

Tässä mielessä ei kartano liene kovinkaan hyvin tehtäväänsä täyttänyt. Ainakin Klemetin seuraaja Kustaa Fincke arvosteli kirpeästi kartanon sijoitusta. Se oli aivan liian kaukana rajasta. Matkaa rajalle oli Fincken kertoman mukaan 18 peninkulmaa. Sijaintia koskevassa kritiikissään Fincke lienee ollut oikeassa. Kartanohan sijaitsi Pienen Ruokoveden rannalla, paikalla, josta ei avaudu mitään itäänpäin johtavaa vesireittiä. Maantieteellisten olosuhteiden nojalla on paikan valintaa vaikea ymmärtää. Näyttääkin siltä, että puolustukselliselta kannalta Finckellä olisi ollut täysi syy sanoa: »Tästä kartanosta ei ole Teidän Kuninkaalliselle Majesteetillenne mitään hyötyä taikka näille talonpojille mitään apua tai tukea».¹¹

Savolaiset talonpojat puolestaan eivät näytä olleen lainkaan tyytyväisiä kartanon rakentamiseen. Aikaisemmin mainitussa valituksessa se luetaan Klemetin pahojen töiden joukkoon. »Samoin on Klemetti antanut rakentaa kartanon lapinmaahamme, josta viisi pitäjää saa parhaan elatuksensa ja kaikkein parhaimmille kalavesillemme ja antaa meidän köyhien talonpoikien nyt päivittäin viedä sinne kiviä ja kalkkia 30 penikulman päästä sekä koskia että maata myöten».¹² Vastalause suuntautuu toisaalta sitä vastaan, että Klemetti sitä perustaessaan oli loukannut vanhoja omistusoikeuksia, toisaalta taas sitä, että kartanon rakentaminen aiheutti talonpojille lisärasituksia. On kyseenalaista, olisiko viimeksimainittua valitusta esiintynyt, jos kartanon olisi odotettu muodostuvan tehokkaaksi turvaksi uudisasutukselle.

Näin ollen näyttää ilmeiseltä, että Tavinsalmen kuninkaankartanolla ei ole ollut suurtakaan puolustuksellista merkitystä. Sen luoma lisääntynyt turvallisuus lienee ollut varsin vähäistä ja on tuskin kyennyt houkuttelemaan savolaisia uudisasukkaita erämaihin. Tässä mielessä ei Tavinsalmen kuninkaankartanolla mahtanut olla suurtakaan merkitystä erämaiden asuttamisen edistäjänä.

Toinen muoto Klemetti-kirjurin asutustoimintaa, josta on säilynyt tietoja, on ns. anekin antaminen uudisasukkaille. Tämän järjestelmän pohjana on alussa mainittu käsitys, että asumattomat maat kuuluivat kruunulle ja että kruunu saattoi määrätä niiden

¹¹ HFH II, 265.

¹² HFH VI, 309.

omistusoikeudesta mielensä mukaan talonpoikien vanhemmista oikeuksista välittämättä. Tämän mukaisesti Klemetti katsoi voitavansa antaa uudisasukkaalle käyttöoikeuden uudistilaan, jos tämä otti maksaakseen tilasta veroa. Luovutus näyttää tapahtuneen siten, että erämaaseudun talonpojat anoivat omistusoikeutta nimeltä mainittuihin tiluksiin, jotka merkittiin heidän nimelleen linnan maakirjaan. Mahdollisesti talonpoika sai samalla omistus- eli anekkirjeen. Vuoden 1561 verollepanomaakirjan 1660-luvulla tehtyyn jäljennökseen talonpojilta kootut omistuskirjeet ovat 1500-luvun osalta kuitenkin kaikki otteita v:n 1561 alkuperäisestä verollepanomaakirjasta.¹³ Mistään vanhemmista anekkirjeistä ei löydy jälkeäkään. Omistuskirjeissä samoin kuin verollepanomaakirjassakin esiintyvät yleensä vain anekinantajan nimikirjaimet: C:t (Clemet Skrifware), G. F. (Göstaff Fincke), E. A. (Erich Arfwidsson [Stålarml]) ja J. M. (Jöran Månsson).

Anekkien anto näyttää rajoittuneen Pohjoismaista 25-vuotista sota edeltäneeseen aikaan. Niiden jakaminen tuskin pääsi heti alkuun Klemetti-kirjurin tultua v. 1542 Savoon, vaan järjestelmä lienee syntynyt v. 1543 tarkastusmatkojen yhteydessä tai niiden tuloksena. Klemetti-kirjurin seuraaja Kustaa Fincke jatkoi anekkien jakamista koko toimiaikansa vv. 1547–61. Vielä hänen jälkeensä jakoivat anekkeja Erik Arvidinpoika Stålarml (1561–66) ja Yrjö (Jöran) Maununpoika, Nokian herra (1567–75). Pohjoismaisen 25-vuotisen sodan puhkeaminen v. 1570 lienee kuitenkin keskeyttänyt asutusta koskeneet hallinnolliset toimet ja samalla tehnyt lopun anekkijärjestelmän käytöstä. Kaikki jaetut anekit merkittiin vuoden 1561 verollepanomaakirjaan. Samaan kirjaan näyttää merkityn lisäyksinä myös myöhemmin annetut anekit.¹⁴

Ensi silmäyksellä näyttää siltä, että nämä merkinnät kertovat Klemetti-kirjurin ja hänen seuraajiensa aikaisen asutustoiminnan vaiheista. Vertailu vuotuisiin maakirjoihin kuitenkin osoittaa, etteivät anekin anto ja verollepano monastikaan tapahtuneet samanaikaisesti. Verollepano tapahtui – kuten taulukosta käy ilmi – yleensä jo ennen kun talo sai anekkinsa.

¹³ VA 6331a: 285–309.

¹⁴ Aineisto liitteessä I. Kts. esim. N:o 1805.

T a u l u k k o 13.

Vuoden 1561 verollepanomaakirjassa esiintyvät anekit.

	C:t anekit	G.F. anekit	E.A. anekit	J.M. anekit	Anekkeja yhteensä	Ilman anekkia	Arviokuntia, joista tietoja	Arviokuntia yhteensä
Saamainen	42	32	25	7	106	35	76	91
Savilahti	19	58	23	6	106	18	70	89
Tavinsalmi	61	90	48	13	212	53	146	180
autiona 1561	1	1	1	2	5	3	6	

T a u l u k k o 14.

Anekit ja talojen verollepanoajat.*

Arviokuntia, joissa on verolle pantu	C:t anekit	G.F. anekit	E.A. anekit	J.M. anekit	Ilman anekkia	Arviok., joista tietoja
kaikki talot —1541	32	28	19	6	28	63
vanhin talo —1541	12	17	12	1	5	21
kaikki talot 1542—47	8	23	7	1	12	30
vanhin talo 1542—47	5	7	—	2	3	9
kaikki talot 1548—50	—	2	2	—	1	3
vanhin talo 1548—50	1	4	2	—	—	3
kaikki talot 1551—61	2	8	5	1	1	11
Yhteensä	60	89	47	11	50	140

Kun sama arviokunta, vieläpä sama talokin, saattoi saada useampia eri anekkeja, ovat monet myöhemmistä anekeista lisämaita koskevia. Luvut osoittavat kuitenkin selvästi, että useimmat anekit annettiin huomattavasti myöhemmin kuin talo pantiin verolle. Muutamissa tapauksissa voidaan todeta, että ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotetut talot, jotka siis oli pantu verolle viimeistään vuonna 1541, saivat ensimmäisen anekkinsa Erik Arvidinpoika Stålarmin aikana eli aikaisintaan v. 1561. Esim. Lauri Mustosen taloa

* Ilman autoarviokuntia.

Kuopion Sotkanniemellä verotettiin jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa, mutta anekkinsa se sai vasta Erik Arvidinpoika Stålarmitla. Vaikka taloa asui vain yksi verotalonpoika oli sen maat merkitty kirjoihin kahtena eri anekkina, jotka molemmat olivat Stålarmin antamia.¹⁵

Anekkeja saaneiden talojen ohessa esiintyy v:n 1561 maakirjassa sellaisiakin taloja, joiden kohdalla ei ole anekkimerkintää. Vanhoissa rintamaapitäjissä on valtaosa taloista anekittomia, joten ilmeistä on, että tällaisten talojen omistussuhteet perustuivat ikimuistoiseen omistukseen, eikä niitä katsottu enää Klemetin aikana kruunulle kuuluviksi. Tosin on mahdollista, että maakirjajäljennöksessä koptioitsijalta on jäänyt joidenkin talojen kohdalla anekkimerkinnät tekemättä. Tällaisen alunperin anekittoman talon kohdalla on myös merkittyinä anekkeihin sisältyviä maakappaleita, mutta tällöin on ilmeisesti kysymys lisämaasta. Tätä olettamusta vahvistaa se, että lisämaa-anekkeja esiintyy myös Savon rintamaapitäjissä, mutta vasta Kustaa Fincken ajalta lähtien. Tähän viittaa sekin, että ne miehet, jotka saivat sakkoja rintamaapitäjien käräjillä siitä, että »olivat anoneet K(uninkaallisen) M(ajesteetin) ulkomaata itselleen, eivätkä ottaneet veroa päälle», osoittautuivat pääasiassa isäntämiehiksi, joilla oli jo ennestään talo, josta maksoivat veroa.¹⁶ Niinpä Säamingin käräjillä v. 1552 sakotetulla Tapani Immosella oli jo edellisinä vuosina 4 veromarkan talo Kallislahdessa ja talon veroluku ei 1550-luvun ensimmäisellä puoliskolla muutu suuremmaksi. V. 1561 Tapani Immonen kuului Lasse Immosen kanssa samaan arviokuntaan, jolla anekittomien maitensa lisäksi oli muutamia ulkopalstoja, joihin oli Kustaa Fincken antama anekki. Tässä tapauksessa voidaan selvästi todeta, että arviokunnan kummatkin talot omistivat osan tiluksistaan ikimuistoisen nautinnan perusteella, mutta osaan tiluksista oli Fincken antama anekki. Kuitenkin on todettava, että Tapani Immonen ei sakoista huolimatta ilmeisestikään »ottanut veroa päälle», koska talon veroluku ei muuttunut 1550-luvulla, sillä arviokunnan yhteinen veroluku oli sen osien aikaisempien verolukujen summa.¹⁷

¹⁵ N:o 1806.

¹⁶ VA 6172: 5v, 8, 14v, 18.

¹⁷ VA 6172: 18. 6160: 13v. 6170: 24. 6214: 45. 6331a: n:o 1129.

Kun samalla arviokunnalla saattoi olla useitakin anekkeja sekä lisäksi anekittomia maita, on vain osa anekeista voinut syntyä asuttamisen yhteydessä. Silloin kun arviokunnan taloluku on ollut kaksi tai kolme, on myös asuttamisen yhteydessä annettuja anekkeja saatanut olla useampia kuin yksi, sillä 1540-luvun arviokunnat käsittivät yleensä vain yhden talon. Talojen yhdistyttyä 1550-luvulla yhdeksi arviokunnaksi ei v:n 1561 verollepanomaakirjasta enää ilmene, mille talolle mikin anekki oli alunperin kuulunut. Alkuperäisten asuttamisen yhteydessä annettujen anekkien määrää on erittäin vaikea saada selville.

Klemetti-kirjurin antamien anekkien kohdalla ei liene vielä paljoakaan kysymys vanhojen talojen lisämaista. Vain yhdessä tapauksessa voidaan todeta anekittomalle maalle rakennetun talon saaneen lisämaahansa anekin Klemetti-kirjurilta.¹⁸ Lisäksi on kahdella Klemetti-kirjurilta anekkinsa saaneella talolla anekittomia ylimuistoisesti omistettuja ulkotiluksia.¹⁹ Yleensä talo sai vanhimpiin maihinsa anekin Klemetti-kirjurilta. Anekit koskivat kuitenkin useimmissa tapauksissa jo ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotettuja taloja. Vain 12 tapauksessa talo pantiin verolle Klemetti-kirjurin aikana ja sai häneltä anekkinsa.²⁰ Lisäksi kolmella talolla, joiden verottamisesta on tietoja vasta Kustaa Fincken toimiajalta, oli jo Klemetti-kirjurin antama anekki. Näiden kohdalla on ilmeisestikin kysymys uudesta asutetuista autiotaloista, joiden varhaisemmista omistajista ei ole tietoa.²¹ Alkuperäisen verollepanoajan ja anekin annon suhdetta ei näissä tapauksissa voi saada selville. Varmasti Klemetti-kirjurin aikana verollepantujen ja häneltä anekkinsa saaneiden talojen määrä jää edellämainittuun 12 taloon.

Klemetti-kirjurin aikana pantiin verolle kaikkiaan 59 taloa. Jos vuoden 1547 verollepanot lasketaan vielä Klemetti-kirjurin aikaisiksi, kohoaa luku 63 taloon. Eikö näistä muut kuin mainitut 12 taloa ole Klemetti-kirjurin aikana rakennettuja ja niin ollen mahdollisesti hänen asutustoimintansa tulosta? Klemetti-kirjurin aikaa

¹⁸ N:o 1703.

¹⁹ N:o 1695, L 8.

²⁰ N:o 1669A, 1689, 1706, 1724, 1728, 1767A, 1770, 1771, 1779B, 1780, 1784B, 1787A.

²¹ N:o 1671, 1760A, 1815A.

vanhempia taloja oli kaikkiaan 44:ssä arviokunnassa, jotka olivat saaneet häneltä vanhimman anekkinsa. Näissä arviokunnissa oli 53 Klemetti-kirjurin aikaa vanhempaa ja 7 Klemetti-kirjurin aikana verollepantua taloa. Näitä seitsemää taloa lähemmin tarkasteltaessa, voidaan todeta, että vain yksi niistä oli rakennettu Klemetti-kirjurin antaman anekin maalle, yksi oli rakennettu anekittomalle maalle ja viisi Kustaa Fincken tai Erik Arvidinpoika Stålarmin anekeille. Klemetti-kirjurin aikana verollepantujen ja häneltä anekkinsa saaneiden talojen luku kasvaa näin vain yhdellä talolla ja on 13 taloa.²²

Klemetti-kirjurin aikana verollepantujen talojen anekkisuuheet muodostuivat seuraaviksi (jälkimmäisessä sarakkeessa mukana v. 1547 verollepannut talot):

Ilman anekkia	12 taloa	13 taloa
Klemetin anekki	13	13
Fincken tai Stålarmin anekki	28	31
Tiedot anekista puuttuvat	6	6
Yhteensä	59 taloa	63 taloa

Suurin osa Klemetti-kirjurin aikana verollepannuista taloista on saanut anekkinsa vasta hänen seuraajiltaan Kustaa Finckeltä ja Erik Arvidinpoika Stålarmilta. Nyt voidaan kysyä, eikö ole mahdollista, että ainakin joku osa näistäkin taloista olisi saanut anekin jo Klemetti-kirjurilta, mutta syystä tai toisesta uuden vahvistuksen omistukselleen Kustaa Finckeltä tai hänen seuraajiltaan. Tarkempi tutustuminen v:n 1561 verokirjan merkintäsystemiin ja talojen vaiheisiin ennen tätä vuotta vuotuisten maakirjojen merkintöjen perusteella, tekee useimmissa tapauksissa tämän olettamuksen epätodennäköiseksi. Eräissä kohdin on tosin mahdollista, että Klemetin anekki ja siinä mainitut tilukset olisivat jääneet säilyneestä jäljennöskappaleesta pois, mutta Rantasalmen pitäjän kohdalla suoritettu vertailu vanhempaan vuodelta 1589 peräisin olevaan jäljennöskappaleeseen osoittaa, että varsinaiset vaillinaisuudet johtuvat ilmeisesti siitä, että 1660-luvulla oli alkuperäinen verollepanomaakirja jo niin huonossa kunnossa, että siitä oli kokonaisia lehtiä poissa.²³ Siinä ta-

²² N:o 1692C, 1710B, 1725B, 1732B, 1735B—C, 1778A.

²³ Vrt. s. 24.

pauksessa, että hävinnyt lehti tai lehden kappale olisi poissa juuri Klemetti-kirjurin anekin kohdalta, on tieto talon vanhimmasta anekista puutteellinen. Tämä tuskin kuitenkaan muodostaa riittävän selityspohjan myöhäisten anekkien suhteellisen suurelle määrälle. Sitäpaitsi tällaisia myöhemmin annettuja anekkeja on myös runsaasti ennen Klemetti-kirjurin aikaa verollepantujen talojen kohdalla.

Verollepanoajan ja anekkien suhdetta tarkasteltaessa on siis todettava, että samoin kuin Klemetti-kirjurin anekkien anto kohdistui pääasiassa ennen hänen aikaansa verollepantuihin taloihin, samoin Klemetti-kirjurin aikana verollepannut talot saivat anekkinsa enimmäkseen vasta myöhemmiltä linnanvoudeilta. Anekkiensa jakaminen ei kulkenut rinnan uudistalojen rakentamisen eikä verollepanon kanssa. Uudistalot pantiin useimmiten verolle jo huomattavasti aikaisemmin kuin anekin antaminen tapahtui. Eräissä tapauksissa väliaika verollepanon ja anekin antamisen välillä oli jopa yli kaksi vuosikymmentä.

Anekkiensa antamisen perusteella on vaikea sanoa mitään Klemetti-kirjurin aktiivisen asuttamistyön tuloksista. Vain 13 talon kohdalla verollepano ja anekin anto tapahtuivat kumpikin Klemetti-kirjurin aikana, joten näitä taloja voidaan mahdollisesti pitää kruunun asutustoiminnan tuloksina. Niistä sijaitsi kuitenkin kuusi taloa Leppävirran reitin ja Suvasveden vanhoilla asutusalueilla, siis ilmeisestikin niillä seuduilla, joilta Klemetti-kirjuri talonpoikien valituksen mukaan yritti saada asukkaita muuttamaan kauemmas erämaahan. Ainoastaan seitsemän taloa näyttää olleen niillä kaukaisilla erämaaseuduilla, jonne Klemetti yritti saada uudisasukkaita asettumaan.²⁴

Tämä anekkien antamisen ja verollepanoajan vertailulla saatu tulos asettaa koko anekkijärjestelmän uuteen valoon. Anekit eivät ole ilmeisestikään olleet välittömiä asutuksen edistämiskeinoja kruunun asutuspolitiikassa. Ne ovat kuitenkin sen tärkeitä ilmaisuja toisessa mielessä, sillä anekkijärjestelmässä kuvastuu se Savossa uusi omistusoikeudellinen katsantokanta, jonka Klemetti-kirjuri oli omak-

²⁴ N:o 1767A, 1770, 1771, 1779B, 1780, 1784B, 1787A.

sunut. Koska tämän feodaalisen oikeuskäsityksen mukaan kaiken asumattoman erämaan omistusoikeus kuului kokonaisuudessaan kruunulle, oli pakko jollakin tavalla yrittää vetää rajaa kruunulle kuuluvien erämaiden ja talojen tilusten välille.

Savon kaskiviljelyoloissa tämän rajan vetäminen ei suinkaan ollut helppoa, siitäkin huolimatta että kruunu ei ottanutkaan huomioon talonpoikaista eräomistusta, vaan syrjäytti sen kokonaan. Vain kaskimaat ja niityt saattoivat olla talojen tiluskappaleina. Kaskiviljelyä harjoitettiin Savossa toisinaan hyvinkin kaukana talosta eivätkä tällaisten erämaakaskien omistussuhteet olleet läheskään aina vakiintuneita. Sekavuutta lisäsivät vielä epäselvät rajat eränkäyntiin ja kaskiviljelykseen käytettyjen maiden välillä. Vanha kansanperimätieto Iisalmelta kertoo kaskiviljelyä harjoitetun erämaalueellakin siten, että kesän ajaksi tultiin raatamaan kaske erämailla, mutta syksyllä palattiin sato mukana talveksi takaisin rintaamalla olleeseen kotitaloon, jossa talvi vietettiin yhdessä kotipeltoja viljelleen talonväen kanssa.²⁵

Kaukaisia erämailta saatettiin käyttää myös karjanhoidossa rehun hankintaan. Valituksessaan Klemetti-kirjuria vastaan valittajat panevat erityistä painoa erämailla oleviin niittyihin. Klemetti oli »ottanut meiltä ja omistanut itselleen kaikki niittymme ja erämaamme... ja nyt kuolee kaikki karjamme», kuuluu surkeasanainen valitus.²⁶ Vaikka otetaankin huomioon valituksen ylen liioitteleva sanamuoto, on kuitenkin merkillepantavaa, että valittajat kiinnittävät enemmän huomiota niittyihin kuin muihin erämaihin. Niittyjen merkitystä osoittaa sekin, että uudistalojen vanhimpien anekittomien tiluksien joukossa on runsaasti niittyjä.

Kaikki tämä vaikeutti rajan vetämistä uudisasutusalueen talojen tiluskappaleiden ja asumattoman kruunulle kuuluvan erämaan välille. Anekkijärjestelmä oli tärkeä väline tässä rajankäynnissä. Vaatimalla erämaaseutujen talonpoikia anomaan uudistalonsa tilukset linnanpäälliköltä sai Klemetti-kirjuri aikaan keskitetyn kirjanpidon talonpojille luovutetuista erämaista. Tätä pyrkimystä talojen tilusten ja kruunun erämaan väliseen rajankäyntiin osoittaa sekin, että

²⁵ *Rissanen* 1927, 55.

²⁶ *HFH VI*, 310.

Klemetti-kirjurin anekit ovat kauttaaltaan Tavinsalmen alueella. Samalla anekkijärjestelmä ilmensi kruunun pyrkimystä pysyvän maaveron käytäntöönottoon Savossa vielä tähän aikaan vallinneen arvioverotuksen sijaan. Pysyvä maavero luonnollisesti edellytti pysyvää omistusta, jota anekkien sisältämä omistusoikeuden vahvistus oli omiaan edistämään.

Eri asia sitten on, kuinka nämä anekkijärjestelmään liittyneet pyrkimykset onnistuivat. Klemetti-kirjurin ajan loppuun mennessä oli pantu verolle kaikkiaan 175 tai 179 Pohjois-Savon taloa. Anekkisuhteita koskevat tiedot puuttuvat 20 talosta, joten tietoja on 155 talosta, v. 1547 verollepannut talot mukaan luettuina 159 talosta. Näistä voidaan katsoa 65 talon saaneen anekkinsa Klemetti-kirjurilta. V. 1547 verollepanot huomioon ottaen luku nousee 66 taloon.²⁷ Klemetti-kirjurin onnistui siis vetää vain 41,9 % uudistaloista anekkijärjestelmän piiriin. V. 1547 verollepannut talot mukaanluettuna anekkijärjestelmän piiriin tulleiden talojen määrä on 41,5 %. Parhaiten onnistui anekkijärjestelmän toteuttaminen eteläisillä asutusalueilla, jossa lähes puolet taloista saatiin anekkijärjestelmän piiriin. Leppävirran reitin, Suvasveden ja Riistaveden, Kallaveden, Juurusveden ja Rautalammin reitin alueiden anekkisuuhteiltaan tunnettujen talojen kohdalla oli v:n 1547 verollepanot mukaanluettuina 56 taloa 132 talosta eli 42,4 % saanut anekin Klemetti-kirjurilta. Pohjoisten asutusalueiden 47 talosta sen sijaan vain 10 eli 21,4 % oli Klemetin ajan päättyessä anekkijärjestelmän piirissä.²⁸ Anekkijärjestelmän toteuttaminen jäi siis puutteellisimmaksi niillä alueilla, joilla suoritettiin runsaimmin verollepanoja Klemetti-kirjurin toimesta.

Anekkien antaminen ei näin ollen yleensä tapahtunut verollepanon yhteydessä, vaan siitä kokonaan erillään. Näyttää siltä, että Klemetin aikana verollepantujen uudistalojen asukkaat eivät läheskään kaikki samalla kertaa anoneet anekkia tiluksilleen. Oliko tämän menettelyn syynä omistuksen vakiintumattomuus vai pyrkimys salata verollepanijoilta tilusten todellinen laajuus, on vaikea lähdeaineiston puuttuessa todeta. Kolmantena mahdollisuutena voisi vielä

²⁷ Perusaineisto liitteessä I. Vrt. taulukko 14, s. 196.

²⁸ Perusaineisto liitteessä I. Vrt. taulukko 14, s. 196.

esittää sen, että asutus oli vielä niin harva, että kiistoja tiluskappaleiden omistuksesta ei vielä esiintynyt. On hyvin luultavaa, että tilojen omistuksesta käydyt riidat saivat aikaan yrityksiä omistusoikeuden varmistukseen anekin avulla. Tämä osaltaan selittäisi jopa pariksikin vuosikymmeneksi venyneen väliajan verollepanon ja anekin saannin välillä. Jo 1550- ja 1560-lukujen säilyneissä savolaisissa tuomiokirjoissa on eräässä omistusriidassa havaittavissa vetoaminen Klemetti-kirjurin antamaan anekkiin.²⁹

Klemetti-kirjurin toiminnassa erämaiden asuttamiseksi näyttää olleen kaksikin eri päämäärää. Nämä tulevat näkyviin, kun Kustaa Fincke nimitettiin Klemetin seuraajaksi. Voinee nimittäin olettaa, ettei Kustaa Vaasan tällöin esittämä kehoitus uudisasutuksen edistämiseen ollut hänestä itsestään lähtöisin, sillä kuten *Renvall* osoittaa, hän vasta v. 1550 Hämeen erämaakysymyksen tultua esille näyttää tajunneen, mistä oikein oli kysymys. Aikaisempi kruunun asutus-toiminnan motivointi lienee ollut Klemetti-kirjurilta lähtöisin.³⁰

Fincke sai aluksi kehoituksen »raivata ja rakentaa kauniita tiloja Venäjän rajan suunnalle». Tästä ilmenee asutustoiminnan ulkopoliittinen tavoite: kiistanalaisen itärajan turvaaminen rajaseutujen uudisasutuksen avulla. Toisaalta Kustaa Vaasa toivoi uudisasutuksesta, että »kruunukin saisi siitä jotain veroa ja hyötyä».

Tämän ulkopoliittisen ja taloudellisen tarkoituksiperän yhdistäminen — niin nerokas oivallus kuin se itseasiassa olikin — ei Savon oloissa ollut käytännössä kovinkaan helposti yhdistettävissä. Jo Klemetin Savoon tullessa täydessä käynnissä ollut pohjoisten erämaiden asuttaminen ei ollut helposti saatavissa kruunun ohjaukseen ja hallintaan. Tästä syystä asuttamisen taloudellinen puoli nousi ratkaisevasti etualalle. Vapaa uudisasutus vanhojen eräoikeuksien perusteella soti Klemetti-kirjurin oikeuskäsityksiä vastaan, varsinkin kun siihen ilmeisesti liittyi vielä veropakoilua. Voidaan pitää luonnollisena, että Klemetti-kirjuri piti ensimmäisenä tehtävänäään saattaa tämä uudisasutus veronalaiseksi. Savolaisten väitteen mukaan hän sakotti erämaahan lähteneitä uudisasukkaita kolme markkaa kultakin savulta kuninkaan erämaan luvattomasta viljelemisestä il-

²⁹ SVTK, 49.

³⁰ HFH II, 258. *Renvall* 1949, 26—28.

man veroa.³¹ Valituksen mukaan kannettiin veroa 408 markkaa, mikä merkitsisi 136 talon verottamista. Kun Klemetti-kirjurin aikana pantiin verolle autioituneet talot mukaanluettuina vain 71 taloa, tuntuu esitetty luku merkittävästi. Selitys on ilmeisesti siinä, että useiden aikaisemmin verotettujen talojen katsottiin viljelleen enemmän maata kuin niiden veroluku edellytti. Vanhojen talojen veromarkkalukuja korotettiin Klemetti-kirjurin aikana useimpien talojen kohdalla huomattavasti.³² Jos Klemetti-kirjurin verollepanemiin taloihin lisätään ne vanhemmat talot, jotka hänen aikanaan saivat anekin, päästään 138 taloon eli hyvin lähelle valituksen ilmoittamaa määrää. Verollepanot niitä tehostavine sakotuksineen olivat ilmeisesti hyvinkin tarkoituksenmukainen toimenpide uudisasutuksen saattamiseksi kruunun valvontaan, mutta kokonaan toinen asia on, oliko tämä menettely omiaan edistämään uudisasutusta Pohjois-Savossa.

Uudisasutuksen valvonta lienee näytellyt myös huomattavaa osaa Tavinsalmen kartanon rakentamisessa. Kartanon sijaintipaikan valinta ei liene yksinomaan johtunut puolustuskäytökohdista, vaan siihen on luultavasti huomattavassa määrin vaikuttanut myös pyrkimys uudisasutuksen tehokkaampaan valvontaan. Kuten Kustaa Fincke totesi, kartano sopi paremmin hallintokeskukseksi kuin puolustusvarustukseksi.³³ Hallintokeskukseksi paikka olikin erittäin sopeva. Paitsi sitä, että kaikkien Kuopion ja Iisalmen välistä järvireittiä pohjoiseen matkaavien oli ohitettava kartano verrattain läheltä, myös poikkimaisin Pielavedelle kulkevien oli käännyttävä länteen kartanon läheisyydessä, joko Ruokoveden Pulkonlahdesta tai Maaninkajärven Tuovilanlahdesta. Kartanosta oli näin ollen verrattain helppo pitää silmällä pohjoisimpaan Savoan matkaavia erämiehiä ja uudisasukkaita. Tämäkin on osaltaan saattanut vaikuttaa siihen vastenmielisyyteen, jota savolaiset valituksessaan osoittavat kartanon rakentamista vastaan.

Vaikkakaan uudisasutuksen valvontatoimenpiteet tuskin edisti-

³¹ HFH VI, 312.

³² Vrt. vv. 1541 ja 1546 veromarkkalukuja uudistalojen kohdalta. VA 6133, 6140 (lähemmät viitteet liitteessä I).

³³ HFH II, 265.

vät asutuksen leviämistä, niin Klemetti-kirjurin taloudellisessa toiminnassa oli kuitenkin eräs ilmeisestikin uudisasutusta edistävä tekijä. Korostaessaan erämaiden kuulumista kruunulle Klemetti joutui asennoitumaan eränkäyntiä vastaan. Vaikka eränkäynnin merkitys muutenkin oli näinä aikoina jyrkästi vähenemässä, on ilmeistä, että tämä asenne ja siitä mahdollisesti johtuneet toimenpiteet eränkäyntiä vastaan jouduttivat sen taantuvaa kehitystä. Tämä vuorostaan lisäsi uudisasutuksen tarvetta kaventuneiden elinmahdollisuuksien tähden. Eränkäynnin valvonnan tehokkuutta on tuskin kovin korkealle arvioitava, mutta Tavinsalmen kartanon läheisyyteen eränkävijöillä ei liene ollut asiaa. Tästä selittynee savolaisten valituksessa ilmenevä käsitys, että erämaat joutuivat Tavinsalmen kartanolle. Eränkäyntimahdollisuuksien kapenemisella Klemetti-kirjurin toimenpiteiden seurauksena oli tuskin kuitenkaan niin nopeata vaikutusta uudisasutukseen, että sen hedelmät olisivat voineet kypsyä jo Klemetin lyhyenä virkakautena.

Klemetti-kirjurin suoranaiset kehotukset tai käskyt uudisasutukseen hänen haluamallaan tavalla näyttävät kaikuneen kuuroille korville. Savolaiset valittavat hänen tahtoneen pakottaa heitä siirtymään pois vanhoilta asuinpaikoiltaan, joilla jo heidän esi-isänsä olivat talojaan rakentaneet, ja asettumaan toiseen paikkaan.³⁴ Sannonta »tahtoo pakottaa» viittaa jo siihen, että savolaiset eivät olleet kehotuksia ja käskyjä totelleet. Samoin se, että tiedot sellaisista uudisasutuksista, jotka todella olisivat syntyneet Klemetin toiminnan seurauksena, ovat perin vähäiset, viittaa varsinaisen asutustoiminnan huonoon menestykseen. Kun Klemetti-kirjuri ilmeisestikin tahtoi suunnata uudisasutuksen kohti rajaseutuja, oli savolaisten haluttomuus levottomien rajaolojen tähden ymmärrettävää. Koska vainolainen teki retkiään jo asutetullekin uudisasutusseudulle — 1540-luvun lopulla sen tiedetään tehneen tuhoa mm. Leppävirran Kurjalanrannassa Soisalon itäosassa³⁵ — oli uudistalon raivaaminen rajakorpeen uhkayritys. Ei ole näin ollen ihme, että Klemetti-kirjurin yrityksellä suunnata uudisasutus entistä enemmän rajakorpia kohti, oli huono menestys. Itäisin Savo pysyi asumattomana aina

³⁴ HFH VI, 310.

³⁵ HFH I, 314. Vrt. *Leinberg*, *Bidrag I*, 36—37.

Täyssinän rauhaan saakka. Klemetti-kirjurin asutustoiminnan ulkopoliittinen tavoite ei päässyt toteutumaan. Itärajan varmistaminen jäi Pohjois-Savon osalta vapaan uudisasutustoiminnan varaan.

Klemetti-kirjurin panos Pohjois-Savon erämaiden asuttamisessa muodostui näin ollen ilmeisestikin melko lailla toisenlaiseksi kuin mitä hän oli suunnitellut. Lyhyenä virka-aikanaan hän kykeni toteuttamaan vain uudisasutuksen saattamisen kruunun verotuksen ja valvonnan alaiseksi. Osaltaan tähän lopputulokseen on varmaan vaikuttanut se, että verollepano ja Savon oloissa uusien omistusoikeudellisten käsitysten soveltaminen sekä yleensäkin vanhojen oikeuskäsitysten ja tottumusten kanssa ristiriidassa olleet toimenpiteet nostattivat savolaiset Klemetti-kirjuria vastaan. Tämä vastarinta lie-nee myös ollut osasyllinen Klemetin kukistumiseen. Klemetin suuri ajatus erämaiden asuttamisesta kruunun toimesta ja sen tarkoituksiperiä palvelleen jäi Pohjois-Savon kohdalla vain ajatukseksi, mutta ne luonteeltaan lähinnä valmistavat toimenpiteet, joihin hän Savossa ehti ryhtyä, raivasivat epäilemättä tietä kruunun myöhemmälle erämaiden asuttamistoiminnalle.

KUSTAA FINCKE JA POHJOIS-SAVON ASUTTAMINEN

Kun Kustaa Fincke v. 1547 tuli Klemetti-kirjurin seuraajaksi Savonlinnan päällikkönä, sai hän kuninkaalta kehotuksen jatkaa erämaiden asuttamista sekä ulkopoliittisista että taloudellisista syistä.³⁶ Tutustuttuaan tilanteeseen Pohjois-Savossa hän päätti jatkaa Klemetin toimenpiteitä taloudellisella linjalla. Aika oli hänen mielestään kypsä erämaan uudisasutuksen muodostamiseksi omaksi pitäjäkseen ja kesällä v. 1547 hän ehdotti tällaista toimenpidettä kuninkaalle. Kustaa Vaasa antoikin elokuun 15 p:nä 1547 suostumuksensa uuden hallintopitäjän perustamiselle lisäten vielä, että uuden nimismieskunnan tuli käsittää niin monta taloa, että siitä voitaisiin tehdä myös kirkkopitäjä.³⁷

³⁶ HFH II, 258.

³⁷ HFH II, 265, 270.

Fincke toteutti päätöksen hallintopitäjän osalta varsin ripeästi. Jo vuoden 1548 vuotuisessa verokirjassa esiintyy Tavinsalmi omana pitäjänään, jossa asutuksen vähälukuisuuden tähden on tosin vain kaksi neljänneskuntaa: Saamainen ja Savilahti.³⁸ Uuden pitäjän nopeaan perustamiseen lienee vaikuttanut myös se, että jo Klemetti-kirjuri näyttää tehneen valmistuksia tämänsuuntaiselle toimenpiteelle. Savolaiset puhuvat valituksessaan v. 1545 »uudesta neljänneskunnasta», joka käsitti erämaiden uudisasutuksen. Tästä uudesta neljänneskunnasta ei kuitenkaan Klemetin ajan vuotuisissa verokirjoissa näy jälkeäkään, vaan Tavinsalmen asutus on niissä merkitty pääasiassa Juvan Joroisten ja Vesikansan sekä Rantasalmen Keriharjun ja Rantasalmen neljänneskuntiin kuten jo v. 1541.³⁹ Klemetillä lienee ollut omat luettelonsa Pohjois-Savon uudisasutuksesta, jotka ovat olleet vuoden 1548 verokirjan pohjana. Tämä selittäisi mainitun Tavinsalmen ensimmäisen verokirjan myöhemmästä poikkeavan rakenteen. Fincken toteuttama Tavinsalmen pitäjän perustaminen onkin todennäköisesti vain Klemetti-kirjurin toimenpiteiden täydennystä. Voidaan kysyä, eikö Klemetti-kirjuri olisi vienyt työtään tässä suhteessa loppuun asti ellei sairaus — Kustaa Vaasa mainitsee eron syyksi hänen heikkoutensa — olisi lamauttanut hänen toimintakykyään niin, että Fincken oli saatettava kuntoon osa Klemetin tileistäkin vuodelta 1546.⁴⁰

Kustaa Fincke jatkoi myös Klemetti-kirjurin anekkijärjestelmää. Toimiaikanaan, joka oli 14 vuoden pituinen, hän ehti jakaa enemmän anekkeja kuin Klemetti viisi vuotta kestäneenä toimikauteen, yhteensä 90 anekkia.⁴¹ Varsin monet anekit koskivat aikaisemmin verollepantuja taloja. Kun monessa arviokunnassa oli sekä ennen Kustaa Fincken aikaa verotettuja että hänen aikanaan verollepantuja taloja, on vaikeata sanoa, miten anekit jakaantuivat näiden talojen kesken. Tästä syystä jäävät 25 Kustaa Fincken toimiaikana verollepannun talon anekkisuhteet epäselviksi. Kun vielä kolmen talon anekeista ei ole mitään tietoja, voidaan verollepanon

³⁸ VA 6147: 36v–44v.

³⁹ HFH VI, 312. VA 6133, 6140, 6144.

⁴⁰ HFH II, 267. VA 6139: 1.

⁴¹ Kts. taulukko 13, s. 196.

ja anekin antamisen suhde selvittää vain 19 talon kohdalla.⁴² Tulos on seuraava:

Ilman anekkia	3 taloa
Klemetti-kirjurin anekki	3 »
Kustaa Fincken anekki	10 »
Erik Stålarmin anekki	3 »
<hr/>	
Yhteensä	19 taloa

Ilman anekkia esiintyvien talojen kohdalla voidaan todeta, että anekin puuttuminen johtuu yhdessä tapauksessa talon sijainnista vanhemman talon entisillä ulkotiluksilla, toisessa omistuksen perustumisesta oikeuden vahvistamaan maanvaihtoon ja kolmannessa tapauksessa siitä, että vuoden 1561 verotarkastuksessa ei löytynyt tietoja vanhemmista anekeista.⁴³ Klemetti-kirjurin anekin esiintyminen taas on – kuten jo aikaisemmin on mainittu – johtunut ilmeisesti siitä, että verollepanossa on ollut kysymys aikaisemmin asutun, mutta autioituneen talon uudesta verollepanosta. Enimmät talot ovat kuitenkin saaneet anekkinsa Fincken toimesta ja anekin anto lienee tapahtunut verollepanon yhteydessä.

Eräs uusi piirre on silti anekkijärjestelmässä Kustaa Fincken aikana havaittavissa. Jos jo anekin omaava talo otti asumattomasta metsämaasta kaskimaita, oli sen hankittava niihin anekki. Kun Klemetti-kirjuri tyytyi vaatimaan anekkeja vain pohjoisen erämaan uudisasukkailta, vaikka kantoikin veroa »herran erämaista» myös muualla, ulotti Fincke anekkijärjestelmän yli koko Savon, myös vanhoihin rintamaapitäjiin. Fincken lisämaa-anekkeja esiintyy vuoden 1561 verollepanomaakirjassa kaikissa Savon pitäjissä, niin Tavinsalmella kuin muuallakin.

Näin Kustaa Fincke jatkoi Klemetti-kirjurin jälkiä Pohjois-Savoon kohdistuneessa asutuspolitiikassaan tuomatta siihen mitään huomattavasti uutta. Ennen kuin Hämeen erämaiden asutuskysymys toi erämaiden asuttamisen uusissa laajemmissa puitteissa esille, ei voi huomata Fincken aktiivista ja omaperäistä toimintaa erämai-

⁴² Perusaineisto liitteessä I.

⁴³ N:o 1700, L 19, 1718.

den asuttamiseksi. Se mikä tiedetään Fincken toiminnasta Savossa, tukee *Renvallin* olettamusta, että vasta Kustaa Vaasan puututtua erämaiden asuttamiskysymykseen Finckekin olisi ryhtynyt täydellä todella painautumaan siihen.⁴⁴ Sysäys oli alkujaan lähtöisin Hämeestä ja Finckellä oli sukukartanonsa Lammilla. Tämä lienee herättänyt hänet tajuamaan asian koko sen laajakantoisuudessaan. Nyt hän ryhtyi tunnettuihin tarmokkaihin toimenpiteisiinsä Pohjois-Hämeen ja Oulunjärven erämaiden asuttamiseksi, mikä teki hänet erämaiden asuttamistoiminnan näkyvimmäksi hahmoksi.⁴⁵

Pohjois-Savoon näiden toimenpiteiden ei voi havaita kohdistuneen. Uudisasutus oli siellä jo niin pitkällä, että Kustaa Fincke katsoi Pohjois-Savoa aikaisemmin järjestetyksi uudisasutusalueeksi, joka ei enää tarvinnut erikoistoimenpiteitä. Niinpä hän puhuu jo Tavinsalmen pitäjän perustamisen yhteydessä Pohjois-Savosta siihen mennessä asutettuna alueena. Sellaisena hän näyttää sitä jatkuvasti kohdelleen huolimatta Kustaa Vaasan myöhästyneestä kehoituksesta ryhtyä toimiin myös Savon erämaiden asuttamiseksi.⁴⁶

Fincken seuraajien aikana jatkui sama tilanne. Sekä Arvid Eerikinpoika Stålarin että Jöran Maununpoika näyttävät pitäneen Pohjois-Savoa asutettuna alueena. He tosin jatkoivat anekkijärjestelmää Fincken tapaan niin Tavinsalmella kuin muuallakin Savossa. Mitään jälkiä erikoistoimenpiteistä Pohjois-Savon asutuksen kohdalla ei voi havaita. Jälkimmäisen toimikautena alkoikin sitten Pohjoismainen 25-vuotinen sota, joka pysähdytti Pohjois-Savon asutuskehityksen neljännesvuosisadan ajaksi.⁴⁷

Kruunun asutustoiminta näyttää näin ollen Pohjois-Savon asutuksessa esittäneen koko ajan toisarvoista osaa. Jo ennen Klemetti-kirjurin tuloa Savonlinnan päälliköksi oli Pohjois-Savossa huomattavan suuri määrä uudistaloja. Tämä jo olemassaoleva uudisasutus, joka oli syntynyt kruunun toimenpiteistä riippumatta, näyttää antaneen Klemetti-kirjurille herätteen kruunun tarkoituksena toteutamaan erämaiden asuttamiseen. Kruunun puuttuminen erämaiden

⁴⁴ *Renvall* 1949, 28.

⁴⁵ *Soininen* 1957, 14–20.

⁴⁶ *HFH* II, 265; III, 169–70.

⁴⁷ Kts. taulukko 13, s. 196.

oloihin muodostui tässä tilanteessa pikemminkin niiden asuttamista häiritseväksi kuin edistäväksi tekijäksi. Vasta kun vapaasti etenevä uudisasutus oli saatettu kruunun valvontaan, oli kruunun asutuspolitiikalla onnistumisen mahdollisuus. Tässä mielessä kruunun toiminta Pohjois-Savossa raivasi tietä sen myöhemmälle menestykselliselle asutustoiminnalle, mutta tämä toiminta tapahtui Savon rajojen ulkopuolella. Pohjois-Savo oli niin pitkälle päästäessä saanut jo pääasiallisimman asutuksensa. Sen kohdalla on uudisasutuksen syitä etsittävä muualta kuin kruunun välittömästä asutustoiminnasta.

VIII. Pohjois-Savon asuttamiseen vaikuttaneet tekijät

Uudisasutuksen syntytekijät ovat yleensä ensisijassa olleet taloudellista laatua. Tosin eräissä asutusliikkeissä poliittiset ja uskonnolliset tekijät ovat olleet vaikuttavina, joskus tärkeimpinäkin tekijöinä. Keski- ja uuden ajan vaihteen savolaisessa talonpoikaisyhteiskunnassa ei kuitenkaan näytä esiintyneen sellaisia uskonnollisia ja poliittisia vastakohtaisuuksia, jotka olisivat voineet muodostua asutukseen vaikuttavaksi tekijäksi. Pohjois-Savon asutuksen syitä onkin lähinnä haettava taloudelliselta alalta. Vaikka kruunun välittömällä asutuspoliittisilla toimenpiteillä ei ollut suurta merkitystä uudisasutuksen edistymiselle, saattoi kruunu vaikuttaa uudisasutukseen myös taloudellisilla toimenpiteillään. Kokonaan toisiin päämääriin tähtäävällä toiminnalla saattoi olla myös asutuksellista merkitystä. Verotus on lähinnä tällainen ala ja sen tähden on syytä kiinnittää huomiota Savon verotuksen kehityksen ja uudisasutuksen välisiin suhteisiin. Toinen tärkeä asutukseen vaikuttanut tekijä on väestökehitys ja sen suhde talouskehitykseen. Suhteellisen liikaväestön syntyhän on ehkä tavallisin muuttoliikkeen syy. Kolmas tärkeä tekijä on uudisasutuksen teknilliset ja taloudelliset mahdollisuudet. Savon kaskiviljelyalueella on tällöin kysymys kaskiviljelymenetelmien soveltuvuudesta uudisasutukseen ja uudiskasken tuotosta.

SAVON VEROTUKSEN KEHITYS JA UUDISASUTUS

Kruunun verotuksen asutuksellinen merkitys perustui verotaa-
kan vaikutukseen savolaisen talonpojan toimeentulomahdollisuuk-

siin. Verotus on verotaakan noustessa tai talon asukasmäärän kasvassa voinut supistaa talonpojan toimeentulomahdollisuuksia siinä määrin, että talo ei ole kyennyt elättämään kaikkia asukkaitaan, vaan osan on täytynyt lähteä muualta leipäänsä etsimään. Keski- ja uuden ajan vaihteen Savossa tämä yleensä merkitsi uudisasukkaaksi rupeamista. Kun uudistalon perustamismahdollisuudet rintamailla olivat rajoitetut, oli uudisasukkaan usein rakennettava talonsa kauas erämaahan.

Muutto erämaahan tarjosi myös tilaisuuden välttää koko raskas verotus. Eränkävynnin aikana ei verottaja vielä näytä seuranneen eränkävijöitä erämaahan. Vasta kun pyyntisaalis ja eräkaskien sato oli saatu tuotua rintamaille, veivät kruunun veronkantajat siitä osansa.¹ Tällöin moni Savon mies varmaan tuli ajatelleeksi erämaahan jäämistä keinona päästä irti kruunun ryöstömiehistä. Veropakoilulla lienee näin ollut osuutensa Pohjois-Savon uudisasutuksessa.

Veropakoilun merkitystä uudisasutuksessa osoittaa se, että Klemetti-kirjurin voi havaita pitäneen veropakoilua ja uudisasutusta toisiinsa liittyvinä ilmiöinä. Hän näyttää kohdelleen kaikkia verollepanemiaan uudisasukkaita verokarkureina. Uudisasukkaat valittivat vuoden 1545 verovalituksen loppuun liitetystä erillisessä valituksessa, että heitä oli sakotettu »ilman armoa jokaista savua» kolme markkaa siitä, että he olivat menneet kuninkaan erämaahan ilman veroa.² Valittajat kylläkin yrittivät puolustautua sillä, että se lautakunta, joka aikaisemmin — siis rintamailla — tarkasti heidän veronsa, oli määrännyt heille suuremman veron kuin mitä he siihen asti olivat suorittaneet. »Sen tähden me pakenimme erämaahamme». Valittajat tunnustavat siis suoraan lähteneensä erämaahan veroja pakoon, vaikka yrittävätkin puolustella tekoaan veronkorotuksella.

Tämäkin selitys viittaa siihen yleisesti tunnettuun tosiasiaan, että veropakoilua esiintyy eniten silloin kun verotaakkaa lisätään. Sen tähden on verotuksen asutuksellista merkitystä tutkittaessa kiinnitettävä päähuomio juuri veronkorotuksiin. Tällöin tulee esille kysymys, missä määrin Savon verotuksessa on tapahtunut muutoksia

¹ Tällainen erävero oli esim. »salmikala», joka on alunperin ollut eränkävijöiltä näiden kotiinpalatessa kannettu erävero. VA 6134: 2v.

² HFH VI, 311—12.

sinä aikana, jolloin Pohjois-Savon asuttaminen on tapahtunut. Muutoksia selviteltäessä on otettava huomioon myöskin paikallishallinnolliset uudistukset, koska osa veroista kannettiin veropiireittäin ja koska lisäksi vielä tällaiset muutokset lisäsivät paikallishallinnon virkamiehiä, jotka saivat palkkansa välittömästi talonpojilta.

Savon verotus 1540-luvun alussa

Tiedot Savon verotuksesta ennen 1540-luvun vaihdetta ovat ylen niukat ja puutteelliset. Varhaisin kruununverojen luettelo on vuodelta 1510 ja sekin on varsin ylimalkainen ja ilmeisesti puutteellinen.³ Luettelo sisältyy selvitykseen Suomen kruununverojen tuotosta ja on päiväämätön. *Hausen* on ajoittanut tämän asiakirjan vuoden 1526 tienoille, mutta myöhemmin ovat *Grottenfelt* ja *Pirinen* todenneet sen olevan vuodelta 1510.⁴ Välittömien kruununverojen kohdalla voidaan pitää lähtökohtana koko Suomen kruununverojen luetteloa vuodelta 1539, johon sisältyy myös Savon veroselitys.⁵ Ensimmäinen verraten täydellinen selitys Savon verojärjestelmästä ja sen tuotosta on vasta Klemetti-kirjurin ajalta, vuodelta 1543.⁶

Kruununverot jakaantuivat Savossa neljään osaan: 1) Välittömästi kannettu päävero (Huffudhskatt), 2) Nimismiehen vero, 3) Neljänneskuntamiehen vero ja 4) Kymmenkuntamiehen vero. Näistä tilitettiin ennen vv. 1555–56 tapahtunutta uudestijärjestelyä kokonaisuudessaan kruunulle vain päävero. Nimismiehenverosta tilitettiin vain kiinteä nimismiehen taksa ja neljänneskuntamiehen verosta samoin kiinteä taksa. Kestityksiin ja paikallisten virkamiesten palkkoihin käytetty osa nimismiehen ja neljänneskuntamiehen verosta jäi vuotuisten tilien ulkopuolelle. Kymmenkuntamiehen vero, joka käytettiin samoihin tarkoituksiin, jäi kokonaan pois kirjoista ja kansista. V. 1543 on poikkeuksellisesti mainittu nimismiehen ja neljänneskuntamiehen vero kokonaisuudessaan sekä nimismiehen ja neljänneskuntamiehen kestityksiin käyttämät ja virkamiehille suoritta-

³ FMU VIII, n:o 3646.

⁴ *Pirinen* 1948, 224. *K. Grottenfelt* 1902, 82.

⁵ VA 1: 42–51.

⁶ VA 6134: 1–25.

mat verotavarat. Kymmenkuntamiehen vero sen sijaan puuttuu tällöinkin kokonaan. Neljänneskuntamiehen tulojen ja menojen vertailu kuitenkin osoittaa, että hän ei tule toimeen omilla veroillaan. Kun v. 1555 varhaisemmasta veroselityksestä ottaa kymmenkuntamiehen palkkausavun neljänneskuntamiehelle sekä hänen kestitysapunsa, myöskin aikaisempaan laamanniveroon kuuluneen, tulee vajoaus melkein täsmälleen täyteen.⁷ Täten on syytä laskea nämä kymmenkuntamiehen maksut mukaan verojen kokonaistuottoa määriteltäessä kymmenkuntamiehen verona.

Savon verojärjestelmä ja sen tuotto v. 1543 on esitetty liitteessä II, taulukko 3.⁸ Allaolevassa taulukossa 15 on yhteenveto veroryhmitäin. Kaikki suoraan kruunulle tilitettyt verot sisältyvät ensimmäiseen ryhmään, myöskin nimismiehen ja neljänneskuntamiehen taksat. Sen tähden on toisesta ryhmästä (nimismiehen vero) ja kolmanesta ryhmästä (neljänneskuntamiehen vero) vähennetty nämä taksat ja loppusummina otettu huomioon vain näiden veroryhmien kruunulle tilittämättömät osat. Kokonaisverorasituksen määrittelemiseksi on taulukossa laskettu kaikkien veroesineiden arvo ohrassa, joka oli tärkein veroesine Savon verotuksessa, ja laskenta on suoritettu liitteessä II, taulukko 8 esitettyjen vaihtosuhteiden mukaan.

T a u l u k k o 15.

Savon verot ja niiden tuotto v. 1543

Veroryhmä	Arvo ohrapanneina	% kaikista veroista
1. Välitön kruununvero	12.465,57	59,4
2. Tilittämätön nimismiehenvero	3.076,32	14,7
3. Tilittämätön neljänneskuntamiehen vero	3.411,25	16,2
4. Kymmenkuntamiehen vero	2.043,71	9,7
Koko veromäärä	20.996,85	100,0

⁷ Neljänneskuntamiehen tulot v. 1543 olivat 4478,1 ohrapannia ja menot 6158,2 ohrapannia, joten vajoaus on 1680,1 ohrapannia, lyhennykset huomioon ottaen 1803,4 ohrapannia. Jos lasketaan tuloihin lisää v. 1555 ensimmäisen veroselityksen mukaiset kymmenkuntamiehen maksut neljänneskuntamiehelle, 1868,3 ohrapannia, tulee vajoaus täyteen. Ylijäämä on 64,9 ohrapannia, mutta kun v. 1543 on tuomarien verot ilmoitettu puutteellisesti, lienee ainakin pääosa tästä ylijäämästä mennyt tuomareille. VA 6134: 15–23. HFH III, 245, 249.

⁸ VA 6134.

Savon verojärjestelmää tarkastellessa kiinnittää huomiota sen erilaisuus Viipurin Karjalan järjestelmään verrattuna, vaikka Savo aina 1530-luvulle saakka kuului hallinnollisesti Viipurin linnalääniin. Savon verojärjestelmän vanhimpana pidetty yksikkö, veronahka eli veromarkka, puuttuu Viipurin Karjalasta kokonaan.⁹ Vaikka kokovero onkin vastaava yksikkö, käytetään siitä Viipurin Karjalassa nimeä »fullskatt», kun taas Savossa aina »helskatt». Samoin eroa on Savon kymmenkunnan ja Viipurin nautakunnan välillä sekä nimessä että verojen luvussa. Viipurilainen nautakunta käsitti aina kymmenen kokoveroa tai vastaavan määrän puoliveroja, kun taas Savossa ei tarkkaan pidetty kiinni tästä säännöstä, vaan verojen määrä oli vaihteleva. Neljänneskunta käsitti Savossa kuusi kymmenkuntaa, Viipurin Karjalassa kolme nautakuntaa, vaikka Savon kymmenkunnat olivat likimäärin samansuuruisia kuin Viipurin nautakunnat.

Veronmaksutavassa on huomattavin eroavaisuus siinä, että Savossa ei ollut yhtään vakinaista rahaveroa ennen vv. 1555—56 verojärjestelyä, kun taas Viipurin Karjalassa oli jo v. 1539 kokoverotain maksettava huomattavan suuri rahavero. Savossa taas päin vastoin rahavero vaihdettiin viljaveroon, kuten v. 1543 tavattava »kenkärahaohra» osoittaa. Viipurin Karjalan verotuksessa ohralla ei ollut samaa valta-asemaa kuin Savossa, vaan ruis oli melkein samassa asemassa kuin ohra, puolet viljaverosta kannettiin rukiina. Savossa vakinainen ruisvero jäi noin 4 %:iin ohran määrästä, joskin osa ohraa vaihdettiin rukiiksi, etenkin uudisasutusalueilla.

Erilaisuuksista on vielä mainittava savun käyttö kruununveroyksikkönä Viipurin Karjalassa. Savossa rajoittui sen käyttö 1500-luvulla kirkolliseen verotukseen. Päivätyöt, jotka Viipurin Karjalassa kannettiin savuluvun pohjalla, kannettiin Savossa koko- ja puoliverotain sekä neljänneskunnittain. V. 1555 mainitaan myös kymmenkunnittain kannettuja päivätoita.

Kaikki nämä erilaisuudet viittaavat verotusjärjestelmän muutoksiin ennen v. 1539, jolta ensimmäiset vertailukelpoiset tiedot ovat peräisin. Viipurin Karjalan järjestelmän jäykkä kaavamaisuus savolaiseen verraten antaa aihetta olettaa, että se olisi säilynyt vä-

⁹ VA I: 7—21, 5000.

hemmin muutoksin kuin Savon verotusjärjestelmä. Toisaalta on kuitenkin huomattava, että jo kirkollista kymmenysverotusta 1320-luvulla järjestettäessä Savo ja Karjala saivat erilaiset kymmenys-säännöt.¹⁰ Tästä syystä voitaneenkin pitää mahdollisena, että Savo ja 1300-luvulla pidettiin erillisenä veroalueena. Savon verotusjärjestelmä on jo verraten varhaisessa vaiheessa voinut lähteä kehittymään eri suuntaan kuin Viipurin Karjalassa. Vaikka näinkin olisi ollut, erilaisuuksien lukuisuus viittaa Savon verotusjärjestelmässä tapahtuneen huomattavia muutoksia.

Olavinlinnan rakentaminen ja ylläpito verotaakan lisääjänä

Keski- ja uuden ajan vaihteen verotusoloja Savossa tarkasteltaessa kiintyy huomio ensinnä Olavinlinnan rakentamisen vaikutukseen. Linnan rakentaminenhan merkitsi savolaisille uutta taloudellista taakkaa, joskin toisaalta lisääntynyt turvallisuus avasi uusia taloudellisia mahdollisuuksia, eikä suinkaan vähimmin uudisasutuksen alalla. Kun Olavinlinna v. 1475 ryhdyttiin rakentamaan, oli savolaisten toimitettava rakennusaineita linnaa varten ja tehtävä päivätöitä linnan rakennustyömaalla. Ottaen huomioon Savon vanhan erillisyyden veroalueena, on tuskin luultavaa, että savolaiset olisivat aikaisemmin ainakaan huomattavasti ottaneet osaa Viipurin linnan ylläpitoon. Näin ollen on luultavaa, että ne rakennusverot, joista varhaisimmat tiedot ovat vuodelta 1539, ovat peräisin Olavinlinnan rakentamisajalta, siis vuoden 1475 tienoilta.¹¹

Rakennusveroja kannettiin sekä koko- ja puoliverottain että neljänneskunnittain. Päivätyöt suoritettiin koko- ja puoliverottain, 6 päivää vuodessa kokoverolta, mutta puoliverolta peräti 16 päivää vuodessa. Sääminki sai tehdä enemmän päivätöitä kuin muut pitäjät, 12 päivää kokoverolta vuodessa, mutta se sai sen sijaan muissa linnan ylläpitoveroissa helpotuksia. V. 1539 olisi päivätöitä karttunut kaikkiaan 19.200 päivää, mutta kun

¹⁰ Jaakkola 1944, 20–21.

¹¹ VA 1: 47–49.

niitä ei ilmeisesti ollut pitkään aikaan tarvittu niin paljon, oli osa niistä vakinaisesti vaihdettu kalaveroksi. Suur-Savo sekä osa Juvaa maksoi sen sijaan »viikkokalaa», yhden leiviskän kuivaa kalaa vuodessa. Lisäksi sallittiin päivätöiden lunastaminen rahalla. Vaikka tämä vaihtaminen kalaan tai rahaan osittain saa selityksensä asutuksen kasvusta johtuneesta veroyksikköjen ja siten veropäivätöiden määrän lisääntymisestä, on toisaalta ilmeistä, että veropäivätöitä ei yleensäkään tarvittu niin paljon kuin linnan rakennusaikana, jolta päivätöiden suhteellisen suuri määrä on peräisin.

Yksinomaan Suur-Savon rasiuksena oli rakennuskivien toimitaminen linnan tarpeiksi. Kunkin kokoveron oli suoritettava 1/4 syltä kiviä vuodessa, puoliverojen 1/8. syltä. Pien-Savon puolella ei vastaavaa rasiutusta ollut.

Muut rakennusverot suoritettiin neljänneskunnittain. Kunkin neljänneskunnan oli suoritettava hirsiä 12 kpl, lautoja 40 kpl, tuohia 1.500 liuskaa (kukin yhden sylen pituinen). Tervaa tuskin voi lukea kuuluvaksi linnanrakennusveroihin, sillä sitä käytettiin pääasiassa veneiden tervaamiseen. Osittain se tätenkin tuli linnan hyväksi, mutta matkaveneitä käytettiin myös verokuljetuksiin ja kruunun miesten muihin matkoihin. Kalkki poltettiin päivätöitä käytäen. Osa päivätöistäkin suoritettiin neljänneskunnittain. V. 1539 oli kunkin neljänneskunnan palkattava yksi mies ns. pitkäksi työmieheksi, jonka piti olla 20 viikkoa toukokuun alusta aina syyskuun puoliväliin linnan töissä.

T a u l u k k o 16.
Linnanrakennusverot v. 1539.

Laji	Määrä	Arvo ohrapanneina
Päivätyöt	15 726 päivätyötä	1 310,50
Päivätyökala	28 kippuntaa 19 leiviskää	289,50
Pitkät työmiehet	20 miestä 20 viikkoa	200,00
Kivet	143 syltä	95,34
Hirret	216 kpl	18,00
Laudat	720 «	60,00
Tuohet	30 000 «	75,00
Yhteensä		2 048,34

Näiden verojen yhteisarvo ohrapanneiksi laskettuna on 18,9 % saman vuoden välittömien kruununverojen yhteismäärästä. Kaikkien verojen arvioidusta yhteismäärästä (taul. 21) ovat rakennusverot v. 1539 olleet 12,7 %.¹²

Linnan ylläpito näyttää sekín tuoneen kruununveroon uusia veroesineitä. Halot linnan ja sen latokartanon tarpeisiin ja heinä linnanväen hevosille ja latokartanon karjalle ovat ainakin uusia, sillä näiden tavaroiden kuljetusta Viipuriin asti tuskin voi ajatella.

Heinäveroa oli maksettu ilmeisesti jo aikaisemminkin kiertävien virkamiestenkestityksiä eli kinkereitä varten. Nimismiehen verossa oli v. 1539 kinkeriheinä ja kinkerikaura nimiset veroesineet, joista osa oli tällöin otettu suoraan kruunulle linnanväen tarpeisiin. *Voionmaa* arvelee, että kyseessä olisi erikoinen linnan kinkervero, mutta sen alueellinen jakotapa viittaa pikemminkin sen olevan alunperin nimismiehen kinkereitä varten määrätyn veron, josta osaa on myöhemmin ruvettu kantamaan suoraan linnan tarpeisiin.¹³ Heinäveroon kuului vielä veroheinä niminen veroesine, jonka voi olettaa olleen linnanväen ylläpitoa varten määrätyn uuden veron. Sen suuruus oli v. 1539 388 kuormaa 2 ½ parmasta, mikä vastaa 388,63 ohrapannia. Kinkeriheinistä linnan tarpeisiin toimitettu osa oli samaa vuonna 196 kuormaa 1/2 parmasta.¹⁴

Halkoveron suuruus oli v. 1539 997 syltä eli 498,5 pannia ohraa. Halot ja veroheinä yhdessä muodostivat 887,13 ohrapannin suuruisen veron.¹⁵ Kruununveron kokonaismäärästä tämä oli 8,2 % ja kaikista veroista n. 5,5 %.

Heinä- ja halkoverot olivat kruununmiesten paikalliseen kulutukseen tarkoitettuja veroja. Kun Olavinlinnan rakentaminen ja ylläpito ilmeisestikin lisäsivät paikallista kulutusta, voidaan kysyä, olisivatko nämä verot voineet syntyä vanhoista veroista veroesineiden vaihdon kautta?

Jonkinlaisen kiinnekohdan tämän kysymyksen selvittämiseksi tar-

¹² Kts. taulukko 21, s. 230.

¹³ *Voionmaa* 1912, 346–48.

¹⁴ VA 1: 47.

¹⁵ VA 1: 47–48v.

joaa vuodelta 1510 säilynyt, tosin summittainen luettelo Savon kruununveroista.¹⁶

T a u l u k k o 17.
Savon kruununverot v. 1510.

Viljaa	100 lästää	arvo 6 660 ohrapannia *
Kuivia haukia	100 kippuntaa	1 000 «
Harmaanahkoja	150 kiihtelystä	300 «
Yhteensä		7 960 ohrapannia

* Ohran, rukiin ja kauran suhde oletettu samaksi (kauraa n. 15 %) kuin 1539—43. Jos kaikki maksettu ohrana ja rukiina on viljan arvo 7 200 ohrapannia ja loppusumma 8 500 ohrapannia.

Kun näitä veromääriä vertaa vuoden 1539 välittömiin kruununveroihin, näyttää ilmeiseltä, että tässä luettelossa on moninaiset paikalliset veroesineet vaihdettu sellaisiin, joita on voitu toimittaa keskushallinnolle Tukholmaan. Näin ollen on mahdollista verrata vain luettelon loppusummaa vuoden 1539 veroihin. Välittömät kruununverot olivat v. 1539 ilman rakennus- sekä em. heinä- ja halkoveroja yhteensä 7.866,75 panna ohraa. Heinä- ja halkoverot mukaanluettuina mutta ilman rakennusveroja on vastaava luku 8.753,88 panna.¹⁷ Kun ottaa huomioon, että veroyksikkömäärä lienee vv. 1510—39 huomattavasti lisääntynyt ja pitäjäjaon uusiminen vaikuttanut korottavasti veroihin, näyttää siltä, että heinä- ja halkoverot voisivat sisältyä vuoden 1510 luetteloon.

Kysymys jää kuitenkin avoimeksi, sillä vuoden 1510 veroluettelo saattaa sisältää liian suuria lukuja. Nähtävästi se on laadittu Kööpenhaminan rauhassa v. 1509 tanskalaisille maksettavaksi määrättyä sotakorvausta varten ja on niin muodoin ylimalkainen arvio Suomen verojen tuotosta.¹⁸ Jos luvut ovat liian suuria, tulee ero vuoden 1539 veromäärään nähden suuremmaksi sekä heinä- ja halkoverojen sisältyminen luetteloon epätodennäköisemmäksi.

¹⁶ FMU VIII, n:o 3646.

¹⁷ VA 1: 42—51. Vrt. liite II, taul. 2.

¹⁸ Pirinen 1948, 224. K. Grottenfelt 1902, 82.

Linnan rakennus- ja ylläpitoverojen kohdalla on erittäin vaikea sanoa, kuinka suurta nousua ne Olavinlinnan rakentamisen alkuaikoina merkitsivät sitä edeltäneen ajan veromäärään verrattuna. Kun osa niistä maksettiin koko- ja puoliverottain ja osa neljänneskunnittain, on sekä koko- ja puoliverojen (arviokuntien) määrän kasvu että uusien pitäjien perustaminen vaikuttanut veron tuottoon. Jos lähtökohdaksi otetaan vuoden 1510 arvio Savon verotuksen tuotosta, olisivat linnanrakennusverot myöhemmin tunnetussa laajuudessaan muodostaneet noin 25 % siitä. Kun edellämainittu veroyksikkömäärän nousu on varmastikin lisännyt myös linnanrakennusverojen tuottoa, ei linnanrakennusverojen osuus kokoverotuksessa ole ollut yhtä suuri, vaan lienee jäänyt 20 % tienoille. Kun ottaa huomioon, että myös linnan rakentamisajan ja vuoden 1510 välillä tapahtui veroyksikkömäärän lisääntymistä, lienee linnan rakennus- ja ylläpitoverojen osuus kokonaisverotuksesta arvioitava Olavinlinnan rakentamisaikoina johonkin 15–25 % välillä.

Pitäjäjako ja verotus

Hallinto- eli veropitäjien lukumäärä oli myös tärkeä verotuksen suuruuteen vaikuttava tekijä. Melkoinen osa veroista kannettiin neljänneskunnittain, jokin osa myös kymmenkunnittain. Kukin pitäjä käsitti neljä neljänneskuntaa ja kukin neljänneskunta kuusi kymmenkuntaa. Jaon kaavamaisuutta lisää vielä pyrkimys tehdä neljännes- ja kymmenkunnat yhtä suuriksi, joskaan 1500-luvun Savossa kaavamaisuus ei mennyt yhtä pitkälle kuin Viipurin Karjalassa, jossa nautakunnat olivat tarkalleen yhtä suuret.¹⁹

Jakoa yhtäsuuriin yksikköihin oli vaikea ylläpitää sellaisella laajentuvan asutuksen alueella kuin Savossa. Lisääntyvä ja laajentuva asutus toi aikaa myöten esiin kysymyksen uuden veropitäjän muodostamisesta. Uuden pitäjän perustaminen tapahtui ainakin osittain vanhojen pitäjien kustannuksella, kun niistä lohkaistiin osia perustettavaan pitäjään. Kun 1540-luvulta tunnettu Tavinsalmen perustaminen osoittaa, että uudisasutusalueenkin taloista osaa oli

¹⁹ VA 5000.

verotettu kantatalojensa kymmenkunnassa, merkitsi uuden pitäjän perustaminen veroyksiköiden vähenemistä vanhoissa pitäjissä. Niinpä Tavinsalmen perustaminen, vaikka olikin kysymys selvästä uudisasutusalueesta, vähensi Juvan ja Rantasalmen yhteistä verolukua kokoveroina laskettuna n. 17 %.²⁰ Kun kysymyksessä oli vanhan pitäjän jakaminen, kuten Suur-Savon kohdalla tapahtui, oli suonenisku vielä tuntuvampi. Rantasalmen muodostaminen kahdesta pitäjästä, Juvasta ja Säamingistä, erotetuista osista teki ilmeisesti veroyksiköiden vähenemisen pitäjää kohti täällä pienemmäksi kuin Suur-Savossa, vaikka oletettavasti sekin pysyi huomattavasti suurempana kuin Tavinsalmea perustettaessa.

Veroluvun vähenemisestä huolimatta ei neljänneskunnittain ja kymmenkunnittain kannettavia veroja lainkaan vähennetty. Tämä merkitsi luonnollisesti verotaakan lisääntymistä vanhojen pitäjien alueella. Kun pääosa neljännes- ja kymmenkunnittain kannettavia veroja meni kestityksiin, joiden lukumäärä pysyi entisellään, on selvää, että kestitystarpeita kulutettiin sama määrä kuin ennenkin huolimatta siitä, että tarpeiden hankkijoita oli vähemmän.

Säamingin erottaminen Juvasta lieenee tapahtunut jo siksi aikaisin, että sen merkitys Pohjois-Savon asuttamiselle on tietymätön. Sen sijaan Suur-Savon jakaminen Pellosniemen ja Visulahden hallintopitäjiin sekä Rantasalmen hallintopitäjän perustaminen on ilmeisesti ajoitettava vasta 1500-luvulle. Vuoden 1510 veroluettelon mukaan on Savossa ollut vielä tällöin vain kolme pitäjää: Savo (Savolax), Juva ja Sääminki.²¹ Kun kysymys on kruununveroista, tarkoittavat pitäjät ilmeisestikin hallintopitäjiä, joiden mukaan verot kannettiin. Näin ollen olisi v. 1539 ensi kerran mainittu pitäjäjako peräisin vv. 1510–39 väliseltä ajalta. Rantasalmen kohdalla on jako tapahtunut ennen v. 1526, sillä tällöin mainitaan jo Rantasalmen laamanninkäräjät.²²

²⁰ VA 6147: 19v–36, 45–61.

²¹ FMU VIII, n:o 3646.

²² *Pivinen* 1945, 261.

Taulukko 18.
Neljänneskunnittain maksettavat verot v. 1539.²³

Laji	Määrä	Arvo ohrapanneina
Päävero:		
Kavassiohra	1 lästi 1 punta 2 pannia	80,00
Terva	20 tynnyriä	40,00
Kivet	143 syltä	95,34
Hirret	216 kpl	18,00
Laudat	720 «	60,00
Kuivat hauet (salmikala)	15 kippuntaa	150,00
Pitkät työmiehet	20 miestä 20 viikkoa	200,00
Päävero yhteensä		643,34
Kestitysrasitus (arvio, kts. s. 230)		4 575,00
Yhteensä		5 218,34

Neljänneskunnittain maksettavat verot olivat v. 1539 noin 32,4 % kaikista veroista.

Uuden pitäjän perustaminen tiesi näin ollen suunnilleen 1.050 ohrapannin suuruista veronlisäystä savolaisille. Suur-Savon jako sekä Rantasalmen perustaminen merkitsivät näin yhteensä noin 2.100 ohrapannin suuruista korotusta aikaisempiin veroihin. Lisäys oli 13,0 % vuoden 1539 veroista. Olettaen, että verotus ennen uusien pitäjien perustamista olisi muuten ollut samalla tasolla kuin v. 1539, saataisiin lisäyksen suuruudeksi 15,0 %. Todellisuudessa lisäys on ollut vielä suurempi, sillä pienempien veroyksiköiden – veronahkojen sekä koko- että puoliverojen – perusteella kannetut verot ovat olleet yksikköjen pienemmästä lukumäärästä johtuen vähäisemmät. Kokonaisverorasituksen lisäys on näin ollen arvioitava yli 15 prosentiksi.

Suur-Savon kohdalla on tosiasiallinen veronkorotus ollut suurempi kuin Pien-Savossa Juva siihen luettuna. Suur-Savossa yhdestä pitäjästä tehtiin kaksi, Pien-Savossa kahdesta kolme. On tosin mahdollista, että veronnousua lievitettiin jossain määrin aluesiirroilla

²³ VA 1: 42–51.

Juvasta Suur-Savon pitäjiin. Visulahden ja Pellosniemen itäosissa onkin 1560-luvulla kirkollisesti Juvaan kuuluneita alueita, jotka ehkä ovat pitäjäjaon yhteydessä siirretty Suur-Savon hallintopitäjiin. V. 1562 oli näillä alueilla yhteensä 119 savua eli n. 8 % Suur-Savon savuista.²⁴ Tämä lienee jossain määrin tasannut Pien- ja Suur-Savon välistä eroa. Pien-Savon kohdalla jäänee korotus 10–15 % välille, kun taas vastaava luku Suur-Savossa oli 15–20 %.

Korotus jakaantui ilmeisestikin yksityisten veronmaksajain kesken veroyksikköluvun mukaan. Tällöin jaon yhteydessä todennäköisesti suoritetussa verotarkastuksessa tapahtuneet uudistalojen verollepanot kevensivät vanhojen veronmaksajien kuormaa. Toisaalta kuitenkin on saattanut tapahtua, että vanhojen talojen verolukua korotettiin tarkastuksen yhteydessä — ilmiö, joka myöhemmissä verotarkastuksissa on ollut yleinen. Pitäjäjaon aiheuttama veronkorotus jakaantui ilmeisesti varsin epätasaisesti veronmaksajien kesken, mutta jokaisen kohdalla se lienee ainakin jossain määrin tuntunut.

Klemetti-kirjurin verojärjestelyt

Ne Savon verotuksessa tapahtuneet muutokset ja järjestelyt, joista edellä on ollut puhe, johtuivat paikallisista tarpeista ja paikallishallinnollisista järjestelyistä. Kun Klemetti-kirjuri v. 1542 nimitettiin Savonlinnan päälliköksi ja linnanvoudiksi, ryhtyi hän heti uusiin järjestelyihin verotuksen alalla. Näiden järjestelyjen syynä ei näytä olleen mikään paikallinen tarve, vaan ne liittyivät senaikaiseen yleisvaltakunnalliseen veropolitiikkaan. Klemetti oli ilmeisesti saanut tehtäväkseen järjestää Savon verotusolot kruunun tuloja lisäämään pyrkivän Kustaa Vaasan veropolitiikan mukaiseksi.²⁵

Klemetti-kirjuri toteutti verotuksen tarkistuksen ja uudestijärjestelyn nopeasti. Jo v. 1543 ryhdyttiin kantamaan veroja uuden veroselityksen mukaisesti.²⁶ Kun toimenpiteen nimenomaisena tarkoituksena oli kruunun verotulojen lisääminen, oli luonnollista,

²⁴ VA 6337: 50–55.

²⁵ *Renvall* 1949, 20.

²⁶ VA 6134: 1–25.

että tuloksena oli savolaisten verotaakan kasvaminen. Savolaiset, joilla ei ollut käsitystä kruunun yleisestä veropolitiikasta, kiiruhtivatkin kohta valittamaan Klemetin toimenpiteistä kuninkaalle. Valitus on peräisin viimeistään vuoden 1545 alkupuolelta.²⁷

Valituksen aiheuttamissa tutkimuksissa kävi ilmi, että Klemetti oli verouudistusta toteuttaessaan pelannut myös omaan pussiinsa. Kruununveroja korottaessaan hän oli myös korottanut omaa ja apulaistensa palkkoja. Kruunun verojen kohdalla korotukset todettiin laillisiksi eikä vuoden 1543 veroselitykseen merkittyjä korotettuja veroja enää alennettu. Palkkatuloista sen sijaan pyyhittiin omavaltaiset korotukset pois.²⁸ Ilmeisesti näitä oli nostettu yli veroselitykseen merkittyjen määrien, koska palkat todettiin v. 1555 laaditussa uudessa veroselityksessä kutakuinkin samansuuruisiksi kuin v. 1543.

Lailliset veronkorotukset Klemetti-kirjuri suoritti kolmella tavalla. Ensinnäkin hän lisäsi eräiden vanhoihin veroihin sisältyneiden veroesineiden määrää. Vertailu vuoden 1539 verokirjaan osoittaaakin korotuksia monen veroesineen kohdalla. Tosin veronlisäystä esiintyy huomattavasti myös veroyksikköjen määrän kasvamisen johdosta, mutta silti on tapahtunut veronlisäystä myös vanhoilta veroyksiköiltä kannetussa verossa.

Veronkorotuksista oli huomattavin »pitkien työmiesten» (20 viikon ajan työssä olevien miesten) lukumäärän lisäys 20:stä 36:een. Muuten korotukset kohdistuivat verraten vähäarvoisiin pikkuparseleihin. Yksityiskohtainen selvitys on liitteen II taulukossa 4.²⁹

Toisena keinona verojen lisäämiseksi Klemetti-kirjuri käytti uusien verojen määräämistä. Tälle tielle näyttää lähteneen jo hänen edeltäjänsä Pietari Maununpoika ryhtyessään kantamaan savolaisilta laivarahtiruis ja laivarahtiohra nimisiä veroja.³⁰ Nämä verot ovat tosin saattaneet olla jonkin kuljetusvelvollisuuden korvauksia. Klemetti-kirjuri lisäsi vielä kuusi uutta veroa, joista huomattavin oli ns. varusväen terva. Muut verot, harkkorauta, köydet, höyhenet,

²⁷ HFH VI, 306–12.

²⁸ HFH I, 249–50.

²⁹ VA 1: 42–51. 6134: 1–25.

³⁰ HFH VI, 308.

linnut ja suolakala, olivat kukin verrattain pieniä. (Vrt. liite II, taulukko 4).

Yhteensä olivat korotukset ohrapanneiksi laskettuna:

Vanhat verot	235,50 panna
Uudet verot	675,00 »
<hr/>	
Koko veronkorotus	910,50 panna

Korotusten vastapainona esiintyy tosin eräs pieni veronalennuskin. Tuohia, joita v. 1539 kannettiin 1.500 sylenpituista liuskaa jokaiselta neljänneskunnalta, vaadittiin v. 1543 enää Suur-Savon puolelta. Vero väheni täten 35 ohrapannia, joten nettokorotukseksi jää 882,50 ohrapannia. Tämä on 7,02 % v:n 1543 välittömistä kruununveroista ja 8,43 % v:n 1539 kruununveroista.

Kolmas keino, jolla Klemetti-kirjuri lisäsi kruunun tuloja oli veroyksiköiden lisääminen. Savon kaltaisella kasvavan asutuksen alueella veroyksikköjen määrä oli alituisessa nousussa, mutta Klemetin aikana näyttää nousu olleen erikoisen suuri. Niinpä viljaverossa on vv. 1539–43 todettavissa 355 pannin suuruinen lisäys, joka kokonaan johtui veroyksikköjen lukumäärän kasvusta. Pääasiassa lisäys johtui uudisasutusalueilla tapahtuneista verollepanoista, mutta myös vanhoilla rintamailla näyttää tapahtuneen veroyksikkömäärän lisäystä. Monen talon vero kohosi näin ollen enemmän kuin em. 8 prosenttia.

Toinen veroryhmä, jossa korotuksia tapahtui, olivat paikallisten kruununmiesten palkat. Savolaisten verovalituksessa v. 1545 nämä korotukset luetellaan varsin yksityiskohtaisesti, mutta varsinaisissa tilikirjoissa v. 1543 mainitaan jo korotetut palkat. Sen sijaan varhaisemmista palkoista ei ole tietoja. Vuoden 1543 tilikirjatiedot ja verovalituksen tiedot vuodelta 1545 eivät silti pidä yhtä, vaan niissä on huomattavia eroavaisuuksia, jotka vaikeuttavat korotusten suuruuden selvittämistä. Korotukset, jotka on yksityiskohtaisemmin eritelty liitteen II taulukossa 5, ovat seuraavat (luvut ohrapanneina):³¹

³¹ VA 6134: 20v–21v, HFH VI, 306–08.

T a u l u k k o 19.

Kruununmiesten palkat v:n 1543 veroselityksen ja v:n 1545 verovalituksen mukaan.

	V. 1543 veroselitys	V. 1545 verovalitus	
		ennen	nyt
Linnanvouti	194,40	223,30	223,30
Linnankirjuri	246,65	206,65	326,65
Maavouti (-voudit)	144,40	204,40	354,40
Maakirjuri (-kirjurit)	130,00	10,00	130,00
Laamanni	40,00	— *	— *
Keittiömestari	20,00	58,00	58,00
Tallimestari	— *	45,00	45,00
Kokki	10,00	35,00	35,00
Kellarisoini	10,00	10,00	10,00
Hollari	— *	50,00	110,00
Yhteensä	795,45	842,35	1 292,35

* Ei mainita.

Tiedot kruununmiesten palkoista poikkeavat siis huomattavasti toisistaan. Vuoden 1543 veroselitys ilmoittaa linnankirjuria ja maakirjureita lukuunottamatta pienemmät palkkamäärät kuin verovalitus. Vain kellarisoinin kohdalla ovat tiedot täysin yhtäpitävät. Huomiota herättää se, että eroavaisuuksia esiintyy pääasiassa siinä, että verovalitus mainitsee kruununmiesten palkkaan kuuluvan ohraa enemmän kuin v. 1543 veroselitys. Lisäksi verokirja ei mainitse tallimestaria ja hollaria. Ensinmainittu esiintyy kyllä v. 1556 veroselityksessä, joten on ilmeistä, että v. 1543 veroselitys on tällä kohtaa puutteellinen.³² Sen sijaan hollari-nimistä kruununmiestä ei löydy mistään Savon veroselityksistä. Hollari esiintyy eräissä asiakirjoissa vartijan ja tiedustelijan merkityksissä, mutta epäselväksi jää, mikä hän Savossa oli.³³

Eräissä kohden verovalituksen tiedot näyttävät olevan tarkemmat kuin vuoden 1543 veroselityksen. Valitus mainitsee nimittäin

³² HFH III, 248.

³³ Vrt. *Söderwall*, Ordbok öfver Svenska Medeltidsspråket, hakusanat: haldä, haldare.

maavoutien palkkaan vanhastaan kuuluvan yhteensä 20 puntaa kauraa, jota ei ole veroselityksessä. Tämä kauraerä löytyy kuitenkin vuoden 1555 veroselityksestä. Kun mainittu erä valituksessa selitetään jo vanhastaan palkkaukseen kuuluvaksi, on ilmeistä, että sitä on kannettu jo ennen v. 1543, mutta syystä tai toisesta jäänyt merkittämättä veroselitykseen. Epätarkkuudet veroselityksessä eivät palkkojen kohdalla suuria merkinneet, koska virkamiehet kantoivat palkkansa suoraan talonpojilta ja vakiintuneiden maksujen kohdalla suoritus tapahtui totutun käytännön pohjalla.

Laamannin palkkaa valitus ei mainitse lainkaan. Nähtävästi ei laamanninvero, joka Erik Flemmingin aikana oli ollut muutosten alaisena, enää tämän veronkorotuksen yhteydessä muuttunut.³⁴

Jos lähdetään v:n 1543 veroselityksen palkkamääristä ja puuttuvat kohdat täydennetään v:n 1545 verovalituksen mukaan, saadaan palkkojen kokonaismääräksi ilman laittomia korotuksia 910,45 ohra-pannia.

Kaksi varmaa palkankorotusta veroselityksen ja verovalituksen vertailu tuo esiin. Linnankirjurin palkka on kohonnut ohran osalta puolella eli 40 pannilla 80 pannista 120 panniin ja maakirjureiden palkkaan on lisätty 120 pannia ohraa. Jälkimmäisessä tapauksessa veroselityksen ja valituksen tiedot korotuksen jälkeisestä palkkamäärästä pitävät yhtä, mutta linnankirjurin kohdalla valitus ilmoittaa koko korotuksen olleen 20 pannia suuremman kuin veroselityksen merkintöjen mukaan.

Varmat korotukset ovat siis 160 pannia eli 0,8 % vuoden 1543 koko veromäärästä. Talonpoikien maksettavaksi tullut veronlisä on ollut kuitenkin suurempi, sillä tähän on lisättävä vielä kruununmiesten laittomasti kantamat palkanlisät. Jos verovalituksen tiedot pitävät paikkansa, kohosivat virkamiesten palkat kaikkiaan 450 panna eli vähän yli puolet aikaisemmista palkoista. Vuoden 1543 veroista tämä olisi ollut 2,1 %.

Laittomat palkanlisät näyttävät kuitenkin jääneen lyhytaikaisiksi. Verovalitus johti — kuten jo aikaisemmin on mainittu — tutkintaan ja Klemetti-kirjurin tuomitsemiseen veronkiskonnasta syk-

³⁴ HFH III, 245.

syllä 1545.³⁵ Tämän yhteydessä pyyhittiin pois laittomat palkkatulot, kun taas laillisiksi katsotut kruununveron korotukset jäivät voimaan. Mahdollista on, että kestitysrasituksenkin kohdalla tapahtui kestityksiin käytettyjen tavaramäärien alennuksia, mutta ilmeistä on, että suurin alennus tapahtui palkkarasituksen kohdalla. V. 1555 veroselityksessä palkkojen yhteissumma oli vain 47 ohrapannia suurempi kuin 12 vuotta aikaisemmin veroselityksen mukaan (linnanvoudin rahatuloa lukuunottamatta, joka oli kasvanut veroyksiköiden määrän lisääntyessä).³⁶

Varsinaiset palkkatulot edustivat verraten pientä tekijää koko verotuksen huomioonottaen. Kun Klemetti-kirjurin lyhytaikaisiksi jääneitä laittomia korotuksia ei oteta huomioon, nousivat suoranaiset palkankorotukset korkeintaan 1 % vuoden 1543 koko verorasituksesta. Suurempi tekijä oli palkkaukseen liittyvä kestitysoikeus eli kinkerit.

Vuoden 1545 verovalitus sanoo linnanvoudin ja maavoutien lisänneen kestityksiensä vuosittaista määrää yhdellä kestityksellä. Myös toisessa kohdassa, jossa valitetaan kestitysten raskautta, sanotaan yhden syyskestityksistä olevan lisäystä entiseen.³⁷ Täten kestitysten luku olisi lisääntynyt kolmesta neljään vuodessa. Kun vertaa näitä tietoja v:n 1543 veroselityksen antamiin, havaitsee ne yhtäpitäviksi.³⁸ Veroselityksen mukaan niin linnanvouti kuin maavoutikin piti neljä kestitystä vuodessa samaan tapaan kuin verovalituskin selostaa. Ilmeisestikin valituksen tieto yhden syyskestityksen lisäämisestä pitää paikkansa.

V. 1543, siis uudistuksen jälkeen, kukin nimismies kestitsi linnanvoutia seurueineen, mukanaan 35 hevosta, neljä kertaa vuodessa kolme yötä kullakin kerralla. Maavoudille nimismies samoin piti neljä kestitystä kolme yötä kerrallaan, mutta maavoudilla oli mukanaan puolet siitä hevosmäärästä — ja miesmäärästä — kuin linnanvoudilla eli 17–18 hevosta. Vielä nimismiehen oli kestittävä laamannia seurueineen kerran vuodessa. Laamanni oli tällöin liikkeellä 12 hevosen kanssa.³⁹

³⁵ HFH I, 249–50.

³⁶ HFH III, 248–49.

³⁷ HFH VI, 306–08.

³⁸ VA 6134: 17v–18v, 22v–23.

³⁹ VA 6134: 17v.

Neljänneskuntamiehen oli myös pidettävä kestityksiä linnanvoudille ja maavoudille. Laamanninkestityksiä ei neljänneskuntamieheltä sen sijaan vaadittu. Kunkin neljänneskuntamiehen oli pidettävä neljä kestitystä vuodessa kaksi yötä kerrallaan. Näissä kestityksissä linnanvoudilla oli 34 hevosta mukanaan ja maavoudilla 17 hevosta.⁴⁰

Kestitysrasituksesta ja sen kasvusta saa selvimmän kuvan laskeamalla, kuinka monta miehen ja hevosen käsittävää yökuntaa talonpoikien oli kustannettava. Yökunnaksi on seuraavassa sanottu yhden miehen ja hevosen pitämistä yli yön. Kestitysten pitäjinä oli kussakin pitäjässä nimismies ja neljä neljänneskuntamiestä.

Taulukko 20.
Kestitysten määrä Savossa v. 1543.

Kestitysten pitäjät ja saajat	Kestitysten määrät pitäjää kohden	Yökuntaa
5 nimismiestä linnanvoudille	12 yötä 35 hevosta	2 100
5 « maavoudille	12 « 18 «	1 080
20 nelj.miestä linnanvoudille	8 « 34 «	5 440
20 « maavoudille	8 « 17 «	2 720
5 nimismiestä laamannille	3 « 12 «	180
Kestityksiä yhteensä		11 520

Yhden linnanvoudin ja yhden maavoudin kestityksen lisäksi vuodessa merkitsi näin ollen 2.865 yökunnan lisäystä kestitysrasitukseen. Aikaisempi kestitysmäärä lienee siis ollut 8.685 yökuntaa, joten lisäys oli 32,63 %. Lisäyksen osuus vuoden 1543 kestitysmäärästä oli 24,61 %.

Ruokatarpeita ja rehuja kulutettiin näissä kestityksissä v. 1543 seuraavasti (yksityiskohtainen erittely liitteessä II, taulukko 6):⁴¹

Nimismiehen kestitykset	2.162,87	ohrapannia
Neljänneskuntamiehen kestitykset	3.937,80	»
Yhteensä	6.100,67	ohrapannia

⁴⁰ VA 6134: 17v.

⁴¹ VA 6134:17v–18v, 22v–23v.

Kestityksiin käytettiin siis tavaramäärä, joka oli 48,94 % välitömiön kruununverojen määrästä. Linnanvoudin ja maavoudin kestityskertojen lisääntyminen kolmesta neljään merkitsi siis varsin tuntuva nousua savolaisten verotaakassa. Vaikka kestitykseen käytettyä tavaramäärää ei voikaan pitää vakiona, vaan kulutus vaihteli ilmeisestikin aina tarpeen mukaan, antavat v:n 1543 luvut kuitenkin lähtökohdan kestitysrasituksen kasvun arvioimiselle. Jos oletetaan, että kutakin kestitystä kohden on aikaisemminkin käytetty sama määrä ruokatavaroita ja rehua kuin v. 1543, merkitsi kestitysten lukumäärän lisääminen kolmesta neljään kestitysrasituksen kasvua noin 1.525 pannilla ohraa. Kestitysrasituksen suuruus v. 1539 on siis ollut n. 4.575 ohrapannia.

Edelläolevien lukujen perusteella on jo mahdollisuus likipitään rekonstruoida vuoden 1539 koko verorasitus. Välittömistä kruununveroista on saatavissa tarkka tieto. Niiden yksityiskohtainen luetelo on liitteessä II, taulukko 2, joten seuraavassa vain yhteissumma.

T a u l u k k o 21.
Savon verot v. 1539.

	ohrapannia
1. Välitön kruununvero	10.802,22
2. Kestitysrasitus	n. 4.575,00
3. Virkamiesten palkat	n. 750,45
Yhteensä	16.127,67

Kun v. 1543 vastaava verorasituksen kokonaismäärä oli 20.996,85 ohrapannia, olivat verot kasvaneet noin 4.870 panna eli 30,2 % vuoteen 1539 verrattuna.

Nämä luvut eivät kuitenkaan anna täysin oikeata kuvaa verotaakan lisääntymisestä, sillä mainittuun korotukseen sisältyy myös veroyksikkömäärän lisääntymisestä johtunut verojen kasvu. Varsinkin Klemetti-kirjurin verontarkastukset näyttävät lisänneen veroyksikköjen lukua. Veronahka- eli veromarkkaluku lisääntyi 710 vmk. sekä koko- ja puoliverojen luku kokoveroiksi laskettuna 152 kokoveroa.⁴² Kasvu oli edellisen yksikön kohdalla 6,5 % ja jälkimmäisen

⁴² VA 1: 42-51. VA 6134: 1-25.

8,9 %. Uusien yksikköjen maksamaa veromäärää on vaikea tarkoin arvioida, koska ei tunneta veroyksikköjen jakaantumista v. 1539 Suur- ja Pien-Savon kesken. Uusien yksiköiden maksama veromäärä lienee ollut noin 1.250 ohrapannia, joten vanhojen veroyksiköiden maksettavaksi jäi noin 19.750 ohrapannin suuruinen veromäärä. Vanhojen veroyksiköiden maksamat verot olivat siis kohonneet noin 3.620 ohrapannin verran eli 22,4 %.

Suurimmat korotukset tapahtuivat neljänneskunnittain maksettavien verojen kohdalla. Yksityisten veronmaksajien osalle tullut lisärasitus vaihteli näin ollen neljänneskunnan koon mukaan. Uusien veroyksikköjen erilainen määrä eri neljänneskunnissa lisäsi vielä rasiituksen epätasaisuutta. Edelläoleva prosenttiluku ilmaisee vain koko Savon verorasituksen keskimääräisen nousun.

Verojärjestelyt 1550-luvulla

Vuoden 1543 verojärjestelyjen mukaisesti kannettiin veroja Savossa kymmenkunta vuotta. Tavinsalmen perustaminen v. 1548 tosin vaikutti jonkin verran Juvan ja Rantasalmen neljännes- ja kymmenkunnittain kannettavaan veroon, se kun jäi nyt kokonaan vanhan asutuksen kannettavaksi. Kun uudistalot suurimmaksi osaksi olivat puoliveroja, ei niiden irtautuminen vanhoista pitäjistä, vaikka niitä olikin vähintään 177 taloa, kovin suuria tuntunut.

Kustaa Vaasan hallinnolliset järjestelyt 1550-luvun puolivälissä toivat sitten taas huomattavia muutoksia Savon verotusoloihin. Kartanovoutikuntien perustaminen lisäsi Savossa maavoutien luvun kolminkertaiseksi, kahdesta kuuteen. Kussakin pitäjässä tuli olemaan kuninkaankartano, joka oli samalla veronkannon keskus.⁴³ Tämä toi mukanaan alempien veronkantomiesten merkityksen vähentymisen. Huomattavin muutos veronkantojärjestelmässä oli kaikkien verojen tilittäminen kruunulle.⁴⁴ Nimismiehen vero, neljänneskuntamiehen vero ja kymmenkuntamiehen vero, joista ennen oli jäänyt

⁴³ HFH III, 277–317. VA 6259: 1–3. 6263: 4–6. 6267: 5–6v. 6271: 5–7v. 6277: 4–5.

⁴⁴ VA 6134: 1–25. HFH III, 277–317.

tilityksen ulkopuolelle kestituksiin ja virkamiesten palkkoihin mennyt osa, tilitettiin nyt kokonaan voudille. Samalla näyttää myös kestitysvelvollisuus siirtyneen voudille. Pitäjässä asuen hän ei enää itse kiertänyt kestityksillä talonpoikain luona eikä myöskään linnanväen kestityskierroksista ole enää tietoja. Kihlakunnantuomari ja laamanni olivat kärjäkierroksillaan kuninkaankartanossa voudin kestitävänä. Keskiaikainen kestitysjärjestelmä näyttää tämän uudistuksen yhteydessä hävinneen Savosta.

Järjestelmän muutos ei kylläkään sinänsä merkinnyt verorasituksen kasvamista, mutta sen yhteydessä pidettiin uusi verotarkastus kruunun tulojen tarkaksi määrittelemiseksi. Ja tässä tarkastuksessa kävi kuten senlaatuudessa tilaisuudessa tapasi käydä: verojen tarkempi määrittelemisen merkitsi samalla niiden lisääntymistä. Veronkorotus ei täten johtunut Savon paikallisista tarpeista, vaan oli seurausta yleisvaltakunnallisista hallinto- ja verojärjestelyistä, joiden perimmäisenä tarkoituksena oli kruunun tulojen lisääminen.

Taulukossa 22 on yhteenvetona vertaileva esitys vv. 1543 ja 1558 veroista.⁴⁵ Yksityiskohtainen erittely on liitteessä II, taulukko 7. Jälkimmäiseen vuoteen mennessä oli kolme vuotta aikaisemmin alkuunpantu uudestijärjestely jo loppuunsaoritettu, joten se soveltuu vertailuperusteeksi paremmin kuin edellinen vuosi. Verot on esitetty yksiköittäin, koska tämä on käytettävissä olevien tietojen perusteella mahdollista. Vain kymmenkuntamiehen veron kohdalla ei ole käytettävissä yksikkölukuja vuodelta 1543. Kymmenkuntamiehen edelleen maksamien verotavaroiden arvo on kuitenkin määriteltävissä v. 1555 aikaisemman veroselityksen perusteella.⁴⁶ V. 1543 se näyttää olleen 17,03 ohrapannia kymmenkuntaa ja 408,74 pannia pitäjää kohden. Kymmenkuntaan on laskettu kuuluneen keskimäärin 15 kokoveroa.

⁴⁵ VA 6134: 1–25. 6259: 1–3. 6263: 4–6. 6267: 5–6v. 6271: 5–7v. 6277: 4–5.

⁴⁶ HFH III, 243–49.

T a u l u k k o 22.
Savon verot vv. 1543 ja 1558

Veroyksikkö	Vero ohrapanneina		
	1 5 4 3	1 5 5 8	
		ilman kymmenkuntamiehen veroa	kymmenkuntamiehen vero mukaanluettuna
1 veromarkka	0,50	0,55	0,55
1 kokovero			
Suur-Savossa	6,5387	7,5066	9,2732
Pien-Savossa	6,2887	7,6010	9,3676
1 puolivero			
Suur-Savossa	4,1026	4,5866	5,4699
Pien-Savossa	3,9777	4,6339	5,5172
1 neljänneskunta			
Suur-Savossa	70,60	45,52	45,52
Pien-Savossa	70,60	33,52	33,52
1 kymmenkunta	(17,03)	—	1,08

Koko- ja puoliverojen perustana näyttää 1540-luvulla olleen talo siten, että 1–4 veromarkan maat käsittänyt talo muodosti puoliveron ja 5–10 veromarkan maat käsittänyt talo kokoveron. 1550-luvulla ryhdyttiin laajassa mitassa yhdistelemään veroja siten, että samaan koko- tai puoliveroon tuli kuulumaan kaksi tai kolme taloa. Nämä joutuivat yhteisvastuuseen verojen suorittamisesta. Vanha kansanomainen nimitys tällaiselle veroyhteisölle on 'arviokunta' ja tätä voitaneenkin käyttää koko- ja puoliverojen yhteisnimenä.⁴⁷ Veron suuruus vaihteli eri kokoisissa arviokunnissa seuraavan taulukon osoittamalla tavalla.⁴⁸

⁴⁷ Pelkonen 1925, 43.

⁴⁸ VA 6134: 1–25. 6259: 1–3. 6263: 4–6. 6267: 5–6v. 6271: 5–7v. 6277: 4–5.

Taulukko 23.
Savon verot arviokunnittain vv. 1543 ja 1558

Arviokunta	Vero v. 1543	Vero v. 1558	Veronlisäys	
	ohrapannia	ohrapannia	ohrapannia	%
1 vmk:n puolivero				
Suur-Savossa	4,6026	5,1366	0,5340	11,60
Pien-Savossa	4,4777	5,1839	0,7062	15,77
4 vmk:n puolivero				
Suur-Savossa	6,1026	6,7866	0,6840	11,21
Pien-Savossa	5,9777	6,8339	0,8562	14,32
5 vmk:n kokovero				
Suur-Savossa	9,0387	10,2566	1,2179	13,47
Pien-Savossa	8,7887	10,3510	1,5623	17,78
10 vmk:n kokovero				
Suur-Savossa	11,5387	13,0060	1,4673	12,72
Pien-Savossa	11,2887	13,1010	1,8123	16,05

Verojen lisäys on ollut — kuten taulukosta näkyy — varsin epätasainen vaihdellen arviokunnan koosta riippuen 11,21 %:n ja 17,78 %:n välillä. Pien-Savossa, jossa verotus oli v. 1543 jonkin verran lievempää kuin Suur-Savossa, kohosivat verot eniten. Nousu oli niin suuri, että osat vaihtuivat. Pien-Savon verotus oli 1550-luvun puolivälin verotarkastuksen jälkeen jonkin verran raskaampaa kuin Suur-Savon.

Taulukon 23 luvut eivät kuitenkaan anna täysin oikeaa kuvaa veronlisäyksestä, sillä niihin ei sisälly kymmenkuntamiehen veroa, jonka määrästä veroyksikköä kohti ei ole tietoa vielä v. 1543. Samoin niistä puuttuvat ne neljännes- ja kymmenkunnittain kannetut verot, joiden jakaantumisesta yksiköittäin ei ole lainkaan tietoa. Kokonaiskuvaan verorasituksen kasvusta voidaan päästä vain neljänneskunnan tai sitä suurempien veropiirien puitteissa. Taulukossa 24 on paikallisten eroavaisuuksien vähentämiseksi otettu veropitäjä tarkastelun pohjaksi.⁴⁹

⁴⁹ VA 6259: 1—3. 6263: 4—6. 6267: 5—6v. 6271: 5—7v. 6277: 4—5.

Taulukko 24.
Savon verotuksen suhteellinen kasvu vv. 1543—1558

Pitäjä ja veroyksikkömäärä*	Veromäärä ohrapanneina		Veronlisäys ohrapannia %	
	1543	1558		
<i>Pellosniemi</i>				
2329 veromarkkaa	1 164,50	1 280,95		
264 kokoveroa	1 726,22	2 448,12		
62 puoliveroa	254,36	339,13		
4 neljänneskuntaa	282,40	182,08		
24 kymmenkuntaa	408,74	25,92		
Yhteensä	3 836,22	4 276,20	439,98	11,47
<i>Visulahti</i>				
2187 veromarkkaa	1 093,50	1 202,85		
279 kokoveroa	1 824,30	2 587,22		
48 puoliveroa	196,92	262,56		
4 neljänneskuntaa	282,40	182,08		
24 kymmenkuntaa	408,74	25,92		
Yhteensä	3 805,86	4 260,63	454,77	11,95
<i>Juva</i>				
2408 veromarkkaa	1 204,00	1 324,40		
299 kokoveroa	1 880,22	2 800,91		
78 puoliveroa	310,26	431,04		
4 neljänneskuntaa	282,40	134,08		
24 kymmenkuntaa	408,74	25,92		
Yhteensä	4 085,62	4 716,35	630,73	15,44
<i>Sääminki</i>				
2375 veromarkkaa	1 187,50	1 306,25		
314 kokoveroa	1 974,54	2 941,43		
30 puoliveroa	119,33	165,52		
4 neljänneskuntaa	282,40	134,08		
24 kymmenkuntaa	408,74	25,92		
Yhteensä	3 972,51	4 573,20	600,69	15,12
<i>Rantasalmi</i>				
2137 veromarkkaa	1 068,50	1 175,35		
262 kokoveroa	1 647,64	2 454,31		
95 puoliveroa	377,88	524,13		
4 neljänneskuntaa	282,40	134,08		
24 kymmenkuntaa	408,74	25,92		
Yhteensä	3 785,16	4 313,79	528,63	13,97

* Veroyksikkömäärät vuodelta 1558.

Verorasituksen kasvu vaihteli siis eri pitäjissä 11,47 %:n ja 15,44 %:n välillä. Vaikka yhteisöverot jäivätkin Suur-Savossa suuremmiksi kuin Pien-Savossa, oli verojen lisäys sittenkin Pien-Savossa tuntuvasti suurempi. Keskimääräinen veronlisäys oli siellä 14,84 %, kun se Suur-Savossa jäi 11,71 %:iin. Ilmeisesti tähän on vaikuttanut verottajan tietoinen pyrkimys verokuorman tasaamiseen, koska Pien-Savossa, jossa neljänneskuntaverot olivat pienemmät, koko- ja puoliverottain kannettavia veroja on voimakkaimmin nostettu. Josain määrin tulokseen on voinut vaikuttaa myös se, että Suur-Savossa arviokunnat olivat keskimäärin jonkin verran suurempia kuin Pien-Savossa. Yleisenä piirteenä on havaittavissa, että veronlisäys oli sitä suurempi, mitä korkeampi pitäjän veroyksikkömäärä oli. Yhteisöverot olivat vähitellen syrjäytymässä yksikköverojen tieltä, vaikka niillä jatkuvasti olikin tärkeä sija verotuksessa.

Vaikka taulukon 24 luvut kuvaavat veronlisäyksen suuruutta paremmin kuin taulukon 23 luvut, jää lisäyksen jakaantuminen eri kokoisten arviokuntien kesken yhteisöverojen tähden epäselväksi. Mikäli neljännes- ja kymmenkunnittain kannettu vero ainakin pääosaltaan jaettiin verotalonpoikien kannettavaksi koko- ja puoliverojen perusteella — kuten luultavaa on — olivat suuremmat arviokunnat edullisemmassa asemassa kuin pienemmät. Edellä esitetyt luvut osoittavat veronkorotuksen olleen joka tapauksessa tuntuva, vaikkakin se jakaantui melko epätasaisesti verovelvollisten kesken.

Verotaakan lisääntyminen ja uudisasutuksen kasvu

Savon verotuksen kehityksessä voidaan keski- ja uuden ajan vaihteessa havaita neljä huomattavaa veronkorotusta. Ensimmäinen näistä näyttää tapahtuneen Olavinlinnan rakentamisen yhteydessä 1470-luvulla, jolloin savolaiset joutuivat kantamaan linnan rakentamisen aiheuttamat rasitukset. Linnan rakennus- ja ylläpitoverot jäivät pysyviksi, sillä riidanalaisella rajalla sijaiten ja alituisesti hyökkäysuhan alaisena ollen linnan puolustuslaitteita oli yhtä mittaa vahvistettava. Rakennustarpeita ja työvoimaa tarvittiin jatkuvasti. Korotuksen suuruutta on vaikea määritellä, mutta se lienee ollut —

kuten aikaisemmasta esityksestä on käynyt ilmi — suunnilleen 15–25 % suuruusluokkaa.

Toisen lisäyksen verotaakassa aiheuttivat veropitäjien lukumäärässä tapahtuneet muutokset. Rantasalmen perustaminen vv. 1510–1526 välisenä aikana kohotti Pien-Savon pitäjien verotaakkaa 10–15 % ja Suur-Savon jakaminen Pellosniemeen ja Visulahteen suunnilleen samoihin aikoihin tämän alueen veroja 15–20 %.

Kruunun yleisen veropolitiikan soveltaminen Savon verotusoloihin toi 1540- ja 1550-luvuilla vielä kaksi uutta veronkorotusta. Vuoden 1543 verotarkastuksen yhteydessä nousi savolaisten verotaakka keskimäärin 22,4 %, Pien-Savossa ilmeisesti hieman vähemmän kuin Suur-Savossa. Neljäntenä Savon veronkorotusten sarjassa oli vv. 1555–57 toteutettu verouudistus, joka kohotti veroja 11,5–15,4 %. Suur-Savon pitäjissä oli korotuksen suuruus 11,5–12,0 %, keskimäärin 11,7 %. Pien-Savossa korotus oli 14,0–15,4 % keskimäärän ollessa 14,8 %. Vielä tämän jälkeenkin jatkui veronkorotusten sarja väliaikaisluontoisten apuverojen määräämisen muodossa, mutta nämä korotukset eivät enää sanottavasti päässeet vaikuttamaan Pohjois-Savon uudisasutukseen, sillä uudisasutuskausi päättyi 1560-luvun lopulla.

Savon verotuksen kehitys on taulukossa 25 esitetty indeksin muodossa. Kun tiedot linnanrakennusverojen aiheuttamasta veronkorotuksesta ovat varsin epämääräisiä, on laskettu kaksi eri indeksisarjaa. Sarjaan A sisältyy summittainen arvio linnanrakennusverojen aiheuttamasta veronkorotuksesta ja perusluku 100 tarkoittaa verojen määrää 1470-luvulla ennen Olavinlinnan rakentamista. Sarja B lähtee kolmen hallintopitäjän ajasta vuoden 1510 tienoilta. Kun Suur-Savon ja Pien-Savon verotuksessa eroavaisuuksia on voitu todeta vasta pitäjäjaon jälkeiseltä ajalta, on lähdetty olettamuksesta, että niitä ei aikaisemmin esiintynyt. Nimike »Savo keskimäärin» on laskettu punnittuna indeksinä suhteessa Suur-Savo:Pien-Savo = 2:3, sillä Juva kuului sitä halkaisseesta maavoutikuntarajasta huolimatta verotuksen määrän suhteen kokonaan Pien-Savoon. Kaikki indeksiluvut on laskettu yhden desimaalin tarkkuudella pyöristäen summat täysiin pisteisiin.

T a u l u k k o 25.
Savon verotuksen kehitys volyyymi-indeksinä

A. 1470-luvulta 1550-luvun lopulle

	Minimi	Keskimäärä	Maksimi
1470-luvulla	100	100	100
1480-luvulla	115	120	125
1510—1539 välillä			
Suur-Savo	132	141	150
Pien-Savo	127	136	144
Savo keskimäärin	129	138	146
n. v. 1543			
Suur-Savo	162	173	184
Pien-Savo	155	166	176
Savo keskimäärin	158	169	179
1556—58			
Suur-Savo	181	194	206
Pien-Savo	178	190	202
Savo keskimäärin	179	192	204

B. Vuodesta 1510 1550-luvun lopulle

	Minimi	Keskimäärä	Maksimi
1510	100	100	100
1510—39 välillä			
Suur-Savo	115	118	120
Pien-Savo	110	113	115
Savo keskimäärin	112	115	117
n. v. 1543			
Suur-Savo	141	144	147
Pien-Savo	135	138	141
Savo keskimäärin	137	140	143
1556—58			
Suur-Savo	157	161	164
Pien-Savo	155	159	162
Savo keskimäärin	156	160	163

Luvut osoittavat Savon verotuksen lisääntyneen Pohjois-Savon uudisasutuskautena varsin tuntuvasti. 1470-luvulta 1550-luvun lo-

pulle näyttää verotaakka nousseen lähes kaksinkertaiseksi. Vaikka suuruudeltaan epämääräinen veronkorotus Olavinlinnan rakentamisen aikoina jätettäisiin huomioonottamatta, kohosi verotaakka vv. 1510–60 välisenä 50-vuotiskautena yli 1½-kertaiseksi. Savolaisen talonpojan taloudellinen kantokyky joutui tällöin luonnollisesti ankaralle koetukselle. Näissä oloissa saattoi veropakoiu erämaan uudisasukkaaksi lähdön muodossa ymmärrettävästi saada laajat mitasuhteet.

Veronkorotusten ja erämaan uudisasutuksen lisääntymisen välillä onkin havaittavissa ajallista vastaavaisuutta. Jo aikaisemmin on mainittu, että Pohjois-Savon uudisasukkaiden valituksessa v. 1545 puhutaan asutuksen alusta Herra Erik Akselinpojan aikana.⁵⁰ Tämä Olavinlinnan rakentajan Erik Akselinpoika Tottin muistaminen uudisasutuksen alun yhteydessä viittaa uudisasutuksen voimistumiseen linnan rakentamisaikoina. Uudisasutuksen suuntautuminen Pohjois-Savoa kohti lienee tuskin johtunut yksinomaan linnan tarjoamasta lisääntyneestä turvallisuudesta. Osa uudisasukkaista on varmaankin lähtenyt linnan rakentamisrasituksia pakoon.

Huomattavan osan asutuksestaan on Pohjois-Savo saanut 1500-luvun alkuvuosikymmeninä. Vilkkaimmat vuosikymmenet lienevät olleet 1520- ja 1530-luku, siis pitäjäjaon uusimisen jälkeinen aika. Vielä v. 1510 Savon veroarviossa mainitaan vain kolme veropitäjää, mutta 1530-luvulla niitä oli jo viisi. Kun uusi Rantasalmen pitjä mainitaan jo v. 1526, on pitjäjaon uusiminen ilmeisesti suoritettu jo 1520-luvun puoliväliin mennessä.⁵¹ Vaikka osa 1520- ja 1530-luvun uudisasutuksesta olikin jo 1540-luvun alussa veronalaisena, osoittavat Klemetti-kirjurin laajat verollepanot huomattavan osan lähinnä 1530-luvulla rakennetuista taloista onnistuneen välttämään verotuksen aikaisemmissa verollepanoissa. Pitjäjaon uusimisen jälkeisenä aikana on näin ollen ilmeisestikin syntynyt runsaasti verottomia uudistaloja. Kun pääosa Pohjois-Savon asutuksesta näyttää olleen Pien-Savosta lähtöisin, ovat Rantasalmen pitäjän perustamisen aiheuttamat veronkorotukset nähtävästi olleet tärkeä tekijä Pohjois-Savon asuttamisessa.

⁵⁰ HFH VI, 310.

⁵¹ Vrt. s. 221.

Seuraava Klemetti-kirjurin toimeenpanema veronkorotus tapahtui sellaisena ajankohtana, jolloin erämaan uudisasutus ei enää voinut tapahtua yhtä vapaasti kuin aikaisemmin. Klemetti oli samanaikaisesti yleisen verojärjestelyn kanssa ryhtynyt saattamaan Pohjois-Savon uudisasutusta kruunun valvontaan. Tämä valvonta merkitsi ennen kaikkea uudisasutuksen panemista verolle. Toiveet verojen välttämisestä erämaahan muuttamalla olivat paljon vähäisemmät kuin ennen. Varsinkin sen jälkeen kun Tavinsalmen kuninkaankartanosta oli muodostunut uudisasutuksen valvontakeskus saattoi verovouti kierrellä erämaan uudistaloissakin.⁵² 1540-luvun uudisasutus näyttääkin Pohjois-Savossa jääneen verraten vähäiseksi. Vaikka verollepanossa esiintyvät aikaeroavaisuudet tekevät vaikeaksi saada selvää kuvaa Klemetti-kirjurin ajan uudisasutuksesta, näyttää kuitenkin siltä, että asuttamisen vauhti ei olisi ainakaan lisääntynyt edellisiin vuosikymmeniin verrattuna.

Vaikka Klemetti-kirjurin veronkorotusten seuraukset jäivätkin Pohjois-Savossa vähäisiksi, tuntuivat ne sitä voimakkaammin muualla. Kun mahdollisuudet verojen välttämiseksi olivat Pohjois-Savossa pienet, lähtivät uudisasukkaat kokonaan pois Savosta. Hämeen eräraja, jonka kruunu suurin ponnistuksin oli saanut 1400-luvulla vedetyksi, murtui, ja savolaisia uudisasukkaita alkoi tunkeutua Pohjois-Hämeen erämaalle. Ensimmäiset tiedot tästä muuttoliikkeestä ovat vuodelta 1550, mutta ne osoittavat muuttoliikkeen alkaneen jo aikaisemmin, luultavasti 1540-luvun puolivälissä. Niistä voi myös päätellä savolaisten uudisasukkaiden tunkeutumisen hämäläisten erämaalle saavuttaneen jo 1540-luvun puolella joukkoliikkeen luonteen.⁵³ Samoin voimistui 1530-luvulla alkanut savolainen uudisasutus Pohjanmaalla, etupäässä Pyhä-, Kala- ja Siikajokien latvoilla.⁵⁴ Klemetti-kirjurin veronkorotuksen asutukselliset vaikutukset tuntuivat näin etupäässä Savon ulkopuolella. Vaikka savolaista uudisasutusta ei voikaan pitää kokonaan Savon verotuksen kasvamisen seurauksena, näyttävät Klemetti-kirjurin veronkorotus ja hänen uudisasutukseen kohdistuneet valvontatoimenpiteensä yhdessä antaneen

⁵² Vrt. ss. 203–04.

⁵³ *Soinin* 1957, 9–12.

⁵⁴ *Virrankoski* 1956, 110–11.

ratkaisevan sysäyksen Savon ulkopuolelle suuntautuneen uudisasutusliikkeen syntymiseen.

Vv. 1555–57 oli tilanne Savossa jotakuinkin samanlainen kuin 1540-luvulla. Tosin kruunu oli tällä välin yrittänyt saada myös Savon ulkopuolelle suuntautuneen uudisasutusliikkeen valvontaansa, mutta joka paikkaan Sisä-Suomen laajoilla erämailla sen käsi ei ulottunut. Sitäpaitsi veronkorotus on saattanut aiheuttaa sellaisia taloudellisia vaikeuksia, ettei talo enää kyennyt elättämään yhtä monta henkeä kuin ennen. Tällöin oli osan talonväestä lähdettävä uudisasukkaiksi siinäkin tapauksessa, ettei ollut toivoa välttää uudistalon verotusta.

Kohta tämän veronkorotuksen jälkeen näyttää uusi uudisasukasalto tulvehtineen Hämeen erämaille. V. 1558 tiedetään Hämeen erämaille olleen vähintään 77 savolaista uudisasukasta. Kolme vuotta myöhemmin heitä oli 94 ja v. 1564 noin 140 eli lähes kaksinkertainen määrä vuoteen 1558 verrattuna.⁵⁵ Uudisasukasten luvun lisääntyminen johtuu kyllä osittain 1560-luvun alussa Rautalammin pitäjän perustamisen yhteydessä suoritetuista entistä tarkemmista verollepanoista, mutta ilmeistä kuitenkin on, että 1550-luvun loppu ja seuraavan vuosikymmenen alku olivat Pohjois-Hämeessä voimakkaan uudisasutuksen aikaa.

Savolainen uudisasutus tunkeutui tähän aikaan entistä laajemmille alueille. Satakunnan erämaat saivat 1550-luvun jälkipuoliskolla ensimmäiset savolaiset uudisasukkaansa. Samoin Pohjanmaan jokien latvoilla jo aikaisemmin alkanut savolainen uudisasutus jatkui elinvoimaisena. Myös 1550-luvun alussa savolaiselle uudisasutukselle avautuneet Oulunjärven erämaat vetivät edelleen uudisasukkaita puoleensa.⁵⁶

Kotipaikoilleenkin jääneillä savolaisilla oli nyt käytettävissään eräs keino lieventää veronkorotuksen vaikutuksia. Tämä oli veroyksiköiden uudestaanjärjestely. Yhdistämällä kaksi tai useampia taloja sopivalla tavalla yhdeksi arviokunnaksi, saatiin koko- ja puoli-verojen perusteella kannettu vero huomattavastikin alenemaan.⁵⁷

⁵⁵ SAY 38 Rautalampi. *Soininen* 1957, 34–35.

⁵⁶ *Jokipiä* 1951, 32–40. Sama 1959, 171–72, 176–77. *Soininen* 1957, 52–55. *Virrankoski* 1956, 110–11. *Luukko* 1954, 366–70.

⁵⁷ Asiasta laadittu laaja virallinen selvitys 1500-luvun lopulla. HFH VI, 377–82.

Niinpä esim. neljän veromarkan puolivero maksoi veroa 7,72 ohrapannin arvosta ja viiden veromarkan kokovero taas 12,12 ohrapannin arvosta eli yhteensä 19,84 ohrapannin arvosta. Yhdistämällä nämä verot yhdeksi arviokunnaksi saatiin aikaan yhdeksän veromarkan kokovero, joka maksoi veroa 14,32 ohrapannin verran. Vero oli siis alentunut 5,52 panna eli 27,8 % entisestä yhteenlasketusta verosta. 1550-luvun jälkipuoliskon ja 1560-luvun verokirjoista havaitsee tällaisen menettelyn käyneen varsin yleiseksi. Kun talonpoikaisella lautakunnalla oli ratkaiseva osuus yksityisten talojen veronmaksukykyä arvioitaessa, saattoi tämä kruunun kannalta vahingollinen toiminta jatkaa ja osittain mitätöidä yksikköveron korotuksesta aiheutuneen veronlisäyksen.

Kaikki nämä tekijät huomioonottaen on varsin ymmärrettävää, että 1550-luvun puolivälissä tapahtunut veronkorotus ei enää saottavasti lisännyt muuttoliikettä Pohjois-Savoon. Vv. 1557–61 verollepantujen talojen määrä jäi pienemmäksi kuin vuosikymmenen alkupuoliskolla verollepantujen talojen määrä. Vv. 1557–61 pantiin verolle 16 taloa ja vv. 1551–56 22 taloa.⁵⁸ Ensimmäisistä 16 talosta lisäksi ainakin neljä syntyi eteläisten asutusalueiden vanhojen talojen jakaantumisen kautta.⁵⁹

Verojen lisääntymisen aiheuttama uudisasutus Pohjois-Savossa rajoittuu näin ollen pääasiassa ennen 1540-lukua tapahtuneeseen muuttoliikkeeseen. Verot olivat kuitenkin jo ennen mainittua vuosikymmentä ainakin kahteen otteeseen huomattavasti kohonneet. Joskin näiden varhaisimpien veronkorotusten suuruutta on vaikea määrittellä, näyttää siltä, että ne olisivat lisänneet verotaakkaa noin kolmanneksella, ehkä vähän enemmänkin. Myöhemmät, nähtävästi jonkin verran suuremmat veronkorotukset taas vaikuttivat lähinnä Savon rajojen ulkopuolelle suuntautuneeseen uudisasutukseen.

Olisi kuitenkin liioiteltua väittää, että veronkorotukset olisivat pääasiallisin tai edes tärkein syy uudisasutuksen leviämiseen Pohjois-Savoon. Asutuksen johtaminen yksinomaan kruunun toimenpiteistä olisi perin yksipuolista. Kun uudisasutusta tarkastelee ensi sijassa taloudellisenä ilmiönä, on myös muut Savon talouselämään vaikuttaneet tekijät otettava huomioon.

⁵⁸ Vrt. taulukko 2, s. 129.

⁵⁹ N:o 1675B, 1791B–C, 1702B.

VÄESTÖOLOIT JA TALOUSELÄMÄN TILA ASUTUKSEEN VAIKUTTAVINA TEKIJÖINÄ

Muuttoliikkeiden tavallisimpana syynä — silloin kun on kysymys rauhanaikaisista muuttoliikkeistä — pidetään yleensä suhteellisen liikkaväestön syntymistä jollekin seudulle. Savon 1500-luvun asutuksesta puheen ollen tuntuu käsite »suhteellinen liikkaväestö» oudolta. Eihän silloisessa asutussa Savossa ollut kuin murto-osa sen nykyisestä väestöstä. Väestön määrää on kuitenkin tarkasteltava suhteessa sen toimeentulomahdollisuuksiin. Kun Savon talouselämän tärkeimmät rakenneosat keskiajalla olivat kaskiviljely ja eränkäynti — kumpikin erittäin ekstensiivisiä talousmuotoja — käy ymmärrettäväksi, että ne saattoivat tarjota toimeentulon vain verraten harvaan asuvalle väestölle.

Suhteellisen liikkaväestön muodostuminen oli näissä oloissa helppoa. Väestönlisäys ja asutuksen tiheneminen voivat hyvinkin pian johtaa tilanteeseen, jossa taloudelliset mahdollisuudet eivät enää riittäneet entisen elintason ylläpitämiseen. Kun elintaso ja toimeentulominimi eivät primitiivisessä maalaisyhteiskunnassa liene olleet kovinkaan kaukana toisistaan, tuntui taloudellisten mahdollisuuksien riittämättömyys sitäkin kipeämpänä. Lisäksi on otettava huomioon myös se, että taloudelliset mahdollisuudet voivat muuttua väestön määrästä riippumatta. Suhteellista liikkaväestöä saattaa syntyä myös taloudellisten mahdollisuuksien supistumisen tietä ilman mitään väestönlisäystä. Suhteellisen liikkaväestön probleemia on tarkasteltava sekä väestönlisäyksen että talouselämän rakenteen kannalta.

Väestönlisäys suhteellisen liikkaväestön muodostajana

Savon väestöoloista on tietoja vasta 1540-luvulta alkaen. Jo ensimmäisten joukossa on suhteellisesta liikkaväestöstä kertova tieto. »Mutta sitten tapahtui», sanoo verovalitus v. 1545, »että meitä alkoi kasvaa liian monta yhdelle talolle, niin että emme voineet siinä elää». ⁶⁰ Tämä lausuma ei kuitenkaan anna selvää kuvaa väestön-

⁶⁰ HFH VI, 311.

lisäyksen määrästä. Voimme vain todeta, että se on ollut niin suuri, että savolaiset itsekkin ovat tajunneet sen taloudellisten vaikeuksiensa aiheuttajaksi.

Verokirjat ovat ainoa lähde, joka voi antaa tietoja väestönlisäyksen määrästä. Tällöinkin on vaikeutena se, että veroyksikkömäärän kehitystä ei voi ilman muuta rinnastaa väestönkehitykseen. Veroyksiköt eivät määräytyneet yksinomaan väkiluvun perusteella, vaan muutkin tekijät, ennen kaikkea maanomistus, vaikuttivat niiden määrään.

Savon ensimmäinen verokirja on syntynyt v. 1541 suoritetun verotarkastuksen yhteydessä. Tästä tarkastuksesta sanotaan, että se on suoritettu käräjillä lautakunnan antamien tietojen mukaan voutin ja kihlakunnantuomarin läsnäollessa.⁶¹ Tulosta ei kuitenkaan liene pidetty tyydyttävänä, koska jo paria vuotta myöhemmin Klemetti-kirjurin tultua Savonlinnan isännäksi pidettiin uusi verotarkastus. Varsinaista verokirjaa tästä tarkastuksesta ei ole säilynyt, vaan ainoastaan veroselitys ja tilikirja.⁶² Seuraava varsinainen veroluettelo on vasta vuodelta 1546.⁶³ Näiden verokirjojen keskinäinen vertailu osoittaa veroyksikkömäärissä esiintyvän huomattavia vaihteluita, kuten seuraavasta taulukosta näkyy.

T a u l u k k o 26.
Veroyksikkömäärät vv. 1541, 1543 ja 1546.

Vuosi	veronahkoja	kokoveroja	puoliveroja	yhteensä	
				kokoveroina	arviokuntina
1541	11.142	1247	825	1659 ½	2072
1543	11.714	1322	864	1754	2186
1546	12.095	1401	695	1748 ½	2096

Veronahka- eli veromarkkaluvut, jotka määräytyivät viljellyn maa-alan perusteella, olivat jatkuvassa kasvussa, mutta koko- ja puoliverojen sekä arviokuntien määrässä on näinkin lyhyenä aikana havaittavissa erisuuntaista kehitystä. Koko- ja puoliverojen keskinäi-

⁶¹ VA 6133:1.

⁶² VA 6134.

⁶³ VA 6140.

sessä suhteessa on tapahtunut siksi suuria vaihteluja, että ne eivät ole johdettavissa veronmaksajain lukumäärän muutoksista. Väestökehitystä ei näiden yksikkölukujen nojalla voi lähemmin arvioida.

Savon verokirjoissa esiintyy näiden kruununveroyksikköjen rinnalla myös kirkollisten verojen jouset, kiltit ja savut sekä apuverojen verotalonpojat. Viimeksimainittu yksikkö näyttää olevan suurin piirtein sama kuin lukkarinveron perusteena ollut savu. Kiltti taas on lähellä koko- ja puoliveroa samaistuen vähitellen kokonaan näiden kanssa.⁶⁴

Väestökehitystä arvioidessa näyttävät lähinnä käyttökelpoisilta verotalonpoika- ja jousiluvut. Verotalonpoikaluku esiintyy erillisenä veroyksikkönä 1560-luvulta alkaen, mutta jo v. 1541 on verokirjaan merkitty »skattebönder» niminen sারেke, jossa ovat verotalonpoikien nimet.⁶⁵ Koska 1560-luvulla verotalonpoikien määrä on laskettu vastaavasta särekkeesta, niin laskemalla tähän särekkeeseen merkittyjen nimien määrä saadaan tulokseksi 1560-luvun verotalonpoikamäärien kanssa ilmeisen vertailukelpoisia lukuja.

Jousiluvusta ovat ensimmäiset tiedot myöskin vuodelta 1541. Tällöin on kruununveroyksikköiden rinnalle merkitty vastaava jousiluku, joskin yhteenlasku on niiden kohdalla jätetty suorittamatta. Jos näitä lukuja vertaa 1550- ja 1560-lukujen papinveroluetteloissa oleviin jousilukuihin, voi todeta niiden edustavan jousien kokonaismäärää, kun taas 1550-luvulta säilyneissä papinveroluetteloissa on merkittynä vain veroamaksavien jousien määrä. Vasta 1560-luvun alussa suoritettut tarkastukset tuovat papinveroluetteloihin lukuja, jotka ilmeisesti merkitsevät jousien kokonaismäärää.⁶⁶

Luotettavimmat luvut saadaan luonnollisesti juuri verotarkastusten yhteydessä. Veroyksikkömääriin kohdistuvia tarkastuksia on Savossa suoritettu ainakin vv. 1541, 1543, 1561 (kruununveroyksiköt) ja 1564 (papinveroyksiköt).⁶⁷ Kun vuoden 1543 verotarkastuksesta ei ole säilynyt varsinaista verokirjaa, ei verotalonpoikien eikä jousien lukumäärästä ole tietoja. Verotalonpoikien määrä on las-

⁶⁴ Vrt. esim. VA 6155—56 ja 6511—12.

⁶⁵ VA 6133.

⁶⁶ VA 6338, 6341, 6344, 6368, 6371, 6374.

⁶⁷ VA 6133, 6134, 6331a, 6368, 6371, 6374.

kettavissa vasta vuoden 1546 verokirjasta.⁶⁸ Kun mainittuna vuonna koko- ja puoliverojen summa on pienempi kuin v. 1543, on ilmeistä, ettei verotalonpoikien määräkään ylitä vuoden 1543 lukua. Näin ollen voidaan olettaa, että vv. 1541 ja 1546 veroluvuissa olevat erot ovat ainakin pääasiassa v. 1543 suoritettujen verotarkastuksen aiheuttamia.

Seuraava Savossa suoritettu verotarkastus oli vv. 1555–56, mutta se näyttää kohdistuneen ainakin etupäässä veroesineihin ja yksikköveron määrään.⁶⁹ Yksikköjen lukuun kohdistunut tarkastus tapahtui vasta v. 1561. Tarkastus ei ulottunut papinveroyksikköihin, mikä lienee johtunut Suur-Savon kirkkoherralle Herra Andreakselle samana vuonna kahteen Pellosniemen ja kahteen Visulahden neljänneskuntaan myönnetystä verovapaudesta. Tämä lykkäsi papinveroyksikköjen tarkastusta parilla vuodella, niin että tarkastuksen tulokset näkyvät vasta vuoden 1564 verokirjassa.⁷⁰

Sopivimmat vertailuvuodet ovat näin ollen 1541, 1546 (joka edustaa v. 1543 verotarkastuksen jälkeistä tilannetta) ja 1564.

T a u l u k k o 27.

Verotalollisten lukumäärä vv. 1541–1564.⁷¹

Pitäjä	1541	1546	1564
Pellosniemi	651	688	639
Visulahti	689	712	639
Juva	659	667	675
Sääminki	654	679	816
Rantasalmi	706	760	594
Tavinsalmi	—	—	352
Koko Savo	3 359	3 506	3 715

Lukuja tarkastellessa on otettava huomioon, että 1540-luvulla alkoi Savon ulkopuolelle suuntautuneen uudisasutuksen aika. Tämä uudisasukasvirta oli voimakkaimmillaan kahtena seuraavana vuosi-

⁶⁸ VA 6140.

⁶⁹ HFH III, 241–49, 154, 277–329.

⁷⁰ VA 6331a, 6345b, 6368, 6371, 6374.

⁷¹ VA 6133, 6140, 6367:1, 6370:6, 6374:5.

kymmenenä, ja se vei mukanaan melkoisen osan Savon väestönlisäyksestä. Pääosa Rautalammin ja Paltamon sekä huomattava osa Ruoveden 1500-luvun jälkipuoliskolla perustettujen pitäjien asukkaista oli vuosisadan puolivälin tienoilla Savosta lähteneitä uudisasukkaita.⁷² Voimakkaimmin tämä muuttoliike tuntui Suur-Savossa, jossa verotalonpoikien luku väheni huomattavasti. Pohjois-Hämeeseen siirtyneet savolaiset uudisasukkaat voidaankin todeta suurimmalta osaltaan Suur-Savosta lähteneiksi.⁷³ Savon väestönlisäys tuleekin maakunnan ulkopuolelle suuntautuneesta muuttoliikkeestä enemmän syrjään jääneiden Juvan, Säamingin ja Rantasalmen sekä näistä asutuksensa saaneen Tavinsalmen osalle.

Savon ulkopuolelle suuntautuneesta uudisasukasvirrasta huolimatta on verotalollisten kokonaismäärässä havaittavissa selvää lisääntymistä. Vv. 1541–46 tapahtunut kasvu johtuu ilmeisestikin v. 1543 verotarkastuksen yhteydessä tapahtuneista verollepanoista. Voimakkaimmin kohdistui verollepano Pohjois-Savon uudistaloihin, joita pantiin verolle vähintään 59 taloa, mutta rintamaillakin näyttää verollepanijain haravaan tarttuneen verotuksen aikaisemmin vältäneitä talonpoikia.⁷⁴ Väestönlisäyksen osuus verotalonpoikien määrän kasvussa peittyy kokonaan verollepanojen aiheuttaman lisän alle.

Vv. 1546–1564 välinen verotalonpoikaluvun kasvu sen sijaan johtuneen pääasiassa väestönlisäyksestä. Lisäys tulee kuitenkin huomattavalta osaltaan uudisasutusalueiden hyväksi. Pitäjäjaon muuttuminen Tavinsalmen uudisasukaspitäjän perustamisen johdosta vaikeuttaa kuitenkin lukujen välitöntä vertailua. Rantasalmella verotalonpoikien määrä vähenee huomattavasti uuden pitäjän perustamisen tähden, mutta Juvalla se pysyy suunnilleen ennallaan. Kuitenkaan ei Juva näytä paljoakaan jääneen jälkeen Rantasalmesta Pohjois-Savoon lähteneen uudisasutuksen määrään nähden.⁷⁵ Syynä lienee Juvan eri osien erilainen osallistuminen Pohjois-Savon asutukseen. Pitäjän eteläosan paikallaanpysyneen väestön kasvu korvasi pohjoisosan muuttotappiot.

⁷² *Soininen* 1957, 29–36. *Luukko* 1954, 366–70. *Jokipii* 1959, 171–72, 176–77.

⁷³ *Soininen* 1957, 35.

⁷⁴ Kts. taulukko 2, s. 129.

⁷⁵ Kts. taulukko 2, s. 129.

Väestönlisäys lienee Sääminginkin kohdalla koitunut melkoiselta osaltaan uudisasutuksen hyväksi, vaikka verotalonpoikien luku osoittaa 137 talonpojan lisäystä. Säämingin uudisasutus näyttää suuntautuneen levottomista rajaoloista huolimatta itäisiin erämaihin, jotka luettiin pitäjään kuuluviksi. Varsin harva sääminkiläinen näyttää suunnanneen matkansa Pohjois-Savoon tai kokonaan maakunnan ulkopuolelle.

Suur-Savon kohdalla Hämeen puolelle suuntautunut muuttoliike tuntui voimakkaimmin. Verotalonpoikaluku, joka vielä vv. 1541–46 oli selvästi nousussa laski vv. 1546–64 väestönlisäyksestä huolimatta huomattavasti. Pohjois-Hämeeseen siirtyneet uudisasukkaat olivatkin suurimmalta osaltaan Suur-Savosta lähteneitä.⁷⁶ Savon väestönlisäys näyttää tulleen maakunnan ulkopuolelle suuntautuneesta muuttoliikkeestä enemmän syrjään jääneen Pien-Savon osalle.

Tarkemmin kuin verotalonpoikaluku kuvastaa jousien määrä väestöoloja. Jousi määritellään v. 1555 täysi-ikäiseksi ja työkykyiseksi mieheksi.⁷⁷ Vanhukset ja rannat jäivät jousiluvun ulkopuolelle. Rajoituksistaan huolimatta jouset muodostivat väestöryhmän, joka verrattain kiinteästi noudatti koko väestömäärän vaihteluita.

Taulukko 28.
Jousiluku vv. 1541–1564.⁷⁸

Pitäjä	1541	1564
Pellosniemi	767	913
Visulahti	859	924
Juva	956	1 103
Sääminki	988	1 285
Rantasalmi	1 009	838
Tavinsalmi	--	449
Koko Savo	4 579	5 512
Suur-Savo	1 626	1 837
Juva, Rantasalmi ja Tavinsalmi	1 965	2 390

⁷⁶ *Soininen* 1957, 35.

⁷⁷ HFH III, 329. Vrt. *Voionmaa* 1915, 88–91.

⁷⁸ V:n 1541 luvut laskettu vuotuisesta verokirjasta (VA 6133), jossa ne esiintyvät kruununveroarviokunnittain ryhmiteltynä. Lukujen vertailukelpoisuuden saavuttamiseksi on v:n 1564 kirkkopitäjittäin ilmoitetut luvut muutettu hallintopitä-

Jousien lukumäärä osoittaa siis huomattavaa kasvua, vieläpä Suur-Savossakin, jossa verotalonpoikien määrä poismuuton tähden aleni. Osa kasvusta tulee kuitenkin v. 1543 suoritettujen verollepanojen tilille, joten lukujen osoittama erotus on liian suuri. Kun vuoden 1543 verollepanon jälkeen on jousiluvusta tietoja vasta vuodelta 1550 ja tällöinkin vain niistä jousista, joilta vero oli onnistuttu kantaa, on todellista jousilukua yritettävä arvioida vuoden 1546 verotalonpoikien lukumäärän pohjalla.⁷⁹ Jos lähdetään siitä olettamuksesta, että verollepano v. 1543 ei muuttanut verotalonpoikien ja jousien suhdetta, saadaan tulokseksi seuraavat luvut:

Suur-Savo	kasvu 4,48 %	1 699 joustaa
Sääminki	» 3,82 %	1 026 »
Juva, Rantasalmi ja Tavinsalmi	» 4,54 %	2 054 »
<hr/>		
Koko Savo	kasvu 4,37 %	4 779 joustaa

Savon jousiluku lienee siis v. 1546 ollut noin 4.800 joustaa. Kun v. 1564 vastaava luku oli 5.512 joustaa, voi jousiluvun katsoa kohonneen noin 700 jousella eli noin 13 %.

Verotalonpoikien ja jousien lukumäärän vertailu osoittaa kehityksen Pien-Savossa, Juva mukaanluettuna, olleen kummankin yksikön kohdalla kutakuinkin samanlaisen. Suur-Savossa sen sijaan on huomattavissa erisuuntaista kehitystä. Verotalonpoikien lukumäärän vähenemisestä huolimatta jousiluku lisääntyi. Jousiluvun kasvu oli tosin melkoista pienempi kuin Pien-Savossa. Kun Pien-Savon jousiluku kasvoi 22,2 %, oli kasvu Suur-Savossa 8,1 %. Väestönlisäys ylitti ilmeisesti Suur-Savossa sittenkin poismuuton määrän. Kun poismuutto kaikesta päättäen oli varsin vilkasta ja väestön menetys huomattavan suurta, on ilmeistä, että Suur-Savon jousiluvun lisäys olisi ilman poismuuttoa ollut ainakin samaa suuruusluokkaa kuin Pien-Savossa.

Verotalonpoikaluvun väheneminen Suur-Savossa ei näin ollen

jien alueita vastaaviksi. Pellosniemi: VA 6369: 39, 41v, 55, 58v. Visulahti: VA 6369: 32, 35v, 43v, 62v, 66v. Juva: VA 6371:22, 22v, 25v, 26. Sääminki: VA 6371: 22, 49v. Rantasalmi: VA 6375: 12v, 21v, 32v. Tavinsalmi: VA 6375: 32v, 33.

⁷⁹ VA 6140.

voinut johtua yksinomaan poismuutosta. Samanaikaisesti näyttää tapahtuneen talousyksikköjen suurentumista. V. 1546 oli Suur-Savossa kaskimaata keskimäärin 3,29 veromarkkaa talonpoikaa kohden. Tämä oli maakunnan keskimäärää, 3,42 vmk, pienempi luku. V. 1564 olivat suhteet päinvastaiset: Suur-Savossa oli 3,56 vmk talonpoikaa kohden koko maakunnan keskimääräisen luvun ollessa 3,47 vmk talonpoikaa kohden. Tilakoko kasvoi siis Suur-Savossa 0,27 vmk ja koko Savossa 0,05 vmk talonpoikaa kohden. Kun jousiluku kuitenkin samanaikaisesti lisääntyi, kasvoi asukasluku taloutta kohden vielä nopeammin kuin tilakoko. Tapahtui siis selvä askel suurperhelaitosta kohti. On ilmeistä, että vilkas poismuutto osaltaan helpotti tätä prosessia. Tämä talousyksiköiden koon muuttuminen vaikeuttaa verotalonpoikalukujen käyttöä väestönlisäyksen osoittajana. Jousiluvut noudattavat tarkemmin väestömäärän muutoksia.

Vaikka ottaakin huomioon, että vertailukautena 1546–64 sekä verotalonpoika- että jousiluvut jossain määrin lisääntyivät myös verollepanojen johdosta, on ilmeistä, että Savon luonnollinen väestönlisäys oli tänä ajanjaksona yli 20 %. Vuotuinen väestönlisäys olisi näin ollen vähintään 11,1 henkeä 1.000 henkeä kohden vuodessa, mutta todennäköisesti vielä jonkin verran korkeampi. Kun tätä vertaa 1700-luvun jälkipuoliskon väestönlisäykseen, joka oli keskimäärin 13,2 henkeä 1.000 henkeä kohden vuodessa, joutuu toteamaan, että Savon väestönlisäys ei 1500-luvun puolivälissä näytä paljoakaan jääneen jälkeen tästä suurimman tunnetun väestönlisäyksen kaudesta.⁸⁰ Suhteellisen liikaväestön synty on näin ollen helposti ymmärrettävissä. Näiden lukujen valossa voi todeta alussa mainitun savolaisten verovalituksessa esitetyn kertomuksen, että »meitä kasvoi liian monta yhdelle talolle» täysin paikkansa pitäväksi. On luonnollista, että tapahtui kuten kertomus jatkaa: »Sen vuoksi me erosimme toisistamme ja rakensimme taloja erämällemme».⁸¹

⁸⁰ *Jutikkala* 1934, 118.

⁸¹ *HFH* VI, 311.

Eränkäynti Savon talousrakenteen heikkona kohtana

Voimakaskaan väestönlisäys ei johda suhteellisen liikaväestön syntyyn, jos talouselämä kykenee laajentumaan väestönlisäystä vastaavasti. Savossa, kuten muissakin sisämaan maakunnissamme, oli keskiajalla vallitsevana talousmuotona yhdistetty maa- ja erätalous. Savossa, jossa maanviljely oli melkein yksinomaan kaskiviljelyä, voidaan puhua yhdistetystä kaski- ja erätaloudesta. Kumpikin taloushaara oli erittäin ekstensiivinen ja vaati menestyäkseen laajoja alueita. Voimakkaan väestönlisäyksen alueella, jollainen Savo oli, laajentumistarve oli erittäin suuri.

Eränkäynnissä varsinkin oli alueellinen laajentumistarve voimakas, sillä pyyntielinkeinona sen tehostamisella oli ahtaat rajat. Tehostettu pyynti saattoi helposti ylittää riistakannan lisääntymiskyvyn, jolloin jatkuvat pyyntimahdollisuudet heikkenivät ja tuotto kaikista yrityksistä huolimatta ajan mittaan väheni. Eränkäynnin saavutettua riistan lisääntymiskykyä vastaavan tehokkuusasteen oli tuoton jatkuva lisääminen mahdollista vain eränkäyntiä alueellisesti laajentamalla.

Savon eränkäynnin alueelliset laajenemismahdollisuudet näyttävät tulleen viimeistään keski- ja uuden ajan vaihteessa loppuun käytetyiksi. Viimeistään 1400-luvulla hahmottui Savon länsiraja ja vuosisadan lopulla oli myös itäraja suurimmalta osaltaan valmis.⁸² Pohjoisessa ja koillisessa ei tosin tarkkaa rajalinjaa ollut, mutta rajavyöhyke oli sinnekin jo muodostunut. Eränkävijöillä ei ollut mahdollisuutta laajentaa eräaluettaan joutumatta vastakkain naapurialueiden eränkävijäin kanssa.

Tästä huolimatta jatkui rintamaa-alueen kasvu erämaahan päin. Asutus valloitti erämaan etelälaidalla alueen toisensa jälkeen ja työnsi erämaan etelärajaa pohjoista kohti. Kun laajentumismahdollisuudet erämaan etäisimmillä rajoilla olivat lopussa, alkoi erämaa-alue hiljalleen pienentyä. Kun väestön jatkuvasti lisääntyessä tarve laajentaa eränkäyntiä oli edelleen voimakkaana olemassa ja kasvoi kumulatiivisesti rinnan väestön kanssa, joutui eränkäynti vaikeaan kriisitilanteeseen. Eränkäynnin tehostaminen näyttää aina-

⁸² Vrt. ss. 31–33.

kin turkisriistan kohdalla johtaneen ryöstöpyyntiin, joka koitui tuhoisaksi turkisriistakannalle.⁸³

Vaikka turkisriistan vähenemisestä ei olekaan suoranaisia tietoja, viittaavat monet uuden ajan alun tietolähteet siihen suuntaan. Ennen kaikkea turkisverojen muuttuminen vilja- ja karjaveroiksi ja turkisten vähäinen osuus 1500-luvun verotuksessa kertovat turkispyynnin taloudellisen merkityksen voimakkaasta alenemisestä.

Vanhin kruununveroyksikkö, jota 1500-luvun puolivälin jälkeen sanotaan veromarkaksi tai arviopunnaksi, esiintyy vielä 1540-luvulla veronahka-nimisenä, vaikka kysymyksessä on viljellyn maan alaan perustuva viljavero. Nimi osoittaa, että kysymyksessä on alunperin turkisveron yksikkö, joka myöhemmin on muuntunut viljaveron yksiköksi. Samaa osoittaa myös veronahan kansanomaiset nimet »orava» ja »oravanmaa».⁸⁴ Niinkin myöhään kuin v. 1859, kun pitäjänkokouksen pöytäkirjoja Rantasalmella ryhdyttiin pitämään suomenkielellä, sukeltaa oravanmaa-nimi esiin manttaalien suomenkielellä vastineena.⁸⁵ Nimen sitkeähenkisyys viittaa siihen, että kyseessä on vakiintunut keskiaikainen turkisveroyksikkö. Sen muuttuminen viljaveroyksiköksi osoittaa selvästi eränkävynnin taloudellisen merkityksen vähenemistä.

Papinveron jousissa näkyy sama kehityskulku. Jousen määritelmä tarkoittaa selvästi metsästyskuntoista miestä, joskin vero 1500-luvun puolivälissä kannettiin rahassa eikä turkiksissa.⁸⁶

Veromarkka eli veronahkaluvun mukaan maksettavan veron kantaperusteena oli jo 1530-luvun lopulla, jolta ajalta vanhin tieto on, ohra, 1/2 panna veronahalta. Se voitiin kuitenkin vaihtaa muihin veroesineihin talonpojan verokyvyn mukaan. Ensimmäiset tiedot vaihdon määrästä ovat peräisin vuodelta 1541, jolloin vero maksettiin seuraavalla tavalla:⁸⁷

⁸³ Vrt. *Voionmaa* 1915, 79. Sama 1947, 144–45.

⁸⁴ Jaakko Teitin valitusluettelo, 314.

⁸⁵ *Soininen* 1954, 123.

⁸⁶ *HFH III*, 329. Vrt. *Voionmaa* 1915, 88–91.

⁸⁷ VA 6133.

Ohraa	maksoi	7.112	veronahkaa
ruista	»	489	»
humalaa	»	411	»
lampaita	»	1.703	»
vuohia	»	486	»
haukia	»	187	»
turkiksia	»	476	»
Yhteensä		10.864	veronahkaa

Turkisten osuus tästä aikaisemmin kokonaan turkisverona kannetusta verosta oli siis supistunut varsin vähiin ollen vain 4.4 % siitä. Lisäksi sisältyi Savon verojärjestelmään muutamia pakollisia turkisveroja. Kruunun oli saatava vuosittain 17 ½ kiihtelystä ja virkamiesten 35 kiihtelystä harmaanahkoja eli talvioravaa, yhteensä siis 2:100 nahkaa. Linnanvoudin oli saatava lisäksi 20 ketunnahkaa.⁸⁸ Veroesineiden vaihdossa kaikki nämä turkisverot vastasivat 373 pannaia ohraa. Kun kaikkien verojen yhteismäärä on v. 1541 ollut 16.000–17.000 ohrapannin välillä, on turkisten osuus vain vähän yli 2 % kaikista veroista.⁸⁹

Eränkävintien perustuviksi veroiksi voi turkisverojen lisäksi laskea jänikset ja linnut (metsot, teeret ja pyyt), joita oli maksettava linnaan, virkamiehille ja kinkerikestityksiin. Vuodelta 1541 ei näistä tosin ole tietoja, mutta vv. 1539 ja 1543 verotietoja vertailemalla voi arvioida jäniksiä suoritettun n. 800 kpl ja lintuja n. 1.000 kpl eli yhteensä 136 ohrapannin arvosta.⁹⁰ Tämä oli vajaa 1 % verojen kokonaismäärästä.

Kalastus oli eräkauden lopulla tärkein eränkävintimuoto. Niinpä suurimman eräveron muodosti kala, jota suoritettiin kuivattuna, suolattuna ja tuoreena. Kalaa kertyikin melkoisia määriä: v. 1541 lienee kuivattuja haukia maksettu noin 24 ½ kippuntaa, kuivaa kalaa noin 29 kippuntaa, tuoretta kalaa noin 2 ½ kippuntaa ja suolalohta pari nelikkoa.⁹¹ Vaikka kyseessä oli lähes 10.000 kg

⁸⁸ Kts. liite II, taulukko 5.

⁸⁹ Kts. liite II, taulukko 6.

⁹⁰ Kts. liite II, taulukot 2 ja 3.

⁹¹ Kts. liite II, taulukko 8.

kalaa oli sen arvo ohraksi laskettuna vain 650 panna. Kruunulle tilitettyjen verojen kokonaismäärästä tämä oli noin 4 %, joten kalavero jäi sittenkin verrattain vähäiseksi. Kruunulle tilittämättömät kestitysym. verot mukaanlukien saattoi kalaverojen määrä kuitenkin nousta yli 10 %:n kaikista veroista. Vaikka kalastusta lieneekin harjoitettu melkoisesti, oli sen taloudellinen merkitys suhteellisen pieni. Turkkispyynnin vähenemisen aiheuttamaa eränkäynnin tuoton vähenemistä se ei kyennyt korvaamaan.

Kaiken kaikkiaan hankittiin eränkäynnillä v. 1541 vain noin 7—15 % Savon koko veromäärästä. Yli puolet tästäkin oli kalaa, keski-ajan tärkeimpiin veroesineisiin kuuluneiden turkisten osuuden jäädessä alle 1/3 eräverojen kokonaismäärästä. Joskaan nämä verotus-suhteet eivät tarkoin kuvasta elinkeinoelämän rakennetta, voidaan eräverojen pientä määrää pitää kuitenkin osoituksena eränkäynnin vähäisestä merkityksestä 1500-luvun Savon talouselämässä. Eränkäynti oli selvästi menettänyt aikaisemman taloudellisen merkityksensä ja oli taantuva elinkeino.

Keski- ja uuden ajan vaihteessa oli Savossa jouduttu sellaiseen tilanteeseen, että samaan aikaan kun voimakas väestönlisäys edellytti taloudellisen toiminnan laajentumista, eränkäynti tarjosi yhä niukemman taloudellisen tuloksen entisellekin eränkävijämäärälle. Savon talouselämän oli entistä paljon suuremmassa määrässä siirryttävä yksinomaan maatalouden — kaskiviljelyn ja karjanhoidon — kannalle. Ratkaisevaksi muodostuivat nyt ne mahdollisuudet, jotka kaskiviljely tarjosi Savon asukkaille.

UUDISASUTUS TALOUDELLISENA YRITYKSENÄ

Suhteellinen liikaväestö, eränkäynnin taantuminen ja verotaakan kasvu heikensivät rintamaaseutujen väestön taloudellista asemaa ja edistivät näin uudisasukkaaksi lähtöä. Epäilemättä lähtijät odottivat uudisasukkaana saavuttavansa paremmat taloudelliset olot. Tällöin joutuu kysymään, millainen uudisasutus oli taloudellisena yrityksenä.

Kun kaskiviljely ja nimenomaan huuhtaviljely oli uudisasukkaan

pääelinkeino on ensi sijassa kysymys huuhdan tuottavuudesta. Huuh-
ta oli erittäin paljon työtä vaativa viljelymenetelmä. Se kaadettiin
koskemattomaan luonnonmetsään ja vasta neljäntenä vuonna kaa-
tamisesta lukien voitiin korjata sato. Lisäksi tämä sato näyttää jää-
neen ainoaksi, mitä yhdellä viljelykerralla maasta voitiin ottaa. Ku-
ten aikaisemmin on mainittu, huuhtaviljelijällä piti samanaikaisesti
olla neljä eri työasteella olevaa huuhtaa, jos hän tahtoi korjata
satoa joka vuosi.⁹² Oliko huuhtaviljely niin tuottavaa, että savolai-
nen kaskiviljelijä oli halukas ryhtymään tällaiseen työurakkaan vai
oliko se hätävara, johon oli paremman puutteessa turvaututtava?
Vastauksen voi parhaiten saada vertailemalla tietoja tavallisen kaskan
ja huuhdan satoisuudesta.

Uudisasutuksen ollessa kysymyksessä on otettava huomioon maan
viljavuuden mahdollinen erilaisuus vanhoilla rintamailla ja uudis-
asutusalueella. Jo se seikka, että asumattomassa erämaassa uudis-
asukkaalla oli tilaisuus valita parhaat ja sopivimmat viljelymaat käyt-
töönsä, asetti hänet edullisempaan asemaan kuin useimmat tiheästi
asuttujen rintamaiden viljelijät. Kun vertaa Pohjois-Savon uudis-
asutusalueen talojen sijaintia nykyaikaisen maaperätutkimuksen tu-
loksiin, voi selvästi havaita uudisasukkaiden asettuneen asumaan vil-
javimmille paikoille.⁹³ Kun viljavat maat sijaitsivat parhaasta pääs-
tä järvien rannoilla, on asutuskin enimmäkseen järvenrantojen lä-
heisyydessä. Vain siellä, missä viljavia maita on kauempanakin, on
asutus tunkeutunut sisämaahan. Niinpä esim. Pörsänmäki Iisalmel-
la, jossa uudisasutus on sijainnut poikkeuksellisen kaukana järvi-
reitistä, on erikoisen viljava paikka, jossa harvinaisuuksina esiintyy
eräitä eteläisempien seutujen luonnonkasveja.⁹⁴ Pohjois-Savon uudis-
asutusalue oli kokonaisuutenakin jonkin verran viljavampaa kuin
Savon vanha rintamaa. Uudisasukkaalla oli jo maan suuremman
viljavuuden tähden mahdollisuus saada parempia satoja.

Tiedot huuhdan ja kaskan satoisuudesta ovat kuitenkin vasta
1700-luvulta, jolloin Pohjois-Savokin oli tiheämmin asuttua. Huo-
nompiaikin maita oli jo jouduttu ottamaan viljelykseen, joten edellä-

⁹² Kts. s. 140.

⁹³ Karttaliitteet III—XI. *Lukkala* 1919, karttaliitteet. *Ivessalo* 1930, kartat
7—9, 16. Suomen geologinen yleiskartta, maalajikartan lehdet C 3, C 4, D 3, D 4.

⁹⁴ Suomenmaa VIII, 151.

kuvatunlaiset viljavuuserot eivät enää vaikeuta huuhdan ja kaskan satoisuuden vertailua. Tässä vertailussa kiinnostävät huomiota erikoisesti tiedot huuhdan korkeasta satoisuudesta. Useat eri tiedot kertovat huuhdan tuottaneen kylvömäärään nähden 20–50-kertaisen sadon, jopa on tietoja 100-kertaisistakin sadoista.⁹⁵ Ne ovat peräisin Pohjois-Savosta, Kainuusta ja pohjoisimmasta Karjalasta, siis niiltä alueilta, joilla huuhtaviljelyä on kauimman aikaa harjoitettu. »Kuusimetsiä on käytetty järeän puun kaskiin... jotka usein ovat tuottaneet satakertaisen sadon», kertoo Savon keskisen kihlakunnan – Pohjois-Savon – kruununvouti *Harlin* virallisessa selostuksessaan kihlakuntansa taloudellisista oloista v. 1754.⁹⁶

Samassa selostuksessa ilmoittaa *Harlin* tavallisen kaskan satoisuuden olleen 8–15 kertaisen. Silloin kun huuhtamaan paikalle ensimmäistä kertaa tehtiin tavallinen kaski, saattoi sato olla parempi, mutta väheni joka kaskeamiskerralla. *Harlinin* selostus pitää hyvin yhtä muiden samanaikaisten tietojen kanssa.⁹⁷ Myöskin 1500-luvun tiedot Savon kuninkaankartanojen kaskiviljelystä kertovat suunnilleen samansuuruisista sadoista.⁹⁸

Huuhdan tuotto – jopa satakertainen sato – saattaa tuntua uskomattomalta. Tosin kylvötiheys oli varsin pieni, sillä korpiruis kylvettiin hyvin harvaan, joten sato määrättyä maa-alaa kohden ei noussut yhtä korkeaksi kuin vastaavalla karttuvuudella pellossa. Silti lienee korpiruukiin satakertainen sato huomattavasti ylittänyt nykyisten jalostettujen ruislajikkeiden keskisadon, mahdollisesti ollut näiden huippusatojen suuruusluokkaa. Toisaalta on satoja tarkasteltaessa otettava huomioon, että huuhdan hyötyala oli kokonaispinta-alaan verrattuna varsin pieni, vain 1/4–1/3 kokonaispinta-alasta ja kylvömäärät yleensä verrattain vähäiset. Kokonaisuudessaan sato harvojn nousi suuriin viljamääriin, vaikka se kylvömäärään ja hyötypinta-alaan nähden olikin varsin korkea.

Korkeiden satojen saaminen huuhdasta näyttää nykyaikaisen maaperä- ja kasvinviljelytutkimuksen valossa täysin mahdolliselta. Sa-

⁹⁵ *Voionmaa* 1915, 124–25. *Manninen* 1925, 65–67. Kruununvouti *Harlinin* kertomus Savon keskisen kihlakunnan taloudellisesta tilasta 1754. KKL/ML E 87.

⁹⁶ Kruununvouti *Harlinin* em. kertomus.

⁹⁷ *Gadd* 1773–77, I, 306. *Bennet* 1796, 331.

⁹⁸ *Soininen* 1954, 200–201.

volaiset kaskenpolttajat olivat onnistuneet käyttämään kuusimetsän tarjoamia luontaisia mahdollisuuksia erittäin tehokkaasti hyväkseen. Kuusta kasvaa yleensä vain suhteellisen viljavilla mailla, joten kuusimetsä on jo sinänsä suhteellisen ravinnepitoisen maaperän tunnus. Happamassa maassa ei kuusi kuitenkaan kykene täysin käyttämään maan luontaisia ravinnevarastoja, koska maan happamuus rajoittaa mikrobiston toimintamahdollisuuksia ja täten välillisesti estää tärkeimpien ravinteiden, kuten esim. typen mobilisatiota. Kun kuusen karikkeet sisältävät niukasti emäksisiä säätöaineita, on kuusimetsän humus yleensä hapanta ja kuuselta jää tästä syystä osa maaperän ravinteista käyttämättä.⁹⁹

Metsän polttaminen aiheuttaa maaperässä huomattavia muutoksia. Happamuus vähenee voimakkaasti ja maan mikrobisto osittain muuttuu rakenteeltaan, osittain sen toiminta vilkastuu. Seurauksena on mm. organisten tyyppiyhdisteiden voimakas mineralisoituminen, jolloin kasvien mahdollisuudet käyttää hyväkseen maan tyyppivarastoja kasvavat suuressa määrin. Myöskin fosforipitoisten ravinteiden käyttökelpoisuudessa tapahtuu muutoksia. Niiden käyttökelpoisuus lisääntyy maan kuumentumisen ansiosta ja myös huuhtamaassa tapahtunut happamuuden väheneminen vaikuttaa samaan suuntaan.¹⁰⁰ Polton jälkeen kylvetyllä kaskiviljalla on ollut erittäin suotuisat kasvuedellytykset.

Huuhdalle ominainen piirre näyttää olleen, että vain ruis kykeni näitä mahdollisuuksia tehokkaasti käyttämään hyväkseen. Kuten jo aikaisemmin on mainittu, ohra ei huuhdassa menestynyt.¹⁰¹ Ruukiistakin näyttää vain yksi laatu, korpiruis eli juureinen, täysin kyenneen käyttämään huuhdan maaperän mahdollisuudet hyväkseen. Tämä ruis, joka Vermlannin savolaisasutuksen piirissä on säilynyt alkuperäisenä kantana tälle vuosisadalle saakka, on pienitähkäinen ja pienijyväinen, mutta runsaasti versova. Suomalaisen tälle vuosisadalle säilyneen kannan, joka ei kuitenkaan liene ollut yhtä puhdas kuin vermlantilainen, on todettu kaskessa kasvaneen

⁹⁹ *Sivén* 1955, 292, 399.

¹⁰⁰ *Aaltonen* 1940, 316—19, 475—87. *Kivekäs* 1939. *Metsänhoito*. Ilmari Schalinin, Metsäntutkimuslaitos, antamia tietoja.

¹⁰¹ *Kts.* ss. 143—144.

jopa 30 kertaa yhdestä jyvästä.¹⁰² Versovuus ei tosin nykyisen kasvinviljelytutkimuksen käsityksen mukaan ole ainakaan yksinomaisesti laatuominaisuus, vaan johtuu pääasiassa versovina pidettyjen lajikkeiden ja kantojen ruskearuosteeseen kestävyyydestä, joka tekee mahdolliseksi kylvön niin aikaisin kesällä, että versomista ehtii tapahtua.¹⁰³ Huuhdan kylvöaika keskikesällä osoittaa, että korpirukiilla oli hyvät edellytykset versoa runsaasti.

Voimakas versominen edellyttää luonnollisesti hyvää typensaantia. Kun tyypeä kaskenpolton aiheuttamien pedologisten muutosten johdosta oli huuhtamaassa runsaasti tarjona, saattoi korpiruis kasvaa niin hyvin, että satakertaisen sadon saaminen oli suotuisana kesänä täysin mahdollista. Satotulos ylitti tällöin moninkertaisesti tavallisen kasken mahdollisuudet.

Vaikka huuhdasta voitiin saada runsas sato, pienentää eroa tavalliseen kaskeeseen verrattuna kuitenkin se, että huuhdasta saatiin vain yksi ainoa sato, kun taas kaskesta voitiin saada sato muutamana vuotena peräkkäin, joskin jälkisadot muodostuivat ensimmäistä huomattavasti pienemmiksi. Huuhdassa heti ensimmäinen sato imi maan kasvuvoiman aivan tyhjiin varsinkin kun samanaikaisesti tapahtui ravinteiden huuhtoutumista. Korpirukiin runsas typenkäyttö ilmeisesti tyhjensi maassa olleet typpivarastot aivan kerrassaan, sillä huuhta jäi heti yhden sadon jälkeen joutomaaksi, joka ei kyennyt kasvattamaan edes ahoheinää. *Gaddin* tietojen mukaan kesti 4–5 vuotta ennen kun huuhta-aho alkoi kasvaa ruohoa.¹⁰⁴ *Harlin* puolestaan kertoo huuhdan paikalla aluksi kasvaneen vain sammalta ja pensaikkoa.¹⁰⁵ Vain kaikkein parhaimmilla paikoilla kuusi alkoi nousta uudestaan. Tämä nuorta kuusta kasvava »viitamaa» voitiin kasketa uudestaan metsän ollessa puolikasvuista, mutta muuten kesti huuhdan paikan metsittyminen niin kauan, ettei kaskiviljelijällä ollut maalle vuosikymmeniin asiaa.

Huuhta oli tuottoisa vain suotuisissa sääoloissa. Jos keskikesä oli kovin sateinen, lykkäytyi poltto helposti liian myöhäiseen ajan-

¹⁰² Valle 1931, 118–21. Prof. emeritus Olli Heikinheimon, Metsäntutkimuslaitos, antamia tietoja.

¹⁰³ Valle 1934, 420–22.

¹⁰⁴ *Gadd* 1773–77, I, 305–06.

¹⁰⁵ Kruununvouti Harlinin em. kertomus.

kohtaan ja kylvetty ruis ei enää ehtinyt kunnolla versoa. Jos taas kylvön jälkeen tuli pitkä poutakausi, ei maan pinnalle jätetty siemenvilja itänyt, vaan joutui lintujen ruoaksi.¹⁰⁶ Vaikka epäonnistumisen vaara olikin melkoinen, oli onnistunut sato sitä suurempi. Yleisesti ottaen voidaan huuhtaa kuitenkin pitää paljon tuottoisampaa viljelymenetelmänä kuin tavallista kaskea.

Uudisasukkaaksi lähtö ei huuhdan tuottoisuuden ansiosta ollut mikään huono taloudellinen yritys. Hyvät mahdollisuudet karjanhoidon harjoittamiseen runsasheinäisten luonnonniittyjen ansiosta ja tilaisuus jatkuvaan eränkäyntiin paransivat vielä uudisasukkaan toimeentuloa. Vaikka epäonnistumisen vaara huuhtaviljelyssä olikin aina olemassa, karjanhoito ja eränkäynti olivat turvana huonoinakin vuosina. Huuhdasta hyvänä vuonna saatu suuri sato saattoi sitäpaitsi antaa leivän pitemmäksikin kuin yhden vuoden ajaksi. Tuottoisa huuhta teki uudisviljelijän raskaan ja työntäyteisen elämän yrittämisen arvoiseksi.

Uudisasutusta ei näin ollen voi pitää yksinomaan Savon rintamaan talouselämää haittaavien tekijöiden seurauksena. Uudisasutuksella näyttää olleen siksi hyvät edellytykset muodostua taloudellisesti tuottavaksi yritykseksi, että jo tämä seikka saattoi olla uudisasukkaaksi lähdön synnä. Jopa satakertaisen sadon toivo erämaahuuhdasta kykeni ilmeisestikin houkuttelemaan yritteliäitä miehiä erämaahan onneansa koettamaan. Vaikka karjanhoito ja eränkäynti onkin otettava huomioon arvioitaessa uudisasutusta taloudellisena yrityksenä oli huuhtaviljely kuitenkin uudisasutuksen varsinainen teknillinen ja taloudellinen perusta. Tuottoisuutensa ansiosta se oli samalla eräs tärkeimmistä savolaisen uudisasutusliikkeen syntyyn vaikuttaneista tekijöistä.

HUUHTAVILJELY JA SAVOLAINEN UUDISASUTUSLIIKE

Huuhtaviljelyn muodostaessa savolaisen uudisasutuksen sekä teknillisen että taloudellisen perustan se on lyönyt leimansa koko uu-

¹⁰⁶ *Gadd 1773–77, I, 303–05.*

disasutuksen rakenteeseen. Kun joka vuosi oli sato otettava uudesta huuhdasta, piti huuhtamaita olla paljon ja laajalla alueella. Seurauksena on ollut uudisasutuksen tavaton ekstensiivisyys. Vaikka Pohjois-Savo alueellisesti käsittääkin noin puolet koko maakunnasta, jäi sen asutus uudisasutuskauden lopulla vajaaseen 10 prosenttiin Savon asutuksen kokonaismäärästä. V. 1564 asui Tavinsalmen pitäjässä vain 352 verotalonpoikaa eli 8,9 % koko Savon 3.715:sta verotalonpojasta.¹⁰⁷ Pohjois-Hämeessä voidaan havaita samanlaista asutuksen hajaantumista erittäin laajalle alueelle.¹⁰⁸

Uuden ajan alun savolainen uudisasutus oli alueellisesti aivan toista suuruusluokkaa kuin Savon asutuksen leviäminen keskiajalla. Yhden vuosisadan aikana asutus valtasi alueen, joka oli monin veroin suurempi kuin se Etelä-Savon rintama-alue, jonka asuttamiseen oli kulunut yli neljän vuosisadan aika. Kun aluelajennus väestökehityksen kumulatiivisuudenkin huomioonottaen on suhteellisesti paljon suurempi kuin keskiajalla, joutuu kysymään uuden ajan alun savolaisen uudisasutuksen suuremman ekstensiivisyyden syytä. Vastausta on etsittävä huuhtaviljelystä, joka on ollut asutuksen ekstensiivisyyden tärkeimpänä aiheena. Eikö varhaisempi savolainen uudisasutus olekaan perustunut huuhtaviljelyyn?

Varhaisempaa asutusta ja viljelytapoja koskevien tietojen niukuuden tähden vastausta on vaikea löytää. Huuhtaa on yleensä pidetty varsin primitiivisenä menetelmänä, mutta — kuten *Vilkuna* on huomauttanut — se on itse asiassa varsin kehittynyt ja pitkälle rationalisoitu viljelytapa, joka soveltuu erinomaisesti Sisä-Suomen luonnonoloihin.¹⁰⁹ Sillä on ilmeisestikin pitkä kehitys takanaan.

Vaikka huuhtamenetelmän leviämistä ei välittömästi pystytäkään seuraamaan, antaa huuhtamenetelmän ja rukiinviljelyn yhteenkuuluvuus vähäisiä mahdollisuuksia kehityslinjan hahmottelemiseen. Rukiinviljelyn saapumisesta Suomeen on esitetty erilaisia käsityksiä. Toisaalta on arveltu itämerensuomalaisten sen jo tunteneen ja tuoneen mukanaan Suomeen, toisaalta ruis on selitetty tulokkaaksi, joka idästä käsin on myöhemmin levinnyt Suomeen.¹¹⁰

¹⁰⁷ Kts. s. 246.

¹⁰⁸ *Soininen* 1957, 36–40.

¹⁰⁹ *Vilkuna* 1953 ja 1960.

¹¹⁰ *Hämäläinen* 1933, 137. *Voionmaa* 1915, 123. *Sama* 1922, 263. *Sauli* 1934, 208–09. Kukaan ei ole ottanut huomioon arkeologista aineistoa.

Keskiajalla voidaan todeta rukiinviljelyä sekä Länsi-Suomessa että Karjalassa. Karjalassa on ruista viljelty ainakin jo vv. 1150–1250 välisenä aikana. Tältä ajalta on Karjalasta löydetty kokonaan uusi sirppityyppi, jota myöhemmin tavataan koko itäsuomalaiselta kaskiviljelyalueelta. Lisäksi on löydetty muutamia rukiinjyviä.¹¹¹ Länsi-Suomesta ei arkeologisia löytöjä voida suorastaan liittää rukiinviljelyyn. Vanhimmat ruista koskevat tiedot ovat verotuksen piiristä. V. 1320 on maininta Turun linnasta Ruotsiin lähetetystä ruisverosta ja 1300-luvun puolivälistä tietoja kirkonkymmenyksistä, joissa rukiilla oli tärkeä asema. Nämä kymmenykset olivat *Jaakkolan* mukaan jo tällöin ilmeisen vanhoja.¹¹² Rukiinviljely Länsi-Suomessa oli lisäksi peltoviljelyä, joten se vaikuttaa vanhemmalta kuin Karjalan kaskirukiin viljely.

Karjalainen kaskiruis on ilmeisestikin itäistä alkuperää. Karjalasta se levisi Savoan ja savolaisen uudisasutuksen mukana länttä kohti. Pohjois-Satakunnassa savolaisperäisen asutuksen äärimmäisellä reunalla se on tunnettu savokkaan nimisenä.¹¹³ Vermlannin metsien savolaisten huuhtaviljelijöiden ruotsalaiset naapurit antoivat sille nimen »finnråg».¹¹⁴ Tämä vermlantilainen huuhtaruis, joka muistuttaa suojärveläistä vääntöruista, on Weillbullsholmin kasvinjalostuslaitoksella todettu aivan erilaiseksi kuin skandinaaviset ruislajikkeet, mutta samantapaiseksi kuin eräät venäläiset maatiaisruiskannat.¹¹⁵ Kaikkiällä, missä tätä ruista uudella ajalla tunnetaan, se liittyi huuhtamenetelmän käyttöön.

Savolaisen uudisasutuksen kannalta tärkeä kysymys on, milloin karjalainen kaskiruis ja siihen liittyvä huuhtaviljely levisi Savoan. Savo on saanut asutuksensa Karjalasta ja kiinteä yhteys Savon ja Karjalan välillä säilyi aina 1200-luvun lopulle saakka. Kaskirukiin leviämistä Savoan jo 1200-luvulla voi pitää ajallisesti mahdollisena.¹¹⁶

¹¹¹ *Vilkuna* 1934, 227, sama 1953, sama 1960. *Schwindt* 1893, 44, 174–76.

¹¹² *Voionmaa* 1912, 252. *Jaakkola* 1938, 404.

¹¹³ *Virtaranta* 1951, 100.

¹¹⁴ *Bromander* 1902, 209.

¹¹⁵ *Falle* 1931, 119.

¹¹⁶ *Vilkuna* katsoo kaskirukiin levinneen Savoan karjalaisen asutuksen mukana. *Vilkuna* 1960.

Savon esihistoriallisissa löydöissä ei kuitenkaan ole mitään rukiinviljelyyn viittaavaa aineistoa.

Rukiinviljelyn varhainen leviäminen Savoon edellyttäisi, että ruis olisi keskiajan kuluessa saavuttanut vankan aseman savolaisessa kaskiviljelyssä ja että tämä kuvastuisi verotuksessa. Vanhimmat viljaveroja koskevat tiedot kuitenkin osoittavat, että rukiin osuus Savon verotuksessa oli varsin vähäinen. Ohra oli valtavilja. Savon vanhin vero, päävero, kannettiin Savossa ohrana, vaikka vastaava vero Länsi-Suomessa kannettiin rukiina. Päävero oli aluksi turkisvero, mutta muuttui keskiajan lopulla — luultavasti 1400-luvulla — viljaveroksi.¹¹⁷ Sen muuttuminen länsisuomalaisista esikuvista poiketen ohra-veroksi on osoituksena rukiinviljelyn vähäisyydestä Savossa vielä keskiajan lopulla. Tosin ohranviljelykin oli niin pientä, että sen varassa ei kyetty maksamaan koko pääveroa, vaan ohraa vaihdettiin runsaasti muihin veroesineisiin. Viljassa maksettu osa oli kuitenkin pääasiassa ohraa. Vuoden 1559 pääveroa esittävä taulukko 4 s. 152 osoittaa ohraa maksetun Savon vanhalla rintamaalla moninkertaisesti enemmän kuin ruista. Vielä selvemmin ohran valta-asema näkyy paria vuosikymmentä aikaisemmin, jolloin suuri osa uudisasutuksesta oli vielä verolle panematta. Luvut ovat vuodelta 1541.¹¹⁸ Viljaveron osuus koko verosta oli tällöin huomattavasti suurempi kuin edellisessä v:n 1559 pääveroa esittävässä taulukossa. Sääminkiä lukuunottamatta oli viljavero yli puolet koko verosta, Juvalla ja Visulahdella yli 80 %.

T a u l u k k o 29.

Pääveron viljavero v. 1541

Pitäjä	R u i s		O h r a		Maksavia veromarkkoja
	vmk	% viljaverosta	vmk	% viljaverosta	
Sääminki	—	—	970	100,0	1 961
Rantasalmi	291	18,9	1 246	81,1	2 216
Juva	—	—	1 795	100,0	2 234
Visulahti	198	10,7	1 657	89,3	2 206
Pellosniemi	—	—	1 444	100,0	2 247
Koko Savo	489	6,4	7 112	93,6	10 864

¹¹⁷ VA 6134: 1. Voionmaa 1915, 93–95, 205–07. Rinne 1947:2, 165–66.

¹¹⁸ VA 6133.

Myöskin muussa viljaverossa on ohra selvästi etualalla. 1540-luvun alussa maksoi yksi kokovero ohraa vuosittain 2 pannaia 2 kolmasmittaa eli $2\frac{1}{3}$ pannaia, siitä nimismiehenverossa 5 kolmasmittaa eli $\frac{5}{6}$ pannaia ja neljänneskuntamiehen verossa $1\frac{1}{2}$ pannaia. Ruisveron suuruus taas oli $1\frac{1}{2}$ –2 kolmasmittaa eli $\frac{1}{4}$ – $\frac{1}{3}$ pannaia kokoverolta. Viljaveroa maksettiin myös neljänneskunnittain, ohraa 3 puntaa ja ruista 1 punta 2 pannaia vuodessa. Ohrasta oli kavassi-ohraa kaksi puntaa ja laivarahtiohraa yksi punta. Rukiista oli vero-ruista 2 pannaia ja laivarahtiruista 1 punta.¹¹⁹ Neljänneskunnittain kannettava ruisvero oli niin vähäinen, että 10 veromarkan kokovero, joka suoritti myös pääveronsa ohrana, maksoi yksinään lähes yhtä paljon ohraa kuin koko neljänneskunta ruista (10 vmk:n kokovero $7\frac{2}{3}$ pannaia ohraa, neljänneskunta 8 pannaia ruista).

Papinverossa sen sijaan oli ruis etualalla. Kruununveroihin verrattuna se oli kuitenkin varsin pieni, kaksi kolmasmittaa eli $\frac{1}{3}$ pannaia leipävakalta.¹²⁰ Leipävakaluku vastasi yleensä savujen eli verotalonpoikien lukua, joita saattoi olla kokoverossa useampiakin. Keskimäärin voi 1550-luvun lopulla laskea kaksi leipävakkaa kokoveroa kohti, jolloin papinveroa meni $\frac{2}{3}$ pannaia ruista kokoveroa kohti.¹²¹ Lukkarinvero maksettiin ohrassa savuluvun mukaan, yksi kolmasmitta eli $\frac{1}{6}$ pannaia savulta. Kokoveroa kohti tämä oli noin $\frac{1}{3}$ pannaia.

Täten voidaan kokoverolta maksetun ohraveron suuruudeksi saada noin 3 pannaia. Ruisvero saattoi nousta noin yhteen panniin. Kun lisäksi päävero maksettiin 1540-luvulla suureksi osaksi ohrana, oli ohran osuus tosiasiaassa huomattavasti suurempi. Jos koko päävero maksettiin ohrana, oli ohraveron suuruus kokoveroa kohti 5–7 $\frac{1}{2}$ pannaia. Suhteellisesti pienin oli ruisvero yhden leipävakaa käsittävällä 10 veromarkan kokoverolla, jolla se oli 8,6 % viljaverosta.

Viljaveron kokonaismäärästä on 1540-luvulta tietoja vain kruununveron osalta. V. 1543 kannettiin Savosta kruunun viljaverona

¹¹⁹ VA 6134: 1–12. Vrt. liite II.

¹²⁰ VA 6285: 7v–8. 6288: 42–42v. 6293: 7–7v. 6299: 1. 6302: 69.

¹²¹ Vertailu suoritettu vv. 1557, 1559 ja 1564 vuotuisten verokirjojen ja papinveroluetteloiden välillä.

yhteensä 93 lästiä 2 puntaa 1 panni ohraa ja 3 lästiä 10 puntaa 4 panna ruista.¹²² Ruis oli siis kruununveron viljaverosta vain 4,0 %. Kun huomattava osa ruista maksettiin papinverossa, luku on koko ruisveroon nähden liian pieni. Koko viljaverosta on tietoja vasta 1550-luvun lopulta. Kruununveron osalta voi tällöin tehdä sen huomion, että rintamaapitäjien kohdalla rukiin osuus kruununverosta ei ole sanottavasti lisääntynyt 1550-luvun alkuvuosia lukuunottamatta.¹²³ Kun vuosikymmenen alkuvuosien poikkeuksellisen korkeat ruismäärät lienee luettava v. 1549 sattuneen suuren katovuoden seuraukseksi, näyttää siltä, että 1550-luvun loppupuolelta saadut luvut rintamaan kohdalta kuvastavat verraten pysyvää suhdetta rukiin ja ohran välillä. Taulukossa 4 s. 152 esitetyt vuoden 1559 luvut osoittavat ruisveron rintamaalla olleen keskimäärin 10,9 % koko viljaverosta. Eri pitäjissä luvut vaihtelevat 2,8–14,6 % välillä.

Savon ruisvero jää vielä tällöinkin paljon pienemmäksi kuin toisaalta Karjalan ja toisaalta läntisten rannikkomaakuntiemme ruisvero. Kruununveron viljavero oli Viipurin Karjalassa lähes puolet koko viljaverosta. V. 1541 kannetusta viljaverosta oli ruista 45,8 %.¹²⁴ Venäjän Karjalasta ei ole tarkkoja tietoja, mutta Vatjan verokirjan tiedoista päätellen rukiin osuus viljaverosta oli siellä vielä huomattavasti suurempi kuin Viipurin Karjalassa. Monin paikoin ruis näyttää olleen ainoa verovilja. Vain Raudusta ja Sakkolasta on selviä tietoja ohraverosta.¹²⁵ Ohrana maksettu vero kohosi korkeintaan 25 %:iin koko viljaverosta. Rukiina maksettiin vähintään 75 %.

Länsi-Suomen rukiinviljelyalueella oli rukiin ja ohran välinen suhde viljaverossa Varsinais-Suomen ja Uudenmaan kohdalla suunnilleen sama kuin Viipurin Karjalassa. V. 1541 oli rukiin osuus kruununveron viljaverosta Varsinais-Suomessa tasan puolet ja Uudellamaalla hieman vähemmän, Raaseporin läänissä 47,8 % ja Porvoon läänissä 49,1 %.¹²⁶ Sisämaassa rukiin viljely oli jo heikompa. Hämeenlinnaan kannetusta viljaverosta oli v. 1541 28,2 % ruista.¹²⁷

¹²² VA 6135.

¹²³ VA 6135, 6137, 6140, 6142, 6146, 6148, 6153, 6162, 6217.

¹²⁴ VA 4994: 9v, 19v, 32v, 36.

¹²⁵ Vatjan viidenneksen verokirja, 42, 92, 94, 97, 100–102.

¹²⁶ VA 486: 29v, 4994: 25v, 2924: 6.

¹²⁷ VA 3671: 47v, 65.

Vaikkakaan rukiin ja ohran suhde viljaverossa ei tarkoin kuvasta näiden viljalajien viljelyn suhdetta, on Savon rukiinviljelyn vähäisyys vanhoihin rukiinviljelyalueisiin verrattuna aivan ilmeinen. Tämä tilanne viittaa siihen, että rukiinviljely ja huuhtamenetelmän käyttö olisivat levinneet Savoan vasta verraten myöhään keskiajalla. Mahdollisesti huuhtamenetelmä vielä Savossa kehittyi Sisä-Suomen luonnonoloja vastaavaksi ja uudisasutukseen soveltuvaksi. Laajamittainen savolainen uudisasutus olisi tuskin ollut teknillisestikään mahdollista ennen keskiajan loppua, sillä huuhta ja savolainen uudisasutus kuuluvat yhteen. Vasta Pohjois-Savon uudisasutuksen kohdalla syntyi tämä yhteys ja huuhtaviljely muodostui tärkeäksi asutuksen leviämiseen vaikuttaneeksi tekijäksi.

KEHITYSTEKIJÖIDEN YHTEISVAIKUTUS

Pohjois-Savon asuttaminen on nähtävä useiden erilaisten kehitystekijöiden yhteisvaikutuksen tuloksena. Väestönlisäys, eränkänynnin taantuminen, kaskiviljelytekniikan edistyminen ja kruunun verotuspolitiikka ovat olleet niistä tärkeimmät. Varhaisemman tutkimuksen ensisijaisena pitämä tekijä, kruunun asutuspolitiikka, on sensijaan osoittautunut vähämerkityksiseksi. Uudisasutusliike oli kruunun puuttuessa sen kulkuun jo täydessä käynnissä ja Pohjois-Savo suurimmaksi osaksi asutettu. Pohjois-Savon kohdalla kruunun asioihin puuttuminen pikemminkin haittasi kuin edisti asutuksen kulkua. Kruunun asutuspolitiikka oli asutusta edistävä tekijä vain maakunnan rajojen ulkopuolelle suuntautuneessa savolaisessa uudisasutusliikkeessä.¹²⁸

Savolainen kansanluonne on myös joskus tuotu esiin asutusmuotoihin ja uudisasutukseen vaikuttavana tekijänä.¹²⁹ Kansanluonteen tieteellinen selvittely on kuitenkin ollut siksi vähäistä, että kyseenalaista on, voiko sen pohjalle mitään rakentaa savolaiseen uudisasutukseen vaikuttaneita tekijöitä selvitetessä. Taloudelliset kehitystekijät ovat joka tapauksessa olleet selvästi etualalla.

¹²⁸ Vrt. *Soininen* 1957, 12–19.

¹²⁹ *Gebhard* 1889, 37–38. *Kotilainen* 1958, 71–72.

Pohjois-Savon uudisasutukseen vaikuttaneista kehitystekijöistä on vaikea sanoa, mikä niistä on ollut tärkein. Väestönlisäys, eränkävynnin taantuminen ja kaskiviljelytekniikan edistyminen ovat kaikki pitkäaikaisen kehityksen tulosta ja niiden vaikutus asutukseen on havaittavissa vain verraten pitkien ajanjaksojen puitteissa. Samanaikaisesti vaikuttavina on niiden suhteellista osuutta toisiinsa nähden vaikea, jopa suorastaan mahdoton määritellä. Ainoa tekijä, jonka vaikutusta voidaan jossain määrin erottaa, on kruunun verotuspolitiikka, sillä veronkorotusten ja voimakkaampien uudisasutusaaltojen välillä on havaittavissa ajallista vastaavaisuutta. Voitaneen kuitenkin väittää, että yhdenkin puuttuminen näiden kehitystekijöiden joukosta olisi huomattavasti heikentänyt uudisasutuksen edistymistä. Eri kehitystekijöiden samansuuntainen ja samanaikainen yhteisvaikutus on ollut savolaisen uudisasutusliikkeen elinvoiman lähteenä. Se selittää uudisasutuksen nopean etenemisen yli koko Pohjois-Savon ja savolaisen asutusliikkeen 1500-luvulla tekemät laajat aluevaltaukset maakunnan rajojen ulkopuolella.

Pohjois-Savon talot ja niiden tilukset arviokunnittain

Liitteessä on yhteenveto Pohjois-Savon asutusta koskevasta verokirja-aineistosta vv. 1541–62. Perustana on käytetty vuoden 1561 verollepanomaakirjan jäljennöstä vuodelta 1664 (VA 6331 a–b). Arviokunnat ovat liitteessä tämän verollepanomaakirjan mukaisina ja sen otsikkonumerolla varustettuna. Puuttuvilta kohdin on tietoja täydennetty verollepanomaakirjan jäljennösniteeseen liitetystä omistuskirjekokoelmasta. Otsikkonumerona on tällöin käytetty mainitun kokoelman juoksevaa järjestysnumeroa, jonka eteen on lisätty L-kirjain (esim. L 4). Omistuskirjekokoelmassa on myös lisätietoja varsinaiseen verollepanomaakirjaan sisältyvistä arviokunnista. Nämä lisätiedot on liitetty ko. arviokunnan kohdalle, jolloin toisena otsikkonumerona on ao. omistuskirjekokoelman numero (esim. N:o 1731 ja L 21). Verollepanomaakirjasta ja omistuskirjekokoelmasta kokonaan puuttuvat arviokunnat on lisätty kunkin kymmenkunnan loppuun vuoden 1562 vuotuisen maakirjan mukaan. Nämä arviokunnat on merkitty kirjaimella P ja niille on annettu juokseva järjestysnumero.

Kustakin arviokunnasta on liitteessä seuraavat tiedot:

1) Arviokunnan haltijat, veroluku ja tilukset vuoden 1561 verollepanomaakirjan mukaan (VA 6331 a–b). Tietoja on tarvittaessa täydennetty vuoden 1664 maanmittauspöytäkirjoista (VA 8646) sekä »Johan Habermanin verollepanomaakirjan» katkelmasta (KA Rött nr. 288). Tiluskappaleluettelon jälessä oleva numero tarkoittaa liitekartassa esiintyvien paikallistettujen tiluskappaleiden lukua. Arviokunnan karttamerkillä merkittyjen tiluskappaleiden määrä on ilman sulkumerkkejä, paikallistettujen tiluskappaleiden kokonaismäärä on

suluissa silloin kun siihen sisältyy myös toisen arviokunnan kanssa yhteisiä ja tämän karttamerkillä merkittyjä tiluskappaleita.

2) Tiedot taloista ja niiden asukkaista vv. 1541–62. Asuinpaikat on saatu vertailemalla eri lähdeasiakirjojen ja karttojen tietoja keskenään. Asuinpaikan nimen eteen on merkitty kylän nimi, ensin vv. 1557 ja 1561 papinveroluettelossa esiintyvä kylännimi, sitten vuoden 1664 maanmittauspöytäkirjoissa oleva kylännimi. Jos v. 1557 ja 1561 papinveroluetteloissa on eri kylännimi, on merkitty ensin v:den 1557 nimi, sitten v:den 1561 nimi ja viimeisenä v:den 1664 nimi. — Taloissa asuvat verotalonpojat on merkitty vuotuisten maakirjojen mukaan, nimi täydellisimmässä kirjoista tavatussa asussa. Vuoden 1557 ja 1561 vuotuisissa maakirjoissa, mutta ei vastaavissa papinveroluetteloissa löytyvät verotalonpojat on varustettu merkinnällä: yhtiömies?

3) Talojen verotuspaikka ennen Tavinsalmen pitäjän perustamista ja niiden yhdistäminen samaan arviokuntaan.

4) Käytetyt verokirjalähteet: a) Viittaus käytettyihin vuotuisiin maakirjoihin vv. 1541–62. b) viittaus vuoden 1664 maanmittauspöytäkirjojen vastaavaan jakokuntaan (VA 8646). c) Viittaus vastaavaan isonjaon jakokuntaan. Ensimmäinen numero tarkoittaa isojakoasiakirjoissa esiintyvää vanhaa talonnumeroa, jälkimmäinen isonjaon jälkeistä talonnumeroa, jolla asiakirjat löytyvät Maanmittaushallituksen ja Kuopion lääninmaanmittauskonttorin arkistoluetteloista.

Luettelo liitteeseen I sisältyvistä arviokunnista

Saamaisten I kymmenkunta.		Saamaisten II kymmenkunta	
Arviokunta n:o	Taloja	Arviokunta n:o	Taloja
1668	2	1675	2
1669	2	1676	1
1670	1	—	
1671	1	1678	1
1672	1	1679	2
1673	1	1680	1
1674	1	1681	1
L 1	2	1682	1
L 6	1	1683	2
L 7	1	1684	1
P 1	1	1685	1
P 2	1	1686	2
P 3	2	P 6	1
P 4	1	P 7	1
P 5	1		
<hr/>		<hr/>	
15	19	13	17

Saamaisten III kymmenkunta.		Saamaisten IV kymmenkunta	
Arviokunta n:o	Taloja	Arviokunta n:o	Taloja
1687	1	1704	1
1688	1	1705	2
1689	1	1706	1
1690	1	1707	1
1691	3	1708	1
1692	3	1709	1
1693	1	1710	3
1694	1	1711	2
1695	1	1712	1
1696	autio	L 23	1
1697	autio	P 9	1
1698	1	P 10	1
1699	1	P 11	2
1700	1	<hr/>	
1701	2	13	18
1702	2		
1703	1		
P 8	autio		
<hr/>		<hr/>	
18	21		

Saamaisten V kymmenkunta
Arviokunta n:o

Taloja

1713	1
1714	1
1715	1
1716	1
1717	2
1718	1
1719	2
1720	1
1721	1
1722	1+1 autio
1723	1
1724	1
1725	2
1726	2
P 12	1
<hr/>	
15	19

Saamaisten VI kymmenkunta
Arviokunta n:o

Taloja

1727	1
1728	1
1729	1
1730	autio
1731/L 21	2
1732	2+1 autio
1733	1
1734	1
1735	2+1 autio
1736	autio
1737	1
1738	1
1739	1
1740	1
1741	1
1742	1
1743	autio
<hr/>	
17	17

Savilahden I kymmenkunta
Arviokunta n:o

Taloja

1744	3
1745	1
1746	1
1747	1
1748	2
1749	1
1750	1
1751	1
1752	1
1753	1
1754	1
1755	1
1756	2
1757	1
1758	2
1759	2
P 13	autio
<hr/>	
17	22

Savilahden II kymmenkunta
Arviokunta n:o

Taloja

1760/L 15/L 18	2+1 autio
1761	1
1762	2
1763	1
1764	1
1765	3
1766	2
1767	2
1768	2
1769	2
1770	1
1771	1
1772	2
L 17	1
P 14	1
P 15	autio
<hr/>	
16	24

Savilahden III kymmenkunta		Savilahden IV kymmenkunta	
Arviokunta n:o	Taloja	Arviokunta n:o	Taloja
1773	1	1787	2
1774	2	1788	2
1775	2	1789	1
1776	1	1790	2
1777	2	1791	2
1778	2	1792	1
1779	2	1793	1
1780	1	1793b	1
1781	1	1794	2
1782	1	1795	1
1783	1	1796	2
1784	2	P 16	1
1785	1		
1786	1		
<hr/>			
14	20	12	18
		Kuopion pappila	1

Tavinsalmen kuninkaankartano

Savilahden V kymmenkunta		Savilahden VI kymmenkunta	
Arviokunta n:o	Taloja	Arviokunta n:o	Taloja
1797	1	1798	2
1815	2	1799	1
L 2-3	1	1800	1
L 11b	1	1801	1
L 13	1	1802	1
L 19	1	1803	1
P 17	3	1804	1
P 18	2	1805	2
P 19	autio	1806	1
P 20	1+1 autio	1807/1816	2 autiota
P 21	1	1808	1
P 22	1	L 4	1
P 23	autio	L 8	1
P 24	2	P 25	1
<hr/>		P 26	1
14	17	P 27	autio
		<hr/>	
		16	16

Arviokuntia, jotka häviävät kirjoista ennen v. 1561: 18.

SAAMAINEN I.

N:o 1668

Kartta III:A

Pååll Andersson Karinen, Anders Andersson Lackoinen 7 vmk.

B aff Clemet Wichta Jerffwenpä, Ossma Niemi. — 2.

A) Asuinpaikka: Osmajärvi/Leppävirta, Vihtajärvenpää.

Hen(rik) Hackarainen 1541—56.

Pol Antti:ca Karijninen 1557—

B) Asuinpaikka: Osmajärvi, Osmaniemi.

Antti (An(tinp.) Laackoinen 1541—

An(tti) Laackon(en) 1541.

An(tti) Terffuoin(en) 1541—53.

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka A) 1541—51: Juva, Joroinen V/VI. B) 1541—47: Juva, Joroinen V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:74. 6140:60v. 6144:67v, 67. 6147:42v. 6151:104, 113v. 6155: 104, 108. 6159:39, 63v. 6170:55, 62v. 6182:61v, 68. 6194:45v. 6214:1v. 6255:10, 10v, 54v, 55. 6303:62v, 65v. 6331:38v, 66v. 6344:30.

V. 1664 jakokunta n:o 653 ja 673, maita Osmajärven kylässä ja Leppävuirran pappilassa.

Isonjaon jakokunta: Osmajärvi 4/6—8. Leppävirta Pappila 1/Leppävirta 22.

N:o 1669

Kartta III:B

Lars Larsson Itkoinen, Joan Olsson Pussinen, Nils Nilsson Pöyhöinen 4 vmk.

Kotalahenpohia, Kota Jerffwi, Toron Pellon sarka, Kangan aho, aff C:t. Woiwakan randa aff C:t. — 5.

A) Asuinpaikka: Osmajärvi/Kotalahti, Kotajärvi.

Lau(ri) Lau:ca Itkoinen 1546—

Per Nicon:ca Pöyhöinen 1557.¹

Nico Nico(np.) Pöyhöin(en) 1559—

¹ Vain kymmenensluettelossa.

B) Asuinpaikka: Leppävirta/Kalamämäki/Kotalahti, Voivakanranta.
Joan Olefsson Pussin(en) 1557—

Yhtenä arviokuntana v:sta 1559.

Verotuspaikka 1546—47: Juva, Joroinen V.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:61. 6144:67. 6147:42. 6151:113v.
6155:108. 6170:62. 6194:47. 6214:1v. 6255:12v, 54v, 55. 6281:1v.
6303:63, 6331:38v, 66, 66v. 6344:31.

V. 1664 jakokunta n:o 658, maita Kotalahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Kotalahti 2—3/3—8.

N:o 1670

Kartta III:C

Niels Nilsson Karpainen, Hindrich Mikulainen 4 vmk.

B aff G. F. Melasten Joen Kahen puolen, Paukalahen randa, (Riitalaxi), Kaupinsarj, Laijaluhta, Rutana salmj. E:N:B Pauka Joki, Heinä Jerffuj, Kiurilahen pohia, Orawalaxi, Kaunihin Joen sw, Kuviaistenssarj, Kiwilaxenmaa, Kiwilahenpohia. — 13.

Asuinpaikka: Vehmasmäki/Paukarlahti, Paukarlahdenranta.

An(tti) Nic(onp.) Karppinen 1546—59.

Nico Karpinen 1561—

Hen(rik) Mickulainen 1547—52, 1561—¹ (yhtiömies, asuinpaikka Sääminki, Kokonsaari, Ahvionsaari)

Per Happiainen 1547—52 (vrt. n:o 1798).

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Keriharju I/V.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:84v. 6144:45v. 6147:40v. 6151:111.
6155:104. 6170:59. 6182:65v. 6194:46v. 6214:1. 6255:10v, 53. 6303:63v.
6331:38v, 62v. 6345:1v.

V. 1664 jakokunta n:o 651, maita Paukarlahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Paukarlahti 3—4/7—13.

N:o 1671

Kartta XI:A

Oluff Häckinen 4 vmk.

B aff G. F. (Pyhytranda), Kuu Jerffwen Joen Keskus, Kassasennie-

¹ V. 1562 vain kymmenysluettelossa.

mi, (Jakosoonranda som ähr utan för Heiki Tenhoins rår), Wehmas Jerffwen Taiffwall, Pätäjä Jerffwen Taiffwal, Hehi Jerffi, Koskiniemi, Talluxen Sari, 20. Talluxenssari och Palo Joen sw. B aff C:t Paijamäki, (Näijmön randa). — 9.

Asuinpaikka: Koskenkylä, Kaijanmäki.¹

Olli Häckinen 1551—²

Lau(ri) Häckinen 1554—57 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Maavesi, Rummukanmäki/nyk. Jäppilässä).

An(tti) Häckinen 1554—57 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Maavesi, Rummukanmäki/nyk. Jäppilässä/).

Per Häckinen 1556—57 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Maavesi, Rumuukanmäki/nyk. Jäppilässä/).

Pol Oll(inp.) Häckinen 1552—53 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Maavesi, Rummukanmäki/nyk. Jäppilässä/).

Verotuspaikka 1551—59: Juva, Vesikansa VI.

Käytetyt lähteet 1551—62: 6159:58v. 6170:72v. 6182:78v. 6194:59v. 6201:48v. 6214:22. 6265:15v. 6288:25. 6331:38v. 6344:31. SAY Juva I: 127, 135.

V. 1664 ei mainita vastaavaa jakokuntaa, mutta osa tiluskappaleista löytyy jakokunnassa n:o 581, maita Talluksen kylässä.

Isonjon jakokunta: Tallus 2/3—5.

N:o 1672

Kartta XI:B

Oluff, Laur Pilpalainen 3 vmk.

B aff G. F. Joholax, (Tiurie Ahos, Jonensari, Kannassari, Matin Jerffwen pohiais pä, Matin Jerffwi, Rapiassari, Hurskaisen Pirtin randa,) Rasianemen randa, (Pijstämä Lambi, Martin Ahon pää ia etelä Pää). aff C:t Matinmäki, Heposelkä. — 4.

Asuinpaikka: Letonmäki/Punnonmäki/Lieteenmäki, Matinmäki.

Piltti Palainen 1541—58.

Lau(ri) Palainen (Pilth Palainen, Pilpolan) 1541—³

Oliff Pilpolan(en) (Pilth Palainen) 1559—

¹ Vv. 1557—61 kylästä puuttuvat tiedot.

² Olli Häckinen löytyy jo 1541 yksinään koko arviokunnan omistajana pienemmällä veroluvulla, 5 vmk, mutta tällöin lience kyseessä kantatilan vanhempi Olli Häckinen.

³ Poissa verokirjoista 1556—58.

Verotuspaikka 1541—47: Juva, Joroinen VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:76. 6140:62. 6144:68v. 6147:43. 6151:107. 6155:98. 6170:55v. 6194:47. 6201:39v. 6214:1v. 6255:10v, 55v. 6281:1v. 6303:65. 6331:38v, 66v. 6344:31.
V. 1664 jakokunta n:o 661, maita Lieteenmäenkylässä.¹
Isonjaon jakokunta: Lieteenmäki 1/1.

N:o 1673

Kartta III:D

Pääll Peersson Passainen, Laur ibm. 5 vmk.

Passamäki, Säinäs aho liggiandes Widh Sorssamäki Under 1 Skat-
skin. — 2.

Asuinpaikka: Kotalahti/ Osmajärvi, Pasanmäki.

Pol Peer:ca Pasainen 1541—
Lau(ri) Peer:ca Pasainen 1552—

Verotuspaikka 1541—47: Juva, Joroinen V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:74. 6140:60v. 6144:67. 6147:42. 6151:113v. 6155:108. 6159:39. 6170:62. 6194:47. 6214:1v. 6255:10v, 55. 6303:66v. 6331:38v, 66v. 6344:31.
V. 1664 jakokunta n:o 660, maita Osmajärven kylässä.
Isonjaon jakokunta: Osmajärvi 7—8/13—16.

N:o 1674

Kartta XI:C

Knuut Anders Kackinen 2 vmk.

Hanhiniemi liggiandes widh Saijta Under 1 Skatskin. B aff G. F. Ijsuiden pä, Heinepetäisen Luttisen aho. Aff E. A. Kuningas Saari, Laho Lammin Taiffwal, Kondiasoon Päiffwä randa, Asuma Lammin Taiffwall. — 7.

¹ Ei mainita v:den 1664 numeroavaimessa, mutta jakokunnasta löytyy samoja tiluskappaleita kuin tästä arviokunnasta.

Asuinpaikka: Tallus/Knuutila, Hanhiniemi.

Knuth Kackin(en) 1541—¹

Antti Kackinen 1557—

Antti Kackinen 1541—59 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Joroisten Suotien [Kakkila nyk. Jäppilässä]).

Ihannus Kackinen 1541—59 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Joroisten Suontie [Kakkila nyk. Jäppilässä]).

Verotuspaikka 1541—59: Juva Vesikansa VI/Joroinen I/II.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:68v. 6140:56. 6144:62v. 6147:57. 6151:100v. 6155:117. 6156:10v. 6170:75. 6194:52. 6201:50v. 6214:14v. 6211:84v. 6233:11v. 6266:22. 6310:11. 6318:31. 6319:52. 6331:39, 63v. 6344:31.

V. 1664 jakokunta n:o 577, maita Knuutilan kylässä.

Isonjaon jakokunta: Knuutila 1—3/1—9.

N:o L 1

Kartat III:W ja XI:G²

Olli Ollin:ca Leskinen, Peer Ollin:ca Airaxinen 8 vmk.

aff G. F. eteläpä Kumbu Jerffwia, (Rotilambi), Lupuisen Jerffwi, Karisalo³, Kummus Lumbeisen Mäki och Heffwan sää.³ aff Clement Scriffware Randoi Lachten aho³, Woiwakan salo³, Huchti Jerffwen Taiffwal³, Haffwas aho³, thre Lambi, Huchti Jerffwen eteläpä³, Laukan taus randa, Möchkärä Mäki, Kota Jerffen pä Söd:r sijdan. — 13.

A) Asuinpaikka: Kotalahti, Huhtijärventaival.

Olli Ol:ca Leskinen 1541—

B) Asuinpaikka: Vehmasmäki/Airaksela, Laukantausranta.

Per Olsson Airaxan(en) (Aijraxinen) 1557—⁴

Vuoteen 1559 arviokunta vain Olli Leskisen nimellä.

Verotuspaikka 1541—51: Juva, Joroinen V/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:74. 6140:60. 6144:67. 6147:60. 6151:

¹ Knut Kackinen mainitaan vain vuotuisessa verokirjassa 1541, Juvan kymmenyslueuttlossa 1550, Juvan tileissä olevassa Kuopion kirkkopitäjän talojen lueuttelossa 1557—61, Tavinsalmen vuotuisissa verokirjoissa ja kymmenyslueutteloissa 1561—.

² Kartassa XI merkitty vain Pekka Airaksisen asumat 5 tiluskappaletta.

³ Nimi yliviihattu.

⁴ Vuotuisissa verokirjoissa vasta 1561—.

104. 6155:123. 6159:63. 6170:55. 6194:46v. 6214:1. 6255:10, 53, 55. 6303:61. 6331:38v, 62v, 66. 6344:30.
 V. 1664 jakokunta n:o 559, maita Airakselan ja Kotalahden kylissä.
 Isonjaon jakokunta: Airaksela 1-3/1-10. Kotalahti 11-13/30-35.

N:o L 6

Kartta XI:H

Anders, Per, Hindrich, Nils Peersson Kolemoin 7 vmk.

Muras Mäki, Wechkalambi, Pertin Mäki, Lapin Mäki, Hirvijerffwen Ranta, Suojerfui, Tausmäen pochiaspä, (Kondiansuonranda, Lohisari,) Heinälambi, (Hong jerfui, Lefue lambi), Petterwoisenjoki. aff Jöran Mattss. Sawi jerfuen luchta, Karkosen heinäjerfui, Ruhojerfuen maa, Kangasjerfuen taifuall, Laukajoen heinälampi, Joutzen pesämattis, Laukasensarta Colmet. — 16.

Asuinpaikka: Punnonmäki, Muurasmäki.

Per Kolemoinen 1546—

Antti Kolemoinen 1550—

Nico Kolemoinen 1550—

Verotuspaikka 1546-47: Juva, Joroinen IV.

Käytetyt lähteet 1546-62: 6140:60. 6144:66v. 6147:37. 6151:108. 6155:99. 6170:55v. 6194:47. 6214:1v. 6255:10, 55v. 6303:60. 6331:38, 66v. 6345:1.

V. 1664 jakokunta n:o 574¹, maita Punnonmäen, Kuivaniemen, Viitataipaleen ja Soinlahden kylissä.

Isonjaon jakokunta: Punnonmäki 1-6/1-21. Kuivaniemi 1-2/1-9. Viitataipale 1/1-3. Soinlahti 1-4/1-13.

N:o L 7

Kartta XI:I

Pääll Päällsson, Staffan, Oloff Kolemoin 5 vmk.

Laukanjoen päifuäranda, Kuterun taifual, Saitis etteläpä, (Kotalamminpää), Aijtajerfuen randa, Rokosuo siffu. — 5.

¹ Samaan jakokuntaan kuuluvat arviokunta n:o L 7:n maat.

Asuinpaikka: Punnonmäki/Soinlahti, Kuttajärventaival.
 Sta(ffa)n Per:ca Kolemäinen 1541—
 Pol Per:ca Kolemäinen 1546—
 Oloff Persson Kolemäinen 1557—¹

Verotuspaikka 1541—49: Rantasalmi, Keriharju V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:105. 6140:87v. 6144:44. 6147:35.
 6151:142. 6155:99. 6170:56v. 6194:47v. 6214:2. 6255:11v, 55v. 6281:3.
 6303:73. 6331:38, 66v. 6344:30.
 V.1664 jakokunta n:o 574², maita Punnonmäen, Kuivaniemen, Viita-
 taipaleen ja Soinlahden kylissä.
 Isonjaon jakokunta: Punnonmäki 1—6/1—21. Kuivaniemi 1—2/1—9.
 Viitataipale 1/1—3. Soinlahti 1—4/1—13.

N:o P 1

Puuttuu v:den 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: Punnonmäki?
 Olli Kilkainen (Kilcka, Kelcka) 1541—
 Matth Kartinen l. Lewrinen l. Tenhoinen 1557—
 Lau(ri) Kilka 1541 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Hatsola)

Verotuspaikka 1541—47: Juva, Vesikansa V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:67v. 6140:55v. 6144:62. 6147:41v.
 6151:115v. 6155:111. 6170:64v. 6194:47. 6214:1v. 6255:10v, 55v.
 6281:2. 6303:66. 6331:38, 66v. 6344:30.

N:o P 2

Puuttuu v:den 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: Unnukka?
 Nico Lappalainen 1541—
 Erich Lappalainen 1541—
 Hen(rik) Lappalainen 1551—

Verotuspaikka 1541—51: Juva, Joroinen IV/VI.

¹ Vuotuisissa maakirjoissa vasta v. 1559.

² Samaan jakokuntaan kuuluvat arviokunta n:o L 6:n maat.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:73. 6140:60. 6144:66v. 6147:60v. 6151:104v. 6155:124. 6159:63v. 6170:55. 6194:46v. 6214:1v. 6255:10v, 55v. 6303:59. 6331:38, 66v. 6344:30.

N:o P 3

Puuttuu v:den 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

- A) Asuinpaikka: Leppävirta (/Saamainen¹), Kiiluniemi?
Mogens Mogensson Kilioinen (Kilain, Killin) 1541–
- B) Asuinpaikka: Kotalahti?
Per Mertainen 1551–
Olli Per:ca Lattuinen (Laittinen) 1551– (yhtiömies?)

Yhtenä arviokuntana v:sta 1559.

Verotuspaikka 1541–47: Juva, Joroinen V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:74v. 6140:60v. 6144:67v. 6147:42v. 6151:114. 6155:108. 6159:39, 43. 6170:62v. 6182:61v, 68. 6194:46v, 47. 6214:1v. 6255:10v, 55. 6281:1v. 6303:59v. 6331:38, 66. 6344:30.

N:o P 4

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

- Asuinpaikka: Letonmäki (/Iisvesi), Sormula?
Per Nico(np.) Sormo(nen) 1541.
Hen(rik) Per:ca Sormoinen 1546–
Oll(i) Per(inp.) Sormoinen 1546–51.
Lau(ri) Per(inp.) Sormoinen 1550.

Verotuspaikka 1541–47: Juva, Joroinen VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:75v. 6140:61v. 6144:68v. 6147:43. 6151:107. 6155:98. 6159:43. 6170:55v. 6194:46v. 6214:1v. 6255:10v, 55v. 6303:64v. 6331:38v, 66v. 6344:31.

¹ Saamaisten ulkomaa Leppävirran ja Kotalahden rajalla.

N:o P 5

Asuinpaikka: Tallus?
Nico Udriainen 1561—

Käytetyt lähteet 1561—62: 6233:11v. 6344:31.

SAAMAINEN II

N:o 1675

Kartta III:E

Niels Karialainen 7 vmk.

B aff G. F. Tomberniemi, Niska Jerffwen Taiffwal, Härkä Jerfwen Taiffwal, (Haltusen Taiffwal, Hauki Kumbu Päiffwä puoli,) Heffwos Lahen pochia, Koifw Letho, Wanhan Soon Nenä, Litman Lammin pää, (Käino maan Luch). B aff C:t Paha Jerffwen randa, Ossma Jerffwen randa, ett stycke af Pirtti mäki, ett stycke af Heinä randa, Wijta selkä, Kalanan lahen pochia, B aff G. F. Lachna Jerffwen Taiffwal, (Sunin peldo), Hefwos niemen mäki, Lefwe perä, Tulisalo, Kumbu salo. — 18.

- A) Asuinpaikka: Leppävirta/Kalamamäki/Leppävirta/Kalamalahdenpohja (Vokkola).
Matth Möttönen (Möttö) 1541—58.¹
Nico Karialain Möttö 1557—²
Mattz Knuthss(on) Möttö 1562—
- B) Asuinpaikka: Leppävirta/Kalamamäki/Osmajärvi, Osmajärvenranta.
Poel Matt:ca Kolemansson Möttö 1557—²

Verotuspaikka 1541—51: Juva, Joroinen V/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:74. 6140:60v. 6144:67. 6147:60. 6151:104. 6155:123. 6159:63. 6170:55. 6182:61v. 6194:46v. 6214:1. 6255:10, 54v. 6281:1. 6303:61v, 62. 6331:38v, 39, 66. 6344:30, 31.

V. 1664 jakokunta n:o 654, maita Leppävuirran ja Osmajärven kylissä. Isonjaon jakokunta: Leppävirta 5/3. Osmajärvi 5—6/13—16.

¹ Arviokunta jakaantuu kahtia v. 1557, jolloin vuotuisessa verokirjassa kaksi Matti Möttösen arviokuntaa, mutta kymmenensluettelossa Nico ja Pol Möttöinen. Viimeksimainitut vuotuisissa maakirjoissa ensi kerran v. 1559.

² Niko Karjalainen-Möttö ja Paavo Kolehmainen-Möttö olivat Matti Möttösen vävyjä. (SVTK, 108.)

N:o 1676

Kartta V:A

Oloff Andersson Kopoinen 6 vmk.

B aff E. A. Warisen Taiffwal, Tahuan Jerfwen etelä poli, Humala joen eteläpuoli, Pernen mäen ia Mattislammin weli, Kossa mäen etelä pää, (Immisen etelä poli). — 5.

Asuinpaikka: Varistaipale, Varistaipale.

Olli An:ca Kopoinen 1554—¹

Käytetyt lähteet 1554—62: 6194:47v. 6201:40v. 6214:2. 6255:11v. 6303:67v. 6331:39. 6344:31.

V. 1664 jakokunta n:o 666, maita Varistaipaleen ja Juurikkasalmen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Varistaipale 1/1—8. Juurikkamäki 1/1—2.

N:o 1677 puuttuu verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

N:o 1678

Kartta III:F

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä, johon sille on varattu tyhjää tilaa. V. 1664 verollepanomaakirjassa merkitty vanhoiksi tiluksiksi:

Mustajerfwen taifwall, Särkilaxi, Parikalachen Kahden puolen, (Kuifwaisten Luchta), Rautasten Lahen Luchta, Rauta Luchta Särkilahell ett st:e Engh, Ettelä puoli Mieli Wihoija, Pohiais puoli Härkäjokea, Ratusalmesta Nijtya wähä, Mäki Caupin, Särkilahen-aho.

Pörsän Mäki, Salmi Jerfwen mäki, Mammijerfuen Mäki, Paju jerfuen siwu pohias puoli, Sorijn Suonsiwull, Pohiaspuoli surta pyöriätä, Itäpä Niemi Jerfwiä, (Luehpuoli Leppäsuota.) — 17.

Asuinpaikka: Leppävirta, Mäki-Kauppi.

Per Kauppin(en) 1541.

Joan Per(inp.) Cauppinen 1546—

Per Ingan:ca 1551—59 (yhtiömies?, vrt. n:o 1679).²

¹ Ei löydy kymmensluetteloista 1557—61.

² Per Inganpoika on omana arviokuntana samassa kymmenkunnassa vv. 1541—50 ja osakkaana arviokunnassa n:o 1679 v:sta 1561. Häntä ei kuitenkaan löydy Kuopion kymmensluetteloista 1557—61. Mahdollisesti sama kuin Juvan Koikalassa asuva Per Ingingen. SAY Juva I:33, 181.

Verotuspaikka 1541–47: Juva, Joroinen IV.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:73v. 6140:60. 6144:66. 6147:41v. 6151:107v. 6155:99. 6159:44. 6170:56. 6194:57. 6214:1v. 6255:11, 55. 6303:68v. 6331:39, 66. 6344:31. SAY Juva I: 181.

V. 1664 jakokunta n:o 522, maita Leppävirran ja Kauppilan kylissä. Isonjaon jakokunta: Leppävirta 16/21, Hanganmäki 3. Kauppilanmäki 1–2/1–5. Pyöriälä 1/1–4.

N:o 1679

Kartta III:G

Laur Immoinen Wixo 9 1/2 vmk.¹

B aff C:t Wirranranda, Mäkrän Niemi, Leppävirran Niemi, (Kiffwi Aho), Lehtehen Aho. Item hans Kiöp Jordh Mäkrän mäki Kiöpt af Pajainen Under 1 1/2 Skattm:c och brukat uthan Skog. — 5.

A) Asuinpaikka: Leppävirta/Kalamamäki/Leppävirta, Virranranta. Olli Nickinen 1541–57.

Poel Nico Nickinen 1558–

B) Asuinpaikka: Leppävirta, Lehtehenaho.

Lau(ri) Malinen l. Matinen 1541–52.²

Hen(rik) Malinen 1552–53.

Poel Lau(rinp.) Mattain(en) 1561–

Per Ingan(poi)ca 1561– (yhtiömies?, vrt. n:o 1678).

Nico Ollin:ca Nickinen 1541–51 (yhtiömies, kts. n:o P 6).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka 1541–47 A) Juva, Joroinen IV. B) Juva, Joroinen V/IV.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:73v, 74. 6140:59v. 6144:66v, 67. 6147:41v, 42. 6151:108, 113v. 6155:98, 99. 6159:43v, 44. 6170: 56, 56v. 6182: 62, 62v. 6194:47v. 6201:40, 40v. 6214:2. 6255:54v. 6281:3. 6303:72v. 6331:39, 66. 6344:31.

V. 1664 jakokunta n:o 669, maita Leppävirran kylässä.

Isonjaon jakokunta: Leppävirta 7–9, 13/6–9, 22.

¹ Vuotuisissa verokirjoissa vasta v. 1567 alkaen.

² Samassa arviokunnassa Niko Ollinp. Nikkisen kanssa, kts. n:o P 6.

N:o 1680

Kartta III:H

Joan Pöjkeinen, Pääll Lappalainen 6 vmk.

B aff G. F. Kaijanranda, Langan Sari, Pöijke Niemi, Lidma Saren suo, Hirffwi Saari. B aff C:t Lappin Niemi, Ollisalo. — 7.

Asuinpaikka: Leppävirta/Kotalahti, Lapinniemi.

Joan Pöycköinen (Pöcköinen, Pyckön, Pöhkön, Pöukein) 1541—
Joan Lappalainen 1548—

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi III.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:94v. 6140:78v. 6144:37v. 6147:42.
6151:109. 6155:101. 6170:57v. 6194:48. 6214:3. 6255:13, 55. 6303:85.
6331:39v, 66. 6344:31.V. 1664 jakokunta n:o 663, maita Kotalahden ja Leppävuirran kylissä.
Isonjaon jakokunta: Kotalahti 8/21—25. Leppävirta 6/4.

N:o 1681

Kartta III:I

Oloff Andersson Sutinen 9 vmk.

B aff G. F. Warpasenmäki, Kiffwi Jerfwen mäki, Siika Jerfwen alus, Korpi Joen randa, Woresen Taiffual, Koiffw mäki. B aff C:t Pajjun Joen aho, ett st:e aff Kolamäki, Wechka Niemenmaa, Haltulan peldo. — 10.

Asuinpaikka: Leppävirta, Pajujoenaho.

Olli An:ca Sutinen 1541—

Verotuspaikka 1541—47: Juva, Joroinen III/IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:73v. 6140:59v. 6144:66. 6147:41v.
6151:107v. 6155:98. 6170:56. 6194:47. 6214:2. 6255:11, 55, 6303:70.
6331:39v, 66. 6344:31.V. 1664 jakokunta n:o 493, maita Sutelan ja Vuotjärven kylissä sekä
Leppävuirran pappilassa.Isonjaon jakokunta: Leppävirta 13/22. Vuotjärvi 3/8—9. Sutela
1—4/1—34.

N:o 1682

Kartta IV:A

Nils Jönsson Leppäinen 6 vmk.

Witzamäki, Ahwelax, Kiui Niemi, Wijtaisenmaa.¹ — 4.

Asuinpaikka: Leppävirta/Hallula, Vitsamäki.

Per Leppe(inen) 1541.

Nico Per:ca Leppäinen 1546—61.

Per Jönsson Leppeinen 1557—59.²Olli Nic:ca Leppeinen 1557.³

Nils Jönsson Leppein(en) 1561—

Jörenn Nic(onp.) Leppein(en) 1562—

Verotuspaikka: 1541—47: Juva, Joroinen V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:74, 6140:61, 6144:67v. 6147:42v.
6151:114. 6155:99. 6170:56. 6194:47. 6214:2. 6255:11, 55. 6303:70v.
6331:39v, 66. 6344:32.

V. 1664 jakokunta n:o 652, maita Hallulan ja Osmajärven kylissä.
Isonjaon jakokunta: Hallula (Halola) 1—2/1—5. Osmajärvi 1—3/1—5.

N:o 1683

Kartta III:J

Staphan Sormuinen, Hindrich ibm., Oluf Petileine ell: Nils Ojnojnen 7 vmk.

B aff C:t ett st:e aff Kalamamäki, Hapa Niemi, Köpnon Kina, Koski Niemi, Ossma Jerffwen randa, Heinä Jerffwen Taipall. — 6.

A) Asuinpaikka: Leppävirta, Kappale Kalamamäkeä.

Nico Oinonen 1541—54.

Per Nico(np.) Oinonen 1555—61.⁴

Oleff Petiläin(en) 1562—

B) Asuinpaikka: Kotalahti/Osmajärvi, Koskiniemi.

Staffan Sormo(inen) 1541—

An(tti) Sta(ffaninp.) Sormo(inen) 1546—51.

Sta(ffan) Sta(ffaninp.) Sormoinen 1552—

Hen(rik) Staff:sson Sormunen 1559—

¹ Samat maat arviokunnassa n:o 1686. Kiviniemi 1686 B:n asuinpaikka.

² Kymmenysluettelossa Per Olsson.

³ Vain kymmenysluettelossa.

⁴ V. 1555: Per Matt:ca Oijnoinen.

Yhtenä arviokuntana v:sta 1559.
Verotuspaikka 1541–47: Juva, Joroinen V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:74. 6140:60v. 6144:67v. 6147:42, 43. 6151:113v. 6155:98, 99. 6159:43v. 6170:55v, 56. 6194:47v. 6201:40. 6214:2. 6255:11v, 55. 6281:2v. 6303:71. 6331:39v, 66v. 6344:32.
V. 1664 jakokunta n:o 597, maita Leppävirran, Osmajärven ja Kaaraslahden kylissä.
Isonjaon jakokunta: Leppävirta 15/10. Osmajärvi 9/17. Kaaraslahti 1–2/1–17.

N:o 1684

Kartta III:K

Pääll Olufzson Laitinen 6 vmk.

Wirdan mäen Nenä, Poimolax Under l Skatskin, Kotamäen Nenä Under ett Skattskin. aff G. F. Putro Jerfwen Taipal, Wijta soon Jerffwen ma, Leffwe Jerfwen ma. af E. A. Kumbu Kifwen Keskus, (pohios pää Halkomaa), Läffwä Jerfwen ma¹, Nilsie Jerfwen randa, Itäpoli etekin Jerffwi, etelä pää Wori Kiffwi, Leppä salon peldo, Tolffwaisen aho, Isojsalo, Kukaro Pudén möden, och Kota Jerffwen Jokia möden finns fören:ä Kiui Uti gamble Jordeboken Wori kiui Huilket ähr rett bör wara kiui. — 12.

Asuinpaikka: Leppävirta, Virranmäennenä.

Pol Ol:ca Laijtinén 1541–

Per Luckarinen 1549 (yhtiömies, kts. n:o P 9.)

Verotuspaikka 1541–47: Juva, Joroinen V.

Käytetyt lähteet: 1541–62: 6133:74. 6140:60v. 6144:67. 6147:42v. 6151:110. 6155:103. 6170:58v. 6194:49. 6214:4. 6255:14v, 55. 6303:71v. 6331:39v, 66. 6344:32.

V. 1664 jakokunta n:o 603, maita Leppävirran, Kotalahden, Mustamäen ja Halunan kylissä, ja 657 maita Mustamäen kylässä.

Isonjaon jakokunta: Leppävirta 14/18–20. Kotalahti 10/29. Mustamäki (Mustinmäki) 1–7/1–18. Haluna 1–3/1–12.

¹ Mainitaan jo Kustaa Fincken antamassa anekkkikirjeessä.

N:o 1685

Kartta III:L

Peer Nielsson Nickinen 9 vmk.

Aff G. F. Lahna saares, Maa selän etelä pä, Itämäki, Hauki Jerffwen pohiaspää, Ett st:e aff Kolamamäki, Pöngän Jerffwen aho, (Haijnon aho), Raia Wesi aho, Hakian Niemi, Lummehmäki, Päiffwä Jerffwen randa, (Mattsten mäki). — 10.

Asuinpaikka: Leppävirta/Kalamamäki/Leppävirta, Kappale Kalamamäkeä.

Per Nico(np.) Nickinen 1541—

Nico Nickin(en) 1541.

Lau(ri) Malin(en) 1541 (yhtiömies kts. n:o 1679 ja P 6).

Verotuspaikka 1541—51: Juva, Joroinen V/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:74v. 6140:60v. 6144:67. 6147:60. 6151:104v. 6155:123. 6159:63. 6170:59v. 6194:50. 6214:5. 6255:11v, 54v. 6303:72. 6331:39v, 66. 6344:32.

V. 1664 jakokunta n:o 674, maita Leppävirran kylässä, ja n:o 492, maita Lukkarilan ja Kopolan kylissä.

Isonjaon jakokunta: Leppävirta 10—12/10—14. Lukkarila 1—3/1—11. Kopola 1—2/1—6.

N:o 1686

Kartta III:M

Lars Oluffsson Hyfwöinen, Oluff Hyfwöinen, Anders Jörensön, Jören Läppäinen 9 vmk.

Kondia Kifwen aho, Sorsataiffual Under 1 Skattmk. Wiitaisen maa¹, Kiui Niemi¹ Ahwenlax¹ Under 1 Smk. (Kordia harja), Satulanmäki, Pitkän Peteisen mäki, (Tonnilahen pochia), Hankasalo, Saijtan sw, Aitilahen pohia, Wita meki, Wijtaisen maa.² Aff J. M. (Pariisen Joki, Hildun Niemi,) Hejnä Nijtu, Putahanlax, (Kuuchlahen palys), Ossma Jerfwen randa. — 14.

A) Asuinpaikka: Kotalahti/Osmajärvi, Kontiokivenaho.

Oll(li) Höffue(inen) 1541.

Per Ol(linp.) Hyffuoinen 1546—52.

Lau(ri) Ol(linp.) Hyffuoinen 1552—

Oluff Oelsson Hyffuin(en) 1562—

¹ Luetellaan myös arviokunnassa n:o 1682.

² Mainitaan jo edellä ikimuistoisena omistuksena ilman aneckkia.

B) Asuinpaikka: Leppävirta/Konnuslahti/Hallula, Kiviniemi.
 Joa(n) Leppe(inen) 1541.
 Jören Leppeinen 1546—
 Per Joan(inp.) Leppeinen 1546—51, 1557.
 Antti Jörensso(n) (Leppeinen) 1559—

Yhtenä arviokuntan v:sta 1558.

Verotuspaikka 1541—47: A) Juva, Joroinen V. B) Juva, Joroinen IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:73v, 74v. 6140:60. 6144:66v, 67. 6147: 42, 6151:108, 113v. 6155:98, 99. 6170:56v. 6194:47v. 6214:2, 2v. 6255: 12v, 55. 6281:3. 6303:73v. 6331:39v, 65v, 66. 6344:32.
 V. 1664 jakokunta n:o 652, maita Hallulan ja Osmajärven kylissä.
 Isonjaon jakokunta: Hallula (Halola) 1—2/1—5. Osmajärvi 1—3/1—5.

N:o P 6

Puuttuu v:den 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: Leppävirta/Kalamamäki?

Nico Ollin:ca Nickinen 1541—
 Oliff Jo(aninp.) Koppoinen 1561—
 Lau(ri) Malinen 1547—52 (yhtiömies, kts. n:o 1679).
 Hen(rik) Malinen 1552—53 (yhtiömies, kts. n:o 1679).

Verotuspaikka 1541—47: Juva, Joroinen V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:74. 6140:60v. 6144:67. 6147:42. 6151: 113v. 6155:98. 6159:43v. 6170:56. 6182:62. 6194:47v. 6201:40. 6214: 2. 6255:11v, 54v. 6303:68. 6331:39, 66. 6344:31.

N:o P 7.

Puuttuu v:den 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: Unnukka?

Per Marietainen 1541—
 Sta(ffan) Marietainen 1556—

Verotuspaikka 1541–52: Rantasalmi, Keriharju IV–V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:105. 6140:87v. 6144:44. 6147:35. 6151:141v. 6155:92. 6159:35. 6170:52. 6194:48. 6201:40v. 6214:2v. 6255:12, 55. 6281:4. 6303:75. 6331:40, 66v. 6344:32.

SAAMAINEN III

N:o 1687

Kartta IV:B

Claus Peersson Hans Wiljakainen 9 vmk.

B aff C:t Kardilanmäki, Hufwä aho¹, Korkia aho.¹ – 3.

Asuinpaikka: Saamainen/Keinälänmäki, Hyväaho.

Per Nico(np.) Viliakan(en) 1541.

[Olli Per:ca Viliakainen 1546–61²]

Hannus Per:ca Viliakainen 1548–

Claus Per:ca Wiliakain(en) 1559–

[Oliff Oelsson Wiliakain(en) 1562–²]

Nico Vialiakan 1541 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Osi-koinmäki).

Verotuspaikka 1541–49: Rantasalmi, Keriharju I/V/VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:100. 6140:83v. 6144:44v. 6147:35v. 6151:142v. 6155:101. 6170:57. 6194:48. 6214:3. 6255:12v, 53v. 6281:4. 6303:81. 6331:40, 64. 6344:32.

V. 1664 jakokunta n:o 638, maita Saamaisten ja Kämärälänmäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Saamainen 6/11, 26–27. Kämärälä l. Keinälänmäki 1–3/1–4.

N:o 1688

Kartta IV:C

Päll Kilioinen 4 vmk.

Rauta mäki liggiandes wedh Soisalo Under 2 Skatskin. Pirtti Niemi,

¹ Maakappaleet lueteltu myös arviokunnassa n:o 1713.

² Olli Pekanp. Viljakainen 1548–61 ja Olli Ollinp. Viljakainen 1562–mainitaan myös arviokunnassa n:o 1713, jossa maakappaleiden joukossa Hyväaho.

Raudoi randa, Mäki aho, Wohi sari, Welka Jerffwen Taipal maa, (Parcki salo, Parcki Jerffwenpohjas pää,) Hewos Niemi, Joutzmen Mäki. — 8.

Asuinpaikka: Saamainen, Rautamäki.

Olli Kiliuin(en) 1541—49.

Pol Kilioinen (Kiloinen) 1550—

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju I/V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:101. 6140:84v. 6144:45v. 6147:39v. 6151:110v. 6155:103. 6170:57. 6194:48. 6214:3. 6255:12v. 53v. 6303:75. 6331:40, 64. 6344:32.

V. 1664 jakokunta n:o 639, maita Saamaisten ja Kotalahden kylissä. Isonjaon jakokunta: Saamainen 7/12—13. Kotalahti 1/1—2.

N:o 1689

Kartta IV:D

Oluff Hindersson Kinnuinen 6 vmk.

B aff G. F. Hepomäenmaa Suas Weden rannadh, Rönän ma, Kuckarlahden randa, aff E. A. Kondia Jerfwen weli, Pirti Jerfwen weli, Kolemä Jerfwen Tausranda, Kiucku Niemi, (Kortehlax), Heinä lammin luhta, Mendylax, (Horilahenlax), Rönän pohia. aff C:t Connuslahden peldo¹, ett st:e aff Musticka mäki.¹ — 12.

Asuinpaikka: Mustinmäki, Kappale Mustikka- I. Mustinmäkeä.

Olli Hen:ca Kinnoinen 1546—

Claus Hen:ca Kinnoinen 1554—57 (yhtiömies, kts. n:o 1692).

Ejnarij Kinnunen 1554 (yhtiömies, kts. n:o 1692).

Verotuspaikka 1546—51: Rantasalmi, Keriharju V/IV/VI.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:87v. 6144:44. 6147:35. 6151:142. 6155:93. 6170:56v. 6182:62v. 6194:47v. 6201:40v. 6214:2v. 6255:12, 54. 6281:3v. 6303:75v. 6331:40, 65v. 6344:32.

V. 1664 jakokunta n:o 656, maita Haapamäen, Mustamäen ja Konnuslahden kylissä.

Isonjaon jakokunta: Mustinmäki 1—7/1—18. Haapamäki 1/1—7. Konnuslahti 8/8.

¹ Luetellaan myös arviokunnassa n:o 1692. Konnuslahdenpelto n:o 1692 B:n asuinpaikka.

N:o 1690

Kartta IV:E

Hindrich, Peer Hindersson Kinnuinen 7 vmk.

aff C:t Mustinmäki, (Luhanaho), Humala aho, Leskisen mäki, Wehma mäki, Kiffwi Jerfuen mäki. — 5.

Asuinpaikka: Mustamäki, Mustinmäki.

Hen(rik) Eijn:ca Kijnno(nen) 1541.

Hen(rik) Hen:ca Kinnoinen 1546—

Per Hen:ca Kinnoinen 1554—

Verotuspaikka 1541—51: Rantasalmi, Keriharju V/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:105. 6140:87v. 6144:44. 6147:35. 6151:142. 6155:93. 6170:56v. 6182:63. 6194:47v. 6214:2v. 6255:12, 54. 6303:76. 6331:40, 65v. 6344:32.

V. 1664 jakokunta n:o 657, maita Mustinmäen kylässä.

Isonjaon jakokunta: Mustinmäki 1—7/1—18.

N:o 1691

Kartta IV:F

Nils Anders Peer Kinnoinen, Peer Andersson 9 vmk.

Kartwon aho, Konnus Niemi, Kiui Jerfwen aho Under l Skattskin. B af G. F. Rahe mäki, Kiui Kulanen ma, Pieni Jerfwen maa, Suri aho, pienen palon Itäpoli. B aff E. A. Weteh aho, Suri Sommar aho, Autoisen Joen sw, Swren soon randa, Palokon Joen randa, Petroi meki, Wlffwin aho, (Sonen mäki). — 15.

A) Asuinpaikka: Mustamäki/Konnuslahti, Karvonaho.

Antti Eijn:ca Kinnoinen 1541—

Nico Eijn:ca Kinnoinen 1541—

B) Asuinpaikka: Konnuslahti/Petromäki, Petromäki.

Per Kinnoinen 1559—

C) Asuinpaikka: Konnuslahti, Pienenjärvenmaa.

Per An:ca Kinnoinen 1559—

Yhtenä arviokuntana v:sta 1559.

Verotuspaikka 1541—49: Rantasalmi, Keriharju I/V/VI.

Käytetyt lähteet: 1541—62: 6133:100v. 6140:83v. 6144:44v. 6147:35v. 6151:142v. 6155:100. 6170:56v. 6194:47v. 6214:2v. 6255:12, 53v. 6281:3v. 6303:76. 6302:66v, 67. 6331:40, 65v. 6344:32.

V. 1664 jakokunta n:o 646, maita Konnuslahden ja Petromäen kylissä.
Isonjaon jakokunta: Konnuslahti 2-3/3-4. Petromäki 1-3/1-8.

N:o 1692

Kartta IV:G ja V:B

Claus Hindrichss Kinnoinen, Enwaldh ell. Erich. Hakuli Staffansson
8 vmk.

B aff G. F. Pahka lahden luhta, Naijstenlax, (yxi ojan Luchta),
Mändy kando, Rokolahden sww. B aff C:t Konnus lahden peldo¹,
ett st:e aff Musticka mäki.¹ - 4 (6).

A) Asuinpaikka: Mustamäki, Kappale Mustikkamäkeä.

Claus Hen:ca Kinnoinen 1554/57-

B) Asuinpaikka: Konnuslahti, Konnuslahdenpelto.

Antti Kinnoinen 1541-57.

Einar l. Enwald Kinnoinen 1554/57-

C) Asuinpaikka: Lylymäki/Saijanlahti, Ruokolahdensuu?

Staffan Kinnoinen 1546-57.

Hakuli Lau:ca Staffin l. Kinnoinen 1557-

Yhtenä arviokuntana v:sta 1559.

Verotuspaikka B) 1541-47: Rantasalmi, Keriharju I/V. C) 1546-47:
Rantasalmi, Rantasalmi V.

Käytetyt lähteet 1541-62: 6133:100v. 6140:80, 83v. 6144: 39, 45.
6147:35v, 36v. 6151:108v. 110. 6155:100. 6159:44. 6170:56v. 58. 6182:
62v. 63, 6194:47v. 6201:40v. 6214:2v. 6255:12, 53v, 54. 6281:3v. 6303:
77v. 6331: 40, 40v, 65v. 6344:32.

V. 1664 jakokunta n:o 656, maita Mustamäen, Konnuslahden ja Haa-
pamäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Mustinmäki 1-7/1-18. Konnuslahti 8/8. Haa-
pamäki 1/1-7.

N:o 1693

Kartta V:C

Oloff Peer, Pääll, Lars Pijrajnen 7 vmk.

B aff G. F. Walckiaisen Jerfwen sw, Syriä salon luchta, (Nyhermä joen

¹ Konnuslahdenpelto ja Kappale Mustikkamäkeä luetaan myös arviokun-
nassa n:o 1689. Konnuslahdenpelto on mahdollisesti vielä vuoden 1557 jälkeen
joko Klaus tai Einar Kinnusen asuinpaikka. Kartta IV:D.

päifwärandä, Kilikahan salon luhan nenä,) B. aff J. M. Tuhwiaikan mäki, Wärän Taiffwal, Pienen Jerfuen aho, Kessene Joen sw, Weneh Ketwell, Iloxen Joeld, Kinulan Nijtu, (Randa aufuin randa, Kurki luhanpä pohias Nenä,) Kokan Nijtun eteläpä, (Kurkisuta). Walckiaisen Joen pohias polj. B aff C:t Huchti Jerfuen mäki, (Pekon aho, Räsälän aho,) Pärkä mäki, (Pellosaho), Kucka aho, Sallin aho.¹ (Hyffwä mäki, Sorsan aho, Parfwin aho.) — 14.

Asuinpaikka: Niinimäki/Rummukka/Niinimäki, Huhtijärvenmäki.
 Olli Pol:ca Pijrainen 1541—
 Per Pol:ca Pijrainen 1541—
 Pol Pol:ca Pijrainen 1541—
 Lau(ri) Perss(on) Pijrain(en) 1561—

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:95v. 6140:79v. 6144:38. 6147:36v. 6151:108v. 6155:100. 6159:44. 6170:56v. 6194:48. 6214:2v. 6255:12, 54v. 6303:78v. 6331:40v, 65v. 6344:33.

V. 1664 jakokunta n:o 667, maita Niinimäen ja Polvijärven kylissä ja n:o 1249, maita Palvalahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Niinimäki 1—2/1—4. Polvijärvi 1/1—3, Kypäräjärvi 1—2. Palvalahti 3/Hasumäki 1.

N:o 1694

Kartta V:D

Lars Hindersson, Pääll Hindersson Pijrainen 6 vmk.

Randoi kangas, Palon mäen Nenä, (Polwi aho), Jorna Wehmas, Martinaho, Soon Silmän Kangas, Korteh soon aho², (Rijta Kinnun aho), Lepistomäen Nenä, Ladwa Jerffwen siw, Paloisten aho. — 9.

Asuinpaikka: Niinimäki, Kortehsuonaho.

Per Hen(rikinp.) Pirain(en) 1541.

Tirkko Hen(rik) Pijrainen 1546—59.³

Per Hen:ca Tirkkoin(en) 1558—³

Hen(rik) Tihin(en) 1541 (yhtiömies?).

Per Pol(inp.) Pijrainen 1546—51 (yhtiömies, kts. n:o 1693).

Per Matt(inp.) Pirainen 1546—51 (yhtiömies?).

¹ Mainitaan myös n:oissa 1705 ja 1737. Merkitty karttaan n:on 1705 kartta-merkillä V:K.

² Kahteen kertaan.

³ V. 1558 Pekka Tirkkonen Tirkko Piiraisen paikalla, mutta v. 1559 vastavalla paikalla jälleen Tirkko Piirainen. V:sta 1561 jatkuvasti Pekka Tirkkonen.

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi IV. 1548–53: Saamainen III. 1554–: Rantasalmi, Keriharju V.¹

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:96. 6140:79. 6144:38. 6147:36v. 6151:108v. 6155:100. 6159:44. 6170:56v. 6181:63. 6194:37. 6201:31. 6214:25v. 6250:11v. 6251:11. 6298:14. 6329:21. 6344:5.

V. 1664 jakokunta n:o 680, maita Niinimäen ja Saahkarlahden kylissä. Isonjaon jakokunta: Niinimäki 3–6/3–12. Saahkarlahti 1/1–2.

N:o 1695

Kartta V:E

Peer Peersson Turuinen, Joan, Pääll Päällsson Karpinen 6 vmk.

Hamula Jerfwen aho, Wijta salmen aho maa, Under l Skatmk. B aff C:t Kallio Rannan Mäki, ett st:e aff Rihilax, Koski Niemi, Torfwisen siw, Walkia Niemi. — 7.

Asuinpaikka: Rummukkala, Kalliorannanmäki.

Per Per:ca Turuinen 1541—²

Joan Karpinen 1554—

Pool Turunen 1557–61.³

Pol Karpinen 1554— (yhtiömies, asuinpaikka Sääminki Kallislahti. Joutsenmäki [nyk. Rantasalmea]).

Per Karpinen 1555— (yhtiömies, asuinpaikka Sääminki Kallislahti. Joutsenmäki [nyk. Rantasalmea]).

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi IV.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:95v. 6140:79v. 6144:38v. 6147:36v. 6151:108v. 6155:100. 6170:57. 6181:63. 6194:47. 6201:41. 6214:2v. 6255:12v, 54v. 6303:79. 6331:40v, 65. 6344:33.

V. 1664 jakokunta n:o 685, maita Rummukkalan kylässä, n:o 656, maita Mustinmäen ja Haapamäen kylissä, n:o 671, maita Kurjalanrannan kylässä.

Isonjaon jakokunta: Rummukkala 1–3/1–4. Mustinmäki 1–7/1–18. Haapamäki 1/1–7. Kurjalanranta 7–8/11–18.

¹ V:n 1561 verollepanomaakirjassa Saamaisten III kymmenkunnassa.

² Mahdollisesti kyseessä kaksi Pekka Turusta, vanhempi 1541–56 ja nuorempi Pekka Pekanpoika 1557—.

³ Vain kymmenyslueteloissa.

N:o 1696

Erich Manginen 3 vmk.

Hongamäki liggjandes wedh Pwtus wesi under 1 Skmk. B aff E. A. Syffwärin Taiffwall, Wasaran randa, Wapu salo, Kajkon sari.

Asuinpaikka: Räsälä, Honkamäki, autiona v:sta 1557.

An(tti) Laininen 1541–50.

Erick Mahainen 1546–55, autio 1554 ja 1557—

Verotuspaikka 1541–50: Rantasalmi, Keriharju V/IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:105v. 6140:88. 6144:44v. 6147:35v. 6151:142v. 6155:93. 6159:45v. 6170:57. 6182:63. 6194:48. 6201:41. 6214:12v. 6255:12v. 6303:80. 6331:40v. 6344:33.

V. 1664 jakokunta n:o 619, maita Räsälän kylässä.¹

Isonjaon jakokunta: Räsälä 2/5.

N:o 1697

Oluff Terffwoinen, Lylymäki.

B aff C:t Terffwoisen aho, Kellosen aho, Pöngänmäki Under 1 Skattskin.

Asuinpaikka: Lylymäki, Tervoisenaho (autiona 1553—?)

Ol(li) Terffwoinen 1541–52.

autiona 1553—?

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi V.

Käytetyt lähteet 1541–52: 6133:97. 6140:80v. 6144:39v. 6147:37. 6151:109v. 6155:101v. 6159:45. 6170:57v.

V. 1664 jakokunta n:o 681, maita Lylymäen kylässä.

Isonjaon jakokunta: Lylymäki 3/5–6.

N:o 1698

Kartta V:F

Arfwed Turuinen 5 vmk.

B aff E. A. Humola Jerfwen ma, Humola soon siw. Tiehni Jerfwen

¹ Jakokuntaan kuuluvat myös arviokunta n:o 1734:n maat, joiden joukossa mainitaan Vasaranranta.

päiffwä randa Engis Jordh, Ongi Joen sw, Werilahen pochia, Walckeisen Taiffwal, (Aufwin salmen Korffwa), Warixen ahon alus, (Korkia soon eteläpä). B aff E Rijhi Niemi, Wapin aho, Humala mäki, Hauki Jerffwen aho, Mändymäki. hans Kiöpe Jordh aff Olaff Parkulainen, ther Oppå Hr Hindrich Claessons lagmansbreff, Lylymäki och Pundamäki. ähn som Jöns Hinderssoj Juffwojnen för hafwer nutil och han köpt ett st:e aff Lylymäki, Mustasaari. — 15.

Asuinpaikka: Lylymäki/Huovilansalmi, Riihiniemi.
Arwed Turuinen 1541—

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:96. 6140:80. 6144:38v. 6147:36v. 6151:109. 6155:100. 6170:57. 6194:48. 6214:3. 6255:12v, 54v. 6303:79. 6331:40v. 65. 6344:33.

V. 1664 jakokunta n:o 676, maita Lylymäen ja Huovilansalmen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Lylymäki 1/1, Huovilansalmi 3—4. Huovilansalmi 1/1—2.

N:o 1699

Kartta V:G

Oluf Märthensson Turpehinen, Oluf Michelsson Turuinen 6 vmk.

B aff G. F. Palomäki¹, Kaikolammen aho. B aff C:t Palomäen pää, Kifuiaho, Pelosen ma, Pitkän ahon selkä, Korkia aho, Pöriä aho, Palomäki. — 8.

Asuinpaikka: Rummukka/Niinimäki, Palomäen pää.
Marti T(u)rp(in)en 1541.
Olli Martin:ca Turpehinen 1546—
Oloff And:ca Turu(in)en 1562— (yhtiömies?)

Verotuspaikka 1541—49: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:95v. 6140:79v. 6144:38. 6147:31v. 6151:136v. 6155:100. 6170:57. 6194:48. 6214:3. 6255:12v. 54v. 6303:80v. 6331:40v. 6344:33.

V. 1664 jakokunta n:o 683, maita Niinimäen kylässä.

Isonjaon jakokunta: Niinimäki 7—8/13—15.

¹ Sama kuin Palomäen pää Klemetti-kirjurin antamassa anekkkikirjeessä.

Caupi Parffwiainen ell. Pääll ibm. Knut Poijkoinen, Hind. Lattui-
nen 8 vmk.¹

Heinä Joki, Musta Niemi wedh rijka Jerfwi Under 1 Skmk. B aff
G. F. Koukon peldo, Repomäki², Nijtu Joen maa.² — 3 (5).

Asuinpaikka: Riistavesi, Mustaniemi?

Knut Poikoinen 1559—

Hen(rik) Latturinen 1562—

Cauppi Laur(inp.) Parffwiainen 1559— (yhtiömies, kts. n:o 1738).

Käytetyt lähteet 1559—62: 6303:82. 6331:40v, 65. 6344:33.

V. 1664 jakokunta n:o 616 ja 544, maita Riistaveden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Riistavesi 9/22—25 ja 3/7—10.

Oluff Juffwoinen, Hindrich Helkkojen 6 vmk.

(Luhin Taiffwal³, Juricka salo), Joen sun aho, (Jurjken Niemi) B
aff G. F. (Kinoj sari), Rokolaxi, Soinkangas, (Hernen Niemi), Koif-
wakan alus, (Luchta Jokij Niemi), Joutzen Niemen luchta, Saija
Lahen pohia, Seinun lahen Loaho, Woriteen siw, Jousi Niemen Ne-
nä, (Petäje selkä), Lyly Jerfwi, (Sinkosoo, Lupulaxi), Heine lammin
Taus randa, Turpehen salmen Korffwa, Lassnoisen lax, Lauta koon
pochias poli, B aff C:t Rijta aho Sivikan. B aff E. A. Widja Niemi,
Lyly joen siw, (Heinälammin Nijtu) Ongimäki, Lylymäki, ett s:te
Lyly Jerffwen randa.⁴ — 18.

A) Asuinpaikka: Saijanlahti, Joensuunaho.

Olli (Jonsson) Juffwoinen 1541—

And(ers) Holopainen 1559 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi,
Putkisalmen Heinäveden kymmenkunta⁵).

B) Asuinpaikka: Saijanlahti, Soinkangas?

Hen(rik) Hilskoinen 1555—

¹ Arviokunta näyttää olleen ennen v. 1559 arviokunnan n:o 1738 erämaata.

² Luetellaan myös arviokunnassa n:o 1738, jonka yhteydessä merkitty kart-
taan V:U.

³ Luhintaival Rantasalmen Voinsalmella (1664 jakokunta n:o 1143).

⁴ Sama kuin Lylyjoensuu.

⁵ Holopaisen arviokunta puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennök-
sestä v:lta 1664, mutta on jäljennöksessä v:lta 1589. Ei ole yhdistettävissä v:n 1664
jakokuntiin.

Yhtenä arviokuntana v:sta 1557.

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi V. 1548—49: Tavinsalmi, Saamainen II/IV. 1550—52: Rantasalmi, Keriharju VI. 1554—: Tavinsalmi, Saamainen I/III.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:97. 6140:80v. 6144:39. 6147:37. 6151:109. 6155:94. 6170:53v. 6194:46v. 6201:39v, 41. 6214:1, 3. 6255:10, 54. 6281:4. 6303:82v. 6331:41, 65. 6344:33.

V. 1664 jakokunta n:o 677, maita Saijanlahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Saijanlahti 1—2/1—2.

N:o 1702

Kartta IV:H

Peer Wri Hindrich Einarin:ca Kinnoinen 9 vmk.

B aff C:t Kirwes aho, Kosumma, Konnuslahden Taifwal, Hosioiskangas Taiffwal, ett st:e Leppäaho, Walkiamäki, Sakara Jerffwi, B aff E. A. Laittaisen Taiffal. — 8.

A) Asuinpaikka: Konnuslahti, Kirvesaho.

Pol Eijnarin:ca Kinnoinen 1541—61.

Lau(ri) Eijnarin:ca Kinnoinen 1541—

Per Pol(inp.) l. Eijnarin:ca Kinnoinen 1547—

B) Asuinpaikka: Valkeamäki, Valkeamäki.

Hen(rik) Eijnarin:ca Kinnoinen 1559—

Verotuspaikka 1541—51: Rantasalmi, Keriharju V/IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:105. 6140:87v. 6144:44, 6147:35v. 6151:142. 6155:93. 6159:36. 6170:56. 6194:47. 6214:2. 6255:11, 53v. 6281:4. 6303:83. 6331:41, 64v, 65v. 6344:33.

V. 1664 jakokunta n:o 647, maita Konnuslahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Konnuslahti 6—7/9—12.

N:o 1703

Kartta V:J

Laurj Immo Hauka 4 vmk.

Polwemäki, Westerin aho Under l Skattskin, B aff C:t Petäjä Jerfwen Niemi, Suren soon siwu, Kondia Jerfwen aho, Kuitto Niemi. — 6.

Asuinpaikka: Rummukka/Polvijärvi, Polvimäki.

Lau(ri) Immoinen Haucka 1546— (autio 1557—59).

Jören Per:ca Matilainen 1546—48 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Parkumäki).

Olli Matilainen 1546—48 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Vaahersalo).

Verotuspaikka 1546—48: Rantasalmi, Putkisalmi III.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:66v. 6144:25. 6147:20. 6151:108v. 6155:100. 6159:44v. 6170:57. 6194:48. 6214:2v. 6255:12. 6303:80. 6331:41, 65v. 6344:33.

V. 1664 jakokunta n:o 686, maita Polvijärven kylässä.

Isonjaon jakokunta: Polvijärvi 2—3/4—9.

N:o P 8

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka?

An(tti) Turoinen 1541—56.

Joan Turoinen 1552.

autio 1557—

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:95v. 6140:79v. 6144:38v. 6147:36v. 6151:108. 6155:100. 6159:44v. 6170:57. 6182:63v. 6194:48. 6214:3. 6255:12v. 6303:81. 6331:40v. 6344:33.

SAAMAINEN IV

N:o 1704

Kartta IV:I

Oluff Peersson Kerfwinen 8 vmk.

Koipinmäki Under 2 Skattskin. B aff G. F. Taus puoli piende Palockia, (Suichkons peldo aho, Kolpakan aho luchta.) B aff C:t Särkimäki, Hangasmäki, Konnus Niemen Tyfwi. — 5.

Asuinpaikka: Konnuslahti, Koipinmäki.

Per Karwo 1541.

Lau(ri) Suichko 1541.

Oll(i) Per:ca Karffuoinen 1546—

Hen(rik) Per:ca Karffuoinen 1552—58.

Lau(ri) Olsson Immoinen 1552, 1559—

Bertil Kesoinen 1559 (yhtiömies, kts. n:o 1759).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:96v. 6140:80. 6144:39. 6147:37. 6151:109. 6155:101. 6159:44v. 6170:57. 6182:63v. 6194:48v. 6214:3. 6255:13, 53v. 6281:5. 6303:86v. 6331:41v, 65v. 6344:33.

V. 1664 jakokunta n:o 648, maita Konnuslahden ja Hangasmäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Konnuslahti 6—7/9—12. Hangasmäki 1/1—2.

N:o 1705

Kartta V:K

Jöns Jönsson Hirfwoinen, Pääll Sorsainen, Pääll Mölkeinen 7 vmk.

Hapameki¹, Sallinaho.¹ Liggiandes wedh Soisalo Under 2 Skattskin. B aff E. A. Walkia Jerfuen randa, Lapatinaho, Mände salo, Haria salo, Suren soon siw, Räpysmäki, Ongi Jerfwen randa, (Wersi Niemi), Karkia salo, Haras salo, Ihawelin lammin randa, Sellawa Joen sw, Syriä lammin pää, Kynsi Kaiuon Korfua, Hefwos salon Kapes. — 16.

A) Asuinpaikka: Kurjalanmäki/Haapamäki, Haapamäki.

Pol (Mölckein(en)) 1541—51.

Lau(ri) Pol(inp.) Mölckein 1541—59.

Poel Mölckein(en) (Mukain) 1559—

B) Asuinpaikka: Kurjalanmäki/Kurjalanranta, Valkeajärvenranta.

Olli Mölckäinen (Mölcköinen) 1541—57.

Pol Sorsain(en) (Sorsa) 1557—

Joan (Jo(aninp.) Hirffoinen 1558—

Lau(ri) Mölckäinen 1541 (yhtiömies, kts. A).

Pol Hannus(enp.) Parffwiainen 1546—53 (yhtiömies, asuinpaikka Sahkarlahti, Rantasalmen hallintopitäjää, Kuopion kirkkopitäjää 1552—).

Hen(rik) Häickinen 1553 (yhtiömies?)

Hen(rik) Pöyhköinen l. Poikoin 1555—56 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Kolkontaipale).

¹ Mainitaan myös n:ossa 1737, Sallinaho vielä n:ossa 1693.

Yhtenä arviokuntana v:sta 1558.

Verotuspaikka 1541–47: A) Rantasalmi, Rantasalmi V. B) Rantasalmi, Rantasalmi V/IV.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:97v 6140:80v, 81. 6144:39, 39v. 6147:37, 37v. 6151:109, 110v. 6155:101, 104. 6159:44, 46. 6170:57v, 59. 6182:63v, 65. 6194:48v, 47v. 6201:41v, 42v. 6214:4v. 6255:13, 15v, 54. 6281:5v. 6303:84. 6331:41v, 64v, 65. 6344:34.

V. 1664 jakokunta n:o 671, maita Kurjalanrannan kylässä, ja n:o 621, maita Haapamäen kylässä, n:o 656, maita Mustinmäen kylässä, n:o 572, maita Kurjalanrannan kylässä, ja n:o 703, maita Kopolan kylässä.

Isonjaon jakokunta: Kurjalanranta 7–8/11–18 ja 11/20. Haapamäki 1–2/1–11. Mustinmäki 1–7/1–18. Kopola 1–2/1–6.

N:o 1706

Kartta IV:J

Hindrich Mondoijnen 5 vmk:

B aff G. F. Mieleisten Joen eteläpuoli, Ylemmejn Napus laxi, (Etelämaa), Soutulan luchta, Afuen lahden luchta, Kuckaro lahden pochia. B aff C:t Konnus salo, Rasinmäki, Särki Jerfwen Taiffwal.— 8.

Asuinpaikka: Konnuslahti, Konnussalo.

Hen(rik) Mondoinen 1546—

Verotuspaikka 1546–47: Juva, Joroinen IV.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:59v. 6144:66v. 6147:41v. 6151:108. 6155:99. 6170:56. 6194:47. 6214:2. 6255:11, 53v. 6303:63v. 6331:41v, 69v. 6344:34.

V. 1664 jakokunta n:o 644, maita Konnuslahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Konnuslahti 1/1.

N:o 1707

Kartta IV:K

Pääll Andersson, Hindrich Oluffsson Staffanainen 8 vmk.

B aff E. A. Koifw Mäki, Ala peldo, Sakolahen aho, Sarka Niemi, Loja randa, Rasimäki, Suri aho Kurialan mäest.¹ — 7.

¹ Suuriaho mainitaan myös arviokunnissa n:o 1691 ja 1779, joissa kummissakin asuu Kinnusten sukua. N:ossa 1692 on Staffan Kinnunen, jonka Hakuli-niminen poika esiintyy sekä sukunimellä Staffanainen että Kinnunen. On hyvin luultavaa, että Staffanaiset ovat eräs sukuhaara Kinnusia.

Asuinpaikka: Konnuslahti/Staffanalanmäki, Koivumäki.

Poual Antin:ca Staffanainen 1552—

Joan Antin:ca Staffanainen 1552—

Hen(rik) And(inp.) Staffana(inen) 1552.

Hen(rik) Olss(on) Staffain(en) 1562—

Antti Poolsson (Staffanainen) 1561.

Käytetyt lähteet 1552—62: 6170:57. 6182:63v. 6194:48v. 6214:3v. 6255:13, 53v. 6281:4v. 6303:85v. 6331:41v, 65v. 6344:34.

V. 1664 jakokunta n:o 662, maita Staffanalanmäen ja Sarkaniemen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Staffanalanmäki (Tahvanalanmäki) 1—3/1—4. Sarkaniemi 1/1.

N:o 1708

Kartta IV:L

Nilz Hyttyinen 5 vmk.

Hofuilan mäki, Sauhi aho, Pitkä aho, Wanha mäki, Korteh Jerfwen aho, Kulhon aho.¹ — 6.

Asuinpaikka: Valkeamäki/Saamainen, Vanhamäki.

Nico Hyttinen (Hiitinen) 1541—

Per Hyttinen 1547. (yhtiömies, kts. n:o 1732).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:104. 6140:87. 6144:45v. 6151:109. 6155:101. 6170:57v. 6194:48v. 6214:3. 6255:13, 53v. 6303:86. 6331:41v, 64. 6344:34.

V. 1664 jakokunta n:o 641, maita Huovilanmäen kylässä.

Isonjaon jakokunta: Huovila(nmäki) 10/17—18.

N:o 1709

Kartta V:L

Peer Andersson Marainen, Pääll Roppainen 7 vmk.

B aff E. A. Rihi Niemi, Walkia Niemi, Wohton mäki, Waris Taiffwall, Koski Taiffwall, Mäkrän mäki, Wori Jerfuen Taiffwall, Rokonnos salon Korffwa, Inolahen pohiast, Toruen ahost, Waris lahu pochia. — 11.

¹ Kaikki maat lueteltu myös n:ossa 1721.

Asuinpaikka: Saamainen/Valkeämäki/Kurjalanranta, Riihiniemi?
 Mngs Torwin(en) 1541.
 Nico Torffuinen 1546–57.
 Knuth Karddinen 1552–57.
 Nico Toickanen 1558–61.
 Per Roffuinen tai Poel Roppoin(en) 1559–
 Poel An(finp.) Marain(en) 1562–
 Oloff Ikeheimoinen 1559 (yhtiömies, kts. n:o 1787)

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:97v. 6140:81. 6144:39v. 6147:37v.
 6151:109v. 6155:102. 6159:45. 6170:58. 6194:48. 6214:3v. 6255:13v.
 6281:5. 6303:87v. 6331:41v, 64v. 6344:34.
 V. 1664 jakokunta n:o 671, maita Kurjalanrannan kylässä.
 Isonjaon jakokunta: Kurjalanranta 7–8/11–18.

N:o 1710

Kartta V:M

Hinrich Pippurinen, Peer Tuhkojnen, Clemet Sojnen 9 vmk.

Tomma Nurmi, Mustasaari liggiandes wedh Kurialanmäki, som Nilz Ägramoinen hade för begieradt och öfuergifwit. B aff E. A. Thomahan Joen siw, Kuiffwa Niemi, Lajjalax, Wilian Joki, Kahden puolen pieni rönä, Humala Joen sw. B aff C:t Pippurinmäki, Ala pellon aho, Ruis aho, (Heta aho, Kallio Niemi, Tukian Taifwal,) Tausmäen aho, Lijko lammin aho, pochiäs polest, Judin aho, Waris aho. — 15.

- A) Asuinpaikka: Kurjalanmäki/Lylymäki, Pippurinmäki.
 Hen(rik) Pippurinen 1541—
 Per P(er)s(son) Pippur(inen) 1541. (yhtiömies, kts. n:o 1797.)
 Per Olss(on) Pippur(inen) 1541. (yhtiömies, kts. n:o 1797.)
 Ollij Per(inp.) Pippurinen 1546. (yhtiömies, kts. n:o 1797).
- B) Asuinpaikka: Saijanlahti/Soinilansaari, Humalajoen suu.
 Per Tuhkoinen 1546—
 Per Joan(inp.) Juffoinen 1546–52 (yhtiömies, asuinpaikka Sääminki, Haukiniemen Juvola).
 Jo(an) Sorsa 1553 (yhtiömies, asuinpaikka Saahkarlahti, Rantasalmen hallintopitäjää, mutta Kuopion kirkkopitäjää.)
- C) Asuinpaikka: Kurjalanmäki/Soinilansaari, Kuivaniemi.
 Oi(li) Kasinen (Kaasin) 1541–48
 Clemet Sojnen 1546—
 Laurij Sojnen 1552–61.

B ja C yhtenä arviokuntana 1554–58. Kaikki yhtenä arviokuntana v:sta 1559.

Verotuspaikka 1541/46–47: Rantasalmi, Rantasalmi V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:96v, 97v. 6140:80v, 81. 6144:39, 39v. 6147:37, 37v. 6151:109, 109v. 6155:101, 102. 6159:45. 6170:57v, 58. 6182:63, 64. 6194:48v. 6214:3v. 6255:13v, 54. 6281:5. 6303:88. 6331:42, 64v, 65. 6344:34.

V. 1664 jakokunta n:o 668, maita Kurjalanrannan ja Soinilansaaren kylissä.

Isonjaon jakokunta: Kurjalanranta 3/5–7. Soinilansaari(-salmi) 1/ Kurjalanranta 21–22.

N:o 1711

Kartta V:N

Oloff Hindersson Turuinen, Pääll Päällss Sukoinen, Hind. Olkoinen 6 vnk.

Heinosen lax till Mustalax l Skattmk Liggiandes wedh Suas wesi Jordh. B aff G. F. Tacku Niemi, Kiwimäki. af. E. A. (Wolkin siw, Randa peldo), ett st:e af Kurialan mäki, Lautaisen mäki, Karisten pelto, Lautaisen Niemi. — 7.

A) Asuinpaikka: Kurjalanmäki/Valkeamäki/Hormaistenlahti, Heinosenlahti.

Oll(i) Pol(inp.) Turun(en) 1541.

Pol (Oll(inp.) Turuinen 1546–49.

Per Ollin:ca Turoinen 1550–56.

Hen(rik) Ollin:ca Turoinen 1552–57.

Oleff Hen:ca Turunen 1558—

Ihannus Olckoinen 1556 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Tuusmäen Laijunkylä).

Hen(rik) Olkoinen 1561— (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Tuusmäen Laijunkylä).

B) Asuinpaikka: Kurjalanmäki/Kurjalanranta, Takkuniemi.

Poel Poelsson Nukainen (Nukoin) 1558—

Olli Hen:ca Kinnoinen 1557 (yhtiömies, kts. n:o 1689).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1557.

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi V/IV.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:97. 6140:80v. 6144:39v. 6147:37. 6151:109v. 6155:101. 6159:45. 6170:57v. 6182:64. 6194:48v. 6214:3v. 6255:13v, 54. 6281:5v. 6303:90v. 6331:42, 64v, 65. 6344:34.

V. 1664 jakokunta n:o 623, maita Hormaistenlahden ja Vehmersalmen kylissä, ja jakokunta n:o 670, maita Kurjalanrannan kylässä.

Isonjaon jakokunta: Horsmaistenlahti 1/1–3. Vehmersalmi 6/7–10. Kurjalanranta 4–6/8–10.

N:o 1712

Kartta III:N

Oluff Nilsson Lepeinen, Oluf Oluffsson Kuroinen, Peer Peersson Lepeinen 9 vmk.

Koiffwon Wehmas ligger wedh Soijsalo, Skattar för 4 arff. N: Landh – 5 Skatskin ett st:e Leppämäki, Pittkä Joukoisen aho, ett st:e aff Muras saari, että st:e aff Leppäsalo. – 5.

Asuinpaikka: Leppävirta, Kappale Leppämäkeä.

Olli Nico(np.) Leppäinen 1541–

Antti Lepeinen 1552–59.

Per Oll(inp.) Lepeinen 1557–¹

Oliff Oelsson Kuroin(en) 1561– (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Harjunranta [nyk. Kangaslampia]).

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:97v. 6140:81. 6144:39v. 6147:37v. 6151:109v. 6155:102. 6159:44. 6170:58. 6194:48v. 6214:3v. 6255:13v, 55. 6303:91. 6331:42v, 66. 6344:34.

V. 1664 jakokunta n:o 643, maita Leppävuirran ja Tuppuralanmäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Leppävirta 1–4/1–2, 23, Tuppuralanmäki 11–15. Tuppuralanmäki 3/4–6.

N:o L 23

Kartta V:Ä

Rantasalmen kuninkaankartanolle otetun Haapaniemen tilalle vaihdettu maa. (Saajan nimeä ei mainita.)

Hafwer begieradt af Hrr Göstaff Fincke een Ödes Jordh Uthi Ku-

¹ V. 1561 Per Per:ca Lepeinen.

rialanmäki be:dh Karfwaisen maa, item ett St:e aff Kurialan mäki,
Kiriun aho, Soon mäen nenä, Lijka Jerffwen randa 9 vmk. — 5.

Asuinpaikka: Kurjalanmäki/Kurjalanranta, Karvaisenmaa.
Oliff Hen:ca Tirron(en) 1558—

Käytetyt lähteet 1558—62: 6281:5. 6303:88v. 6331:42, 65. 6344:34.
V. 1664 jakokunta n:o 672, maita Kurjalanrannan kylässä.
Isonjaon jakokunta: Kurjalanranta 9—10/19—22.

N:o P 9

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: Kurjalanmäki?
Pol Mellinen 1541—57, autio 1557.
Olli Mellinen 1553—57.
Lau(ri) Mellinen 1552, 1558—
Antti Kyllöinen 1558—
Per Runtti Korffwa 1559—¹

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:97v. 6140:80v. 6144:39v. 6147:37.
6151:109v. 6155:101. 6159:45. 6170:57v. 6181:64. 6194:48v. 6214:3v.
6255:13v, 54. 6281:5. 6303:89. 6331:42, 64v, 65. 6344:34.

N:o P 10

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka?
Per Staffan(inp.) Luckarinen (1541—)1556—²

Verotuspaikka 1541—55: Rantasalmi, Keriharju III/II/V.

¹ Vv. 1548—53 arviokunnassa n:o 1788, asunut tällöin Ruokovedellä?

² Vv. 1541—55 Rantasalmen Keriharjulla samassa arviokunnassa Tahvo Lukkarisen (1541—50) ja Paavo Lukkarisen (1546—) kanssa. Pekka Lukkarisen erotessa v. 1556 arviokunnan veromarkkaluku vähenee 11 veromarkasta 5 veromarkkaan ja Pekka Lukkarisen oma vero on v. 1556 yhtä suuri kuin vähennys eli 6 vmk. Näin ollen on luultavaa, että Pekka Lukkarinen asui Tavinsalmella jo ennen eroamistaan yhteisestä arviokunnasta.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:103. 6140:86. 6144:42. 6147:34v. 6151:141v. 6155:92. 6159:35v. 6170:52v. 6194:39. 6201:32. 6214:4v. 6252:1. 6255:15. 6303:101v. 6331:43v, 6344:34.

N:o P 11

Kartta VI:Q

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjasta, mutta on ilmeisesti sama kuin jakokunta n:o 627 v. 1664.

Suolammin Taifwall, Wechkajerfwen tausranda, Soin Niemi, Etikansalo, Suo Jerfwen Niemi, Tauspuoli af pohianjerfwen joki Nijtu, (Lambo kando), Råikansari, Heikin Tuli sari kando. — 8.

- A) Asuinpaikka: Ritoniemi, Soinniemi.¹
 Ol(li) Matt(inp.) Ihalempinen 1541–50.
 Matt(i) Oll:ca Ihalempinen 1551–
 Maattz Tijckain(en) 1561– (yhtiömies?).
- B) Asuinpaikka: Ritoniemi, Soinniemi.¹
 Joan Olsson Sallinen 1546–
 Martti Lau(rinp.) Karppainen 1546–56 (yhtiömies, kts. n:o 1743).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1558.

Verotuspaikka A) 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi VI. B) 1546–47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:98v. 6140:82, 86v. 6144:40v, 46. 6147:38v, 40v. 6151:116v, 117v. 6155:112, 113. 6159:41. 6170:65, 66v. 6194:44, 45v. 6214:9, 10v. 6255:13v, 14, 51. 6281:8. 6303:111. 6331:42, 62v. 6344:34.

V. 1664 jakokunta n:o 627, maita Ritoniemen ja Soikansaaren (Roikansaaren) kylissä.

Isonjaon jakokunta: Ritoniemi 6/25. Roikansaari 1/1–2.

SAAMAINEN V

N:o 1713

Kartta IV:M

Lass Nilz Päällsson, Oluf Oluffsson Wiliakainen 7 vmk.

B af C:t Ninimäki, Wasaraisen mäki, Wijtamäki, Kendelen Mäki, Hyfwä aho², Korkia aho.² — 4 (6).

¹ Molemmat talot lienevät sijainneet Ritoniemen Soinniemellä (nyk. Sallilan-niemi). Vrt. Kuopion pitäjänkarttaa 1750-luvulta.

² Luetellaan myös arviokunnassa n:o 1687. Kartta IV:A.

Asuinpaikka: Saamainen, Niinimäki.
 Pol Viliakainn(en) 1541–59.
 Olli Per:ca Viliakainen 1546–61.
 Nico Polsson Viliakain(en) 1561–
 Oliff Oelsson Wiliakain(en) 1562–

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Keriharju I/V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:100v. 6140:84. 6144:45. 6147:39v.
 6151: 109v. 6155:102. 6159:45. 6170:58. 6194:49. 6201:42. 6214:4.
 6255:14v, 53, 53v. 6303:97. 6331:42v, 64. 6344:35.
 V. 1664 jakokunta n:o 638, maita Saamaisten ja Kämärälänmäen
 kylissä.
 Isonjaon jakokunta: Saamainen 6/11, 26–27. Kämärälänmäki (Kei-
 nälänmäki) 1–3/1–4.

N:o 1714

Kartta IV:N

Laur Heiskainen, Oluf Oluffsson Kuiffwalajnen 7 vmk.

B aff G. F. Lyly Jerfuen Taiffwall¹, Soitin Taiffwall¹, (Pietarin
 aho)¹, Lijkolammin aho¹, Kelui aho.¹ B J. M. (Ljasten salon luhta,
 Lauoisten loto,) Worisalon kari, yxi Honga luchta, (Karsika saari,
 Taskin lammin luchta,) Heta hariun luhta. B aff J. M. (Lallan saari),
 Wijta salo Sorsa wecl. — 8.

Asuinpaikka: Saamainen, Lylyjärventaival.

Olli Kuiffualainen 1541–
 Cauppi Heiskainen 1550 ja 1557– (yhtiömies, kts. n:o 1716).

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:104v. 6140:87. 6144:46. 6147:41. 6151:
 108. 6155:103. 6159:45v. 6170:58v. 6194:49. 6201:42. 6214:4. 6255:14v,
 53. 6303:92v. 6331:42v, 64. 6344:35.
 V. 1664 jakokunta n:o 640, maita Saamaisten kylässä.
 Isonjaon jakokunta: Saamainen 8–9/14–16.

¹ Luetellaan myös arviokunnassa n:o 1722.

N:o 1715

Kartta IV:O

Thomas Johan Ahoinen 8 vmk.

Wijta salo, Monacka mäki, Heposaari ligger Under Melawesi, Under l Skattskin. B aff E. A. (Pesoin aho,) Rautiolan aho¹, Toman siw, (Turuisen aho), Kiwi Jerfwen pää, Rokolax. B aff C:t Mustan lahden peldo, Lepä aho, Mustanlahden aho, (Wanan taa), Pehmesen Taiffwal. — 10 (11).

Asuinpaikka: Saamainen, Mustanlahdenpelto.

Thomas Staffan(inp.) Ahoinen 1541—

Joan Ahoinen 1552—

Per Karlin(en) 1546—51 (yhtiömies?).

Pol Karlin(en) 1546—51 (yhtiömies?).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:103v. 6140:86v. 6144:46. 6147:40. 6151:108. 6155:102. 6159:45. 6170:58. 6194:48v. 6214:3v. 6255:13v, 53v. 6303:90. 6331:42, 64v. 6344:35.

V. 1664 jakokunta n:o 606, maita Saamaisten ja Lohilahden kylissä. Isonjaon jakokunta: Saamainen 12—13/20—24. Lohilahti 1—2/1—8.

N:o 1716

Kartta IV:P

Caupi Heiskainen 4 vmk.

Wechkamäki, Sarissen Taiffwall. — 2.

Asuinpaikka: Valkeamäki, Vehkamäki.

Cauppi Heiskainen 1546—

Olli Kuiffualainen 1550, 1557— (yhtiömies, kts. n:o 1714).

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Keriharju I/IV.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:83v. 6144:45. 6147:39. 6151:110. 6155:103. 6159:45v. 6170:58v. 6194:49. 6214:4. 6255:14v, 53, 53v. 6303:92v. 6331:42v, 64. 6344:35.

V. 1664 jakokunta n:o 635, maita Valkeamäen ja Tuppuralanmäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Valkeamäki 4—6/5—8. Tuppuralanmäki 2/3.

¹ Mainitaan myös n:ossa 1720. Kartta IV:Q.

N:o 1717

Kartta III:O

Tomas Kuckoinen, Hindrich Kähköinen 7 vmk.

Wechmas mäki — 1 Skattskin. B aff G. F. Kolmen Soppen mäki, Wechmas Jerfwen Taiffwall, Hirffwi Jerfwen Taiffall, Karhu mäki, Anders Kähköin vcl inferius Peer Kähköinen¹, Lechto salmen luchta, Pöhlälaxi, (Korteh luchta), Lewälaxi, Saffwon Nenä, Linda Joki, Mätäs Jerfwen Joki, (Konon kangas), B aff C:t Kiui Jerfwen aho, Laukahan päiffwä randa. B aff CN Kurckoj Jerfwen mäki, Lambisen etelä pä, Kiwi mäki. — 15.

- A) Asuinpaikka: Vehmasmäki, Vehmasmäki.
Hen(rik) Kähköinen (Kechkoin, Keckoinen, Keskoin) 1541—
B) Asuinpaikka: Vehmasmäki, Kivijärvenaho.
Pol Leffuon(en) 1541—51.
Hen(rik) Kuckonen 1546—51.
Tönius (Tynis) Kuckoinen 1552—

Yhtenä arviokuntana v:sta 1554.

Verotuspaikka 1541—47: A) Rantasalmi, Rantasalmi VI. B) Rantasalmi, Keriharju I/V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:98, 101. 6140:81v, 84. 6144:40v, 45v. 6147:38v, 39v. 6151:110v, 116v. 6155:99, 103. 6159:44, 45v. 6170:56, 59. 6182:62v, 65. 6194:47v. 6214:2. 6255:11v, 53. 6303:93. 6331:42v, 62v, 63. 6344:35.

V. 1664 jakokunta n:o 486, maita Vehmasmäen, Nerכון, Ollikkalan, Hernejärven, Vuotjärven, Käärmelahden, Lammasjärven ja Vänninmäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Vehmasmäki 8—9/22—29. Nerכון 1—5/1—31. (Muut kylät kts. arviokunta n:o 1744.)

N:o 1718

Kartta III:P

Laur Lars Möijckinen 6 vmk.

Denne efter:ne Jordh finnes intet i Jordeboken, det witner Nembden, att the ähre hans gamble häfd ther han oppå boor Kiwimäki, Kekonmäki, (Murdoselkä). — 2.

¹ Pekka Kähköinen asui Nerכון Mätäsjärvellä ja on merkitty arviokuntaan n:o 1744.

Asuinpaikka: Vehmasmäki, Kivimäki.

Lau(ri) Möijckänen (Muijekonen, Möckeinen) 1548—

An(tti) Möijckänen 1548—52.

Caupi (Jacob) Möijckänen 1553—

Käytetyt lähteet 1548—62: 6147:42. 6151:108. 6155:99. 6170:56v. 6181:64. 6194:47v. 6214:2. 6255:11v, 53. 6303:93v. 6331:43, 62v. 6344:35. V. 1664 jakokunta n:o 596, maita Vehmasmäen kylässä. Isonjaon jakokunta: Vehmasmäki 6/18—19.

N:o 1719

Kartta III:Q

Peer Leffwoinen, Oluf Hind. Mickelijleinen, Erich Suhoinen, Michel Yleinen 9 vmk.

Sotkan Niemi, Wehmas salmen aho, liggjandes wedh Sotkawesi, Under 3 Skatskin. B aff G. F. Pilohisen Murdo, Kiwimäenpä, Ryt-kin pochias pä Under 1 Skatskin. Hiisi mäki, Suren soon Taus randa, Warkahan Jerfwen Taus randa, Liesken salmi, Leesken luchta Kiwi Jerffwen Taiffall. Lehoisten lahden pohia, Korpkanan sari, (Tarffwa lammin Randa). af J. M. Hoikan soon siw Päiue randa, Kuhas-ten salmen taus randa, Humolalahen Taus randa, Kuch Jerffwin luch Nurcha, (Suhon Niityn randa, Mursas suon alus), Hoikan Joki Niemi Taus randa, Piri lahen hariu, Lajun luhan rinda, Hoikan Niemi Taus puoli¹, B aff E. A. (Lähde aho, Lappa aho,) Koifw Jerfwen aho, Ritislahen Niemi, Puhminisen mäki. — 23.

A) Asuinpaikka: Vehmasmäki/Sotkanniemi, Sotkanniemi.

Hen(rik) Leffuo Ylönn(en) (Ylen, Yläin) 1541—50.

Pol Mic(kelinp.) Ylen(en) 1541.

Per Leffuoinen 1546—

Mickel Ylöinen 1551—

Oloff Peersson 1561.

B) Asuinpaikka: Vehmasmäki, Kivimäenpää.

Erich Suhoinen 1541—²

Olli Heiskainen 1546—57 (yhtiömies, kts. n:o 1731).

Yhtenä arviokuntana v. 1541 ja v:sta 1558.

Verotuspaikka 1541—47: A) Rantasalmi, Keriharju I/VI. B) Ranta-salmi, Keriharju I/IV/VI.

¹ Sama kuin edellä Hoikanjokiniemi.

² Ei kymmenysluetteloissa 1557—61.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:101, 6140:84, 86v, 6144:45v, 46, 6147:39v, 41, 6151:110, 117, 6155:103, 113, 6159:45v, 6170:58v, 59, 6194:49v, 6214:4v, 6255:14v, 15v, 53, 6281:6, 6303:94v, 6331:43, 62v, 6344:35.

V. 1664 jakokunta n:o 573, maita Vehmasmäen ja Sotkanniemen kylissä, n:o 486, maita Vehmasmäen kylässä, ja n:o 572, maita Ritisenlahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Vehmasmäki 3–5, 10–11/6–17, 30–31 ja 8–9/22–29. Sotkanniemi 1–2/1–9. Ritisenlahti 1/1.

N:o 1720

Kartta IV:Q

Hindrich Hoffwinen 5 vmk.

B aff C:t Lylymäki, Saparo Jerffwen maa, Rautialan aho¹, (Rijta Kangas), Pochia lahen maa, Laijmo laxi. — 5.

Asuinpaikka: Saamainen/Huovilanmäki, Lylymäki.

Pol Rauska 1541.

Hen(rik) Hoffuoinen (Hyffuoinen) 1546–

An(tti) Höffuen(en) 1541 (yhtiömiäs, kts. n:o 1721).

Mickel Hoffuoinen 1546–59 (yhtiömiäs, kts. n:o 1721).

Samana arviokuntana n:o 1721 kanssa vv. 1541–59.

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:104, 6140:86v, 6144:46, 6147:40v, 6151:110v, 6155:103, 6170:59, 6194:49v, 6214:4, 6255:14v, 53, 6303:95, 6331:43, 64, 6344: 35.

V. 1664 jakokunta n:o 642, maita Huovilanmäen kylässä.

Isonjaon jakokunta: Huovilanmäki (Huovila) 1–2/1–5.

N:o 1721

Kartta IV:L

Michel Hoffwinen, Swni 7 vmk.

B aff C:t Hofwilan mäki, Sawi aho, Pitkä aho, Wanha mäki, Korteh Jerffwen aho, Kulhon mäki.² — 6.

¹ Mainitaan myös n:ossa 1715.

² Kaikki maat lueteltu myös n:ossa 1708. Karttamerkki sama, IV:L.

Asuinpaikka: Saamainen, Huovilanmäki.

An(tti) Höffuen(en) 1541.

Mickel Hoffuoinen (Hyffuoinen) 1546–

Suni (Soijni) Hooffuinen 1561–

Pol Rauska 1541 (yhtiömies, kts. n:o 1720).

Hen(rik) Hoffuoinen 1546–59 (yhtiömies, kts. n:o 1720).

Samana arviokuntana n:o 1720 kanssa vv. 1541–59.

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541–59: kts. N:o 1720, 1561–62: 6331:43, 64, 64v. 6344:35.

V. 1664 jakokunta n:o 641, maita Saamaisten kylässä.

Isonjaon jakokunta: Saamainen 10/17–18.

N:o 1722

Kartta IV:S

Matz Anders Karwinen 9 vmk.

B aff G. F. Sammisensalo, Ratas Jerfwen sw, Lyly Jerfwen Taifwal¹, Lijkolammin Taiffwal¹, Sijtin Taiffwal¹, (Petarin aho), Ruis salo, Kelon aho¹, Lokalahden sw², aff C:t (Kohisen mäki), Turakan mäki, Hirsi kangahan aho.² – 5 (9).

A) Asuinpaikka: Saamainen, Turakanmäki.

Pol Karwo(nen) 1541.

Mångs Pol:ca Karffuoinen 1546–57.

Matt(i) Karffuinen (Kariuinen) 1558–

An(tti) Karffuinen (Kariuinen) 1559–

B) Asuinpaikka: ? (autiona v:sta 1557).

Lau(ri) Karffuoinen 1541–56, autio 1557.

Ioan Karwo(nen) 1541, 1553.

Yhtenä arviokuntana v:sta 1558.

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:97. 6140:80v. 6144:39v. 6147:37.

6151:109v. 6155:101. 6159:45, 6170:57v. 6181:63v. 6194:48v. 6201:41v.

6214:3, 3v. 6255:13, 13v. 6281:6v. 6303:95v. 6331:43, 64. 6344:35.

V. 1664 jakokunta n:o 640, maita Saamaisten kylässä.

Isonjaon jakokunta: Saamainen 8–9/14–16.

¹ Mainitaan myös n:ossa 1714. Kartta IV:N.

² Lokalahdensuu ja Hirsikankaanaho on sama tiluskappale.

N:o 1723

Kartta IV:T

Hans Mickell Kandainen 6 vmk.

B aff E. A. Sagisen randa taus poli, Pöykelä koifw, Lohen Nijtu, Poicki sw, Pohias pää Maria Nijtu joen maalda, Kotilaisen poli. — 6.

Asuinpaikka: Saamainen, Sahistenranta.
 Michell Lau(rinp.) Kandainen 1552—
 Hannus Kandainen 1552—

Käytetyt lähteet 1552—62: 6170:64. 6194:49. 6214:4. 6255:14v, 53v. 6281:6v. 6303:97v. 6331:43v, 64. 6344:35.
 V. 1664 jakokunta n:o 636 ja 637, maita Saamaisten kylässä.
 Isonjaon jakokunta: Saamainen 1/1—4 ja 2—5/5—10, 25.

N:o 1724

Kartta IV:U

Hindrich Assiainen 5 vmk.

B aff C:t Jonianlax, Tupa peldo, (Orsma mäki), Lähde aho, Alho Soijon mäki.¹ — 4.

Asuinpaikka: Saamainen, Tupapelto.
 Hen(rik) Asiainen (Kasioinen) 1546—

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Keriharju I/V.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:84. 6144:45. 6147:39. 6151:110. 6155:103. 6170:58v. 6194:49. 6214:4. 6255:14v, 53. 6303:99. 6331:43v, 64. 6344:36.

V. 1664 jakokunta n:o 645, maita Saamaisten kylässä, ja n:o 531, maita Juonionlahden kylässä.
 Isonjaon jakokunta: Saamainen 11/19. Juonionlahti 1/1—5.

N:o 1725

Kartta III:R ja IV:V

Lars Eskelinen, Anders Kopoinen, Hindrich Komoinen, Hans Kandainen 5 vmk.

B aff E. A. Laijlax, Rijtalahen sw, Päiffwe randa, Lambo sari, Koif-

¹ V. 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksessä arviokunnan kohdalla lisäys: Hafwer Pääll Hyvärinen tilförenne besittidt Keriharju Engh medh 7 Skattmk. Kysymyksessä lienee Rantasalmen Keriharjulla sijainnut niittyomistus.

wulahan taus randa, (Heta lammin etelä ia pochias pä), Pihlauoisen Joen Koruen päiffw randa, Taus randa pochisen lambia ia Mus-toisen Nijty rinda, Lux lammin pohia, Pappilan ja Kuifwalaisten Nijty wacheld, Roko lahen randa Luch puoli, E. A. Humala Jerffen pää, Saaristen Joki, Pauka Joki, Half Pauka salo, Hangas Niemi. B aff E. A. Anders Koponen och Oluff Puchonen, Pehon mäki, Pessä Niemi, Heta aho. — 17.

- A) Asuinpaikka: Saamainen/Reinikkala, Pehonmäki.
 Olli Pechkoinen (Pächkö, Peckoinen, Pouchkoinen) 1541–61.
 Antti Pol(inp.) [Kirppu] Kopoinen 1550–
 Joan (Pol(inp.) Kopoinen 1553.
 Lau(ri) Eskilss(on) 1562–¹
- B) Asuinpaikka: Vehmasmäki/Paukarlahti, Laajalahti.
 Hen(rik) Konoinen (Kandainen) 1546–
 An(tti) Konoinen 1546–53.
 Hannus Kandainen 1552– (yhtiömies, kts. n:o 1723).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1554.

Verotuspaikka 1541/46–47: Rantasalmi, Keriharju I/V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:101. 6140:84. 6144:45. 6147:39v. 6151:110. 6155:103. 6170:58v. 6181:64v. 6194:49. 6214:4. 6255:15, 53, 53v. 6303:99v. 6331:43v, 63, 64. 6344:36.

V. 1664 jakokunta n:o 650, maita Reinikkalan ja Paukarlahden ky-lissä.

Isonjaon jakokunta: Reinikkala 1/1–2. Paukarlahti 1–2/1–5.

N:o 1726

Kartta IV:W

Bengt Wiliakainen, Hindrich Paloinen, Hans Wepseleinen 8 vmk.

B aff G. F. Lautian peldo, Tacko Kangahast, Hauhisalo, Kynsi Niemi, Petro saari, Jänis Nemen Nenä. — 6.

- A) Asuinpaikka: Konnuslahti/Halola, Lautianpelto.
 Hen(rik) Palainen 1546–
 Hans Wepseleinen 1562–

¹ Kuopion kirkkoherra Lars Aeschilli Kauhanen. Vrt. SVTK, 140.

B) Asuinpaikka: —/Halola, Hanhisalo?
 Staffan Orauainen 1541–59.¹
 Bengt Wiliakain(en) 1561—¹

Yhtenä arviokuntana v:sta 1559.

Verotuspaikka: A) 1546–47: Rantasalmi, Keriharju I/V. B) 1541–47:
 Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:104v. 6140:84, 87. 6144:45, 6147:39v,
 41. 6151:110, 111. 6155:103, 104. 6170:58v, 59v. 6194:49, 50. 6214:4, 5.
 6255:14v, 16, 53v. 6281:6v, 7. 6303:100. 6331:43v, 65v. 6344:36.

V. 1664 jakokunta n:o 649, maita Halolan kylässä.
 Isonjaon jakokunta: Halola 1/1.

N:o P 12

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka ? (autiona 1561?)
 Páual Hyfföinen 1541–61.
 Per Rauska 1541 (yhtiömies?).
 Nico Toolffuain(en) 1561.²
 Oliff Höffuoin(en) 1562.²
 Per Kemerein(en) 1562.²

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Keriharju I/V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:100. 6140:83v. 6144:45. 6147:39.
 6151:110. 6155:102. 6170:58. 6194:49. 6214:4. 6255:14v. 6303:98. 6331:
 43v. 6344:35. 6345:5.

SAAMAINEN VI

N:o 1727

Kartta VI:A

Peer Ojnonen, Johan Turuinen 7 vmk.

Putismäki, Laijtisenlax, Hirffwi Jerfwen aho, Kiwi Jerfwen aho,
 ligglandes wedh Sotka wesi Under 2 Skattskin. aff G. F. Peer Oj-

¹ Ei kymmenysluetteloissa vv. 1557–61.

² Kymmenysluettelossa v. 1562 merkintä: Olli Hyffuoine öde, Tolvasta ja Kä-
 märeistä ei löydy kymmenysluetteloista. He ovat luultavasti aution uusia viljeli-
 jöitä.

nonen medh Peer Leffoinen¹ Putusmäki², Kiwi Jerfwen aho.² Efter Nebdes berett Tomberin pirtin päiffwä randa, Kaicko Jerfwen soo saras tedan till Jurickalax. — 6.

Asuinpaikka: Saamainen/Puutosmäki, Puutosmäki.

Per Ojnoinen 1541—³

Pol Matt(inp.) Turun (en) 1541 (yhtiömies?).

Joan Pol(inp.) Turossen 1546— (yhtiömies?).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:104. 6140:86v. 6144:46. 6147:40v. 6151:117v. 6155:113. 6159:42. 6170:59v. 6194:50. 6214:5. 6255:16, 53. 6303:108. 6331:44, 64. 6344:36.

V. 1664 jakokunta n:o 630, maita Puutosmäen kylässä.

Isonjaon jakokunta: Puutosmäki 1—4/1—8.

N:o 1728

Kartta V:O

Peer Mondaneuffwoinen, Joan Tackuinen 5 vnk.

B aff E. A. Lohi lammin päiffwä randa, (Ansulax), Stoiikkanlax, (Konnälax). aff C:t Leppämäki, Leppämäen maa, Runa Jerfwen maa, Horman rönä, ett st:e af Halanmäki, Swren soon mäki, Syriä salo, Ihauilän lampi, Terffwan aho, Sauu peldo, (Mäyrä aho), Lapin aho, Wanha peldo, Wechmas Mäki, Särki salmen maa. — 16.

Asuinpaikka: Kurjalanmäki/Leppämäki, Leppämäki.

An(tti) Tackuinen 1546—49.

Lau(ri) Jurffwainen 1546—52.

Joan Tackuinen 1552—

Per Jurffuainen 1553—56.¹

Per Mondaneuffoin(en) (Mondoinen) 1557—⁴

Per Olckon(en) 1549 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Pietilä/Hiisimäki).

Per Leffuon(en) 1550 (yhtiömies, kts. n:o 1719).

Hen(rik) Yläin(en) 1550 (yhtiömies, kts. n:o 1719).

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Rantasalmi V.

¹ Kts. n:o 1719.

² Mainittu jo edellä anekittomissa maissa.

³ Kymmenluettelossa: Silwesti Oijnoinen.

⁴ Pekka Jurvanen ja Pekka Montaneuvoinen mahdollisesti sama mies.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:81. 6144:39v. 6147:37v. 6151:110v. 6155:103. 6159:45v. 6170:58v. 6182:65. 6194:49v. 6214:4v. 6255:15, 54. 6303:102. 6331:44, 64v. 6344:36. N:o 1464/1235.

V. 1664 jakokunta n:o 572, maita Ritoniemen, Kuopion, Toivalan, Leppämäen ja Kurjalanrannan kylissä.

Isonjaon jakokunta: Leppämäki 1—4/1—7. Kurjalanranta 11/20. Ritoniemi 1—3/1—20. Toivala 5/Kurkiharju 1—4. Kuopio kaupunki-
aluetta.¹

N:o 1729

Kartta V:P

Anders Pijrainen, Anders Karrinen, Hindrich Pijrahainen 6 vmk.

Kortehen soon aho² Paloisen aho² Under I Skattskin, aff C:t halff aff Ninimäki, Pochias poli Leppämäki, Pochias poli Nini Jerfwia, Pochias poli Härkä Jerfwia, Hytisen mäki, Joki Niemi, Ene Niemi, Kuckar mäki, pochias poli Hauki Jerfwen Taiffwal, Tolla mäki, Nukaralda Pirtti aho, Hosiais aho, Tetri mäen etelä poli. — 13 (15).

Asuinpaikka: Valkeamäki/Tuppuralanmäki, Niinimäki.

Antti Pijrainen 1541—

Pol An(tinp.) Pirainen 1552.

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI/IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:98. 6140:81v. 6144:40. 6147:38. 6151:111. 6155:104. 6159:46. 6170:59. 6182:65. 6194:49v. 6214:5. 6255:16, 53. 6303:102v. 6331:44, 64v. 6344:36.

V. 1664 jakokunta n:o 624, maita Tuppuralanmäen ja Enanlahden kylissä.

Isonjaon jakokunta: Tuppuralanmäki 4—5/7—10. Enanlahti 3—4/4—8.

N:o 1730

Hindrich Heinois Jordh som Anders och Jöns Takuinen³ Swikeligen brukat hafwer: Ett st:e Hetanmäki⁴, Swren Soon mäki, Son maa, 4 vmk.

¹ Vrt. Savilahden—Kuopion isojakokartta, KMMK.

² Luetellaan myös arviokunnassa n:o 1694. Kartta V:D.

³ Jöns Takuinen arviokunnassa n:o 1728, jossa myös Suurensuonmäki.

⁴ Kappale Hietamäkeä mainitaan myös arviokunnassa n:o 1732. Vastaavaa v:n 1664 jakokuntaa ei verollepanomaakirjan »avaimessa» (6331 b) mainita, mutta Hietämäki löytyy isonjaon jakokunnan Saamainen 2—3/5—8 mailta.

Asuinpaikka: (Saamainen), Hietämäki? autiona v:sta 1557.
 Hen(rik) An(tinp.) Heinoinen 1541–57.
 Matth (An(tinp.) Heinoinen 1553–57.
 Autiona 1557– (ei löydy vuotuisista verokirjoista 1558–).

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi V.

Käytetyt lähteet 1541–57: 6133:97v. 6140:81. 6144:39v. 6147:37v.
 6151:110v. 6155:105. 6159:46. 6170:59. 6182:65v. 6194:49v. 6201:42v.
 6214:5. 6255:16.
 V. 1664 jakokunta n:o ?

N:o 1731 ja L 21

Kartta V:Q ja VI:B

Oloff Heiskainen, Anders Lippoinen, Laur Kesoinen, Peer Ylöinen
 8 vmk.

Wasara soon Taiffwal, Pirtti aho liggiandes i Ninimäki Under 1
 Skatsskin.

Anders Lippoinen, Laur Leppinen 9 vmk n:ossa L 21.

(Haltulanpalo, Metäxen randa, Hirfwihauan Kangas, Tohian aho,
 Pahan korfuen aho, Kukon mäen aho, Kotkan Niemi, Tulliaho.)¹
 Pirttilaxi, Kuiffwa Niemi, (Walkiais aho), Kumbomäki, Witzolahen
 pelijs ma. — 6.

A) Asuinpaikka: Saamainen/Enanlahti, Pirttiaho.

Olli Heiskainen 1541–

Nico Heyska 1541.

Erich Suhoinen 1546–56 (yhtiömies, kts. n:o 1719).

B) Asuinpaikka: Ritoniemi/Kartansalo, Vasarasuon taival.

Antti Lippoinen 1554– (yhtiömies, asuinpaikka Sääminki/Ranta-
 salmi, Hiltula)

Lauri Kosoinen 1554–

Peer Ylöin(en) 1561–

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

¹ Sijaitsevat Rantasalmen Hiltulassa (v. 1561 vielä Sääminkiä). Kts. n:o 1155/1219.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:104. 6140:86v. 6144:46. 6147:41. 6151:117. 6155:113. 6170:59. 6182:65. 6194:49v. 6214:4v, 5. 6255:15v, 16, 51, 53v. 6303:103v, 106v. 6331:44, 62, 64. 6344:36. N:o 1155/1219.

V. 1664 jakokunta n:o 620, maita Enanlahden, Kartansalon ja Leppämäen kylissä, n:o 621, maita Juurikkamäen kylässä, ja n:o 624, maita Enanlahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Enanlahti 1/1–2 ja 3–4/4–8. Leppämäki 5/8–9, Kartansalo 6–8. Kartansalo 1/1–4 (Kuopio), 1/1–5 (Leppävirta.) Juurikkämäki 1–3/1–19.

N:o 1732

Kartta IV:X

Peer Joan Peersson Hytinen, Joan Koistinen 7 vmk.

B aff G. F. Lehosten Taifwal, af C:t Kokonmäki, Rynäisen Niemi, Hetaselkä, Lautiamäki, ett st:e Hetämäki¹, Kalliomäen Nenä aho. af C:t ett st:e aff Hetämäki. — 7.

A) Asuinpaikka: Saamainen, Kokonmäki.

Nico Koistinen 1541–52.

Oll(i) Koijstinen 1552.

Lau(ri) Koistinen 1553–57.

Joan Koistinen 1553–

Ihannus Hyttinen 1554–58 (yhtiömies, kts. C).

Hen(rik) Koistinen 1554 (yhtiömies, kts. n:o 1734).

B) Asuinpaikka: Saamainen, Kappale Hietämäkeä.

Per Hyttinen 1546–

Joan Per:ca Hyttinen 1559–

C) Asuinpaikka: Saamainen, Kappale Hietämäkeä?

Ihannus Hyttinen 1541–58.

Pol Hyttinen 1541–50.

Suni Hyttinen 1541–49.

autiona 1559–?²

A ja C yhtenä arviokuntana 1554–58.

A ja B yhtenä arviokuntana 1561–.

Verotuspaikka 1541/46–47: A) Rantasalmi, Keriharju I/V. B) Rantasalmi, Keriharju IV/VI. C) Rantasalmi, Keriharju I/V.

¹ Mainitaan jo Klemetti-kirjurin anekissa. Vrt. n:o 1730.

² Arviokunnan vero vähenee 8 vmk:sta 4 vmk:aan Ihannus Hyttisen kadotesa verokirjoista.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:100. 6140:83v, 87. 6144:45. 6147:39, 41. 6151:110, 115. 6155:102, 103, 110. 6159:45, 45v. 6170:58, 58v, 64. 6182:64. 6194:49v. 6214:4, 4v. 6255:14v, 53v. 6281:6v, 7. 6303:96v, 100v. 6331:44, 64, 64v. 6344:36.

V. 1664 jakokunta n:o 637, maita Saamaisten kylässä.

Isonjaon jakokunta: Saamainen 2—3/5—8.

N:o 1733

Kartta V:R

Joan Mattsson, Laur Jönsson Pelkoinen, Oluf Pelkoinen i Worisalo 7 vmk.

Wehmasmäki, Lehto Kangas Under i Skatskin. af C:t Jänis salo, Lapin Jerfwen mäki, Kiwisalo. — 5.

Asuinpaikka: Ritoniemi/Jänissalo, Jänissalo.

Matt(i) Pelko(inen) 1541.

Joan Matt:ca Pelkoinen 1546—

Caupi Joan:ca Pelkoinen 1561—

Per Jonsson (Pelkoinen) 1561.

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:97v. 6140:81. 6144:40. 6147:38. 6151: 111. 6155:104. 6170:59v. 6194:50. 6214:4v. 6255:15v, 51. 6303:104. 6331:44v, 62. 6344:36, 37.

V. 1664 jakokunta n:o 509, maita Jänissalon, Litmanniemen, Vuorisalon, Ohtaanniemen, Kiukaanniemen ja Korpijärven kylissä.

Isonjaon jakokunta: Jänissalo 2/3—6. Vuorisalo 1—2/1—2, Susiniemi 1—6. Litmanniemi 1—3/1—11. Ohtaanniemi 1—5/1—19. Kiukaanniemi 1/1—4. Korpijärvi 2/5—8.

N:o 1734

Kartta VI:C

Hindrich Koistinen 5 vmk.

Aff E. A. Wasaran randa, Sijnen Newan siw, Kaha sari¹, Kauhan Niemi¹, (Newa mäki), Pahka salo, (Wesa sarendt) Lahen siw sarendt, Särkilahen maa, Jatisalo, Laukasen mäki, Korteh Jerfwen maa, Hoi-kan lahden Maa. aff C:t Carpin aho, Pelkoisen aho, Kulfuehen mäki. — 14.

¹ Mainitaan myös n:ossa 1798. Kauhaniemi = Kauhastenniemi.

Asuinpaikka: Ritoniemi/Vehmersalmi, Karpinaho.
 Hen(rik) Koistinen 1541—
 Antti Koistinen 1561.¹

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:98. 6140:81v. 6144:40. 6147:38. 6151:111. 6155:104. 6170:59v. 6194:49v. 6214:4v. 6255:15v, 51. 6303:104v. 6331:44v, 62v. 6344:36.

V. 1664 jakokunta n:o 619, maita Vehmersalmen, Räsälän ja Enanlahden kylissä.

Isonjaon jakokunta: Vehmersalmi 4—5/5—6, Juojärvi 1—6. Räsälä 1—2/1—5. Enanlahti 2/Enonsalo 1—7.

N:o 1735

Kartta V:S

Laur Rouhiainen, Peer Pääll Halssinen 8 vmk.

Terfwolan aho ligglandes wedh Soijsalo Under 2 Skatskin. B aff G. F. een Ödes Jordh benm:dt Hapa maan etelä poli Under 5 Skatskin. aff J. M. Hans Thomahainen Soikan Niemi, (Salmen korfwa), Torfwen peldo itäpoli, (Itäpoli Worea, Kuckar Niemi,) Jänis Wori, Joki Pekon Niemi, Pochias poli Lefwe Jerfwiä, Pochias pää Walkeaista, (Kansan ahot), Repomäki, Polffwi mäki. Sijka Jerfwian maa, Tickaisen mäki², Hiltulan Pirtti Jerfwi, Lefwäx, Karfwian Niskasa, Sarwi Keskus Ropolda, Purmu lax Ropolda Tulihariu, Musta rönä, Kurialan mäen alda, Härmanlaxi, Kuckarin sarten Luchta, Torffwen aho, Swren soon siwulda etelä Nurckassa, (Tohi Kannon etelä Nurkassa). — 23.

A) Asuinpaikka: Kurjalanmäki/Kurjalanranta, Tervolanaho.
 Kauppi Halssin(en) 1541.
 Pol Kaupin:ca Halssinen 1546—
 Marti Karwo(nen) 1541 (yhtiömies?).

B) Asuinpaikka: Valkeamäki/Kurjalanranta, Torvenpelto?
 An(tti) Keräinen 1546—52.
 Matth Keräinen 1549—52, 1558.
 Per Rouhiainen 1553—

C) Asuinpaikka: Haapamäki, Haapamaan eteläpuoli? (autio 1552).
 Hen(rik) Halssinen 1546—51.
 (liitetty v. 1554 Pekka Rouhiaisen maihin, mutta esiintyy silti Heikki Halssisen autiona 1558—).

¹ Vain kymmenysluettelossa.

² Mainitaan n:ossa 1729. Kartta V:P.

A ja C yhtenä arviokuntana 1546–51, B ja C yhtenä arviokuntana v:sta 1554. Kaikki yhtenä arviokuntana v:sta 1558.

Verotuspaikka A ja C 1541/46–47: Rantasalmi, Rantasalmi VI. B 1546–47: Rantasalmi, Rantasalmi V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:98. 6140:81, 81v. 6144:39v, 40v. 6147:38. 6151:111, 116v. 6155:104, 112. 6159:41, 46. 6170:59, 65. 6182:65, 70v. 6194:43v, 49v. 6214:4v, 9v. 6255:7, 15v, 51v. 6281:7v. 6303:105. 6331:44v, 64v, 65. 6344:37.

V. 1664 jakokunta n:o 665, maita Haapamäen ja Kurjalanrannan kylissä, n:o 621, maita Haapamäen kylässä, n:o 563, maita Jänissalon ja Ukonlahden kylissä, ja n:o 624, maita Enanlahden ja Tuppuralanmäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Kurjalanranta 2/4. Haapamäki 1/12–13. Jänissalo 1/1–2. Ukonlahti 1/1–8. Enanlahti 3–4/4–8. Tuppuralanmäki 4–5/7–10.

N:o 1736

Oluff Laijinen 3 vmk.

Posioismäki, Salaka Niemi, Hirffwilax, Rokolax, Ninimäki, Honkamäki och ett st: e af Kuhalax, Karkun hariu.

(Olli Laitista ei löydy v:n 1562 verokirjoista. Mahdollisesti sama kuin Kuosma Huttusen kahden veromarkan autio, jota ei Huttusen nimellä löydy v:n 1561 verollepanomaakirjasta).

Asuinpaikka: ?

Per Ol(linp.) Otinen 1546–49.

autiona 1550–53.

Kosma Huttoinen 1554–56.

autiona 1557–

Verotuspaikka 1546–47: Rantasalmi, Putkisalmi II.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:65v. 6144:25. 6147:37v. 6151:111. 6155:104. 6170:59. 6182:65. 6194:49v. 6201:43. 6214:5. 6255:16. 6281:7v. 6303:106v. 6331:44v. 6344:37.

V. 1664 jakokunta n:o 629, maita Niinimäen kylässä ja Kuopion kappalaisen pappilalla.

Isonjaon jakokunta: Niinimäki 2/1–2. Savilahti 2/2.

N:o 1737

Kartta V:T

Michel Reinikainen, Hind. Roppoinen ell:r Joan Mickoinen 10 vmk.

B aff C Hapa meki¹, Sallin aho¹, (Rijta aho), Hapa aho, E. A. B Räpyss Jerffwi Joutzen Jerfwen mäki, Safwon Kaijan joki, Sallko mäki, Kumbusen etelä poli, Otus Jerfwi, Mustin lahden kosken sw, Mienan Joki. — 9 (11).

Asuinpaikka: Valkeamäki/Haapamäki, Haapa-aho.

Joan Mickoinen 1541—56.

autio 1557.

Hen(rik) Roppoinen 1558—

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:98. 6140:81. 6144:40. 6147:38. 6151:111. 6155:104. 6170:59v. 6194:50. 6201:43. 6214:5. 6255:16. 6281:7v. 6303:107v. 6331:44v, 64v. 6344:37.

V. 1664 jakokunta n:o 621, maita Haapamäen, Enanlahden, Juurikkamäen, Kartansalon ja Leppämäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Haapamäki 1—2/1—11. Juurikkamäki 1—3/2—19.

N:o 1738

Kartta V:U

Pääll Ropoinen el:r Parffwiainen 7 vmk.

B aff C:t Hongamäki, Rijhi lahden ma, Pippurin mäki, Ongimäen Nenä, Ninimäki, Ala aho, Keckon peldo², Reppo Mäki², Nijty Joen maa.² — 8 (9).

Asuinpaikka: Saijanlahti/Lylymäki, Roponmäki.

Per Jo:ca Monninen (Moninen, Moinen, Immo) 1541—57.

Marti Jo:ca Moninen 1556—57.

Cauppi Lau(rinp.) Parffiain(en) 1557—

Knut Poikonen 1559 (yhtiömies, kts. n:o 1700).

Hen(rik) Latturin(en) (yhtiömies, kts. n:o 1700).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi V.

¹ Mainitaan myös n:ossa 1705. Kartta IV:K.

² Luetellaan myös arviokunnassa n:o 1700, jonka omistavat Caupi Parffwiainen, Pääl ihm., Knut Poijkoinen ja Hind. Lattuinen. Kekonpelto kts. kartta V:H.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:97. 6140:80v. 6144:39v. 6147:36v. 6151:109. 6155:101. 6170:57. 6194:44v. 6214:3. 6255:12v, 54. 6281:4. 6303:82. 6331:40v, 65. 6344:33.

V. 1664 jakokunta n:o 679, maita Lylymäen kylässä, ja n:o 668 maita Kurjalanrannan ja Soinilansalmen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Lylymäki 2/2—4. Kurjalanranta 3/5—7. Soinilansalmi 1/Kurjalanranta 21—22.

N:o 1739

Kartta V:V

Mickell Parfwaiainen 5 vmk.

Heta aho, (Kackra aho liggandes wedh Rauhamäki) Under 1 Skat-skin. Anders Käriäinen¹ Hyttisenmäki, Joki Niemi, Enan Niemi liggandes wedh Soijsalo Under 2 Skatskin. (Wijrka Harju) Ropoin maa, Kypäramäki liggandes wedh Soijsalo Under 1 Skattskin. B aff G. F. Sijka Jerfwen siwu, Rauha Jerfwen Joen maa. Tihnuisen maa, Leffwe Jerfwen aho, Tynnyri lammin maa Under 1 Skatskin. — 11.

Asuinpaikka: Valkeamäki, Hieta-aho.

Michel Parffuainen 1541—

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:104v. 6140:87. 6144:46v. 6147:41. 6151:115. 6155:110. 6170:59v. 6194:50. 6214:5. 6255:16v. 53. 6303:108v. 6331:44v, 64v. 6344:37.

V. 1664 jakokunta n:o 634, maita Valkeamäen kylässä.

Isonjaon jakokunta: Valkeamäki 1—3/1—4.

N:o 1740

Kartta IV:Y

Staphan Koistinen, Joan Haloinen 6 vmk.

B aff E. A. Kiwi aho, Aijtolax, (Mulkun pelto), Putus Niemen Nenä, Autiomäki, Kerän pelto, Härkä Jerffwen siwumaa, (Kansan aho), Koistin aho, Tollan Mäki, B aff C:t Kolmen Sopen mäki, Wehmas Jerfwen Taiffwal, Karhu Jerffwen Taifwall, Karhu mäki. — 12.

Asuinpaikka: Saamainen, Koistinaho (Laulajanmäki).

Staffan Koistinen 1541—

Per Haloinen 1558—

¹ Antti Kääriäinen l. Keräinen (1546—52) kts. n:o 1735.

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Keriharju I/V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:101, 6140:83v. 6144:45. 6147:39. 6151:115. 6155:112. 6170:65. 6194:50. 6214:5. 6255:16v, 53v. 6281:8. 6303:109v. 6331:44v, 64. 6344:37.

V. 1664 jakokunta n:o 637, maita Saamaisten kylässä, n:o 486, maita Vehmasmäen kylässä, n:o 624, maita Tuppuralanmäen kylässä, n:o 630, maita Puutusmäen kylässä, n:o 639, maita Saamaisten kylässä Isonjaon jakokunta: Saamainen 2–5/5–10, 25 ja 7/12–13. Vehmasmäki 8–9/22–29. Tuppuralanmäki 4–5/7–10. Puutusmäki 1–4/1–8.

N:o 1741

Kartta V:W

Anders Peer Pelkoinen, Madtz Tulen Wändäija 10 vmk.

B aff G. F. Homa mäki, Korpin wesi, Jänis salo, Lidman Niemi, Wari salo, halff af Wehmasmäki, aff J. M. Heposaari, Murusari, (Tynni sari, Sota sari,) Kijron sari, Kumbu sari, (Kijnan saari). — 10.

Asuinpaikka: Ritoniemi/Jännelahti, Litmanniemi.

Olli Pelko(nen) 1541.

Antti Ollin:ca Pelkoinen 1546–

Ber Pelkoinen 1552–

Matt(i) Tule wedo 1561–

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:98. 6140:81. 6144:40. 6147:38. 6151:111. 6155:104. 6159:46. 6170:59v. 6194:45v. 6214:10v. 6255:16v, 51. 6281:8. 6303:110. 6331:45, 62v. 6344:37.

V. 1664 jakokunta n:o 509, maita Jänissalon, Litmanniemen, Vuorisalon, Ohtaanniemen, Kiukaanniemen ja Korpjärven kylissä.¹ Isonjaon jakokunta: Jänissalo 2/3–6. Litmanniemi 1–3/1–11. Vuorisalo 1–2/1–2, Susiniemi 1–6. Ohtaanniemi 1–5/1–19. Kiukaanniemi 1/1–4. Korpjärvi 2/5–8.

N:o 1742

Kartta VI:D

Påål Joan Monda Neufwoinen 6 vmk.

B aff C:t Putro Jerfwen Rönän aho, Ottra aho, Wehmas Pittkä aho. effter N. B. Halko lahden maa, Wijta mäki. — 5.

¹ Samaan jakokuntaan kuuluu arviokunta n:o 1733.

Asuinpaikka: Ritoniemi/Jännelahti/Vehmersalmi, Putrojärven Ryönänaho.

Joan Mondaneuuoinen 1541–53.
 An(tti) Mondaneuuoinen 1541–53.
 Mongs Monda(neuu)oin(en) 1541–51.
 Ol(li) Monda(neuu)oin(en) 1546–51.
 Pol Mondanewoinen (Mondoinen) 1554–
 Joan Mondane(w)on(en) 1561–

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:97v. 6140:81v. 6144:40. 6147:38. 6151:116. 6155:111. 6159:41. 6170:64v. 6182:70. 6194:44. 6214:9v. 6255:13v, 51. 6303:111v. 6331:45, 62v. 6344:37.

V. 1664 jakokunta n:o 618, maita Vehmersalmen ja Riistaveden kylissä.

Isonjaon jakokunta: Vehmersalmi 1–3/1–4. Riistavesi 11/30–31.

N:o 1743

Matz Laurij Karpinen 3 vmk.

B aff J. M. Laiholan pochia, Kifwi Jerfwen pohias pää, Nousu woren Lehtoisten saari, Kumbu salo, Kahasalon edes, Honga sari, Olli rukan saari, Tomas sari, (Nini sari), Etehin saari, Lehto sari¹, Kaijta saari.

Asuinpaikka: Ritoniemi ,Laiholanpohja, autiona v:sta 1557.

Pol Lau(rinp.) Karpinen (Karpoin) 1541–51.
 Martti Lau(rinp.) Karppainen 1552–56.
 Joan Sallinen 1546–56 (yhtiömies, kts. n:o P 10).
 autiona 1557–

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:104. 6140:86v. 6144:46. 6147:40v. 6151:117v. 6155:113. 6159:42. 6170:66v. 6194:45v. 6214:10v. 6255:14. 6303:111v. 6331:45. 6344:34.

V. 1664 jakokunta n:o 598, maita Ritoniemen kylässä.

Isonjaon jakokunta: Ritoniemi 3/12–20.

¹ Toiseen kertaan.

SAVILAHTI I

N:o 1744

Kartta VIII:A

Ihannus Jäskeleinen, Per Keckinen, Lars Jäskeleinen 12 vmk.

Pitäiän ahon Murdo liggiandes i Kermeh lax Under l Skatmk. B aff G. F. Mätäs Jerffwi, Itä poli Kirmas mäki, Wott salmi¹, Homan Taiffwall¹, Wott lambi¹, (Houkan mäki), Honga soon randa, Joutzenoen pää¹, Putahan Niemi, Wiannon Niska, Patalahen sw¹, Pata Joen Korffwa¹, Randa Jerfwen maa, Lomaisen maa, Löuto Jerfwen maa, Humala Joen randa, Pochios poli Walkeaisen Randa, Pohios poli Kummoista, Luch poli Kifwi Jerfwi, Houka Niemi, Ninisari. aff E. A. Sukawen weli, Rauan weli, Maa selän siw², Murtho Mäki², (Tolpoisen Murdo). Aff J. M. Itepoli Loma Jerffwia. Etelä poli Härkä Joki, (Taus randa Sipari Jerffwi) Roko Jerffwi, Tauspoli Wehmas Jerfwi, Pochias pää Lemmast, Wärä mäki, Pochias pää Kummuista.³ — 31.

- A) Asuinpaikka: Nerkoo, Mätäsjärvi.
Per Lau(rinp.) Kähkönen (Kehkoinen, Kehkön, Käckönen, Kekoin) 1546—
- B) Asuinpaikka: Onkivesi/Nerkoo/Ollikkala, Löytöjärven maa.
Laur(i) Mortenss(on) Jeskeleinen 1552—
Sta(ffan) Ollikainen 1552 (yhtiömies, kts. n:o 1749).
- C) Asuinpaikka: Käärmelahti: Pitäjänahonmurto.
Ihannus Jeskeleinen 1546—58.
Joan Leskinen 1559— (merkitty arviokuntaan n:o 1782).
Marti Ylettinen 1546— (yhtiömies, kts. n:o 1782).
An(tti) Ihalempinen 1546, 1552 (yhtiömies, kts. n:o 1788).
Wisa (Wissi) Ihalempinen 1553—54 (yhtiömies, kts. n:o 1788).

A ja B yhtenä arviokuntana v:sta 1557. C ja n:o 1782 yhtenä arviokuntana v:sta 1546.

Verotuspaikka A) 1546—47: Juva, Koikkala III. C) 1546—47: Rantasalmi, Keriharju III/II.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:43, 86. 6144:43, 51. 6147:39, 43v. 6151:112, 114v. 6155:106, 110. 6159:38, 39v. 6170:61, 61v, 63. 6182:

¹ Maakappaleet lueteltu myös n:ossa 1782. Homantaival nimellä Hevontaival. Vuotlampi nimellä Vuotlahti. Joutenjoenpää nimellä Joutenjoenkorva ja Patalahden suu nimellä Patalahdensivu.

² V. 1664 maanmittauspöytäkirjojen mukaan Kajaanin pitäjän puolella.

³ Mainitaan jo G. F. aneikissa.

67, 68v. 6194:42, 43. 6201:34v, 35, 36. 6214:6, 8. 6255:1, 4v, 49, 49v, 50. 6281:13, 14, 15. 6303:9, 32. 6331:1, 26v, 60v, 61. 6344:38, 41.

V. 1664 jakokunta n:o 486, maita Ollikkalan, Hernejärven, Vuotjärven, Käärmelahten, Lammasjärven, Nerkoon, Vehmasmäen ja Vänninmäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Ollikkala 1—2/1—9. Hernejärvi 1/1—4. Vuotjärvi 2/5—7. Käärmelahti 4/12—16. Lampaanjärvi 8/15—17. Nerkoo 1—5/1—31. Vehmasmäki 8—9/22—29. Vänninmäki 1/18.

N:o 1745 ja 1746¹

Kartta IX A ja B

N:o 1745: Laur Huttunen 7 vmk.

N:o 1746: Marcus Huttunen 4 vmk.

Arviokuntien yhteiset maat (karttamerkki A):

B aff G. F. Pohias poli Kallio Jerffwen Taiffwal, Oinas Jerfwen Taiffwall, Lawin Kaijan maa, Pittkä Kosken Koiffwu sari, Wijta Jerfwen siw, Tickan Kosken Niemi, Päijkön saaren Nenä, Lochlax, Pohias lax Wijast, Kypärä lahen Niemi. — 10.

N:on 1745 yksityiset maat (karttamerkki A):

B aff E. A. Itäpoli Wenehen Jerfwi, Päli mäki, Acka Jerffwen eteläpoli, Itäpoli Acka Jerffwie, Paaisen mäki. Toijriakon Soo Pochias poli, Laa Jerffwi, Kalton Taiffwall, Luch poli Sukan mäki, Penen Peeren etelä poli, Itäpoli Soo Joki, Lotoisen itäpoli, Lotoisen Nurcha, Paloisen Niemi, Hapa Jerfwen pohias pää. — 15.

N:on 1746 yksityiset maat (karttamerkki B):

Wijta Jerfwen aho, Songa Jerfwen maa.² — 2.

N:o 1745; Asuinpaikka: Hernejärvi/Petäjäjärvi, Pohjoispuoli Kalliojärventaivalta.

Lau(ri) Huttunen 1552—

N:o 1746; Asuinpaikka: Hernejärvi/Viitaa, Viitajärvenaho.

Marcus Huttunen 1547—³

Juntti Huttunen 1557—³

Verotuspaikka 1547: Juva, Koikkala II.

Käytetyt lähteet 1547—62: 6144:49v. 6147:43v. 6151:112v. 6155:106.

¹ Samana arviokuntana vuoteen 1559.

² Vrt. n:o 1786.

³ Kymmenyluetteloissa 1557—61 Hernejärvellä Juntti Huttunen ja Lauri Huttunen. Markus Huttunen löytyy v. 1557 Juvan Koikkalan Savirannan kylästä. Vuotuisissa verokirjoissa Markus Huttunen Juvalla vain v. 1547, sitten v:sta 1548 alkaen Tavinsalmella.

6159:38. 6170:61. 6194:41v. 6214:6. 6255:1v, 49. 6281:10. 6303:8. 6331:2, 60. 6344:38. SAY Juva I, 9.

V. 1664 jakokunta n:o 515, maita Rutakon, Sonkajärven, Laa'an, Viitaan, Kilpisaaren, Jokelan, Petäjäjärven, Oinasjärven, Hernejärven ja Vänninmäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Rutakko 1—8/1—21. Sonkajärvi 1—4/1—15. Laaka 1/1. Viitaa 1—3/1—10. Kilpisaari 1—3/1—14. Vänninmäki 2—6/1—17. Jokela 1/1—2. Petäjäjärvi 1/1—4. Oinasjärvi 1/1. Hernejärvi 2—3/7—8.

N:o 1747

Kartta IX:C

Lauri Pulkinen, Anders Mickel Mäkäläinen 8 vmk.

B aff G. F. Latoocka soon weli, Orawa Jerfwen Maa, Iden salo, Pittkä kosken alta, Wetten pää, Kilpi Kosken Alta, Koiffwu Niemi, Kilpi Nemen Luchta, Soijen lachden luhta, Su Koon Niemi, Sukion mäki, Itä poli Ala Jerffwi, Kumpumäki, Kytö sari Walkamast. — 14.

Asuinpaikka: Iisalmi/Ryhälä, Latokkasuon väli.

Lau(ri) Pulckinen 1546—

Per Mäkeläinen 1546—51.

Antti Mäkeläinen (Mekelein) 1552—

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Keriharju V.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:84v. 6144:45v. 6147:40v. 6151:117. 6155:107. 6159:38v. 6170:61. 6181:66v. 6194:41v. 6214:6. 6255:1, 49. 6303:9v. 6331:2v, 60. 6344:38.

V. 1664 jakokunta n:o 526, maita Sukevan ja Ryhälän kylissä sekä Iisalmen pappilalla.

Isonjaon jakokunta: Sukeva 1—2/1—8. Ryhälä(nmäki) 1—3/1—10. Iisalmi Pappila 1.

N:o 1748

Kartta VI:E ja IX:D¹

Pääll Lasse Larsson Koliainen 4 vmk.

B aff G. F. Sawon laxi, Soolaxi, Kihlosalmen Korffwa, Hotarin laxi, Lappilan saari, Itä poli Joutzen joen swta, Palosari, Tyffwi Jerffwi, Hapo Niemi. Aff C:t ett st:e aff Kupio Niemi, Haioxen Taus,

¹ Kappale Kuopionnientä kartassa VI merkillä E ja muut maat (16 tiluskapaleetta) kartassa IX merkillä D.

Pochias pä Haiaisen Jerffwi, Mickoisen lammin etelä pä, Sallisen Maa, Mäki Jerfwen Maa, Pochias poli Kaitainen sotha, Iin siwu, Lupus Itäpoli swrtha sootha. — 17.

A) Asuinpaikka: Savilahti/Kuopio, Kappale Kuopionnientä (Koljonniemi).

Lau(ri) Koliainen (Koloinen) 1541—51.

Pol Koliainen 1552—¹

B) Asuinpaikka: Iisalmi, Tyvi- eli Tysmäjärvi.

Lau(ri) Lau:ca Koliainen 1552—

C) Asuinpaikka: Iisalmi, Pohjoispuoli Tysmäjärveä. (Vuodesta 1554 arviokunta n:o 1750)

Per Karakainen 1546—

Yhtenä arviokuntana v:sta 1552.

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju I/V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:101. 6140:84. 6144:45v. 6147:39v. 6151:112v. 6155:106. 6159:38. 6170:61. 6182:67v. 6194:41v. 6214:6. 6255:1v, 49, 51v. 6303:10. 6331:38, 60. 6344:38.

V. 1664 jakokunta n:o 525, maita Kuopion ja Iisalmen kylissä. Isonjaon jakokunta: Kuopio 2/2. Iisalmi 2—4/1—9.

N:o 1749

Kartta VIII:B

Staphan Peer Peersson Ollikainen 12 vmk.

Paijulax, Kumbumäki liggandes wedh Ongiwesi, Under 4 Skattskin. B aff G. F. Korpi Jerfwen mäki, Pauck Jerffwen randa, Lapijohen sw, Under 4 Skattskin. — 5.

Asuinpaikka: Nerkoo/Onkivesi/Kivistö, Pajulahti.

Per Per:ca Ollikainen 1546—

Lau(ri) Sitoinen 1549—51 (yhtiömies, asuinpaikka Sääminki, Sairalanmäki [nyk. Sulkavaa]).

Staffan Ollikainen 1552—

Verotuspaikka 1546—47: Juva, Juva III.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:111. 6140:48. 6144:55. 6147:43v, 16. 6151:30v, 113. 6155:107. 6159:38. 6170:28, 61. 6182:66v. 6194:41v.

¹ Muuttanut Iisalmelle v. 1560 tienoilla?

6214:6. 6255:1, 49v. 6303:10v. 6331:3v, 60v. 6344:38. N:o 942/1465.
V. 1664 jakokunta n:o 488, maita Ollikkalan ja Kivistön kylissä.
Isonjaon jakokunta: Ollikkala 5—11/21—35. Kivistö 1—3/1—6.

N:o 1750¹

Kartta IX:E

Peer Anders Karakainen 8 vmk.

B aff G. F. Pohias pä Haiaisen Jerffwi², Mickoisen lammin etelä pä², Sallisen Maa², Mäki Jerfwen Maa², Itä poli Sallis Hapa Mäkeä, Etelä poli Sallismäkiä, Pohias poli sarest, etelä poli Tetri Jerffwen maa, (uckon Murdo mäki), Hauki lammin mäki, Karannas mäki, Lijka Jerfwen maa, ett st:e Haijais Jerfwen siw, Walkiains maa, itä poli Soo lahen pochia, Pohias poli Säynä salmia, och etelä poli, Pochias poli Tysmä Jerffwiä, Luch poli Wärämä Jerffwiä, Porouen pää. B aff J. M. Vänch poli Itä mäki, Itä poli Tolos Jerffwi, Puoli päifwän puoli Sukon Pöriätä, Pohias pää Soij Jerffwiä, Etelä pä Walkiast, Kumbu sari Poro Weeld, Ijn Mäki. — 17 (21).

Asuinpaikka: Iisalmi, Pohjoispää Tysmäjärveä.

Per Karakainen 1546—

Anders Karakainen 1559—

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Keriharju V.

Käytetyt lähteet 1546—53 kts. n:o 1748, 1554—62: 6194:41v. 6214:6
6255:1v, 49. 6281:10. 6303:11v. 6331:4v, 60. 6344:38.

V. 1664 jakokunta n:o 524, maita Iisalmen, Valkeisten, Haajasten, Poroveden ja Vehmasjärven kylissä.

Isonjaon jakokunta: Iisalmi 5—7/10—17. Valkeamäki/-niemi 5/15—16.
Haajanen 2/1—12. Porovesi 1, Vehmasjärvi 1/Porovesi 1—4.

N:o 1751

Kartta IX:F

Påål Oluffsson Kettuinen 6 vmk.

Wärämä Jerfwen Niemi Liggiandes wedh Oulun Taifual. Under 3 Skattskin. B aff E. A. Murus maan lambi Etelä poli, Pilckasoon eteläpoli, Så Jerfwen mäki, Så Jerfwen Nijty, Kumbu salon randa,

¹ Vv. 1546—53 osa arviokuntaa n:o 1748.

² Mainitaan myös n:ossa 1748. Kartta IX:D.

Kota saren pä, Iiden pästh päiffwä Rannan Luhta, (Hanisen saren Randa), Muroisen suusta, Nijty Niemi, Heinä lammin pieni lotho. Leili uen poron sw. — 12.

Asuinpaikka: Vieremäjärvi, Vieremäjärvenniemi.

Per Ol:ca Kettuine(n) 1546—52.¹

Pol Ol:ca Kettuinen 1552—

Oleff Kettuinen 1557/1561—²

Verotuspaikka 1546—47: Juva, Koikkala III.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:43. 6144:51. 6147:50. 6151:112v. 6155:106. 6159:38. 6170:61. 6182:66v. 6194:41v. 6214:6. 6255:1v, 48v. 6303:12. 6331:5, 59v. 6344:38.

V. 1664 jakokunta n:o 521, maita Vieremäjärven ja Valkeaisten kylissä.

Isonjaon jakokunta: Vieremäjärvi 4/14. Valkeainen/Valkeismäki 1—4/1—14.

N:o 1752

Kartta IX:G

Hindrich Nilz Hindersson Lappalainen 6 vmk.

B aff G. F. Kiuro Joki, Hapa Jerfwen sw. — 2.

Asuinpaikka: Haapajärvi, Haapajärvensuu.

Hen(rik) Per:ca Lappalainen 1546—

Nico Per:ca Lappalainen 1557—

Per Per:ca Lappalainen 1546—59 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Joroinen, Varkaus).

Verotuspaikka 1546—47: Juva, Joroinen VI.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:61v. 6144:68. 6147:42v. 6151:113v. 6155:108. 6170:62v. 6182:68. 6194:42v. 6214:6. 6255:1v, 48v. 6281:10. 6303:12v. 6331:5v, 58v, 6344:38. N:o 1580/—.

V. 1664 jakokunta n:o 531, maita Haapajärvellä.

Isonjaon jakokunta: Haapajärvi 8—12/14—24.

¹ Juvalla, Koikkala III, oli vv. 1546—47 välittömästi ennen Pekka Ollinpoika Kettusen arviokuntaa Olli Kettusen arviokunta. V. 1546 Olli Kettusella oli 9 vmk ja lisäksi toinen 2 vmk:n arviokunta. Pekka Ollinpojalla oli 4 vmk. V. 1547 Olli Kettusella vain 7 vmk:n arviokunta, mutta Pekka Ollinpojan arviokunta kasvanut 2 vmk:lla ollen nyt 6 vmk.

² V. 1557 vain kymmenyluettelossa.

N:o 1753

Kartta IX:H

Peer Andersson Karffwinen 6 vmk.

B aff G. F. Halko saren Nijty, Reedasalmi, Eijrikan Saari.¹ — 3.Asuinpaikka: Vieremäjärvi, Vieremäjärvenranta.²

Lau(ri) Karhwine(n) (Karffuin, Karhuinen) 1541—49.

Per Lau:ca/An:ca Karffuinen (Kurffuin) 1550—

An(tti) Karhuine(n) 1546 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Rantasalo).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Putkisalmi V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:81v. 6140:67v. 6144:27v. 6147:37. 6151:109v. 6155:107. 6159:38v. 6170:62. 6194:42. 6214:6v. 6255:1v, 48v. 6303:13. 6331:6, 59v. 6344:38. — N:o 1594/1288.

V. 1664 jakokunta n:o 520, maita Vieremäjärvellä.

Isonjaon jakokunta, Vieremäjärvi 1—3/1—13.

N:o 1754

Kartta VIII:C

Oluff Ulmainen 10 vmk.

B aff G. F. Murun Jerfwen maa, Hapa Jerfwen siw Luch poli, Salo Jerffwen Joen sw, Hapa Jerffwen siw, Murun Joen siw, Sala niemen Joen siw, Ihotun maa, Paloisen mäki, Hirffwi Jerfwen weli, Lammissen maa, Lamba lahen Niemi, Ahma sari, Luchta sari, Pieni sari, Lehtosari. — 15.

Asuinpaikka: Nerkoo/Ulmala, Lammissenmaa.

Ol(li) Wlmainen 1541—52.

Joan Olefsson Wlmainen 1553—59/61.

Oliff Wlmainen (nuorempi?) 1558, 1561—

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Tuusmäki II.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:87. 6140:71v. 6144:30v. 6147:39. 6151:115. 6155:110. 6170:62. 6194:42. 6214:6v. 6255:7, 49. 6281:10v. 6303:13v. 6331:6v, 60. 6344:38.

¹ Luetellut tiluskappaleet kaikki niittyjä, asuinpaikka ja kaskimaat puuttuvat.² Asuinpaikka v. 1664 maanmittauspöytäkirjojen mukaan. Merkitty karttaan neljäntenä tiluskappaleena.

V. 1664 jakokunta n:o 517, maita Ulmalassa, Kääriänsaarella ja Haapajärvellä.

Isonjaon jakokunta: Ulmala 1—10/1—24. Kääriänsaari 1/1—6. Haapajärvi 3/Kääriänsaari 7. Haapajärven Sydänmaa 7.

N:o 1755

Kartta IX:I

Påäll Nissinen 6 vmk.

B aff G. F. Maan selän alus, Poohias poli Petäjä Jerffwiä, Petäjä Jerfwen Rotimohan¹, Raha Jerfwen siw, Man selän Lambi Uth medh Almoge Wegen, Hapaselkä halfparten, Aff E. A. Pohios poli Pulkisen Raija, Maanselkä Kolmi Soppi Wastan otta. — 8.

Asuinpaikka: Vieremäjärvi/Nissilä, Rotimonranta.²

Pol Nissinen 1546—

Ol(li) Hyffuärinen 1546—51.

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Keriharju II.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:86. 6144:43. 6147:38v. 6151:114v. 6155:107. 6159:38v. 6170:61v. 6194:42. 6214:6v. 6255:1v, 48v. 6281:10v. 6303:14. 6331:7, 59v. 6344:38.

V. 1664 jakokunta n:o 519, maita Nissilässä.

Isonjaon jakokunta: Nissilä 1—5/1—12.

N:o 1756

Kartta IX:J

Madtz Sormoinen, Peer och Matz Leskinen 6 vmk.

B aff G. F. Lewie lahden randa, Satula mäen pä, Warpuisen Niemi, Mendy sari), Saari Nijty'n pälys. B aff E. A. Musta lahen Mäki. Selöeldh Löytö Jerfwen Itä poli, (Peer Mackoin Luch poli), Maan selän alus, Sijka Joen Leheh maa, Soo Jerfwen maa, (Huhmar perä), Luch Joen Haara, Pasosen maa, Raha Jerfwen Taiffwall. Acka Jerfwen etelä pä, Poro Nenän Niemi, Ulpas Joki, Itä poli Saij Jerf-

¹ Ulottuu Petäjäjärveltä Rotimonjärven lounaispähän. Merkitty kahdella karttamerkillä pitkänomaisen maakappaleen kumpaankin pähän.

² Sisältyy ilmeisesti em. Petäjäjärveltä Rotimonjärvelle ulottuneeseen maakappaleeseen.

wen maa, Idin Salon pau lotho, (Metes Nijtu Lodo Nenä, Kosken Niska), Röttinen Lammin loto. — 18.

- A) Asuinpaikka: Hernejärvi/Mustalahdenmäki?¹
 Per Persson Leskinen 1541—
 Antti Leskinen 1541 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Osikoinmäki).
 Matz Leskinen 1561—
 Thomas Tjihinen 1552 (yhtiömies, kts. n:o 1760).²
- B) Asuinpaikka: Vieremäjärvi/Salahmi, Saijjärvenmaa.
 Matt(i) Sormoinen (Sormuinen) 1553—
 Sigffred Hatainen (maan omistaja ennen 1553, yhtiömies 1553—57, kts. n:o 1773).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1558.

Verotuspaikka 1541—50: Rantasalmi, Putkisalmi IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:80v. 6140:67. 6144:26v. 6147:23. 6151:123v. 6155:69. 6159:38v. 6170:61v. 6182:67v. 6194:42, 42v. 6214:6v. 6255:1v, 48v, 49. 6281:10v. 6303:15. 6331:7v, 59v, 60. 6344:39. N:o 1412/1271.

V. 1664 jakokunta n:o 507 ja 508, maita Jumiskylän, Korpijärven, Paloiskylän, Salahmin ja Marttisenjärven kylissä.

Isonjaon jakokunta: Jumiskylä 1. Jumisko 1—2/1—11. Korpijärvi 1/1—4. Paloiskylä 1—3/1—12. Salahmi 1—2/1—9. Marttisenjärvi 1—2/1—8.

N:o 1757

Kartta IX:K

Laur Pardainen ell. Peer 8 vmk.

B aff G. F. Pochias poli Kaijta soota, Iin sw, Lupinen pää, Itä poli Swrtha Soota, Nijtty soon pää, Kangas Lahna wedeldh, Pittkän Korpisen Kaskon aho (Telihon aho). — 7.

¹ V. 1664 kaikki Jumiskylän, Korpijärven ja Paloiskylän talot sellaisilla mailla, jotka eivät vielä 1561 kuuluneet arviokuntaan. Leskisen vanhan talon paikka ilmeisesti autoitunut.

² Tihisiä Rantasalmen Putkisalmella samassa kymmenkunnassa kuin Pekka ja Antti Leskinen.

Asuinpaikka: Haapajärvi/Niemisjärvi/Partala, Iin sivu.

Hacuni (Hokon) Kosmainen 1546–51.

Lau(ri) Partainen 1552–

Joan Kosmainen 1554–58 (yhtiömies?).¹

Matt(i) Härckön (Herköine) 1546–52 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Härkälä.

Verotuspaikka 1546–47: Juva, Koikkala III.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:42v. 6144:50v. 6147:43. 6151:107v. 6155:107v. 6159:38v. 6170:61v. 6182:67v. 6194:42v. 6214:6v. 6255:2, 48v. 6281:10v. 6303:15v. 6331:8, 59v. 6344:39. N:o 811/975. SAY, Juva I:2.

V. 1664 jakokunta n:o 523, maita Partalan, Haajaistaipaleen ja Haapajärven kylissä.

Isonjaon jakokunta: Partala 1–6/1–8. Haajaistaipale 1/1–3. Haapajärvi 4–5/1–7.

N:o 1758

Kartta IX:L

Oluff Häyfrinen, Oluff Larsson Lijkainen 7 vmk.

B. aff G. F. Pensan pochias poli, Wenchen Jerfwen pochias pää, Ihotun Niemi, Songa Jerfwen saalo, Pieni Kumbuinen, Lomaisen Taiffwall, Sälön Taiffwall, Herne Jerfweldh Wirda Niemi, Lamberhen Niemi, Ihotun randa, (Pienen salon randa), Winguan Niska, Pensan lotho, Laurin Lammin ranta. – 13.

A) Asuinpaikka: Hernejärvi/Rutakko, Laurinlamminranta.

Laur(i) Luckarine(n) 1541–46.

Olli Lau:ca Luckarinen 1547–

B) Asuinpaikka: Hernejärvi, Ihotunniemi.

Oluff Häurin (Häuroine, Heyrinen, Heuffrinen, Heiffrine) 1549–

Joan Häuroine(n) 1541–51 (yhtiömies, asuinpaikka, Juva, Joroinen, Häyriä).²

Verotuspaikka A) 1541–54: Juva, Joroinen I/II/III. B) 1541–47: Juva, Joroinen III/II/IV.

Yhtenä arviokuntana v:sta 1558.

¹ Jont Kosman löytyy Juvan kymmenysluettelosta 1557 Hietajärven kylästä, mutta ei saman vuoden maakirjasta Juvalla.

² Häyrisen maat Hernejärvellä kuuluivat vv. 1541–47 samaan Juntti Häyrisen arviokuntaan kuin Joroisten Häyriässä olleet maat, olivat eri verona Juntti Häyrisen nimissä v. 1548, Juntti ja Oli Häyrisen yhteisenä arviokuntana 1549–51. Olli Häyrisen asettunut Hernejärvelle jo ennen v. 1549?

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:70, 72. 6140:57v, 59. 6144:64, 65v. 6147:41v, 58, 58v. 6151:101v, 107v. 6155:108, 119. 6159:39, 61. 6170:62, 75v. 6182:67v, 82. 6194:42v. 6194:53. 6201:35. 6214:6v. 6255:2, 49. 6281:10v. 6303:16. 6331:8v, 60. 6344:39. — N:o 616/768.

V. 1664 jakokunta n:o 515, maita Rutakon, Sonkajärven, Laa'an, Viitaan, Kilpisaaren, Jokelan, Petäjäjärven, Oinasjärven, Hernejärven ja Vänninmäen kylissä.¹

Isonjaon jakokunta: kts. n:o 1745 ja 1746.

N:o 1759

Kartta IX:M

Mattz Lappalainen, Bertel Kosoinen, Grels Lamainen 4 vmk.

B aff G. F. Musta Jerfwen maa, Paloistenmäki, Tedros randa saarest, (Nini salon luchta), Riiti lammin luchta, Paiulotho, (Mätäs Nijty), Soncka Koski, Hapa Jerffwi, Itä poli Wärchen Jerfwiä, Pasosen Koski, Karticka Niemi, Kouku Jerfwen mäki, Koifwu lotho, Jokilaxi, Koiffw Niemi. — 14.

A) Asuinpaikka: Nerkoo/Iisalmi: Mustajärvenmaa?

Pol Käreäinen (Karialainen) 1546–57.

Grels Lamainen 1558–²

Matt(i) Lapwetelen (Lapp:lein) 1559/61–

B) Asuinpaikka: Iisalmi, Paloistenmäki?

Berthill Kesoinen (Kosoinen) 1550–³

Yhtenä arviokuntana v:sta 1559.

Verotuspaikka 1546–47: Rantasalmi, Tuusmäki III.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:72v. 6144:31v. 6151:115. 6155:102. 6159:39, 45. 6170:58, 62v. 6182:68. 6194:43. 6214:6v. 6255:2, 49. 6281:10v. 6303:16v. 6331:9, 60. 6344:39.

V. 1664 jakokunta n:o 502, maita Iisalmen, Pörsänmäen, Kääriänsaaren, Tuovilan ja Haapajärven kylissä.

Isonjaon jakokunta: Iisalmi 1/Pappila 1. Pörsänmäki 1–2, 5/1–4, 12, Toivakka 7. Toivakka 1/1–3. Haapajärvi 1–2/Haapajärven Sydänmaa 1–6.

¹ Samaan jakokuntaan kuuluvat arviokuntien n:o 1745 ja 1746 maat.

² Ei kymmenysluettelossa.

³ Ei löydy vuotuisista verokirjoista vv. 1553–59. Kymmenysluetteloissa 1557–61 merkitty asuvaksi Iisalmen kylässä.

N:o P 13

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka?

Lau(ri) Perneinen 1548—¹, autio 1552—54, 1557—

Käytetyt lähteet 1548—62: 6147:43v. 6151:112v. 6155:107v. 6159:38v. 6170:61v. 6182:67. 6194:42. 6201:34v. 6255:2. 6303:17. 6331:9. 6344:38.

SAVILAHTI II

N:o 1760, L 15 ja L 18.

Kartta IX:N

Oluff Hindersson Lappalainen, Laur Thomas Tihoinen 4 vmk.

B aff G. F. Kaisi lahen siw ma, Lupuen siw maa, Wolennen maa², Swren Soon Nijty Under 5 lass. aff E. A. Hämeheh sari, Lapin Niemi, Safwon Niemi, Kutu Niemen randa, Walende Jerfwi², Lachnaisen pochias pä, Läfwe soo, Haffwa Jerfwi, Pelpa Jerffwi, Wijta mäki, Sää Sares, Ricka Joen Tackan, Nelendö ricka Joen suuta. aff C:t Skrif:re Hapa Jerffwen sw, Kumbu sari, (Syren Niemi), Lehti sari, Pieni sari, (Kiucka Jerffwen mäki), som Hindrich Jönsson Hyföinen hafwer tillföenne besittidt och begieradt. — 21.

L 15 ja L 18: Olli Heikinpoika Lappalaisen maat, jotka hän sai vv. 1552—53 korvauksena Kuopion pappilalle otetuista maista:

Rotianpochian maa³, Ijhalaisten harius, Kumbu sari⁴, Koiffwu sari, och Sijkasalo.

Sijkasalon siffwu⁴, Sijkasuo, Haukilahden randa, Koiffwu saren Nijttu Luodepuoli⁴, (Sareslahden Joki), Koiffwu hariun Kari⁴, (Pajusaren luchta), Lodet poli Joutzen joen luchta. Kewettös luoto.⁵ — 8.

A) Asuinpaikka: Haapajärvi, Haapajärvensuu.

Per Jo: Hyffuan (Huffuö) 1548—50.⁵

¹ Juvalla, Juva IV/L, vv. 1541—47 Lauri Pärnäsen samansuuruinen (3 vmk) arviokunta, mutta vastaavalla paikalla 1548— Pekka Lurinpoika Pärnänen. SAY, Juva I:75.

² Wolennen maa = Nälännönmaa, Walende Jerfwi = Nälännönjärvi.

³ N:ossa L 18: Rotaipochian maa.

⁴ Mainitaan edellä tai sisältyy edellämainittuihin tiluskappaleisiin.

⁵ N:o L 18: Siikasalon sivu—Kevättös luoto olleet Juntti Hyvösen (Joan Hyfwöinen) niittyjä. Juntti Hyvönen luultavasti A:ssa mainittujen Pekka ja Paavo Juntinpoika Hyvösten isä.

Pol Jo: Hyffueinen 1551–53.
autio 1554—?

B) Asuinpaikka: Vieremäjärvi/Näläntö, Nälännönmaa.

Thomas Tihinen 1552—

Matt(i) Hakulin(en) 1561—

Per Leskinen 1552 (yhtiömies, kts. n:o 1756).

C) Asuinpaikka: Haapajärvi/Niemisjärvi/Ruotaanlahti, Ruotaanpohjan maa.

Oliff Hen:ca Lappalain(en) 1552—¹

B ja C yhtenä arviokuntana v:sta 1554.

Käytetyt lähteet 1548–62: 6147:43v. 6151:112v. 6155:107. 6159:38v. 6170:61v, 65v. 6182:67, 67v. 6194:42. 6214:7. 6255:2v, 48v. 6303:22. 6331:11v, 59v. 6344:39.

V. 1664 jakokunta n:o 535, maita Luupueen ja Nälännön kylissä, n:o 527, maita Ruotaanlahden ja Ruotaanmäen kylissä, ja n:o 528, maita Haapajärven kylässä.

Isonjaon jakokunta: Luupue 4–5/10–16. Näläntö 1/1–2. Ruotaanlahti 1–2/1–4. Ruotaanmäki 1–2/1–8. Haapajärvi 7/9–12.

N:o 1761

Kartta X:A

Peer Pääll Peersson Rydköinen 7 vmk.

B aff G. F. Kota Jerfwen etelä poli, Soo Ladwa Sarisen peiffwä randa, Kallio sari, Sarin Jerfwen mäki, Toifwitoisen Taipal, Koiffwu mäen pochios poli, Wijta selkä, Sarwi Jerfwen Taiwal, Kenckä Jerfwen Joen ranta, som är Uthan Hr Biörn Classons af E. A., Paiuisen Luch poli, Sarisen ma, itäpää Nijtyisen randa, ...², Petäjä lahen randa, ...², Wehmas Jerfwen puro, aff C:t (Papia randa³), Panga Joen randa, Ijs weden randa ochden Mäki, Heilakan mäki. — 17.

Asuinpaikka: Pielavesi, Petäjälahdenranta?

Poel Per:ca Rydköin (Ryttcköne, Rytkoine, Ritkoin) 1541—

Per Rydköin 1557/58—⁴

¹ Ennen v. 1552 asunut Kuopion pappilan paikalla. Vrt. Kuopion pappila.

² Nimi puuttuu.

³ Tuntematon v. 1664, sama kuin Petäjälahdenranta?

⁴ Samanniminen v. 1541 Juvan Vesikansa IV:ssa välittömästi Paavo Rytkösen edellä.

Verotuspaikka 1541–53: Juva, Vesikansa IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:66. 6140:54v. 6144:61v. 6147:55v. 6151:99. 6155:133. 6170:73. 6182:79. 6194:43v. 6201:35. 6214:6v. 6255:2v, 48. 6281:11. 6303:19v. 6331:12, 59. 6344:39.

V. 1664 jakokunta n:o 496, maita Pielaveden, Taipaleen, Rytkölänkylän, Onkiveden ja Mikkajärven kylissä.

Isonjaon jakokunta: Pielavesi 1–4/1–10. Taipale 1–3/1–9. Rytky 1/1. Onkivesi 2–4/4–11. Mikkajärvi 1/1–3.

N:o 1762

Kartta IX:O

Nilz Pedikeinen, Mickel Kiskinen 7 vmk.

Aff G. F. Kiuru Niemi, Lupon Joki Niemi, Purho Jerffwi, Lauta Jerffwi, Surensoon Nijty.

Grels Kiskinen af G. F. Kiuru Jerfwen etelä pää, Kota Jerfwen maa pohias poli, Acho Taiffwal, Sulkawa saredt, som ähr 7 små Holmar, Etelälax, Kär Kiäij luhta, Kärkejän sari. — 12.

A) Asuinpaikka: Sulkava/Kiuruvesi, Kiuruniemi.

Nico Petikäinen 1546—

B) Asuinpaikka: Niemisjärvi/Kiuruvesi, Kiurujärven eteläpää?

Mickel Kiskinen 1554—¹

Verotuspaikka 1546–47: Juva, Koikkala I/II.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:41v. 6144:49v. 6147:43v. 6151:112v. 6155:106. 6159:38. 6170:61. 6182:66v. 6194:41v. 6201:35. 6214:7. 6255:2v, 48v. 6281:11. 6303:20. 6331:12v, 59, 59v. 6344:40. SAY, Juva I:76.

V. 1664 jakokunta n:o 529, maita Sulkavan ja Kiuruveden kylissä.

Isonjaon jakokunta: Sulkava 6–8/20–28. Kiuruvesi 1–2/1–8.

¹ Mickel Kiskinen löytyy Juva, Juva V:ssä v. 1541, mutta ei myöhemmin. Gres Kiskin löytyy kymmenysluettelosta v. 1557 Juvan Mäntylän kylästä, mutta ei mistään maakirjasta eikä myöhemmistä kymmenysluetteloista.

N:o 1763

Kartta IX:P

Staphan Rättinen, Hindrich Heikurinen 4 vmk.

B aff G. F. Kengä Jerfuen ma in till Achkio Taifwal, Lammisten ma, Toiffwioisen och Sarfwi Jerfwen weli ma, (Koistoisen mäki), Luchmäki, Hemehen sari, (Tijppas Kumbu), ricka Soon Taus. — 6.

Asuinpaikka: Niemisjärvi/Kiuruvesi, Luhmäki.

Hen(rik) Heikurinen 1554—

Staffan Rottinen 1552— (yhtiömies?)¹Henrik Härkönen (yhtiömies?)²

Käytetyt lähteet 1552—62: 6170:61. 6182:67. 6194:41v. 6214:7. 6255:2v. 48v. 6303:20v. 6331:13, 59v. 6344:40. SAY, Juva I:26.

V. 1664 jakokunta n:o 534, maita Kiuruveden ja Luupueen kylissä, n:o 529, maita Kiuruveden ja Sulkavan kylissä, n:o 513, maita Joutsenniemen, Vaaraslahden ja Lammassalon kylissä, ja n:o 495, maita Onkiveden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Kiuruvesi 6—7/6, 19—20 ja 1—2/1—8. Luupue 1—3/1—9. Sulkava 6—8/20—28. Joutsenniemi 1/1—9. Vaaraslahti 3/10—14. Lammassalo 1—3/1—7. Onkivesi 2—4/4—11.

N:o 1764

Kartta IX:Q

Thomas Caupi Hyfwöinen 8 vmk.

B aff G. F. Wap Jerfwen maa, Lahna Joen weli. Maanselän maa, Ossmon salmi Luch poli. — 4.

Asuinpaikka: Niemisjärvi/Vapjärven (Vaaksjärven) maa.

Thomas Kaupin:ca Hyffuerinen (Hyffuärin, Hyffuoine) 1546—

Caupi Hyffuerinen 1561—

Per Hen Hyffuerinen 1546—51 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Kiiskikoikkala, Ronkala).

¹ Tahvo Rottinen myös Juvan Rottilassa. V:sta 1559 kymmenysluetteloissa kaksi Tahvo Rottista, toinen Juvan Rottilassa ja toinen Kiuruvedellä. Kumpikin mainitaan myös hopeaveroluettlossa v. 1571. Juvan kesäkäräjillä v. 1563 vaihtaa Tahvo Rottinen maansa Juvan Kiiskikoikkalassa (Rottilassa) Heikki Härkösen erämaahan Pohjois-Savossa. Vrt. SAY, Juva I:26. 6302:56v. 6451:42. 6455:34v. SVTK, 116.

² Juvalainen eräomistaja, joka vaihtoi erämaansa Tahvo Rottisen maihin Juvan Kiiskikoikkalassa v. 1563. SVTK, 116.

Verotuspaikka 1546–57: Juva, Juva VI.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:50. 6144:57. 6147:43v. 6151:113. 6155:107. 6159:38v. 6182:67. 6194:42. 6214:7. 6255:2v, 48v. 6303:23. 6331:15, 59v. 6344:40. N:o 871/1013, 874/1034.

V. 1664 jakokunta n:o 533, maita Niemisjärven ja Osmangin kylissä. Isonjaon jakokunta: Niemisjärvi 3–8/3–26. Osmanki 1/1–2. Koskenkylä 1/1–3.

N:o 1765

Kartta X:B

Anders Olufsson Kärckäinen, Pääll Suripä, Nils Laitin el:r Peer 8 vmk.

B aff G. F. Hauki Jerfwen itä poli, Hapa Jerffwi, (Lapin soo) Lötthö Jerffwi, Pachka mäki, Jyngän Niemi, Kumbu saari, Eteläpä Lammata, Kutupaiusari, (Katainmäki), Ancki Jerfwen Mäki, Kotka polwi wedh Lambahan Joki, Rotaian pochia, Rochan landen mäki, (Warpa sari) Haku Niemi om Kring Hapa Jerfwest, (Laitisen tuli sari, Kaiwando sari, Heinepetesen). Af E. A. Lainsoon randa, Änäkä Jerfwen Taiffwal, (Karpisari), af C:t Hijden Niemi, Lainlambi, (Pela Joen sw), Mäki Jerffwen mäki. — 17.

- A) Asuinpaikka: Lammasvesi/Lampaanjärvi, Hiidenniemi.
Nico Per Laitinen 1541–
- B) Asuinpaikka: Löytynmäki/Lampaanjärvi, Mäkijärvenmäki.
Oll(i) An(tinp.) Kärckän 1550.
An(tti) Oll(inp.) Kärckäinen 1551–
- C) Asuinpaikka: Lammasvesi/Lampaanjärvi, Haukijärven itäpuoli.
Pol. Hen(rikinp.) Suripä 1552–¹

B ja C yhtenä arviokuntana v:sta 1552, kaikki yhtenä arviokuntana v:sta 1556.

Verotuspaikka A) 1541–53: Juva, Joroinen VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:72v. 6140:59, 84v. 6144:65v, 45v. 6147:60, 40v. 6151:104v, 117. 6155:113, 124. 6159:41v, 63v. 6170:78, 66. 6182:71, 83v. 6194:44v. 6201:36. 6214:7v. 6255:5v, 49v. 6303:21. 6331:13v, 61. 6344:40.

¹ Asunut ennen Kuopion Niuvanniemellä yhdessä Suni Niutan kanssa? Vrt. n:o 1791.,

V. 1664 jakokunta n:o 504, maita Lampaanjärven ja Pahkamäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Lampaanjärvi 1-9/1-3 (Iisalmi), 1/3-18 (Piela-vesi). Pahkamäki 1/1-2.

N:o 1766

Kartta X:C

Hindrich Lappalainen, Lauri Carpainen, Hindrich Peersson Carpainen, Oloff Anders Carpainen 6 vmk.

Pirttilahen randa, Lapinmäki, Jonionlaxi¹, Kumbuisen maa, Kiiwi-mäki, Kiurujoen Nijty, (Yppas Kumpo, Rieka Joki, Kaijsasen Joen maa, Aijta Wiitan wäli), Lapin sari, Kiuru Joell Lehto, Saren pää Kiuru Joen suussa, Taiffwal siw, Kiuru Joell Lapin rasi, Lars Kota Jerffwen maa, Aijta Jerfwen Niemi. — 13.

A) Asuinpaikka: Sulkava, Pirttilahdenranta.

Lau(ri) Karppainen (Karpinen) 1552-²

B) Asuinpaikka: Sulkava, Lapinmäki.

Lau(ri) Lappalainen 1547-52.

Hen(rik) Lappalainen 1553-

Yhtenä arviokuntana v:sta 1552.

Verotuspaikka 1547: Juva, Joroinen IV.

Käytetyt lähteet 1547-62: 6144:66v. 6147:42. 6151:113. 6155:107. 6159:38v. 6170:61v. 6182:27. 6194:42. 6214:7. 6255:2v, 48v. 6303:22v. 6331:14v, 59. 6344:40.

V. 1664 jakokunta n:o 531, maita Sulkavan, Haapajärven, Salmijärven ja Juonionlahden kylissä. (Samassa arv.kunta n:o 1752 maita.) Isonjaon jakokunta: Sulkava 3-4/8-14. Salmijärvi 1/1-2. Haapajärvi 8-12/14-24. Juonionlahti 1/1-5.

N:o 1767

Kartta IX:R

Peer Kärckäinen, Nilss Kaickoinen 8 vmk.

B aff G. F. Kallion Wijta, Wijta Jerfwen mäki, Rapaka Jerfwen wäli, Toifwaisen wäli. B aff C:t Lapin sari, Rönän Niemi, Kämärän Niemi, Salmi Jerfwen mäki, Lupuer Taiffwall wedh Kiuru

¹ Kartta VI:S.

² Karppaisia Paukahdessa ja Ritoniemellä, josta Lauri Karppainen lähtöisin. Juonionlahti lähtöseudulle jäänyt omistus. (Vrt. n:ot 1670 ja 1743.)

Jerffwi, (Nilz Lohen lahen maa aff Kiuru Jerffwi), Rutana Joki, Heinä Lammin Joen Niska, Lauta Jerffwi, Jyngän wäli, ia Salmen Jerffwen Ahweninen så uedh ähn tiil Musta Jerffwi så ifrån Musta Joki om åån till Hauda Jerffwi, Hauda Joen etelä poli, Rönän etelä poli, Kämärä Jerffwen pohias pää så sedan till Lijko Lammin etelä pä så sedan Säälaxi af Kiuru Jerffwi, Hingun Niemi¹ så sedan till Lapin sari², Lupuen Taiffwal ia Lupuen Joen etelä poli, (Antarin pilcka), Sweren sari, Rytkön Niemi, Rutan kosken Itä poli, Hain soo, Under 4 Skatskin. — 21.

- A) Asuinpaikka: Niemisjärvi/Kalliojärvi, Kallionviita.
Per Per:ca Kärckäinen (Kärcken, Kerckainen) 1546—³
Ihannus Remexinen 1550—52 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Tuusmäki).
- B) Asuinpaikka: Niemisjärvi/Kiuruvesi, Ryönänniemi.
Nico Kaijkoinen 1548—
Ihannus Remexinen 1550—51, 1554—55 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Tuusmäki).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1558.

Verotuspaikka 1546—50: Rantasalmi, Tuusmäki II.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:71v. 6144:30v. 6147:24, 37v. 6151:112v, 126v. 6155:72. 106, 6159:38, 38v. 6170:61, 61v. 6182:67, 67v. 6194:42. 6201:34v, 35v. 6214:7. 6255:2v, 48v. 6281:11v. 6303:23v. 6331:15v, 59v. 6344:40. N:o 1484—85/1183.

V. 1664 jakokunta n:o 532, maita Hautajärven, Kiuruveden ja Kalliojärven kylissä.

Isonjaon jakokunta: Hautajärvi 1—5/1—15. Kiuruvesi 3—5/10—18. Kalliojärvi 3—5/9—21.

N:o 1768

Kartta X:D

Påäll Niskainen, Påäll Tackuin, Joan Kondiainen ell:e Madtz ibm. 8 vmk.

B aff G. F. Kapia Jerfwen siw, Poski Jerfwen wäli, Sulkauen itä-randa, Konnon swren soon ranta, Lindu Oijan werä, Särki Jerfwen mäki, (Ledie soon maa), Aijda Jerfwen ranta. item Påäll Niskains bytte Jordh, som Oluff Hämäläinen hafwer för besittit der Oppå Hr: Erik Flämmings breff, Lammas salo, Panga salo, Niemis Jerfwen

¹ Hingunniemi = Luupucentaival.

² Toiseen kertaan.

³ V. 1553 An Kärckäin.

Taifwal, Lammas Joen Nijty, (Malisen saari), Kumbu sari, aff C:t Joutzen Niemi, Kuha Niemi, Niemisen Taus. — 15.

- A) Asuinpaikka: Pielavesi/Joutsenniemi, Joutsenniemi.
 Mattz Condiainen/Udriainen 1541–56.
 Pol Tackuinen 1546—
 Joan Condiainen/Udriainen 1557—
- B) Asuinpaikka: Pielavesi/Lammassalo, Lammassalo.
 Ol(li) Hämäläinen 1546–50.
 Olli Laitinen 1546–57.¹
 Läuri Niska 1557.²
 Staffan Niska 1561.²
 Lau(ri) Paiainen 1549–52 (yhtiömies?).

Verotuspaikka A) 1541–47: Juva, Joroinen III/VI. B) 1546–47: Juva, Joroinen III.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:73. 6140:59v, 62. 6144:66, 68v. 6147: 38v, 43. 6151:107v, 116v. 6155:108, 112. 6159:41v. 6170:62, 65v. 6194: 42v. 6214:7. 6255:3, 48. 6303:24. 6331:39, 40, 59. 6344:40. SAY Juva I: 171, 205.

V. 1664 jakokunta n:o 513, maita Joutsenniemen, Vaaraslahden, Lammassalon ja Sulkavan kylissä.

Isonjaon jakokunta: Joutsenniemi 1/1–9. Vaaraslahti 3/10–14. Lammassalo 1–3/1–7. Sulkava 2/3–7.

N:o 1769

Kartta VIII:D ja X:E

Peer Oloffsson Martikainen, Oluff Laur Rautapartainen 10 vmk.

B aff G. F. Hirfwi Jerfwen mäki, Korpi Jerfwen siw, Itämäki, Korpi mäki, Sawoin Newoin sw, Piki lammin saari, Poski lammin randa, (Näre soon ranta), Lampan Ranta Luchpoli, Hauki lahden kahden polen, Sulkawa puro eteläpoli, Orawilaxi, Hirfwi Jerfwen Luch puoli, Sää Joki, Pelkolan mäki, Ongi ween Lammas, Kumbu sari, Lehto sari. två aff J. M. hafer Oluff Rautapartain och Eskell Oj-noinen³ begiäradt Loon pochias pää, Pälimaa selkä, Lachnaisten mäki, Wijni Jerfwen maa, Laju soon etelä pä, Pangan Taifwal, Pangan randa. — 24.

¹ Muuttanut ennen v. 1558 Pajumäelle, kts. n:o 1778.

² Vain kymmenysluetteloissa.

³ Eskil Oinonen, kts. n:o 1772.

- A) Asuinpaikka: Onkivesi/Nerkoo/Martikkala, Lehtosaari.
Per Olsson Martikainen 1546—
Olli Martikainen 1561.
- B) Asuinpaikka: Onkivesi/Nerkoo/Pörsänmäki, Itämäki.
Olli Rautaparta 1548/57— (yhtiömies, asuinpaikka, Juva, Joroinen).¹
Lau(ri) Olsson Rautaparta 1557—¹

Yhtenä arviokuntana v:sta 1552.
Verotuspaikka 1546—47: Juva, Juva II.

Käytetyt lähteet: 1546—62: 6140:47. 6144:54. 6147:41, 41v. 6151:115v. 6155:111. 6159:40v. 6170:64. 6182:62v. 6194:43. 6214:7. 6255:3, 49. 6281:11v. 6303:24v. 6331:17, 60v. 6344:40. SAY Juva I:169. N:o 625/740.

V. 1664 jakokunta n:o 501 ja 509, maita Martikkalassa ja Pörsänmäellä, ja n:o 502, maita Haapajärvellä, sekä maita Kajaanin pitäjässä.

Isonjaon jakokunta: Martikkala 1—3/1—10. Pörsänmäki 1—2, 5/1—5, 12, Lampaanjärvi 19, Toivakko 7. Haapajärvi 1—2/Haapajärven Sydänmaa 1—6.

N:o 1770

Kartta X:F

Hindrich Päällsson Kolemainen, Laur Tenheinen 6 vmk.

B aff G. F. Rytkön peivä randa, Lauta Jerfwen randa, (Kendele Jerfwen randa), Rytki kannas, B aff C:t Selkä Jerfwen Taiffwall, Saarisen Taiffwall, Saffwi Jerf:n siw, I Kotalamminpää, Aijto Jerfwen ranta, Maijwa salo, Orawimäki, Lehtosari, Kumbusari. — 12.

Asuinpaikka: Pielavesi/Sulkava, Aittojärvenranta.

Lau(ri) Lau(rinp.) Tenhoinen 1547—

Olli Tenhoinen 1547—1553 (yhtiömies, asuinpaikka, Juva, Joroinen).

Hen(rik) Poelsson Kolemain(en) 1554—

Verotuspaikka 1547—53: Juva, Joroinen I/II.

¹ Olli Rautaparran eräomistus Onkivedellä erillisenä arviokuntana v:sta 1548. Lauri Ollinpoika muuttanut sinne ennen v. 1557.

Käytetyt lähteet 1547–62: 6144:57v. 6147:64. 6151:100v. 6155:118. 6159:59. 6170:75. 6182:81. 6194:43v. 6201:35v. 6214:7v. 6255:3, 48. 6303:26v. 6331:18v, 59. 6344:40. SAY, Juva I: 153. N:o 621/738.
V. 1664 jakokunta n:o 514, maita Vaaraslahden, Niemisjärven, Tommonmäen ja Sulkavan kylissä.
Isonjaon jakokunta: Vaaraslahti 4/15–16. Niemisjärvi (Pielavesi) 1/1–6. Tommonmäki 1–2/1–8. Sulkava 5/15–19.

N:o 1771

Kartta X:G

Anders Peersson Colemainen, Hindrich Harmainen 3 vmk.

B aff G. F. Joki Nijty, Heinäsoo. Aff C:t Hirffwi mäki, Hanhi Niemi. — 4.

Asuinpaikka: Pielavesi/Vaaraslahti, Hanhiniemi.

An(tti) Per:ca Kolemäinen 1546–

Lau(ri) Per Karialaine 1546–47 (yhtiömies?).

Hen(rik) Harmainen 1557–

Verotuspaikka 1546–49: Juva, Joroinen VI/V.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:61. 6144:67v. 6147:60. 6151:104. 6155:109. 6159:39v. 6170:62v. 6194:43. 6214:7v. 6255:20v, 48. 6303:27. 6331:19, 59. 6344:40.

V. 1664 jakokunta n:o 512, maita Vaaraslahden ja Sulkavan kylissä.
Isonjaon jakokunta: Vaaraslahti 1–2/1–9. Sulkava 1/1–2.

N:o 1772

Kartta X:H

Laurij Kardinen, Hendrich Pernäinen 4 vmk.

B aff G. F. Ett Ödes Jordh Sulkawa eteläpää, Heinä soo, Aijta Jerfwen Ranta, som Staphan Härskäinen¹ på Bodt hafuer. Theslikest begiärade thenne K Almenniggh Jordh Maa selän teus Ranta, Pienen salmen Koiffwu Jerffwi, Koiffwu Mäen pochiaspä. Eskell Korhoinen aff G. F. (Roko soon saares), Sallinen maa.

Eskell Korhoinen l. Oinonen asui papinveroluetteloiden mukaan Löytynmäellä ja hänen maikseen voidaan v:n 1664 maanmittauspöytäkirjojen avulla todeta seuraavat:

¹ Staphan Härskäinen ei löydy mistään vuotuisesta verokirjasta.

Löytyn Mäki, Sarfwi Mäki, Wenetcht Mäki, Korpi Mäki, Wuri Mäki. — 12.

- A) Asuinpaikka: Sulkava, Sulkavan eteläpää.
Lau(ri) Kardin(en) 1561—
B) Asuinpaikka: Löytynmäki, Löytynmäki.
Eskell Oinoinen 1548—¹ ²
Per An(tinp.) Lipponen 1548—52.¹
Lau(ri) An(tinp.) Lipponen 1553—

Käytetyt lähteet 1548—62: 6147:41v. 6151:115v. 6155:111. 6170:64v. 6182:70. 6194:44v. 6214:7v. 6255:3, 49v. 6303:18. 6331:11, 19v, 61. 6344:39, 40.

V. 1664 jakokunta n:o 530, maita Sulkavan, Kalliojärven ja Koivu-
järven kylissä, ja jakokunta n:o 510, maita Löytynmäen kylässä.
Isonjaon jakokunta: Sulkava 2/1—7. Kalliojärvi 1—2/1—8. Koivu-
järvi 1/1—2. Löytynmäki 1—3/1—4.

N:o L 17

Kartta X:J

Anders, Nilz, Oluff Utriaiainen 10 vmk.

aff G. F. Heijnemäki, Sarfwi Joen randa, Pitkän Kosken Lodest poli, Hatula Mäen pä, Hirffwi Niemi, Uckon Murdo, (Lu...), Lep-
pinen sari, Maijan Joen Päiwä randa, Kuifwaisten soo Eteläpä,
Maatosoon randa, Matosoon peeres randa, aff Jören Månsson (Haf-
wora lahen pochia). aff Clement Skriffwar (Syniäis randa, Mäcki
Huchta, Witza Taiffwall, Pöngämäki, Ickan randa, Condia Jerffwen
Pälliös, Paloen aho³) Säikehau wäle sarres, Pieni Cota Niemi. — 13.

¹ Vv. 1546—47 Juvan Joroisten I kymmenkunnassa kaksi Antti Oinosen ja kaksi Klaus Oinosen arviokuntaa. Toisessa Klaus Oinosen arviokunnassa yhtiö-
miehenä Tahvo Tukiainen, joka myöhemmin samassa kymmenkunnassa Antti
Lipponen yhtiömiehenä. SAY Juva I: 151, 155.

² Eskell Oinonen näyttää kuuluneen kolmeen arviokuntaan: a) Löytynmäen
arviokunta, jota ei v:n 1561 verollepanomaakirjassa ja joka kuului yksin Oimo-
selle. b) Arviokuntaan n:o 1772 Korhoisen nimellä yhdessä Lauri Kaartisen kans-
sa. c) Arviokuntaan n:o 1769 Jören Maununpojan anekin osalta yhdessä Lauri
Rautaparran pojan Ollin kanssa.

³ V. 1664 mainitaan Syväsrannan—Paloahon olevan Rantasalmella, mutta
maakappalet löytyvät jakokunnista n:o 921, 865 ja 705 Picksämäen (nyk. Jäp-
pilän) Utrialan ja Syvänsin kylistä sekä Kuivaniemen kylästä (nyk. Karttulassa).

- A) Asuinpaikka: Suontie/Syväiskylä, Syrjäis I. Syväisranta. (merkitty myös arviokuntaan n:o 685).
 Pol Vdriainen 1541—
 Antti Vdriainen I. Toiffwainen 1561—
 Nico Vdriainen 1541, 1550—56 (yhtiömies, kts. B).
 Ihannus Vdriainen 1546—50 (yhtiömies, kts. n:o 1794).
- B) Asuinpaikka: Pielavesi/Heinämäki, Heinämäki.
 Nico Vdriainen 1546—59.¹
 An(tti) Udrian(en) 1561—
 Oleff Udrian(en) 1561—

Verotuspaikka A) 1541—: Juva, Joroinen III/VI/V. B) 1546—47: Juva, Joroinen VI/V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:75. 6140:59v, 61. 6144:66, 67v. 6147:41v, 60, 60v. 6151:104, 104v. 6155:108, 124. 6159:39, 63v. 6170:62, 78. 6182:68, 84. 6194:42v, 54. 6214:7v, 16v. 6255:3, 58. 6265:20. 6281:12. 6303:25v. 6318:32. 6331:17v, 59. 6341:72. 6344:39.

V. 1664 jakokunta n:o 506, maita Heinämäen, Leväniemen, Kotaniemen ja Taipaleen kylissä.
 Isonjaon jakokunta: Heinämäki 1—3/1—9. Leväniemi 1/1—2. Kotaniemi 1/1—7. Taipale 4/10.

N:o P 14

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: Onkivesi, ?

Simo Per:ca Laackoinen 1548—
 Hen(rik) Laakoin(en) 1562—

Käytetyt lähteet 1548—62: 6147:42v. 6151:114. 6155:109. 6170:63. 6194:43. 6214:7. 6255:3, 49. 6281:12. 6303:26. 6331:10, 60v. 6344:39.

N:o P 15

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: ?

An(tti) Pesinen (Pesoin) 1546—50.
 Hen(rik) Leppen(en) 1551.
 Jören Sigfredsson² 1552—, autio.

¹ V:sta 1561 Niko Utriainen Talluskylässä, mutta luultavasti eri mies. Vrt. n:o P 5.

² Rantasalmen nimismies. Autiotila sisältynee hänen verovapaihin maihinsa 1558—. 6295:14v. 6342:15.

Verotuspaikka 1546–47: Juva, Joroinen V.

Käytetyt lähteet 1546–57: 6140:60v. 6144:67v. 6147:42v. 6151:114.
6155:108. 6159:39. 6170:62v. 6194:42v. 6214:7. 6255:3v.

SAVILAHTI III

N:o 1773

Kartta VIII:E

Oluff Peer Sigfredsson Hatainen 7 vmk.

Rokosalmi, Roko Niemi liggandes i Rokowesi, Under 4 Skattskin, Denne eff:ne Jordh finnes intet Uti Jordhboken, dock haffwer Nembden och gamble Män wittnadt att the ähro hans rette räär, som ähr eteläpä suurta sää, Pulkon koski, Pochias pää Pulkon Jerffwie, Särchi Jerffwi, Kansan aho, Tomi Puros sw, Kirka lahen Taus randa. — 9.

Asuinpaikka: Maaninkavesi/Tavinsalmi, Ruokoniemi.

Sigfred Hatainen 1546–57.

Olli Sigr:ca Hatainen 1558–

Per Sigdsson Hatain(en) 1559–

And(er)s Sigdsson Hatain(en) 1557, 1561.

Verotuspaikka 1546–47: Rantasalmi, Keriharju IV/I.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:86v. 6144:42. 6147:38v. 6151:114v.
6155:109. 6170:63. 6194:43v. 6214:8. 6255:21v, 50. 6281:13. 6303:33v.
6331:21, 61. 6344:40.

V. 1664 jakokunta n:o 552, maita Haatalan kylässä ja Tavisalmen kartanossa.

Isonjaon jakokunta: Haatala 1–7/1–12 (Maaninka), 1–7 (Pielavesi)
Tavisalmen kartano/Tavisalmi 2.

N:o 1774

Kartta VIII:F

Caupi Anders Rotolainen, Staphan Anders Nickinen 9 vmk.

B aff G. F. Niemi Jerfwen Mäki, Tolwa Niemi, Koifw Niemi, Ala pitkä päiffwä randa, Tauspoli Micka Jerffwi, Swren soon pää, Ala pittken Niemi. — 7.

- A) Asuinpaikka: Onkivesi/Nerkoo/Onkivesi, Niemijärvenmäki.
 Nico Rottzalan 1541–47.
 Lau(ri) Nic(onp.) Rosalain(en) 1548–50,
 Cauppi Rotsalainen 1551—
 Jacob Nilsson Rotsalainen(en) 1559.
 Anders Rottzalainen(en) 1561—
- B) Asuinpaikka: Onkivesi/Nerkoo/Onkivesi, Tolvanniemi.
 Pehu Nickin(en) 1541.
 Pol Joan(inp.) Nickinen 1546–57.
 Antti Joan:ca Nickinen 1556—
 Staffan Joan:ca Nickinen 1556—
 Olli Joan:ca Nickinen 1552–54.

Yhtenä arviokuntana v:sta 1559.

Verotuspaikka A) 1541–47: Juva, Juva II. B) 1541–47: Juva, Joroien V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:56v, 74v. 6140:47, 60v. 6144:54v, 67v. 6147:41, 42v. 6151:113v, 114v. 6155:99, 109. 6159:40, 43v. 6170:56, 63v. 6194:42v, 47v. 6201:36, 40v. 6214:2, 8. 6255:11v, 49v. 6281:12v. 6303:28. 6331:21v. 60v. 6344:41.

V. 1664 jakokunta n:o 494 ja 495, maita Onkiveden, Mikkajärven ja Alapitkän kylissä.

Isonjaon jakokunta: Onkivesi 2–4/4–11. Mikkajärvi 1/1–3 (Iisalmi) 1 (Nilsjä) Alapitkä 1/1–2 ja 2/3, Onkivesi 13.

N:o 1775

Kartta VIII:G

Peer Hans Persson Radikainen, Oluf Cuosmainen el:r Joan ibm. 8 vmk.

Kangas Jerfen ahott, Ukon Niemi, liggiandes wedh Lilla Rokowesi.¹ Under 3 Skatmk. — 2.

V:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä puuttuvat viiden veromarkan maat olivat Johan Habermanin verollepanomaakirjan mukaan seuraavat:

Rääteh säään tausranda, (Welwi (?) säään eteläpää. Märi lahen eteläpää.) Lapin iärfuen ioen kahen puolen, (Wärämän maan looto,) Joutzen laxi, Keskimmäisen iärfuen ioen eteläpoli, Joutzenen ioen etelä kariu, Peenen Rääko weden nijty, Wära ioki, Wehka sää, Rämän päästä, Käifu iärfwen maa. — 10.

¹ Pieni Ruokovesi mainitaan Habermanin maakirjassa eri tiluskappaleena.

- A) Asuinpaikka: Käärmelahti, Ukonniemi.
 Per An:ca Ratikainen 1546—
 Hannus Per:ca Ratikainen 1558—
 Olli Halttuinen 1551—59 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi,
 Tuusmäen Halttula l. Kolkontaipale).¹
 Per An(tinp.) Hyttöinen 1551 (yhtiömies, kts. n:o 1779).
 An(tti) Lap(vete)len 1546— (yhtiömies?)
- B) Asuinpaikka: Koivujärvi/Koivusavo, Koivujärven maa.
 Olli Kosmainen 1549—
 Joan Kosmain 1550.
 Ol(li) Vaitsinen 1551 (yhtiömies, kts. n:o 1815).
 Oll(i) Pönckäinen 1552 (yhtiömies, kts. n:o 1815).
 Hartwick Andersson 1553—58 (yhtiömies, kts. n:o 1815).
 Thomas Kallinsson 1559 (yhtiömies, kts. n:o 1815).
 Henrik Rissansson 1559 (yhtiömies, kts. n:o 1815).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Keriharju V/I.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:74v, 87v. 6144:33v, 42. 6147:38v, 42v.
 6151:114, 115. 6155:109, 110. 6159:39v, 40. 6170:63, 64. 6182:68v, 69.
 6194:43v. 6214:7v, 8. 6255:4, 50. 6281:12v. 6303:28v, 29. 6331:22, 61.
 6344:41. N:o 1437/1176.

V. 1664 jakokunta n:o 555, maita Käärmelahden kylässä, ja n:o 537,
 maita Koivusavon (Koivusaaren) kylässä.

Isonjaon jakokunta: Käärmelahti 1—3/1—11. Koivusaari 1—2/1—8.

N:o 1776

Kartta VIII:H

Mattz Pääll Nilsson Lapwetejnen 9 vmk.

B aff G. F. Leppälähen maa, Lamban Randa. — 2.

Ikimuistoista omistusta v:n 1664 verollepanomaakirjan mukaan:

Jylängän mäki, Pärssmä Mäki, Pitkänsiw Maa. — 3.

Asuinpaikka: Lammasvesi/Lappvetelä, Leppälähenmaa.

Poual Nic(onp.) Lappvetelen (Lappiueteläin, Lappalain) 1541—

Matt Nic:ca Lappvetelen 1552—²

Per Lappvetelen 1559—

¹ Olli Halttusen erämaa omana verona vv. 1546—50. Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi. Tuusmäki V/VI.

² Muuttanut Nerkoon l. Iisalmen Mustajärvenmaalle noin v. 1560. Kts. n:o 1759. Sen jälkeen edelleen yhtiömiehenä tässä arviokunnassa.

Verotuspaikka 1541—47, Juva, Joroinen IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:73v, 6140:60. 6144:66v. 6147:42. 6151:117v. 6155:110. 6159:40. 6170:63v. 6194:43v. 6201:36v. 6214:7v. 6255:2v, 49 v. 6281:11. 6303:18v. 6331:23, 61. 6344:41.

V. 1664 jakokunta n:o 503, maita Lappvetelässä ja Löytöjärvellä. Isonjaon jakokunta: Lappvetelä 1—8/1—15 (Iisalmi), 1 (Pielavesi), Jylänki 1—3, 5—6. Löytöjärvi (Löytynjärvi) 1/1—4.

N:o 1777

Kartta VIII:I

Hindrich Olufsson Hilduinen, Oluf Kansikoinen, Laur Lindoinen 8 vmk.

B aff G. F. Joen Jerfwen Murtto, Kirfwis kosken siw, Etelä poli, Uckoin Niemi, Pålwi Jerfwen siw, Maaselän Mäki. Nils Hanss:n B aff E. A. Kiwi Warpoinen itä Nurcka, Lewe Jerffwi, Rokoinen, Karas Niemi, Kusahan pochia, (Pachka mäki, Lapin salmi, Koho sari,) Musta sari. — 11.

A) Asuinpaikka: Onkivesi/Nerkoo/Pajujärvi, Joenjärvenmurto.

Oll(i) Kansikkainen (Kansikan, Kantikan) 1546—

B) Asuinpaikka: Onkivesi/Nerkoo/Narvanlahti, Ukonniemi.

Matt(i) Uckonen 1546—52.

Lau(ri) Lindoinen (Lintui) 1552—

Hen(rik) Olsson Hiltuin(en) 1553—

Yhtenä arviokuntana v:sta 1546.

Verotuspaikka 1546—47: Juva, Joroinen IV.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:60. 6144:66v. 6147:42. 6151:113v. 6155:108. 6159:38. 6170:62. 6182:67v. 6194:42. 6214:7v. 6255:4, 49v. 6303:29v. 6331:23v, 60v. 6344:41.

V. 1664 jakokunta n:o 494, maita Narvanlahden, Pajujärven, Alapitkän, Pyörölän ja Kaaraslahden kylissä.

Isonjaon jakokunta: Narvanlahti 1—4/1—11. Pajujärvi 7/11—12. Alapitkä 1/1—2. Pyörölä (Pyöriä) 1/1—4. Kaaraslahti 1—2/1—15.

N:o 1778

Kartta VIII:J ja IX:I¹

Oluff Laitinen, Joan Toffinen 8 vmk.

Kuicka Jerfwen mäki, Kuicka lahen maa. Liggiandes i Wianda 3 Skattskin. aff G. F. Patalahen taus randa, Pönckästen mäki, aff E. A. Oloff Toffwinen, Pitkämäki, Niskarasia, (Roko soon randa,

¹ Kartasta VIII jätetty pois Olli Laitisen yksityiset maat ja kartasta IX Juntti Tuovisen yksityiset maat. Kartassa VIII 14 ja kartassa IX 5 merkkiä.

Haloisen Rijan maa), Riita ahon pää, Lapin sari, Tomberin saari, (Toinen soon pochias poli), Wehka soon randa, Wehmas Mäki, Hahisen maa, Kondia mäki, Laach Joen etelä pä. Ähn Olli Laitins bytte Jordh medh Jacob Peersson¹ Pajw mäki. — 15.

- A) Asuinpaikka: Löytymmäki/Maaninkavesi/Tuovilanlahti, Kiu-
kaanjärvenmäki.
Joan Toffuinen 1546—
Hen Jo:ca Kinnoinen 1553—57 (yhtiömies, kts. n:o 1779).
- B) Asuinpaikka: Pielavesi/Pajumäki, Pajumäki.
Lau(ri) Henninen 1541—54.
Jacob Peersson¹
Olli Laitinen 1558—²

Yhtenä arviokuntana v:sta 1558.

Verotuspaikka A) 1546—50: Rantasalmi, Keriharju III/IV. B) 1541—
47: Juva, Juva I.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:55. 6140:46, 85v. 6144:42v, 53v. 6147:
38v. 6151:115v. 6155:91, 114. 6159:40, 42. 6170:63v, 64v. 6182:69.
6194:42v, 43v. 6201:36. 6214:8. 6255:4, 49v. 6281:12v. 6303:30. 6331:
24, 59, 61. 6344:41.

V. 1664 jakokunta n:o 511, maita Tuovilanlahden, Päämärin, Veh-
masjärven, Haajaisten, Karialan ja Pajumäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Tuovilanlahti 1—6/1—12. Päämäri 1/1—2. Veh-
masjärvi 2/1—4. Haajainen 1/1—3. Karijala 1/1—2. Pajumäki 1/1—6.

N:o 1779

Kartta VIII:K

Peer Jönsson, Staphan Oluf Hindersson Kinnoinen, Laur Hyttinen,
Joan Kinnoinen 6 vmk.

B aff G. F. Warpaisen sari, Lappin mäki, Hapa mäki, Musta lahen
Kangas, Wohri salo, (Kermeh saari), Musta sari, Rasimäki, Leppä
randama, Suri aho ifrån Kuriolamäki, Kolmisen Sopen mäki, Kwsilax
som Joan Niskanen haff:r tillförenne, Mustalahden mäki, Win-
nan Taiffwal, aff C:t Lapin Jerfwen Taiffwal, Leppämäki, Lammin-
mäki. — 16.

¹ Jacob Peersson til Jorois I. Jaako Petarin:ca oli Joroisten Joroisniemellä
asunut asemies (skytte), joka 1550-luvulla nautti rälssivapauksia. Pajumäen autio-
tilan omistajana 1550-luvun puolivälissä. (6263:9. 6305:80. 6331a n:o 684).

² Muuttanut Lammassalosta Pajumäelle noin v. 1558. Vrt. n:o 1768.

- A) Asuinpaikka: Maaninkavesi/Käärmelahti, Varpaisensaari.
Per An:ca Hyttinen 1546–57.
Lasse Andersson Hyttin(en) 1558.
Hen(rik) Hyttin(en) 1561.
- B) Asuinpaikka: Käärmelahti, Lapinjärventaival.
Hen(rik) Jo:ca Kinnoinen 1546–57.
Staffan Henrichsson Kinnoin(en) 1557–
Antti Oll(inp.) Hatainen 1558–59 (yhtiömies, kts. n:o 1773).
Olof Henderson Kinnoin(en) 1558– (yhtiömies, kts. n:o 1689).
- C) Asuinpaikka: Kurjalanmäki, Suuriaho, autiona v:sta 1552.¹
Per Kinnoinen 1541–51.

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka: A) 1546–47: Juva, Joroinen IV/VI. B) 1546–47: Rantasalmi, Rantasalmi I. C) 1541–47: Rantasalmi, Keriharju V/IV.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:105v. 6140:60, 77. 6144:36, 46. 6147:37v, 42. 6151:113v, 114v. 6155:108, 109. 6159:40. 6170:63. 6182:69. 6194:43v. 6201:36. 6214:8. 6255:4, 4v, 50. 6281:12v, 13. 6303:30v, 33, 35. 6331:25, 61. 6344:41.

V. 1664 jakokunta n:o 554, maita Käärmelahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Käärmelahti 6–8/22–34.

N:o 1780

Kartta VIII:L

Clemet Nissinen 7 vmk.

B aff G. F. Kautian ahon randa, Selityss Jerfwen randa, Polki Jerfwen randa, Latosen Karkia päifwän salo, clemnisen salo. aff C:t Skriffwit Kiria mäki, Lewä Joki, Mychkyrin sari. – 8.

Asuinpaikka: Onkivesi/Karvasalmi, Kirjasmäki.

Clemet Nissinen 1546–

Olli Nissinen 1561.

Verotuspaikka 1546–47: Juva, Vesikansa III.²

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:53. 6144:60. 6147:41v. 6151:113v. 6155:108. 6170:62. 6194:42v. 6214:8. 6255:4, 49v. 6303:31. 6331:25v, 60v. 6344:41. SAY Juva I:108, II:202.

¹ Liitetty autiona Heikki Juntinpoika Kinnusen maihin.

² Clemet Nissinen vielä 1548–63 Juvan verokirjoissa.

V. 1664 jakokunta n:o 498, maita Karvasalmen ja Sälävän kylissä.
Isonjaon jakokunta: Karvasalmi 2–4/4–14. Sälävä 1–4/1–7.

N:o 1781

Kartta VIII:M

Peer Pöxeinen 6 vmk.

B aff G. F. Ninimäki, Sarisen pochias poli, Rokoson mäki, Hauki
Jerfwen luch poli, Kaisla Jerffwen mäki, Itä poli Sawon Jerffwi. — 6.

Asuinpaikka: Onkivesi/Nerkoo/Ollikkala, Savojärvi.

Per Pöxinen (Pöxän) 1541—¹

Verotuspaikka 1541–50: Juva, Juva III/VI.²

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:57v. 6140:48. 6144:55v. 6147:51. 6151:
93. 6155:142. 6159:39v. 6170:62v. 6194:43. 6214:8. 6255:4v, 49v. 6303:
31v. 6331:26, 60v. 6344:41. SAY Juva I:66.

V. 1664 jakokunta n:o 487, maita Ollikkalan kylässä.

Isonjaon jakokunta: Ollikkala 3–4, 11/10–20, 32–34.

N:o 1782

Kartta VIII:N

Johan Leskinen, Märthen Ylettyinen 6 vmk.

Patalahen Niemi ligglandes När widh Wijando. Under 4 Skatskin.
En finnes effter H:r Göstafz Jordh breff Wät salm, Hefwon Taiffwal,
Wätlax, Joutzen Joen Korffwa, Patalahen siwu, Pata Joen Korffwa.
— 1 (6).³

A) Asuinpaikka: Onkivesi/Nerkoo/Vianto, Patalahdenniemi.
Martti Ylettyinen 1546—

B) Asuinpaikka: Käärmelahti, Pitäjänahonmurto = n:o 1744 C.

Ihannus Jäskeleinen (Jeskeleinen) 1546–58.

Joan (Jöran) Leskin(en) 1559—

An(tti) Ihalempinen 1546, 1551–52 (yhtiömies, kts. n:o 1788).

Wissi Ihalempinen 1553–54 (yhtiömies, kts. n:o 1778).

¹ Kymmenysluetteloissa 1557–61: Per Sorvarinen.

² Per Pöxän edelleen Juvan verokirjoissa 1551–56. Poistetaan v:n 1557 vero-
tarkastuksessa.

³ Kaikki muut maakappaleet paitsi Patalahdenniemi on lueteltu n:ossa 1744.
Kartta VIII:A. — Patajoen korva kahdesti.

Yhtenä arviokuntana v:sta 1546.

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Keriharju III/II.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:86. 6144:43. 6147:39. 6151:114v. 6155:110. 6159:39v. 6170:63. 6182:68. 6194:43. 6201:36. 6214:8. 6255:4v, 49v. 6281:13. 6303:32. 6331:26v, 60v. 6344:41.

V. 1664 jakokunta n:o 497, maita Viannon kylässä, sekä jakokunnasta n:o 486 maita Vuotjärven kylässä.

Isonjaon jakokunta: Vianto 1—2/1—7. Vuotjärvi 2/5—7.

N:o 1783

Kartta VIII:O

Peer Olufzsson, Pääll Haloinen 9 vmk.

B aff G. F. Seuli Joen siw, Hämehen salmen Korffwa, Humala Joen Taifwal, Suuren Joen Taiffwal, Heinä Jerfwen mäki, Warpa soon randa. aff C:t Skrif:re Wianon Niemi, Half Lötö Jerfwen päiwä randa, Cumbuisen pochias poli ia etelä poli, Suuren soon mäki, Saari Warpaisen etelä poli, Cumbuisen weli ia Warpaisen weli. B aff E. A. Wipu lotho — 3 lapin saari, Heeta sari, Sauhon sari, Koiffw sari. — 16.¹

Asuinpaikka: Maaninkavesi/Halola, Viannonniemi.

Pol Oll:ca Haloinen 1541 ja 1551—

Per Oll:ca Haloinen 1546—

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi I.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:91. 6140:77. 6144:35v. 6147:37v. 6151:113. 6155:108. 6159:39v. 6170:63. 6182:68v. 6194:43. 6214:8. 6255:4v, 50. 6303:32v. 6331:27, 61. 6344:41.

V. 1664 jakokunta n:o 557, maita Halolan ja Varpasen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Halola 1—5/1—12, Varpanen 1—6.

N:o 1784

Kartta VIII:P

Peer Turuinen, Pääll Madtz Ikojnen 8 vmk.

B aff G. F. Kusilahden wälima, Juricka Jerfwen päifwä randa, Paju Jerfwen Niemi, aff C:t Skrif:re oppå Anders Hatainen Wijta mäki, ligglandes wedh Ongiwessi 1/3 Mijll longh. — 4.

¹ V:n 1664 maaluettelossa oleva merkintä, että suurin osa näistä nimistä tarkoittaisi rajamerkkejä, on ilmeisen virheellinen.

V:n 1664 maanmittauspöytäkirjoissa jakokunta n:o 489:
Ikolanniemi, Suoniemi, Haatasenluoto berettades slijta näst effterfölliande aneki ehuru wäll desse Jordh st:er 1561 åhrs Jordb: inte specific. och äro af Sahl: Johan Falck betecknade för 2 Smk af ålder. — 3.

- A) Asuinpaikka: Onkivesi/Nerkoo/Ollikkala, Ikolanniemi.
Matt(i) Ikoinen 1557—
Pol Turuin(en) 1558—59 (yhtiömies, kts. n:o 1800/1808).
Per Turui(en) 1559— (yhtiömies, kts. n:o 1800/1808).
- B) Asuinpaikka: Onkivesi/Nerkoo/Onkivesi, Viitamäki.
Antti Ol(linp.) Hatainen 1546—
Staffan Henrichsson Kinnoin(en) 1558—61 (yhtiömies, kts. n:o 1779).
Joan Ollikainen 1562.

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Keriharju IV/I.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:86v. 6144:42. 6147:38v. 6151:114v. 6155:109. 6159:39v. 6170:63v. 6194:42v. 6214:8. 6255:4, 49, 49v. 6281:12v, 17. 6303:30v, 57. 6331:28, 34, 60v. 6344:41, 43.

V. 1664 jakokunta n:o 489 (A), maita Ollikkalan kylässä, ja n:o 490 (B), maita Onkiveden ja Pajujärven kylissä.

Isonjaon jakokunta: Ollikkala 12/36—37. Pajujärvi 1—4/1—6. Onkivesi 1/1—3.

N:o 1785

Kartta VIII:Q

Hendrich Weneleinen 10 vmk.

B aff G. F. Pulkon mäki, Tenhoisen sari, Lehtostenlahten swsari, Korkiasari. — 4.

- Asuinpaikka: Ruokovesi/Venäjänsaari, Tenhoistensaari.
Henrich Veneleinen 1541—
Michel Venelein(en) 1561.
Pol Lydikein(en) 1558—59 (yhtiömies, kts. n:o 1790).
Olli Lydikein(en) 1558—59 (yhtiömies, kts. n:o 1790).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Tuusmäki IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:88v. 6140:73v. 6144:32v. 6147:38v. 6155:109. 6170:63v. 6194:44. 6214:9. 6255:4, 50. 6281:13v. 6303:36. 6331:28v, 61v. 6344:41.

V. 1664 jakokunta n:o 563, maita Venäjänsaaren ja Hakkaralan kylissä.
Isonjaon jakokunta: Venäjänsaari 1/1. Hakkarala 5/11, Kurolanlahti 20.

N:o 1786

Kartta IX:S

Lauri Ikoinen, Peer Parckattinen 5 vmk.

B aff G. F. Peries Niemi ¹, Pochias pää Kallio Jerffwi, Palossen Jerfwen, Pensan lachten. aff E. A. Lomaisen pochias poli, Nurmi Joen Itä poli, Rämän Jerfwen itäpoli ², Lachden Taiffwal. — 8.

Asuinpaikka: Hernejärvi/Sonkajärvi, Periaisiemi.

Lauri Ickoinen 1557/1561—

Per Parkattin(en) (Parckoin) 1559—

Clas Monda(neuv)oin 1559 (yhtiömies, kts. n:o 1805).

Käytetyt lähteet 1557—62: 6255:49. 6303:47v. 6331:29, 60. 6344:42.

V. 1664 jakokunta n:o 515, maita Rutakon, Sonkajärven ja Laa'an kylissä.
Isonjaon jakokunta: Rutakko 1—8/1—21. Sonkajärvi 1—4/1—15. Laaka 1/1.

Tavinsalmen kuninkaankartano.

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjasta. Johan Habermanin verollepanomaakirjan mukaan siihen kuuluivat seuraavat maat:³
Tafwi Niemi, Myhkyrä Saari, Wanan (?) salo och Wasickasaari⁴, Pellon Salmi, (Kirian Joki) Rääko Hariu, Pöllin salli, Sawnan Kandio⁵, Hämehe maki in til Swrensään eteläpää, Rääko Niemi, Kaijan Saari, Maaningan salo, Wllman Saar. — 12.
V:n 1559 tilikirjan mukaan kuninkaankartanoon kuuluivat seuraavat niityt:

¹ Sama kuin osa n:oon 1746 merkittyä Sonkajärvenmaata.

² Rämänjärven itäpuoli = Raudanjärven itäpuoli Kajaanin pitäjässä.

³ Maakirjan lehti rikkinäinen ja teksti vaikeasti luettavaa. Ensimmäisenä mainitun tiluskappaleen kohdalla erotettavissa vain lisämääre: ängh.

⁴ V. 1664 verollepanomaakirjassa mainitaan Wanhansari ja sanotaan sen kuuluvan Linnansalmen tiluskappaleeseen.

⁵ Saunan kanta = Kannon kanta?

Kärme salo, Taffwinemi¹, (Koiffwo nemi, Paioloto, Hyffuein karth,) Kermelax, Pirttilax, Wenelax, Pöliän salmi¹, Wiando taipale, (Särkihariu, Hatains åcker,) Patalahen pohia, Maninga salo¹, Kanhon chandha², (Saukon sari, Koiffwu sari, Mylly sari, Matckasalmi sari), Musta sari, (Hyffuerin sari). — 8.

Käytetyt lähteet: 6302:16. Johan Habermanin verollepanomaakirja: Tafwi salmi Ladegårdh.

V. 1664 jakokunta n:o 553, Tavinsalmen kartano.

Isonjaon jakokunta: Tavisalmi 2/2–5.

SAVILAHTI IV

N:o 1787

Kartta VI:F ja VIII:R

Anders Wänäinen mz Anders Korhoinen³, Oloff Ikeheimoinen 8 vmk.

B aff G. F. Erikan Jerfwen maa, Lefwän Jerffwen ma, Pangan Jokia Etelä poli, Leffunisen itäpoli, Korkia sari, Nini sari. aff C:t Skrif:r Kehvon randa, Koiffw Jerfwen randa, Joutzen Niemi liggiandes wedh Kalawesi. — 9.

A) Asuinpaikka: Ruokovesi/Kehvo, Kehvonranta.

Anders Veneinen (Wänäinen) 1546—

Salmundh Pöyhkön(en) 1558— (yhtiömies, kts. n:o 1789).

Per Julkoin(en) 1558— (yhtiömies, kts. n:o 1789).

B) Asuinpaikka: Ruokovesi/Väänälä, Levänniemen itäpuoli.

Olli Per:ca Ikeheimoinen 1552—

Per Reisäinen 1552 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmen Tinamavirralla [nyk. Kangaslammin Harjurantaa]).

Nils Pöyhkoin 1559 (yhtiömies, kts. n:o 1669).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka 1546–47: Rantasalmi, Tuusmäki I.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:70v. 6144:29v. 6147:41v. 6151:114v. 6155:109. 6159:40. 6170:63, 63v. 6182:68v, 69. 6194:43, 43v. 6214:8,

¹ Sisältyy Johan Habermanin verollepanomaakirjassa luetteluihin tiluskappaleisiin.

² Saunan kanta = Kannon kanta?

³ Antti Korhoinen, kts. n:o 1788. Ei ole vuotuisissa verokirjoissa samassa arviokunnassa Antti Väänäsen kanssa.

8v. 6255:7, 5, 50. 6281:13v, 14. 6303:35v, 39. 6331:30v, 61v. 6344:42. N:o 1569/1137.

V. 1664 jakokunta n:o 538, maita Kehvon ja Väänälän kylissä, ja n:o 581, maita Talluksen kylässä.

Isonjaon jakokunta: Kehvo 1-2/1-4, Varpasmaa 1-2. Väänälä(nran-ta) 1-4/1-8. Tallus 1/2.

N:o 1788

Kartta VIII:S

Anders Korhoinen, Wisa Ihalembinen, Sigfredh Leskinen 9 vmk.

B aff G. F. Punnta Niemi, Haikian sari Ongiwedelth, Lammas sari Ongiwedelth, Lapin salo, (Ingan sari,) Airikan sari, Kolmisopen Jerfwen mäki, Suren Rogosoon Maa, Panilan Joen suun Nijty, Koin lohtho, Musta sari, Paju lotho, Kaukola saren luchta, Hirffwi lahden luhan pochia, (Andia Niemen Luchta, Terolan Tuli Kandia, Rohtion luchta) Lehostenlahen pochia, (Luchta Puhakan Kanda), Kaijan luchta, Nini sari, Tenhusen sari. Aff E. A. (Laijkehen sari), Hirffwi lahden pochia, (Mätäs luchta), Pirttilahen pochia, (Hanga Niemi, Puhakan kanda), Hämehen saren luchta, (Palo sari). — 20.

A) Asuinpaikka: Käärmelahti/Nerkoo/Leppälahti, Puntaniemi.

Wesa (Wisa) Ihalempinen 1548—

An(tti) Ihalempinen 1548—53, 1559.

B) Asuinpaikka: Ruokovesi/Tavisalmi, Pirttilahen pohja?

Per Runttikorva 1548—53 (asuu 1559— Kurjalanmäellä, kts. n:o P 9).

Nico Korhoinen 1554—58.

Anders Korhoin(en) 1559—

Olli Purttinen 1558 (yhtiömies?).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1548.

Käytetyt lähteet 1548—62: 6147:37. 6151:117. 6155:113. 6170:66. 6182:71. 6194:45v. 6201:38v. 6214:10v. 6255:5v, 50. 6281:14. 6303:35. 6331:30, 60v, 61v. 6344:42.

V. 1664 jakokunta n:o 499, maita Leppälahden ja Niuvanniemen kylissä, n:o 552, Tavinsalmen kartano, ja n:o 578, maita Hirvilahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Leppälahti 1-4/1-8. Niuvanniemi 1/1. Tavisalmi 2/2-5. Hirvilahti 1-2/1-6.

N:o 1789

Kartta VI:G

Salmundh Nilz Poikoinen, Per Julkoinen 8 vmk.

B aff G. F. Ylväs saari, Kehvon sari, (Räpys saari), Tickan sari, Repolan sari, Mändy sari, Kumbu sari, aff C:t Skrifw:r Karfwolan Niemi, Laijnoin Niemi, Opo Joan Julkoinen. — 8.

Asuinpaikka: Savilahti/Julkula, Karvolanniemi.

Salmundh Pöyhköinen 1541—

Per Julkuininen (Julkoin) 1546—

Andhers Wenein 1558—59 (yhtiömies, kts. n:o 1787).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:104v. 6140:87. 6144:46. 6147:41. 6151:115. 6155:110. 6170:64. 6194:44. 6214:8v. 6255:5, 51v. 6281:13v. 6303:35v. 6331:31, 61v, 6344:42.

V. 1664 jakokunta n:o 540, maita Julkulan kylässä.

Isonjaon jakokunta: Julkula 1—2/1.

N:o 1790

Kartta VI:H ja XI:D¹

Nilz Pursiainen, Pääll Oluff Lydickeinen 8 vmk.

Saijtan pää ligglandes wedh Salmi Jerffwi, Under 3 Skattmk. — 1. Johan Habermanin verollepanomaakirjan mukaan kuului arviokuntaan lisäksi seuraavat maat Lyytikkälän kylässä:

Tallus Niemi, Lehtä Salo, Pyllkösen randa maa sellkä, Sallmi iärfwen tyfui, Saitan ioki. — 6.

V. 1664 maanmittauspöytäkirjoihin merkityistä maista ovat arviokuntaan kuuluneet ainakin seuraavat Haminanlahden kylässä olleet maat (jakokunta n:o 570):

Mäkipellon Mäki, ylimäinen Mäki. — 2.

A) Asuinpaikka: Haminanlahti, Mäkipellonmäki.

Ioan Ollika(inen) 1541.

Matt(i) Ollikainen 1546—53.

Antti Ollikainen 1554—55.

Nico Pursiain(en) 1556—

Per Hallicke 1541 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Kaitainen).

Ol(li) Hallikainen 1546—48 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Kaitainen).

¹ Kartta VI:H merkitty vain jakokuntaan n:o 570 kuuluneet maat.

- B) Asuinpaikka: Saittajärvi/Lyytikkälä, Saitanpää.
 Pol Lytikeinen 1546—
 Olli Lytikeinen 1552—
 Hen(rik) Veneleinen 1558—59 (yhtiömies, kts. n:o 1785).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka A) 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI. B) 1546—47: Rantasalmi, Keriharju III/II.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:98v. 6140:86. 6144:43. 6147:38v. 6151:114v, 116v. 6155:109, 112. 6159:39v, 41. 6170:63, 65. 6182:70v. 6194:43v, 45. 6201:36v, 38. 6214:8v, 9. 6255:5, 5v, 51v, 52. 6281:13v, 14. 6303:36, 40. 6331:32, 63, 63v. 6344:42. — N:o 708/739. SAY, Juva I: 109.

V. 1664 jakokunta n:o 583, maita Lyytikkälän kylässä, ja n:o 570, maita Haminanlahden, Rytkön ja Kaislaistenlahden kylissä.¹

Isonjaon jakokunta: Lyytikkälä 1—2/1—5. Haminanlahti 1—6/1—5, 7—14. Rytkö (Rytky) 1—2/1—8. Kaislaistenlahti 1/1—2.

N:o 1791

Kartta VI:I

Märthen Tuppurainen el:r Per ibm., Suni Niutas 7 vmk.

B aff G. F. Joan Taipalen maa, Karialan kosken ma, som kallas ochså Wehka lammin maa, aff E. A. Oluf Tuppurainen Sauisari, (Rauramäki). haffuer Joan Heikinen kiöpt aff Berttel Knutzsson desse effter:ne Jordhstycker som Hr Claus Flemminghlagmans breff ther vidare förmähler, Dat. —2 Marti A 66, som ähr Tuppuransari, Laijfwon salo, Niuan Niemi, Ethien sari, Murainmaa, Wott Jerfuen randa, Pexen randa, (Nousian lahden maa). — 10.

- A) Asuinpaikka: Savilahti/Savisaari, Tuppuralansaari.

Oi(li) Tuppurainen 1541—49.

Lau(ri) Ihalempin(en) 1546—49.

Per Tuppurainen 1549—61.

Marti Tuppurain(en) 1555—

- B) Asuinpaikka: Savilahti/Niuvanniemi, Niuvanniemi.

Suni Lau(rinp.) Niuta 1546—²

Pol Hen(rikinp.) Swripä 1546—50?³

¹ Samaan jakokuntaan kuuluu arviokunta n:o 1803.

² Ei löydy verokirjoista vv. 1551—54.

³ Asuu Lampaanjärvellä ainakin v:sta 1552. Kts. n:o 1765.

Yhtenä arviokuntana v:sta 1555.

Verotuspaikka A 1541—47, B 1546—47: Rantasalmi, Keriharju I/V.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:100v. 6140:84, 84v. 6144:45, 45v. 6147:40v. 6151:113, 115, 117. 6155:110, 113. 6159:40. 6170:63v. 6194:44. 6201:36v. 6214:8v. 6255:5, 51v. 6303:37. 6331:32v, 63. 6344:42.

V. 1664 jakokunta n:o 590, maita Vehkalahten, Akonveden, Rissalan ja Hipanlahden kylissä, ja n:o 591, maita Savisaaren, Niuvanniemen, Pellonniemen (Pelonniemen) ja Pieksän kylissä.

Isonjaon jakokunta: Savisaari 1/1.¹ Pieksä 1—3/3—15. Pelonniemi 1—3/1—3. Vehkalahti 2/2—4. Akonvesi 1/2—4. Rissala 1—5/1—8, Sydänmaa 1—7. Hipanlahti 1/1—3. Niuvanniemi 1/1.

N:o 1792

Kartta VIII:T

Mickell Andersson, Påäll Jörensso Kuroinen 6 vmk.

B aff G. F. Rijta Joen siw, Kapia Jerfwen mäki, Pulko Jerfwen Niemi, (Rakang salmi), Kolon sari, Murtoisen Joki Kankas, Walkia Jerffwi, Kyntisen Salon Jerfwi, Kangas Jerffwi, aff E. A. Maijaraisen pää puro, (Lahnasalo), Rönänsw. — 10.

Asuinpaikka: Ruokovesi/Kurolanlahti, Viitajoensivu.

Joan Mons:ca Kuroinen 1546—59.

Mons Mons:ca Kuroinen 1552—56.

Michell An:ca Kuroinen (Kurunen) 1557—²

Poel Jo(aninp.) Kuroinen (Kurunen) 1561—

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Keriharju II.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:85v. 6144:42v. 6147:38v. 6151:114. 6155:109. 6159:39v. 6170:63. 6194:43v. 6214:8. 6255:5, 50. 6303:37v. 6331:33v, 61v. 6344:42.

V. 1664 jakokunta n:o 585, maita Kurolanlahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Kurolanlahti 1—6/1—18.

¹ Kartta Kuopion kaupungin kartoissa.

² Luultavasti edellisten serkku, sillä vv. 1546—47 Rantasalmen Keriharjun II kymmenkunnassa välittömästi Juntti Maunup. Kurosen edellä Maunu ja Antti Kurosen talo, joka löytyy jo v. 1541 (6133:103).

N:o 1793

Kartta VIII:U

Peer Larsson Kockainen, Anders Hindersson Marainen, Anders Larsson Rautiainen 6 vnk.

aff G. F. Hirffwimäki, Rautaisen joki pä östra sidan. — 2.

Asuinpaikka: Ruokovesi/Niemisjärvi, Hirvimäki.

Per Lau:ca Kockainen (Kookain, Kouckain) 1546—

An(tti) Hen:ca Marain(en) 1550— (yhtiömies?)

Lau(ri) Rautiainen 1546—49 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Joroisten Järvikylä).

Antti Lau:ca Rautiain(en) 1561— (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Joroisten Järvikylä).

Verotuspaikka 1546—47: Juva, Joroinen V.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:61. 6144:67v. 6147:42v. 6151:114. 6155:109. 6159:39. 6170:62v. 6194:43. 6201:37. 6214:8v. 6255:5, 50. 6303:38. 6331:33v, 61v. 6344:42. N:o 644/783.

V. 1664 jakokunta n:o 578, maita Niemisjärven, Hirvilahden ja Riutan kylissä.

Isonjaon jakokunta: Niemisjärvi 1—2/1—8. Hirvilahti 1—2/1—6. Riutala 1/1.

N:o 1793b¹

Kartta VIII:V

Oloff Rossi Kackinen, Nilz Ikäheimoinen 5 vnk.

Tiluskappaleluettelo puuttuu. V. 1664 maanmittauspöytäkirjoissa merkitty vanhoiksi tiluskappaleiksi seuraavat:

Jokilaxi, Mustain Niemi, Tuckianlaxi, Lamperinranda, Suo Niemi Engh, Suon Koskenalus, Wärän pochiaspää, (Piilammin maa) ia Hirfwilahensuo och dito (Lusuenpohia). — 8.

Asuinpaikka: Ruokovesi/Hirvilahti, Jokilahti.

Per Husain(en) 1546—51.

Olli Kackinen 1552—

Wolmar Halttuinen 1552—53 (yhtiömies?)

Rossi Kackinen 1556—

Nils Persson Ikäheimoin 1559 (yhtiömies?)

¹ V:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksessä numeroiden 1793 ja 1794 välissä ilman järjestysnumeroa.

Verotuspaikka 1546–47: Rantasalmi, Keriharju IV.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:88. 6144:44v. 6147:39. 6151:114v. 6155:109. 6159:40. 6170:63v. 6182:69. 6194:44. 6214:8v. 6255:5, 50. 6281:14. 6303:38v. 6331:33v, 61v. 6344:42.

V. 1664 jakokunta n:o 580, maita Hirvilahden ja Lamperilan kylissä. Isonjaon jakokunta: Hirvilahti 3–6/7–16. Lamperila 1/1–3.

N:o 1794

Kartta XI:E

Ihannus Udriainen, Oluf Peersson Lindoinen, Lars Saikoinen 7 vmk.

B aff G. F. Hirffwi Jerfwen siw, Sokuna Pienen Talluxen siw Maa, Hirffwi Niemen Maa emillan Nilacka och Saralahen så, Lapin sää, Ackolahten pää, (Persessen Kangas Wäirolan alla, Lijkasen siw). aff E. A. Lessi Jerfwen päiffwä randa, Wijta salo, Rappu Mäen swta, Lachian soon päiffwä randa, Lessi Jerfwen Pölkin Taiffwal. – 10.

A) Asuinpaikka: Saittäjärvi/Koivulahti, Hirvijärvensivu.

Per Lindoin(en) 1541–47.

Olli Per:ca Lindoinen 1548–

Lau(ri) Saikwn(en) 1561–

B) Asuinpaikka: Punnonmäki/Saittäjärvi/Utrianlahti, Akonlahden pää.

Ihannus Udriainen 1547–¹

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka A) 1541–47: Juva, Vesikansa III. B) 1547: Juva, Joroinen III.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:64v. 6140:53. 6144:60, 66. 6147:41v. 6151:107v, 115v. 6155:108, 111. 6159:39, 40v. 6170:62v, 64v. 6194:42v, 44. 6214:7, 9. 6255:3, 5v, 55v. 6303:39v, 41v. 6331:33v, 63v. 6344:43. V. 1664 jakokunta n:o 579, maita Utrianlahden, Koivulahden ja Talluksen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Utrianlahti 1/1–4. Koivulahti 1/1–3. Talluskylä 1/1–2.

¹ Toinen Ihannus Utrianen jatkuvasti Joroisissa (SAY, Juva I:176). Vrt. n:o I. 17.

N:o 1795

Kartta VI:J

Oluff Hatzoinen 7 vmk.

Syffwä Lahden aho, Saffwi Lahdenmaa Under 2 Skatskin. aff E. A. Kasken Niemi, Otra Niemi, Pittkän lahden Niemi, Lajanlachden pochia, Putia Jerffwen mäki, Pochias poli Sarnikon wesi, Muldamäki, Lijkolampi, Mäki aho, Negla Jerffwen aho, Särkisalon Randa, Kumbusaari. — 14.

Asuinpaikka: Savilahti/Hatsola, Syvälahdenaho.

Olli Hatzoinen 1541—

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju III/II.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:103v. 6140:86. 6144:42v. 6147:38v. 6151:115v. 6155:111. 6170:64. 6194:44. 6214:9. 6255:5v, 51v. 6303:40v. 6331:33v, 63. 6344:43.

V. 1664 jakokunta n:o 543, maita Hatsolan, Savilahden ja Riistaveden kylissä.

Isonjaon jakokunta: Hatsola 1/1. Savilahti 2/2. Riistavesi 1/1—3.

N:o 1796

Kartta XI:F

Matz Pääll Hakulinen, Matz Parckoinen el:r Launoinen 6 vmk.

B aff G. F. Peini Randa, Kiffwis aho. — 2.

Johan Habermanin verollepanomaakirjassa mainittu lisäksi: Wärän pää, Lammas ioen Su. — 2.

A) Asuinpaikka: Saittajärvi/Hakulila, Kiviaho.

Matth Hackulinen 1541—

Poel Hakulin(en) 1562—

B) Asuinpaikka: Saittajärvi/Hakulila, Pienenranta.

Matth Perckoinen (Parkoinen) 1548—

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Tuusmäki VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:91. 6140:75. 6144:34. 6147:41, 43v. 6151:112v, 115v. 6155:110, 111. 6170:64v. 6194:44v. 6214:9. 6255:8, 51v. 6303:41v, 42. 6331:34, 63v. 6344:43.

Johan Habermanin verollepanomaakirja: Hakulila Byy.

V. 1664 jakokunta n:o 584, maita Hakulilan kylässä.

Isonjaon jakokunta: Hakulila 1/1—3.

N:o P 16

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: Savilahti, ?

Lau(ri) Tickainen 1541–56.

Per Lau:ca Tickainen 1557–61.

An(tti) Lau:ca Tikain(en) 1562–

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:98v. 6140:82. 6144:40v. 6147:38v.
6151:115v. 6155:111. 6170:64. 6194:44. 6214:8v. 6255:5v, 51v. 6303:39.
6331:33v, 63. 6344:43.

Kuopion pappila.

Kartta VI:R.

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä. Siihen kuuluivat v:n 1664 maanmittauspöytäkirjojen mukaan (jakokunta n:o 610) seuraavat maat ¹:

Cuopio Niemi, Puijon Mäki, Timolan Mäki, Lechto Niemi, Pappinsalo, ett st:e af Rito Niemi, Syfwän Niemen Tyfwi och Lapin Lechto, Mansika Kando, Tomberinsari, (3 st:e af Sorsa Lambi), Keinän Kanda Nijtu, (Sarislaxi Engh och Taus Sorsansalmi), Uhilaxi, (Kuhaisten Nijtu, Hapakannas och Ahon alus), Särkilahenpohia wid åån och Tauspuoli, Walkiainen och Särkilaxi, 3 st:e Säynänsalo Engh, (Waijasalmi wedh Tackila, Kiwi Lammin päifwäranda pohian asti, Sammal Lachdensuo taus puoli,) Pölhön Nijtu, 1/2 af Luhaisen Salon Nijtu. — 16.

Asuinpaikka: —/Kuopion pappila, Kuopioniemi.

Oll(i) Hen(rikinp.) Lappalain(en) 1541–52.²

Kuopion pappila 1552–

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541–52: 6133:98v. 6140:82. 6144:40v. 6147:41v.
6151:116. 6155:112. 6159:41v. 6170:65v.

V. 1664 jakokunta n:o 610, Kuopion pappila.

Isonjaon aikana Kuopion kaupunkialuetta. Kts. KMMK: Savilahden—Kuopion isojakokartta.

¹ Näihin maihin sisältyy Olli Heikinpoika Lappalaisen maiden lisäksi ilmeisesti myös muilta Kuopion seudun talonpojilta otettuja maita.

² Muuttanut Iisalmen Ruotaanlahdelle v. 1552. Kts. n:o 1760 C.

SAVILAHTI V

N:o 1797

Kartta VII:A

Oluff Pippurinen, Anders Haltuinen, Pääll Hämäleinen 10 vmk.

Lahin Jerfwen Mäki, Pittkä järffwen Joki, Sarisen etelämäki, Pel-
doisen Joki, Kewättömen Murdo Niemi. — 5.

Asuinpaikka: Kevätön/Pöljä, Pitkäjärvenjoki.

Per Oll(inp.) Pipp:r(inen) 1541.

Ol(li) Per:ca Pippur(inen) 1546—51.

Matt(i) Pippurinen 1552—56.

Oll(i) Matt:ca Pippurinen 1552—

Antti tai Hen(rik) Haltuinen 1561—

Poel Hämelein(en) 1561— (yhtiömies?)

And(e)rs Hyffuärin(en) 1559 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi,
Tuusmäki).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi V/IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:96v. 6140:80v. 6144:39. 6147:37. 6151:
116v. 6155:112. 6170:65. 6194:45. 6214:7v. 6255:4, 50v. 6281:15. 6303:
45v. 6331:35, 61v. 6344:43.

V. 1664 jakokunta n:o 594, maita Pöljän kylässä.

Isonjaon jakokunta: Pöljä 1—7/1—21.

N:o 1815

Kartta VI:N ja VII:B

Hartwig Andersson, Thomas Kallinen, Hindrich Rissanen 10 vmk.

aff G. F. Nijtyzen Kangas och Palosmäki Under I Skatskin. medh
Peeter Haloinen hafuer begiäradt Lapin sari, Wianna Kosthen pelto,
Patolaxi, Kaiasalon Nijty, Heta sari, (Saukon sari), Kannan kando.
aff J. M. Pasisari, Sorsasari, Kehosalo, Kumbujalan Taiffwall maa,
Kotkat Niemen Nenä, Tomberinsari, (Halmisari), Tickasen Potku-
saari, Soo sari, aff C:t Skriffware Joonen Niemi, Lawilahen sari,
Koskin Niemi. — 18.

A) Asuinpaikka: Koivujärvi/Jännelahti, Jänneniemi.

Oll(i) Vaitzinen I. Pönckänen 1551—52?

Harttwik Andersson 1553—¹

Olli Kosmainen 1551—58 (yhtiömies, kts. n:o 1775).

¹ Tavisalmen kuninkaankartanon vouti 1550-luvun puolivälissä. Luopunut
toimestaan syyskuussa 1556 ja asettunut asumaan Jänneniemelle. (6256:27).

B) Asuinpaikka: Jännelahti/Kehvo, Paloismäki.
 Tomas Kallin(en) 1561—
 Hen(rik) Rissain(en) 1561—

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Käytetyt lähteet 1551—62: 6159:40. 6170:63v. 6182:69. 6194:43v. 6214:7v. 6255:4, 50. 6281:12v. 6303:48v. 6331:35, 61v. 6344:44.

V. 1664 jakokunta n:o 547, maita Jännevirran ja Räimän kylissä, ja n:o 539, maita Kehvon kylässä.

Isonjaon jakokunta: Jännevirta 1—3/1—8. Räimä 1/1—5. Kehvo 3/3—5.

N:o L 2 ja L 3

Kartta VII:C

Olli, Hind: Hind: och Matz Hackareinen 8 vmk.

L 2: 1 st. Wahermäki¹, Karsanmäki, Somsan sari, Sawisari.² — 3.

L 3: Jälänpäiväranda, Mändy-Mäki, Pirtinniemi, Lewälähes. — 4.

L 2: Asuinpaikka: Rantasalmi, Osikoinmäki, Vaahermäki.

Olli Hackarainen (Hackain) 1541—56.

Hen(rik) Hackarainen 1541—52.

M(a)tt(i) Hen(rikinp.) Hackain(en) 1541.

Pol Hackarainen 1546—52.

Hindrich Jacobsson (Iopson) 1557—³

L 3: Asuinpaikka: Jännelahti/Hakkarala: Jälänpäiväranta.

Olli Per:ca Hackarainen 1546—

Per Per:ca Hackarainen 1549—

Verotuspaikka L 2: Rantasalmi, Putkisalmi IV/VI. L 3: 1546—47: Rantasalmi, Putkisalmi IV.

Käytetyt lähteet: 1541—62: 6133:80v. 6140:67, 67v. 6144:26v, 27. 6147:37v. 6151:110v. 6155:69, 104. 6170:37v, 65v. 6194:26, 45. 6214:10, 35v. 6250:4v. 6252:8. 6255:6v, 50v. 6298:5v. 6303:49v. 6331:35, 62. 6344:13, 44.

V. 1664 jakokunta n:o 561, maita Hakkaralan ja Karsanmäen kylissä. (Rantasalmella olevat maat jakokunnassa n:o 1270, Osikoinmäen kylä.)

Isonjaon jakokunta: Hakkarala 4—7/9—15. Karsanmäki (Kärsämäki) 1/1—5.

¹ Sijaitsee Rantasalmen Osikoinmäellä, ei ole merkitty karttaan.

² Karsanmäki, Somsansaari ja Savisaari v. 1664 samassa jakokunnassa kuin arviokunta n:o L 3:n maat.

³ Pohjan voutikunnan kirjuri 1559. (6295:14.)

N:o L 11 b

Kartta VII:D

Peer Sechkinen, Joan och Påäll Hamuinen 7 vmk.

Aff G. F. Lewelaxi, Rönän Rannan sari, Hapoilahdensari, Hapoi-
lahen pochia.¹ aff E. A. Hokaisenmäen randa, Sulkauan sari, Rö-
nän Rönä, Hapalahen päiwä randa, Pochia lammen pä:fw randa.²
aff C:t Keuettemen Kangas, Hököismäki, Sulkauan Niemi, Hakaisen
Jerff:n mäki, Sulkauan mäki, Kuifwai kanmäki, Lewelaxi, Rauoin
Rönän sari, Hapa lahden sari, Hapalahden pochia. — 14.

Asuinpaikka: Kevätön/Hamula, Kevättömänkangas.

Joan Hamuin(en) 1541—

Poel Hamuin(en) 1561—

Per Säckinen (Seeckinen) 1546— (yhtiömies?)

Rossi Partanen 1550—56 (yhtiömies?).

Verotuspaikka 1541—47: Juva, Koikkala II.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:49. 6140:42v. 6144:50v. 6147:43v.
6151:114. 6155:109. 6170:63. 6194:43. 6214:8. 6255:4v, 50v. 6303:34v.
6331:35, 61v. 6344:44.

V. 1664 jakokunta n:o 587, maita Hamulan kylässä.

Isonjaon jakokunta: Hamula 1—7/1—15.

N:o L 13

Kartta VII:E

Matz Kasurinen och Matz Andersson Aufuinen 9 vmk.

(Aufuen peldo, Kiffwi Kangas, ett st:e Kulharin aho, Iloisen aho³),
(Metelin aho), Silin Jerfuen ma, på både sijder Pöliö Joki, Kangas
Jälen mäki, Syriä Jerfuen ma, Sauna sari, Surenssoon siffw, aff G. F.
(Hanhi lammin Joki), Harju Nijtu, (Harmasalmen Korffwa), Kusi-
lahen Ranta. — 7.

Asuinpaikka: Kevätön/Kasurila, Siilinjärvenmaa.

Matth Kasurinen l. Auffuoijnen 1546—

Marttij Kasurinen l. Auffuoijnen 1552—

¹ Kaikki Kustaa Fincken anekin maat on lueteltu jo Klemetti-kirjurin anta-
massa anekissa.

² Sama kuin kahdesti mainittu Haapalahden pohja.

³ Auvinpelto—Iloisenaho kuuluvat arviokuntaan n:o 626 (v. 1664 jakokun-
taan n:o 794) Joroisissa. Vrt. SAY Juva I:171—172.

Verotuspaikka 1546–47: Juva, Joroinen III.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:59. 6144:65v. 6147:41v. 6151:107v. 6155:108. 6159:39. 6170:62v. 6194:45. 6214:9v. 6255:6, 50v. 6303:43v. 6331:34v, 61v. 6344:43.

V. 1664 jakokunta n:o 595, maita Kasurilan kylässä.
Isonjaon jakokunta: Kasurila 1–7/1–18, Kolmisoppi 1–6.

N:o L 19

Kartta VII:F

Sammanledes aff lagmans breff benembdh Anders Korp hafwer giwit a:o 1562, then 15 januarij, som Nils Leskinen, och Peer Moilajnen sigh emellan bydt hafwer. n. Karesalo, och Kinon man mäkij under 4 skattskin.¹ – 2.

Asuinpaikka: Kaaraslahti, Karessalo I. Karessalmi.

Joan Leskin 1559.²

Per Moijlanen 1561–²

Pol Sian Jalkain(en) 1561– (yhtiömies, kts. n:o P 17).

Käytetyt lähteet 1559–62: 6303:44v. 6331:34v. 6344:43.

V. 1664 jakokunta n:o 597, maita Leppävuiran, Osmajärven ja Kaaraslahden kylissä.

Isonjaon jakokunta: Kaaraslahti 1–2/1–17. (Leppävirta ja Osmajärvi, kts. n:o 1683).

N:o P 17.

Kartta VII:G

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä, mutta on ilmeisesti sama kuin jakokunta n:o 590 v. 1664. Mainitaan myös Johan Habermanin verollepanomaakirjassa Rissalan kylän jakokuntana. Habermanin maakirjan mukaan siihen kuuluivat seuraavat maat:

Wanakain aho, Kouhu iärfwen pohias poli, Kouhu iärfwen wäli, Suren sään lueh poli, Kahuierfuen randa, Taatua sään etelä randa, Joutzenioen päsen läätho, Sarua saaren luhta, Akon ween lahen pohia, Raia Neemen maa, Kallio lahen maa och Carialan Niemi, Nijty neemi Nenä laukajan Saari, (Maia hariu, Pöhes saari, Käti luhta,

¹ Tuomiokirje julkaistu kokonaisuudessaan: SVTK, 42–43.

² Per Moilanen ja Nils Leskinen vuoden 1557 kymmenyslucttelossa molemmat Rantasalmen Kolkontaipaleen kylässä, v. 1562 siellä vain Nils Leskinen. (6252:4. 6345:19v.) Joan Leskinen = Juwanj Leskinen, jolta Nils Leskinen oli tuomiokirjeen mukaan maan saanut.

Wainio lambi,) Keeres lahen taus randa, Kereslahen Joki ¹, Karialan kosken Sifu ², Puhas Selan päifuu randa ², Saukon luhtaa, Caupisen taifwal Su. — 15.

- A) Asuinpaikka: Jännelahti/Rissala, Vanakainaho.
 Lau(ri) Rissainen 1541—
 Pol Rissainen 1541, 1561— (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Vehmainen).
 Per Rissainen 1541—49 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Vehmainen).
 Joan Rissainen 1546—51 (yhtiömies, asuinpaikka Juva Vehmainen).
- B) Asuinpaikka: Jännelahti/Akonvesi, Karjalankosken sivu (Laukka-saari).
 Lau(ri) Hemeleinen (Hämelain) 1541—59.
 Michel Lau(rinp.) Hämelain(en) 1561—
 Per Matlainen 1541 (yhtiömies?).
- C) Asuinpaikka: Jännelahti/Rissala, Kaaraslahden tauranta.
 Pol Sianjalkain(en) 1546—
 Per Moijalainen 1561— (yhtiömies, kts. n:o L 19)

A ja C yhtenä arviokuntana vv. 1553—59. A ja B yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka A) 1541—51: Juva, Juva II/Vesikansa I. B) 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI. C) 1546—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:56, 98v. 6140:54, 82. 6144:40v, 52v. 6147:38v, 52v. 6151:94v, 116, 116v. 6155:111, 112, 126. 6159:40v, 51, 55v. 6170:64, 64v, 65. 6182:70, 70v. 6194:44, 44v. 6214:9. 6255:6, 6v, 50v. 6281:14v, 15. 6303:43v, 44v. 6331:34v, 62. 6344:43. — N:o 781/1054.

V. 1664 jakokunta n:o 590, maita Rissalan, Akonveden ja Hipanlahden kylissä.

Isonjaon jakokunta: Rissala 1—5/1—8. Akonvesi 2/5—7. Hipanlahti 1/1—3.

N:o P 18

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

- A) Asuinpaikka: Jännelahti, ?
 Hen(rik) Otinen 1546—

¹ Kaaraslahden tauranta ja Kaaraslahden joki muodostavat yhden tiluskappaleen.

² Karjalankoskensivu ja Puhasselänpäiväranta = Laukka-saari.

B) Asuinpaikka: Jännelahti, ?

Lau(ri) Weteijnen (Wäte) 1541–51.

Antti Weteinen 1556–

Olli Halo(inen) 1541 yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Lautakotalahti).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka 1541/46–47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:98. 6140:81v. 6144:40. 6147:37v, 38. 6151:110v, 116. 6155:104, 112. 6159:41, 46. 6170:64v. 6194:44. 6201:37v. 6214:9v. 6255:6v, 50v. 6303:43, 46v. 6331:34v. 62. 6344:43. N:o 1653/1267.

N:o P 19

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: ?

Nico Martin:ca Rahin(en), autio 1557–

Käytetyt lähteet 1557–62: 6255:2. 6303:45v. 6331:35. 6344:44.

N:o P 20

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

A) Asuinpaikka: Jännelahti, ?

Joan Sorainen (Soroinen, Sormo) 1546–

Joan Jäskelen(en) 1546–48 (yhtiömies, kts. n:o 1744 Ihannus Jääskeläinen).

B) Asuinpaikka: ?

Kosma Nic(onp.) Sormo(inen) 1546–50.

Pol Sormoijnen 1546–59 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Joroinen, Suontienkylä, [nyk. Jäppilää]).

autio 1551–?

Yhtenä arviokuntana v:sta 1554.

Verotuspaikka 1546–47 A) Rantasalmi, Rantasalmi VI. B) Rantasalmi, Rantasalmi V.

Käytetyt lähteet 1546–62: 6140:81, 81v. 6144:39v, 40. 6147:37v, 38. 6151:110v, 111. 6155:104, 105. 6159:46. 6170:65v, 66. 6182:71. 6194:

45v. 6214:10. 6255:7v, 50v. 6303:48. 6331:35, 62. 6344:44. N:o 674/882.

N:o P 21

Kartta VII:H

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä, mutta maita sisältyy ilmeisesti jakokuntaan n:o 541 v. 1664.

Vanhoja maita ovat ainakin: Uhimäki, Kumbulanranda, Hirfwolan Niemi. — 3.

Asuinpaikka: Jännelahti/Toivala, Uuhimäki.

Matth Hirrfuoinen 1541, 1549—

Lau(ri) Toiffuainen 1541—

Suni Pittkäin(en) 1541—50.

Antti Lau:ca Toijffiainen 1557—¹

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:98. 6140:81v. 6144:40. 6147:38. 6151:116. 6155:112. 6170:65. 6194:44v. 6214:9v. 6255:6v, 50v. 6281:15v. 6303:49. 6331:35, 62. 6344:44.

V. 1664 jakokunta n:o 541, maita Toivalan kylässä.

Isonjaon jakokunta: Toivala 1—3/1—9.

N:o P 22

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: Riistavesi/Jännelahti, ?

Sta(ffan) Hietamies (Hetainen, Hatainen) 1546—

Pol Varoinen 1546—51.

Mickel Varoinen 1557.¹

Hen(rik) Lippoinen 1558—

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Putkisalmi I.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:64v. 6144:24. 6147:37v. 6151:111. 6155:104. 6159:46. 6170:59. 6194:49v. 6214:5. 6255:16, 51. 6281:7v. 6303:106. 6331:35, 62. 6344:44.

¹ Vain kymmenysluciteloissa.

N:o P 23

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: ?

Lau(ri) Turuinen 1541—, autio 1549—¹

Per Ylöinen 1548.

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:98. 6140:81. 6144:40v. 6147:38. 6151:116v. 6155:112. 6170:65. 6194:45. 6214:9. 6255:7. 6303:51. 6331:35v. 6344:44. — N:o 1658/1147.

N:o P 24

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

A) Asuinpaikka: Jännelahti/Jännevirta, Halola?

Lau(ri) Vänäinen 1549—50.

Per An:ca Pexä Haloinen 1551—

B) Asuinpaikka: Jännelahti, ?

Lau(ri) Tackinen (Tickan) 1541—58.

Anders Larsson Tackinen 1557—59.

Lau(ri) An(der)ss(on) Tackinen 1561—

Olli Tackinen 1552—53 (yhtiömies?).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:98v. 6140:82. 6144:40v. 6147:38. 6151:112v, 116. 6155:107, 111. 6159:38, 40v. 6170:61v, 64. 6194:42v, 44. 6201:37v. 6214:9, 9v. 6255:6v, 50v. 6281:15. 6303:45, 47. 6331:34v, 62. 6344:43.

¹ Mahdollisesti Rantasalmen Voinsalmella asuneen Lauri Laurinp. Turusen cräomistus.

SAVILAHTI VI

N:o 1798

Kartta III:S

Matz Pussinen, Peer Hapolainen, Matz Matzsson Hyfwerinen 8 vmk.

B aff G. F. Korteh Iahen kareh, Laukan Joen Tausranda, Petäjä Jerfwen pochiaspää, Leffwä Jerffwen soo, Kumbuisen Niemi, E. A. B Wirrasten salmen Korffwa, Itä poli Onsi Hangan Lachtia, Surisoo, Kumbusari, (Kylmä Putro), Nurmi Harjw, Leffwä Jerfwen Itä poli, Kuhaisten laxi, Kahsari, Huchtisalo. — 14.

- A) Asuinpaikka: Sotkavesi/Vehmasmäki, Laukanjoen tauranta.
Math Pussinen 1546—
- B) Asuinpaikka: Sotkavesi/Vehmasmäki/Puutusmäki, Virtaistensalmen korva.
Joan Pol(inp.) Nissinen 1546—51.
Joan Toiffuainen 1554.
Per Hapolainen/Jatinen 1555—
Hen(rik) Toiffuainen 1546—54 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Hakojärvi, Tuusmäki).
Per Vatainen 1547—51 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Hakojärvi l. Kolkontaipale).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1552.

Verotuspaikka A) 1546—50: Rantasalmi, Keriharju V/III. B) 1546—47: Rantasalmi, Keriharju III/II.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:86, 87v. 6144:43, 44. 6147:35, 38v. 6151:116, 141v. 6155:92, 114. 6159:42. 6170:66v. 6182:71v. 6194:45. 6201:38. 6214:10. 6255:7v, 52. 6303:51. 6331:36, 63. 6344:44. — N:o 1540/1185, 1188 1541/1161.

V. 1664 jakokunta n:o 569, maita Puutussalmen ja Vehmasmäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Puutussalmi 1—2/1—9. Vehmasmäki 1—2/1—5.

N:o 1799

Kartta III:T

Anders Jäskeleinen, Anders Tolfwainen 7 vmk.

Koifwu Jerfwen maa, Leffwi Jerfwen Taiffwall Under 2 Skatskin. Sopalan aho, Rijtisen mäki Liggiandes wedh Tettri Jerffwi Under 2 Skatskin. aff G. F. Sallins Niemi, Pichlaians Taiffwall, Rönän Nijty, Vehka salo, Pichlaians sari, Pichlaians peiffwä randa. — 10.

Asuinpaikka: Sotkavesi/Vehmasmäki/Ritisenlahti, Sopalanaho.

Antti Jeskeleinen 1546—¹

An(tti) Tolffuainen 1559—

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Keriharju V/IV.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:88. 6144:44v. 6147:39. 6151:114v. 6155:110. 6170:65v. 6194:45v. 6214:10. 6255:7v, 52. 6281:16. 6303:52v. 6331:36, 63. 6344:45.

V. 1664 jakokunta n:o 571, maita Ritisenlahden ja Koivumäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Ritisenlahti 1/1. Koivumäki 1/1—3.

N:o 1800

Kartta V:X

Peer Pääll Turuinen 8 vmk.

Rönän aho, (Wiholan aho) Under I Skatskin. — 1.

Asuinpaikka: Ritoniemi/Ryönä, Ryönänaho.

Hen(rik) Turoinen 1541—58.

Pol Turuin(en) 1559—

Per Turuin(en) 1559— (yhtiömies, kts. n:o 1808).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:104v. 6140:86v. 6144:46. 6147:40v. 6151:117v. 6155:113. 6170:65v. 6194:45v. 6214:10. 6255:7v, 51. 6281:16. 6303:57. 6331:36, 62v. 6344:45.

V. 1664 jakokunta n:o 607, maita Ryönän kylässä.

Isonjaon jakokunta: Ryönä 3—5/2—6.

N:o 1801

Kartta III:U

Oluff Pääll Peer Torffwinen 7 vmk.

Aff C:t Hirffwimäki, Pellos Mäki, Kwhas mäki, Koiffwu aho, Humala Jerfwen aho, Wijta salmen ahon maa, Ritis Jerfwen Niemi, Warkohen Jerfwen Mäki. — 8.

¹ Antti Jääskeläinen jatkuvasti myös Rantasalmen verokirjoissa. Poistetaan v. 1557.

Asuinpaikka: Sotkavesi/Vehmasmäki/Hirvimäki, Hirvimäki.
 Per Torffuinen (Terffuin, Torvi) 1541—
 Pol Torffuinen 1552—
 Olli Torffuinen 1552—

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:97v. 6140:81v. 6144:40. 6147:38. 6151:116. 6155:111. 6159:41. 6170:66. 6194:45v. 6214:10. 6255:7v, 52. 6281:16. 6303:53v. 6331:36, 63. 6344:45.

V. 1664 jakokunta n:o 576, maita Pellosmäen, Hirvimäen ja Valkeamäen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Pellosmäki (Pellesmäki) 1—2/1—2. Hirvimäki 1/1—6. Valkeämäki 7—8/9—10.

N:o 1802

Kartta VI:K

Oluff Matz Matzsson Hiltainen 5 vmk.

Denne Jordh hafwuer Lasse Heiskainen¹ af Öde begieradt aff C:t Skriffwit Matkus Jerfwen randa, Matkus Taipalen Joen Niemi, Nara Jerfwen Maa, Salin maa, Kaislaistenlaxi, Niemisen Joki. — 6.

Asuinpaikka: Hiltulanlahti, Matkusjärvenranta.

Olli Matt:ca Hiltainen (Hiltuin) 1541—

Matt(i) Matt:ca Hiltainen 1552—

Pol Per:ca Hiltainen 1557—²

Per Per:ca Hiltainen 1557—²

An(tti) Bentt(inp.) Pulckinen 1546—51 (yhtiömies?).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:104v. 6140:87. 6144:46v. 6147:41. 6151:115. 6155:110. 6159:40v. 6170:64. 6194:44. 6214:8v. 6255:7v, 52. 6303:54. 6331:36v, 63. 6344:45.

V. 1664 jakokunta n:o 568, maita Hiltulanlahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Hiltulanlahti 2/2.

¹ Lasse Heiskasta ei löydy Tavinsalmen verokirjoista 1548—62. Löytyy vasta v. 1580, kuuluu arviokuntaan n:o 1714/1716. Hän näyttää ottaneen haltuunsa Olli Hiltusen aution.

² Vain kymmenensluetteloissa.

Michel Laur Kaukapeiwä 11 vmk.

Sojnimäki widh Haminalax 2 Mijler fron Kopoi Niemi Under 3 afrwapunds landh — 5 Skattskin af G. F. Wijta Niemi, Matkus lammin pochias poli, Juristen Jerffwen Taifwallmaa, Wijta sari, Rönän pochian Nijty, Jänissari, Pochias poli Mackola Joki, Joutzen mäki, Ilmis Jerfwen Kangas, Manaman randa, Ryttkön päifwä randa, Solmi Jerfwen Lehtomäki, Kahilaisten Joen sw, Poicki Jerfwen pochias poli, Kahen Rytköns selkä Taiffwal, Lappiwetelen Tuli sari, Pihlaja sari, Laohen Maa, Paiulan sari, Koiffwu sari, Lautta Jerfwen Maa, aff E. A. Swren soon sares, Lamperi Nijty, Hanga solen Maa, Koron Tuli sari, (Satula Mackarin Tuli Kari). — 26.

Asuinpaikka: Haminalahti, Soininmäki.

Michel Lau:ca Kaukapeinen (Kaukapeune, Kaukopaiuinen, Kaukapä) 1541—

Hen(rik) Lau(rinp.) Cau(kapei)nen 1552 (kymmenysluettelossa 1557: Hen Launoinen).

Lauri) Kaukapeunen 1559—

Hen(rik) Sallin(en) 1541 (yhtiömies, asuinpaikka Rantasalmi, Sallila).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju V/IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:95, 105v. 6140:79, 88. 6144:44v. 6147:39. 6151:114v. 6155:110. 6159:40. 6170:64. 6194:44. 6214:8v. 6255:5v, 52. 6281:16v. 6303:55v. 6331:36v, 63. 6344:45. — 6345b:62v.¹ V. 1664 jakokunta n:o 570, maita Haminalahden, Rytköns ja Kaislaisten lahden kylissä.

Isonjaon jakokunta: Haminalahti 1—6/1—5, 7—14. Rytkö (Rytky) 1—2/1—8. Kaislaistenlahti 1/1—2.

Madtz Joan Suhoinen 2 vmk.

B aff G. F. Kiwimäki, Pijran mäki. — 2.

¹ Sallisten arviokunta puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan v:n 1664 jäljennöksestä, mutta on v:n 1589 jäljennöksessä.

Asuinpaikka: Jännelahti/Syrjäsaari, Kivimäki.
 Matt(i) Suhoinen 1546—
 Joan Suhoinen 1559—

Verotuspaikka 1546—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1546—62: 6140:82. 6144:40v. 6147:38v. 6151:116v.
 6155:112. 6170:65. 6194:45. 6214:10. 6255:6v, 50v. 6303:56v. 6331:36v,
 62. 6344:45.

V. 1664 jakokunta n:o 613, maita Syrjäsaaren kylässä.
 Isonjaon jakokunta: Syrjäsaari 3/6—10.

N:o 1805

Kartta V:Z ja VI:M

Claus Mondaneufwoinen, Clemet Holopainen el:r Anders Matzsson
 7 vmk.

Kolmi Soppen Mäki, (Monoisen sari), Helwettin aho Under 2 Skat-
 skin, aff E. A. Hewon salo, Hewon Niemi, Joki pochian wijta, Uckon
 Niemi, Luchtaisen sari, Tohisalo, Paimensaari, Räpys Jerfwen wäli
 Maa, Laukaisen Jokehen, Kiwikerengän Tölpäckä, Mena Tölpäckö,
 Polwi Jerfwen aho, Pasi Niemi, Huiskaisten Taiffwallmaa, Jänis
 salmen Korffwa, aff J. M. Niposen Mäki, Salmi Jerfwenmaa, Itäpoli
 Wähä särkisalo, Kiwi Joen Maa, aff C:t Rokoi Niemi. — 22.

A) Asuinpaikka: Ritoniemi, Helvetinaho.
 Clemett Holopainen 1541—

Suni Turoinen 1552 (yhtiömies?).

B) Asuinpaikka: Ritoniemi, Roikanniemi.

An(tti) Mon(daneuo)n 1541.

Claus Mondaneuon 1546—

Peder Parckoin 1559 (yhtiömies, kts. n:o 1786).

Yhtenä arviokuntana v:sta 1561.

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:97v, 98v. 6140:81v, 82. 6144:40, 40v.
 6147:38, 38v. 6151:116, 116v. 6155:111, 112. 6159:41. 6170:64v, 65.
 6194:44v, 45. 6214:9v. 6255:6v, 51. 6281:15, 15v. 6303:47v, 49v. 6331:
 37, 62v. 6344:45.

V. 1664 jakokunta n:o 591, maita Pellonniemen ja Pieksän kylissä,
 ja n:o 593, maita Mietttilän, Jänissalon, Ukonlahden ja Ritoniemen
 kylissä.

Isonjaon jakokunta: Miettälä 1/1–6. Jänissalo 1/1–2. Ukonlahti 1/1–8. Ritoniemi 3–4/12–21. Pellonniemi (Pelonniemi) 1–3/1–4 (Kuopio), 1–7 (Nilsjä), Pölläkkä 1–7. Pieksä 1/3–7.

N:o 1806

Kartta III:V

Laur Mustoinen 3 vmk.

Aff E. A. Hauki luchta, Worisalon luchta, (Hariu saren luchta), Lambo saren Kares, Kahasaren luchta, (Lijaisten Kapia luchta), Paucka Jokia Luchpoli, Telkonranda, Pöxen luchta, Sorkan saren luchta, E. A. Pitkoilaxi, Itäpää Peendä Pichlailaista, Karhu Kallio, Pölmäen Itäpää, Hoikansoon pochiapä, Leppä ahon Itäpää, Hongamäen pochias Nenä, (Koijtun Joki). — 15.

Asuinpaikka: Sotkavesi/Vehmasmäki/Sotkanniemi, Telkänranta.

Per Ylettyinen 1541–53.

Lau(ri) Mustoinen 1554–

An(tti) Mustoin(en) 1541 (yhtiömies, asuinpaikka Juva, Tirilä I. Koikkala).

Verotuspaikka 1541: Juva, Koikkala III, 1546–47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:50. 6140:87. 6144:46v. 6147:41. 6151:115v. 6155:114. 6170:65v. 6182:71. 6194:45v. 6214:10. 6255:7v, 52. 6303:74. 6331:37, 63. 6344:45. — N:o 791/1000.

V. 1664 jakokunta n:o 573, maita Sotkanniemen kylässä.

Isonjaon jakokunta: Sotkanniemi 1–2/1–9.

N:o 1807 (1816)

Joan Tijlmakainen 5 vmk.

B aff G. F. Terfwasalo, Puttu Jerfwen randa, Seinä Nemi, aff J. M. ett ödes Jordh Lauri Ikäheimonens Micla Nemi, Pöllän mäki, Kuivakan sari, Sorsan salo, Melalahen pochia.

- A) Asuinpaikka: Miettälä, Tervasalo, autiona 1557–66.¹
 Pol Mätäinen (Metelen) 1541–51.
 An(tti) An(tinp.) Karialainen 1541–51.
 Joan Pol:ca Tilimakar 1552–56.
 autio 1557–¹
- B) Asuinpaikka: Melaniemi, Melaniemi, autiona 1557–
 Lau(ri) Ikeheimoinen 1555–56.
 autio 1557–

Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:104. 6140:86v. 6144:46. 6147:40v. 6151:117. 6155:113. 6159:41v. 6170:66. 6182:71. 6194:45v. 6201:38v, 42v. 6214:4v, 10v. 6255:8, 15. 6303:54v, 101. 6331:37, 43v. 6344:36, 45. V. 1664 jakokunta n:o 592, maita Melaniemen ja Miettälän kylissä. Isonjaon jakokunta: Melaniemi 1/1–4, Hauranki 1–8, Miettälä 2–3/7.

N:o 1808

Kartta VIII:W

Oluff Rynninen, Peer och Pääll Turuinen 7 vmk.

B aff G. F. Rokoisenmäki, Jouhi Lahen pochia, (Lehosen luhan peiffwärandä²), aff E. A. Sutulan maan rajja, (Suuren Jerfwen maa), Suuren soon weli, Soo Jerfuen wäli, Pajulahen peiffwä Randa, Pawal Joen etelä poli, Warpasari, Lewan Joen weli, Raha sari, Kaijansalo, (Kouasoo), Heine salmi, Joki Nijty, Wijtasalonsookares, Wasama Jerfuen wäli ia Luch Jerfwen wäli. — 15.

Asuinpaikka: Nerkoo/Karvasalmi, Kaijansalo.

Per Turuinen 1559–

Matt(i) Ickoinen 1559– (yhtiömies, kts. n:o 1784).

Pol Turuin(en) 1559– (yhtiömies, kts. n:o 1800).

Olli Rynnästä ei löydy Tavinsalmelta vielä v. 1562.

Käytetyt lähteet 1559–62: 6303:57, 6331:28, 60v. 6344:41.

V. 1664 jakokunta n:o 491, maita Pajujärven, Karvasalmen ja Ruokoisten kylissä.

Isonjaon jakokunta: Pajujärvi 5–6/7–10. Karvasalmi 1, 5/1–3, 15–16. Ruokoinen 1/1–4.

¹ Osa autiosta joutunut Pääll Sigfredssonille, jolta Pekka Miettinen sen osannut v. 1566 (N:o 1813). Maat luettelaa myös toistamiseen Tiilimaakarin nimellä arviokunnassa n:o 1816.

² Sijaitsee Joroisissa.

N:o L 4

Kartta VI:O

Påwell Ihalembinen 7 vmk.

Onsi hångan lahden Maa, Keinäs aho, Korffwa Järffwen Swrejoen aho. — 3.

Asuinpaikka: Ritoniemi/Hiltulanlahti, Onsihonganlahdenmaa.

Pol Ihalempinen 1541—

Per Ihalempinen 1552—

Antti Mogensson Ihalempinen 1559— (yhtiömies, kts. n:o L 8).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:103v. 6140:87. 6144:46v. 6147:41. 6151:115v. 6155:113. 6170:65v. 6194:45v. 6214:9. 6255:5v, 51. 6281:16v. 6303:56. 6331:36v, 62. 6344:45.

V. 1664 jakokunta n:o 567, maita Hiltulanlahden kylässä.

Isonjaon jakokunta: Hiltulanlahti 1, 3—4/1, 3—4.

N:o L 8

Kartta VI:P

And. och Måns Ihalembinen 7 vmk.

Waijasalo Under I Skatskin. B aff G. F. Kallio Nijty, Patalahen siw, Kaxi paiu lotho, ett st:e aff Kumbusari. aff E. And. sare soon siw, Kumbumäki, Kotkon sari, aff C:tt ett st:e aff Rito Niemi, Nurmi sari, (Jurffan aho). — 10.

Asuinpaikka: Ritoniemi, Kappale Ritontä.

Mogens Ihalembinen 1541—

Claus Ihalempinen 1541—

Olli Ihalempinen 1541—57.

Antti Mogensson Ihalempinen 1552—

Pol Ihalempinen 1541—61 (yhtiömies, kts. n:o L 4).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju IV/VI.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:103v. 6140:86v. 6144:46. 6147:41. 6151:117. 6155:113. 6159:41v. 6170:65v. 6194:45v. 6214:10. 6255:7v, 51. 6281:16. 6303:52. 6331:36, 62. 6344:44.

V. 1664 jakokunta n:o 542, maita Toivalan, Hakkaralan ja Ritoniemen kylissä.

Isonjaon jakokunta: Toivala 4/Vaajasalo 1—2, Hakkarala 8. Hakkarala 2/3—5. Ritoniemi 1—2/1—11.

N:o P 25

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: Jännelahti/Ritoniemi, Ritoniemi?

Antti Per:ca Ihalempinen 1541—

Per Ihalempin(en) 1541 (yhtiömies, kts. n:o P 26).

An(tti) Ihalempin(en) 1541 (yhtiömies?).

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:104. 6140:87. 6144:46v. 6147:41. 6151:115v. 6155:111. 6170:64. 6201:37. 6214:9. 6255:6v, 51. 6303:50v. 6331:36, 62. 6344:44.

N:o P 26

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka: Ritoniemi, Ritoniemi?

Per Ihalempin(en) 1541.

Olli Per:ca Ihalempinen 1546—

Pol Per:ca Ihalempinen 1546—51.

Oleff Asikain(en) 1559— (yhtiömies?)

Verotuspaikka 1541—47: Rantasalmi, Keriharju IV.

Käytetyt lähteet 1541—62: 6133:104. 6140:86v. 6144:46. 6147:40v. 6151:117v. 6155:113. 6159:42. 6170:66v. 6194:45v. 6214:10v. 6255:8, 51. 6281:16v. 6303:55. 6331: 36v, 62v. 6344:45.

N:o P 27

Puuttuu v:n 1561 verollepanomaakirjan jäljennöksestä.

Asuinpaikka?

Ihannus Kopo(inen) 1541.

Sta(ffan) Hännus:ca Kopoinen 1546—47, autio 1555—57.

Jöran Poelsson Kopoinen 1557—, autio (omistaja, asuinpaikka Rantasalmi, Kerisalo [nyk. Joroista]).

Michel Kyllönen 1557—, autio (omistaja, asuinpaikka Rantasalmi, Huosioisranta [nyk. Joroista].)

Verotuspaikka 1541–47: Juva, Joroinen V.

Käytetyt lähteet 1541–62: 6133:74v. 6140:61. 6144:67v. 6147:42v. 6151:114. 6155:109. 6159:39. 6170:62v. 6194:43. 6201:35v. 6214:7. 6255:3, 8. 6281:16v. 6303:54v. 6331:37. 6344:45. — N:o 1512/734. N:o 1525/761.

Arviokunnat, jotka häviävät kirjoista ennen v. 1561.

- 1) Saamainen I: An(tti) Nic(onp.) Sormoin(en) 1541–53.
Verotuspaikka 1541–47: Juva, Joroinen VI.
Lähteet: 6133:75v. 6140:61v. 6144:68. 6147:42v. 6151:107. 6155:97. 6170:55v. 6182:61v.
- 2) Saamainen I: Olli Luffuinen 1546–50.
(An(tti) Kärkän(en) 1546–48 (yhtiömies?).
Verotuspaikka 1546–47: Juva, Joroinen VI.
Lähteet: 6140:62. 6144:68v. 6147:43. 6151:107. 6155:98.
- 3) Saamainen III: Olli Tickenen 1546–50, eräomistaja, asuu Rantasalmen Lautakotalahdella.
Verotuspaikka 1546–47: Rantasalmi, Rantasalmi IV.
Lähteet: 6140:80v. 6144:38. 6151:108v. 6155:100.
- 4) Saamainen IV: Per Lau(rinp.) Paiuinen (Painni) 1546–58.
Verotuspaikka 1546–47: Rantasalmi, Rantasalmi V/II.
Lähteet: 6140:80v. 6144:39. 6147:37. 6151:109. 6155:101. 6170:57v. 6194:48v. 6214:3. 6255:13. 6281:5.
- 5) Saamainen IV: An(tti) Seppe 1550, autio 1551–58.
Lähteet: 6155:102. 6159:45. 6170:58. 6194:49. 6214:3. 6255:13. 6281:5.
- 6) Saamainen V: Hannus Hyffuoinen (Hyfferin) 1541–52.
Olli Hyffue(inen) 1541–47.
Lau(ri) Hyffuoinen 1552–53.
An(tti) Hyffuo(inen) 1553.
Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Keriharju I/V.
Lähteet: 6133:101. 6140:84v. 6144:45v. 6147:39. 6151:109v. 6155:102. 6159:45v. 6170:58. 6182:64v.
- 7) Saamainen V: Nico Toloinen 1541–50, autio 1551–58.
Verotuspaikka 1541–47: Rantasalmi, Keriharju I/V.

Lähteet: 6133:100v. 6140:84. 6144:45. 6147:39v. 6151:110. 6155:103. 6159:45v. 6170:58v. 6194:49v. 6214:4v. 6255:15. 6281:6v.

- 8) Savilahti I: Hen(rik) An(tinp.) Härkäin(en) 1549–51, eräomistaja, asuu Juvan Hietajärvellä.
Lähteet 6151:112v. 6155:106v. 6159:38. SAY, Juva I:14.
- 9) Savilahti I: Martti Rongainen 1548–49.
Matth Leskain(en) 1550.
Lähteet: 6147:43v. 6151:113. 6155:107.
- 10) Savilahti II: Joan Jutin(en) 1541–53.
Olli Jwttin 1541 (yhtiömies).
Verotuspaikka 1541–47: Juva, Vesikansa III.
Lähteet: 6133:64v. 6140:53v. 6144:60v. 6147:41v. 6151:113v. 6155:108. 6170:62. 6182:68. SAY Juva I:111.
- 11) Savilahti IV: Per Lau(rinp.) Timon(en) 1541–53.¹
Matt(i) Ryne(nen) 1541 (yhtiömies?).
Verotuspaikka 1541–47: Juva, Joroinen IV.
Lähteet: 6133:73v. 6140:59v. 6144:66v. 6155:109. 6159:40. 6170:64. 6182:69v.
- 12) Savilahti IV: Pol Piskoinen 1546–59.²
Hen(rik) Jäskeleinen 1547–57.
Asuinpaikka v. 1557 kymmenysluettelon mukaan Savilahti.
Verotuspaikka 1546–47: Rantasalmi, Keriharju VI.
Lähteet: 6140:87. 6144:46v. 6147:41. 6151:115v. 6155:111. 6159:40v. 6170:64. 6194:44. 6214:8v. 6255:5v, 51v. 6302:63.
- 13) Savilahti IV: Nico Weffuoin(en) (Wehemo, Weijmon) 1548–51.
Lähteet: 6147:41. 6151:115v. 6155:111. 6159:40v.
- 14) Savilahti V: (Ol(li) Kelttuin(en) 1546–53.
Greus Iäskelei(nen) 1554–56.
Verotuspaikka 1546–47: Rantasalmi, Keriharju III/II.
Lähteet: 6140:86. 6144:43. 6147:39. 6151:115v. 6155:112. 6170:65. 6182:70v. 6194:45. 6201:37v. 6214:9v.

¹ V. 1553 lisämerkintä: P Hen Hyffuer iordh. Mahdollisesti Pekka Hyvärinen arviokunnassa n:o 1764?

² Viimeisen kerran vuotuisessa verokirjassa v. 1557 ja kymmenysluettelossa v. 1559.

- 15) Savilahti VI: An(tti) Matilainen 1549–53, eräomistaja, asuu Ju-
van Maivalassa.
Kosma Matilainen 1554–56.
Lähteet: 6151:117. 6155:113. 6159:41v. 6170:66. 6182:71v. 6194:
45v. 6201:38v. 6214:10v. SAY Juva I:24. N:o 817/951.
- 16) Savilahti VI: Nico Leffuein(en) 1550–53.
Lähteet: 6155:113. 6159:41v. 6170:66. 6182:71v.
- 17) Savilahti VI: Joan Riuskain(en) (Ruskain) 1546–50, autio 1551.
An(tti) Joan(inp.) Kinno(inen) 1552.
Joan An:ca Kinnoinen 1552–53, autio 1554–56.
Verotuspaikka 1546–47: Rantasalmi, Rantasalmi VI.
Lähteet: 6140:82. 6144:40v. 6147:38v. 6151:117v. 6155:113. 6159:
41v. 6170:66. 6182:71v. 6194:45v. 6201:38v. 6214:10v.
- 18) Savilahti VI: An(tti) Weffmoinen 1549–57.
Lähteet: 6151:117v. 6170:66. 6182:71v. 6194:45v. 6155:113. 6201:
38v. 6214:10v. 6255:8.

Savon verotusta koskevia taulukoita

*T a u l u k k o 1.**Tavinsalmen veroluut vv. 1548–70.*

Vuosi	Kokoveroja	Puoliveroja	Veromarkkoja
1548	102	115	988
1549	106	120	1025
1550	111	113	1031
1551	108	113	1026
1552	109	108	1055
1553
1554	118	90	1081
1555	121	91	1102
1556	121	92	1113
1557	124	86	1121
1558	130	50	1062
1559	138	35	1066
1560
1561	151	31	1156
1562	155	27	1185
1563	153	28	1175
1564	157	20	1185
1565	157	18	1188
1566	159	15	1191
1567	158	20	1197
1568
1569
1570	163	8	1205

T a u l u k k o 2.

Savon välittömät kruununverot v. 1539.

Veroesine	Määrä	Arvo ohra- pannina
Ohraa	88 lästiä 7 puntaa	6378,00
Ruista	2 » 11 » 4 pannia	214,00
Kauraa	14 » 6 » ½ »	522,25
Kuivia haukia	15 kippuntaa	150,00
Kuivaa kalaa	28 » 19 leiviskää	289,50
Suolaa	1 »	3,00
Voita	2 » 5 »	67,50
Humalaa	1 » 15 »	49,58
Härkiä	5 kappaletta	20,00
Lampaita	40 »	40,00
Kanoja	180 »	7,20
Munia	2000 »	10,00
Jäniksiä	180 »	21,60
Harmaanahkoja	17½kiihtelystä	35,00
Lihaa	2 kippuntaa	20,00
Tervaa	20 tynnyriä	40,00
Hamppua	2 kippuntaa	56,67
Niintä	1 »	28,33
Kynttilöitä	1500 kappaletta	7,50
Heinää	584 kuormaa 3 parmasta	584,75
Halkoja	997 syltä	498,50
Kiviä	143 »	95,34
Hirsiä	216 kappaletta	18,00
Lautoja	720 »	60,00
Tuohia	30000 liuskaa	75,00
Kalkkia (suoritettu polttourakkoina linnan uunissa)	
Päivätöitä	15726 päivää	1310,50
Pitkiä työmiehiä	20 miestä 20 viikkoa	200,00

		Yhteensä 10.802,22

Taulukko 3.

Savon verot ja niiden tuotto v. 1543.

1. Välitön kruununvero.

Veroesine	Määrä	Arvo ohra- pannina
Ohra	95 lästiä 8 puntaa 1 pannia*)	6889,00
Ruis	4 » 3 » 4 »	310,00
Kaura	15 » 9 » ½ »	567,25
Kuivia haukia	15 kippuntaa	150,00
Kuivaa kalaa	38 » 15 leiviskää	387,50
Suolakalaa	2 lästiä 6 puntaa (tynnyriä)	120,00
Suolaa	1 kippunta	3,00
Voita	2 kippuntaa 5 leiviskää	67,50
Humalaa	1 » 15 »	49,58
Härkiä	5 kpl	20,00
Lampaita	80 »	80,00
Kanoja	240 »	9,60
Munia	2400 »	12,00
Lintuja	500 »	20,00
Höyheniä	1 kippunta	28,33
Jäniksiä	348 kpl	41,76
Lihaa	2 kippuntaa	20,00
Harmaanahkoja	17½ kiihtelvistä	35,00
Tervaa	128 tynnyriä	256,00
Hamppua	2 kippuntaa	56,67
Niintä	1 »	28,33
Köysiä	36 kpl	9,00
Heinää	662 kuormaa ½ parmasta	662,13
Halkoja	1011 sylvä	505,50
Kiviä	157 ⁷ / ₈ sylvä	104,75
Hirsiä	240 kpl	20,00
Lautoja	800 »	66,67
Tuohia	12000 liuskaa	30,00
Kalkkia	2 lästiä	8,00
Päivätöitä	18576 päivää	1548,00
Pitkiä työmiehiä	36 miestä, kukin 20 viikkoa	360,00

 Yhteensä 12.465,57

*) Ohran määrään sisältyy 1/3 joka kolmas vuosi kannetusta kavassiohnan määrästä.

II. Nimismiehen vero.

Veroesine	Määrä	Arvo ohra- panneina
Kinkeriruis	6 lästiä 1 punta ½ pannia	438,50
Kinkeriöhra	12 » 2 puntaa 1 panni	877,00
Kenkärähaohra	4 » — 4 » 2 kolm.	292,33
Apuohra	4 » — 4 » 2 »	292,33
Kinkerikaura	11 » 11 » 1½ » —	429,75
Kinkerivoi	6 kippuntaa 11 leiv. 11 naulaa	197,33
Kinkerihumala	6 » 11 » 11 »	186,37
Kinkerihalot	3508 kuormaa	438,50
Kinkeriheinä	214 » 3½ parmasta	214,88
Päivätyöt	3508 päivätyötä	292,33

Yhteensä		3659,32
Vähennetään ryhmään I sisältyvä nimismiehen taksa		582,93

Nimismiesveron kunnalle tilittämätön osa		3076,39

III. Neljännesmiehen vero.

Veroesine	Määrä	Arvo ohra- panneina
Ohra	36 lästiä 6 puntaa 3 pannia	2631,00
Kaura	24 » 4 » 2 »	877,00
Voi	4 kippuntaa 7 leiv. 14 naulaa	131,55
Humala	4 » 7 » 14 »	124,25
Kuivat hauct	21 » — 18½ »	210,45
Tuore kala	21 » — 18½ »	84,10
Linnut	1754 kpl	70,16
Jänikset	877 »	105,24
Hamppu ja niini	4 kippuntaa 7 leiv. 14 naulaa	124,25
Heinä	120 kuormaa	120,00

Yhteensä		4478,10
Vähennetään ryhmään I sisältyvä neljännesmiehen taksa		1066,85

Neljännesmiehen veron kruunulle tilittämätön osa		3411,25

IV. Kymmenkuntamiehen vero.

Veroesine	Määrä	Arvo ohra- pannina
Kestitysapu neljänneskuntamiehelle:		
Ohraa	6 lästiä 4 puntaa	600,00
Tuoretta kalaa	36 kippuntaa	144,00
Lampaita	360 kpl	360,00
Jäniksiä	480 »	57,60
Munia	720 tiuta	72,00
Kanoja	240 kpl	9,60
Pyitä ym. lintuja	600 »	24,00
		1267,20

Entinen laamannin kestitys:

Kauraa	8 lästiä 1 punta $2\frac{2}{3}$ pannia	292,34
Heinää	43 kuormaa 3 parmasta 4 nippua	43,85
Olkia	3508 lyhdettä	35,08
Jäniksiä	877 kpl	105,24
		476,51

Tästä maksetaan rukiissa laamanninveroa
2 lästiä 5 puntaa $1\frac{2}{3}$ pannia = 175,40

Kymmenkuntamiehen palkkausapu neljänneskuntamiehelle:

Haukia	30 kippuntaa	300,00
		Kymmenkuntamiehen vero yhteensä 2043,71

Taulukko 4.

Välittömien kruununverojen korotukset vu. 1539—43.

Veroesine	määrä 1539	Arvo ohra- panneina	Määrä 1543	Arvo ohra- panneina	Korotus ohrapan- neina
VANHAT VEROT					
Lampaat	40 kpl	40,00	80 kpl	80,00	40,00
Kanat	180 »	7,20	240 »	9,60	2,40
Munat	2000 »	10,00	2400 »	12,00	2,00
Jänikset	180 »	21,60	348 »	41,75	20,15
Kynttilät	1500 »	7,50	1800 »	9,00	1,50
Hirret	216 »	17,20	240 »	20,00	2,80
Laudat	720 »	60,00	800 »	66,65	6,65
Pitkät työmiehet	20 miestä	200,00	36 miestä	360,00	160,00
Yhteensä		363,50		599,00	235,50

Uudet verot	Määrä 1543	Arvo ohrapanneina
Laivarahtiruis	1 lästi 8 puntaa	120,00
Laivarahtiohra	1 » 8 »	120,00
Suolakalaa	2 » 6 »	120,00
Lintuja	500 kpl	20,00
Varusväen tervaa	108 tynnyriä	216,00
Harkkorautaa	3 kippuntaa	60,00
Köysiä	36 kpl	9,00
Höyheniä	1 kippunna	10,00
Yhteensä		675,00

T a u l u k k o 5.

Kruununmiesten palkat v. 1543 veroselityksen ja v. 1545
verovalituksen mukaan.

		v. 1543 veroselityksen mukaan		v. 1545 verovalituksen mukaan
<i>1. Linnanvouti:</i>			ohrapan- neina	ohrapan- neina
Harmaanahkoja	5 kiihtelystä	10,00	5 kiihtelystä	10,00
Ketunnahkoja	½ »	30,00	20 kpl	30,00
Jäniksiä tai nahkoja	120 kpl 6 kiihtelystä	14,40	5 kiihtelystä	12,00
Haukia	2 kippuntaa	20,00	5 kippuntaa	50,00
Ohraa	20 puntaa	120,00	20 puntaa	120,00
Kynttilöitä	—	—	260 kpl	1,30
		-----		-----
		194,40		223,30
 <i>2. Linnankirjuri:</i>				
Rahaa	1 killinki kokoverolta ½ » puoliverolta		1 killinki talonpojalta	
(1543: 1754 kokoveroa)		106,65		106,65
Ohraa	20 puntaa	120,00	12 puntaa 2 pa	80,00
Haukia	1 kippunta	10,00	1 kippunta	10,00
Harmaanahkoja	5 kiihtelystä	10,00	5 kiihtelystä	10,00
		-----		-----
		246,65		206,65
Lisäys valituksen mukaan:				
Ohraa			10 puntaa	60,00
Haukia			6 kippuntaa	60,00

				326,65

	v. 1543 veroselityksen mukaan		v. 1545 verovalituksen mukaan	
<i>3. Maavouti (valituksen mukaan 2 maavoutia):</i>				
Haukia	1 kippunta	10,00	1 kippunta	10,00
Ohraa	20 punttaa	120,00	20 punttaa	120,00
Kauraa	—		20 »	60,00
Jäniksiä	120 kpl	14,40	120 kpl	14,40
		<hr/>		<hr/>
		144,40		204,40
 <i>Lisäys valituksen mukaan:</i>				
Ohraa	(kumpikin vouti 10 punttaa)		20 punttaa	120,00
Haukia	(vain Pohjan vouti)		3 kippuntaa	30,00
				<hr/>
				354,40
 <i>4. Maakirjuri (valituksen mukaan 2 maakirjuria):</i>				
Haukia	1 kippunta	10,00	1 kippunta	10,00
Ohraa	20 punttaa	120,00	—	
		<hr/>		<hr/>
		130,00		10,00
Valituksen mukaan lisää: Ohraa			20 punttaa	120,00
				<hr/>
				130,00
 <i>5. Laamanni:</i>				
Harmaanahkoja	20 kiihtelystä	40,00	—	—
 <i>6. Keittiömestari:</i>				
Harmaanahkoja	5 kiihtelystä	10,00	5 kiihtelystä	10,00
Haukia	1 kippunta	10,00	1 kippunta	10,00
Ohraa		—	6 punt. 2 pannia	38,00
		<hr/>		<hr/>
		20,00		58,00
 <i>7. Tallimestari:</i>				
Harmaanahkoja		—	2½ kiihtelystä	5,00
Ohraa		—	6 punt. 4 pannia	40,00
				<hr/>
				45,00

8. Kokki:

	v. 1543 veroslityksen mukaan		v. 1545 verovalituksen mukaan	
Harmaanahkoja	2½ kiihtelystä	5,00	2½ kiihtelystä	5,00
Haukia	½ kippuntaa	5,00	1 kippunaa	10,00
Ohraa	—	—	20 panna	20,00
		<hr/>		<hr/>
		10,00		35,00

9. Kellarisoini:

Harmaanahkoja	2½ kiihtelystä	5,00	2½ kiihtelystä	5,00
Haukia	½ kippuntaa	5,00	½ kippuntaa	5,00
		<hr/>		<hr/>
		10,00		10,00

10. Hollari:

Ohraa	—	40	pannia	40,00
Haukia	—	1	kipputa	10,00
				<hr/>
				50,00
Lisäys valituksen mukaan:				
Ohraa		10	puntaa	60,00
				<hr/>
				110,00

Taulukko 6.

Kestityksiin käytetyt ruokatavarat ja rehut v. 1543.

5 nimismiestä käytti kestityksiin yhteensä:

Veroesine	Määrä	Arvo ohrapanneina
Leipää	11 lästiä 5½ tynnyriä	137,50
Savustettua lihaa	8 kippuntaa 5 leiviskää	82,50
Tuoretta lihaa	5 naudanruhoa	20,00
Lampaanlihaa	115 ruhoa	115,00
Karitsoita	40 kpl	40,00
Silavaa	20 5/8 sivua	30,93
Kinkkuja	5 kpl	1,00
Jäniksiä	195 »	23,40
Lintuja	815 »	32,60
Kanoja	395 »	15,80
Munia	2150 »	10,75
Voita	2 kipp. 2 leiv. 15 naulaa	64,13
Suolaa	3 » 17 » 10 »	11,63
Haukia	1 » 17 » 10 »	18,75
Kuivaa kalaa	4 »	40,00
Tuoretta kalaa	3 » 2 »	12,40
Suolalohta	2½ nelikkoa	9,00
Tuoretta silakkaa (?)	5 panna	10,00*
Papuja	10 »	10,00
Jauhoja	7 » ½ kolmasmittaa	7,08
Ryyniä	3 » ½ »	3,08
Olutta	36 lästiä 3½ tynnyriä	633,25**
Etikkaa	3 tynnyriä 3 nelikkoa	3,75
Kynttilöitä	4250 kpl	21,25
Halkoja	1075 kuormaa vartiotulilla	134,37
Kauraa hevosille	8 lästiä 4 panna	290,00
Heinää	310 kuormaa	310,00
Olkia	2735 kupoa	54,70
		2162,87

* Jos kysymys on muikusta, on sen arvo n. 2,5 ohrapannia.

** Laskettu soininoluen mukaan.

20 neljänneskuntamiestä käytti kestityksiin yhteensä:

Leipää	29	lästiä 2 tynnyriä	350,00
Savustettua lihaa	18	kipputaa	180,00
Tuoretta lihaa	20	naudanruhoa	80,00
Savust. lampaanlihaa	240	ruhoa	240,00
Tuoretta »	80	»	80,00
Silavaa	60	sivua	90,00
Voita	5	kipputaa 4 leiviskää	156,00
Jäniksiä	280	kpl	33,60
Lintuja	520	»	20,80
Kanoja	1000	»	40,00
Munia	1800	»	9,00
Suolaa	6	kipputaa 12 leiviskää	19,80
Kuivaa kalaa	12	»	120,00
Olutta	56	lästiä 8 tynnyriä	1011,00*)
Kynttilöitä	13200	kpl	66,00
Kauraa hevosille	18	lästiä 10 puntaa 4 pannia	680,00
Heinää	680	kuormaa	680,00
Oikia	4080	kupoa	81,60
			<hr/>
			3937,80

*) Laskettu soininoluen mukaan.

T a u l u k k o 7.

Savon verot vv. 1543 ja 1558.

Päävero.

Veroesine	Määrä	1543	Määrä	1558
		Arvo ohra- panneina		Arvo ohra- panneina

Yksi veromarkka (veronahka, arviopunta) maksaa:

Ohraa	½ pannia	0,5000	½ pannia	0,5000
Silavaa	—	—	1 naula	0,0500
		<hr/>		<hr/>
		0,5000		0,5500

		1543	1558	
Yksi kokovero maksaa:				
Veroheinää	1 parmas	0,2500	1 parmas	0,2500
Halkoja*)	1 syli	0,5000	1 syli	0,5000
Päivätyökallaa*)	1 leiviskä	0,5000	1 leiviskä	0,5000
Kiviä (Suur-Savo)	¼ syltä	0,1667	¼ syltä	0,1667
Apupäivätöitä (Pien-Savo)	—	—	4 päivää	0,3333
Suur-Savo yhteensä		1,4167		1,4167
Pien-Savo		1,2500		1,5833

*) Säämingissä vastaava määrä päivätöitä, yhteensä 12 päivää.

Yksi puolivero maksaa:				
Veroheinää	½ parmasta	0,1250	½ parmasta	0,1250
Päivätöitä	16 päivää	1,3333	16 päivää	1,3333
Kiviä (Suur-Savo)	1/8 syltä	0,0833	1/8 syltä	0,0833
Apupäivätöitä (Pien-Savo)	—	—	2 päivää	0,1667
Suur-Savo yhteensä		1,5416		1,5416
Pien-Savo		1,4583		1,6250

1543 1558
 Yksi neljänneskunta maksaa yhteisesti:

Laivarahtiruista	1	punta	6,00	—*)	—
Laivarahtiohraa	1	»	6,00	—*)	—
Kavasohraa	4	pannia	4,00	4	pannia 4,00
Tervaa	8	tynnyriä	16,00	—*)	—
Hirsiä	12	kpl	1,00	—**)	—
Lautoja	40	»	3,33	—**)	—
Tuohia	1500	liuskaa	3,75	—*)	—
Haukia (salmikalaa)	14	leiv.	7,00	—	—
Rautaa (Pien-Savo)	3	»	1,50	(kaikki) 3	leiv. 1,50
Höyheniä	1	»	1,42	1	leiv. 1,42
Pitkiä kyytejä Viipurin 12 matkaa			?	—	—
Kalkkia	2	tynnyriä	0,60	2	tynnyriä 0,60
20 viikon työmiehiä	2	miestä	20,00	2	miestä 20,00
12 » »				2	» 12,00
(Suur-Savo)					
6 » »				2	» 6,00
Yhteensä			70,60	Suur-Savo	45,52
				Pien-Savo	33,52

*) Sisältyy neljänneskuntamiehen veroon koko- ja puoliverottain kannettuna.

***) Sisältyy kymmenkuntamiehen veroon kymmenkunnittain kannettuna.

Nimismiehen vero.

Yksi kokovero tai kaksi puoliveroa maksaa:

Päivätöitä	2 päivää	0,1667	2 päivää	0,1667
Ruista (Pien-Savo)	1½ kolmasmittaa	0,2500	1½ kolmasm.	0,3000
(Suur-Savo)	2 »	0,3333	2 »	0,4000
Ohraa	5/6 panna	0,8367	1 panni	1,0000
Kauraa	1 panni	0,5000	1 »	0,5000
Voita	1½ naulaa	0,1125	2 naulaa	0,1500
Humalaa	1½ »	0,1062	1 »	0,0708
Halkoja	2 kuormaa	0,2500	2 kuormaa	0,2500
Heinää	1 parmas	0,2500	1 parmas	0,2500
Olkia	—	—	2 kupoa	0,0400
<hr/>				
Yhteensä	Suur-Savo	2,5554		2,8275
	Pien-Savo	2,4721		2,7275
Myllymiehiä kymmenkunnittain, kukin 1 mies 6 päivää (0,500)				
	kokoveroa kohden noin	1/15		0,0333
				<hr/>
	Kokovero yhteensä	Suur-Savossa		2,8608
		Pien-Savossa		2,7608

Neljänneskuntamiehen vero.

Yksi kokovero tai kaksi puoliveroa:

Laivarahtirahaa (Pien-Savo)	—	24 penninkä	0,1111	
(Suur-Savo)	—	18 »	0,0833	
Ohraa	1½ panna	1,5000	2 panna	2,0000
Kauraa	1 panni	0,5000	1 panni	0,5000
Voita	1 naula	0,0750	2 naulaa	0,1500
Humalaa	1 »	0,0708	1 naula	0,0708
Haukia	5 naulaa	0,1250	—	—
Tuoretta kalaa	5 »	0,0500	½ leiv.	0,1000
Lintuja	1 kpl	0,0400	—	—
Jäniksiä	½ »	0,0600	—	—
Heinää	n. 1/15 kuormaa*)	0,0750	½ parmasta	0,1250
Hamppua	1 naula	0,0708	1 naula	0,0708
Tuohia	—	—	25 liuskaa	0,0625
Tervaa	—	—	8 naulaa	0,0677
<hr/>				
		2,5666	Suur Savo	3,2291
			Pien-Savo	3,2569

*) Kymmenkunnassa keskimäärin 15 veroa.

1558

Kymmenkuntamiehen vero.

Yksi kokovero tai kaksi puoliveroa maksaa:

Ohraa	2 kolmasmittaa	0,4000
Kauraa	1 vanha »	0,0833
Lampaita	$\frac{1}{3}$ kpl	0,3333
Haukia	9 naulaa	0,2250
Tuoretta kalaa	2 leiv.	0,4000
Lintuja	$\frac{1}{2}$ kpl	0,0600
Munia	5 kpl	0,2000
Olkia	5 kpl	0,0250
Jäniksiä	2 kupoa	0,0400
		<hr/>
		1,7666

Yksi kymmenkunta maksaa yhteisesti:

Kanoja	2 kpl	0,0800
Heinää	1 parmas	0,2500
Hirsiä	2 kpl	0,1667
Lautoja	7 kpl	0,5833
		<hr/>
		1,0800

T a u l u k k o 8.

Veroesineiden vaihtosuhteet ohrapanneina.

Veroesine	Mittayksikkö	Arvo ohrapanneina
Ohra	panni	1,0000
Ruis	panni	1,0000
Kaura	panni	0,5000
Jauhot	panni	1,0000
Ryynit	panni	1,0000
Leipä	(neste) tynnyri	1,0000
Olut (soininolut)	tynnyri	1,5000
Pavut	panni	1,0000
Härät ja lehmät	kpl	4,0000
Lampaat	kpl	1,0000
Liha	leiviskä	0,5000
Silava	leiviskä	1,0000
	sivu	1,5000
Kinkku	kpl	0,2000
Jänikset	kpl	0,1200
Kanat ym. linnut	kpl	0,0400
Munat	kpl	0,0050
Höyhenet	leiviskä	1,4167
Ketunnahat	kpl	1,5000
Harmaanahat (orava)	kpl	0,0500
Jäniksennahat	kpl	0,0600
Kuivat hauet	leiviskä	0,5000
Kuiva kala	leiviskä	0,5000
Suolakala	leiviskä	0,4000
Tuore kala	leiviskä	0,2000
Lohi	nelikko	1,6000
Silakka	panni	2,0000
Etikka	tynnyri	1,0000
Voi	leiviskä	1,5000
Suola	leiviskä	0,1500
Kynttilät	kpl	0,0050
Humala	leiviskä	1,4167
Hamppu ja niini	leiviskä	1,4167
Köydet	kpl	0,2500
Terva	tynnyri	2,0000
Hcinä	kuorma	1,0000
Oljet	kupo	0,0200

Rauta	leiviskä	0,5000
Halot	syli	0,5000
	kuorma	0,1250
Kivet	syli	(2/3) 0,6667
Hirret ja laudat	kpl	(1/12) 0,0833
Tuohet	liuska	0,0025
Kalkki	tynnyri	0,3000
Päivätyöt	päivä	(1/12) 0,0833
	viikko	0,5000

Lähteet:

Taulukko 1: Vuotuiset verokirjat vv. 1548–70. VA 6133–6439.

Taulukko 2: VA 1: 42–51.

Taulukko 3: VA 6134: 1–25.

Taulukko 4: VA 1: 42–51, 6134: 1–25.

Taulukko 5: VA 6134: 20v–21v. HFH VI, 306–08.

Taulukko 6: VA 6134: 17v–18v, 22v–23.

Taulukko 7: VA 6134: 1–25. 6259: 1–3. 6263: 4–6. 6267: 5–7. 6271: 5–8. 6277: 4–5. HFH III, 277–317.

Taulukko 8: Savon linnanvoutien, maavoutien ja kartanonvoutien tilejä vv. 1543–1568. VA 6134–6424.

Vaihtoarvoja laskettaessa ovat lähtökohtana olleet v. 1543 tilit, joista saatuja arvoja on verrattu myöhempään vaihto- ja hintasuhteisiin vuoteen 1568 saakka. Vaihtoarvot ovat pysyneet yleensä kiinteinä koko k.o. ajanjakson. Tällä perusteella on niiden veroesineiden kohdalla, joiden vaihtoarvoja ei ole löytynyt 1540-luvulta, arvot otettu myöhemmältä ajalta. Milloin suoranaisia vaihtosuhteita ei ole löytynyt, on verrattu hintasuhteita. Heinän ja harmaanahkojen kohdalla ei kiinteätä vaihtoarvoa ole löytynyt, vaan käytetyt arvot ovat likimääräisiä keskiarvoja. — Tileissä esiintyy eräitä poikkeamia kiinteistä vaihtoarvoista, jotka osoittavat huonolaatuista tavaraa otetun puoleen hintaan.

Lähde- ja kirjallisuusluettelo

ARKISTOLÄHTEET

Valtionarkisto (VA):

Voudintilit:

Suomen vuotuisten verojen luetteloita 1539—42 (VA 1—4).

Savonlinnan läänin tilikirjoja ja vuotuisia maakirjoja 1541—1571 (VA 6133—6455).

Savonlinnan läänin verollepanomaakirja 1561 (VA 6331a—b).

Savonlinnan läänin hopeaveroluettelot 1571 (VA 6447—48, 6451, 6454—55).

Viipurin, Porvoon, Raaseporin, Turun ja Hämeenlinnan läänien tilikirjoja 1541—43 (VA 4994—5000, 2924, 486, 3671).

Läänintilit:

Savonlinnan läänin maanmittauspöytäkirjat (verollepanomaakirja) 1663—64 (VA 8646).

Savonlinnan ja Kymenkartanon läänin maakirjoja ja henkikirjoja 1665—1749.

Savon tuomiokirjat 1602—08 (fotostaattikokoelma).

Erik Flemingin maakirja.

Antero Pelkosen kokoelma.

Ruotsin valtionarkisto (RVA):

1750-luvun pitäjänkarttoja (mikrofilmeinä VA:ssa): Leppävirta, Kuopio, Iisalmi.

Pappersbrevsamlingen (fotostaatteina VA:ssa).

Ruotsin kamariarkisto (KA):

Johan Habermanin verollepanomaakirja (Rött nr. 288. — mikrofilminä VA:ssa).

Maanmittaushallituksen arkisto (MMH):

1600-luvun karttakirjoja: Säamingin—Kerimäen—Sulkavan tiluskartat 1640-luvulta.

Isojakokarttoja asiakirjoineen Kuopion läänistä.

Kuopion läänin maakirja 1830.

Kuopion läänin maanmittauskonttori (KMMK):

Isojakokarttoja asiakirjoineen.

Savo-Karjalan maakunta-arkisto, Mikkeli (MMA):

Kymenkartanon—Mikkelin läänin arkisto (KKL/ML): Maaherrojen ja kruununvoutien kertomuksia läänin ja sen kihlakuntien taloudellisesta tilasta Vapaudenajalla.

Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kansanrunousarkisto (SKS):

Kansatieteellisiä kuvauksia maanviljelyksestä 1800-luvun loppupuolelta.

Sanakirjasäätien kokoelmat:

Kaskiviljelyssanasto.

Paikannimiarkisto (PNA):

Pohjois-Savon paikannimiä.

LÄHDEJULKAISUT

Bidrag till kannedomen om vårt land I. Utg. af K. G. Leinberg. Jyväskylä 1885.
Finlands Medeltidsurkunder VIII. Samlade och i tryck utg. af Reinh. Hausen.
Helsingfors 1935.

Handlingar till upplysning af Finlands häfder I–VIII. Utg. af Adolf Ivar Arwidsson. Stockholm 1846–58.

Juakko Teitin valitusluettelo Suomen aatelistoa vastaan v. 1555–56. Julk. Kustavi Grotenfelt. — Todistuskappaleita Suomen historiaan V. Helsinki 1894.

Konung Gustaf den förstes registratur 14. Utg. genom Viktor Granlund. Stockholm. 1893.

Novgorodin vatjalaisen viidenneksen henki- ja verokirja v. 1500. Suomentanut J. V. Ronimus. — Todistuskappaleita Suomen Historiaan III. Asiakirjoja, jotka valaisevat Suomen kameralisia oloja VI. — Joensuu 1906.

- Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–1565.* Toimittanut Kauko Pirinen. — Suomen vanhimmat tuomiokirjat I. — Helsinki 1954.
- Ulrik Rudenskiöldin kertomus taloudellisista ym. oloista Suomessa 1738–1741.* Julk. J. W. Ruuth. — Todistuskappaleita Suomen historiaan VI. — Helsinki 1899.

KIRJALLISUUS

- Aaltonen 1940:* V. T. Aaltonen, Metsämaa. Metsämaantieteen oppi- ja käsikirja. Porvoo 1940.
- Akiander 1868:* Mathias Akiander, Herdaminne för fordna Wiborgs och nuvarande Borgå stift, 1–2. — Bidrag till kännedom af Finlands natur och folk 13. — Helsingfors 1868.
- Almquist 1922:* Joh. Ax. Almquist, Den civila lokalförvaltningen i Sverige 1523–1630 med särskilda hänsyn till den kamerala indelningen II. — Meddelanden från Svenska Riksarkivet, Ny följd II: 6. — Stockholm 1922.
- Aminoff 1870:* T(orsten) A(minoff), Savolaisten sija Suomen asutushistoriassa. — Koitar I. — Helsinki 1870.
- Bennet 1796:* Stephen Bennet, Kårt underrättelse om det Sawolaxska Swedje bruket på torra marker. — Ny samling Rön, Försök och Anmärkningar uti Hushållningen med mera 2, N:r 109–112. — Stockholm 1796.
- v. Berg 1859:* Edmund v. Berg, Kertomus Suomenmaan metsistä. Helsinki 1859.
- Bromander 1902:* C. V. Bromander, Svedjebruket på Finnskogen. — Svenska Turistföreningens Årskrift 1902. — Stockholm 1902.
- Cajander 1916–17:* A. K. Cajander, Metsänhoidon perustect, 1–2. Porvoo 1916–17.
- Cederberg 1912:* A. R. (Saareneppä—) Cederberg, Pohjois-Karjalan maataloudellisista oloista, 1. Joensuu 1912.
- Frosterus 1874:* A. E. F(rosterus), Kuopio sockens ålder, namn och första kyrka. Kuopio 1874.
- Gadd 1773–77:* Pehr Adrian Gadd, Försök til en Systematisk Inledning I Swenska Landt-skötselen, 1–3. Stockholm 1773–77.
- Gadd–Agricola 1753:* Pehr Adrian Gadd — Anders Agricola, Ovålduge tankar om jordens svedande och kyttande i Finland, 1. (Diss.) Åbo 1753.
- Gadd–Bartholin 1754:* Pehr Adrian Gadd — Pehr A. Bartholin, Ovålduge tankar om jordens svedande och kyttande i Finland, 2. (Diss.) Åbo 1754.
- Gadd–Sjöstedt 1792:* Pehr Adrian Gadd — Fredric Sjöstedt, Academisk afhandling om medel at underhålla och öka Skogsväxten i Finland, 1. (Diss.) Åbo 1792.
- Gebhard 1887:* Hannes Gebhard, Mitä vanhat asiakirjat kertovat Oulunjärven pitäjästä. — Valvoja 1887.
- Gebhard 1889:* Hannes Gebhard, Savonlinnan läänin oloista vuoteen 1571. (Diss.) Helsinki 1889.

- G. Grotenfelt 1899*: Gösta Grotenfelt, Det primitiva jordbruket i Finland under historiska tiden. (Diss.) Helsingfors 1899.
- G. Grotenfelt 1922*: Gösta Grotenfelt, Suomen peltokasviljelys, 2. Helsinki 1922.
- K. Grotenfelt 1902*: Kustavi Grotenfelt, Suomen historia uskonpuhdistuksen aikakaudella 1521–1617. Jyväskylä 1902.
- N. K. Grotenfelt 1931*: N. Karl Grotenfelt, Joroinen, I. Muistojulkaisu pitäjän 300-vuotisjuhlaan 19 6/8 31. Varkaus 1931.
- Hassel—Velin 1751*: H. Hassel — Johan Velin, Velmente tankar om landt—hushållningens förbättrande i Finland. (Diss.) Åbo 1751.
- Heikinheimo 1915*: Olli Heikinheimo, Kaskiviljelyksen vaikutus Suomen metsiin. (Diss.) — Acta forestalia Fennica 4. — Helsinki 1915.
- Hämäläinen 1933*: Albert Hämäläinen, Alkukantaiset elinkeinot. — Suomen kulttuurihistoria, I. — Jyväskylä 1933.
- Iivessalo 1930*: Yrjö Iivessalo, Suomen metsät viljavuusalueittain kuvattuna. — Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 15. — Helsinki 1930.
- Jaakkola 1923*: Jalmari Jaakkola. Pirkkalaisliikkeen synty. (Diss.) — Turun Suomalaisen Yliopiston julkaisuja, sarja B, II: 1. — Turku 1923.
- Jaakkola 1926*: Jalmari Jaakkola, Suomen muinaiset valtarajat. — Historiallisia tutkimuksia 7, julk. Suomen Historiallinen Seura. — Helsinki 1926.
- Jaakkola 1938*: Jalmari Jaakkola, Suomen varhaiskeskiaika. — Suomen historia, 3. — Porvoo 1938.
- Jaakkola 1944*: Jalmari Jaakkola, Suomen sydänkeskiaika. — Suomen historia, 4. — Porvoo 1944.
- Jalkanen 1892*: Pohjois-Hämeen erämaat, asutus ja olot vuoteen 1620. (Diss.) Hämeenlinna 1892.
- Jokipii 1951*: Mauno Jokipii, Katsaus Ähtärin historiaan. — Kyrönmaa 8. — Vaasa 1951.
- Jokipii 1959*: Mauno Jokipii, Vanhan-Ruoveden historia. Vammala 1959.
- Juhlin—Dannfelt 1925*: H. Juhlin—Dannfelt, Landtbrukets historia. Stockholm 1925.
- Jutikkala 1933*: Eino Jutikkala, Asutuksen leviäminen Suomessa 1600-luvun alkuun mennessä. — Suomen kulttuurihistoria, I. — Jyväskylä 1933.
- Jutikkala 1934*: Eino Jutikkala, Väestö ja asutus 1500-luvulta 1800-luvun puoliväliin. — Suomen kulttuurihistoria, 2. — Jyväskylä 1934.
- Jutikkala 1942 ja 1958*: Eino Jutikkala, Suomen talonpojan historia. Porvoo 1942. — 2. uudistettu ja lisätty laitos: Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 257. Helsinki 1958.
- Jutikkala 1957*: Eino Jutikkala, Väestö ja yhteiskunta. — Hämeen historia, 2:1. — Hämeenlinna 1957.
- Kalela 1945*: Erkki K. Kalela, Suomen metsien puulajidynamiikkaa. — Terra 1945.
- Kivekäs 1939*: Jorma Kivekäs, Kaskiviljelyksen vaikutus eräisiin maan ominaisuuksiin. — Metsätieteellisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 27:2. — Helsinki 1939.
- Kiviniemi 1952*: Ritva Kiviniemi, Maanviljelyssanastoa 1700-luvun suomenkielissä ja suomenkieltä sisältävässä kirjallisuudessa. Laudatur-kirjoitus 1952. (Käsikirjoitus Sanakirjasäätiön kokoelmassa.)

- Koistinen 1912*: Olli Koistinen, Piirteitä nurmeckseläisen maamiehen elämästä 19:nneellä vuosisadalla. — Pohjois-Karjalan Maanviljelysseuran julkaisuja 6. — Joensuu 1912.
- Kotilainen 1958*: Mauno J. Kotilainen, Savo. — Oma maa, 3. — Porvoo 1958.
- Laitinen 1917*: J. Laitinen, Vesaannon pitäjän vaiheet. — Kansanvalistusseuran kotiseutukuvauksia 31–35. — Helsinki 1917.
- Linkola 1922*: K. Linkola, Zur Kenntnis der Verteilung der landwirtschaftlichen Siedlungen auf die Böden verschiedener Waldtypen in Finnland. — Acta forestalia Fennica 22. — Helsinki 1922.
- Loune 1958*: Kaarle Loune, Vanhoista rajaseudun kaski- ja peltoviljelystavoista Suojärvellä ja Korpiselän Ägläjärvellä 1920-luvun alkupuolella. — Acta agraria Fennica 93: 5. — Helsinki 1958.
- Lukkala 1919*: O. J. Lukkala, Tutkimuksia viljavan maa-alan jakaantumisesta etenkin Savossa ja Karjalassa. (Diss.) — Acta forestalia Fennica 9. — Helsinki 1919.
- Luukko 1954*: Armas Luukko, Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin keskiaika sekä 1500-luku. — Pohjois-Pohjanmaan ja Lapin historia, 2. — Oulu 1954.
- Luukko 1956*: Armas Luukko, Suomen erätalous uuden ajan alussa. — Suomalainen tiedeakatemia, Esitelmät ja pöytäkirjat 1956. — Helsinki 1957.
- Manninen 1922*: Ilmari Manninen, Pohjois-Karjalan vanhanaikainen talous. (Diss.) — Historiallisia tutkimuksia 5, julk. Suomen Historiallinen Seura. — Helsinki 1922.
- Mennander 1742*: Carl Fried. Mennander, Berettelse 2) Om Swedie och kytö i Finland. — Svenska Wetenskap Academics Handlingar, vol. 3, 1742. — Stockholm 1742.
- Mikola 1954*: Peitsa Mikola, Metsämaan kantasienien kyvystä hajoittaa neulas- ja lehtikarikkeita. — Metsäntutkimuslaitoksen julkaisuja 42:7. — Helsinki 1954.
- Niitemaa 1955*: Vilho Niitemaa, Hämeen keskiaika. — Hämeen historia, 1. — Hämeenlinna 1955.
- Ovaskainen 1938*: Kielo Ovaskainen, Kaskenviljelystä Kuopion, Karttulan ja Lepävirran pitäjissä. — Aarni, 7. Kuopion Isänmaallisen Seuran julkaisuja 7. — Kuopio 1938.
- Pelkonen 1902*: Antero Pelkonen, Muinais-muistoja Rantasalmen kihlakunnasta. — Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 22. — Helsinki 1902.
- Pelkonen 1925*: Antero Pelkonen, Savolaiset asuttavat vakituisesti Pohjois-Savon. — Talonpoika 2. — Porvoo 1925.
- Pirinen 1945*: Kauko Pirinen, Savon vanhin rässiomistus. — Historiallinen aikakauskirja 1945.
- Pirinen 1948*: Kauko Pirinen, Savon esihistoria ja keskiaika. — Historiallinen aikakauskirja 1948.
- Poppius 1960*: Liisa Poppius, Juvan esihistoria ja vaiheet seurakunnan perustamisesta isoonvihaan. Kartanot ja suurtilat (+ liite: Juvan anekit). — Juvan historia. — Pieksämäki 1957–60.
- Pulkkinen 1913*: (Paavo Pulkkinen), Paavo Pulkkinen muistiinpanoja Kuhmoniemen tavoista ja elannosta, julk. Rafael Engelberg. Helsinki 1913.

- Pärnänen 1947: 1:* J. A. Pärnänen, Savon asuttaminen keskiaikana. — Savon historia, 1. — Kuopio 1947.
- Pärnänen 1947: 2:* J. A. Pärnänen, Vanhimmat elinkeinot. — Savon historia, 1. — Kuopio 1947.
- Rabbe 1868:* F. J. Rabbe, Öfversigt af nativiteten, mortaliteten och folkmängden i Finland för tiden från 1751 till 1850, 1. — Historiallinen arkisto 2. — Helsingki 1868.
- Renvall 1949:* Pentti Renvall, Kuninkaanmiehiä ja kapinoitsijoita Vaasa-kauden Suomessa: Klemetti-kirjurin suurajatus: erämaiden asuttaminen. Turku 1949.
- Rinne 1947: 1:* Juhani Rinne, Puolustus, rajankäynnit, rajalinnat. — Savon historia, 1. — Kuopio 1947.
- Rinne 1947: 2:* Juhani Rinne, Hallinto ja verotus keskiajan lopulla. — Savon historia, 1. — Kuopio 1947.
- Rinne 1947: 3:* Juhani Rinne, Esihistoria muinaislöytöjen valossa. — Savon historia, 1. — Kuopio 1947.
- Rissanen 1927:* Santeri Rissanen, Iisalmen entisen pitäjän historia. Kuopio 1927.
- Ruuth 1947:* Martti Ruuth, Kirkolliset olot keskiaikana. — Savon historia, 1. — Kuopio 1947.
- ✓ *Salenius 1882:* J. M. Salenius, Tietoja Tavisalmen eli Kuopion pitäjistä vuosilta 1548—1626. — Kertomus Kuopion ja Joensuun lyseon vaikutuksesta lukuvuotena 1881—1882. — Kuopio 1882.
- Saloheimo 1960:* Veijo A. Saloheimo, Rautalammin historia. Pieksämäki 1960.
- Sauli 1934:* J. O. Sauli, Katsaus viljalajiemme kehitysvaiheisiin Suomessa. — Acta agralia Fennica 31:8. — Helsinki 1934.
- Schwindt 1893:* Theodor Schwindt, Tietoja Karjalan rautakaudesta. — Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 13. — Helsinki 1893.
- Sirén 1955:* Gustaf Sirén, The development of spruce forest on raw humus sites in Northern Finland and its ecology. (Diss.) — Acta forestalia Fennica 62. — Helsinki 1955.
- ✓ *Soininen 1954:* Arvo M. Soininen, Rantasalmen historia. Pieksämäki 1954.
- ✓ *Soininen 1957:* Arvo M. Soininen, Erämaiden asuttaminen. — Hämeen historia, 2:1. — Hämeenlinna 1957.
- Suomenmaa: Suomenmaa, Maantieteellis-taloudellinen ja historiallinen tietokirja: 6. Mikkelin lääni, 8. Kuopion lääni.* Helsinki 1924 ja Porvoo 1927.
- Tengström 1853:* J. J. Tengström, Några blad ur Finlands häfder för k. Gustaf I:s regeringstid. — Suomi 1853. — Helsingfors 1853.
- Teräsvuori 1928:* Kaarlo Teräsvuori, Katsaus Savon asuttamiseen ja Savon maatalouden kehitykseen. — Acta agralia Fennica 18:1. — Helsinki 1928.
- Valle 1931:* Otto Valle, Erään suomalaisen kaskiruiskannan historiaa. — Pellervo 1931.
- Valle 1934:* Otto Valle, Untersuchungen zum Anbau von Johannisroggen. — Acta agralia Fennica 31:7. — Helsinki 1934.
- Wegelius 1878:* H. E. Wegelius, Muinaisjäänöksiä Kuopion kihlakunnassa. —

- Suomen Muinaismuisto-yhtiön aikakauskirja 3. — Helsinki 1878.
- Vilkuna 1934*: Kustaa Vilkuna, Zur Geschichte der finnischen Sichel. — Suomen Muinaismuistoyhdistyksen aikakauskirja 40. — Helsinki 1934.
- Vilkuna 1948*: Kustaa Vilkuna, Pykäläköt ja suurkasket. Katsaus kaskiviljelyksen historiaan. — Kotiseutu 1948.
- Vilkuna 1953*: Kustaa Vilkuna, Varpå beror den finske svedjebondens kolonisationsförmåga. — Värmland förr och nu 51. — Karlstad 1953.
- Vilkuna 1960*: Kustaa Vilkuna, Savolaiset erämaan valloittajina. — Kotiseutu 1960.
- Vilkuna-Mäkinen 1943*: Kustaa Vilkuna — Eino Mäkinen, Isien työ. Porvoo 1943.
- Virrankoski 1956*: Pentti Virrankoski, Uskonpuhdistuksesta Isoonvihaan. — Suur-Kalajoen historia, 1. — Kokkola 1956.
- Virtaranta 1951*: Pertti Virtaranta, Ikaalisen seudun murteen savolaisuudet. — Satakunta ja satakuntalaisia 2. — Pori 1951.
- Voionmaa 1912*: Väinö Voionmaa. Suomalaisia keskiajan tutkimuksia. Porvoo 1912.
- Voionmaa 1915*: Väinö Voionmaa, Suomen karjalaisen heimon historia. Helsinki 1915.
- Voionmaa 1922*: Väinö Voionmaa, Suomen talousmaantieto. Porvoo 1922.
- Voionmaa 1933*: Väinö Voionmaa, Keskiajan yhteiskunta. — Suomen kulttuurihistoria, 1. — Jyväskylä 1933.
- Voionmaa 1947*: Väinö Voionmaa, Hämmäläinen eräkausi. Porvoo 1947.
- Ylönen 1957*: Aulikki Ylönen, Jääsken kihlakunnan historia. Forssa 1957.
- Yrjö-Koskinen 1877*: Yrjö Koskinen, Nuijasota, sen syyt ja tapaukset. — Helsinki 1877.
- Yrjö-Koskinen 1882*: Yrjö Koskinen, Suomen kansan historia. Helsinki 1882.

KÄYTETYT LYHENNYKSET.

- N:o = V:n 1561 verollepanomaakirjan arviokunnan numero, viittaa k.o. arviokuntaa koskeviin tietoihin liitteessä I.
- VA = Valtionarkisto.
- RVA = Ruotsin valtionarkisto (Riksarkivet).
- KA = Ruotsin kamariarkisto (Kammararkivet).
- MMH = Maanmittaushallituksen arkisto.
- KMMK = Kuopion läänin maanmittauskonttori.
- MMA = Savo-Karjalan maakunta-arkisto Mikkelissä.
- SKS = Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PNA = Paikannimiarkisto.
- SAY = Suomen asutuksen yleisluettelo, Valtionarkistossa.
- KKL/ML = Kymenkartanon ja Mikkelin läänin arkisto, Savo-Karjalan maakunta-arkistossa.
- FMU = Hausen, Finlands Medeltidsurkunder.
- HFH = Arwidsson, Handlingar till upplysning af Finlands häfder.

SVTK = Pirinen, Suomen vanhimmat tuomiokirjat: Savon tuomiokirjat 1559 ja 1561–65.

KVR = Kustaa Vaasan registratuura (Konung Gustaf den förstes registratur).

Leinberg, Bidrag = Leinberg, Bidrag till kännedomen om vårt land.

Vatjan viidenneksen verokirja = Ronimus, Novgorodin vatjalaisen viidenneksen henki- ja verokirja v. 1500.

Henkilöhakemisto

Hakemisto sisältää kirjassa mainitut savolaiset suvut sekä uudisasutuskaudella eläneet säätyhenkilöt. Sukunimet ovat nykyaikaisessa muodossa, huomattavasti poikkeavat kirjoitusmuodot alkuperäisinä sulkeissa. Kursivoidut numerot viittaavat liitteeseen I.

- Agricola, Mikael, piispa, 188, 189
Ahonen, 69, 1715
Airaksinen, 109, *L 1*
Andreas, Suur-Savon kirkkoherra, 246
Antinpoika, Hartikka, Tavinsalmen nismies ja kuninkaankartanon vouti, 88, 168, 1775, 1815
Asikainen, 68, *P 25*
Assiainen (Asiainen, Kasioinen), 1724
Auvinen, 89, *L 13*
Einarinen, kts. Einarinpoika
Einarinpoika, 64, 65, 122, 1690, 1691
Eskelinen, kts. Kauhanen, Laurentius Aeschilli
Fincke, Kustaa, linnanvouti 125–128, 181, 187, 193–199, 203, 206–209
Fleming, Erik, laamanni, 227
Haajanen, 1750, 1778
Haapalainen, 70, 1670, 1798
Haatanen (Haatainen, Hatanen), 93, 96, 100, 1756, 1773, 1779, 1784
Hakkarainen, 63, 89, 1668, *L 2, L 3*
Hakulinen, 109, 1760, 1796
Hallikainen (Hallicke), 86, 1790
Halonen, 66, 88, 93, 94, 1740, *P 18, 1783*
Halonen (Pieksä Halonen), *P 24*
Halssinen, 77, 78, 79, 1735
Halttunen, 63, 1775, 1793b, 1797
Hamunen, 89, *L 11b*
Harmainen, 1771
Hartikainen, 88
Hatsonen, 85, 181, 1795
Haukka, Haukkanen, 74, 1703
Heikkinen, 85, 1705, 1791
Heikurinen, 99, 1793
Heinonen, 1730
Heiskanen (Heiska, Heiskainen), 69, 83, 1714, 1716, 1719, 1731, *L 21, 1802*
Heljkoinen, kts. Hilskoinen)
Hietamies (Hietanen), 90, *P 22*
Hilskoinen, 75, 1701
Hiltunen, 86, 94, 1777, 1802
Hirvonen, 77, 88, *P 21, 1705*
Holopainen, 75, 83, 1701, 1805
Hukkanen, 78, 166
Huovinen (Hovinen), 68, 69, 1720, 1721
Husanen, 91, 92, 1793b
Huttunen (Huttoinen), 101, 102, 114, 1736, 1745, 1746
Hyttinen (Hyttyinen, Hiitinen), 68, 69, 93, 176, 182, 1708, 1732, 1775, 1779
Hyvärinen, 99, 100, 101, 1724, 1755, 1797, 1798
Häkkinen, 108, 1671
Hämäläinen, 90, 106, 1768, *P 17, 1797*
Hänninen (Henninen), 105, 1778
Härkänen, 100

- Härkönen, 99, 1757, 1763
 Härskäinen (Härskeinen), 105, 1772
 Häyrinen, 101, 1758
 Ihalempinen, 82, 83, 85, 86, 96, 118, 178,
*P 11, 1744, 1782, 1788, 1791, L 4,
 L 8, P 24*
 Ikonen (Ikkoinen), 95, 96, 102, 1784,
 1786, 1808
 Ikäheimonen, 91, 92, 1709, 1787, 1793b,
 1807 (1816)
 Immonen, 66, 74, 197, 1679, 1704
 Immonen-Haukka, 74, 164, 1703
 Inganpoika, 1678, 1679
 Inkinen (Inginen), 1678
 Itkonen, 63, 64, 121, 1669
 Jaakonpoika, Olavi, 192
 Jaatinen, 70, 71, 1798
 Jacobsson, Henrik, kirjuri, *L 2, L 3*
 Julkunen (Julkoin), 85, 86, 1787, 1789
 Jurvanen, 78, 166, 175, 1728
 Juvonen, 75, 165, 1698, 1701, 1710
 Jääskeläinen, 70, 71, 93, 95, 96, 174,
 183, 1744, 1782, *P 19, 1799*
 Kaarakainen (Karakainen), 98, 1748,
 1750
 Kaartinen (Karddinen, Kardinen), 75,
 104, 105, 185, 1709, 1772, *P 1*
 Kaasinen (Kaasin), 76, 1710
 Kaikkonen, 99, 164, 181, 1767
 Kakkinen, 92, 109, 1674, 1793b
 Kallinen, 87, 1775, 1815
 Kantanen (Kandainen), 68, 70, 1723,
 1725
 Kansikainen, 94, 1777
 Kantarattinen, 68
 Karhinen, 100, 1753
 Karhunen (Karhiunen) 100, 1753
 Karinen, 1668
 Karjalainen, 61, 63, 83, 1675, 1771,
 1807 (1816)
 Karjunen, 63
 Karlinen, 1715
 Karppanen (Karppainen), 70, 83, 105,
 119, 1670, *P 11, 1743, 1766*
 Karppinen, 70, 74, 105, 119, 1695
 Karrinen, 1729
 Karvinen (Kariunen), 100, 1722, 1753
 Karvonen (Karvo), 66, 67, 76, 86, 98,
 1704, 1722, 1735
 Kasioinen, kts Assiainen
 Kasurinen, 89, *L 13*
 Kauhanen, Eskil, Kuopion khra, 190
 Kauhanen, Laurentius Aeschilli, Kuo-
 pion khra, 67, 168, 190, 1725
 Kaukapäivä (Kaukapäinen), 86, 1803
 Kauppinen, 61, 62, 1678
 Kekkonen, 71, 1744
 Kekkonen, kts. Kähkönen
 Kervinen, 1704
 Keränen, 66, 75, 78, 1735
 Kesko, kts. Kähkönen
 Kesoinen, 98, 1704, 1731, *L 21, 1759*
 Kettunen, 100, 1751
 Kiiluinen, 63, 68, *P 3, 1688*
 Kiiskinen, 99, 1762
 Kiljunen (Kiliuinen, Kiloinen), 63, 68,
 1688
 Kilkkainen (Kilkka, Kelkka), 108, *P 1*
 Kinnunen (Kinnoinen), 64, 65, 66, 69,
 75, 76, 93, 116, 122, 184, 1689, 1690,
 1691, 1692, 1702, 1711, 1778, 1779
 Kirppu-Koponen, 67, 182, 1725
 Klemetti-kirjuri (Klemetti Henrikin-
 poika Krook), linnanvouti, 58, 61, 63
 72, 74—84, 86, 88—106, 108, 109, 120,
 125—128, 130, 132, 133, 134, 181, 186,
 187, 191—209, 212, 213, 223—225, 227,
 228, 230, 239, 240, 244
 Knuutinpoika (Knutsson), Bertil, 169,
 1791
 Koistinen, 66, 68, 83, 176, 177, 182,
 1732, 1734, 1740
 Kokkonen, 92
 Kolehmainen, 61, 63, 106, 108, 173,
L 6, L 7, 1770, 1771
 Koljonen, 85, 98, 1748
 Komonen, 1725
 Kononen, 70, 182, 1725

- Kontiainen, 106, 1768
 Koponen, 67, 79, 80, 182, 1725, P 27
 Korhonen, 93, 1772, 1787, 1788
 Korp, Anders, laamanninsijainen, L 19
 Kosonen, 80, 1731, L 21, 1759
 Krook, Klemetti Henrikinpoika, kts. Klemetti-kirjuri
 Kuivalainen, 67, 68, 69, 1714, 1716
 Kukkonen, 71, 72, 1717
 Kuokkanen (Kockainen, Kouckainen), 92, 1793
 Kuosmanen, 92, 100, 182, 1757, 1775, 1815
 Kuronen, 91, 1712, 1792
 Kyllönen, 80, P 9, P 27
 Kähkönen (Kekkoinen, Keskoine), 71, 96, 1717, 1744
 Kämäräinen, 72, P 12
 Kärkkäinen, 99, 104, 164, 181, 1765, 1767
 Kääriäinen (Keränen, Kariainen), 78, 79, 101, 1739, (1735), 1759
 Laakkonen, 63, 96, 1668, P 14
 Laamanen, 101, 1759
 Laitinen, 62, 104, 105, 106, 1684, 1736, 1765, 1768, 1778
 Laitinen, kts. Lattuinen
 Lajunen, 84
 Laninen, 84, 1696
 Lappalainen, 60, 63, 64, 84, 85, 98, 99, 100, 105, 164, P 2, 1680, 1752, 1759, 1760, L 15, L 18, 1765
 Lapveteläinen, 96, 101, 1759, 1775, 1776
 Lattuinen (Laitinen), P 3
 Latturinen (Lattuinen), 74, 81, 174, 1700, 1738
 Launonen, 1796, 1803
 Lautiainen, 66
 Lehvonen, 70
 Leppinen, L 21
 Leppänen (Leppeinen), 62, 66, 113, 1682, 1686, 1712, P 14
 Leskinen, 63, 64, 89, 90, 93, 102, 109, 110, L 1, 1744, 1756, 1760, L 15, L 18, 1782, 1788, L 19
 Leurinen, P 1
 Levonen, 70, 71, 72, 1717, 1719, 1727, 1728
 Levo-Ylönen, 70, 1719
 Liikanen, 1758
 Lintunen (Lindoinen), 94, 109, 1777, 1794
 Lipponen, 80, 103, 104, 1731, L 21, 1772, P 22
 Lukkarinen, 80, 101, 1684, P 10, 1758
 Lyytikäinen, 109, 1785, 1790
 Maaranen (Marainen), 75, 92, 1709, 1793
 Mahanen, 84, 121, 1696
 Malinen, 62, 1685, P 6, 1679
 Mankinen (Manginen), 1696
 Mankinen, kts. Mahainen
 Marjetainen, 61, P 7
 Martikainen, 96, 185, 1769
 Matilainen, 74, 164, 1703, P 17
 Matinen, kts. Malinen
 Mattainen, 1679
 Mattinen, 62
 Maununpoika, Jören (Yrjö), 195, 209, 1772
 Maununpoika, Pietari, 224
 Mellinen, 80, P 9
 Mertanen, 63, 64, P 3
 Miettinen, 83, 84, 1813
 Miikkulainen, 70, 1670
 Mikkiläinen, 1719
 Mikkonen, 79, 1737
 Moilanen, 90, L 19, P 17
 Monninen, 74, 81, 174, 1738
 Montaneuvonen, 78, 80, 81, 83, 102, 1728, 1742, 1786, 1805
 Montonen (Mondoinen), 66, 81, 1706
 Montonen, kts. Montaneuvonen
 Mulkunen, 77
 Mustonen, 70, 196, 1806
 Månsson, Jöran, kts. Maununpoika, Jöran
 Mäkeläinen, 101, 1747
 Määttänen, 83, 84, 1807, (1816)
 Möikkänen, 72

- Mölkkinen, 77, 79, 1705
Möttönen (Möttö), 61, 63, 64, 183, 1675
Möykkynen (Möijkkinen), 72, 1718
Nikkinen, 61, 62, 94, 1679, 1685, P 6, 1774
Niska, 1768
Niskanen, 106, 121, 1768
Nissinen, 71, 94, 101, 1755, 1780, 1798
Niuta (Niutas), 85, 1791
Niutanan, 85
Nukainen, 76, 1711
Nuukanen, 76
Nykänen, 76
Oinonen, 61, 62, 84, 103, 104, 107, 185, 1683, 1727, 1769, 1772
Oikkonen, 78, 166, 175, 1711, 1728
Ollikainen, 86, 95, 164, 174, 182, 183, 1744, 1749, 1784, 1790
Oravainen, 66, 1726
Outinen (Otinen), 90, P 17, 1736
Paalainen (Palainen), 66, 108, 1672
Pajainen, 1766
Palonen, 1726
Parkattinen, kts. Parkkonen
Parkkonen (Parkattinen), 102, 109, 1786, 1796, 1805
Parkulainen, 1698
Partanen (Pardainen), 89, 100, 1757, L 11b
Parviainen, 74, 75, 77, 78, 81, 174, 1700, 1705, 1738, 1739
Pasanen, 64, 1673
Pehkonen (Pouhkoinen), 67, 182, 1725
Pelkonen, 80, 1733, 1741
Pesonen (Pesinen), P 14
Pieksä-Halonen, kts. Halonen
Pietaripoika, Jaakko, (Jacob Peersson), rälssimies, 105, 106, 169, 1778
Pietikäinen, 99, 1762
Pietiläinen (Petiläinen), 1683
Piirainen, 73, 74, 78, 121, 1693, 1694, 1729
Pilpolainen (Pilpalainen), 108, 1672
Pippurinen, 77, 89, 181, 182, 1710, 1797
Pitkänen, P 21
Piltti-Paalainen, 1672
Poikoinen, 74, 81, 174, 1700, 1789
Pouhkoinen, kts. Pehkonen
Puhonen, 1725
Pulkkinen, 101, 1747, 1802
Pursiainen, 86, 1790
Purtinen (Puurtinen), 1788
Pussinen, 63, 64, 72, 1669, 1798
Pärnänen (Pernainen), 1772, P 13
Pöksänen, 95, 183, 1781
Pönkänen, 88, 1775
Pönkkänen (Vaittinen), 1815
Pöyhönen (Pöyhöinen, Pöyhkönen, Pöhköin), 63, 77, 86, 92, 1669, 1680, 1705, 1787, 1789
Raatikainen (Radikainen), 98, 182, 1775
Rahinen, P 19
Rauska, 68, P 12, 1721
Rautaparta, 103, 104, 185, 1769, 1772
Rautapartainen, 1769
Rautiainen, 92, 1793
Reinikainen, 1737
Remeksinen, 42, 100, 164, 166, 1767
Rissanen, 87, 88, P 17, 1775, 1816
Ropponen, 75, 79, 81, 1709, 1737, 1738
Rottinen, 99, 1763
Rouhiainen, 78, 79, 1735
Runttikorva, 80, 93, P 9, 1788
Ruokoinen, 1808
Ruotsalainen (Rotolainen, Rotsalainen, Rosalainen), 95, 172, 173, 1774
Rytkönen, 105, 1761
Rynnänen (Rynninen), 1808
Räisänen (Räsänen, Reisänen), 92, 1787
Saikonen, 1794
Sallinen, 83, 1743, P 11, 1803
Sianjalka, 89
Sianjalkainen, 89, L 19, P 16
Sigfridinpoika, Jören, Rantasalmen nimismies, 169, P 15

- Sigfridinpoika, Paavali, kirjuri, 83, 1807, (1816)
- Siitonen, 95, 164, 1749
- Skopa, kts Kauhanen, Eskil
- Soininen, 76, 77, 121, 181, 182, 1710
- Sopanen, 71
- Sorainen (Soroinen, Sormo), 90, P 19
- Sormunen (Sormoinen), 63, 90, 100, 108, 1683, P 14, 1756, P 20
- Sorsanen (Sorsa), 77, 1705, 1710
- Sorvarinen, 1781
- Staffanainen, kts. Tahvanainen
- Stålam. Erik Arvidinpoika, linnanvouti, 181, 195, 196, 197, 199, 208, 209, 239
- Suhonen (Suhoinen), 72, 81, 1719, 1731, L 21, 1804
- Suihkonen (Suihko), 66, 1704
- Sukoinen, 1711
- Sutinen, 62, 63, 1681
- Suurpää, 85, 98, 104, 1765, 1791
- Säkkinen, 89, L 11b
- Tahvanainen (Staffanainen), 64, 65, 75, 122, 1707
- Tahvonpoika, 64, 75
- Takkinen, 90, P 24
- Takkunen (Tukkuinen), 77, 78, 106, 166, 175, 1728, 1730, 1768
- Tenhuinen (Tehhoinen), 105, P 1, 1770
- Tervonen, 75, 77, 1668, 1697
- Thomahainen, 1735
- Tihinen, 100, 1694, 1760
- Tiihinen, 1756
- Tiilimaakari (Tiilmakainen, Tilimakar), 83, 1807 (1816)
- Tikkanen, 86, P 12, P 16
- Tirkkonen, 74, 76, 121, 1694
- Tirronen, L 23
- Toikkanen, 75, 76, 1709
- Toivanen, (Toivainen, Toivainen), 71, 88, P 21, 1798, L 17
- Tolvonen (Tolvainen), P 12, 1799
- Torvinen, 72, 75, 81, 1709, 1801
- Tott, Erik Akselinpoika (Olavinlinnan perustaja, 132, 239
- Tuhkunen, Tuhkanen, (Tuhkoinen), 76, 164, 181, 182, 1710
- Tukiainen, 1772
- Tukkuinen, kts. Takkunen
- Tuovinen (Toffinen, Toffuinen), 94, 1778
- Tuppurainen, 85, 1791
- Turakainen, 67
- Turpeinen (Turpchinen), 74, 1699
- Turunen, 74, 75, 78, 80, 81, 95, 121, 1695, 1698, 1699, P 8, 1711, 1727, 1784, P 23, 1800, 1805, 1808
- Tuulenvääntäjä (Tulen Wändäijä, Tuuledo), 121, 1741
- Ukkonen, 94
- Ulmanen (Ulmainen), 96, 1754
- Utriainen (Udriainen), 104, 106, 109, P 4, 1768, L 17, 1794
- Vaittinen (Vaitsinen), 88, 1775, 1815
- Vatanen, 71
- Varonen, P 22
- Venäläinen, 91, 1785, 1790
- Vepsäläinen, 1726
- Viljakainen, 67, 1687, 1713, 1726
- Väänänen, 87, 88, 91, 92, 1787, 1789
- Väätäinen, 90, P 18
- Yletyinen (Ylettinen), 70, 94, 1744, 1782, 1806
- Ylönen (Yleinen, Ylänen), 70, 1719, 1721, L 21, 1728, 1731
- Äyrämöinen, 181, 1710

Paikannimihakemisto

Hakemisto sisältää tekstissä esiintyvät paikannimet (jatkuvasti esiintyviä hallinto- ja asutusalueiden nimiä lukuunottamatta) sekä liitteessä I esiintyvät kylänimet. Kylännimien kohdalle on lisätty merkintä kylän nykyisestä sijaintipitäjästä, jonka mukaan kylää koskevat kartat löytyvät Maanmittaushallituksen ja läänin maanmittauskonttorin arkistoista. Pitäjännimistä käytetty Suomenkielen sanakirjan nimilyhennyksiä (Virittäjä 4/1950, ss. 427–28). Lisäksi: k. = kaupunki, vk. = vanha 1500-luvun aluekylä, jota ei enää 1600-luvulta periytyvässä kyläjaossa tavata. Kursiivilla painettu numero viittaa liitteessä I olevaan arviokunnan numeroon.

- Ahveninen, 36.
Ahvenlampi, 38.
Ahvensalmi, RanS, 36, 85, 86.
Ahvionsaari, Sääm, 36, 48, 70, 1670.
Airaksela, Kart, L 21.
Akonpohja, 38.
Akonvesi, Jk, MuuV, 90, P 16, 1791.
Alapitkä, LapL, 94, 95, 1774, 1777.
Asikkala, RanS, 68, 100.
Einesalo, 38.
Enanlahti, VehS, 78, 79, 83, 1729, 1731,
L 21, 1734, 1735.
Enonsalo, VehS, TuuN, 35, 1734.
Enonvesi, 35.
Eukonselkä, 37.
Haajastaipale, Vic, 1757.
Haapajoki, 32.
Haapajärvi, Iis, Vic, 42, 84, 98, 104,
105, 107, 114, 132, 1752, 1754, 1757,
1759, 1760, 1766, 1769.
Haapamäki, Lepp, HeiV, 77, 78, 79,
1689, 1692, 1695, 1705, 1735, 1737.
Haapaniemi, RanS, 76.
Haatala, Maan, 1773.
Hakkarala, RanS, 40, 89.
Hakkarala, Kuop, Siil, 40, 89, L 2, L 3,
L 8, 1785.
Hakojärvi, RanS, 71, 1798.
Hakulila, Kart, 109, 1796.
Halola, Lep, 62, 66, 1682, 1686, 1726.
Halola, Maan, 93, 1783.
Halttula (vk), RanS, 1775.
Halttulanpelto, 63.
Haluna, Nil, 62.
Haminanlahti, Kuop, 39, 82, 86, 87,
1790, 1803.
Hamula, Siil, Maan, L 11b.
Hanhisalo, 66.
Hankamäki, Lep, 1678, 1704.
Harjuranta, KanL, 37, 41, 92, 1712,
1787.
Hasumäki, HeiV, 1693.
Hatsola, Juv, 44, 108.
Hatsola, Kuop.k., 108, 1793.
Haukilahti, Sääm, 36.

- Haukiniemi, Sääm, 36, 38, 48, 76, 165, 1710.
- Haukivesi, 35, 36, 45, 46, 59, 73, 74, 119.
- Hauranki, 38.
- Hautajärvi, Kiur, 1767.
- Hautakylä, kts Hautajärvi, 1767.
- Heinämäki, PieV, 44, 104, 106, L 17,
- Heinävesi, 35, 73, 116, 164.
- Hernejärvi, Son, Iis, 42, 101, 1717, 1744, 1745, 1746, 1756, 1758, 1786.
- Hietämäki, 68.
- Hiismäki, RanS, 37, 44, 53, 77, 166, 1728.
- Hiltula, RanS, 80, 86,
- Hiltulanlahti Kuop, 39, 82, 86, 87, 94, 178, L 4, 1802.
- Hipanlahti, Nil, Jk, P 16, 1791.
- Hirvijärvi, 38, 109.
- Hirvilähti, Kuop, 41, 91, 1788, 1793, 1793b.
- Hirvimäki, Kuop, 72, 92, 1801.
- Hirviniemi, 36.
- Hirvivuori, 32.
- Hirvolanlahti, 77.
- Horsmaistenlahti, VehS, 37, 78, 1711.
- Huhtijärvi, 64.
- Hukanniemi, 38.
- Hukkala, 37, 53, 78.
- Huusionranta, Jor, P 26.
- Huovilanmäki, Lep, 68, 1708, 1720.
- Huovilansalmi, Lep, 1698.
- Hämälänsaari, 90.
- Hännilä, Juv, 105.
- Härkälä, Juv, 42, 100, 1757.
- Häyriälä, Jor, 42, 69, 83, 101, 103, 105, 1758.
- Ihotunniemi, 101.
- Iijärvi, 42, 100.
- Iisalmen pappila, Iis, 1747, 1759.
- Iisalmi, Iis.k, mlk, 32, 39, 41, 42, 55, 58, 62, 71, 73, 84—86, 91, 97, 98, 100, 102, 103, 107, 112, 114, 115, 117, 118, 129, 130, 132, 133, 135, 146, 147, 153, 160, 164, 167, 172, 176, 200, 204, 255, 1748, 1750, 1759.
- Iisvesi, 32, 33, 40, 43, 44, 59, 107, 108.
- Isolauasjärvi, 109.
- Jokela, Iis, Siil, 1745, 1746, 1758.
- Joroinen, 34, 39, 40—42, 44, 48, 60—64, 67—71, 74, 79, 80, 83, 84, 86, 89, 91—94, 96, 99—101, 103—106, 108, 109, 116 119, 169, 186, 188, 207.
- Joroiskylä, 44.
- Joroisniemi, 89, 105.
- Joroisselkä, 46.
- Joutsenmäki, RanS, 48, 74, 1695.
- Joutsenniemi, PieIV, 32, 106, 1763, 1768.
- Julkula, Kuop.k, mlk, 84, 85, 86, 1789.
- Jumisko, kts Jumiskylä.
- Jumiskylä, VarJ, 1756.
- Juojärvi, TuuN, 33, 35, 45, 79, 81, 82, 1734.
- Juonionlahti, VehS, 105, 1724, 1766.
- Juurikkamäki, TuuN, 1676, 1731, L 21, 1737.
- Juva, 34—36, 40—42, 44, 46—49, 60—64, 66, 68—72, 74, 76, 80, 81, 85, 87—90, 92—96, 98—100, 102, 105, 106, 108, 111, 116, 117—120, 151, 152, 156, 157, 186, 188, 189, 207, 217, 221—223, 231, 235, 237, 246—249, 262.
- Juvola, Sääm, 76, 1710.
- Juurusvesi, 37, 39, 40, 58, 59, 86—91, 97, 112, 114, 117, 118, 129, 130, 145, 153, 167, 172, 176, 202.
- Jylänki, PieV, 1776.
- Jäljäärvi, 88.
- Jämsä, 43.
- Jänissaari, 36.
- Jänissalo, TuuN, 38, 80, 1733, 1735, 1741, 1805.
- Jännelahti, kts Jännevirta.
- Jänneniemi, 88.
- Jännevirta, Kuop, 86—88, 90, 91, 94, 168, 182, 1741, 1742, 1804, 1815, L 2

- 3, P 16, P 17, P 19, P 20, P 21,
 P 23, P 24.
 Jäppilä, 34, 43, 44, 47, 48, 64, 92, 96,
 100, 104, 106, 108, 109, 116, 119.
 Järvenpää, Juv, 62, 100.
 Järvikylä, Jor, 41, 64, 68, 69, 92, 93, 96,
 105, 1793.
 Jääski, 64, 76, 121.
 Kaaraslahti, Nil, Siil, 62, 89, 90, L 19,
 1777.
 Kaarassalmi, 89.
 Kaavinjärvi, 33.
 Kaihunmäki, Juv, 96.
 Kaislastenlahti, Kuop, 1790, 1803.
 Kaitainen, Jor, 39, 71, 84, 86, 94, 95,
 101, 104, 109.
 Kainuu, 30, 75—76, 79, 256.
 Kakkila, Jäp, 44, 109, 1674.
 Kalajoki, 240.
 Kalakoisti, 39.
 Kalamajärvi, 1669.
 Kalamalahti, 61, 62.
 Kalamamäki, Lep, 1675, 1679, 1685,
 P 6.
 Kalasaari, 39.
 Kallavesi, 37—39, 41, 44—47, 58, 59, 69,
 82, 84, 86—88, 107, 109, 112, 114,
 115, 117, 118, 129, 130, 153, 167, 172,
 176 186, 188, 202.
 Kalliojärvi, kts Kalliokylä.
 Kalliokylä, Kiur, 42, 99, 104, 164, 1767,
 1772.
 Kallislahti, Sääm, 37, 197, 1695.
 Kangaslampi, 37, 74, 92, 116, 119.
 Karhulahti, 36, 38.
 Karjala (kylä), PieV, 1778.
 Karjala (maakunta), 117, 121, 256, 261,
 264.
 Karjalankoski, 90.
 Karpinaho, 83.
 Karsanmäki, VarJ, L 2, L 3.
 Kartansalo, TuuN, 37, 45, 80, 1731,
 L 21.
 Karttula, 39, 44, 47, 58, 92, 106, 173.
 Karvaisenmaa, 76.
 Karvasalmi, LapL, 94, 95, 101, 1780,
 1808.
 Karvolanniemi, 86.
 Kasurila, Siil, L 13.
 Katiskalahti, 39.
 Kauppila, Lep, 42.
 Kauppilanmäki, Vic, Son, 42, 62, 1678.
 Kehvo, Kuop, 82, 87, 88, 92, 1787, 1815.
 Keinälänmäki, Lep, 36, 1713.
 Kellotaipale, 33.
 Keriharju, RanS, 66, 108, 186, 207.
 Kerisalo, Jor, 61, 94, P 26.
 Keränpelto, 66, 75.
 Kettukallio, 36.
 Kettukangas, 38.
 Kevättömänjärvi, 89.
 Kevätön, Siil, L 11b, L 13, 1797.
 Keyritty, 40.
 Kicsimäjärvi, 36.
 Kihlovirta, 97, 98.
 Kiiskikoikkala, Juv, 1764.
 Kiiskilä, Juv, 99.
 Kiiskilänniemi, Juv, 95.
 Kilpisaari, Iis, Siil, 1745, 1746, 1758.
 Kinahminmäki, 90.
 Kinnula, 65.
 Kiukaanniemi, TuuN, 1733, 1741.
 Kiurujoki, 98, 99.
 Kiurunniemi, 99.
 Kiuruvesi, 32; 41—44, 58, 97—100, 103,
 104, 107, 114, 132, 145, 147, 164, 166,
 181, 1762, 1763, 1767.
 Kivijärvi, 71.
 Kivimäki, 72.
 Kivistö, LapL, 41, 1749.
 Koikkala, Juv, 36, 48, 70, 71, 89, 94, 96,
 157.
 Koirusvesi, 62, 64, 66, 68—70.
 Koivujärvi, kts Koivusaari.
 Koivulahti, Tervo, 1794.
 Koivumäki, Kuop, 40, 1799.
 Koivusaari, Siil, 32, 43, 92, 104, 107,
 109, 1775, 1815.

- Koivusavo, kts Koivusaari.
 Kokonmäki, 68.
 Kokonsaari, Sääm, 75, 79, 1670.
 Koljonniemi, Kuop, 42, 85, 98.
 Koljonvirta, Iis, 42, 85, 97.
 Kolkontaipale, RanS, 36, 38, 41, 49, 63,
 76, 77, 86, 89, 90, 101, 109, 165, 1705,
 1775, 1798
 Konnuslahti, Lep, 60–67, 69, 75, 93,
 98, 115, 1686, 1689, 1691, 1692, 1702,
 1704, 1706, 1726.
 Kopola(nniemi), Lep, Var, 184, 1685,
 1705.
 Koppola, VarJ, 62.
 Korhola, 37.
 Korpijärvi, VarJ, 1733, 1741, 1756.
 Koskenkylä, Kart, 44, 108, 1671.
 kts myös Koski
 Koski, Kiur, 1764.
 Kotajärvi, 64.
 Kotalahti, Lep, SuonJ, 63, 64, 68, 72,
 92, 109, 114, 1669, 1673, 1680, 1683,
 1684, 1686, 1688, L 1, P 3.
 Kotaniemi, PieV, 44, L 17.
 Kotkatlahti, Jor, 40, 41, 74, 79, 80, 91,
 94, 101.
 Kuivaniemi, Kart, Tervo, L 6, L 7.
 Kuopio, 42, 85, 87, 98, 104, 145–147,
 168, 181, 182, 192, 197, 204, 1728,
 1748.
 Kuopionlahti, 85.
 Kuopionniemi, 39, 82, 84, 85, 86, 98,
 189, 190.
 Kuopion pappila, Kuop.k., 189, 368.
 Kuosmala, Juv, 100.
 Kurjalanmäki, kts Kurjalanranta.
 Kurjalanranta, Lep, 35, 37, 65, 76, 77,
 79–81, 89, 93, 181, 205, 1695, 1705,
 1709, 1710, 1711, 1728, 1735, 1738,
 L 23, 1779.
 Kurolanlahti, Maan, 40, 41, 91, 1785,
 1792.
 Kypäränjärvi, HeiV, 1693.
 Kähkölä, 71, 96.
 Kämärälä(nmäki), kts Keinälänmäki.
 Kärppä, 38.
 Kärsänmäki, kts Karsanmäki.
 Kääriänsaari, Iis, Son, 1754.
 Käärmelahti, Maan, 41, 93, 96, 182,
 1717, 1744, 1775, 1779, 1782, 1788.
 Laaka, Son, 1745, 1746, 1758, 1786.
 Lahnasalo, 38.
 Laijunkylä (vk), RanS, 1711.
 Laivonsaari, 85.
 Lammas, 44.
 Lammasjoki, 32.
 Lammasjärvi, 59.
 Lammassalo, PieV, 105, 1763, 1768.
 Lammasvesi, kts Lampaanjärvi.
 Lamminsalo, 38.
 Lampaanjärvi, PieV, Iis, 85, 98, 103,
 104, 107, 1717, 1744, 1765, 1769, 1776.
 Lamperi, Kuop, 1793b.
 Lapatinaho, 77.
 Lapinlahti, 41, 55, 81, 95, 96, 101, 102,
 164, 174, 183.
 Lapinmäki, Var, 60, 61, 64.
 Lapinsaari, 55.
 Lapiojärvi, 32.
 Lappee, 96.
 Lappvesi, 96.
 Lapvetelä, Iis, LapL, PieV, 1776.
 Laukkasensaari, 90.
 Lautakotalahti, RanS, P 17.
 Lautianpelto, 66.
 Leppälahti, LapL, 96, 1788.
 Leppämäki, Lep, 37, 53, 77, 78, 106,
 166, 175, 1729, 1731.
 Leppävիրran pappila, 1668.
 Leppävirta, 34–40, 42, 53, 58–64, 66,
 68–70, 72, 73, 77, 81, 82, 84, 92–94,
 98, 100, 104, 106, 109, 112–115, 117–
 119, 129–133, 145–147, 153, 160, 164,
 166–168, 172–176, 181–184, 186, 188,
 190, 192, 200, 202, 205, 1668, 1675,
 1678, 1679, 1680, 1681, 1682, 1683,
 1684, 1685, P 6, 1686, 1712, L 19.
 Leskelä, 102.

- Letonmäki, kts Lietteenmäki.
 Leväniemi, PieV, L 17.
 Lietteenmäki, SuonJ, Kart, Tervo, 108,
 110, P 4, 1672.
 Linnansalmi, 95.
 Litmanniemi, TuuN, 80, 1733, 1741.
 Lohilahti, Rii, TuuN, 38, 69, 1715.
 Lukkarila, VarJ, 40, 62, 1685.
 Luttila, Var, 40.
 Luuniemi, 98.
 Luupue, Kiur, Vic, 1760, L 15, L 18,
 1763.
 Luupuevesi, 32.
 Lylyjärvi, 67.
 Lylymäki, Lep, 75, 1692, 1697, 1698,
 1710, 1738.
 Lyytikkälä, Kart, 1790.
 Löytynmäki, PieV, 103, 104, 107, 185,
 1765, 1772.
 Löytöjärvi, PieV, 1776.
 Maaninka, 41, 65, 88, 91, 93, 96, 97,
 100, 114, 146, 182, 187.
 Maaninkajärvi, 44, 91, 92, 93, 94, 107,
 104.
 Maaninkavesi (vk), Maan, 145, 1773,
 1778, 1779, 1783.
 Maanselkä, 99.
 Maanselänlahti, 32, 33, 104.
 Maavesi, Jor, 84, 104, 105.
 Maivala, Juv, 105.
 Majajärvi, 38.
 Majoinen, 38.
 Martikkalansaari, 96, 185.
 Martikkala, LapL, 1769.
 Marttisenjärvi, Vic, 1756.
 Matkus, 43.
 Matkushaka, 43.
 Matkusjoki, 35.
 Matkusjärvi, 35, 39.
 Matkussaari, 38.
 Matkusselkä, 36.
 Melalahti, Rii, 1807, (1816).
 Melaniemi, kts Melalahti.
 Melavesi, 37, 38, 69, 90.
 Miettälä, VehS, 1805, 1807, (1816).
 Mikkajärvi, LapL, Nil, 1761, 1774.
 Monnimäki, 81.
 Multamäki, 85.
 Murtoselkä, 32.
 Mustalahti, 69, 81.
 Mustamäki, kts Mustinmäki.
 Mustaniemi, 81.
 Mustinmäki, Lep, 60, 64, 65, 75, 76, 93,
 115, 184, 1684, 1689, 1690, 1691, 1692,
 1695, 1705.
 Muuruvesi, 37, 145.
 Mäkijärvi, 105.
 Männynmäki, Juv, 100.
 Mätäsjärvi, 96.
 Naarvanlahti, LapL, 41, 94, 1777.
 Nerkoo, LapL, Iis, 71, 96, 1717, 1744,
 1749, 1754, 1759, 1769, 1774, 1777,
 1781, 1782, 1784, 1788, 1808.
 Nerkoonjärvi, 91, 96.
 Niemisjärvi, Kiur, PieV, 42, 1757, 1760,
 1762, 1763, 1764, 1767, 1770, 1793.
 Niinimäki, Lep, 73, 74, 78, 83, 1693,
 1694, 1699, 1736.
 Nilakka, 32, 33, 43, 44, 107, 108.
 Nilsia, 33, 39—41, 43, 62, 73, 87—91,
 97, 102, 104, 145, 147.
 Nissilä, Vic, 103, 1755.
 Niuvanniemi, Kuop.k. mlk., 84, 85, 98,
 104, 1788, 1791.
 Norola, 159.
 Näläntö, Kiur, 42, 100, 1760.
 Ohtaanniemi, Rii, TuuN, 1733, 1741.
 Ohtaansalmi, 33.
 Oinasjärvi, Som, 1745, 1746, 1758.
 Olavinlinna, 132, 216, 218, 220, 236,
 239.
 Ollikkala, LapL, 95, 183, 1717, 1744,
 1749, 1781, 1784.
 Ollikkala, Juv, 85, 86, 95, 99.
 Onkisaari, 38.
 Onkivesi, LapL, Nil, 41, 42, 44, 55,
 58, 59, 80, 94—97, 103, 107, 115, 130,

- 145, 192, 1744, 1749, 1761, 1763, 1769, 1774, 1777, 1780, 1781, 1782, 1784.
- Oravilahti, 36, 38.
- Orivesi, 33, 48, 192.
- Orivirta, 35.
- Osikoinmäki, RanS, 36, 38, 40, 49, 67, 89, 102, 1687, 1756, L 2–3.
- Osmajärvi, Lep, 60, 61, 63, 64, 72, 114, 184, 1668, 1669, 1673, 1675, 1682, 1683, 1686, (L 19).
- Osmanki, Kiur, 1764.
- Oulunjärvi, 33, 161, 209, 241.
- Pahkamäki, PieV, 1763.
- Pajujoki, 94.
- Pajujärvi, LapL, Nil, 1777, 1784, 1808.
- Pajulahti, 94, 95.
- Pajumäki, PieV, 105, 106, 1778.
- Pajusenjärvi, 62.
- Paljakka, 36, 75, 76, 81.
- Paloiskylä, Iisk. mlk., 1756.
- Paloisvirta, 97, 98.
- Paltamo, 247.
- Palvalahti, KanL, 1693.
- Panka, 44.
- Parkuinmäki, RanS, 37, 74, 164, 1703.
- Partala, Iis, 1757.
- Pasalanmäki, 64.
- Patalahti, 94.
- Paukarlahti, Lep, 36, 70, 71, 105, 119, 182, 1670, 1725.
- Paukkula, 157, 158.
- Pehintaipale, 67.
- Pellesmäki, kts Pellosmäki.
- Pelloskylä, kts Pelonniemi.
- Pellosmäki, Kuop, 1801.
- Pellosniemi, Kuop, Rii, MuuV, 1805.
- Pellosniemi, 47, 92, 102, 109, 151, 152, 153, 156, 157, 221, 223, 235, 237, 246, 248 262.
- Pelonniemi (Nilsian), MuuV, 1805.
- Pelonniemi (Kuopion Pelonniemi, Pellosniemi), Rii, MuuV, 1805.
- Petromäki, Lep, 65, 1691.
- Petäjajärvi, Iis, Siil, 102, 1745, 1746, 1758.
- Pieksä, Kuop, MuuV, 1791, 1805.
- Pielavesi, 32, 43, 44, 47, 55, 58–60, 85, 96, 103, 104–109, 112, 115, 117, 119, 120, 129, 130, 135, 153, 160, 167, 169, 172, 176, 204, 1761, 1768, 1770, 1771, L 17, 1778.
- Pieni Ruokovesi, 91, 92, 93, 194.
- Pien-Savo, 217, 222, 223, 231, 233, 234, 236–239, 248, 249.
- Pietilä, RanS, 1728.
- Pippurilanmäki, 77, 89.
- Pirilä, 71.
- Pirttilahti, 92, 93.
- Pitkälähti, 157.
- Pitkälänniemi, 38.
- Pitkäniemi, Var, 38.
- Pohjanmaa, 33, 132, 241.
- Pohjois-Häme, 209, 240, 241, 247, 248, 260.
- Polvijärvi, HeiV, 37, 73, 74, 164, 1693, 1703.
- Porovesi, Iis, Vie, 41, 42, 97, 1750.
- Pulkonlahti, 204.
- Punnonmäki, Kart, 44, 106, 108, 110, 172, 1672, L 6, L 7, 1794.
- Puruvesi, 33, 48.
- Putkilahti, 83, 157.
- Puumala, 157.
- Puutosmäki, Kuop, VehS, 84, 1727, 1740, 1796.
- Puutossalmi, Kuop, VehS, 36, 70, 71, 1798.
- Puutusmäki, kts Puutosmäki.
- Puutussalmi, kts Puutossalmi.
- Pyhäjoki, 240.
- Pyhäjärvi, 32, 104, 107.
- Päijänne, 33, 46, 108.
- Pälkäne, 43.
- Päsmäri, Son, 1778.
- Pyöreä, kts Pyöriälä.
- Pyöriälä, Son, Vie, 1678.
- Pyörölä, 1777.

- Pöljä, Siil, 40, 77, 89, 1797.
 Pölläkkä, Rii, 1805.
 Pörsänmäki, Iis, LapL, 44, 103, 104, 185, 255, 1759, 1769.
 Rahaisenjärvi, 55.
 Rahajärvi, 55.
 Rahasaari, 55.
 Rahasenlampi, 55.
 Rantasalmen kuninkaankartano (vaihtotila Leppävirralla), L 23.
 Rantasalmi, pit. ja kuninkaankartano, 36–42, 44, 47–49, 53, 60–72, 74–78, 80, 82, 83, 85–96, 98–102, 104, 106, 108, 109, 116–120, 129, 151, 152, 156–158 164, 166, 186, 187, 199, 207, 221, 222, 231, 235, 237, 239, 246–249, 252, 262.
 Rantasalo, RanS, 39, 42, 65, 83, 86, 93, 100.
 Rantonen, Juv, 101.
 Rasvanki, 32, 59, 107, 110.
 Rauhamäki, 37, 75, 78.
 Rautalampi, 32, 33, 35, 43–47, 58, 59, 73, 106, 107, 109, 110, 112, 114, 116, 119, 130, 147, 153, 167, 169, 172, 176, 188, 202, 241, 247.
 Rautu, 264.
 Reinikkala, Lep, 66, 67, 168, 182, 190, 1725.
 Remekselä, RanS, 42, 99, 164.
 Riistakoski, 37.
 Riistavesi, Rii, MuuV, VehS, 37, 38, 39, 58, 59, 69, 73, 74, 80, 81–83, 87, 90, 95, 102, 112, 117, 118, 121, 129, 153, 167, 172, 174, 176, 186, 188, 202.
 Rikkavesi, 33.
 Rillankivi, 32.
 Rissala, Siil, MuuV, 40, 88, 1791, P 16.
 Ritisenlahti, Kuop, 60, 93, 1719, 1799.
 Ritoniemi, Kuop, Rii, VehS, 82, 83, 85, 86, 87, 96, 105, 119, 178, 1728, L 4, L 8, 1731, L 21, P 11, 1733, 1734, 1741, 1742, 1743, 1800, 1805, P 24, P 25.
 Riuttala, Kart, 1793.
 Roikanniemi, 80, 81, 102.
 Roikansaari, VehS, 83, P 11.
 Ronkaala, Juv, 42, 100, 1764.
 Rotimojärvi, 101, 103.
 Rottila, Juv, 42, 99.
 Rummukanmäki, Jäp, 44, 108, 1671.
 Rummukka(la) HeiV, 37, 73, 74, 1693, 1695, 1699, 1703.
 Ruokolahti, 76, 121.
 Ruokovesi (vk), Maan, 41, 87, 204, 1785, 1787, 1788, 1792, 1793b.
 Ruotaanlahti, Iis, 84, 98, 99, 104, 1760, L 15, L 18.
 Ruotaanmäki, 1760, L 15, L 18.
 Ruovesi, 247.
 Rutakko, Son, 101, 1745, 1746, 1758.
 Ryhälä, kts Ryhälänmäki.
 Ryhälänmäki, Iis, Son, 101, 1747.
 Rytky, Kuop, 1790, 1800.
 Rytky, PieV, 1761.
 Rytkö, kts Rytky.
 Ryönä, Rii, MuuV, 80, 81, 95, 164, 1800.
 Ryönänniemi, Siil, 99.
 Räimä, Siil, 87, 1815.
 Räsälä, VehS, 83, 1696, 1734.
 Saahkarlahti, Lep, 64, 77, 1694, 1710.
 Saamainen, Lep, 60, 67, 69, 70, 72, 73, 77, 78, 80, 83, 88, 93, 129, 182, 188, 196, 207, 1687, 1688, 1708, 1709, 1713, 1714, 1715, 1720, 1721, 1722, 1723, 1724, 1725, 1727, 1730, 1731, L 21, 1732, 1740.
 Saamaisjärvi, 60, 67, 68.
 Saarisenjärvi, 69, 77.
 Saijanlahti, Lep, 36, 65, 74, 75, 80, 81, 174, 1692, 1701, 1710, 1738.
 Saimaa, 33, 46, 108.
 Sairalanmäki, Sul, 41, 48, 95, 164.
 Saittajärvi (vk), Kart, 109, 1794, 1796.
 Sakkola, 264.
 Salahmi, Vie, 97, 100, 1756.
 Salahmijärvi, 100, 101.

- Sallila, RanS. 39, 86, 1803.
 Salmijärvi, Kiur, 1766.
 Sarkaniemi, Lep, 1707.
 Saunasaari, 39.
 Savilahti, Kuop.k., mlk., 129, 158, 168, 188, 196, 207, 1736, 1748, 1789, 1791, 1795, P 15.
 Savisaari, Kuop.k., 1791.
 Savojärvi, 95.
 Savonlinna, 33, 48, 58, 60, 61, 126, 127, 186, 191, 193, 206, 223, 244.
 Savonselkä, 46.
 Siikajärvi, 38.
 Siikajoki, 240.
 Siilinjärvi, 40, 87, 88, 89, 90, 145, 182.
 Soimilansaari, kts. Soimilansalmi.
 Soimilansalmi, Lep, 164, 1710, 1738.
 Soinlahti, Kart, Tervo, I 6, I 7.
 Soisalo, 34, 36, 58, 59, 64, 67—69, 72—74, 78, 79, 81, 82, 112, 113, 115, 205.
 Somertaipale, 33.
 Sonkajärvi, Son, 41, 42, 43, 62, 97, 101, 102, 114, 146, 147, 185, 1745, 1746, 1758, 1786.
 Sopalanaho, 71.
 Sormula, 108.
 Sorsavesi, 64, 68.
 Sotkamo, 104, 114, 185.
 Sotkaniemi, Kuop, 36, 60, 69, 71, 94, 197, 1719, 1806.
 Sotkavesi (vk), Kuop, 70, 71, 1798, 1799, 1801, 1806.
 Sukeva, Son, 1747.
 Sulkava, Kiur, PieV, 59, 104, 105, 107, 185, 1762, 1763, 1766, 1768, 1770, 1772.
 Sulkava, 41, 47, 95, 164.
 Sulkavanjärvi, 32, 103, 104.
 Suojärvi, 144.
 Suomenselkä, 147.
 Suonenjoki, 35, 43, 89, 108.
 Suonnejoki, kts. Suonenjoki.
 Suontenselkä, kts. Suontienselkä.
 Suontienselkä, 34, 35, 43, 46, 64, 108, 111, 188.
 Suontie(ntaipale), Jäp, 43, 96, 1674, I 17, P 19.
 Susiniemi, TuuN, 1733, 1741.
 Sutela, VarJ, 62, 1681.
 Suuri Ruokovesi, 41, 91, 92.
 Suurniemi, Juv, 42, 98.
 Suur-Savo, 99, 101, 117, 119, 120, 217, 221, 222, 223, 225, 231, 233, 234, 236, 237, 238, 246—250.
 Suvasvesi, 34—38, 58, 59, 65, 69, 73—82, 93, 111—113, 117—119, 121, 129, 130, 153, 167, 172, 176, 186, 188, 200, 202.
 Sydänmaa, Nil, MuuV, 1791.
 Sydänmaa, (Haapajärven), Son, 1754, 1759, 1769.
 Syrjänsaari, Rii, TuuN, 81, 1804.
 Syväiskylä, Jäp, I 17.
 Syvänsi, 104, 109.
 Syvänsijärvi, Jäp, 43, 47.
 Syväri, 33, 40, 41, 87, 97.
 Syvärilä, 40.
 Sälävä, Son, 102, 1780.
 Särkijärvi, 36, 38, 64.
 Säviänvirta, 32.
 Sääminki, 36, 37, 41, 47, 48, 62, 70, 72, 74—77, 79, 80, 82—84, 88, 90—94, 96, 99, 101, 105, 106, 117—120, 151, 152, 156, 157, 164, 178, 188, 189, 197, 216, 221, 235, 246—248, 262.
 Tahvanalanmäki (Staffanalanmäki), Lep, 64, 65, 115, 1707.
 Taipale, PieV, 1761, I 17.
 Tallusjärvi, 73, 108.
 Talluskylä, 44, 42, 109, 1671, 1674, P 5, 1787, 1794.
 Tavinsalmi, kuinkaankartano, Maan, 186—88, 192—94, 205, 1773, 1788.
 Tavinniemi, 193.
 Teemassaari, RanS, 40.
 Tenhoistensaari, 91.
 Tervassalo, 83.
 Tervo, 44.
 Tervolanaho, 77.
 Tiilikanjoki, 89.
 Tikkalansaari, 86.

- Tinamavirta (vk), KanL, 92, 1787.
 Tirilä, Juv, 1806.
 Tismiöjärvi, 97.
 Toivakka (Toivakko), Son, 1759, 1769.
 Toivala, Kuop, Siil, P 20, L 8, 1728.
 Toivalansalmi, 88.
 Tommonmäki, Kiur, PicV, 1770.
 Tossavalansaari, Jäp, 44.
 Tuovilanlahti, Maan, PicV, 44, 94, 107, 204, 1778.
 Tuppuralanmäki, Lep, 37, 74, 77, 78, 85, 113, 1712, 1716, 1729, 1735, 1740.
 Turakanmäki, 67.
 Tuusjärvi, Rii, 38.
 Tuusmäki, RanS, 36, 37, 40, 42, 49, 68, 72, 76, 87, 91, 96, 99, 100, 104, 164, 166, 1767, 1775, 1797, 1798.
 Tuusniemi, 37, 45.
 Ukonlahti, TuuN, VehS, 1735, 1805.
 Ulmala, Iis, Son, 1754.
 Ummukka (vk), Lep, 36, 37, 60, 61, 64, 74, P 2.
 Ummukanjärvi, 60.
 Ummukantaival, 35.
 Utriala, Jäp, 44.
 Utrianlahti, Tervo, 44, 109, 1794.
 Uuhimäki, 88.
 Vaahersalo, RanS, 37, 74, 83, 164, 1703.
 Vaahtovanselkä, 36, 75, 76.
 Vaajasalo, Kuop, L 8.
 Vaaksjärvi, Kiur, 99, 100, 1764.
 Vaaraslahti, PicV, 32, 106, 1763, 1768, 1770, 1771.
 Valkeainen, kts Valkeiskylä.
 Valkeajärvi, 77.
 Valkeajärvenranta, 77.
 Valkeamäki, Lep, 37, 65, 69, 77, 78, 79, 1702, 1708, 1709, 1711, 1716, 1729, 1735, 1739, 1801.
 Valkeaniemi, kts Valkeiskylä.
 Valkeinen, 77.
 Valkeiskylä, (Valkeismäki, Valkeainen, Valkeaniemi), Iis, 1750, 1751,
 Vapjärvi, kts Vaaksjärvi.
 Varisjärvi, 35.
 Varistaipale, HciV, 79, 1676.
 Varkaus, 35, 36, 38, 40, 45, 59, 60, 64, 84, 99, 164.
 Varpaisjärvi, 40, 55, 62.
 Vehkalahti, Jk, 1791.
 Vehkataipale, 33.
 Vehmainen, Juv, 40, 88.
 Vehmasjärvi, Son, 1750, 1778.
 Vehmasmäki, Kuop, Kart, 60, 63, 69, 71, 72, 73, 81, 96, 115, L 1, 1670, 1717, 1718, 1719, 1725, 1740, 1744, 1798, 1799, 1801, 1806.
 Vehmersalmi, VehS, 37, 53, 73, 77, 81, 82, 83, 111, 119, 166, 1711, 1734, 1742.
 Vencheitto, 38.
 Venäjänsaari, Maan, 91, 1785,
 Vesikansa, 74, 75, 78, 207.
 Vetotaival, 36.
 Vianto, Maan, 1782.
 Viannonkoski, 93, 94.
 Viermä, 32, 41, 43, 55, 62, 114, 146, 147.
 Vierämäjärvi, Vic, 42, 100, 1751, 1753, 1755, 1756, 1760.
 Viitaa, Iis, Son, 114, 1745, 1746, 1758.
 Viitaanjärvi, 101, 102.
 Viitasaari, 32.
 Viitaitaipale, Kart, L 6, L 7.
 Virmasvesi, 73.
 Visulahti, 35, 46, 47, 62, 66, 70, 76, 81, 83, 94, 151, 152, 156—159, 221, 223, 235, 237, 246, 248, 262.
 Voinsalmi, RanS, 75, P 22.
 Voivakka, 64.
 Vokkola, 61, 63.
 Vuotjärvi, MuuV, Nil, 33, 87, 97, 1681, 1717, 1744, 1782.
 Vuorisalo, VehS, 1733, 1741.
 Vänninmäki, Iis, Son, 1744, 1745, 1746, 1758.
 Väänälänranta, Kuop, 41, 87, 92, 1787.
 Äitsaari, 76.
 Äyskoski, 32.

Summary

THE COLONIZATION OF NORTHERN SAVO IN THE 15th AND 16th CENTURIES

The settlement of Savo as a research problem

The colonization of the forest regions of Central Finland occurred mainly in the 16th century and has aroused considerable interest among scholars because it proceeded so rapidly. Detailed analysis of the development of settlements in Northern Savo has not, however, been covered by early research into the subject, although the sources provide promising material. Even though only a copy remains the 1561 tax assessment roll with its enumeration of each farm's properties is a particularly rich source for such a study, making it possible to site most of the new farms and a considerable proportion of their lands. The annual land records dating from 1541, the administrative correspondence records, and the court rolls provide collectively all the detail for a picture of developments in colonization. In addition, the investigation is helped by the family names in current use at that time among the peasants of Eastern Finland.

A study of the economic structure of colonization must focus its attention on the chief means of subsistence in Savo, burn-beating. Descriptions of this method of cultivation — which survived in this district into the present century — go back as far as the 18th century.

Hunting and fishing as a forerunner of colonization

In Northern Savo, and elsewhere in Finland, colonization followed after uninhabited areas had been thoroughly exploited as hunting and fishing grounds. (In Finnish, these predatory means of gaining a livelihood are covered by the single term *eränkäynti*.) So far as the extension of colonization is concerned, it was of particular significance that hunting and fishing were firmly connected with, and complementary to agriculture. Potential game decided the areas of colonial development, and settlers looking for a new home tended to favour known hunting and fishing grounds.

Towards the end of the Middle Ages, Northern Savo, which constituted the hunting and fishing district (*erämaa* in Finnish) of the inhabitants of Savo, consisted of the entire present-day Administrative District of Kuopio apart from the western fringe, which formed a frontier with the hunting and fishing district for the inhabitants of Tavastland. This frontier, after severe fighting in the 15th century, was established slightly east of the present-day administrative district boundary, running across the Rautalampi lake system. Northern Savo thus embraced the entire, upper western branch, with its subsidiary branches, of the upper part of the Saimaa Lake system and extended to the banks of the easternmost source-stream of the Päijänne Lake system. The lake systems were

highways for the hunters and fishermen, whose travels northward might take over 200 km from their homes.

Nothing is known about the location of hunting and fishing sites during the pre-colonization period, though the tax assessment rolls of the colonization period contain certain entries which may possibly refer to older hunting and fishing grounds. Such entries have been found for a total of 63 sites in different parts of Northern Savo (Map I).

In none of the Savo parishes did the hunting and fishing sites constitute a separate territorial unit; they were interspersed and intermingled with others. The majority of them belonged to Rantasalmi or Juva farms.

Colonization was directly affected by the ownership of the hunting and fishing sites. Earlier research workers held two diametrically opposed views about the form of this ownership: one, based on the theory of agrarian communism, maintained that hunting and fishing sites were jointly held; the other insisted that the territories were in private hands. A third theory, based on the feudal law concept of shared ownership, of over-ownership by the tribe, has also been advanced (*Väinö Voionmaa*).

Source material gives greatest support to the theory of private ownership. Hunting and fishing sites even if located at a distance, were understood to be outlying parts of the farm: if they contained land suitable for burn-beating and cattle husbandry they were the first new dwelling-sites for colonists leaving the farm. On the other hand, immigrants from elsewhere never found it easy to settle on hunting and fishing sites still claimed by the original farm.

The hunting and fishing sites did not become colonies immediately; there was an intermediate phase. Hunters and fishermen would first start to cultivate small burnt over areas in the forest and harvest hay from forest meadows for their cattle. Later, a hunter would build a house alongside his burnt over area in the forest. He would settle his family and cattle there, and a new farm would have been established in the backwoods.

The expansion, character and origin of North-Savo colonization

North Savo colonization is quite clearly visible along the lake routes, with water divides as the boundaries between the centres of colonization. Taking these colonization centres as a basis, North Savo may be divided into eight general areas of settlement: (1) the Leppävirta lake route district, (2) the Suvasvesi and Riistavesi district, (3) the Kallavesi district, (4) the Juurusvesi district, (5) the lower Iisalmi lake route district, (6) the upper Iisalmi lake route district, (7) the Pielavesi district (stretching inland east of Lake Pielavesi), and (8) the central Rautalampi lake route district.

Along the Leppävirta lake route, there were 69 farms. This was the most densely populated area of North Savo, with a concentration of population in the vicinity of present-day Leppävirta church village. Practically all the Leppävirta farms were on lakes, either round the shores of the great lakes, or on the small lakes further inland. The lands belonging to the farms were scattered over a larger area than were the homesteads but the distance from the main farm was rarely more than 20 km. The lands of the different farms were completely intermingled (Maps III and IV).

The majority of the 35 farms of the Suvasvesi and Riistavesi district were on the western and southern shores of Lake Suvasvesi, and the type of colonization resembled that of the Leppävirta lake route district. Few farms, and these widely separated, were situated on the eastern shores of Lake Suvasvesi and on Lake Riistavesi. Their outlying lands were scattered over a considerably greater area than those of the colonies west of Lake Suvasvesi (Map V).

In the Kallavesi district the settlement of 23 farms was divided into four distinctly separate groups. The two biggest and most concentrated groups were

situated at Ritoniemi, in the parish of Vehmersalmi, and on the site of the present town of Kuopio; the two smaller groups were at the base of the Kuopio peninsula and on the northern shore of Lake Kallavesi. At Kuopio and Ritoniemi farms were clustered together while the outlying lands were scattered over a fairly wide area. In the two smaller groups, it was the reverse: farms were more scattered but the outlying lands covered a relatively small area (Map VI).

Along the Nilsjä lake route, settlement extended only to the lower lakes, the Juurusvesi district; the shores of the upper course of the route were still completely uninhabited in the 1560's. This Juurusvesi district consisted of 16 farms, which were mostly west of Lake Juurusvesi, and formed no distinct pattern. Outlying lands were fairly close to the farms, although some were at a distance, on the upper course of the Nilsjä route (Map VII).

Along the lower course of the Iisalmi lake route, settlement extended in a long, narrow belt along the water's edge. There were 32 farms in this district, mostly in the region of the present-day parish of Maaninka, where the Royal Demesne of Tavinsalmi was built in the 1540's. Although the farms themselves were, as a rule, situated on the lake shores, their outlying lands extended far inland, the remotest lying on the shores of lakes in the uninhabited upper stretches of the Nilsjä route.

The district round the upper reaches of the Iisalmi lake route formed the northernmost area of settlement. There were 25 farms on the shores of three chains of lakes. Settlers were most numerous along the western Kiuruvesi route, and fewest along the eastern Sonkajärvi route. The farms were widely separated from each other, outlying land plots were larger than further south and scattered over a vast area — usually within a radius of 20–50 km from the homestead.

In the Pielavesi district, which included the hinterland between the Pielavesi and Iisalmi lake chains, there were 15 widely scattered farms, with outlying lands covering an even wider area.

The central district of the Rautalampi lake route was little more than a narrow strip extending from Iisvesi to Rasvaiki and Tallusjärvi. It was contained within the provincial boundary running through the middle of the chain of lakes and the barren watershed area to the east. Here there were 14 farms strung out at fairly considerable distances from each other.

Altogether, there were 229 farms in North Savo in the early 1560's. Some 250 farms had probably been built up to this time, but a number of them had already been abandoned. Settlement was densest in the southern part of North Savo, and grew sparser as one moved northward.

Settlement was, however, of two types. The first type was characterized by a gradual coalescence of the scattered holdings, contraction of outlying lands to a fairly limited area (under 20 km from the farmhouse), complete intermingling of outlying lands with those of neighbouring farms, and occasional possession of distant hunting and fishing grounds. The second type of settlement followed a different pattern. Individual farms were often located at great distances from each other, extensive outlying units of land were scattered over a wide area (20–50 km from the farm-house), there was little intermingling of outlying lands (occasionally there were even considerable areas of undefined ownership between them, while burnt over areas and hunting and fishing grounds ran together without distinct boundaries. The first type of settlement was that of the southern colonization areas, and represented an older more stabilized regime; the second type was that of the northern settlement areas, and was characteristic of new colonization.

The colonists usually came from the same districts as the men who had previously hunted and fished the area, and they came in greatest numbers from the parishes of Rantasalmi and Juva. The province of Suur-Savo (Savo Proper) seems to have provided only a few settlers while a few seem to have come from the Viipuri district of Karelia.

Dating the colonization of Northern Savo

Earlier research has usually dated colonization in Northern Savo from the settlement by the Crown. There were, however, only five years between the start of colonization and the establishment of the Administrative Parish of Tavinsalmi in the settlement area, and it seems incredible that a colony of nearly 200 farms could have developed in such a short time. A detailed analysis of tax assessment dates for the farms indicate that there was considerable colonization in Northern Savo before settlement by the Crown started. In 1541, a year before Crown settlement began, there were at least 116 farms in Northern Savo, that is to say, 50.6 per cent of the settlement that existed in the early 1560's. Between the beginning of Crown colonization and the establishment of Tavinsalmi parish, taxes were assessed for 71 additional farms, or 27.7 per cent of the settlement of the early 1560's. Tax assessment seems to have applied mainly to farms that existed prior to the beginning of Crown colonization.

The date of the first assessment of the oldest farms in Northern Savo is not known but practical taxation arrangements suggest that it had been made well before the 1540's. The date of a tax assessment, however, does not immediately date the establishment of a farm, for taxation could only begin after a farm had survived the initial hardships. Moreover, the new settler did his best to avoid taxation for as long as he could, and in the heart of extensive forests he might manage to live for quite a long time before the tax collector knew of his existence.

The date of the earliest colonization must be determined by the type of settlement. Only in the northern districts is settlement of a definitely new type; southern colonization areas, on the other hand, showed so many old settlement features by the 1560's that they must then have been at least 50 years old. The beginning of colonization must be back-dated to the first decade of the 16th century or even perhaps to the late 15th century. A document which has survived from the 1540's mentions colonization that had occurred during the building of Olavinlinna Castle, which would suggest that colonization started in the 1470's or 1480's.

Beginning in the southern part of Northern Savo between 1475–1510, colonization then spread northward, and probably reached the northernmost parts in the 1520's or 1530's.

The end of the colonization period must have coincided with the outbreak of the Northern 25-Year War in 1570, although the flow of new settlers to Northern Savo seems to have slackened considerably in the 1560's.

*The economic structure of new settlement**

At the end of the Middle Ages and the beginning of the Modern Era, burn-beating was the most important means of subsistence in the province of Savo. Savo burn-beating was no homogeneous cultivation method; there were several kinds of burn-beating differing both in choice of site and in clearing technique. The principal types of the east Finnish burn-beating method were, to use their Finnish names: (1) ordinary *kaski* (Swedish: *sved*), (2) *tulimaa* (Swedish: *eldland*), (3) *huuhhta* (Swedish: *svedjefall*), and (4) *pykälikkömaa* (Swedish: *katningssved*).

The ordinary *kaski* and *tulimaa* were methods practised in deciduous forest. *Kaski* land was deciduous forest 15–30 years old, burnt in the summer of the year following felling. *Tulimaa* was half-grown deciduous forest burnt soon after felling. *Kaski* land was used to grow barley, rye, oats and buckwheat, *tulimaa* for barley and turnip. *Kaski* and *tulimaa* gave 2–3 successive crops.

* See my article »Burn-beating as the Technical Basis of Colonisation in Finland in the 16th and 17th Centuries» in *The Scandinavian Economic History Review*, vol. VII, N:o 2.

The *huuhtha* was cleared coniferous or mixed forest. A primitive form of the method was to burn the land once, in the third summer following the felling of the trees. The more advanced *huuhtha* method required two burnings — one in the second and one in the third summer. The *huuhtha* grew only rye successfully, and that only of one variety, *haskiruis*. Only one crop was possible, and that could only be harvested in the fourth summer after felling.

The fourth burn-beating method, *pykälikkömaa*, differed from the ordinary *kaski* primarily in its preparations. Coniferous forest was transformed into deciduous forest by barking and drying up the conifers so that the site was seeded only by the deciduous trees. As soon as the deciduous forest was old enough for burn-beating it was cleared by the ordinary *kaski* method.

Soil studies indicate that the forests of Northern Savo were by nature mostly spruce-dominated coniferous, or mixed forest with spruce as the main conifer. Since the *huuhtha* method was best suited to spruce forest there were many good *huuhtha* sites in Northern Savo — indeed, *huuhtha* was not only the most effective, but often the only possible, burn-beating method open to a settler in North Savo.

The importance of *huuhtha* is evident from the cereal tax system in Savo. In the middle of the 16th century the cereal tax was usually paid in the old settlement areas with barley grown by ordinary *kaski*. In the new settlement districts, however rye grown by *huuhtha* was the cereal mostly used for such payments.

A second important means of subsistence for new settlers was *cattle husbandry*. To an even greater extent than on the old settlements, this was dependent on hay harvested from natural meadows, and since natural meadows were quite numerous in Northern Savo and settlement still sparse, the new farms could retain larger meadow areas than the farms of the old settlement areas in the south. From the tax assessment rolls of 1571 (the so-called silver tax rolls), it is clear that the new settlement areas had on an average more cattle per farm than the old settlement areas.

Hunting and fishing was the third means of subsistence available to the new settler. On the basis of the little data preserved it is difficult to assess its exact importance, but the role it played in the new settler's economy was apparently considerable.

The social structure of new settlement

Migration meant a departure from the familiar social environment. In the new settlement areas everyone was equal, in that everybody had to clear enough forest to ensure his survival.

Yet although the community of settlers showed a rough structural equality the ownership of hunting and fishing sites by the farms of the original settlement area caused some social stratification and the immigrants settling in these areas often became dependent on the former owner of the site. The former owner and the new settler were frequently related, and their arrangements hardly amounted to a lease. Where no family tie existed, however, a lease-relationship was obviously incurred, and the new settler acquired the position of a tenant farmer. This state of affairs was by no means permanent; the new farms seem to have become independent fairly quickly.

There was a small farmless element in the new community. This was formed by wandering burn-beaters, the »axe-wielders».

A remarkable social feature of the new settlements were the working associations. Since the most profitable results in burn-beating can be achieved by team-work, the settlers worked to form one of the three kinds of teams: (1) a comprehensive family team, (2) a team formed from several families, (3) a burn-beating corporation.

A comprehensive family — the complete economic unit of two or more generations — was rare in the colonization area, but teams of several families seem to have been numerous, and controlled nearly 40 per cent of all farms. Such teams held their lands and worked them in common, but their cattle and chattels they held individually.

The most important and extensive work association was the burn-beating corporation formed by the inhabitants of a number of different farms. At least two-thirds of the North Savo farms carried out burn-beating, occasionally if not permanently, within the framework of a burn-beating corporation. A farm could be a member of several burn-beating corporations simultaneously. Originally, a corporation was an association established for the cultivation of one *kaski*, and was dissolved once the harvest had been divided. It may gradually have become more common for the partnership to become permanent, so that partners continued to burn-beat jointly. Although family partnerships were frequent, those composed of neighbours seem to have been even more popular in the North Savo colonization area.

The basis of *land ownership* in North Savo was the ownership of burn-beating areas; on the period of colonization such ownership was definitely permanent. Private and joint ownership occurred together, though private ownership was clearly predominant. Some of the lands of a farm might be privately owned, others jointly, with other farms. Joint ownership was a form of ownership that in Northern Savo developed with increasing settlement as the original settler family grew, the younger generations did not divide the farm, or such division as occurred remained incomplete. Burn-beating corporations and tax communities also promoted the development of joint ownership, even though combining farms in a tax community did not always mean joint ownership of the farms. As new ownership communities were formed, previous ownership communities were dissolved. In Northern Savo this was clearly visible in the older colonization areas.

Local administration began to develop prior to the 1540's in the form of arrangements for tax-administration. Scribe Klemetti, the governor of Savo from 1542 to 1547, seems to have taken the first steps towards creating a separate administrative parish of the colonization area. He did not, however, see the fulfillment of the work; this was left to his successor, Kustaa Fincke, who established the administrative parish of Tavinsalmi in the year 1547. It was of the greatest importance for the population of the settlement area that local autonomy in the form of a judicial district was thus inaugurated.

The creation of a church parish in the colonization area began in 1549 when Mikael Agricola paid his bishop's visit to Savo. Original plans only envisaged a chapel of ease, but after the church was completed in 1552, it was decided to establish an independent parish around it.

Colonization by the Crown, and the settlement of Northern Savo

Colonization by the Crown used to be considered by earlier research workers the most important factor affecting the origins of settlement in Northern Savo. The initiator of the colonization was Scribe Klemetti, Klemetti Henrikinpoika Krook, the governor of Savo between 1542–47, but the part played by his successor, Kustaa Fincke (1547–61), has been considered more important still. The object of Crown colonization was twofold: to strengthen the political position of Sweden along the contested eastern frontier of the country by means of new settlement and, at the same time, to increase tax revenue for the Crown.

A closer study of Klemetti's work shows that his prime aim was to bring existing new settlement into the sphere of Crown control and taxation. His most important measures — the establishment of Tavinsalmi Royal Demesne, and the introduction of a system for the application for ownership, *anekit* — served in the

first instance the twin ends of control and taxation. They did not promote new colonization; on the contrary, they did much to counteract the propaganda Klemetti put out in favour of colonization. He failed to achieve his objectives.

The most important step in colonization policy taken by Klemetti's successor, Kustaa Fincke, in Northern Savo was to finalise the establishment of the administrative parish of Tavinsalmi. This done, he seems to have considered Northern Savo as a fully-fledged colonization district. Elsewhere, in the sphere of new settlement outside Savo, in Northern Tavastland and in the Oulunjärvi Lake territory, Kustaa Fincke was not only active but successful.

In Northern Savo, the importance of Crown colonization was small. Colonization had been in progress before the Crown made any move towards starting it — indeed, the Crown only interfered with colonization in its final stages, and its settlement policy disturbed rather than promoted the development of Northern Savo colonization.

Factors contributing to the colonization of North Savo

The factors influencing the colonization of Northern Savo were primarily economic. Although direct colonization by the Crown was of little importance, the *taxation policy of the Crown* affected the economic life of Savo and, in this way, the development of colonization too. By making life difficult for the farmer, increased taxation forced part of the population to look for a new means of livelihood or encouraged people to avoid taxation by migrating to the uninhabited backwoods.

In the period marking the end of the Middle Ages and the beginning of the Modern Era, taxes in Savo were increased four times. The reason for the first increase was the construction of Olavinlinna Castle which began in 1475. This was the first of the heavy construction taxes which were to be recorded in the 16th century. The next increase resulted from the reform of the parish divisions between 1510 and 1526. This raised the amount of community taxes and caused an increase of 10–20 per cent in the tax burden of the Savo people. The third and fourth increases were due to the application of the Crown's general tax policy to Savo in the 1540's and 1550's. In 1543, taxes rose by some 22 per cent in connection with tax inspections and in 1555–56 they rose again by 11–15 per cent. In the early 1560's the tax burden was nearly twice what it had been in the 1470's and approximately one and a half times higher than it had been in 1510.

Tax increases synchronise remarkably with the periods of most lively colonization. The effect of the last two increases, it is true, manifested itself primarily in colonization outside the province itself, for it was no longer possible to evade taxation by moving to Northern Savo.

Another factor affecting colonization was *the ratio between population increase and economic development*. Although it is difficult to obtain precise information about the increase in population, figures computed from ecclesiastic tax units described as »crossbow» and referring to adult males indicate that this increase was very considerable in Savo, with an annual figure in the middle of the 16th century of some 11 per thousand. The need for economic expansion was therefore pressing.

In the economic structure of Savo, the subsistence basis of hunting and fishing constituted a weakness. By the end of the Middle Ages, the hunting and fishing grounds of Savo had been fully explored, and when the spread of settlement resulted in a loss of hunting and fishing grounds replacements could no longer be found elsewhere. The territory available for these occupations began to decrease while the increase in population demanded continuous expansion. This state of affairs was probably responsible for heedless exploitation of the game, which so accelerated the retrogression in hunting and fishing. Burn-

beating became increasingly important to the economy, and now had to be extended. This extension was best effected by new settlement.

The economic profitability of new settlement was a third important factor affecting colonization. Good economic prospects encouraged men of initiative to take to the uninhabited forests and to try their luck. Colonization as an economic venture in Northern Savo was primarily dependent on the yield of burn-beating. The *huuhtha* method employed by the settlers gave a much better yield, according to 18th century sources, than did the ordinary *kaski* of the farmers in the old settlement areas. There are records of 100-fold yields, which modern soil and plant-breeding studies tend to confirm. This high yield was a result of the high mineralization of organic nitrogen compounds during the burning, and this enabled the abundant sprouting of the special *kaski* variety of rye. There were high hopes of a good crop from *huuhtha*, even though the risk of failure through climatic conditions was great. Cattle husbandry, hunting and fishing helped the population to survive the years of crop failure, and new settlement had every chance of proving an economic proposition.

Huuhtha as the technical basis of colonization seems to have appeared as a fairly late phenomenon in the colonization period in Northern Savo. The *huuhtha* method and the variety of rye grown through it seem to have reached Karelia from the east at the end of the prehistoric era. An attempt to map the spread of the *huuhtha* method by means of archeology and medieval taxation records makes it clear that the *huuhtha* method was only introduced into Savo in the late Middle Ages. Before the beginning of the Modern Era the people of Savo hardly possessed the technical requirements for colonization on the scale of that in Northern Savo.

The colonization of Northern Savo at the end of the Middle Ages and the beginning of the Modern Era must be viewed as the result of the *combined result of several causes*. The most important of these were an increase in population, the decline of hunting and fishing, technical progress in burn-beating, and the effect of the Crown's taxation policy on the peasant's means of subsistence. The simultaneous and parallel effects of these different causes were the source of vitality in the Savo colonization movement and explain the spread of settlement throughout the Northern Savo area.

Liitekartat I-XI

KARTTASELITYKSET

Kartta I. Pohjois-Savon erätiet ja eräsijat. (1:500.000).

- = erätie.
- - - = 1400-luvulla käyty eräalueen raja,
- ▲ = rantasalmelaisen talon eräsija.
- = juvalaisen talon eräsija.
- = sääminkiläisen talon eräsija.

Kartta II. Pohjois-Savon asutus 1560-luvun alussa. Talot verollepanoajan mukaan ryhmiteltynä. (1:400.000).

- = ennen Klemetti-kirjurin aikaa verotetut talot (v. 1541 verotetut talot), 107 taloa.
- = Klemetti-kirjurin aikana vuoteen 1546 mennessä verollepannut talot, 56 taloa.
- ✱ = v. 1547 verollepannut talot, 4 taloa.
- ▲ = Tavinsalmen pitäjään perustamisaika vv. 1548—1550 verollepannut talot, 11 taloa.
- ▲ = vv. 1551—1561 verollepannut talot, 35 taloa.
- ⊙ = Tavinsalmen kuninkaankartano.

Karttaan on merkitty tiluskartoissa (kartat III—XI) esiintyvien talojen lisäksi neljä sellaista taloa, joiden todennäköinen sijaintipaikka on voitu määrittellä, mutta joiden tiluksista ei ole mitään tietoja.

Kartat III—XI. Talot ja niiden tilukset arviokunnittain. (1:400.000).

Karttamerkkeinä käytetty kirjaimia. Jokaisella arviokunnalla, jonka tiluskappaleista on säilynyt tietoja, on oma tunnuskirjaimensa, jolla jokainen paikallistettu tiluskappale on merkitty. Renkaan sisällä olevat kirjaimet merkitsevät talon sijaintipaikkaa. Liitteessä I on kunkin arviokunnan kohdalla merkintä sen tunnuskirjaimesta.

ARVIOKUNTIEN TUNNUSKIRJAIMET.

Kartta III. Leppävirran reitin alueen asutus, länsiosa.

Tunnuskirjain	Arviokunta n:o	Tunnuskirjain	Arviokunta n:o
A	1668	M	1686
B	1669	N	1712
C	1670	O	1717
D	1673	P	1718
E	1675	Q	1719
F	1678	R	1725
G	1679	S	1798
H	1680	T	1799
I	1681	U	1801
J	1683	V	1806
K	1684	W	L 1
L	1685		

Kartta IV. Leppävirran reitin alueen asutus, itäosa.

Tunnuskirjain	Arviokunta n:o	Tunnuskirjain	Arviokunta n:o
A	1682	M	1713
B	1687	N	1714
C	1688	O	1715
D	1689	P	1716
E	1690	Q	1720
F	1691	S	1722
G	1692	T	1723
H	1702	U	1724
I	1704	V	1725
J	1706	W	1726
K	1707	X	1732
L	1708 ja 1721.	Y	1740

Kartta V. Suvasveden ja Riistaveden alueen asutus.

Tunnuskirjain	Arviokunta n:o	Tunnuskirjain	Arviokunta n:o
A	1676	O	1728
B	1692	P	1731
C	1693	Q	1729
D	1694	R	1733
E	1695	S	1735
F	1698	T	1737
G	1699	U	1738
H	1700	V	1739
I	1701	W	1741
J	1703	X	1800
K	1705	Y	1804
L	1709	Z	1805
M	1710	Ä	L 23
N	1711		

Kartta VI. Kallaveden alueen asutus.

Tunnuskirjain	Arviokunta n:o	Tunnuskirjain	Arviokunta n:o
A	1727	L	1803
B	1731	M	1805
C	1734	N	1815
D	1742	O	L 4
E	1748	P	L 8
F	1787	R	Kuopion pappila
G	1789	S	Karppisen au- tiosta (n:o 1743) n:oon 1766 siirtynyt maa.
H	1790		
I	1791		
J	1795		
K	1802		

Kartta VII. Juurusveden alueen asutus.

Tunnuskirjain	Arviokunta n:o	Tunnuskirjain	Arviokunta n:o
A	1797	E	L 13
B	1815	F	L 19
C	L 2-3	G	P 16
D	L 11b	H	P 20

Kartta VIII. Iisalmen reitin alaosan asutus.

Tunnuskirjain	Arviokunta n:o	Tunnuskirjain	Arviokunta n:o
A	1744	N	1782
B	1749	O	1783
C	1754	P	1784
D	1769	Q	1785
E	1773	R	1787
F	1774	S	1788
G	1775	T	1792
H	1776	U	1793
I	1777	V	1793b
J	1778	W	1808
K	1779	X	Tavinsalmen kuninkaankartano.
L	1780		
M	1781		

Kartta IX. Iisalmen reitin latvaosan asutus.

Tunnuskirjain	Arviokunta n:o	Tunnuskirjain	Arviokunta n:o
A	1745	K	1757
B	1746	L	1758
C	1747	M	1759
D	1748	N	1760
E	1750	O	1762
F	1751	P	1763
G	1752	Q	1764
H	1753	R	1767
I	1755	S	1786
J	1756		

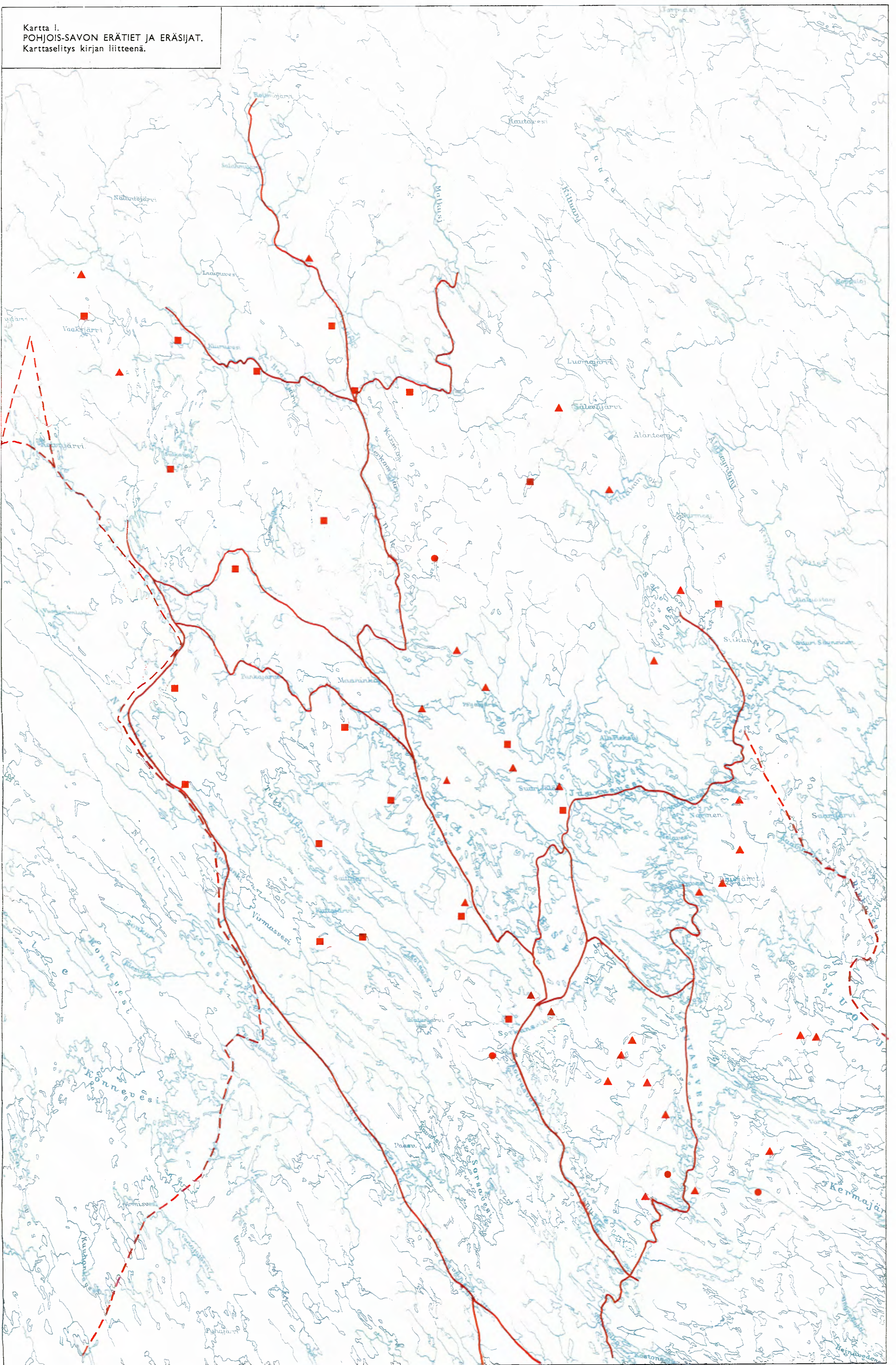
Kartta X. Pielaveden alueen asutus.

Tunnuskirjain	Arviokunta n:o	Tunnuskirjain	Arviokunta n:o
A	1761	F	1770
B	1765	G	1771
C	1766	H	1772
D	1768	I	1778
E	1769	J	L 17

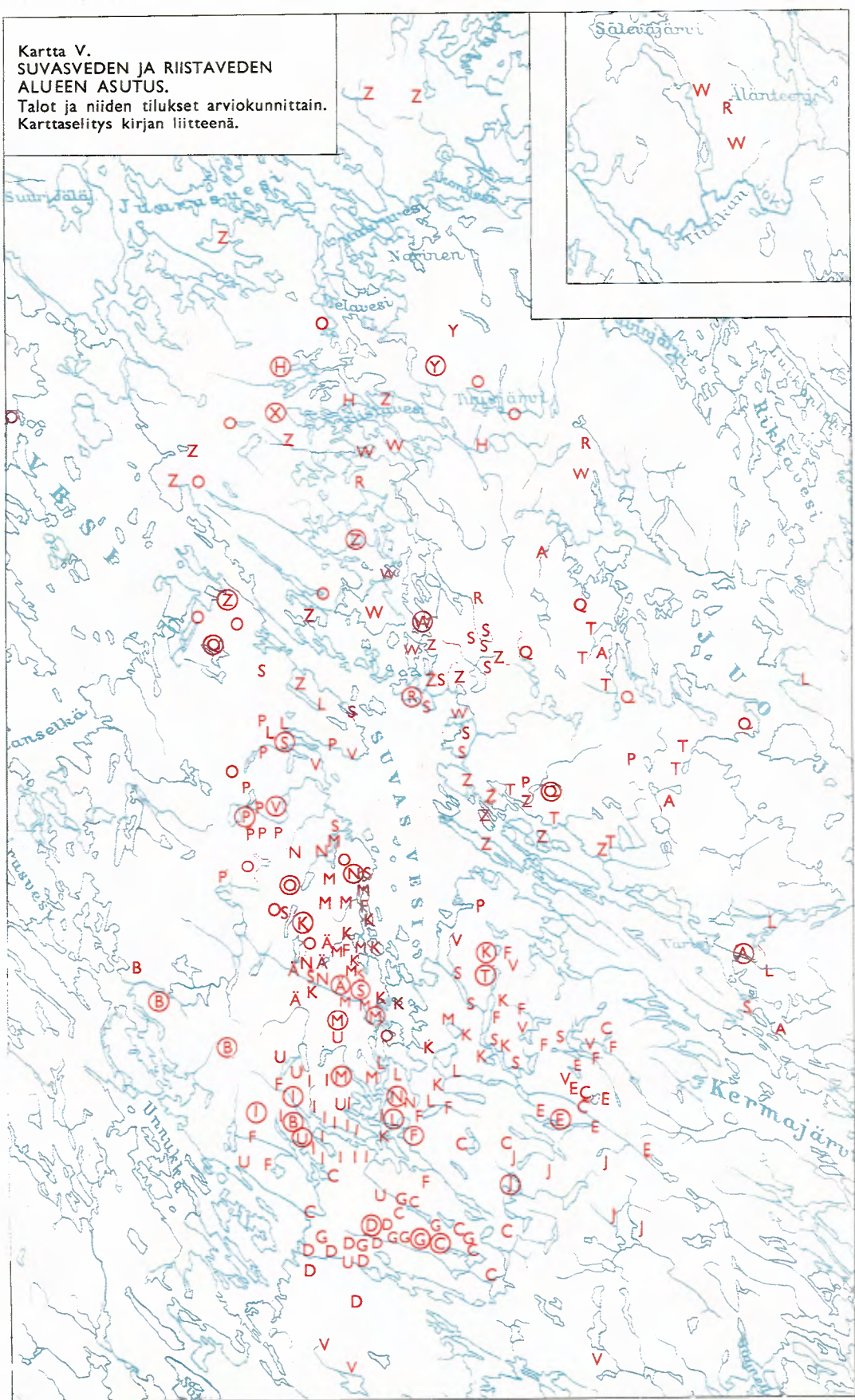
Kartta XI. Rautalammin reitin keskiosan asutus.

Tunnuskirjain	Arviokunta n:o	Tunnuskirjain	Arviokunta n:o
A	1671	F	1796
B	1672	G	L 1
C	1674	H	L 6
D	1790	I	L 7
E	1794		

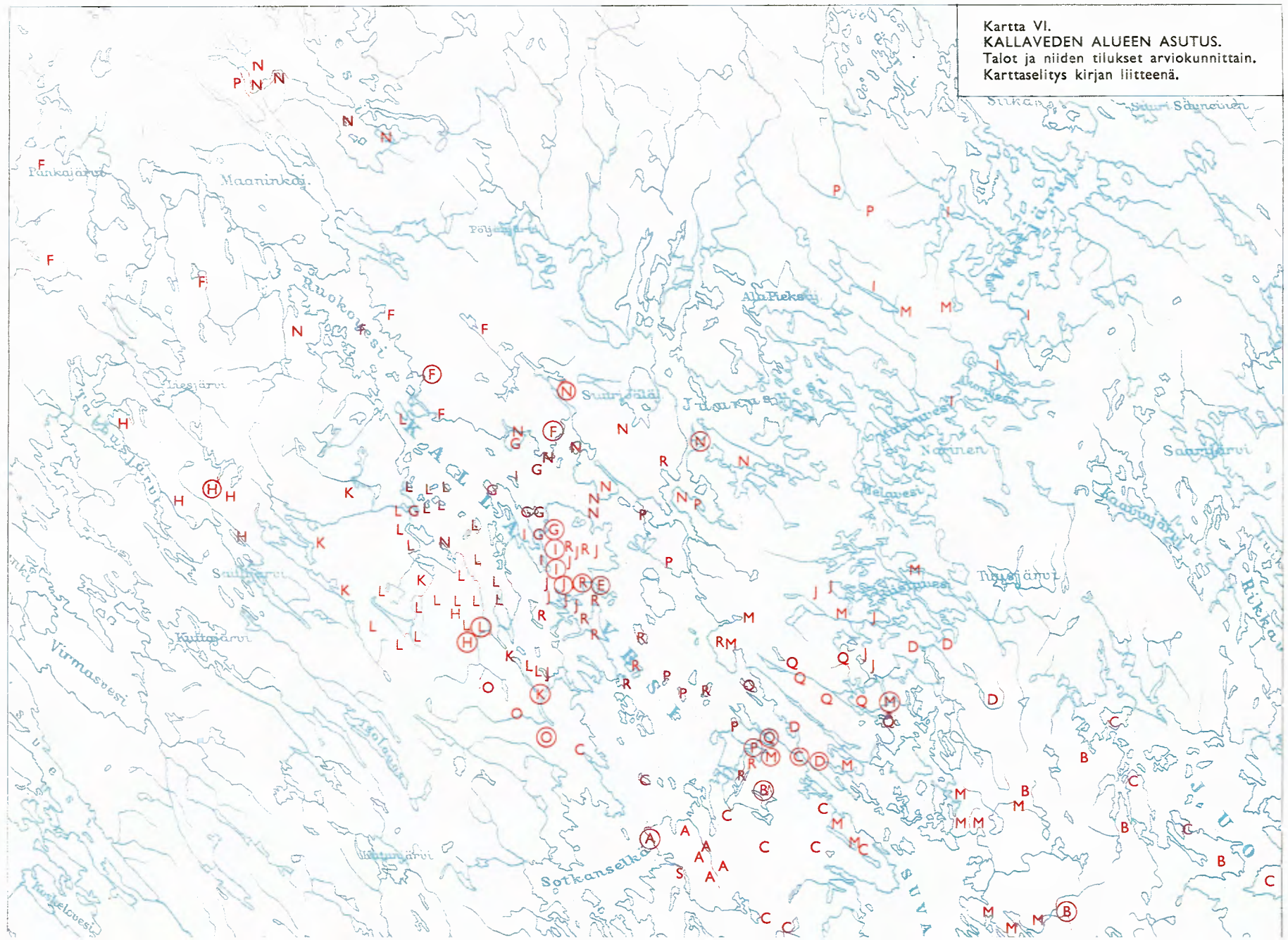
Kartta I.
POHJOIS-SAVON ERÄTIET JA ERÄSIJAT.
Karttaselitys kirjan liitteenä.

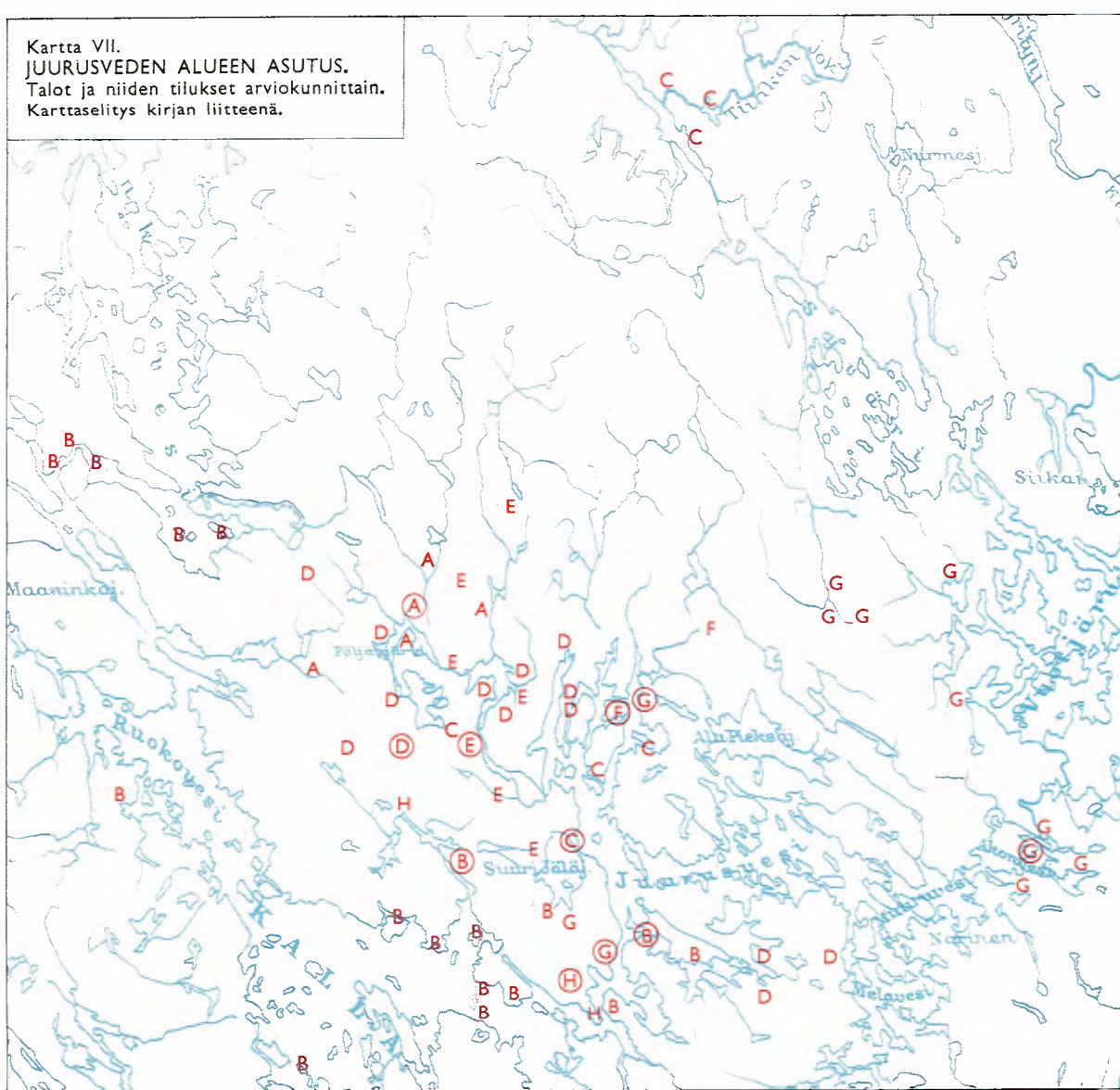
Kartta V.
SUVASVEDEN JA RIISTAVEDEN
ALUEEN ASUTUS.
Talot ja niiden tilukset arviokunnittain.
Karttaselitys kirjan liitteenä.

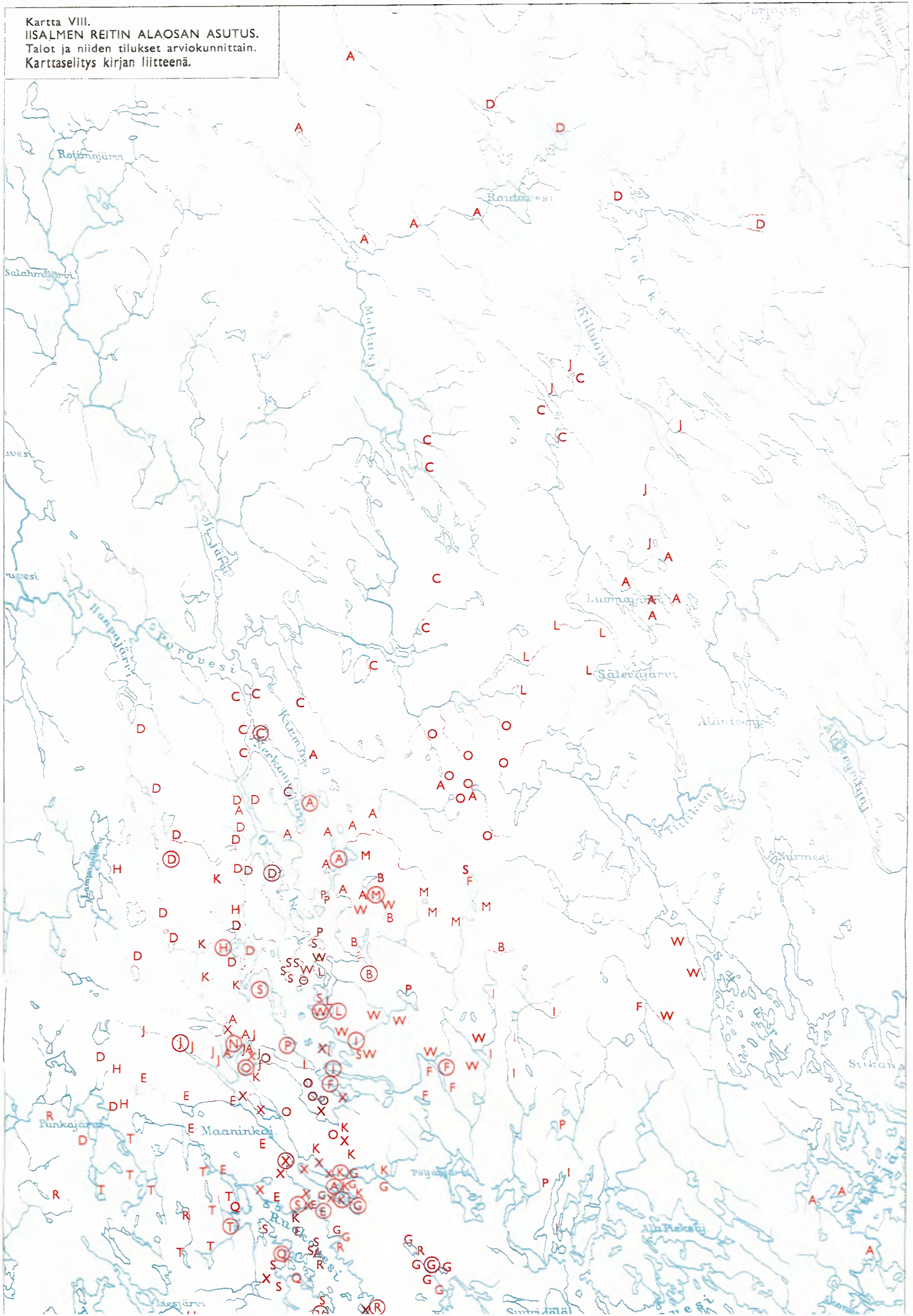
Kartta VI.
KALLAVEDEN ALUEEN ASUTUS.
Talot ja niiden tilukset arviokunnittain.
Karttaselitys kirjan liitteenä.

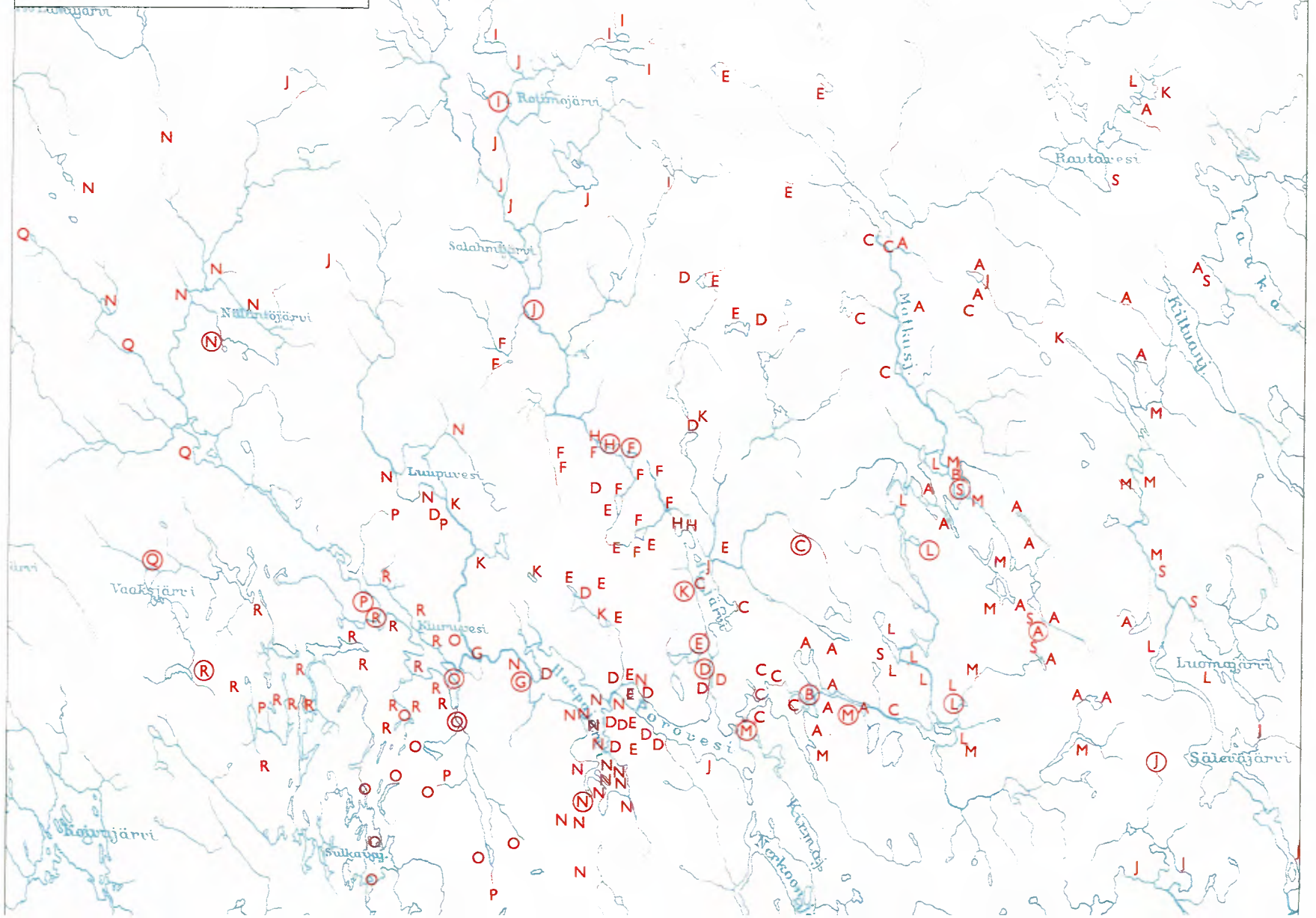
Kartta VII.
JUURUSVEDEN ALUEEN ASUTUS.
Talot ja niiden tilukset arviokunnittain.
Karttaselitys kirjan liitteenä.

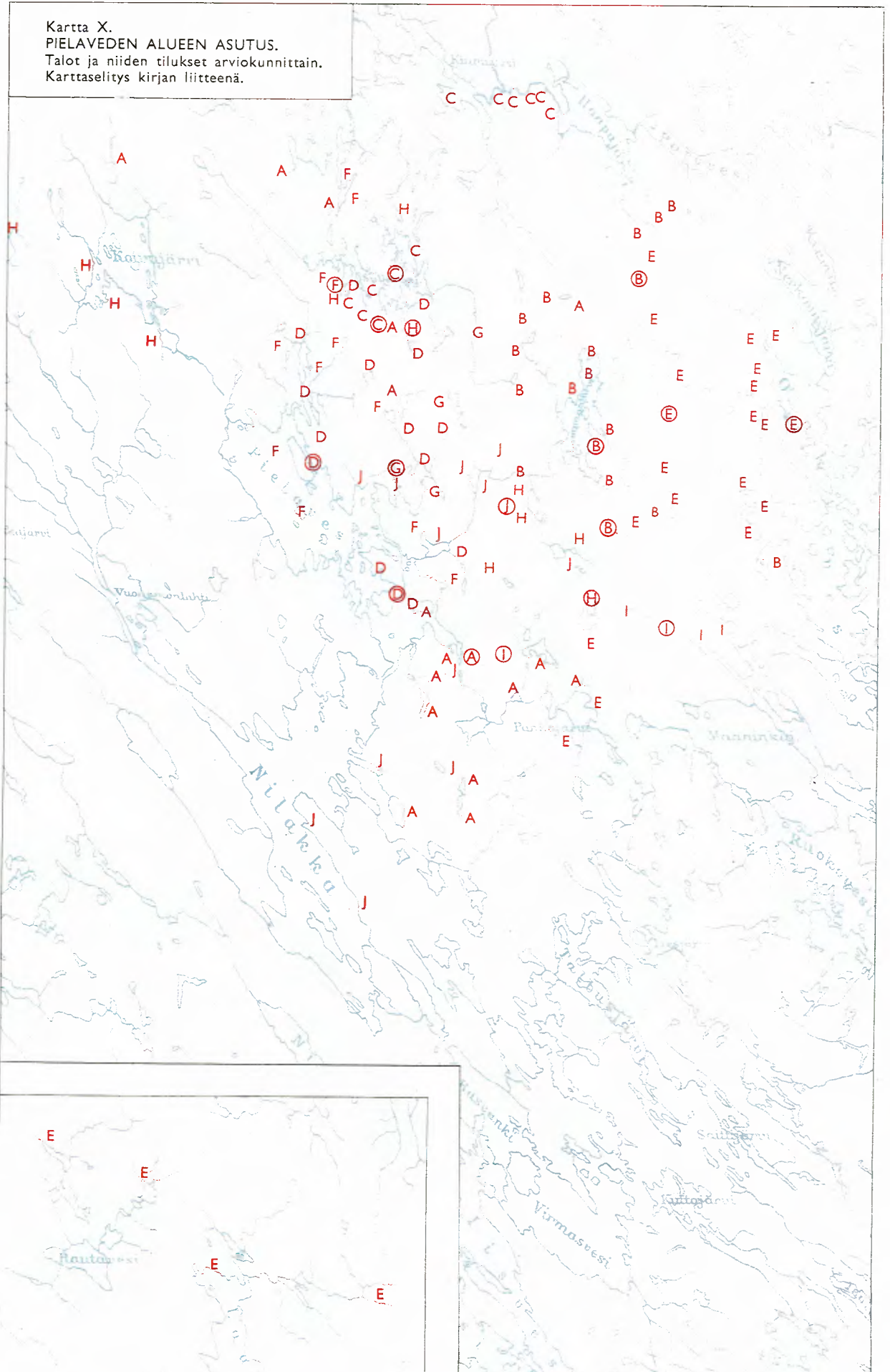
Kartta VIII.
IISALMEN REITIN ALAOSAN ASUTUS.
Talot ja niiden tilukset arviokunnittain.
Karttaselitys kirjan liitteenä.

Kartta IX.
IISALMEN REITIN LATVAOSAN ASUTUS.
Talot ja niiden tilukset arviokunnittain.
Karttaselitys kirjan liitteenä.

Kartta X.
PIELAVEDEN ALUEEN ASUTUS.
Talot ja niiden tilukset arviokunnittain.
Karttaselitys kirjan liitteenä.

Kartta XI.
RAUTALAMMIN REITIN KESKIOSAN ASUTUS
Talot ja niiden tilukset arviokunnittain.
Karttaselitys kirjan liitteenä.

